

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DEN FRANSA'YA İŞÇİ GÖÇLERİ
(1969-1974)**

DOKTORA TEZİ

**HAZIRLAYAN
Sedat HALİTOĞLU**

**ANKARA
2022**

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DEN FRANSA'YA İŞÇİ GÖÇLERİ
(1969-1974)**

DOKTORA TEZİ

**HAZIRLAYAN
SEDAT HALİTOĞLU**

**ANKARA
2022**

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DEN FRANSA'YA İŞÇİ GÖÇLERİ
(1969-1974)

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hakan UZUN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı –Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Yunus KOÇ (Başkan)

.....

Prof. Dr. Hakan UZUN (Tez Danışmanı)

.....

Prof. Dr. Bige SÜKAN

.....

Prof. Dr. Cenk REYHAN

.....

Dr. Öğr. Üyesi Sedef BULUT

.....

Tez Sınavı Tarihi: 23.06.2022

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Türk ve Fransız tarihinde önemli bir olay olan 1969-1974 yılında Türkiye’den Fransa’ya gerçekleşen Türk işçi göçleri iki ülke geçmişinde önemli bir gerçekliği ifade etmektedir. Yarım asırdan fazla geçmişe sahip iki ülkenin ikili anlaşmalarla başlattığı süreç, bu özelliği nedeniyle farklı bir boyut taşımaktadır. Fransa’da bugünkü Türk nüfusunun bel kemiğini “1969-1974” yılları arasında vuku bulan Türk işçi göçleri oluşturmaktadır. Bu yüzden önem arz etmektedir. Türk işçiler 8 Nisan 1965 tarihinde Türk Dış İlişkiler Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Ümit Haluk Bayülken ile Fransa’nın Ankara Büyükelçisi Bernard Hardion’un imzaladığı “*Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması*” usullerine göre Fransa’ya gönderilmiştir.

1965 tarihinde anlaşma imzalanmasına rağmen Türk işçilerin Fransa’ya gönderilmesi yol masrafları gibi iki ülke arasında uzlaşılamayan çeşitli konulardan dolayı gecikmiştir. Bu gecikme iki ülke arasında yeniden imzalanan “*30 Haziran 1969 tarihli Protokolü*” ile telafi edilmiş ve böylece işçilerin Fransa’ya gönderilmesine fiili olarak başlanmıştır. Buna göre Fransız hükümetinin yetkilendirdiği Fransız Ulusal Göç Ofisi olan Office National d’Immigration, Türk işçilerin seçimlerini ve kontrollerini yapmak üzere İstanbul Tophane’de bir Fransız misyonu kurmuştur. Türkiye’deki İş ve İşçi Bulma Kurumu ’da bu misyona yardım edecek şekilde yetkilendirilmiş, Türk işçilerin Fransa’ya nakilleri böylece başlamıştır. Altı yıllık süre neticesinde resmi olarak 55 bin 953 Türk işçisi İş ve İşçi Bulma Kurum’u kanalıyla Fransa’ya gönderilmiştir. Gönderilen Türk işçilerin 240 tanesi kadın işçidir. İş ve İşçi Bulma Kurum’u dışında kendi imkanlarıyla Fransa’ya kaçak yollarla ya da başka ülkelere gönderilip oradan Fransa’ya geçen Türklerle bu sayı artmıştır. İş ve İşçi Bulma Kurum’u kayıtlarına göre 1969-1974 yılları arasında 67 vilayete sahip olan Türkiye’nin bütün illerinden Fransa’ya işçi gönderilmiştir. Böylece en fazla İstanbul’dan en az ise Bitlis’ten Türk işçisi Fransa’ya gitmiştir. Türk işçiler Fransa’da Paris, Strasburg, Lyon, Marsilya, Bordeaux gibi şehirlere yerleşmiştir. Türkiye’den Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin çoğunluğu vasıfsız işçi olup, ülkede en fazla inşaat ve bayındırlık, mekanik ve elektrik ile sanayi gibi alanlarda çalışmıştır. Türk işçi göçleri 6 Ekim 1973 tarihinde Mısır, Suriye ve İsrail arasında patlak veren “*Yom Kippur Savaşı*” ile gerçekleşen dünya petrol krizinden etkilenmiştir. Bu krizin meydana getirdiği zorluklardan ötürü Fransa

3 Temmuz 1974 tarihinde devlet başkanı Valéry Giscard D'Estaing döneminde ülkeye yeni yabancı işçi alımı durdurmuştur. Yürürlükteki işçi anlaşmaları askıya alınmıştır. Böylece 8 Nisan 1965 tarihli “*Türkiye-Fransa İşgücü Anlaşması*” geçerliliğini kaybederek tarihe karışmıştır. 1975 yılından 2020 yılı sonuna kadar Fransa’ya İş ve İşçi Bulma Kurumu kanalıyla resmi olarak toplamda 4 bin 134 Türk işçisi gönderilmiştir. Görülmektedir ki 1974 yılından sonra Türkiye’den Fransa’ya Türk işçi gönderimi bir elin parmakları kadar azalmış günümüze kadarda bu oranda bir daha gerçekleşmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Göç, İşçi, İşçi Göçü, Türk İşçi, Türkiye

ABSTRACT

The migration of Turkish workers from Turkey to France in 1969-1974 which is an important event in Turkish and French history, reveals an important reality in the history of the two countries. Migration between these two countries, which has a history of more than half a century, and which occurs through bilateral agreements has a different dimension due to this feature. The migration of Turkish workers that took place between the years "1969-1974"s is the backbone of today's Turkish population in France. That's why it is significant. Turkish workers were sent to France in accordance with the "*Turkey-France Labor Treaty*" signed by Ambassador of Secretary-General of the Turkish Ministry of Foreign Relations *Umit Haluk Bayülken*, and Ambassador of France *Bernard Hardion* in Ankara on April 8, 1965.

Despite the signing of the agreement in 1965, the sending of Turkish workers to France was delayed for various reasons that could not be reconciled between the two countries, such as road costs. This deceleration was compensated by the "Protocol dated June 30, 1969", and thus the sending of workers to France began at that time. Accordingly, a French mission has been established in Tophane, Istanbul, to conduct elections and controls of Turkish workers under the control of the French "*National Migration Office (ONI)*" authorized by the French government. Turkish Employment Agency has also been authorized to assist in this mission, and thus the transfer of Turkish workers to France has begun. As a result of the six-year period, more than 55.953 Turkish workers were sent to France by Turkish Employment Agency, and 240 of them were women. This number has increased with the Turks who go to France illegally on their own not with the help of Turkish Employment Agency, or are sent to other countries and pass from there to France. According to the records of the Turkish Employment Agency, between 1969-1974, workers were sent to France from all provinces of Turkey, which has 67 provinces. Thus, the most Turkish workers from Istanbul and the least from Bitlis went to France. Turkish workers settled in cities such as Paris, Strasburg, Lyon, Marseille, Bordeaux in France. The majority of Turkish workers sent from Turkey are unskilled workers, and they mostly worked in construction and public works, mechanics and electricity, and industry in France. On October 6, 1973, the migration of Turkish workers was affected by the world oil crisis,

which occurred as a result of the “*Yom Kippur War*” that broke out between Egypt, Syria and Israel. Due to the difficulties caused by this crisis, France stopped recruiting new foreign workers to the country on July 3, 1974, during the term of president Valéry Giscard d'Estaing. The current labor agreements was suspended. Thus, the “*Turkey-France Labor Agreement*” of April 8, 1965 has become obsolete and had been a part of history. Since 1975 to the end of 2020, officially 4,134 Turks were sent to France by the Turkish Employment Agency . It can be seen that after 1974, the sending of Turkish workers from Turkey to France decreased by the fingers of one hand, and this rate has not occurred again until today.

KEY WORDS: France, Migration, Worker, Labor Migration, Turkish Worker, Turkey

ÖNSÖZ

İlk insanla birlikte var olan göç etkileri olan bir olgu olmuştur. Tarihten bu yana devam eden bu olgu kendi içerisinde çeşitli sebepler ve sonuçlar barındırmıştır. Bu açıdan birçok disiplin içerisinde yer almış ve incelenmiştir. Günümüzde bu olgu, ekonomik sebepler ve yaşanan yeni savaşlarla birlikte popülerliğini arttırmış, birçok yönüyle akademik çalışmaların konusu olmayı sürdürmüştür.

Göçün arz ettiği bu önemden yola çıkarak hazırlanan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde göç olgusu ele alınmış, tarihsel süreçte göçün gelişimi, çeşitleri, sebep, sonuçları, göçle birlikte oluşan göç kavramları ile Fransa'ya gerçekleşen Türk işçi göçlerinin Türkiye ve Fransa açısından siyasi, ekonomik ve toplumsal arka planı incelenmiştir. İkinci bölümde, Türkiye-Fransa İşgücü Anlaşması'nın imzalamasına kadar olan süreç ile göçlerin hangi yıllarda gerçekleştiği anlatılmıştır. Türk işçi göçlerinin altı yıllık süreci Türkiye ve Fransa resmi kayıtları üzerinden mukayeseli olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Türk işçilerinin Fransa'da örgütlenme ve basın faaliyetleri Almanya'yla olan ilişkileri göz önünde tutularak bütün olarak ele alınmış yine Fransız hükümetlerinin Türk işçilerine yönelik faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Türk işçilerin göç ettiklerinde yaşadığı sorunlar sosyal bilimlerde nitel araştırma veri ve içerik analiz programı olan "NVivo" ile tespit edilerek somut görsellerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. "NVivo" nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir nitel veri analiz programıdır. Program elde edilen doküman, video, fotoğraf gibi verileri bütün olarak bir arada görmeyi, bu sayede çeşitli karşılaştırmalar yaparak daha doğru sonuçlar elde etmeyi mümkün kılmaktadır.

Üç ülkeye uzanan bu uzun çalışma serüvenimde bana yol gösteren, bilgi ve tecrübelerini aktarmada cömert davranan hocam Prof. Dr. Hakan Uzun'a, Türk Fransız ilişkileri üzerine Türkiye'de kült eserler ortaya koymuş, Türk-Fransız kültür ve tarihine hakim, derin bilgi ve görüşleriyle beni destekleyen, yönlendiren, aydınlatan hocam Prof. Dr. Bige Sükan'a, farklı şekilde ve farklı usullerle olaylara yaklaşmamı sağlayan, akademik disiplini hatırlatan hocam Prof. Dr. Cenk Reyhan'a, kıymetli bilgileriyle beni destekleyen Prof. Dr. Yunus Koç'a, akademik konularda yol göstericiliğinden çokça istifade ettiğim hocam Dr. Öğr. Üyesi Sedef Bulut'a,

Fransa’da bana ılık olan Lyon Başkonsolosu Müslüm Aygün’e, Strazbourg Başkonsolosu Muzaffer Rami şaylıman’a, Paris Eēitim Müşaviri Prof. Dr. Murat Demirkan’a, Paris Eēitim Ataşesi Dr. şevket Tüfekçi’ye, Lyon Eēitim Ataşesi Prof. Dr. Fazlı Arabacı’ya yine Fransızca diline serüvenimde yanımda bulduēum Fransa’daki Türk göçmen kadınlar üzerine çalışmalar yürüten Madame Deborah Caire’ye, Madame Suzy Villegon’a, Fransa’daki Türk göçmenler üzerine akademik çalışmalar yürüten İstanbul Üniversitesi Fransız Dili Edebiyatı Bölümü akademisyenlerinden şadiye Tl’ye, Marmara Üniversitesi Fransız Dili Edebiyatı Bölümü ēretim görevlisi Dr. Betül Ertek’e ve beni var eden aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

Ankara 2022

Sedat HALİTOēLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
TABLolar	xii
ŞEKİLLER	xiii
GİRİŞ	1
Yöntem ve Kaynak Tahlili	9

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ OLGUSU VE TÜRKİYE'DEN AVRUPA'YA İŞÇİ

GÖÇLERİNİN SİYASİ, EKONOMİK ARKA PLANI.....	27
1.1. Göç Olgusunun Tarihsel Gelişimi	27
1.2. Göç Olgusunun Kavramları.....	36
1.2.1. İşçi Göçü, Göçebe, Göçmen, Mülteci, Sığınmacı, İltica, Göçmen işçi Kavramları.....	38
1.2.2. Göç Çeşitleri.....	44
1.3. Göç Olgusunun Nedenleri	48
1.4. Göçmenler Üzerine Çalışma Yürüten Uluslararası Kuruluşlar	54
1.5. Türkiye	57
1.5.1. Siyasal Ortam	60
1.5.2. Ekonomik Ortam	74
1.6. Fransa	86
1.6.1. Siyasal Ortamı	94
1.6.2. Ekonomik Ortam	98

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEN FRANSA'YA TÜRK İŞÇİ GÖÇLERİ 103 |

2.1. 1965 Öncesi Türkiye, Fransa İş Gücü Üzerine Görüşmeler.....	103

2.2.	8 Nisan 1965 Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması	107
2.2.1.	Anlaşma Hükümleri.....	110
2.2.2.	Charles De Gaulle'nin Türkiye Ziyareti ve 30 Haziran 1969 Protokolü	115
2.3.	Türkiye'den Fransa'ya Türk İşçi Göçlerinin Başlaması	118
2.3.1.	1969 Öncesi Türkiye'den Fransa'ya Türk İşçi Göçleri.....	119
2.3.2.	1969 ve 1970 Yıllarında Türkiye'den Fransa'ya Türk İşçi Göçleri	129
2.3.3.	1971 ve 1974 Yılları Arasında Türkiye'den Fransa'ya Türk İşçi Göçleri	139
2.3.3.1.	Fransa'ya Gönderilen Türk İşçilerin Meslek Analizi.....	148
2.3.3.2.	Fransa'ya Gönderilen Türk İşçilerin Türkiye'deki İllere Göre Dağılımı	157
2.3.4.	1974 Yılı Sonrası Türkiye'den Fransa'ya Türk İşçi Göçleri.....	164
2.4.	Türkiye Cumhuriyeti ve Fransa Cumhuriyeti Arasında Türk İşçileri İçin Sosyal Güvenlik Konusunda Genel Sözleşme	167

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEN FRANSA'YA GÖÇ EDEN TÜRK İŞÇİLERİNİN

SORUNLARI VE FRANSA'DAKİ FAALİYETLERİ..... 178

3.1.	Fransa'daki Türk İşçilerinin Sorunları	178
3.1.1.	Sosyal ve Ekonomik Sorunlar	182
3.1.2.	Dilsel ve Psikolojik Sorunlar.....	194
3.1.3.	Hukuki, Anavatan, Eğitim ve Dini Sorunlar	200
3.2.	Fransa'daki Türk İşçilerinin Örgütlenme Faaliyetleri	209
3.2.1.	Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği (FTİB).....	219
3.2.2.	Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF).....	223
3.2.3.	Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu (ATTF)	232
3.3.	Fransa'daki Türk İşçilerinin Basın Yayın Faaliyetleri	236
3.3.1.	İşçi Birliği Bülteni	237
3.3.2.	İşçinin Dostu Gazetesi.....	241

3.3.3. İşçi Gazetesi.....	243
3.4. Fransız Hükümetlerinin Türk İşçilerine Yönelik Faaliyetleri	250
3.4.1. ORTF Lyon İşçi Radyosu.....	254
3.4.2. Fransız Ulusal Göç Ofisi (Office Natioanal d’Immigration) Yayınları	263
SONUÇ.....	269
KAYNAKÇA	273
EKLER.....	292

KISALTMALAR

a.g.e	adı geçen eser
a.g.m	adı geçen makale
a.g.t	adı geçen tez
a.g.b	adı geçen belge
a.g.r	adı geçen rapor
BCA	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
BOA	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
CHF (P)	Cumhuriyet Halk Fırkası
D.	Dosya No
DP	Demokrat Parti
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
TDK	Türk Dil Kurumu
MS	Milattan Sonra
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
DNA	Deoksiribo Nükleik Asit
CG	Cumhuriyet Gazetesi
İİBKR	İş ve İşçi Bulma Kurumu Raporları
TRT	Türkiye Radyo Televizyon
s.	Sayfa
S.	Sayı
Yay.	Yayınevi
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
PICMME	Avrupa Hükümetler Arası Göç Hareketleri Komitesi

ICEM	Avrupa Göç İçin Hükümetler Arası Komite
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
INSEE	İnstitut National de la Statistique et des études Economiques
ORTF	Office De Radio Diffusion Télévision Française
LMG	Le Monde Gazetesi
LMD	Le Monde Diplomatique Gazetesi
FRD	Fransa'daki Espaces et Sociétés ve Centres Sociaux Dergileri
İG	Avrupa'daki Türkiye'deki Demokratik İşçi Denekleri Federasyonu İşçi Gazetesi
İBB	Fransa'daki Türk işçilerin çıkardığı İşçi Birliği Bülteni
TÜSTAV	Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı
INED	Institut Natioanal D'Études Démographiques
TDF	Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu
ATTF	Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu
FTİB	Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği
OFII	l'Office Français de l'Immigration et de l'Intégration
INED	Institut Natioanal D'Études Démographiques
ONI	Office National d'Immigration

TABLÖLAR

Tablo 1.	Ortalama bir bireyin ihtiyaçlarını yüzdelik karşılanma oranı	53
Tablo 2.	İşçilerin gönderdiği dövizler	146
Tablo 3.	Araştırma Sorusu Kapsamında Yapılan İçerik Çözümlemesi Tema ve Kod Örüntü Tablosu.....	179
Tablo 4.	Yazarlar ve kitaplar	226
Tablo 5.	İşçi gazetesinde en fazla haber yapılan konular	246

ŞEKİLLER

Şekil 1.	Yüz yıllara göre Amerika Kıtası'na taşınan köle sayısı	31
Şekil 2.	Amerika kıtası'na yıl aralığına göre taşınan köle sayısı	32
Şekil 3.	Birinci Dünya Savaşı'nda mobilize olan asker sayısı	34
Şekil 4.	Kişinin iradesine göre göç tasnifi	45
Şekil 5.	Ülke sınırlarına göre göç tasnifi.....	45
Şekil 6.	Yerleşme süresine göre göç tasnifi	47
Şekil 7.	Göç eden nüfusun yoğunluğuna göre göç tasnifi.....	48
Şekil 8.	Maslow'un İhtiyaçlar Pramidi	52
Şekil 9.	Fransa'ya 1962-1968 yılları arasında daimî işçi olarak alınan Türk işçi sayısı.....	122
Şekil 10.	Fransa'da yıllara göre alınan daimî yabancı işçi sayısı (Bin olarak).....	124
Şekil 11.	Fransa'ya 1960-1968 yılları arasında alınan daimî yabancı işçilerin milliyetleri.....	125
Şekil 12.	Fransa'da 1968 yılı itibariyle tüm çalışan nüfus içinde işçilerin oranı..	127
Şekil 13.	Fransa'ya 1966 ve 1968 yılları arasında alınan daimî yabancı işçilerin çalıştığı mesleki alanlar	128
Şekil 14.	1969-1970 yıllarında Türk İş ve işçi Bulma Kurumu'nun Fransa'ya gönderdiği Türk işçiler.....	129
Şekil 15.	İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre 1970 tarihinde Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin Fransa'daki sektörlere göre dağılımı.....	131
Şekil 16.	İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre 1970 tarihinde Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin mesleklerine göre dağılımı.....	132
Şekil 17.	Fransa'ya 1969 ve 1970 tarihleri arasında kabul edilen daimî yabancı işçi sayısı.....	133
Şekil 18.	Fransa'ya 1969 ve 1970 tarihleri arasında kabul edilen Türk işçileri ve aile üyelerinin sayısı.....	134
Şekil 19.	Fransa'da 1969 yılında çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre dağılımı.....	136
Şekil 20.	Fransa'da 1970 yılında çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre dağılımı	138

Şekil 21.	1971, 1972, 1973, 1974 yıllarında İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Fransa'ya gönderdiği Türk işçilerinin sayısı	140
Şekil 22.	1971, 1972, 1973, 1974 yıllarında İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Fransa'ya gönderdiği Türk İşçilerin cinsiyetlerine göre dağılımı	141
Şekil 23.	1971, 1972, 1973, 1974 yıllarında Fransa'nın kabul ettiği daimî Türk işçi sayısı.....	142
Şekil 24.	1971, 1972, 1973, 1974, yıllarında Fransa'nın kabul ettiği daimî Türk işçilerinin aile yakınları sayısı	143
Şekil 25.	1971, 1972, 1973, 1974, yıllarında Fransa'ya kabul edilen daimî yabancı işçiler ve yabancı işçiler içinde Türk işçilerin sayısı.....	145
Şekil 26.	Yıllar göre Türkiye'nin döviz cinsinden ödemesi gereken dış borç miktarı (Milyon Dolar)	147
Şekil 27.	İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin nitelikleri.....	149
Şekil 28.	İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre 1971, 1972, 1973, 1974 yılında Fransa'ya yapılan göndermelerin iş kollarına göre dağılımı	150
Şekil 29.	İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre 1971, 1972, 1973, 1974 yılında Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin meslekleri	151
Şekil 30.	Fransa'da 1971 yılında çalışan yabancı işçilerin, çalışma alanlarına göre dağılımı	153
Şekil 31.	Fransa'da 1972 yılında çalışan yabancı işçilerin, çalışma alanlarına göre dağılımı	154
Şekil 32.	Fransa'da 1973 yılında çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre dağılımı	155
Şekil 33.	Fransa'da 1974 yılında çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre dağılımı	156
Şekil 34.	1971 Yılında, İş ve İşçi Bulma Kurumu Tarafından Türkiye'den Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin, il şubelerine göre sayısal olarak dağılımı	158
Şekil 35.	1972 yılında, İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Türkiye'den Fransa'ya gönderilen Türk İşçilerin, il şubelerine göre sayısal olarak dağılımı	159

Şekil 36.	1973 yılında, İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Türkiye’den Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin, il şubelerine göre sayısal olarak dağılımı	160
Şekil 37.	1974 yılında, İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Türkiye’den Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin, il şubelerine göre sayısal olarak dağılımı	161
Şekil 38.	1971-1974 yılları arasında, Türkiye’nin dört haritasında gösterilen, Fransa’ya gönderilen tüm Türk işçilerin il bazında toplam sayısı.....	162
Şekil 39.	Fransa’ya en az işçi gönderen Türkiye’nin on ili	163
Şekil 40.	Fransa’ya en fazla işçi gönderen Türkiye’nin on ili	163
Şekil 41.	1975-1980 yılları arasında Fransa’ya gönderilen Türk işçi sayısı.....	164
Şekil 42.	1981-2000 yılları arasında Fransa’ya gönderilen Türk işçi sayısı.....	165
Şekil 43.	2001/2020 yılları arasında Fransa’ya gönderilen Türk işçi sayısı	166
Şekil 44.	Fransa’ya Göç Eden Türk İşçilerin Sorunları ile İlgili Kod Kaynakları ve Sayısı.....	181
Şekil 45.	Öne Çıkan Kod ve Temaların Yorumlanması	182

GİRİŞ

İnsanlar ve toplumlar tarihin kimi evrelerinde çeşitli sebeplerden dolayı bulundukları yerlerden başka yerlere göç etmişlerdir.¹ Bu göçler, kimi zaman yakın çevreye doğru gerçekleşmişken kimi zaman ise uzak coğrafyalara doğru olabilmektedir. Uzak coğrafyalara gerçekleşen göçler, olağanüstü bir durum söz konusu olmamış ise doğal olarak daha çok ülkelerin veya toplumların olumlu ilişkilerinin geliştiği, geçmiş bağlarının kuvvetli olduğu ve kültürel yakınlıklarının tesis edildiği yerlere doğru olmuştur. Ülkeler arası ilişkiler bu manada göçlerin yönünü belirlemiştir. Yaklaşık bin yıldır Türk yurdu olan Anadolu coğrafyası, tarihin birçok döneminde göç almıştır. Ancak bazı dönemlerde ise uzak mesafelere göç vermek zorunda kalmıştır. Türk nüfusunun göç ettiği ülkelerden biride tarihte en eski ilişkilerimizin tesis edildiği Fransa'ya doğru olmuştur.

Türk- Fransız ilişkilerinin çok eski tarihlere kadar uzandığı bilinmektedir. Türklerle Fransızların ilk karşılaşmalarının XI ve XIII. yüzyıllar arasında Haçlı Seferleriyle olduğu düşünülmektedir. XIV. yüzyılda Osmanlı Devleti zamanında ise Niğbolu Savaşıyla, Fransızlarında içinde bulunduğu Haçlı Birliği ile ilk defa karşı karşıya gelinmiştir. XV. yüzyılda iki ülke ilişkileri papalık eksenli devam etmiştir. 1481 yılında Fatih Sultan Mehmet'in ölümüyle oğlu II. Bayezid tahta geçmiştir. II. Bayezid, kardeşi Cem Sultan ile hükümdarlık mücadelesine girişmiştir. Yenilen Cem Sultan, ilk olarak Memlûk Devleti'ne oradan da Rodos Şövalyeleri'ne sığınmıştır.² Sultan, Papa VIII. Innocent ve VI. Alexandre'nin politikaları gereği Fransa'nın Dauphine ve Bourgneuf gibi şehirleri başta olmak üzere çeşitli Avrupa kalelerinde kalmıştır. Sürgün hayatına daha fazla dayanamayan Cem Sultan, İtalya da hayatını kaybetmiştir.³ Fransa'da Zizim adıyla bilinen Cem Sultan altı yıl burada tutulmuştur.⁴

¹ Süleyman Ekici; Gökhan Tuncel, "Göç ve İnsan", **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, S. 1, 2015, s.9-10.

² **Les Alpes Illustrées**, 26 Nisan 1894, S.16, s.143; Bibliothèque Nationale de France, Bibliothèque Municipale de Grenoble, Jd.513.

³ Victor Arnaud, **Le Prince Dgem, Chronique Dauphinoise du XVe Siècle**, Libraires A. Merle, 1860, s.5-6, Bibliothèque Nationale de France, Département Littérature et Art, YE-14382.

⁴ Ayşin Şişman, "1702-1708 Tarihleri Arasında Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları ve Bunlara Ait Hükümler", **Belleten**, C.63, S.237, Ağustos 1999, s.509-558.

Cem Sultan Olayı nedeniyle bu dönemde Türk Fransız ilişkileri daha çok strateji üzerine ve yine papalık ekseninde devam etmiştir.

XVI. yüzyılda, Türk-Fransız ilişkileri farklı bir boyuta taşınmıştır. Ülkeler arasında dostluk ilişkilerinin tesis edildiği bir dönem başlamıştır. 1525 Pavia Savaşı'nda Almanlara esir düşen Fransa Kralı I.François'in annesi, Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Fransa'yı himayesi altına alarak I. François'i Alman esaretinden kurtarmıştır.⁵ Fransa'nın bu dönemde Osmanlı Devleti'ndeki ilk sürekli elçisi olan Jean de la Forest ve Osmanlı Sadrazamı İbrahim Paşa'nın girişimleriyle Kanuni Sultan Süleyman, Fransa Kralı I. François ile 1536 yılında bir kapitülasyon anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Osmanlı topraklarında Fransa'ya önemli ayrıcalıklar verilmiştir.⁶ Osmanlı Devleti Fransa'ya tanıdığı bu imtiyazla, Avrupa'da oluşturulabilecek Haçlı müttefikliğinden Fransa'yı uzaklaştırmaya çalışmıştır.⁷ Fransa böylece Osmanlı Devleti topraklarında diğer devletlerden farklı olarak imtiyazlı bir ülke haline gelmiştir. Osmanlı Devleti sadece ekonomik alanda Fransa'ya imtiyazlar tanımamıştır. Fransızlar, Osmanlı ülkesinde dindaşlarıyla ilgilenme, onların çeşitli sorunlarına konsoloslukları aracılığıyla çözümler getirme gibi haklar da elde etmişlerdir.⁸

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Fransız Katolik misyonerler, Osmanlı Devleti topraklarına yerleşmeye başlamıştır. Böylece Osmanlı topraklarında hızla Fransız Katolik dini müesseseleri ve okulları açılmaya başlamıştır.⁹ Fransa yeni oluşan bu durumla birlikte Osmanlı Devleti topraklarındaki tüm Katoliklerin himayesini üstlenmeye çalışmıştır.

XVIII. yüzyıl gerek Avrupa'da gerekse Osmanlı Devleti'nde, önemli değişimlerin olduğu bir yüzyıl olmuştur. Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile yaptığı savaşlarda yenilgiler almış, başarı yakalayamamıştır. Osmanlı sultanları ve

⁵ İsmail Ceran, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman- I. François İttifakı", **Turkish Studies**, C.9, S.2, 2014, s.391

⁶ Zeki Arıkan, "1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.24, S.37, 2005, s.15-17

⁷ Hasan Şahin, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.16, S.40, 2009, s.277-278

⁸ Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Atatürk Kültür, Dil ve Türk Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.1

⁹ Ayten Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.16, 1996, s.172-173

devlet adamları bu durumun nedenini Avrupa'daki yenilikleri ve gelişmeleri yeterince takip edememeye bağlamıştır. Bu sebeple öncelikle askeri alandan başlamak üzere birtakım yeniliklere girişilmiştir. Osmanlı Devleti kendinden üstün olduğunu kabul ettiği Avrupalı ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır.¹⁰ Doğal olarak Fransa bu ülkelerin başında gelmiştir. 1718-1730 yılları arasında yaşanan Lâle Devri'nde III. Ahmed ve Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Fransa'yla daha yakın ilişkiler kurmak, ülkedeki gelişmeleri yakından takip etmek için Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'yi Paris'e göndermiştir.¹¹ Zamanında Yeniçeri Ocağının 28. taburuna kaydedildiği için bu isimle anılan¹² Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, 1720 yılında Oğlu Mehmed Said Efendi ve mahiyetiyle birlikte Fransa'nın Toulon şehrine gemiyle ulaşmıştır.¹³ Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Toulon şehrinden Fransa Kralı XV. Louis'le görüşmek üzere Paris'e hareket etmiştir. Elçinin Paris'te bulunan Tuileries Sarayı kapısındaki durumu Charles Parrocel gibi Fransa'nın ünlü ressamların tablolarına konu olmuştur.¹⁴ Parrocel, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin mahiyeti ile saraydan ayrıldığı sahneyi ihtişamlı bir şekilde betimlemiştir.¹⁵ Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, bir yıl süreyle Fransa'da kalmış orada gözlemler yapmıştır. Ülkede kaldığı süre içinde Fransa'ya dair gözlemlerini anlattığı "*Sefâretnâme-i Fransa*" adlı eserini dönüşte III. Ahmed'e sunmuştur. 1789 yılında III. Selim tahta geçmiştir. Şehzadelik döneminde Fransa Kralı XVI. Louis'le mektuplaşmaya başlayan¹⁶ III. Selim tahta geçtikten sonra ilk Türk daimî elçisi olarak Morali Esseyit Ali Efendi'yi Fransa'ya göndermiştir. Seyid Ali Efendi, İngiltere'ye 1793 tarihinde gönderilen Yusuf Ağâh Efendi'den sonra 1797 yılında yurtdışına gönderilen ikinci daimî Türk elçisidir. Daimî elçiler "ikamet elçisi" olarak adlandırılmaktadır. Belli amaçlarla ülke dışın gönderilen, görevleri biter bitmez ülkelere dönen ve literatürde "fevkalâde" elçi

¹⁰ Şüheda Günce, "*Osmanlı Devleti'nde İlk Daimî Elçilikler ve Diplomasiye Olan Etkileri*", **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.10, Nisan 2020, s.104

¹¹ Türkan Polatçı, "*Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefaretnamesi'nin Önemi*", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.2, S.2.,2011, s.252

¹² Şevket Rado, **Paris'te Bir Osmanlı Sefiri**, İş Bankası Yayınları, İstanbul,2021, s.1

¹³ Gilles Veinstein, **İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebi'nin Fransa Anıları**, Çev.Murat Aykaç Erginöz, Özgü Yayıncılık, İstanbul 2002, s.58-59

¹⁴ Beynun Akyavaş, **Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi**, Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1993, s.6-10

¹⁵ Metmuseum Collection, The Departure of the Ottoman Embassy from the Tuileries 1734–1736 **KAYNAK:** <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/701953> Erişim: 25.01.2022

¹⁶ Salih Tunç, "*Osmanlı Sultanı III. Selim'den Fransa Kralı XVI. Louis'e Bir Nâme-i Humâyûn*", **Akdeniz Üniversitesi İnsani Bilimler Dergisi**, C.8, S.1,2018, s.367-378

olarak adlandırılan elçiler sınıfından değillerdir. Gittikleri ülkede yerleşip, ülkeyle ilişkileri yerinden yöneten sefirler olmuşlardır. Bu uygulama Osmanlı devleti için yeni bir durumdur. Bu yönüyle Moralı Esseyit Ali Efendi, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'den farklı bir özellik taşımıştır. Moralı Esseyit Ali Efendi, Osmanlı Sancağı taşıyan bir Venedik gemisiyle 52 günlük bir yolculuktan sonra Fransa'nın Marsilya şehrine varmıştır. Ülkede dönemde yaygın olan veba hastalığı nedeniyle 36 günlük karantina sonrası Paris'e doğru yola çıkmıştır. Yol boyunca uğradığı yerlerde meraklı gözlerle, iyi şekilde karşılanmıştır. Kendisine Tournos şehrinde halk Türkler için besteledikleri şarkıları okumuştur. "*Sarıkları yerlerine onlara cumhuriyet külahları vereceğiz*" dizlerinin yer aldığı şarkılar bugün bile yaşlı Fransızların belleklerinde yer almaktadır.¹⁷ 1802 yılında Moralı Esseyit Ali Efendi, 5 yıl ülkede kaldıktan sonra Osmanlı Devleti'ne geri dönmüştür.

Yukarıda bahsi geçen Türk elçiler, XVIII. yüzyıl sonlarına kadar Fransa'da bulunan ve ülkeye giden ilk Türkler olmuşlardır. Fransa'nın ilk "ikamet elçisi" Jean de la Forest'la başlamak üzere 1796 yılına kadar 33 Fransız elçisi Türk topraklarında görev yapmıştır.¹⁸ Ülkeler arasında köprü vazifesi gören bu sefirler, Fransa ve Türkiye arasında ilk nüfus hareketliliğini başlatan kişiler olduğunu söylemek mümkündür.

XIX. yüzyılda, Tanzimat Fermanı'yla birlikte Osmanlı Devleti'nden Fransa'ya devlet görevlileri dışında Türk nüfusunun da göç ettiği bir yüzyıl olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından çeşitli okullarda okumak ve bilgilerini arttırmak üzere Fransa'ya Türk öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır.¹⁹ 1839 yılından 1856 yılına kadar 26 Müslüman Türk ve 17'si Gayrimüslim Osmanlı vatandaşı olmak üzere 43 öğrenci Fransa'ya gitmiştir. 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Fermanla birlikte, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlere okul açabilme yetkisi tanınmıştır. 1857 yılında, Osmanlı Devleti Paris'te *Mekteb-i Osmânî* adı altında eğitim almak için gönderilen öğrencilerin problemleriyle ilgilenmek, öğrencilerin denetim ve takibini yapmak üzere Fransız Eğitim Bakanlığı'na bağlı Fransız, Türk öğretmenlerin görev

¹⁷ Maurice Herbet, **Fransa'da İlk Daimî Türk Elçisi Moralı Esseyit Ali Efendi (1797-1802)**, Ötüken Yayınları, Çev. Erol Üyepazarcı, 1997, İstanbul, s.1-52

¹⁸ **Fransız Büyük Elçiliği, Ambassadeurs de France Depuis 1525** KAYNAK:<https://tr.ambafrance.org/Ambassadeurs-de-France-depuis-1525>, Erişim: 25.01.2022

¹⁹ Salih BABAYIGIT, **L'immigration Turque en France entre 1880-1980: Aspects Politiques Culturels et Artistiques**, Université de Strasbourg Doktora Tezi, Strasbourg 2013, s.7-8

yaptığı bir okul açmıştır. 1864 tarihinde aynı amaçla Talebe-i Osmaniye Müdürlüğü (Direction des Elèves Ottomans) bu görevi sürdürmüştür.²⁰ 1867 yılında Fransa, Islahat Fermanı'nın tanıdığı özgürlükten yola çıkarak misyoner okullardan farklı olarak Osmanlı Devleti topraklarında Fransızca eğitim veren bir okul açılmasını talep etmiştir. Sultan Abdülaziz Paris ziyareti sonrası okulun açılmasına karar vermiştir. Böylece 1868 yılında Galatasaray Mekteb-i Sultanisi açılmıştır.²¹

1839 yılından 1876 yılına kadar Fransa'ya, Osmanlı Devletinden 244 öğrenci eğitim amacıyla gitmiştir. Bu öğrencilerden 171 tanesi Müslüman, 73 tanesi Ermeni, Bulgar, Rum asıllı Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarıdır. Öğrencilerin çok az bir kısmı dışında tamamı devlet tarafından burslu olarak gönderilmiştir. Fransa'ya giden öğrenciler askeri ve tıbbi alanlarda olduğu gibi torna, modelcilik, marangozluk, terzilik, demircilik, gravür gibi çeşitli mesleki alanlarda da eğitim almışlardır.²² Fransa'ya giden öğrenciler ve Osmanlı Devleti topraklarında açılan okulların Fransa'nın bilinmesi, ülke dili ve kültürünün Osmanlı Devleti içinde yaygınlaşmasına katkı sağladığı kuşkusuzdur. 1876 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kânun-i Esasi ilan edilmiştir. Kânun-i Esasi'nin ilanından kısa bir süre sonra, 1878 yılında II. Abdülhamid Meclis-i Mebusan'ı tatil etmiş, Kânun-i Esasi'yi askıya almıştır.

XX. yüzyılın ilk yarısı, önceki yüzyıla benzer şekilde Fransa'ya göçlerin devam ettiği bir yüzyıl olmuştur. Ancak Türk nüfusunun göç etme amaçları gittikçe farklılaşmıştır. Kânun-i Esasi'nin askıya alınmasıyla Osmanlı Devleti'nde, 1908 yılına kadar toplamda 30 yıl süren *İstibdat Dönemi* başlamıştır. Böylece Sultan II. Abdülhamid'in katı politikaları dönem içinde egemen olmuştur.²³ *İstibdat Dönemi*'nden rahatsız olan Osmanlı Devleti'nin iyi eğitim görmüş, aydın gençlerinden oluşan Jön Türkler, II. Abdülhamid'e karşı muhalefet yürütmüşlerdir.²⁴ Doktor Nazım, Ahmet Rıza, Talât Paşa, Prens Sabahattin gibi önde gelen simalar Fransa'yla yakın

²⁰ Adnan Şişman, **Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s.12-56

²¹ Oya Dağlar, "Emrullah Efendi- Tevfik Fikret Anlaşmazlığı (Mekteb-İ Sultani Hadisesi)", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.8.S.2,2006, s.30-31

²² Şişman, **a.g.e.**, s.85-87

²³ Oğuz Kaan, "Türk Siyasi Tarihi'nde Jön Türk Kongreleri", **Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.3, S.4,2019, s.1-7

²⁴ Mehmet Ali Karaman, "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.44, 2018, s.71-72

temaslar kurmuşlardır. Jön Türkler, II. Abdülhamid'in politikalarına karşı Paris'e yerleşmeye ve toplanmaya başlamıştır. 1902 ve 1907 yıllarında Paris'te Jön Türk Kongreleri düzenlenmiştir. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonrada durum değişmemiş, Osmanlı aydınları ve Paris ilişkileri yakın şekilde devam etmiştir.²⁵ Fransa artık Osmanlı Devleti'nin yönetimiyle anlaşılamayan, muhalefet ve sürgün Türklerin göç ettiği yeni bir adres olmuştur. Tanzimat Döneminde, eğitim amaçlı başlayan göç süreci, muhalif Türklerin Fransa'ya yerleşmesiyle devam etmiştir. Fransa'da bu dönemde çok azda olsa Türk nüfusu oluşmaya başlamıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti'nde yaşayan bazı genç sanat insanları Fransa'ya gitmeye başlamıştır. Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Halil Paşa Gustave Boulanger, Jean-Leon Gerome gibi ünlü sanat insanlarının atölyelerinde pratik uygulamalar yapmak üzere gidenlerden bazıları olmuştur. ²⁶ 1914 yılında, Birinci Dünya Savaş'ı patlak vermiştir. Osmanlı Devleti savaş sırasında 14 Mayıs 1914 tarihinde “*Tehcir Kanunu*’nu” uygulamaya sokmuştur. Kanunla birlikte Osmanlı Ermenilerinin bir kısmı ülkeden göç ettirilerek yine Osmanlı Devleti'nin daha güvenli olan diğer topraklarına yerleştirilmiştir. ²⁷ Birinci Dünya Savaşı öncesi bireysel ve küçük gruplar halinde Fransa'ya göç etmiş Osmanlı Ermenilerinin varlığı bilinmekteydi.²⁸ Ancak “*Tehcir Kanunu*” sonrası inanç faktörünün de etkisiyle birçok Katolik Ermeni, Fransa'ya yoğun şekilde göç etmeye başlamıştır. Bu süreç uzun yıllar boyu devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşında İtilaf Devletleri arasında yer alan Fransa, 1 Kasım 1919 tarihinden başlamak üzere Osmanlı toprakları olan Urfa, Antep, Maraş gibi şehirleri işgal etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Yunan Orduları karşısında “*Başkomutan*” olarak yönettiği Sakarya Meydan Muharebesi'nde başarılı olmasıyla, 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa Türk hükümetiyle Ankara Anlaşması'nı imzalamıştır. Türk temsilcisi olarak Yusuf Kemal Bey ve Fransız Hükümeti temsilcisi Franklin Bouillon'un imzaladığı anlaşmayla Fransızlar, işgal edilen Osmanlı topraklarından çekilmiştir.²⁹ 29 Ekim 1923 tarihinde

²⁵ Salih Tunç, “*I. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında Paris'te Bir Jön Türk Delegasyonu: Talât Bey Heyeti*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.25, S.2, 2010, s.547-582

²⁶ Ségolene Debarré, Gaye Petek, **Histoire des Turcs en France**, Editions du Detour, Paris, 2019 Bibliothèque Naitonale et Universitaire Strasbourg, s.4

²⁷ Hasan Ceran, “*Ermenilerin Göç Ettirilmesi*”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.29, Bahar 2016, s.139-140

²⁸ **BOA. Fon Kodu: BEO Kutu:3693 Gömlek: 276933, H.14.01.1328**

²⁹ Yavuz, **a.g.e**, s.140-148

Cumhuriyetin ilanıyla, Gazi Mustafa Kemal Paşa yeni kurulan devletin eğitimle yükseleceğini belirtmiştir. “*En büyük savaş cahillikle yapılan savaştır*” ifadeleriyle eğitime önem verdiğini ortaya koymuştur. Bu düsturla yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, eğitimi geliştirmek için tahsil amaçlı Fransa’ya öğrenci göndermeye başlamıştır. Tanzimat’la başlayan birinci öğrenci göçü, Cumhuriyetle birlikte ikinci öğrenci göçüne dönüşmüştür. Fransa’ya öğrenci gönderme süreci uzun yıllar boyunca böylece devam etmiştir.³⁰ Yukarıda ifade edilen tüm dönemlerde artan göçlerle birlikte, Fransa’daki Türk nüfusu gittikçe çoğalmıştır. Ülkede yeni bir Türk topluluğu oluşmaya başlamıştır.

Fransa’daki Türk nüfusuna dair ilk verilere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında rastlamaktayız. Bu dönemdeki resmi kayıtlarda Türk ve Ermeni nüfus, “*Türk-Ermeni*” başlığı altında tek millet olarak ifade edilmiştir. 1962 yılına Türk ve Ermeni nüfusu yine birbirinden izole edilmemiş, birlikte hesaplanmıştır. Fransız Resmi İstatistik Kurumu olan Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques kayıtlarına göre 1946 yılında, Fransa’da 7 bin 770 Türk-Ermeni nüfus yaşamaktadır.³¹ Bu sayı o dönemde Fransa nüfusunun %0,4’üne denk düşmektedir. 1954 yılı kayıtlarında göre ise ülkede Türk-Ermeni nüfusu artmış 22 bin kişi olarak hesaplanmıştır. 1962 yılında bu sayı azalmış, 16 bin Türk-Ermeni şeklinde olmuştur.³² Bu tarihten sonra ülkede ilk defa Türk ve Ermeni nüfusu birbirinden izole edilmiştir. Türk nüfusu ülke kayıtlarında ayrı bir başlık olarak hesaplanmıştır. Buna göre izole edilmiş milliyetlere göre ülkede 1968 tarihinde 7 bin 628 Türk nüfusu yaşamaktadır. Bu sayı ülke nüfusunun 0.3’üne denk gelmektedir. Bu sayı ülkede Türk kökenine göre hesaplanmış ilk veriler olması açısından önemli olmuştur. 1969 yılında Fransa’ya ilk kalabalık Türk işçi göçleri

³⁰ **BCA.,** Hükümet Adına Avrupa’da Tahsil Görmekte Olan Öğrencilerin Giderleri, **Fon Kodu:** 30.18.1.1 **Kutu:**29 **Gömlek:** 45, **Sıra:** 10, 22.07.1928;

BCA., Hava Rasatçılığı için Subayların Fransa’ya Tahsil için Gönderilmesi, **Fon Kodu:** 30.18.1.2 **Kutu:** 9 **Gömlek:** 14, **Sıra:** 4, 23.03.1930;

BCA., İki Yıl Süreyle Fransız Harp Akademisine Tahsile Gönderilecek..., **Fon Kodu:** 30.18.1.2 **Kutu:** 48 **Gömlek:** 69, **Sıra:** 6, 15.10.1934;

BCA., Tahsil için Fransa ve İtalya’ya Gönderilecek Öğrencilere Aylık Ödenekler..., **Fon Kodu:** 30.18.1.2 **Kutu:** 102 **Gömlek:** 50, **Sıra:** 20, 24.06.1943;

BCA., Staj ve Tahsil için Fransa’ya Subay Gönderilmesi ve Ödenek, **Fon Kodu:** 30.18.1.2 **Kutu:** 127 **Gömlek:** 79, **Sıra:** 2, 08.11.1951;

³¹ **INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques),** Annuaire Rétrospectif de la France, Séries Longues 1948-1988, 1990, Fransa, s.30

³² **INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques),** Annuaire Statistique de la France, (*Resultats de 1965 et 1966*), Ministère des Finances et des Affaires l’Economie,68. Volume, N.10, Paris,1962, s.40

başlamıştır. Türk işçi göçleri Fransa devlet başkanı Valéry Giscard D'Estaing'in 1974 yılında, ülke topraklarını tüm göçmenlere kapatmasına kadar devam etmiştir. 1975 yılındaki Fransız resmi rakamlarına göre Türk nüfusu 50 bin 860' kişiye ulaşmıştır. Bu sayı ülke nüfusunun %1,5'ine denk düşmektedir.³³ Bu artış oranına 1969-1974 yılları arasında gerçekleşen Türk işçi göçleri neden olmuştur. Böylece bu yıllarda Türk nüfusu, Fransa topraklarında önemli bir topluluğa ulaşmayı başarmıştır. 1980 yılında yürürlüğe giren *Bonnet Yasası* ile Fransa göçmenlere karşı katı politikaya devam etmiştir. 1981 tarihinde François Mitterrand'ın yönetimi zamanında, göçmenlere karşı ülke tutumunda yumuşamaya gidilmiştir.³⁴ Böylece Türk nüfusu 1982 yılı itibariyle Fransa'da 123.000'i geçmiştir. Türk nüfusu ülke nüfusunun %3,4'ü olmuştur.³⁵ 1986 tarihinde durum tekrar değişmiş *Pasqua yasası* ile Fransa'nın göçmen politikası yeniden katılaştırılmıştır. Böylece ülkeye tüm yabancı göçleri neredeyse tekrar durmuştur.³⁶ Fransa'nın göçmen politikası uzun yıllar boyunca göçmenlerin lehine ve aleyhine sürekli değişim göstermiştir. Ülkenin göçmenlere karşı tavrını genellikle siyasiler belirlemiştir. 1990 yılında Fransa'daki toplam Türk sayısı 213.000'i geçmiştir.³⁷ Türklerin bu dönemde en yoğun yaşadığı bölgeler ve şehirler Paris, Lyon, Bellegarde, Metz³⁸ ve Alsace olmuştur.³⁹

2020 tarihiyle birlikte Fransa'daki Türk nüfusu 700.000'i aşmıştır. Özellikle Strasbourg, Mulhouse Türklerin yoğun yaşadığı şehirlerin başını çekmiştir.⁴⁰ Günümüzde ise Fransa'da sayısı 800.000'i aştığı tahmin edilen Türk nüfusu

³³ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), *Annuaire Rétrospectif de la France, Séries Longues* 1948-1988, 1990, Fransa, s.30

³⁴ Hasan Güler, "*Fransa'nın Göç Politikası Üzerine Genel Bir Değerlendirme*", **Tarih Okulu Dergisi**, S.28, Malatya, 2016, s.514-518

³⁵ Michèle Tribalat, "*Chronique de L'immigration*", **Population**, 40e Année, N°1, Fransa, 1985 s.140

³⁶ Güler, **Aynı yer**

³⁷ Stéphane Tapia, "*La Présence Turque dans le Monde*", **Hommes et Migrations**, N°1153, Nisan 1992., Fransa s.6-7

³⁸ Riva Kastoryano, "*La Présence Turque en France*", **Hommes et Migrations**, N°1172-1173, Janvier-Février, 1994, Fransa, s. 71-78;

³⁹ Yves Frey, "*Les Alsaciens Venus D'ailleurs*", **Hommes et Migrations**, N°1273, Mai-Juin, Fransa, 2008,52-73; Jund Alain, "*L'Alsace à L'image de L'espace Migratoire Européen*", **Hommes et Migrations**, N°1153, Avril 1992, Fransa, s. 8-9;

⁴⁰ **Le Monde Gazetesi**, William Audureau Yazısı, 5 Kasım 2020

yaşamaktadır. Bu yönüyle Fransa, Almanya'dan sonra en çok Türk nüfusunun yaşadığı ikinci Avrupa ülkesi olmuştur. Bu açıdan önem taşımaktadır.⁴¹

Yöntem ve Kaynak Tahlili

Konuyla ilgili olarak Türkiye'deki alan yazın incelendiğinde;

Yurtdışına Türk işçi göçleri üzerine yapılan en kapsamlı çalışmaların Prof. Dr. Nermin Abadan'a ait olduğu görülmektedir. Avrupa'daki Türk işçiler üzerine yaptığı çalışmalar alana önemli katkılar sunmuştur. Bu alanda yazdığı önemli eserlerin başında “*Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*”, “*Bitmeyen Göç*” gelmektedir. Kitapların ikisinde de Batı Avrupa'ya işçi göçü topyekûn ele alınmış ülke ayrımına gidilmemiştir. Türk işçi göçü Almanya üzerinden incelenmiş, Batı Avrupa'nın ikinci büyük göçüne ev sahipliği yapan Fransa'nın ayrı olarak incelenmesi tercih edilmemiştir. Özellikle Türk toplumsal dokusunun değişimine neden olan 1950,1960 ve 1970'li yıllar başlıklar şeklinde daha çok dünya ve Avrupa üzerindeki anlaşmalar, gelişmeler şeklinde verilmiştir. Eserlerde yazarın sosyolog kimliği doğal olarak öne çıkmış, tarihsel bakış noksan kalmıştır.

Bu alanda önemli çalışmalardan bir diğeri Prof. Dr. Ali Gitmez'e ait olan “*Dışgöç Öyküsü*” adlı kitaptır. Ancak kitap incelendiğinde Prof. Dr. Nermin Abadan'a ait eserlerdeki durum söz konusu olmuştur. Batı Avrupa'ya işçi göçü bütün halinde ve Almanya üzerinden verilmiş, Fransa ayrı bir ülke olarak incelenmemiştir. İşçilerin dönüş öyküleri eserde ağırlıklı olarak verilmesi tercih edilmiş ve yazarın alanı olan psikoloji bilimi doğal olarak ön planda olmuştur. Türkiye'de yurtdışına Türk işçi göçleri üzerine yapılan akademik çalışmalara bakıldığında ise birçok bilim dalında çalışmanın var olduğunu görmekteyiz. Bu çalışmaların sayısı 76'yı bulmaktadır. Ancak bunlar ya Batı Avrupa'ya Türk işçi göçleri gibi bütün ülkeler şeklinde genel olarak ele alınmış, ya da Almanya, Hollanda, Belçika gibi özelleştirilmiş şekilde verilmiştir. Uzak veya yakın Avrupa'daki tüm Türk işçilerini konu edinen ve çeşitli disiplinlere göre incelenmiş akademik çalışmaların toplamı alanlarına göre şu şekildedir:

⁴¹ Mélanie Meltem Aydoğan, “L’immigration Turque en France et la Construction de L’identité Transnationale Turque via Les Organisations Associatives”, Paris 8 University Vincennes-Saint-Denis, **Master 1 de Science Politique**,2016, Fransa, s.3

18 tanesi Sosyoloji, 10 Eğitim-Öğretim, 7 Kamu Yönetimi, 6 Ekonomi, 4 Hukuk, 4 Uluslararası İlişkiler, 2 Alman Dili ve Edebiyatı, 2 Türk Dili ve Edebiyatı, 2 Coğrafya, 2 Psikoloji, 2 Şehircilik ve Bölge Planlama, 1 İletişim, 1 Sosyal Hizmetler, 1 Müzik, 1 Din, 1 Halk sağlığı, 1 Psikiyatri, 1 Karşılaştırmalı Edebiyat, 1 İşletme, 1 Demografi, 1 Tarih, 1 Bilgi ve Belge yönetimi, 1 Radyo ve Televizyon, 1 Beslenme ve Diyet, 1 Siyasal Bilgiler, 1 Reklamcılık, 1 Kadın Çalışmaları, 1 tanesi de Türkçe Eğitimi Anabilim Bilim Dalı ile ilgilidir.

Ancak görülmektedir ki bu çalışmalardan sadece bir tanesi tarih alanıyla ilgilidir. Tarih alanında yapılan tek çalışma Merve Teoman tarafından Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanan *“Türk basınına göre Türkiye-den Avrupa’ya işçi göçü: 1961-1974”* adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Türk basını üzerinden, Avrupa’ya Türk işçi göçleri şeklinde sınırlandırılmıştır. On bölümden oluşan çalışma birinci bölüm “giriş”, ikinci bölüm “işçi göçü sebebiyle Avrupa’yla yapılan bazı antlaşmalar”, üçüncü bölüm “Avrupa’ya işçi göçünün nedenleri”, dördüncü bölüm “yurtdışına giden kadın işçiler”, beşinci bölüm “yurtdışındaki işçilerin sıkıntıları”, altıncı bölüm “işçilerin aldıkları ücretler”, yedinci bölüm “yurtdışına işçi gönderen kuruluşlar”, sekizinci bölüm “işçi dövizleri ve dövizlerin Türkiye’ye katkısı”, dokuzuncu bölüm “Avrupa’da yaşanan kriz”, onuncu bölüm “işçi çocuklara ödenen nafakalar” biçimindedir. Teoman’ın çalışması Fransa özelinde olmadan Batı Avrupa’daki bütün ülkelere Türk işçi göçleri şeklindedir. Altı Avrupa ülkesi başlıklar şeklinde incelenmiştir. Bu başlıklara bakıldığında Fransa bölümü birkaç paragrafı geçmemektedir ve sadece o dönem Türkiye’den Fransa’ya göç eden işçilerin hangi kurumlar vasıtasıyla göç ettikleri ve yerleştikleri birkaç yer Türk basını üzerinden ele alınmıştır. Yukarıdaki sıralanan tüm akademik çalışmalar içerisinde Fransa özelinde geçmişte veya günümüzde Türk toplumunu konu edinen dört araştırma vardır. Bunların dördü de tarih alanıyla ilgili değildir. Tezimize en yakın çalışmalar olarak düşünülen ve Fransa özelinde Türk göçmen ve işçileri konu edinen bu çalışmaların ikisi yüksek lisans, iki tanesi doktora tezi şeklinde hazırlanmıştır. Bunlardan birincisi sosyoloji, diğeri kadın çalışmaları, son ikisi de reklamcılık ve Türkçe eğitimi üzerinedir.

Sosyoloji alanındaki çalışma, 2008 yılında Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nden Ferhat Değer’in hazırladığı *“Fransa’daki Türk göçmenler ve kuşaklar*

arasındaki etkileşimde eğitimin rolü” adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Araştırma Türk göçmenleri kuşaklar üzerinden ve ağırlıklı olarak eğitim durumları açısından ele almıştır. Çalışma; eğitim ve göç ilişkisi, alan tanıtımı, elde edilen bulgular ve göçmen hane profilleri ve çözümlemeleri olmak üzere bölümlerden oluşmaktadır. Çalışma, bugün Fransa’da yaşayan Türkler üzerine yapılmıştır. Fransa’ya tarihte Türk göçleri, miktarları, ilk işçi göçlerinin yıllara göre sayıları ve o yıllarda Türkiye ve Fransa’nın siyasi ve sosyal şartları, göçe oluşturan durumlar ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. İlk Türk işçiler göç süreçleri ve tarihsel sorunları verilmemiştir. Sadece bugün Fransa’daki Türk toplumunun durumu sosyoloji alanı kapsamında ele alınmıştır. Fransa’daki göçmenler ele alınırken eğitim üzerinden Türk göçmenlerin durumu tercih edilmiştir.

İkinci akademik çalışma kadın çalışmaları alanında yapılmış olup 2008 yılında Cemran Anıl Önder tarafından, İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim dalı bünyesinde hazırlanan “Fransa’da Yaşayan Türk Kadın Göçmenler ve Entegrasyon Sorunu” adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “uluslararası göç nedenleri ve kuramları” verilmiştir. İkinci bölümde “uluslararası göçün kadınlaşması”, üçüncü bölüm ise “Türkiye’den Fransa’ya göçün kadınlaşması” şeklindedir. Fransa’da Türk göçmenler kadın kimliği üzerinden okunmuş ve uyum durumları sorgulanmıştır. Yine geçmişte, göçlerin yaşandığı Türkiye’nin siyasi ve sosyal durumu sınırlı bir biçimde ele alınmıştır. Göçmenler ortaya konulurken araştırmayı salt cinsiyet üzerinden kısıtlamak yerine, bir bütün olarak ele almak Türk göçmenleri anlamamızı sağlamada daha geniş bir bakış açısını yansıtacağı düşünülmektedir. Diğer çalışma ise 2016 yılında Yusuf Çelik’in Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalındaki “*Fransa’da yaşayan iki dilli Türk çocuklarına öz düzenleyici öğrenme stratejileriyle Türkçe Öğretimi*” adlı doktora çalışmasıdır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, yurtdışında iki dillilikle ilgili yapılan çalışmalar verilmiş ve problem durumu anlatılmıştır. İkinci bölümde, çalışmanın yöntemi izah edilmiş, kullanılan veri toplama teknikleri ve ölçekler verilmiştir. Üçüncü bölümde, bulgular ve uygulanan tekniklerin çözümlemeleri sıralanmıştır. Dördüncü bölüm ise tartışma, sonuç ve öneriler izah edilmiştir. Araştırmanın konusu, Fransa’daki Türk çocuklarının iki

dilliliği üzerinedir. Araştırmada sadece dil öğrenimi problem durumu olarak saptanmıştır.

Son çalışma ise reklamcılık alanında hazırlanmış bir doktora tezidir. 2012 yılında Marmara Üniversitesi Reklamcılık ve Tanıtım Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanan Barış Kara'ya ait *“Kültürel kimliğin oluşmasında reklamların rolü: Fransa’da yaşayan üçüncü kuşak Türk göçmenlerin reklamlara alınması”* adlı doktora tezidir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “kültürel kimlik ve göç yaklaşımları” işlenmiş, ikinci bölümde “reklamcılık ve reklam olgusu” ortaya konulmuş, üçüncü bölümde ise “Fransa’da yaşayan Türkiye kökenli Türk gençler ve reklamlardaki durumları” sorgulanmıştır. Görülmektedir ki çalışma sadece genç kuşak üzerinden yürütülmüştür. Türk göçmenler genç kuşak ve bugün eksenli olmak üzere televizyon ve reklam başlıklarında ele alınmıştır. Göçmenler ele alınırken sadece üçüncü kuşak bireyler üzerinden verilmesi tercih edilmiştir. Bu yönüyle reklamcılık ve son kuşak gençler üzerinden işçi göçlerini anlamaya çalışmak, eksik bir yaklaşım olacaktır. Araştırma konumuzla ilgili Türkiye’deki kitap çalışmalarına bakıldığında ise, Fransa’da yaşayan Türk işçi göçmenler üzerine çalışmaların eksikliği kitap alanında karşımıza çıkmaktadır.

Fransa’daki Türk işçi göçü üzerine Türkiye’de ilk ve tek kitap sayılabilecek 2008 yılında ilk baskısını yapan, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınlarından çıkan *“Türkiye’den Fransa’ya göç ve göçmenlik hâlleri”* adlı kaynaktır. Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji bölümü hocalarından Didem Danış ve Verda İrtiş’in çıkardığı kitapta, Fransa’daki Türk göçmenlerinin deneyimleri röportaj ve alanda yazılan makaleler derlenerek verilmiştir. Kitap bir atölye çalışması niteliğindedir. Ayrıca Fransa’daki çok kültürcü politikalar, Fransa’nın Türk göçmenlerle ilgili bugün ki tutumu dil, eğitim, inanç üzerinden çoğunlukla sosyoloji alanı üzerinden anlatılmaktadır.

Alan yazını incelendiğinde Fransa’daki Türk işçiler ve Türk toplumu üzerinde yazılmış üç akademik makale çalışması olduğu belirlenmiştir. 2014 yılında Mehmet Ali Akıncı’nın *“Bilig”* adlı dergide yayınlanmış *“Fransa’daki Türk Göçmenlerinin Etnik ve Dinî Kimlik Algıları”* adlı makale çalışmasıdır. Bu makalede, göçmenlerin kimlik algısı çoğunlukla din üzerinden ortaya konulmuştur. Ayrıca araştırma ikinci

kuşak Türk göçmenlerle sınırlandırılmıştır. İkinci çalışma, 2002 yılında *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları Dergisi*'nden tercüme olarak çıkmış olan Alain Boissinot'un "*Fransa'da Türk Dilinin 1996-1997 Yıllarında Uygulanabilir Ara Programı*" adlı makaledir. Makale kapsamında Fransa'da göçmen Türkler, dil programı ekseninde ele alınmıştır. Makale alanında üçüncü çalışma ise Dr. Yazgülü Aldoğan'ın *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*'nde 1978 yılında kaleme aldığı "*Fransa'da Türk işçileri*" adlı makaledir. Makalede Fransa'ya göç eden ilk Türk işçilerin göç nedenleri ve yaşadıkları problemler ele alınmıştır. Göçmen sayıları yıllar ekseninde ayrıntılı olarak mevcut değildir. Çalışma, 1970'li yıllarda yapıldığından Türk göçmenlerinin 1974 yılına kadar olan göçleri verilmemiştir.

Tüm veriler ışığında Türk tarihinde cereyan etmiş Türk işçi göçleri üzerine Türkiye'de sadece tarih alanında bir çalışma olması ve Fransa'da Türk nüfusunun artmasında en önemli etken olan Türk işçi göçleri (1969-1974) üzerine bu döneme odaklı, tarih disiplini kapsamında herhangi bir akademik çalışmanın mevcut olmaması, alan yazını açısından büyük bir eksiklik teşkil etmektedir. Araştırma kapsamında iki ülke üzerinden incelenmiş olan Türk işçi göçleri (1969-1974), bu açıdan alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Fransa'daki alan yazın incelendiğinde;

Türk işçi göçü üzerinde maalesef çok fazla araştırma ve incelemenin olmadığını görülmektedir. Ancak son yıllarda Türk işçiler üzerine artan bir merak olduğu ve Türkiye'de yapılan araştırmalara nispeten, Fransa'da Türk işçiler üzerine daha fazla çalışma olduğu dikkat çekmektedir. Fransa'da yayınlanan eserlere bakıldığında, ülkedeki çalışmaların neredeyse tamamında Fransa'daki Türk toplumu bütün olarak ele alınmış, 1969-1974 yılında gerçekleşen Türk işçi göçü başlı başına ayrı bir dönem olarak incelenmemiştir. Genel olarak ülkedeki Türk nüfusunu arttırması nedeniyle yüzeysel olarak bu dönemin izahı tercih edilmiştir. Ayrıca Fransa'daki Türkler ve Türk işçiler üzerine yapılan çalışmaların neredeyse tamamı sosyoloji alanıyla daha çok ilgili olup Türk toplumu dilsel sorunlar, cinsiyet, toplumsal adaptasyon, ötekileştirme, kimlik olgusu üzerinden "azınlık" çerçevesinde ele alınmıştır. 1969-1974 odaklı Türk işçileri ve göç süreçleri kapsamlı çalışılmamıştır. Fransa'da Türk işçi göçüne ait ilk çalışmaların, makaleler şeklinde olduğu

görülmektedir. Bu alanda yazılan ilk makalelerden biri olarak kabul edilen çalışma, Catherine Gokalp ait olan “*L’émigration turque en Europe et particulièrement en France*” dir. Makale başlığında da ifade edildiği üzere Avrupa’ya ve Fransa’ya Türk göçleri işlenmiştir. Türk işçi ayırımına sadece makale içinde bir başlık olarak yer verilmiş, makalenin yazıldığı tarih olan 1970 yılıyla Türk işçi göçü sınırlandırılmıştır. 1974 yılına kadar olan Türk işçi göçleri ele alınmamıştır.⁴² Ülkede Türk toplumu üzerine önemli çalışmalar yapan kişilerden bir ikincisi, Harvard Üniversitesinde öğretim görevliliği de yapmış olan, Riva Costaryano’dur. Costaryano’ya ait olan *Kimlik Pazarlığı, Avrupa’daki çok kültürlülük* gibi kitaplar incelendiğinde, Avrupa ve Almanya’daki bütün Türkler üzerine kültür, evlilik, inanç odaklı günümüze uzanan sosyolojik çalışmalar şeklindeki eserler olduğu görülecektir. Ayrıca yazar tarafından kaleme alınan, “*Etre Turc en France et en Allemagne*” ve “*La presence Turquie en France*” adlı makaleleri yine bu mahiyetli çalışmalar olmuştur.

Fransa’da alana önemli katkı sağlayan yazarlardan bir başkası Satrazbourg Üniversitesi Türk Etüdleri Bölümü akademisyenlerinden Stephane de Tapia’yadır. “*Migrations et Diasporas Turques*” ve “*La Turquie*” adlı kitaplar ve “*La communication et l'intrusion satellitaire dans le champ migratoire turc*” ve “*L’émigration turque: circulation migratoire et diasporas*” adlı makalelerinde genel olarak Türkiye’nin ekonomisi, yapısı, tarihinin anlatılması tercih edilmiş, tüm Avrupa’ya göç eden Türk nüfusu birlikte ele alınmıştır. Fransa’daki Türk nüfusu sosyolojik sorunlar ve durumlar üzerinden verilmiştir.

Yine Fransa’da Türkler üzerine önemli çalışmalar yürüten ve ortaya koyan başka bir isim Gaye Petek’tir. Petek, Sorbonne Üniversitesine bağlı en eski kurumlardan olan *l’Institut National des Langues et Civilisations Orientales (Inalco)* akademisyenlerindendir. İnalcö’nün 1795 yılından beri öğrettiği ve incelediği dillerin başında Türkçe gelmektedir. 17 asırdan beri Fransa’da öğretilen ilk şark dili olması açısından Türkçe önem taşımaktadır. Petek’in çıkardığı “*Histoire des Turcs en France*” adlı kitapta, Fransa’daki tüm Türklerin geçmişten günümüze hikayesi genel hatlarıyla konu edilmiştir. Bu kitap, Türkçeye “*Fransa’daki Türklerin Tarihi*” olarak yakın zamanda çevrilmiştir. Yine Petek’in yazdığı akademik makaleler olan

⁴² Catherine Gokalp, “*L’émigration turque en Europe et particulièrement en France*”, **Populations**, Institut National d’Etudes Démographiques, **Vol.** 28, No:2, March-April 1973, s.335-360

“Aspirations culturelles et organisation associative des jeunes”, “Le mouvement associatif turc en France”, “Situations de violence rencontrées par les femmes”, “les jeunes filles turques de France”, “Des gendres et des brus” genel olarak dil öğrenme güçlülüğü, cinsiyet, gettolaşma, uyum sağlama, ötekileştirme üzerine tamamen sosyolojik çalışmaları içermektedir. Son olarak Fransa’da Türkler üzerinde önemli çalışmalar yürüten bir diğer isim ise Mehmet Ali Akıncıdır. Rouen Üniversitesi akademisyenlerinden olan Akıncı’nın, Türkiye’de daha önce bahsi geçen makalesi dışındaki eserleri genellikle Türk dili üzerine olmuştur.

Yukarıda izahı verilen bilgiler eşliğinde Fransa’daki Türk nüfusunun birlikte ve günümüze uzanan ekseninde, sosyolojik bakış açısıyla ele alınması, Fransa’daki Türk nüfusunun en fazla artmasına neden olan 1969-1974 yıllarındaki Türk işçi göçlerine, tarih disiplini ekseninde başlı başına bir dönem olarak bakılmasına engel olmuştur. Bu açıdan araştırmanın, alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sürecin daha doğru izahı ve araştırmanın konusu gereği çalışma, üç ülke üzerinden yürütülmüştür. Çünkü Türk işçi göçleri Türkiye’de başlamış, Fransa’da sona ermiştir. Yine Fransa’ya göç eden Türk işçilerin (1969-1974) örgütlenme ve basın yayın faaliyetleri, daha çok ilk dönemlerde Almanya merkezli Avrupa Türk işçi Federasyonları bünyesinde olmuştur. Bu açıdan Almanya, konu kapsamına dahil edilmiştir.

Araştırmamız doğrultusunda Fransa’da yapılan çalışmalar aşağıdaki şekilde olmuştur: araştırma yapmak üzere Fransa’nın Paris, Lyon, Strasbourg gibi şehirlerine taşınarak iki yıla yakın bir süre ülkede yaşanmıştır. Bu süreçte, Türk işçilerin üçüncü ve dördüncü kuşak torunlarıyla uzun süre zaman geçirilmiş, göç hikayeleri dinlenmiştir. Türk işçi ailelerinin evlerine çeşitli ziyaretler düzenlenmiş, toplantı, gece ve etkinliklerine iştirak edilmiştir. Böylece Fransa’daki Türk toplumunu yakından tanıma şansı elde edilmiştir. Strasbourg ve Lyon Türk Dernekleri’ne ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Türk nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Lyon, Roanne Türk Derneği’nde uzun süre çalışma şansı elde edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin önemli temsilcilikleri ve kançılara ziyaret edilmiştir. Bu minvalde Fransa’daki Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı temsilcileri olan Paris Büyükelçiliği, Lyon Konsoloslugu, Lyon Eğitim Ataşeliği, Strasbourg Başkonsoloslugu ve Strasbourg Eğitim Ataşeliği ile temaslar kurulmuş, çeşitli bilgiler elde edilmiştir. Paris Eğitim Müşaviri Prof. Dr. Murat Demirkan, Paris Eğitim Ataşesi Dr. Şevket Tüfekçi, Lyon Eğitim

Ataşesi Prof. Dr. Fazlı Arabacı, Lyon Başkonsolosu Müslüm Aygün, Strazbourg Başkonsolosu Muzaffer Rami Şaylıman'ın destekleri ve yol göstericiliğinden istifade edilmiştir.

Araştırmamızda temel kaynaklar olarak kullandığımız, Türk işçi göçünden sorumlu Fransız Ulusal Göç Ofisi (*ONI- OFII*) kayıtlarına, yine bu veriler ile çeşitli Fransız devlet istatistiklerinin yer aldığı Fransız Devlet İstatistik Kurumu (*Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques -INSEE*) bültenlerine, nüfus-göç çalışmaları yapan, Institut Natioanal D'Études Démographiques (*INED*) kayıtlarına ve Türk işçiler üzerine birçok araştırma yapan dönem kaynaklarına ulaşmak için, Fransa'nın Paris, Strasbourg, Lyon gibi şehirlerindeki *Bibliothèque Nationale de France*, *Bibliothèques Universitaires Lyon 2*, *Bibliothèque Naitonale et Universitaire Strasbourg*, *Bibliothèque Municipale de Lyon*, *Médiathèque de Roannais Agglomération – Roanne* gibi üniversite, şehir, kütüphane ve kitaplıkları ziyaret edilmiş, kaynaklar toplanmıştır. Yine bu kapsamda arşiv belgelerinin temini için, Les Archives Nationales, Les Archives Diplomatiques à la Courneuve, Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, Archives Municipales de Lyon, Archives Municipales de Roanne; Les Archives de la Ville et de l'Eurométropole de Strasbourg gibi devlet, üniversite ve belediye arşivlerinde çalışılmıştır. Strazburg gibi şehirlerde çeşitli üniversiteler bünyesindeki Türk kürsülerindeki çalışmalar ve mevcut bilgi ve belgelere erişilmiştir. Yine Fransa'nın Le Monde, Le Monde Diplomatique, Le Parisien, Le Figaro, gibi gazetelerinin dönem belgelerine ulaşılmıştır.

Ayrıca Satrazbourg Üniversitesi Türk Etütleri Bölümü'nde, akademisyen Stephane de Tapia ile belgelerin temini ve Fransa'da çalışmalar hakkında yazışmalar yapılmış, tavsiyeler alınmıştır. Fransızcaya daha iyi hâkim olabilmek, belgeleri doğru analiz edebilmek için iki yıla yakın bir süre ülkede, Fransızca dersler ve kurslar alınmıştır. Bu kapsamda yabancı göçmenler, Türk göçmen kadınlar, bilingualism üzerinde akademik çalışmalar yürüten Madame Deborah Caire'den Fransızca dil kursları alınmıştır. Yine Fransa'nın Strazburg Türk Konsolosluğu ve Lyon Eğitim Ataşeliği bünyesinde, Türk göçmenler üzerine akademik çalışmalar yürüten İstanbul Saint-Joseph Lisesi Fransızca öğretmenliği, İstanbul Üniversitesi Fransız Dili Edebiyatı bölümünde akademisyenlik yapmış olan Madame Şadiye Tülü ve

Marmara Üniversitesi Fransız Dili Edebiyatı öğretim görevlisi olan Madame Dr. Betül Ertek'ten Fransızca dersler alınmıştır.

Almanya'da yapılan çalışmalar ise şu şekilde olmuştur:

Fransa'daki 1969-1974 yılları arasındaki Türk işçi örgütlenmeleri ve basın yayın faaliyetlerini ortaya koyabilmek için, Fransa'ya göç eden Türk işçilerin o yıllarda dahil oldukları Avrupa Türk işçi örgütlenmeleri ve bu örgütlerin basın yayın faaliyetlerine ulaşabilmek için Almanya'nın Hannover, Bonn gibi şehirlerine gidilmiştir. Bu şehirlerdeki Türk dernekleri ile diyaloga geçilmiş, konuyla ilgili dönem belgelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Fransa göç eden Türk işçilerinin (1969-1974) bünyesinde ter aldıkları Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu (ATTF) ve temas kurdukları Federal Almanya İşçi Dernekleri Federasyonu, Türk Toplumcular Ocağı, Frankfurt Türkiyeli İşçiler Birliği gibi Federasyon ve birliklerin tüzük, broşür, bülten, gazete, mektup, çalıştay kararları gibi çeşitli belge ve evraklarına erişilmiştir. Almanya merkezli Türk birlik ve federasyonların dönemde çıkardığı Kurtuluş Gazetesi, İşçi Gazetesi, Frankfurt Türkiyeli İşçiler Birliği Gazetesi ve bülteni, Türkiye Postası Gazetesi gibi basın ve yayın arşivlerine ulaşılarak, Fransa'daki Türk işçilerin izleri araştırılmıştır. Eksik kalan belgeler, Türkiye'deki çeşitli arşivlerden tamamlanmıştır.

Türkiye'de yapılan çalışmalar ise şu şekilde olmuştur:

Özellikle Türk işçilerin Fransa'ya gönderilmesi konusunda tek yetkili kurum olan İş ve İşçi Bulma Kurumu arşivine ulaşmak için, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü'ne başvurulmuştur. Kurumun, 1978 öncesi arşivinin olmadığını, geçmişte sel baskını nedeniyle belgelerin zarar gördüğü ve kaybolduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu durum üzerine, Türkiye'nin birçok ilinde taranan sahaflar ve kişisel arşivlerden, İş ve İşçi Bulma Kurumu dönem raporlarına ulaşılmıştır. Araştırmanın bel kemiğini oluşturan bu raporlar, ücret karşılığı satın alınmıştır. Yine Türkiye'nin, yurtdışına göçün yaşandığı dönemini anlamak için temel ve objektif kaynaklar olan (1930-1940-1950-1960'lı yıllar) Türkiye Cumhuriyeti İstatistiklerinden, ülkenin ticaret, ekonomi, ulaşım, nüfus, seçim verilerine ulaşmaya çalışılmıştır. Ancak arşivlerde muhafaza edilmemiş olan dönem istatistikleri, yine kişisel arşivlerden ve sahaflardan toplanmış satın alınma yoluna gidilmiştir. Konuyla ilgili Dış ilişkiler Bakanlığı Arşivi'ne

müracaat edilmiştir. Ancak Dış İlişkiler Bakanlığı Arşivi'nin uzun zamandır araştırmacılara kapalı tutulduğu bilgisi verilmiştir. Konuyla ilgili birkaç yıl içerisinde yapılan yazışmalar neticesinde Fransa'yla ilgili bazı evrakların, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi'ne devredildiği bilgisine ulaşılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde aranan bu belgelerden bazılarına ulaşılmıştır. Yine Dış ilişkiler Bakanlığı'nın geçmişte belli yıldönümleri münasebetiyle yayınladığı bazı kayıtlar ve eserler sahaflardan toplanmıştır. Cumhuriyet, İşçi, Ulus, Vatan, Türk İşgücü gibi gazeteler ile Yankı, Tutum, Hayat Tarih Mecmuası gibi dergilerden istifade edilmiştir. Özellikle dönem içinde Fransa'daki Türk işçilere oldukça yer veren Cumhuriyet Gazetesi Arşivinden yararlanılmıştır. Yine çeşitli tanım ve bilgilerin en doğrusuna ulaşmak için, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ansiklopedileri olan Yeni Hayat Ansiklopedisi ve İnönü Ansiklopedisi'nden istifade edilmiştir. Yine arşiv, yazılı ve görsel kaynaklar için ayrıca aşağıdaki yerlere başvurulmuştur.

TBMM Arşivi ve Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Arşivi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi ve Kütüphanesi, TBMM Süreli Yayınlar Arşivi, Milli Kütüphane, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Arşivi, TRT Arşivi, Taha Toros Arşivi, Ankara Üniversitesi bünyesindeki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İletişim Fakültesi kütüphaneleri gibi kurum ve kuruluşlardaki basılı eser, süreli yayınlar, arşiv belgeleri, ansiklopediler taranmıştır. Ayrıca dönemin basınının takip edilebilmesi içinde Milli Kütüphanenin süreli yayınlar bölümünden oldukça istifade edilmiştir. Ayrıca YÖK'ün dokümanter bölümünden konuya ilişkin tezler temin edilmiştir

II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra işçi göçü doğu ve güney ülkelerinden Batı Avrupa başta olmak üzere Almanya, Fransa, Belçika gibi ülkelere doğru gerçekleşmiştir. Batı Avrupa erkek nüfusunu II. Dünya Savaşı'nda kaybetmiş özellikle sanayide ciddi miktarda işgücü açığı meydana gelmiştir. 1950 sonrası sanayi, madencilik, inşaat, yol hizmetlerinde yükselişe geçen Avrupa ülkeleri özellikle Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Fas, Tunus gibi genç nüfusa sahip ülkelerden iş gücü talebinde bulunmuştur.⁴³ Türkiye'den 1961 yılında ilk olarak Almanya'ya

⁴³ Birsen Şahin Kütük, "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları", *Istanbul Journal of Sociological Studies*, C. 0, S. 52, 2015, s.611.

başlayan Türk işçi göçü süreci, çeşitli ülkelerle imzalanan anlaşmalarla 1974 yılına kadar devam etmiştir. İnsanlar iş bulmak, iyi şartlarda yaşamak, geçinebilmek, hayallerindeki refah düzeyine erişmek için Anadolu'nun şehir, kasaba ve köylerinden daha önce gitmedikleri, bilmedikleri ülkelere doğru göç etmişlerdir. 1960'lı yıllar ve hemen öncesinde Türkiye'de özellikle belli politikaların, yönetim değişikliklerinin, siyasette belirsizliklerin ve askeri müdahalelerin toplum ve ekonomi üzerinde etkileri olmuştur. Bu durumlar ülkenin sosyal yapısını değiştirmiş, köyden kente göçleri meydana getirmiştir. Tüm bu değişimler içinde ekonomi zarar görmüş, artan işsizlik ve düşük ücretler işgücünü dışa doğru itmiştir.⁴⁴ Türk işçi göçleri göç veren ve göç alan ülkeler şeklinde anlaşma metinleriyle hukuki platforma taşınmış devletler kanalıyla gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden önemlidir ve araştırmamızda konu edilmiştir. Türk işçi göçü 1961 tarihinde Federal Almanya'yla başlamış, Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa, İsveç ve Avustralya gibi ülkelerle devam etmiştir.⁴⁵ Araştırmamızda bu ülkelerden sadece Türkiye'den Fransa'ya 1969-1974 tarihleri arasında gerçekleşen Türk işçi göçleri konu edilmiştir.

Araştırmamız ana problem cümlesi “1969-1974 yılları arasında Türkiye'den Fransa'ya gerçekleşen Türk işçi göçlerinin durumunu araştırmak” olmuştur. Araştırmamızın temel amacı ise Türkiye'den Avrupa'ya gerçekleşen Türk işçi göçlerini, Fransa özelinde 1969-1974 yılları arasında ayrıntılı olarak incelemektir. Örgütlü, sistemli ve belli antlaşmalarla meydana gelen bu göçleri iki ülkenin istatistiksel verileri ve belgeleriyle doğru şekilde tespit ederek ve karşılaştırarak süreci betimlemektir. Ayrıca Fransa'ya gerçekleşen Türk işçi göçlerini sadece rakamlar ve belgeler üzerinden ele almayıp, göçün meydana geldiği Türkiye ve Fransa'nın atmosferini, Türk İşçilerin faaliyetlerini ve sorunlarını da izah etmektir. Araştırmamıza tarih başta olmak üzere, sosyoloji, ekonomi, istatistik gibi çeşitli disiplinlerden faydalanılmıştır. Fransa'ya göç eden Türk işçilerin yaşamları, faaliyetleri, karşılaştıkları tarihsel sorunlarına eğilerek okuyucunun durumu betimlemesi ve anlamasını sağlamak amaçlanmıştır. Buradan hareketle araştırmamızın deneysel

⁴⁴ Fatma Fidan; Ahmet Fidecioğlu, “Türkiye'den Almanya'ya Göç Sürecinde Geride Kalan Kadınlar: Almanyalı Beylerin Fedakâr Eşleri”, **Yardım ve Dayanışma Dergisi**, C.1, S.1, 2010, s.30

⁴⁵ Yılmaz Irmak, “Batı Avrupa'da Yaşayan Göçmen Türk Toplumunda Kültür Aktarımı Bakımından Aşıkların Rolü ve Şiirlerinde İşlediği Konular”, **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)**, S.5, Çankırı, 2015, s.11

çalışmalarda olduğu gibi bir evrene değil ancak kuramsal önermelere genellemesi amaçlanmıştır. Araştırmamıza “*Türkiye’den Fransa’ya İşçi Göçleri (1969-1974)*” isminin verilmesinin temel nedeni, Fransa’ya çok eski tarihlerde ve çeşitli sebeplerle başlayan Türk göçünden farklı bir dönemi izah etmek içindir. Çünkü Fransa’daki Türk nüfusunun artmasının ana nedeni 1969-1974 yılları arasında meydana gelen Türk işçi göçü olmuştur. Fransız Ulusal Göç Ofisi ve Türk İş ve İşçi Bulma Kurumu kanalıyla gerçekteşen bu göçler, Türk ve Fransız tarihinde oldukça farklı bir dönemi izah etmektedir. Bu manada iş gücü amacıyla, devletler eliyle gerçekteşen ilk göç özelliği taşımaktadır. Bu açıdan önemlidir.

Özellikle Fransa’ya 1969-1974 yılı Türk işçi göçleri özelinde tarih disiplini kapsamında Türkiye ve Fransa’da, herhangi bir akademik çalışmanın yapılmamış olması bu çalışmayı zorunlu kılmıştır. Yine gerek Türkiye gerekse Fransa’da Türk göçü ve Türk işçi göçü ayırımının yeteri kadar yapılmamış olması, çoğu zaman Türk nüfusu ve Türk işçi nüfusunun karıştırılması bu araştırmanın yapılmasına neden olmuştur. Yine yapılan araştırmaların neredeyse tamamının sosyoloji bilimi kapsamında oluşu, tarih disiplini açısından arşiv, doküman, katalog, görseller, dönem gazeteleri, yapılan bilimsel çalışmalar, kanunlar, dönem istatistikleri ve birinci elden kaynaklar üzerinden 1969-1974 yılı Türk işçi göçlerinin ele alınmamış olması araştırmaya neden olan temel motivasyonu oluşturmuştur. Ayrıca 1969-1974 yılında iki ülke üzerinde gerçekteşen Türk işçi göçlerine iki ülke ekseninden bakılmasının süreci daha doğru izah edeceği düşünce si konunun çalışılmasını tetiklemiştir.

Göç, araştırma konusu olarak günümüzde yaygınlaşmaktadır. Bu olgu; mekân, coğrafya, zaman ve tarihle ilgili olduğu kadar sosyoloji, psikoloji, ekonomi gibi disiplinlerle de yakından ilgili olmuştur. Dolayısıyla Araştırmamız “*sosyal tarih yaklaşımı*” ve bu yaklaşımı benimseyen “*Annales Ekolü*” çerçevesinde ele alınmıştır. Sosyal tarih yaklaşımı batı dünyasında salt siyasi tarihe başkaldırı olarak XIX. yüzyılda gündeme gelmeye başlamıştır. 1929 yılına gelindiğinde Fransa’da Marc Bloch ve Lucien Febvre tarafından ortaya atılan ve aynı zamanda bir derginin adı olan “*Annales*” sosyal tarih yaklaşımını benimseyen ve geliştiren bir ekol olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu ekol, tarihi ele alırken dönemin koşullarına odaklanır. Tarihi kronolojik olayların sıralanışı olarak değil, sosyoloji, ekonomi, istatistik, psikoloji, antropoloji, ekonomi gibi birçok disiplinle zaman zaman ilişkiler kurarak anlamaya ve

anlatmaya çalışır. Tarihi izah ederken sorunlara ve bireylere odaklanır.⁴⁶ Doğu dünyasında *sosyal tarih yaklaşımı* çok eski bir yaklaşım olmasına rağmen tarih alanında henüz hak ettiği yerde olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. İlk olarak peygamberlerin hayatları anlatılırken ele alındığı varsayılan, 1330’lu yıllarda İbn-i Haldun’un önemine vurgu yaptığı, tarihsel olayları sadece kronolojik olaylar şeklinde sıralamaktan ziyade insani faaliyetleri de konu edinen bir tarih yaklaşımıdır.⁴⁷ Dolayısıyla ülkelerin ve toplumdaki fertlerin münasebetleri, toplumsal değişimlerin sonuçları, siyaset ve ekonominin toplumlar üzerindeki etkisi, gündelik yaşamda karşılaşılan problemler, ekonominin toplumsal boyutu gibi sorularında cevapları aranmıştır. Araştırmamız bu sebeple kronolojik olarak sadece Türkiye’den Fransa’ya gerçekleştirilen İşçi göçleri (1969-1974) ekseninde ele alınmamış bu soruların da cevapları aranmıştır. Bu nedenle araştırmanın alana katkısı sağlayacağı düşünülmektedir. Yine Fransa’ya Türk işçi göçlerini (1969-1974) doğru şekilde ortaya koymak için araştırmanın Türkiye, Fransa ve Almanya üzerinden ele alınması ve incelemesi araştırmanın önemine katkı sağlayacağı kuşkusuzdur.

Bu düşünceler eşliğinde faydalı olduğu düşünülen konular kapsamında araştırma üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, göç olgusu ele alınmış, tarihsel süreçte göçün gelişimi, çeşitleri, sebep, sonuçları, göç ile oluşan göç kavramları ile Avrupa’ya gerçekleşen Türk işçi göçlerinin Türkiye ve Fransa açısından siyasi, ekonomik, toplumsal arka planı incelenmiştir. İkinci bölümde, Türkiye-Fransa İşgücü Anlaşması’nın imzalamasına kadar olan süreç ile göçlerin hangi yıllarda gerçekleştiği anlatılmıştır. Türk işçi göçlerinin altı yıllık süreci, Türkiye ve Fransa resmi kayıtları üzerinden mukayeseli olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Türk işçilerinin Fransa’da örgütlenme ve basın faaliyetleri Almanya’yla olan ilişkileri göz önünde tutularak bütün olarak ele alınmış, Fransız hükümetlerinin Türk işçilerine yönelik faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Türkiye’den 1969-1974 yılları arasında gerçekleşen göç süreci, İş ve İşçi Bulma Kurumu, Ulusal Göç Ofisi, Türk ve Fransa Devlet İstatistikleri üzerinden mukayeseli olarak ele alınmıştır. Yer yer konunun daha iyi

⁴⁶ Ceren Yeğen, “*Annales Okulu, Marc Bloch ve Tarih Savunusu: veya Tarihçilik Mesleği Yapıtı Üzerinden Bloch’un Tarih Anlayışı*”, **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C.1, S.1., 2016, s.10-24

⁴⁷ Feyza Betül Köse, “*Sosyal Tarih Yazıcılığında Sorunlar ve Çözüm Önerileri*”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, Kahramanmaraş, 2018, s.10-11

anlaşılması adına oranlar tablolar ve şekillere dönüştürülmüştür. Buna müteakip Türk işçilerin Fransa'daki sorunları dönemin basılı materyalleri, radyo programları, gazeteler, mektuplar, yazılan kitaplar ve röportajlar üzerinden Nvivo nitel araştırma veri analiz programına tabi tutularak somutlaştırılarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın yöntemi nitel araştırma yöntemidir. Nitel araştırma sosyal bilimlerde özellikle son zamanlarda daha çok kullanılmaktadır. Bu yöntem, insan ve toplumun sürekli değişken halde olmasından kaynaklı olgu ve olayları konu edinirken genelleme yapmaktan ziyade bu durumları anlamaya çalışmanın daha önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Gerçekliğin tek bir bakış açısıyla anlaşılamayacağını bu yüzden olguların bütüncül bir şekilde ele alınmasını savunmuştur.⁴⁸ Araştırmada bütüncül bakışla Fransa'ya Türk işçi göçleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmamız her ne kadar tarih disiplini kapsamında olsa da araştırmamızda diğer disiplinlerde işin içine katılmıştır. Çünkü nitel araştırma çeşitli disiplinlere dayanmaktadır. Nitel araştırmanın birçok bilime dayanan temelleri vardır. Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Dilbilim gibi disiplinlerde aynı olan şey insan davranışını içinde olduğu ortamın bütün boyutlarıyla ve çok cepheli olarak göz önünde bulundurarak anlamaktır.⁴⁹ Dey' e göre *“Nitel araştırmanın aksine nitel araştırma, insanların olaylara ne tür anlamlar yükledikleri, diğer bir deyişle olayları nasıl niteledikleri sorusuna cevap aramaktadır”*⁵⁰ bu yüzden araştırmamız bu kapsamda olmuştur. Nitel araştırma bilgiye tümevarım yoluyla ulaşmaya çalışır. Araştırma sürecinde sistematik elde edilen veriler önemlidir ve araştırma bu sürece dayanır.⁵¹ Nicel ve nitel araştırma farklı felsefi, kuram ve temellerden hareket eder. Nitel araştırmada birincil amaç genelleme değildir bu yüzden indirgemeci değildir. Örnekleme ihtiyaç duymaz. Yani olguları önce parçalayıp(örnekleme) sonra evrene genelleme amacını taşımaz. Araştırmacı evrenin bütünü ile çalışır. Bu bir kabile, topluluk, örgüt olabilir. Nitel

⁴⁸ Zeki Karataş, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, **Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, 2015, s.62

⁴⁹ Ali Yıldırım; Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.41

⁵⁰ Murat Özdemir, *“Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”*, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.11, Eskişehir, s.326

⁵¹ Özdemir, **a.g.m.**, s.326-327

araştırmada bu durum “*durum (örnek olay) çalışması*” olarak adlandırılmaktadır ve çok sık kullanılan bir nitel araştırma desenidir.⁵²

Dolayısıyla araştırmamıza konusu olan “*Türkiye’den Fransa’ya İşçi Göçleri (1969-1974)*” adlı tez çalışmamızın merkezini insan teşkil etmektedir. İnsana dair göç faaliyeti, sebepleri, sonuçları nitel araştırma yöntemlerine girmektedir. Bu sebeple tez araştırma yöntemi kapsamında kullanılmak üzere “*nitel araştırma yöntemi*” yaklaşımı belirlenmiştir. Bu yöntem içerisinde yer alan “*durum çalışması*” araştırmanın modelini oluşturmuştur. Durum çalışması ilk olarak 1960’lı yılların sonunda kullanılmaya başlanmıştır. 1980’li yıllarda sıklıkla kullanılmıştır. XX. yüzyılın başlarında durum çalışması sosyoloji ve antropoloji vb. disiplinler içinde “*naturalistik araştırma*” geleneği içinde yer edinmiş ve gelişmiştir. İngilizce literatürde bu araştırma yönteminin karşılığı *case study*’dir. Durum çalışmalarında bir durum derinlemesine ele alınır her yönüyle tasvir edilir. Durum çalışmasında evrene istatistiksel genellemeler yapmak amaçlanmaz.⁵³ Amaç okuyucunun analitik genellemeler yapmasını, yani kuram oluşturmasını sağlamaktır. Durum çalışmalarında bir grup, bir birey veya ortam çalışılacak duruma örnek oluşturulabilir. Bu duruma ilişkin etkenler (ortam, birey, süreç) ele alınır ve her yönüyle derinlemesine incelenir. Dolayısıyla çalışmada Türkiye’den Fransa’ya 1969-1974 tarihleri arasında gerçekleşen Türk işçi göçünü tarih yaklaşımı kapsamında derinlemesine betimlemek amaçlanmıştır. Durum çalışmalarında birçok veri elde edilmeye çalışılır ve sonuçlar genellenmez.⁵⁴ Dolayısıyla araştırmamız deneysel çalışmalarda olduğu gibi bir evrene değil ancak kuramsal önermelere genellenebilir. Durum çalışmaları soruları olan ve tez çalışmamızda “ne”, “nasıl” ve “niçin” sorularını yönelttiğimiz bir durum ve bu durumun etkilerini yaşayan insanlar mevcuttur. Bu açıdan araştırmamız kapsamında daha önce verilen problem durumu soruları yöneltilmiş ve cevaplanmıştır.

Nitel araştırmanın en önemli unsuru “nitel veri” dir. Araştırmalar kapsamında nitel veriler önemlidir. Nitel veri ile araştırmacı, araştırılan konu hakkında okuyucuya çeşitli yönleriyle betimlenmiş ve gerçekçi bir tablo sunmayı amaç edinmiştir. Araştırmada yaygın olarak nitel veri analiz yöntemi olarak “*doküman analizi*”

⁵² Yıldırım; Şimşek, **a.g.e**, s.130-131

⁵³ Berrak Aytaçlı, “Durum Çalışmasına Ayrıntılı Bir Bakış”, **Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, C.3, S.9, 2012, Aydın, s.1-2

⁵⁴ Yıldırım; Şimşek, **a.g.e**, s.83

kullanılmıştır. Doküman analizi konuyla ilgili yazılı tüm belgeleri incelemek ve bu belgeler eşliğinde değerlendirme yapmak için kullanılır.⁵⁵ Araştırmanın güvenilirliği açısından veri toplanırken birden fazla veri toplama aracı kullanılmış ve böylece güvenilirlik arttırılmaya çalışılmıştır. Çalışmamız kapsamında temel veri toplama yöntemleri içerisinde sayılan konuyla ilgili arşiv materyalleri, yazılı akademik eserler, bireysel yaşam hikâyeleri, gazeteler, dönem verileri bulunan raporlar, bültenler, dergiler, tarihsel röportajlar, analizler, mektuplar, fotoğraflar, kullanılmıştır. Fransa'daki Türk işçilerin sorunlarını tespit ederken işçilerin dönem içinde gazetelere gönderdiği mektuplar, yazdıkları yazılar, işçilerin çıkardığı bülten ve dergiler, Türk işçi radyosu yayın dokümanları, Türk işçilerle yapılan röportajlar sosyal bilimlerde nitel araştırma veri ve içerik analiz programı "NVivo"ya tabii tutulmuştur. NVivo, dünyanın her yerinden araştırmacıların otuz yıldır kullandığı ve birçoğunun kullanmak istediği oldukça işlevsel bir programdır. "NVivo" toplanan verilerin düzenlenmesini, verilerin kodlanmasını, katılımcıların cevaplarının karşılaştırılmasını kolaylaştırıp, yüklenen metin üzerinde çeşitli sorgulamaların yapılması konusunda araştırmacılara yardımcı olan güvenilir akademik bir programdır. Ayrıca bu programda bilimsel şekiller ve diyagramlarla sonuçlar desteklenmektedir. Özellikle araştırmamız çerçevesinde çeşitli veri toplama araçlarıyla elde edilen veriler, betimlenip analiz edilirken bu açıdan oldukça etkili olmuştur. Araştırmamızda "NVivo" programının kullanılması güvenilirliği arttırmış ve yeni metotların akademik alanda kullanımı tezin niteliğine katkı sunmuştur. Aşağıda soruların cevapları hakkında araştırmada kullanılan çeşitli veri toplama araçları verilmiştir.

⁵⁵ Bilgen Kırıl, "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.15,2020, s.2-3

Araştırma Soruları	Veri Toplama Aracı 1	Veri Toplama Aracı 2	Veri Toplama Aracı 3	Veri Toplama Aracı 4	Veri Toplama Aracı 5	Veri Toplama Aracı 6	Veri Toplama Aracı 7
Göç olgusu nedir, Göç olgusunun tarihsel gelişimi nasıl olmuştur? Göç kavramları nelerdir? Göçe sebep olan faktörler nelerdir? Göçle ilgili çalışma yapan kuruluşlar hangileridir?	Arşiv Belgeleri	Konu hakkında Yazılı Eserler					
Avrupa'ya işçi göçüne neden olan Türkiye'nin ve Fransa'nın siyasi, ekonomik ve sosyal arka planı nasıldır? Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ortam nasıldır? 1950'li yıllarda ki Demokrat Parti politikalarının 1970'li yıllara uzanan süreçte Fransa'ya Türk işçi göçünde etkisi nasıldır? Türkiye ve Fransa arasında imzalanan göç anlaşmaları nelerdir? Fransa'ya Türk işçi göçleri hangi yıllarda olmuştur? Türk işçiler için imzalanan sosyal güvenlik anlaşmaları nelerdir?	Arşiv Belgeleri	Konu hakkında Yazılı Eserler	Gazete, Dergi, Bülten Haberleri	Türkiye Devlet İstatistikleri	İş ve İşçi Bulma Kurumu Raporları	Fransız Devlet İstatistikleri	
Türkiye'den Fransa'ya Göç eden Türk işçilerin Örgütlenme faaliyetleri ve nelerdir? Fransa'daki Türk işçilerin kurduğu dernekler ve üye oldukları birlikler nelerdir? Fransa'ya Türk işçilerin basın ve yayın faaliyetleri nelerdir? Fransa hükümetinin Türk işçiler için yaptığı faaliyetler nedir?	Arşiv Belgeleri	Konu hakkında Yazılı Eserler	Gazete Haberleri	Fotoğraflar	Bülten ve Dergiler		
Fransa'daki Türk işçilerin sorunları neler olmuştur?	Arşiv Belgeleri	Konu Hakkında Yazılı Eserler	Gazete Haberleri	Bülten ve Dergiler	İşçi Röportajları	Radio Programları	NVİVO PROGRAMI

Araştırmamız 1961-1974 tarihleri arasında Batı Avrupa'ya gerçekleşen Türk işçi göçleri yerine sadece 1969-1974 tarihleri arasında Türkiye'den Fransa'ya işçi göçleriyle sınırlandırılmıştır. Fransa'da Türk işçileri ülkede yabancı işçiler içinde "*travailleur permanent*" Türkçeye "*daimî işçi*" olarak çevirdiğimiz statüde gösterilmiştir. Dolayısıyla Fransa'ya geçici olarak gelen "*sezonluk yabancı işçiler*" konu kapsamı dışında bırakılmıştır. Cezayir'in önceleri Fransa anavatanına dahil olması, 1962 tarihinde bağımsızlığına kavuşmasıyla birlikte Cezayirli işçilerle ilgili kavram karmaşası sürmüştür. Uzun yıllar Cezayirli işçiler Fransa'da yabancı işçiler içinde gösterilmemiş ayrı bir kategoride hesaplanmıştır. Ülkedeki yabancı işçiler içindeki hesaplamalarda çoğu zaman dahil edilmemiştir. Dolayısıyla araştırmamızda Fransa'daki yabancı işçiler içindeki Cezayirli işçiler kapsam dışında bırakılmıştır.

Sonuç olarak çalışmamızın iki farklı ülkede yaşayan tek millet anlayışına hizmet edeceği, yaşananları alan yazına taşıyıp zenginlik katacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ OLGUSU VE TÜRKİYE'DEN AVRUPA'YA İŞÇİ GÖÇLERİNİN SİYASİ, EKONOMİK ARKA PLANI

1.1. Göç Olgusunun Tarihsel Gelişimi

Göç, “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret anlamına gelir.”⁵⁶ Göç olgusu elbette sadece insanla sınırlı olmamıştır. Hayvanlarında gerçekleştirdiği bir eylem özelliği taşımıştır. Eski Yunan’da Aristoteles iklim değişikliklerinin kuşların göçüne nasıl yansıdığından bahsetmiş, göçün sebepleri üzerine birtakım fikirler üretmiştir.⁵⁷ Anlaşıyor ki tarih boyunca göç olgusuna merak canlı kalmıştır. Birçok insan bu olguyu araştırmış, üzerinde düşünme gereği duymuştur.

İnsanlık tarihi kadar eski olan bu olgunun insanla birlikte var olduğu düşünülmektedir. Paleoantropologlara göre yaklaşık 10 milyon yıl önce ilk göçler Afrika’daki Rift Vadisi’nin kırılmasından sonra bitki örtüsünün kaybolmasıyla gerçekleşmiştir. Yapılan diğer bilimsel araştırmalar ışığında, Afrika’da bulunan ilk insana ait kemiklerin, Australopithecus,⁵⁸ yaklaşık 3 milyon yaşında olduğu düşünüldüğünde ise göç serüvenini bu tarihten itibaren başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Görülmektedir ki ilk insan bitki örtüsünün yok olmasıyla birlikte artan yiyecek ihtiyacıyla önce Afrika içlerine, sonrasında kıta dışına göç etmiştir. Ayrıca Afrika’da yaşanan kuraklık nedeniyle yaklaşık 60 bin yıl önce küçük bir insan gurubunun hareket halindeki hayvan sürülerini takip ederek Ortadoğu’ya ulaştığını DNA analizleri ortaya koymuştur.⁵⁹ Göç bu anlamda ilk insanların daha uzak mesafeler ile tanışmasında etkili olmuştur. Söylenebilir ki değişen coğrafi şartlar ve besin arayışı ilk göçlerde temel motivasyonu oluşturmuştur.⁶⁰ Zaman içinde insan ve

⁵⁶ TDK Sözlük, **Erişim Tarihi:**16 Mart, 2020 <http://www.tdk.gov.tr>

⁵⁷ Bruno Corbara, Marianne Kaufmann, **Les Migrations**, Hachette yayınları, Paris, 1990, s.8-9

⁵⁸ Hervé Domenach-Michel Picouet, **Les Migrations**, Presses Universitaires Yayınları, Paris,1995, s.3-4

⁵⁹ Gabriel Mas, **Histoire Des Migrations Humaines**, Collection Espace Citoyen, 2018, Fransa, s.3

⁶⁰ Louis Dollo, **Les Migrations Humaines**, Press Universitaires de France, Paris 1970, s.5-6

yaşam koşulları değıştikçe göçlerin amacı da farklılaşmaya başlamıştır. Değışen ihtiyaçlar, çıkar çatışmaları, inanç faktörü sebepleri farklılaştırmıştır. Yaşanan fikir çatışmaları ve üstünlük mücadeleleri göçleri tetiklemiştir.

Roma İmparatoru Titus Kudüs'te Yahudilerle savaşmış, üstünlük sağlayınca Yahudileri Filistin'den MS.70'de göç ettirmiştir.⁶¹ Yahudilerce kutsal sayılan Süleyman Mabedini yıkmıştır. Batı Sibirya'da yaşayan Hunlar 350 yılında Balamir idaresinde Avrupa'ya doğru ilerlemişlerdir. 375 yılında Alan ve Got Devletlerini yıkmışlardır. Böylece Hunlar, tarihte *Kavimler Göçü* olarak adlandırılan bu olayda Germen Kavimlerini batıya doğru itirmiştir.⁶² Tarihte yaşanan en büyük göçlerden olan bu olay Germen Kavimlerinin hareketliliğiyle oluşmuştur. Germenler; Baltık Bölgesi, Tuna, Vistula (Polonya) ve Ren boyuna yerleşmiş *Teutons* ve *Sueves* kollarından oluşmuştur.⁶³ Bu bölge eski dönemlerden beri birçok topluluğa ev sahipliği yapmış⁶⁴, göçlerin kaynağını oluşturmuştur. 395 tarihinde özellikle İmparator Téodose'nin⁶⁵ ölümünden sonra Roma'ya doğru yeni göçler gerçekleşmiştir. Roma'da sosyal felaketler ve güvenlik sorunları artmıştır. Büyük kargaşalar yaşanmıştır. Roma Doğu ve Batı şeklinde ikiye ayrılmıştır. Özellikle Honorius, III. Valentinien ve Romulus Augustule'nin hükümdarlıkları döneminde bu göçler artmıştır. İmparator Honorius döneminde ilk dalga göç meydana gelmiştir. 423 yılına kadar çeşitli biçimlerde bu göçler devam etmiştir. Bu dönemde meydana gelen göçler İtalya'dan Portekiz'e kadar uzanmıştır. İkinci Dalga olarak 423-455 yılları arasında Roma İmparatoru III. Valentin döneminde Franklar, Hunlar, Almanlar ve Saxonların başı çektiği göç dalgaları olmuş, İspanya'ya kadar uzanmıştır. Bu dönemde, Hunların başında Fransızların "*Le fleéau de dieu*" yani tanrının kırbağı olarak adlandırdıkları Atilla vardır. Got lideri Herules Odoacre'nin Batı Roma'nın son imparatoru Romulus Augustule'nin yerine kendini kral ilan etmesiyle 476 tarihinde Batı Roma son

⁶¹ Mehmet Mahfuz Söylemez, "*Kudüs ve Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Yahudilerin Bölgeye Yerleşmeleri Üzerine Notlar*", **Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2016, C. 1, S.22, s. 34

⁶² İbrahim Kafesoğlu, "*Szasz Bela, A Hunok Története Atilla Nagykirály (Hun Tarihi)*", **Türkiyat Mecmuası**, C. 9, 2010, s.193

⁶³ Casimir Raffy, **Répétitions Écrites D'histoire Universelle**, Chauvin Basımevi, Toulouse, 1867, a.g.e, s.134-144

⁶⁴ **İnönü Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, C. 5, Fasikül 33, s.186-187

⁶⁵ İmparator Theodosius

bulmuştur.⁶⁶ Görülmektedir ki göç hareketliliği bu dönemlerde Avrupa içlerinde kadar uzanmış, kıta içerisinde insan hareketliliği oluşturmıştır. Bu yönüyle ifade etmek gerekirse göçler meydana getirdiği sonuçlar itibariyle tarihteki büyük devletlerin sonunu hazırlamış, köklü değişimlerin fitilini alevlemiştir. Böylece göçün başladığı yer ve göçün son bulduğu yerdeki yapılar büyük ölçüde bu süreçlerden etkilenmiştir.⁶⁷

Eylül 622’de Arabistan Coğrafyasında, İslam peygamberi Abdullah oğlu Muhammed yanındakilerle birlikte Mekke’den Medine’ye göç etmiştir.⁶⁸ Tarihte bu olaya Arapça “*ayrılmak, bırakmak*” manasında Hicret denilmiştir.⁶⁹ Mekkeliler tarafından İslam peygamberine inananlar işkencelere uğramışlar, mallarına el konulmuş, evlerinden ayrılmaya, göç etmeye zorlanmışlardır.⁷⁰ Birçoğu da bu göç yolunda öldürülmüştür.⁷¹ Hayatta kalmak için göç edenler, kimi zaman canlarından olmuşlardır. İnançlar göçler üzerinde etkili olmuştur.

Göçler, insanoğlu tarihte bilgiyi elde ettikçe ve teknolojiyi kullanmaya başladıkça amaç ve şekil olarak başkalaşmıştır. Güç ve silah için içine girmiş insanlar göç etmeye zorlanmıştır. Rıza faktörü ortadan kalkmıştır. Böylece dünya köle ticareti ve zorunlu işçi göçüyle tanışmıştır. XV. ve XVI. yüzyıllarda birkaç maceracıyla başlayan Büyük Keşifle⁷² köle ticareti ve zorunlu işçi göçünü tetiklemiştir. 1441 tarihinde Portekizli kâşif ve tüccarlar Antam Gonsalves ve Nuno Tristan Afrika’dan getirdiği on esiri Avrupa’ya tanıtmıştır. Bu esirler tüccarlara onları Afrika’ya geri götürmeleri durumunda ödül vadetmiştir. Böylece Gonsalves esirleri Afrika’ya geri götürmüş, karşılığında çeşitli mallar ve altın tozu almıştır. Dönüşte farklı ülkelerden topladığı on kadın ve erkek köleyi de beraberinde getirmiştir. Birkaçını Papa IV. Eugén’e sunmak üzere Roma’ya göndermiştir. Diğerlerini de altın karşılığında

⁶⁶ Raffy, *aynı yer*. Atilla için Fransa’nın de önemli tarih profesörlerinden Raffy 1867 yılında yazdığı “*Répétitions Ecrites D’Histoire Universelle*” kitabında Atilla’nın “*Le marteau de l’univers*”, “*L’homme sous les pied duquel la moisson ne devait plus pousser*” yani “evrenin balyozu”, “ayağının altında ekin büyümeyen adam” gibi isimlerle adlandırıldığını yazmıştır. Bizans İmparatoru Marcien Latince Flavius Marcianus’un “*j’ai de l’or pour mes amis et du fer pour mes ennemis*” “dostlarım için altınım var düşmanlar için ise demirim” sözleriyle Atilla’ya kulak asmamıştır. III. Valentinien kızkardeşi Honoria ile Atilla’nın evlenmek istediği ve bu isteğinin yine imparator tarafından reddedildiği de not düşülmüştür.

⁶⁷ Yusuf Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019, s.2

⁶⁸ Yeni Hayat Ansiklopedisi, **Doğan Kardeş Yayınları**, C. 3, s.1560,

⁶⁹ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık yayınları, İstanbul 1995, s.935

⁷⁰ Kurani Kerim, Haşr Suresi 8.Ayet, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2001, s.545

⁷¹ Kurani Kerim, **a.g.e.**, s.188

⁷² Batıda Coğrafi Keşiflere Verilen İsim

Lizbon'a satmıştır. Bu karlı iş diğer tüccarların dikkatini çekmiş, Afrika'ya sefer düzenleyen Portekizli ve İspanyol kaşifler bu alışkanlığı sürdürmüştür. Denizci Kâşif Portekizli Duarte Pacheco Pereir'a raporlarına, XV. yüzyılda özellikle Afrika kıyı bölgelerinden başta Senegal ve Sierra Leone'den yılda 3500'den fazla köle getirildiğini kaydetmiştir. Böylece sonraki yıllarda özellikle seyrek nüfuslu olan İber Yarımadasında yaygınlaşan işgücü ticareti, Avrupa'ya uzanan bir şekilde devam etmiştir. Bu göçlerle birlikte İber Yarımadası köle göçü ve ticaretinin önemli bir merkezi olmuştur.⁷³

Yeni Dünyanın⁷⁴ 1492'de İspanyollarca keşfinden sonra Portekiz, Fransa, İngiltere gibi ülkeler bu kıtayı kolonileri haline getirmiştir. Kıta yerlilerini⁷⁵ madencilik, tarım ve diğer sektörlerde işgücü olarak çalıştırmaya başlamıştır. Çünkü kıtanın zenginliklerinden bu ülkeler bir an evvel istifade etmek istemiştir. Böylece işgücüne ihtiyaç her geçen gün artmıştır. 1510 tarihinde 250'ye yakın ilk grup köleyi İspanyollar, Amerika Kıtası'ndaki Hispaniola (Haiti) altın madenlerinde çalıştırılmak üzere yollamıştır.⁷⁶

Yıllar geçtikçe kıta yerlileri, tek başlarına bütün bu yükü taşıyamaz olmuştur. Yerli halkın madenlerde ve tarımda işgücü olarak sömürülmesinde aşırıya kaçılınca, kıtaya ilk ayak basan İspanyol ve Portekizliler yeni çözümler aramaya başlamıştır. Bir İspanyol misyoner rahip ve yazar olan Chiapa Psikoposo Bartolomé de Las Casas yerli halkın sefaletine karşı çıkmıştır. Yerlilerin yanında durmuştur. Las Casas İspanya'ya dönünce yaşanan bu acımasızlığı birçok yerde ifade etmiştir. Sert tepkilerle karşılaşsa da yaşanan durumun önüne geçmeye çalışmış, Afrikalı köleleri Amerika kıtasında çalıştırma fikrini savunmuştur. Böylece 1510 yılında ilk gelen grubun dışında Afrikalı köleleri, Amerika kıtası yerlilerine yardım amacıyla tarlalarda kullanma fikrinin oluşmasında Las Casas'ın etkisi olduğu düşünülmektedir. La Casas'ın fikri, 1517 de uygulamaya geçmiştir. Böylece Saint Dominik adalarına Gine'den 4000 köle getirilmiştir. Böylece bu tarihten sonra köle ticareti hız kazanmaya başlamıştır.

⁷³ Unesco, **La Traite Négrière du XVe au XIXe Siècle**, Paris,1978, s.16-17

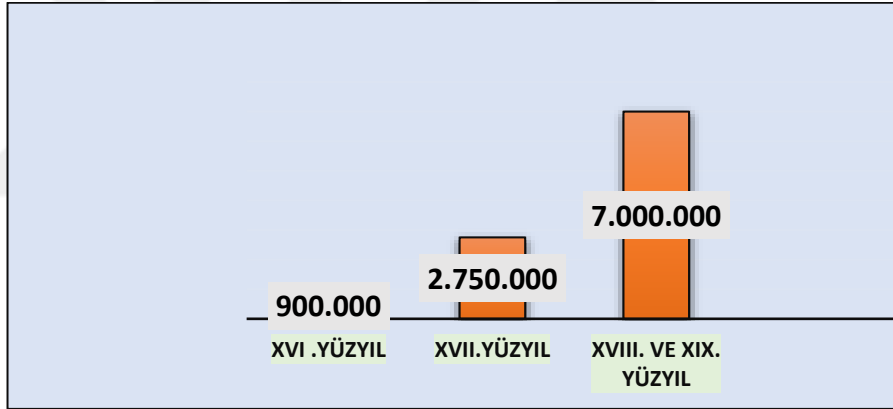
⁷⁴ Amerika Kıtası

⁷⁵ Fransızcada yerli hintli manasında kıta yerlileri için "indigène indienne" kullanılırdı.

⁷⁶ Unesco, **a.g.e.**, s.17

Ekonomik kar sağlayan bu iş şirketleşmeye dönüşmüştür.⁷⁷ Anlaşıyor ki dünya yeni ve karlı bir ticaretle tanışmıştır. İspanya kralı, köle ticaretini ve haklarını elinde bulunduran tek güç olmuştur. *Asiento* ya da *asientos* denen bu köle getirme ve satma hakkı İspanya kralına ait olmuştur. İspanya sonraki dönemlerde asientoları kullanım hakkı olarak diğer ülkelere ve şahıslara belli ücretle satmaya başlamıştır. Kralın verdiği *asiento* hakkına sahip olan şahıs ya da ülkeler yalnızca köle getirip satabilmiştir. Sonraki dönemde, büyük paralar ödeyip *asiento* hakkını alan İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda bu karlı ticareti yapmaya başlamış ve sürdürmüşlerdir.⁷⁸

Tarihte köle ticaretinde taşınana köle miktarını sayısal olarak tam vermek imkansızdır. Bu konuda tarihçi ve araştırmacılar birçok sayı zikretmiştir. Ancak bu rakamlar birbirlerinden farklı olabilmıştır. Amerikalı tarihçi Du Bois, Afrika'nın asıl kaynağını oluşturduğu köle ticaretiyle Amerika Birleşik Devletleri'ne getirilen köle sayılarını şu şekilde ifade etmiştir.⁷⁹

Şekil 1. Yüz yıllara göre Amerika Kıtası'na taşınan köle sayısı

Du Bois'e göre XVI ve XIX. yüzyıl arasında toplamda Amerika Kıtası'na taşınana köle işçi sayısı 10 milyonu geçmiştir. Yine başka bir tarihçi Melville

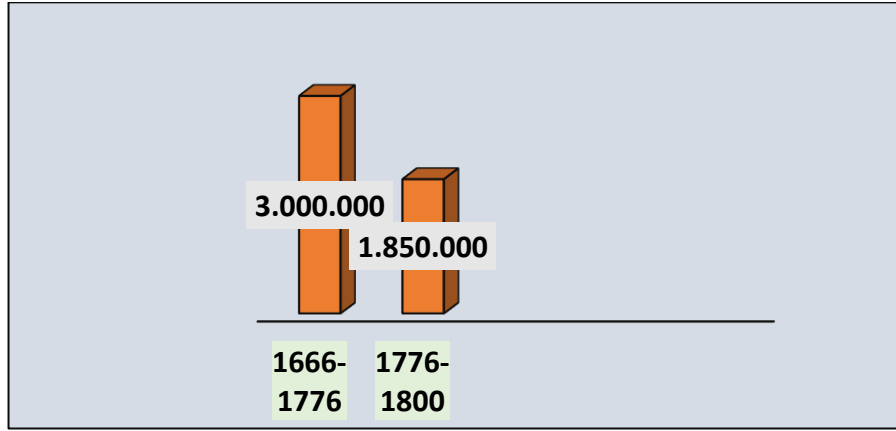
⁷⁷ Lucien Peytraud, *L'Esclavage Aux Antilles Française Avant 1789*, Librairie Hachette, Paris, 1897, s.3-4

Amerikan kıtası yerlilerine yardım amacıyla tarlalarda kullanma fikrinin oluşmasında Las Casas'ın etkisi olduğu fikrinin tespitini, Amerika Kıtasına yaklaşık iki yüzyıl sonra giden Prusyalı büyük doğa bilimci kâşif Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander Freiherr von Humboldt, Amerika kıtası ve La Casas'ın hayatını anlattığı eserlerinde de yapmıştır.

⁷⁸ UNESCO, *a.g.e.*, s.17-18

⁷⁹ Bernard Granotier, *Les Travailleurs Immigrés en France*, Paris, 1979, s.31-32

J.Herskovits Amerika Kıtası'na getirilen köle sayılarını sadece İngilizlerce taşınanları şu şekilde vermiştir.⁸⁰

Şekil 2. Amerika Kıtası'na yıl aralığına göre taşınan köle sayısı

Şekilde de görüldüğü gibi 1666-1776 tarihleri arasında, sadece İngilizler tarafından Amerika kıtasındaki İngiliz, Fransız ve İspanyol kolonileri için 3 milyon köle taşınmıştır. Tam olarak sayı bilinmese de birçok tarihçi kıtaya taşınan köle sayısının toplamda 20 milyonu geçtiğini ifade etmiştir.⁸¹ Rakamlara bakılınca kıtaya ortalama 10 milyondan fazla kölenin taşındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yakın zamana kadar bir Fransız kolonisi olan A.B.D.'nin Louisiana şehrinin “*Le Code Noirs*” köle kanunu insan trajedileriyle doludur.⁸² Sonuç olarak söylenebilir ki köle ticareti toplumların hafızasında utanç verici izler bırakmıştır. Zor kullanılarak yapılan bu işçi göçü milyonlarca insanın ölümü ve acı çekmesiyle son bulmuştur.

1774 tarihinde Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla 500.000 Kırım Tatarı yer değiştirmiştir.⁸³ Amerika Birleşik Devletleri'ne Avrupa'dan 1840-1880 tarihleri arasında yaklaşık on milyon kişi İngiltere ve İrlanda'da yaşanan kıtlık (*Büyük Kıtlık-Patates Kıtlığı*) ve diğer sebeplerle göç etmiştir. Bu göçmenlerin %24 ü İngiliz, %19'u İrlandalı, %31,7 si Alman, %9,3 İskandinav kökenli olmuştur. 1880-1914 tarihleri arasında Avrupa kıtasında daha büyük göçler yaşanmış bu sefer 22 milyon kişi Amerika kıtasına göç etmiştir. Bunların

⁸⁰ UNESCO, a.g.e., s.96-97

⁸¹ Granotier, a.g.e, s.32

⁸² Louis, XV, *Code Noir* (1710-1774), *Bibliothèque Nationale de France* Département Droit, économie, politique, F-21096 (30), s.1-15

⁸³ Babuş, a.g.e., s.47

%77 si Slav ve Latin kökenli olmuştur.⁸⁴ Göç edenlerin çoğu ekonomik değişimlerin sonucunda zor durumlar yaşayan köylü ve esnaflardan oluşmuştur. Özellikle yeterince sanayileşmemiş İtalya ve Polonya göç veren ülkelerin başını çekmiştir. Ayrıca verilen rakamlara dini inançlarından dolayı zulüm görenler, savaşlar, yeni devrimler ve her türlü yaşanan kargaşanın kurbanları da dahildir. Meydana gelen göçlerden göç alan ülkeler memnun olmuştur. Zira hızla büyüyen ülke ekonomilerinin işgücünü göçmenler oluşturmuştur. Göçler çeşitli dönemlerde hızlanabilmiş ve bölgelere göre farklılaşabilmiştir. Bu yönüyle göçler 1830 ve 1860 tarihlerinde İngiltere'den, 1890'dan sonra ise Akdeniz civarından özellikle İtalya ve Balkanlardan daha hızlı gerçekleşmiştir.⁸⁵ Görülmektedir ki her yüzyılda göçleri tetikleyen sebepler başkalaşmış, son yüzyıllarda ekonomi ve geçinme faktörü ön plana çıkmıştır.

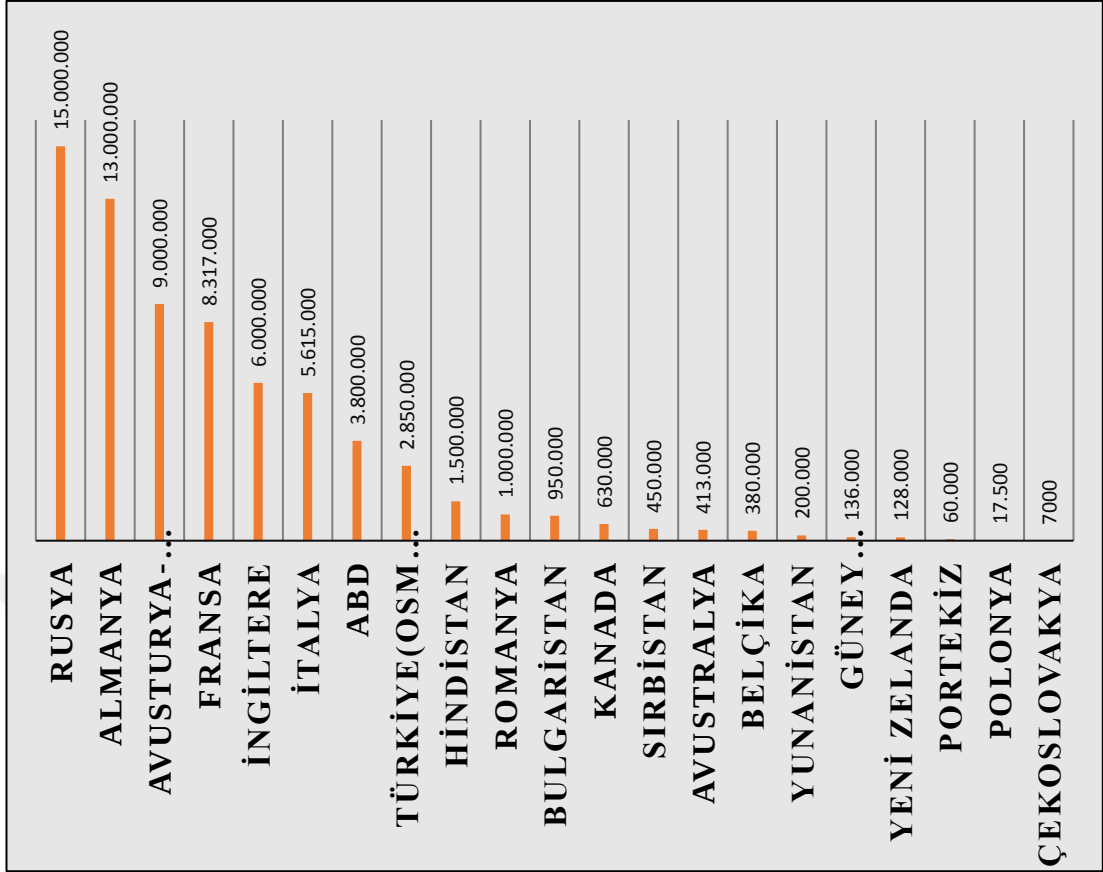
1897 Türk-Yunan Savaşı nedeniyle birçok göçmen Anadolu'ya göç etmiştir. 1912-1913 Balkan Savaşları'yla 650.000 göçmen Anadolu'ya göç etmiştir.⁸⁶ 1914'te meydana gelen Birinci Dünya Savaşı göç dalgalarını arttırmıştır. Bu tarihlerde meydana gelen göçleri ve göçmen sayılarını tam anlamıyla bilmek oldukça güçtür. Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı esnasında sadece kıtadan kıtaya, cepheden cepheye ya da ülke içinde bir şehirden diğer şehre seferber olmak zorunda kalan asker sayıları bile başlı başına inanılmaz rakamlarda olmuştur. Birçok ülkeden birçok insan yaşanan hareketliliğin bir parçası olmuştur. Aşağıdaki şekilde çeşitli ülkelere seferber olan asker sayıları yaklaşık olarak verilmiştir.⁸⁷

⁸⁴ Collège du Travail, **Histoire économique**, Paris 1978, s.1.0, Bibliothèque Nationale de France, Département Philosophie, Histoire, Sciences de l'Homme, 8-G-3825, **Identifiant:** ark:/12148/bpt6k9804733

⁸⁵ Granotier, **a.g.e.**, s.32

⁸⁶ Babuş, **a.g.e.**, s.34

⁸⁷ Bernard Crochet, Gérard Piouffre, **La Grande Encyclopédie de la 1ère Guerre Mondiale 1914-1918**, Novedit Yayınları, Espagne, 2015, s.346

Şekil 3. Birinci Dünya Savaşı'nda mobilize olan asker sayısı

Yukarıdaki şekilde görülmektedir ki Rusya ve Almanya yaşanan hareketliliğin büyük bir parçası olmuştur. Birinci Dünya Savaşı gerek ülkesinden göç eden insan sayıları gerekse de seferber edilip yer değiştiren askerler açısından büyük göçler meydana getirmiştir. Anlaşıyor ki savaşlar göçleri tetikleyen önemli bir faktörü oluşturmuştur.

1917 tarihinde Milli Kurultay İdaresi zamanında Kırım'da yapılan resmi nüfus sayımında 300.000 civarında olan sayıları ile Kırım Türkleri göçlerden en çok etkilenen toplulukların başında gelmiştir. 18.yüzyılda Kırım Hanlığında ki Türk sayısı 5 milyonu geçmiştir. Bu tarihten sonra birçok Kırımlı yaşanan savaşlar ve çatışma ortamı dolayısıyla el değiştiren topraklarından göç etmeye mecbur kalmıştır. Kırım coğrafyası 1918 yılından sonrada işgaller ve savaşlarla göç etmeyi sürdürmüştür.⁸⁸

30 Ocak 1923 tarihli Lozan Görüşmelerinde Yunan tarafı Venizelos, Caclamanos ile Türk tarafından İsmet Paşa, Doktor Rızanın imzaladığı 19 maddelik

⁸⁸ Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu, **Dış Türkler Raporu**, İstanbul, 1974, s.55-59

metnin 3. maddesine göre 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'a yerleşmiş Rumlar İstanbul Rum'u sayılmıştır. 1913 tarihinde Bükreş Antlaşması ile kurulan sınır hattının doğusundaki bölgeye yerleşen tüm Müslümanlarda Batı Trakya'nın Müslüman sakinleri olarak kabul edilmiştir. Batı Trakya Müslümanları dışındaki Balkanlarda yaşayan Müslüman nüfus ile İstanbul'da yaşayan Rumların dışındaki Anadolu Rumlarının karşılıklı olarak göç ettirilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁹ Bu konvansiyon 10 Haziran 1930 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde imzalanıp resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁹⁰ Böylece bu mübadelede 400.000, 1934 yılına kadar ise 200.000 Türk-Balkan göçmeni Anadolu'ya göç etmiştir.⁹¹ Bu süreci kolaylaştırmak için çeşitli göç komisyonları kurulmuştur. Göçmenlerin yaralarını sarmak, muhtaç olanlara destek olmak için Türk Kızılay Derneği gibi sivil toplum kuruluşları çalışmalar yapmıştır.⁹² Görülmektedir ki göç sürecini bazı zamanlar siyasi anlaşmalar belirleyebilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte göçler devam etmiştir.

İkinci Dünya savaşı sonrasında göç etme yasal bir hak haline gelmiş hukuki bir boyut kazanmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihli

⁸⁹ **BCA., Muamelat Genel Müdürlüğü, Fransızca Lozan Konvansiyonu Orijinal Metni, Article 3, Fon Kodu: 30.10.0.0 Kutu:123 Gömlek:872 Sıra: 9, 30.01.1923**

⁹⁰ **BİRİNCİ MADDE** — Mübadele-i ahali hakkında Lozan muahedenamesi ile Atina itilâfnamesinin tatbikatından mütevellit mesailin kat'î surette halli için Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan arasında akit ve 10 Haziran 1930 tarihinde Ankara'da imza edilen mukavelename tasdik olunmuştur.

İKİNCİ MADDE — Bu kanım neşri tarihinden muteberdir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu kanunun icrayı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

21 Haziren 1930, Mübadelei Ahaliye Mütedair Lozan Muahedenamesileatin A İtilâfnamesinin Tatbikatından Mütevellit Mesailin Sureti Katiyede Hall İ Hakkında Mukavelename

Bir taraftan Türkiye, Diğer taraftan Yunanistan mütekabilen Lozan muahedenamesile derpiş edilen Türk ve Rum ahalinin mübadelesine mütallik mukavelenameler, beyannameler, itilâflar ve diğer ukut ile bunların merbutatının tatbikatından mütevellit bilumum mesaili kat'î surette tesviye arzusu ile mütehalli olarak bu bapta bir mukavelename aktine karar vermişler ve murahhasları olmak üzere,

Türkiye Cumhuriyeti Reisi: İzmir Meb'usu ve Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Doktor Tevfik Rüştü Beyefendiyi, Yunan Cumhuriyeti- Reisi: Yunanistan'ın Fevkalâde Murahhası ve Orta Elçi'si Mösyö S. Polikroniyaclis Cenaplarını, tayin buyurmuşlardır. Müşarünileyhima usulüne muvafık görülen salâhiyetnamelerini yekdiğerine tebliğ ettikten son raahkâmı atıyeyi kararlaştırmışlardır.

Resmî Gazete, Mübadele-i ahali Hakkında Lozan Muahedenamesi Atina İtilâfnamesinin Tatbikatından Mütevellit Mesailin Halli için Yunanistan'la İmza Edilen Mukavelenamenin Tasdikini Mutazammın Kanun, Neşir ve ilân, Sayı: 1534, Temmuz 1930

⁹¹ Babuş, **a.g.e.**, s.116-117

⁹² T.C Cumhurbaşkanlığı Devletler Arşivleri Genel Müdürlüğü, **16.09.1923 Tarihli Türkiye Kızılay Derneği'nin Mübadele Edilen Ahaliye Yapacağı Yardım Tedbirleri Osmanlıca Metni,** Yer Numarası 173-873-3

kararıyla ilan ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 13.maddesinde göç edebilme; seyahat ve yerleşme hakkı olarak anayasal güvence altına alınmıştır. İki alt tanımdan oluşan bu maddeye göre herkes serbestçe hareket edebilme ve bir devlet içinde ikametgahını seçebilme hakkına sahip olmuştur. İkinci bir tanımda ise herkes kendi ülkesi dahil herhangi bir ülkeden ayrılma ve ülkesine dönme hakkını elde etmiş böylece insanların seyahat etme hakkı güvence altına alınmıştır.⁹³ Görülmektedir ki değişen yüzyıllarda göç etme insani bir hakka dönüşmüş, anayasal güvence altına alınmıştır.

Tüm anlatılardan yola çıkarak ifade edilebilir ki göç olgusu, tarihten bugüne birçok ırktan insanı içinde bulunduran, bambaşka coğrafyalara uzanan, birden fazla amacı ve sebebi olabilen, çok yönlü, uzun bir yolculuğu ifade etmektedir.⁹⁴ Günümüzde de bu olgu devam etmekte, göçlerin fazlasıyla yaşandığı bir dönem olma özelliği açısından içinde bulunduğumuz yüzyıl *göç çağı* olarak adlandırılmaktadır.⁹⁵

1.2. Göç Olgusunun Kavramları

Göç olgusu “*sadece basit bir mekânsal yer değiştirmeyi ifade etmez. Göç fiziki ve sosyal çevre değişikliğinin yanı sıra aynı zamanda göçmenlerin ve yerli nüfusun karşılıklı olarak sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkilerini dönüştüren ve onları yepyeni ilişkiler yumağına dâhil eden bir süreci de ihtiva etmektedir.*”⁹⁶ Görülmektedir ki göç olgusunu gerçekleştiren temel unsur insan olmuştur. Dolayısıyla öznesi insan olan göç

⁹³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Bakanlar Kurulu Kararı, Tarih 6 Nisan1949, Sayı 9119
Ancak bu metin ile 1789 yılında imzalanan ve on yedi maddeden oluşan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi birbirine karıştırılmamalıdır. 1948 yılındaki İnsan Hakları Beyannamesi hazırlanırken bu on yedi madde esas alınıp genişletilmiş ve yeni maddeler eklenmiştir. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi, 5 Ekim 1789 tarihli Ulusal Meclisin 20-26 Ağustos tarihli oturumlarında kararlaştırıp, XVI. Louis tarafından imzalanan bir beyannamedir. Zira bu beyannamedeki on yedi madde arasında yerleşme ve seyahat özgürlüğü yoktur. Ancak bu özgürlüğün atası sayılabilecek ikinci maddesinde ki, “*Tüm siyasi birliklerin amacı, insanoğlunun doğal ve emredilmez haklarının korunmasıdır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnmektir.*” Yine dördüncü maddesinde ki “*özgürlük başkalarına zarar vermeden her şeyi yapmaktır. Bu nedenle, her insanın doğal haklarının kullanılmasının, toplumun diğer üyelerine aynı haklardan yararlanmasını sağlamak dışında hiçbir sınırı yoktur; bu sınırlar sadece kanunla belirlenebilir.*” şeklindeki ifadeler 1948 İnsan Hakları Beyannamesi hazırlanırken seyahat özgürlüğüne zemin hazırlayan maddeler olarak düşünülebilir.

Geneviéé Legrant, **Droits de l'Homme**, Institut Pédagogique National, Lyon, 1963, s.8

⁹⁴ Yönlü, **a.g.e.**, s.7-8

⁹⁵ Meral Gezici Yalçın, **Göç Psikolojisi**, Pharmakon Yayınevi, Ankara, 2017, s.17

⁹⁶ Salih Aydemir, Mehmet Cem Şahin, “*Zorunlu-Kitlesel Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği*”, **Harran Üniversitesi Dini araştırmalar Dergisi**, C.21, S.53, Şanlıurfa, 2018, s.121

birçok disiplinin yakın çalışma alanı içerisinde yer almıştır. Böylece her disiplin açısından ele alınmış, başka şekillerde tanımlanabilmiştir. Bu farklılığa göç ile ilgili faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarda neden olabilmiştir. Dolayısıyla ifade edilebilir ki göç ve göç terimleri üzerine tek bir kavram, tek bir tanım birliğinden söz etmek mümkün değildir.

Sözlük anlamı itibarıyla göç: *“Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret anlamına gelir.”*⁹⁷ Uluslararası Göç Örgütü’nün “migration” olarak isimlendirdiği tanımına göre ise: *“Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesidir. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin göçü de dâhildir.”*⁹⁸ Birleşmiş Milletler Nüfus Bürosu’nun tanımına göre de *“Kişinin köken yerinden başka bir yere giderek orada kalıcı yerleşmesi ve böylece ikamet yerinin değişmesidir.”*⁹⁹

Görülmektedir ki tanımlar benzetmekle birlikte farklılıklar da barındırmaktadır. Birinci tanımda sözlüksel anlamıyla göçün ekonomik, toplumsal ve siyasi sebeplerle gerçekleştiği ifade edilirken, Uluslararası Göç Örgütü’nün tanımında ise sınır kavramı öne çıkmakta ve nedenler, süreler göç tanıma dâhil edilmektedir. Ayrıca mülteci kavramı da yeni bir kavram olarak eklenmektedir. Göçün kalıcı ya da geçici süresi zikredilmemiştir. Ancak üçüncü olarak verilen Birleşmiş Milletler göç tanımında ise “köken yeri” ifadesi öne çıkmış, sınır eksenli bir tanımlama yapılarak süre kavramı önemli bir husus olarak verilmiştir. Yani göç tanımında, kalıcı olma şartı aranmıştır. Bir yerden başka yere giderken birey kalıcı amaçta değilse göç olarak tanımlanmamıştır. Buradan hareketle söylenebilir ki tanımların bazılarında köken yeri öne çıkmışken, bazılarında ise göçün sebepleri daha ön planda olmuştur. Bu açıdan göç tanımları çeşitli farklılıklar içermektedir.

⁹⁷ TDK Sözlük, **Erişim Tarihi:**30 Ağustos, 2020. <http://www.tdk.gov.tr>

⁹⁸ Uluslararası Göç Örgütü, **Göç Terimleri Sözlüğü**, IOM Yayınları, Cenevre, 2009 s.22

⁹⁹ Mehmet Akif Kara, **Göç Yazıları Kuramdan Alana Türkiye’de Göç**, Kırmızı Çatı Yayınları, Ankara 2017, s.11

1.2.1. İşçi Göçü, Göçebe, Göçmen, Mülteci, Sığınmacı, İltica, Göçmen işçi Kavramları

Göç süreciyle birlikte göçe dahil olan kişiler çeşitli isimlerle anılmaktadırlar. Uluslararası çalışma Örgütü'nün “*düzgün iş*” olarak adlandırdığı ve tüm dünyadaki kadın ve erkeklere eşitlik, güvenlik, adil gelir, sosyal güvenlik, özgürlük, saygınlık gibi düzgün çalışma şartlarını elde etme amacı ile yapılan göçlere “*uluslararası iş gücü göçü*” ya da “*işçi göçü*” denilmektedir. Tarih boyunca işçi göçü genellikle az gelişmiş ülkelerden daha gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşmiştir.¹⁰⁰

“*Göçebe*” kendi fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak ya da hayvanlarına bakabilmek için göç eylemini gerçekleştiren, bir grup içinde yaşayan kişiye denilmiştir.¹⁰¹ Uluslararası metinlerde İngilizce “*nomad*” kavramı ile adlandırılmıştır. Göçebe en eski yaşam biçimini ifade eden tanımlardan biridir ve özellikle tarih, coğrafya ve sosyoloji alanında sıkça kullanılmıştır. Genel anlamda iç göçü tanımlayan ve düzenleyen 5543 numaralı İskân Kanunu'nda göçebe “*yerleşik tarımsal faaliyetler dışında kalmış, sabit ve daimî bir konuta bağlı olmadan geçimlerini göçer hayvancılıkla sağlayan, tabiat ve iklim şartlarına göre yurt içinde yaylak ve kışlaklar arasında göçen, bu hayat tarzını kadimden beri sürdüren, aralarında hısımlık ilişkileri bulunan ve hayvancılık faaliyetlerini bir grup halinde yürüten Türk vatandaşlarıdır*”¹⁰² Tanımdan yola çıkarak anlaşılmaktadır ki göçebe, hayvancılıkla uğraşan, tarımla uğraşmayan, ülke içinde değişen hava olayları ile hayvanlarının ihtiyaç ve koşullarına göre yer değiştiren, akraba olan Türkler olarak ifade edilmiştir. Görülmektedir ki tanımlarda ortak olan nokta hayvancılıkla uğraşmak ve grup içinde yaşamaktır. Bu göçebeliğin şartıdır. Aynı zamanda İskân Kanunu'nda Türk kimliği göçebe tanımının bir parçasıdır.

“*Göçmen*” ise sözlük anlamıyla kendi yaşadığı ülkeden herhangi bir nedenle ayrılıp başka bir ülkeye kalıcı olarak giden, kişi ya da kişiler olarak tanımlanmış, muhacir kavramıyla aynı manada kullanılmıştır.¹⁰³ Yani kısaca göç olgusuna dahil

¹⁰⁰ Demet Tüzüncan, “*Uluslararası İş Gücü Göçünün Uluslararası Sosyal Politika ve Düzgün İş Unsurları İçinde İncelenmesi*”, **Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, C.5, S.1, İstanbul, s.165-167

¹⁰¹ Uluslararası Göç Örgütü, **a.g.e.**, s.22

¹⁰² **Resmî Gazete**, 5543 İskân Kanunu, Madde 3, 26.09.2006 Tarih, Tertip 5, S.26301, C.46, s.9931

¹⁰³ TDK Sözlük, **Erişim Tarihi**:30 Ağustos, 2020. <http://www.tdk.gov.tr>

olanlar¹⁰⁴ olarak ifade edilmiştir. Uluslararası Göç Örgütü'ne göre ise “migrant” olarak adlandırılan bu kavram dışardan zorlayıcı bir güç bulunmadan, özgür iradesiyle göç eden birey anlamında kullanılmıştır. Bu açıdan bireylerin ekonomik ve sosyal düzeylerini yükseltmek ve daha iyi imkanlara kavuşmak adına, özgür iradeleriyle başka bir yere ya da devlete yapılan göçlerdeki kişiler ve aile yakınları bu kavrama dahil edilmiştir.¹⁰⁵ 5543 Numaralı İskân Kanunu'na göre ise göçmen, Türk soyundan ve Türk kültüründen olan, çeşitli nedenlerle ülkeye başvuran ve ülkede kalıcı olmayı planlayan, ülke tarafından kabul edilmiş kişi ya da kişiler olarak tarif edilmiştir.¹⁰⁶ Yine görülmektedir ki İskân Kanunu'nda göçmenlikte Türk aidiyetine sahip olmak önemlidir. Verilenler ışığında ifade edilebilir ki göçebe ve göçmen yakın anlamda bazen de aynı anlamda kullanılmış olsa da göçebe kavramı birey ile birlikte özellikle hayvancılıkla meşgul bir topluluğun yaşam tarzını ifade etmiştir. Göçebe kavramı yukarıda daha önce bahsedilen disiplinlerde ve halk arasında yaygın şekilde kullanılmaktadır.

“Mülteci ve sığınmacı” kavramına gelince bu kavramda da herkesin kabul ettiği tek ve belli bir tanımlama yoktur.¹⁰⁷ Uluslararası Göç Örgütü mülteci ve sığınmacı kavramını belirgin bir farkla olmasa da ayrı iki kavram olarak tanımlamıştır. Milliyeti, inancı, ait olduğu grubu ve düşüncesinden ötürü başka bir ülkeye göç etmiş ve baskı göreceği endişesiyle kendi ülke korumasını reddeden kişi ya da kişileri mülteci olarak tanımlamıştır. Mülteci kavramının karşılığı olarak ileride bahsedeceğimiz Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği mülteci tanımına da atıfta bulunulmuştur. Mülteci kavramı karşılığı olarak İngilizce “*refugee*” kelimesi kullanılmıştır. Sığınmacı kavramını ise çeşitli sebeplerle yasal olarak bir ülkeye mülteci olarak talepte bulunan ve bu talebinin neticesini bekleyenler olarak ifade etmiştir. Sığınmacı kavramı “*asylum seekers*” olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁸

Türk Dil Kurumu sözlük anlamıyla çeşitli sebeplerle başka ülkeye ya da bölgeye sığınma faaliyetinde bulunmuş ve henüz iltica etmemiş kişi veya kişilere

¹⁰⁴ Erbaş, **a.g.e.**, s.134

¹⁰⁵ Uluslararası Göç Örgütü, **a.g.e.**, s.22

¹⁰⁶ **Resmî Gazete**, 5543 İskân Kanunu, s.9931

¹⁰⁷ Uğur Özeker-Gözde Doğan, **Uluslararası göç ve Mülteci Krizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2019, s.7

¹⁰⁸ Uluslararası Göç Örgütü, **a.g.e.**, s.42- 49

verilen hukuki isim sığınmacı ya da mülteci.¹⁰⁹ Türk Dil Kurumu'na göre mülteci ve sığınmacı aynı kişidir. Türk Dil Kurumu mülteci ve sığınmacı kavramının tanımında öne çıkan bir kavramda ilticadır. İltica ve sığınma hakkı aynı şeydir. Çeşitli baskı ve korkularla göç edilen ülkeye mülteci veya sığınmacı olarak başvuru yapma hakkı olarak tanımlanmıştır.¹¹⁰ Bu tanımlamalardan yola çıkarak ifade edilebilir ki Türk Dil Kurumu'na göre iltica etmemiş kişi ya da kişiler sığınmacı veya mülteci. Uluslararası Göç Örgütü'ne göre ise başka ülkenin korunmasını kabul etmek isteyen kişi mülteci, başvuru yapıp sonucunu bekleyenler ise sığınmacı olarak tanımlanmıştır.

Mülteci kavramını özelliklede hukuksal manada ilk olarak Birleşmiş Milletler tanımlamış ve bu tanımda sığınma, iltica gibi kavramlar kullanılmamıştır. Bu hukuki tanım şimdiye kadar birçok ülke tarafından oldukça kabul gören bir tanım olmuştur. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte soruna dönüşen mülteci krizi ile ilgili Birleşmiş Milletler Mülteci Teşkilatı (IRO) 1948 ve 1951 tarihleri arasında önemli çalışmalara imza atmıştır. 1951 tarihinden sonra IRO yerini Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na bağlı Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne devretmiş ve bu komiserlik mülteci kavramının hukuki tanımını şu şekilde yapmıştır. *“1 Ocak 1951 den evvel cereyan eden hâdiseler neticesinde ve ırkı, dini, tabiiyeti, muayyen bir içtimai gruba mensubiyeti veya siyasi kanaatleri yüzünden takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu devletin ülkesi dışında ve iş bu devletin himayesinden istifade edemeyen veya bahis konusu korkuya binaen istifade etmek istemeyen, yahut tabiiyeti yoksa ve bu gibi hâdiseler neticesinde evvelce mûtedene ikamet ettiği memleket dışında bulunuyorsa oraya dönemeyen veya mezkûr korkuya binaen dönmek istemeyen her şahıs.”* Verilen bilgilerden yola çıkarak mülteci kavramının daha net ortaya konulmuş olduğunu ve böylece kavramın hukuki zemin kazandığını söylemek mümkündür. Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kurulmasından sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun çağrısı üzerine Cenevre'de önemli bir konferans toplanmış ve 28 Temmuz 1951 tarihinde Türkiye'nin de içinde bulunduğu üye devletlerince *“Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme”* imzalanmıştır. Sözleşme Mülteci

¹⁰⁹ TDK Sözlük, **Erişim Tarihi:**30 Ağustos, 2020. <http://www.tdk.gov.tr>

¹¹⁰ Özeke-Doğan, **a.g.e.**, s.9

hukukunun da temelidir. Türkiye bu sözleşmenin birkaç maddesinde çekinceli olduğunu belirterek 1961 yılında komisyon raporuyla sözleşmeyi onaylamıştır.¹¹¹

Türk hukukunda göç ve mültecilerle ilgili ilk kanun olan 2510 Numaralı İskân Kanunu'nda 1934 yılında ilk defa mülteci ve sığınmacı kavramları kullanılmış bu kavramlar aynı anlamda verilmiştir. Mülteci veya sığınmacı olarak geçen kavram, ülkede kalıcı yerleşme arzusu barındırmayan geçici olarak zorunlu durumlardan ötürü sığınanlar olarak tarif edilmiştir. Yerleşme amacı taşıyanlar ise Türk aidiyetine sahip olması ve Türk kültürüne bağlı olması durumunda “muhacir” kavramıyla tarif edilmiş ve muhacirlere ülkede kalıcı olarak kalabilme başvuru hakkı tanınmıştır.¹¹² Bu kanun sonraki yıllarda 5543 Sayılı İskân Kanunu olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikte sığınmacı ve mülteci kavramları kanunda yer almamış, iç göç kavramları tanımlanmıştır.¹¹³

Türkiye yukarıda da ifade edilen 1961'de Cenevre Sözleşmesi'nin onaylanmasıyla birlikte mülteci hukukunu kabul etmiştir. Ancak Cenevre Sözleşmesi'nin 42. maddesine çekince koymuştur. Tanımda ki “*1 Ocak 1951'den evvel cereyan eden hâdiseler...*” kısmından yola çıkarak ülkeye 1951 yılından önce gelenleri mülteci statüsünde kabul etmiş, sonra gelenleri ise mülteci olarak kabul etmemiştir. Ancak 1967 de New York'ta toplanan ve imzalanan Mülteciler Hukuku Protokolü'yle 1951'den sonra gelenleri de mülteci olarak kabul etmiştir. Yine New York Sözleşmesi'ne “*coğrafi kayıt çekincesi*” ibaresi eklemiştir. Buna dayanarak Türkiye'de yabancı hukukuyla ilgili kanun olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Avrupa dışından gelenleri yasal olarak mülteci olarak tanımlamamıştır. Bunun yerine “*şartlı mülteci*” kavramı kullanılmıştır. ¹¹⁴ Şartlı mülteciler Avrupa Birliği yönergesindeki geçici koruma kapsamı statüsünde değerlendirilmektedir. Geçici koruma kapsamına uluslararası örgütlerce güvenli şartları taşımayan ülkelere boşaltılmışlar, hiçbir ülkeye aidiyeti olmayan vatansızlarda eklenmiştir. Ancak Türk Hukuku'nda Cenevre Sözleşmesi'ndeki “mülteci” kavramının sadece Avrupa'dan

¹¹¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Cenevre'de 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşmenin tasdiki hakkında kanun tasarısı ve Dışişleri Komisyonu raporu (1/125) Sayı 71-1448/1444, Ankara, Mayıs, 1961

¹¹² **Resmî Gazete**, 2510 İskân Kanunu, Fasil 1. Madde 3, 21 Haziran 1934 Tarih, Tertip 5, S.2733, s.4003

¹¹³ **Resmî Gazete**, 5543 İskân Kanunu, a.g.k, s.9931-9946

¹¹⁴ Vahit Doğan, **Türk Yabancılar Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016, s.88-96

gelenleri kapsadığı unutulmamalıdır. Örneğin Türkiye’deki Suriyeliler “geçici koruma” kapsamındadır ancak Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda “mülteci” olarak değerlendirilmemektedir. Bunun yerine şartlı mülteci olarak tanımlanmaktadırlar.¹¹⁵ Verilenler doğrultusunda ifade edilebilir ki Türkiye Uluslararası hukuka göre tanımlarında zaman zaman kimi değişikliklere gidebilmiştir.

“Göçmen İşçi” kavramı ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 18 Aralık 1990 tarih ve 45/158 sayılı kararıyla göçmen işçilerin haklarının korunmasına yönelik sözleşmesinde kullanılmıştır. Bu tanımda göçmen işçi çalışma amacıyla bir ülkeden başka bir ülkeye giden kişi olarak ifade edilmiştir.¹¹⁶ 2003 yılında bu sözleşme yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 13 Ocak 1999 tarihinde imzalamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi göçmen işçilerin ve aile fertlerinin haklarının korunmasına dair uluslararası sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında kanun tasarısının kapsam ve tanımlar bölümünün 2. maddesinde Birleşmiş Milletler tanımına atfen “göçmen işçi kavramını” vatandaşı olmadığı ülkede halihazırda ücretli çalışan ya da geçmişte ücretli çalışmış ya da çalışmak üzere olan kişi olarak tanımlamıştır. Bu tanıma sınırlı işçisi, gezgin işçi, denizciler, mevsimsel işlerde çalışanlar, proje temelli işçiler, serbest ve hususi işlerde çalışanlar, kıyılardan uzak tesislerde çalışanlarda dahil edilmiştir.¹¹⁷ Yukarıda da anlaşılmaktadır ki “kaçak işçilerde” bu tanım içerisinde ele alınabilir. Çünkü tanımda resmi ifadesi yer almamaktadır. Uluslararası Göç Örgütü’ne göre ise göçmen, işçi “*vatandaşı olmadığı bir devlette ücretli bir faaliyetle iştigal edecek olan, iştigal eden veya iştigal etmiş olan kişi*” olarak tanımlanmıştır. “*Migrant Worker*” kavramı göçmen işçi karşılığı olarak kullanılmıştır. Ayrıca yine sınırlarda çalışanlar ile denizciler, mevsimsel işlerde çalışanlar, proje temelli çalışanlar, serbest ve hususi işlerde çalışanlar, ülke kıyılarından uzak tesislerde çalışanlarda tanıma dahil edilmiştir.¹¹⁸ Görülmektedir ki Uluslararası Göç Örgütü’nün bu tanımı Birleşmiş Milletlerin göçmen işçi tanımıyla aynıdır. Çalışan yerine aynı anlamdaki “iştigal eden” kavramı kullanılmıştır. Vatandaşlık vurgusu yapılmıştır. Uluslararası Göç Örgütü ek bir kavram olarak “kayıtlı /belgeli göçmen işçi” kavramını kullanmıştır. Bu kavram

¹¹⁵ Aynı yer

¹¹⁶ Esen Akıntürk, “Birleşmiş Milletlerin Göçmen İşçilere İlişkin Sözleşmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.9, S.2,2007, s.1-5

¹¹⁷ **TBMM Kanun**, Tüm göçmen işçilerin ve aile fertlerinin haklarının korunmasına dair uluslararası sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında kanun no:4662, Kabul 26.04.2001

¹¹⁸ Uluslararası Göç Örgütü, **a.g.e.**, s.23

göç alan ülkenin ilgili yasaları doğrultusunda ülkede bulunan, ücret karşılığı bir işte çalışma hakkı tanınmış, ikamet etme hakkı bulunan göçmen işçiler ile yakınları olarak ifade edilmiştir. Yine devletin çalışma izni vermediği ve oturum hakkı verilmeyenler bu manada ülkeye kaçak giriş yapmış olarak düşünebileceğimiz işçiler ise “kayıt dışı/belgesiz göçmen işçi” olarak tanımlanmıştır.¹¹⁹

Uluslararası Çalışma Örgütü ise biraz daha farklı bir ifade ile göçmen işçi kavramını, birileri vasıtasıyla çalıştırılmak üzere yabancı bir ülkeye gitmiş şahıslar ile başvurduğu ülke kanunlarınca göçmen işçi statüsünü elde etmiş kişiler olarak tanımlanmıştır. Tanımda göçmen işçi kavramı açıklanırken, göçmen işçi kavramı tanım içinde yinelenmiştir. Ayrıca anlaşılmaktadır ki bu tanıma göre kaçak işçiler göçmen işçi statüsünde ele alınması söz konusu değildir. Türkiye Uluslararası Çalışma Örgütü’nün bu tanımlarının olduğu hukuki metinleri resmi olarak kabul etmemiştir.¹²⁰

Misafir işçi kavramı ya da İngilizce karşılığı olan “*guest worker*” ise daha çok 1950 ve 1960’lı yıllarda, Almanya başta olmak üzere Batı Avrupa’ya göç eden Türklerinde içinde bulunduğu göçmen işçiler için ifade edilen bir kavramdır.¹²¹ Bu kavram o döneme mahsus olarak göçmen işçiler için seçilmiş bir kavram olmuştur. İşçilerin geçici olduklarını ve belli sürelerle gittiklerine vurgu yapmak amacıyla özel olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Günümüzde bu kavram artık kullanılmamaktadır. Bu kavram yerine “*göçmen işçi*” kavramı kullanılmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü’nün 2009 da Türkçe yayınladığı göç terimleri sözlüğünde, bu kavram verilmemişken ikinci basım olarak 2013 yılındaki sözlüğünde bu kavram, ekonomik nedenlerle başka ülkeye yerleşmek amacıyla ya da çalışmak maksatlı belirlenmiş bir süre kapsamında giden göçmen işçiler olarak ifade edilmiştir. Tanımlardan yola çıkarak ifade edilebilir ki Fransa’ya çalışmak için giden Türk işçiler, göçmen işçi kavramıyla ele alınabilir ve tanımlanabilir.

¹¹⁹ Uluslararası Göç Örgütü, **a.g.e**, s.36

¹²⁰ Duygu Çelgin, “*Göçmenlik ve Göçmen İşçi Kavramları ile Dış Göç Yapmış İşçilerin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar*”, **Çalışma Dünyası Dergisi**, S.2, C.2, Mayıs -Ağustos 2014, s.85

¹²¹ Sedat Şahin, “*Almanya’ya Türk Vatandaşlarının Göçünün 51. Yılı Kazanımlar ve Tehditler*”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi**, Ankara, 2012, s.1
Erişim, 5 Aralık 2020 <http://www.sde.rgi.hacettepe.edu.tr/?page=makaleler>

1.2.2. Göç Çeşitleri

Göçler tarih boyunca farklı şekillerde kişinin iradesine, göçün süresine, sınırlara, göçün yoğunluğu ve niteliğine göre sınıflandırılabilmiştir.¹²² En çok karşılaşılan göç sınıflandırması, oluşumuna göre göç ve ülke sınırı esasına göre göç olduğu söylenebilir. Oluşumuna göre göç, kendi içerisinde ilkel göç, zorlama ile yapılan göç, serbest göç, kitlesel ve bireysel göç olmak üzere dört başlıkta gruplandırılabilir. Ülke sınırı esasına göre göçler ise iç ve dış göç (uluslararası) olmak üzere ikiye ayrılabilir.¹²³ Bir ülkenin yerleşim yerleri arasında göç meydana geliyorsa buna “iç göç” adı verilir. İç göç türleri ülkelerin şartları ve durumuna göre değişebildiği gibi farklı isimlerle nitelendirilebilir. İç göçler genel olarak mevsimlik, sürekli, emek ve zorunlu-gönüllü göçler olmak üzere dört grup ile sınıflandırılabilir.¹²⁴ En az iki ülkeye ait olan yerleşim yerleri arasında cereyan eden göçlere ise “dış göç” adı verilir.¹²⁵ Dış göçler kendi arasında beyin göçü, işçi göçü, mübadele göçü¹²⁶, siyasi göç gibi başlıklarda sınıflandırılabilir.

Göçler kişinin iradesine, sınırlara, süreye, yoğunluğa ve daha birçok alana göre de sınıflandırılabilir.¹²⁷ Daha sık kullanılan bu tasnifi, başlıklarını kolay anlaşılması adına aşağıda şekiller oluşturularak ve Uluslararası Göç Örgütü Sözlüğü eşliğinde, yeni açıklamalar ekleme lüzumu görülerek somut şekilde izah edilmeye çalışılmıştır. Bu tasnifleri genişletmek farklı kategorilere ayırmakta elbette mümkündür.

¹²² Cemile Bayraklı, “**Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları’nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği**”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, Aydın, 2007, s.16

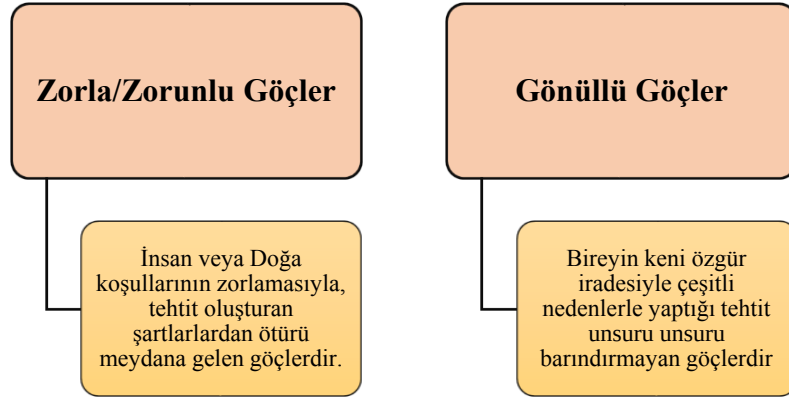
¹²³ Özdemir, **a.g.e.**, s.19-23

¹²⁴ Yusuf Sayın, Ahmet Usanmaz ve Fırat Aslangir, “*Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği*”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, **S.18**,2016, s.2

¹²⁵ Ertuğrul Güreşçi, “*Ortak ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, **C.9, S.43**, 2016, s.1059

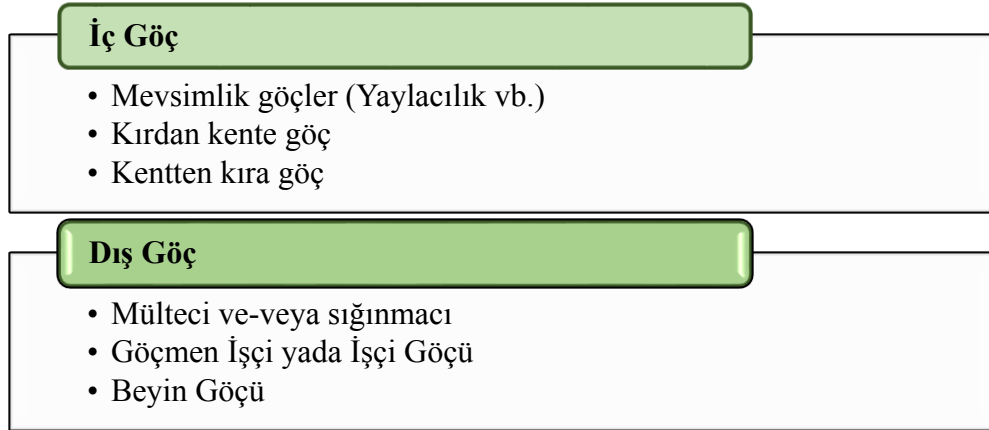
¹²⁶ Sayın, Usanmaz ve Fırat, **a.g.m.**, s.3

¹²⁷ Cemile Bayraklı, “**Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları’nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği**”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, Aydın, 2007, s.16

Şekil 4. Kişinin iradesine göre göç tasnifi

Kişinin iradesine göre tasnif edilen göçler, zorunlu veya zorla göçler ile gönüllü göçler şeklinde ayrılabilir.¹²⁸ Burada öne çıkan nokta, göçün nedenlerinin olup olmaması değil göçün sebeplerinin zorlayıcılığıdır. Yukarıda tanımı verilen zorunlu göç¹²⁹ kişinin yaşamaya ve normal yaşamını devam ettirmeye karşı tehdit edici doğal ya da insani bir etkenin, zorunluluğu ile yapılan göçtür. Elbette gönüllü göçlerinde çeşitli nedenleri olmuştur. Ancak bir deprem veya kimyasal olaylar sebebiyle ya da yaşanan büyük bir kıtlık sonucu göç eden¹³⁰ bireyin zaruret durumu gönüllü göçlerde yoktur. İfade edilebilir ki bu yönüyle zorunlu veya zorla göçten ayrılmaktadır.

Şekil 5. Ülke sınırlarına göre göç tasnifi

¹²⁸ Hakan Bostan, “Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Coğrafya Dergisi*, S.35,2017, İstanbul, s.3

¹²⁹ Uluslararası Göç Örgütü, *a.g.e*, s.69

¹³⁰ Aynı yer

Şekilde de görülmektedir ki iç ve dış göç sınır kriterine göre yapılmış bir tasnif olmuştur.¹³¹ Bu tasnifte göç olgusu iç ve dış göç olmak üzere iki kategori şeklinde izah edilmiştir. İç göç, bireyin ya da yakınlarının yerleşme amacıyla bir ülke içinde kısa süreli ya da uzun süreli yer değiştirmesi durumudur.¹³² Köylerden şehirlere yapılan göçler, şehirden köylere olan göçler, mevsimsel göçler iç göçlere örnek olarak gösterilebilir. Bu örnekleri daha da genişletmek elbette mümkündür. Tanımdan yola çıkarak ifade etmek mümkündür ki iç göçler bir ülkenin nüfusunu değiştirmemektedir. Ülke içinden bir yerden diğerine olan nüfus hareketliliği şeklinde cereyan etmektedir. Dolayısıyla nüfus ülke içinde aynıdır ancak dış göçler için durum böyle değildir. Dış göç ya da uluslararası göç, kişilerin kendi ülkelerini terk edip başka bir ülkeye yerleşme durumu olarak tanımlanmıştır.¹³³

Verilen tanımlar ışığında mülteci, sığınmacı, göçmen işçi kavramları tanımlarında farklılıkları barındırsa da dış göç örneği olarak vermek mümkündür. Ayrıca dış göç içinde yer alan mülteci ve/veya sığınmacıların göçü, bireyin iradesine göre zorunlu göçlere örnek oluşturabileceği gibi aynı zamanda sınırlara göre tasnifte içinde dış göçe de örnek olarak verilebilir. Burada herhangi bir karışıklık düşünülmemelidir. Bir kavram bu açıdan birçok kriterle sınıflandırılabilir. Burada önemli olan husus sınıflandırmanın yapılma kriteridir. Dış göçler bir ülkeden diğerine şeklinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla nüfus miktarını yani ülkenin nüfusunu etkilemektedir.

Beyin göçü, dış göçler içinde tanımlanan yeni bir kavram olmuştur. Son yıllarda oldukça yaygın bir kavram olan beyin göçü, ileri bir eğitim seviyesi taşıyan ve nitelikli mesleki düzeye sahip kişilerin, ekonomik kaygıyla ya da daha iyi çalışma şartlarını gözeterek başka bir ülkeye göç etmesidir.¹³⁴ Buradan yola çıkarak belirtmek gerekirse, beyin göçü gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerden genel olarak daha gelişmiş ülkelere doğru olmaktadır. Genelde kalıcıdır ve uzun sürelidir. Göç eden birey, göç ettiği ülkede büyük çoğunlukla vatandaşlığa başvurmakta ya da vatandaşlığa kabul edilmektedir. Uygun çalışma şartları, emeğin karşılığı olan ücretin bireyi doyurma

¹³¹ Bostan, **a.g.m.**, s.3

¹³² Uluslararası Göç Örgütü, **a.g.e.**, s. 27

¹³³ Uluslararası Göç Örgütü, **a.g.e.**, s. 59

¹³⁴ Doğan Atılgan, “*Beyin Göçü*”, **TKDB**, S.35, Mart 1986, Ankara, s.27-28

oranı, rahat yaşam göç sürecinde bireylerin önceliğini oluşturmaktadır. Bir ülkenin eğitim görmüş nüfusun önemi göz önünde bulundurulursa, eğitilmiş nüfusunu kaybeden ülke için durumun ciddiyeti düşünülmeli gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 6. Yerleşme süresine göre göç tasnifi

Yukarıdaki şekilde görülmektedir göç olgusu göç edilen yerde kalma süresine göre kalıcı ya da geçici olarak iki kategoride tasnif edilmiştir. Kalıcı göçlerde göç eden gittiği yerde kalma amacı taşıırken, geçici göçlerde göç eden kişi kalma süresini geçici olarak düşünmüştür. Mevsimlik işçiler, askerler geçici göçlere örnek olarak vermek mümkündür.¹³⁵ Bilgilerden yola çıkarak ifade edilebilir ki, birey geçici göçlerde göç ettiği yere geri dönme amacı taşımaktadır. Bir ülke üzerinden başka ülkeye geçmek isteyenler olarak ifade edilen transit göçlerde, geçici göçler içinde gösterilebilir.

Verilerden yola çıkarak ifade etmek mümkündür ki, yerleşme süresine göre yapılan göç tasniflerinde, aslında tam bir süre vermek söz konusu değildir. Bir yıl gibi süreler bazı kaynaklarda belirtilse de süre merkezli düşünmek belki de doğru olmayacaktır. Çünkü bu göçler bazen birkaç günle sınırlı olurken, bazen aylar bazen ise yıllar sürebilmektedir. Bu açıdan bireyin göç ettiği yerde kalma niyetini, tasnifte daha ön planda tutmak gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Göç edenlerin yoğunluğuna göre yapılan göç tasnif türü ise aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

¹³⁵ Bayraklı, a.g.t., s.20

Şekil 7. Göç eden nüfusun yoğunluğuna göre göç tasnifi

Göçün yoğunluğuna göre göç tasnif edildiğinde, birey ya da bireysel göç ve kitle ya da kitlesel göç şeklinde iki kategoriyle ifade etmek mümkündür.¹³⁶ Bu iki kategoride göç eden nüfusun kalabalığına göre, yukarıdaki şekilde verildiği üzere kitlesel ve bireysel göç şeklinde tanımlanmıştır.¹³⁷ Bireylerin sayısının ne kadar olması gerektiği ya da ne kadar insanın kitle sayılacağı ile ilgili belli bir sayı birliği yoktur. Sayılardan ziyade gözlemlenen kalabalık oranı daha belirleyicidir. Bireysel göçlerde bireyin kendisi ya da birkaç yakını söz konusudur. Ciddi büyük göçler şeklinde değildir. Ancak kitlesel göçlerde durum böyle değildir. Büyük kalabalıklar şeklinde, insan kitlelerini içeren göç hareketi şeklinde gerçekleşmektedir. Tarihteki Kavimler Göçü ya da Suriye'deki savaş sonrasında, aynı anda göç eden insan topluluklarını kitlesel göçlere örnek olarak göstermek mümkündür. Buradan yola çıkarak ifade edilebilir ki, kitlesel göçlerin olduğu yerlerde önemli sosyal, ekonomik, siyasi değişimler ve beraberinde birtakım problemler ortaya çıkmaktadır.

1.3. Göç Olgusunun Nedenleri

Göç olgusu, birçok disiplinin yakın çalışma alanı içerisinde yer almıştır. Bu açıdan birçok disiplinle yakın ilişkilidir. Tarih, sosyoloji, ekonomi, coğrafya, psikoloji, biyoloji gibi bilimler bu disiplinlere örnek olarak gösterilebilir.¹³⁸ Buradan hareketle

¹³⁶ Bostan, **a.g.m.**, s.3

¹³⁷ Uluslararası Göç Örgütü, **a.g.e.**, s.5-37

¹³⁸ Gezici Yalçın, **a.g.e.**, s.8

göç çok sayıda disiplinin araştırma sahası içinde yer aldığından, her disiplinin göç olgusuna farklı bir bakış açısı ve yaklaşımı söz konusudur. Her disiplin kendi perspektifinden göç olgusunu izah etmeye ve açıklamaya çalışmıştır. Özellikle tarih, sosyoloji, ekonomi, psikoloji bilimiyle göç olgusunun daha yakın ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu disiplinler içerisinde göç olgusu önemli yer tutmaktadır. Göç, genellikle tarihin birçok döneminde meydana gelen bir olguyu barındırdığından, tarihin yakın çalışma alanı içerisinde doğal olarak yer almaktadır. Toplum ve topluluklarla yakın ilişki içinde olduğundan ise toplumsallık, kültürel değişimler açısından sosyoloji biliminin önemli çalışma alanı içerisinde olmuştur.¹³⁹ Yine toplumlar fertlerin birliğinden oluştuğundan¹⁴⁰ göç olgusunun insan üzerinde etkileri düşünüldüğünde ise bu seferde psikoloji ile de yakından temas halinde olma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.¹⁴¹ Ayrıca göçü tetikleyen önemli bir unsur olarak bilinen daha iyi bir yaşam arayışı ekonomi bilimini de işin içine sokmaktadır. Veriler ışığında ifade etmek gerekirse tüm bu ilişkileri barındıran göç, birçok disiplin ekseninde farklı şekilde ele alıp incelemiştir. Ancak disiplinlerin yakın zamanda farklılaştığı, geçmişte bu kadar çeşitli bilim dalları olmadığı ve birlikte değerlendirilebildikleri de unutulmamalıdır. Bu yüzden tek bir disiplin üzerinden olaya bakmak yerine, bütüncül bir bakışla çeşitli disiplinlerden faydalanarak göçün olgusunu anlamaya çalışmak, süreci daha iyi betimlemeye yardımcı olacaktır.

Tarihin eski dönemlerinde iklim, tabii felaketler, beslenme ve barınma ihtiyaçları¹⁴² iskân etmek ve yeni yurt arayışları¹⁴³ göçü daima tetiklemiştir. Son birkaç yüzyılda ise genel manada daha çok ekonomi, savaşlar ve siyasi koşullar göçün belirleyicisi olmuştur.¹⁴⁴ Özellikle ekonomik nedenler ve bu manada yaşam alanının daralması göçün yaşanmasında önemli yer tutmuştur. Temel, fiziksel ihtiyaçların karşılanmaması halinde geçinme tehlikesi, göçleri her seferinde tetiklemiştir. Yine bu durumu izah eden kavram olarak yoksulluk, iş arayışı, yaşam kalitesinin farklılaşması,

¹³⁹ Orhan Türkdoğan, **Çağdaş Türk Sosyolojisi**, Turan yayıncılık, İstanbul,1995, s.392,393

¹⁴⁰ Emile Durkheim, **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara,2015, s.102

¹⁴¹ Gezici Yalçın, **a.g.e.**, s.7

¹⁴² Fevziye Çetinkaya, Belgin Oral, “*Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları*”, **Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı Dergisi**, S.3, 2017, s.3-4

¹⁴³ Fikret Babuş, **Osmanlıdan Günümüze Göç ve İskân**, Ozan Yayıncılık, İstanbul,2006, s.13

¹⁴⁴ Çetinkaya-Oral, **a.g.m.**, s.3-4

gelir dengesizliklerini de¹⁴⁵ göçün diğer ekonomik nedenleri olarak sıralamak mümkündür.

Özellikle son yüzyıllarda siyasi nedenler olarak ifade edebileceğimiz savaşlar, antlaşmalar yine göçün başka nedenleri arasında yer almıştır.¹⁴⁶ 18.yüzyıl da yaşanan Sanayi Devrimi, ¹⁴⁷ beraberinde ülkelerin enerji ihtiyacı, ¹⁴⁸ sömürge ve pazar arayışlarının doğurduğu güç mücadeleleri, göçlerin yaşanmasında önemli etken olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonucunda meydana gelen olumsuz iklim bu bağlamda yapılan antlaşmalar insanları göçe zorlamıştır. Terör ve savaşların doğurduğu çatışma ortamlarının sonuçları da göçleri önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle son yüzyılda bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri ¹⁴⁹, kalkınma farklılıkları, nüfus artışları, sağlık, eğitim gibi nedenlerle de göçleri arttırmıştır. Anlaşıyor ki ekonomi ve siyaset göç olgusunun oluşmasında oldukça etkili olmuştur.

Veriler ışığında sıralanan tüm sebepleri, birbiriyle bağlantılı olarak düşünmek gerekmektedir. Çünkü birçoğu birbirini etkilemektedir. Ayrıca göçü sadece gözlenebilen sebepler üzerinden izah etmenin yanında, bu sebepleri meydana getiren fizyolojik ve psikolojik temellere de bakmakta fayda vardır. Belki de birey faktörüne odaklanmak göçün nedenlerinin anlamamızda bize yol gösterecektir. Bu açıdan göçün nedenleri üzerine fikirler üreten doğulu eski bir bilim insanı, toplum bilimci olan İbn Haldun’a ve ondan 750 yıl sonra bireyin ihtiyaçlarına odaklanarak benzer görüşler ifade eden batılı psikolog Abraham Maslow’a bakmak yerinde olacaktır.

1332 de Tunus’ta doğan,¹⁵⁰ toplumsal ve beşerî ilimlerin temellerini ortaya koyan ünlü toplum bilimci İbn Haldun “*Mukaddime*” adlı eserinde, sosyolojik tespitler yaparken ekonominin birey yaşamında önemine dikkat çekmiştir. “*Umran*” kavramını ayrıntılı izah ederken, tanrının insanı yarattığını ifade etmiştir. Ayrıca tanrının insanı belli bir formla oluşturduğunu, bu formun yaşamı ve kalıcılığının ancak

¹⁴⁵ Kara, **a.g.e.**, s.14-15

¹⁴⁶ Kübra Yücel Yönlü, **Göç Sosyolojisi**, Doğu kitapevi, İstanbul,2018, s.7-8

¹⁴⁷ Encyclopedia Britannica, **Industrial Revolution**, Erişim 30 Ağustos 2020.
<https://www.britannica.com/event/Industrial-Revolution>.

¹⁴⁸ Claude Fohlen, **Qu'est-ce que la révolution industrielle?**, Science Nouvelle Yayınları, Paris,1971, s.31

¹⁴⁹ Sabri Çakır, “*Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.24, Aralık 2011, s.135

¹⁵⁰ TDV İslâm Ansiklopedisi, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları**, İstanbul, C.20, s.8-12

beslenmeyle mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca tanrının insanı besinini aramaya ittiğini ifade etmiş, geçinmek kavramını kullanmıştır.¹⁵¹

Haldun'un sözünden anlaşılmaktadır ki geçinmek, göçün çoğunlukla değişmeyen sebeplerinden birisidir. Psikolojik ve fizyolojik bir yön barındıran Haldun'un bu izahı bu yönüyle oldukça önemlidir. Geçinemeyen bir bireyin çoğunlukla göçe yöneldiğini buradan hareketle söylemek mümkündür. Yine İbn Haldun evrenin her yerinin aynı olmadığını, çeşitli yerlerde suların olduğunu, bazı yerlerin çöllerle kaplı olduğuna ifade etmiştir. Verimli ovaların dağılışının yer kürede dengeli olmadığını, bazı yerlerdeki yüksek dağların durumunu anlatmıştır. İklimin uygun olduğu yerlerde yerleşim alanlarının fazla ve dolayısıyla nüfusun sık olduğuna; iklimin elverişsiz olduğu yerlerde ise yerleşmelerin az ve insan yoğunluğunun ise seyrek olduğuna değinmiştir. Kentsel ve kırsal yaşam farklılıklarından bahsetmiştir. Soğuk, sıcak iklim şartlarının ve verimli ovaların nüfusun dağılışındaki etkisini vurgularken, coğrafyanın ve iklim koşullarının önemine temas etmiştir.¹⁵² Buradan hareketle göçün, coğrafya ve fiziki koşullardan etkilendiğini, göç etmenin bazı durumlar altında insanlar için zarurete dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Haldun göçün nedenlerinden biri olarak izah edebileceğimiz, farklı şekilde tarif edilebilmiş geniş anlamlar barındıran "*asabiyyet*" ya da "*asabiye*" kavramını ortaya atmıştır. Bu kavramın mülkiyet ve mülk edinme arzusu taşıdığına dikkat çekmiştir. Kabile toplumlarından beri insanoğlunun, mülklerini koruma ve yeni mülkler edinme arzusunda olduğunu izah etmiştir. Mülk edinmenin gücün sembolü olduğunu, sonucu şiddete varsa bile insanoğlunun mülk edinme arzusunu taşıdığını anlatmıştır.¹⁵³ Ona göre sadece ekonomik olarak değil, sosyal ve psikolojik nedenle de izah edilebilecek yönleri olan asabiye, tarih boyunca savaşlar, fetihler ve göç etme şeklinde tezahür etmiştir.¹⁵⁴ Haldun'un bu sözleri ışığında söylenebilir ki birey, mülkiyet elde edebilmek için göç etmeyi denemiştir. Bireyin tabiatındaki ihtiyaçlar ve bu bağlamda geçinme, mülkiyet edinme kavramları ile coğrafyanın belirleyiciliği, Haldun'da göçün nedenleri olarak öne çıkmaktadır. Buradan hareketle uygun şartlarda yaşama arzusu

¹⁵¹ İbn Haldun, **Mukaddime**, Onur Yayınları, C.1, Ankara,1977, s.139-140

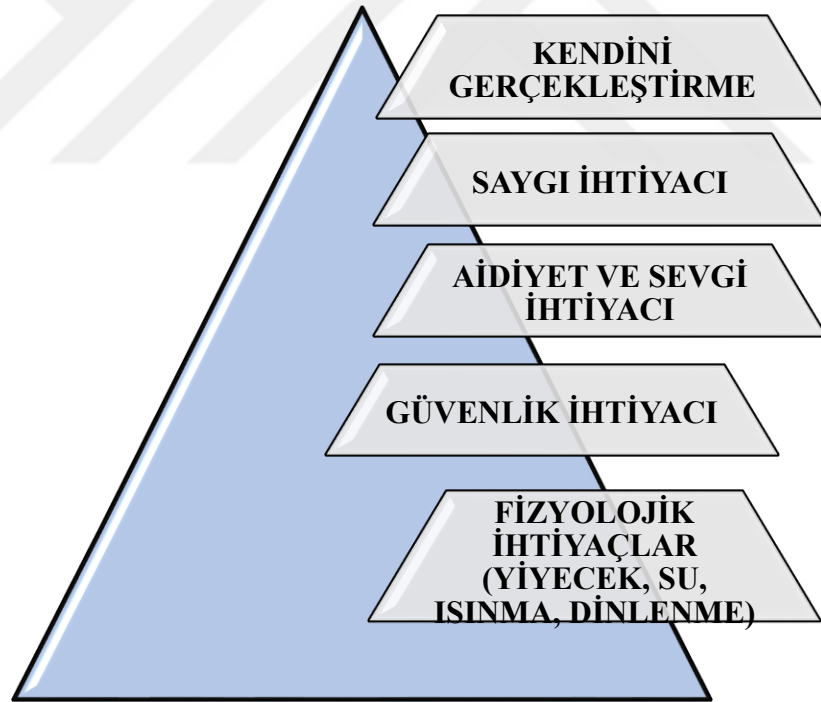
¹⁵² Haldun, **a.g.e.**, s.144-225

¹⁵³ TDV İslâm Ansiklopedisi, **a.g.e.**, s.453-455

¹⁵⁴ Ferhat Ateş- Tuncer Utkan, "*İbn Haldun'a göre toplum ve şehir*", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.10, S.53, s.229

taşıyan birey, hayatını idame ettirmek için her seferinde göç etmiştir sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu yönüyle Haldun'un birtakım tespitleri Maslow'la benzemektedir.

Abraham Harold Maslow, 1908 yılında New York'ta doğmuştur. Amerikalı bir klinisyen olan Maslow, psikolojik sorunlar üzerine yayımladığı ilk çalışmalarının dışında 1943-1954 yılları arasında şekillendirdiği insan ihtiyaçları çalışmalarıyla da dikkat çekmiştir. Maslow bireye odaklanmış, bireyin psikolojik ve fizyolojik birtakım ihtiyaçlarından bahsetmiştir. Bu ihtiyaçların önemli olduğunu, birey için bu ihtiyaçların karşılanmasının amaç olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁵ Dolayısıyla bireylerin ihtiyaçları gidermek için yaşamlarını şekillendirdikleri tezini savunmuştur. Birey için bu durumun kaçınılmaz olduğuna temas etmiştir. Maslow'un bireyin ihtiyaçlarını somutlaştırdığı bu piramit, aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır.¹⁵⁶

Şekil 8. Maslow'un İhtiyaçlar Pramidi

¹⁵⁵ Sedat Kula-Bekir Çakar, "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.12.S.12, Bartın s.194

¹⁵⁶ Saul McLeod, "Maslow's hierarchy of Needs." *Simply Psychology* 1 (2007): s.1-8.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en eski ve en yaygın versiyonunun tasviri şekilde verilmiştir. Bu piramit bireyin beş temel ihtiyacından söz etmiştir. Maslow en üstte kendini gerçekleştirme olarak ifade edilen basamağa aslında herkesin erişemediğini ona erişmek için tüm basamaklardaki ihtiyaçların karşılanması gerekliliğini ifade etmiştir. Yine psikolojik ihtiyaçlardan olan saygı, aidiyet, sevgi, güvenlik ihtiyaçları verilmiştir. En altta ise en temel ihtiyaç olarak ifade edilen fizyolojik ihtiyaçlar verilmiştir. Fizyolojik ihtiyaçlar bu açıdan önem taşımış, bireyin varoluşun en temel ihtiyacı olarak gösterilmiştir. Buradan hareketle Maslow'un ihtiyaçların birey açısından karşılanması gerekliliğini vurgulamıştır. İhtiyaçların karşılanma durumunun, bireyin davranışlarında etkili olduğuna işaret etmiştir. Sağlıklı bir birey gelişiminde, bu ihtiyaçları karşılamanın önemli olduğunu düşününce, ihtiyaçlarını karşılayamayan bireyin arayışta olduğunu söylemek mümkündür. Maslow'a göre ortalama bir bireyde, kişiye, kültüre ve şartlara göre farklılaşması mümkün olan bu ihtiyaçların karşılanma durumu aşağıdaki tabloda şekilde göstermiştir.¹⁵⁷

Tablo 1. Ortalama bir bireyin ihtiyaçlarını yüzdelik karşılanma oranı

Fizyolojik ihtiyaçlarının	%85
Güvenlik ihtiyacının	%70
Aidiyet ihtiyacının	%50
Değer ihtiyacının	%40
Kendini Gerçekleştirme ihtiyacının	%10

Tabloda da görölmektedir ki insanoğlu içinde bulunduğumuz yüzyılda bile besin bulma ve beslenme açısından çok iyi durumda değildir. Ortalama bireylerinin fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması tam anlamıyla mümkün olamamaktadır. Özellikle Avrupa'da öngörölen bu ortalama, Afrika ya da daha yoksul yerlerle kıyaslanınca, bu oranın daha da düşeceğini söylemek mümkündür. Piramidin en geniş ve temel basamağını oluşturan güvenlik ve fizyolojik ihtiyaçlar bu açıdan piramitte

¹⁵⁷ Conseil Général Des Mines, **Annales Mines Gérer Comprendre**, Serie Trimestrielle, Editions Eski, Eylül 1991, Paris s.62-63

dikkat çekmektedir. Buradan yola çıkarak insanların, ihtiyaçlarını karşılamak üzere temel güdüyle hareket ettiğini düşününce ihtiyaçlarını karşılamak için eylemler gerçekleştirebileceği sonucunu çıkarmak mümkündür. İhtiyaçlarını yakın mesafede karşılayamayan her bireyin doğal olarak göç hareketliliğinin bir parçasını oluşturabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tarihin dönemlerine bakıldığında, bu durumun örneklerini görmek mümkündür. Bu yönüyle Maslow'un piramidi göçün fizyolojik ve psikolojik motivasyonu hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Maslow'un su, barınma, yiyecek, gibi fizyolojik ihtiyaçları 750 yıl önce İbn Haldun'un uygun iklim şartları ve bireyin yaşam ihtiyaçları eksenindeki tespitleriyle benzemektedir. Anlaşıyor ki Haldun ve Maslow, insanoğlunun fiziksel ihtiyaçlarının karşılamasının önemli olduğunu düşünmüşlerdir. Buradan hareketle en temel ihtiyaçlarını karşılamayan bireyin, ihtiyaçlarını karşılamak için arayışta olduğunu ve arayışın sonucunda doğal olarak göç gerçekleştirebileceğini söylemek mümkündür.

1.4. Göçmenler Üzerine Çalışma Yürüten Uluslararası Kuruluşlar

Tüm dünyada göç süreci ve göçmenler üzerine birçok kuruluş faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşlar göçmenler üzerine yeni tanımlar yapmakta, göç sürecini yönetmeye çalışmaktadırlar. Bu kuruluşlar dünyada aktif olarak faaliyet göstermektedir. Doğal olarak uluslararası bu kuruluşların birçok ülkede olduğu gibi göç coğrafyasında bulunan Türkiye'de de örgüt ve temsilcilikleri bulunmaktadır. Bu temsilcilikler aracılığıyla yapılan çalışmalarla göç sürecinde göçmenlerin mağduriyetler yaşamasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Dünya genelinde çalışmalar yapan, Türkiye'de şubeleri olan en eski kuruluşların başında “Uluslararası Çalışma Örgütü -ILO” gelmektedir. ILO 1919 tarihinde Versay Antlaşması kapsamında toplumsal eşitlik ve adalet amacıyla kurulan uluslararası bir teşkilattır. 1946 tarihinde Birleşmiş Milletler'in uzman kuruluşu olmuştur. Türkiye, Birleşmiş Milletler kapsamında ILO'yla birçok ortak çalışma yürütmüştür. Bu amaçla ILO ile 59 sözleşme imzalamıştır. Bu sözleşmelerden 55'i halen yürürlüktedir.¹⁵⁸ ILO sosyal eşitsizlik, iş sağlığı, çalışma koşulları, kadın, çocuk ve yaşlıların korunması, ücretler bu bağlamda mülteciler üzerine çalışmalar yapmıştır.

¹⁵⁸ ILO, Türkiye Resmî sitesi, **Erişim** 11 Eylül 2010.
<https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/lang--tr/index.htm>

Türkiye’de sayıları üç milyonu geçen Suriyeli göçmenler üzerinde faaliyetleri oldukça yoğun olmuştur.¹⁵⁹ Buradan hareketle özellikle yakın tarihlerde savaşlar nedeniyle göç eden göçmenlere el uzatan, sorunlarıyla ilgilenen önemli kuruluşlardan birinin ILO olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Göçmenler üzerine faaliyet gösteren başka bir kuruluş ise “*Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ya da Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNHRC)*” dir. BMMYK, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1950 tarihinde sayıları milyonları geçen mültecilere destek amaçlı kurulmuştur. Bu çalışmalarından ötürü İlki 1954 tarihinde, ikincisi ise 1981 tarihinde olmak üzere çalışmalarından ötürü iki defa Nobel Ödülüne layık görülmüştür. Ülkelerinden kaçıp başka ülkelere sığınan mültecilerin geri gönderilmemeleri ve yaşadıkları zorlukların önüne geçmek adına birçok çalışma yapmıştır.¹⁶⁰ BMMYK 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne göre mülteci tanımını yapmış, mültecilerin haklarını belirlemiştir. Zulüm görülen yere gönderilmeme hakkı, ayrımcılığa uğramama hakkı, sınır dışı edilmeme hakkı, minimum düzeyde ve şartlarda yaşama hakkı, eğitim hakkı, hareket etme hakkı, gelir temini için çalışma hakkı, vatandaşlığa başvurma hakkı gibi mülteciler için birçok hakkı belirlemiş ve tanımını yapmıştır. Örgütün çalışmaları ise bu haklar çerçevesinde olmuştur.¹⁶¹ Buradan hareketle söylenebilir ki BMMYK dünyada birçok anayasada yaşanan göçmenlik kavramları kargaşasına hukuksal tanımlarıyla açıklık getirmiş, evrensel tanımlar ortaya koymuştur. Türkiye sözleşmeyi 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalamış, 29 Ağustos 1961 tarihinde ise onaylamıştır. Ev Sahibi Ülke Anlaşması’nı ise 1 Eylül 2016’da imzalamış böylece Ankara başta olmak üzere birçok ilde UNHRC Ofisleri açılmıştır.

Göçmenler üzerine çalışmalar yürüten diğer bir kuruluş ise “*Uluslararası Göç Örgütü -International Organization for Migration-IOM*” gelmektedir. IOM, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Batı Avrupa’daki karmaşa ve yerinden edinenler için kurulmuş bir örgüttür. 1951 yılında Belçika ve Amerika Birleşik Devletleri’nin girişimiyle Brüksel’de, Avrupa’daki Hükümetler Arası Göç Hareketleri Komitesi’nin (PICMME) oluşturulduğu uluslararası bir göç konferansı düzenlemiştir. Kısa süre

¹⁵⁹ ILO, **ILO’s Support to Syrian Refugees and Host Communities Raporu**, Haziran,2020, s2

¹⁶⁰ UNHRC Broşürü, **BMMYK Kıbrıs Ofisi**, Kıbrıs, Aralık 2017, s.3.

¹⁶¹ UNHRC Broşürü, **a.g.e.**, s.5

sonra PICMME Avrupa Göç İçin Hükümetler Arası Komitesine (ICEM) dönüşmüştür. Savaş nedeniyle yerlerinden edilen tahmini 11 milyon insan için yeniden yerleşecekleri ülkelerini belirlemelerine yardım etmiştir. 1950 yılında ICEM 406.000'den fazla mültecinin, yerinden edilmiş kişilerin ve ekonomik göçmenlerin Avrupa'dan denizaşırı ülkelere göçünü düzenlemiştir. 1956 ve 1957 tarihinde ICEM Avusturya ve Yugoslavya'ya kaçan yaklaşık 180.000 Macar mültecinin yeniden yerleştirilmesinin sorumluluğunu üstlenmiştir. 1968 yılında Çekoslovakya, 1973 yılında Şili, 1975 yılında Vietnam halkına yardımlar yapmıştır. 1980 yılında Hükümetler Arası Göç Komitesi'ne (ICEM), birkaç yıl sonra 1989 tarihinde ise Uluslararası Göç Örgütü'ne (IOM) dönüşmüştür. 1990 yılında Kuveyt, 1999 yılında Kosova halkına, 2004 ve 2005 yılında Asya'da tsunamiden zarar görenlere, Pakistan'da depremde mağdur olmuş göçmenlere destek olarak uluslararası alanda saygınlığını arttırmıştır.¹⁶² Anlaşıyor ki IOM dünyanın birçok yerinde mağduriyet yaşayan kişilerinde yardımına koşmuştur. IOM 8 Temmuz 2016 tarihinde Birleşmiş Milletler' in bağlı kuruluşu olmuştur. 169 üye ve 8 gözlemciye sahip olmuştur. Yüzden fazla ülkede ofisi bulunan IOM, göçmenleri desteklemeye ve göçü düzenlemeye uzun yıllar devam etmiştir. Bazen de hükümetlere tavsiyelerde bulunmuştur. Göç konularının anlaşılmasını, sosyal ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasını, insanlık onurunun korunmasını, insanlığın refahını sürdürülmesini amaçlamıştır. Bunun için hükümetler ve sivil toplumlarla birlikte ortak çalışmalar yürütmüştür. Göçün sosyal, ekonomik ve politik sonuçları üzerine yoğunlaşmıştır. IOM Türkiye'deki ilk resmi bürosunu 1991 tarihinde Birinci Körfez Savaşı sonrasında açmıştır. Bu amaçla Iraklı mülteciler üzerinde çalışmalar yapmış, mültecilerin yerleştirilmeleriyle ilgili faaliyetler yürütmüştür. Türkiye IOM'a 2004 Kasım ayında resmi olarak üye olmuştur.¹⁶³

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse göç sürecini yönetmek, göçmenlerin mağdur olmalarının önüne geçmek, onlara yeni hayatlar kazandırmak oldukça zor bir iştir. Bu açıdan dünyada faaliyet gösteren bu kuruluşların, göçmenlerin yanında olması, birçok ülkeyi göçmenlere yardım konusunda örgütlemesi, tavsiye vermesi, bu zorlu sürecin yönetilmesinde elbette katkısı büyük olmuştur.

¹⁶² IOM Uluslararası Resmî Sitesi, **Erişim** 7 Ağustos 2020 <https://www.iom.int>

¹⁶³ IOM, MCOF: **Göç Krizi Operasyonel Çerçevesi 2018-2019 Raporu**, IOM yayını, 2019, s.1

Türkiye’den meydana gelen göçleri doğru okumak ve süreci bilmek için Türkiye’nin ekonomik, siyasi ve sosyal sürecine bakmakta fayda vardır.

1.5. Türkiye

Türkiye’nin daha önce alışık olmadığı yurtdışı işçi kavramı 1961 yılında başlayan işgücü anlaşmalarıyla birlikte hükümet programlarının önemli gündem maddesi haline gelmiştir. Özellikle hareketli siyasal yaşam, yükselen işsizlik ve yaşanan iç göçle birlikte hükümetler yurtdışına işçi göndermeyi bir çözüm olarak görmüş, göçü teşvik etmiştir. Yurtdışına işçiler gitmeye başladıkça yurt dışı işçileri mecliste okunan hükümet programlarının parçası olmuştur. Böylece yurtdışına işçi göndermek ve işçilerin tasarruflarının memleket için önemi değişen hükümet programlarında birbiri ardına yer bulmuştur. Türk hükümetleri yurtdışına işçi göçünü teşvik ederek, çeşitli ülkelerle anlaşmalar imzalamıştır. İlk olarak Almanya’yla imzalanan anlaşma hükümlerince yurtdışına giden Türk işçilerin gönderdiği tasarruflar hükümetlerin yüzünü güldürmüştür. Böylece Türk hükümetleri Avusturya’dan, Güney Afrika’ya kadar geniş bir yelpazede işçi gönderimi konusunda çeşitli ülkelerle görüşmeler yapmıştır.¹⁶⁴ Ayrıca süreçten oldukça memnun olan siyasiler zaman zaman ülkede yaşanan deprem, su baskını, yer kayması, çığ gibi doğal felaketleri yaşayan afetzedelere bile öncelikli yurtdışı alternatifleri sunmuş, meclisten özel kararnameler çıkarmışlardır.¹⁶⁵ Örneğin 1965 tarihinde az gelişmiş bölgeler bilhassa ön planda olmak üzere, dağlık yörelerimizdeki köylerimizin kalkınması amacıyla köy kooperatifleri ortaklarına yurtdışına gitmesi ve orada çalışmasına öncelik tanımıştır.¹⁶⁶ 1968 tarihinde Çalışma Bakanlığı’nın Samsun Çarşamba Avut köylülerini yurtdışına gönderme hususunda büyük çabalar sarf ettiği görülmektedir. Yine Adıyaman Besni ilçesinde işsizlikle mücadelede işsizlerin yurtdışına transfer edilmesi devlet tarafından çözüm olarak düşünülmüştür.¹⁶⁷ İş ve İşçi Bulma Kurumunun resmi yayınlarında işsizliği azaltmak, hızla artan Türkiye’nin genç nüfusun milli gelir üzerindeki yükünü işçilerin göndereceği dövizlerle azaltmak amacıyla yurtdışına işçi gönderiminin

¹⁶⁴ **Ulus Gazetesi**, 10 Nisan 1965

¹⁶⁵ **Türk İş Gücü Gazetesi**, 2 Ağustos 1973

¹⁶⁶ **İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1968 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu**, Yayın No: 58, Ankara, 1969, s.126

¹⁶⁷ **BCA. Fon Kodu: 30.1.0.0 Kutu:87 Gömlek: 546 Sıra: 6**, 11.04.1962

yapıldığı belirtilmiştir.¹⁶⁸ Anlaşılmaktadır ki karşılaşılan sorunlar karşısında yurtdışına işçi göndermek hükümetler için bir çözüm yolu olmuştur. Türkiye hükümetleri bu tavrı 1974 yılına kadarda sürdürmüştür.

Yurtdışına gönderilmeye başlanan Türk işçileri ile ilgili ilk ifadeler ve beklentiler, İsmet İnönü başkanlığındaki üçüncü koalisyon hükümeti zamanında yer almıştır. Hükümet programında yurtdışına ilk gönderilen işçilerin memleket için öneminden söz edilmiştir. 30 Aralık 1963 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan programda, her geçen gün sayısı artan yurtdışındaki işçilerle alakadar olduğunu, onlarla ilgili teşkilatlanmanın bir an önce yapılacağı belirtilmiştir. İşçilerin manevi dünyalarıyla yakından ilgilenileceği anlatılırken, işçilerin tasarruf edecekleri dövizlerin ülkelerinin menfaati için yurt içinde değerlendirilmesi adına tedbirler alınacağı vurgulanmıştır.¹⁶⁹ Programdan anlaşılmaktadır ki yurtdışına işçi gönderimindeki artış hükümetçe olumlu karşılanmış işçilerin göndereceği dövizler gündem yaratmıştır.

Sonraki yıllarda, yurtdışına işçiler gönderilmeye devam edildikçe, işsizliğe karşı bulunan bu geçici tedbir bir çözüm olarak programlarda önerilmeye başlanmıştır. 26 Şubat 1965 tarihinde mecliste okunan Suat Hayri Ürgüplü hükümeti programında, işsizliğe son verilmesi ve işsizlere iş imkânı tanınması, yeni iş imkanlarının oluşturulması adına hükümetin elinden geleni yapacağı belirtilmiştir. Yine işsizlik için bir çözüm olarak görülen yurtdışındaki işçilerin, ailelerinin yanlarına götürmeleri için hükümetin tedbir alacağı ve eskiyen iş kanununun değiştirilmesindeki kararlılık vurgulanmıştır.¹⁷⁰ Anlaşılmaktadır ki Ürgüplü hükümeti, işçilerin yurtdışında kalıcı olmalarını istemektedir. Çünkü henüz o dönemde Almanya'ya gitmeye başlayan ilk Türk işçileri, misafir işçi statüsündedir ve ilk başlarda ülkeye geri dönmeyi amaçlamaktadırlar. Ailelerini yanlarına gönderilmesinin kolaylaştırılmaya çalışılması, Ürgüplü hükümetinin işçilerin ülkeye geri dönmesini arzulamadığıyla açıklamak mümkündür. 3 Kasım 1965 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan Süleyman Demirel hükümeti programında, yurtdışındaki işçilerle yakından ilgilenileceği, aileleriyle alâkadar olunacağı, eğitim, din ihtiyaçları için gittikleri

¹⁶⁸ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, İş ve İşçi Bulma Hizmetleri, Yayın No: 83, Ankara, 1971, s.9-10

¹⁶⁹ **Resmî Gazete**, İsmet İnönü Başkanlığındaki Üçüncü Koalisyon Hükümeti Programı, 7 Ocak 1964, no:11600

¹⁷⁰ **Resmî Gazete**, Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Programı, 5 Mart 1965, No:11945, s.6

Ülkelerin yetkilileriyle bu meseleler konusunda görüşmeler yapılacağı belirtilmiştir. Yurtdışında çalışmak isteyen içilerimizin isteklerini derhal yerine getirileceği, yurtdışına giden içilerimizin tasarruflarının memleketimizin döviz rezervlerine takviye olacağı belirtilmiştir. Yine içilerimiz için, tasarruflarının değerlendirilmesi ve istedikleri taktirde ülke içinde kuracakları işyerlerinde devletin her türlü ilgi ve kolaylığı göstereceği vurgulanmıştır.¹⁷¹ Buradan hareketle Demirel hükümetinin, işçiler için yurtdışında eğitim ve din hizmetlerinin başlamasıyla yakından ilgilenmesi, programında buna atıf yapması, yurtdışına yeni gitmeyi düşünen işçiler içinde itici güç olduğunu söylemek çokta yanlış olmayacaktır. Çünkü yurtdışına giden işçiler orada sahipsizlikten oldukça yakınmaktadırlar. Bu zorlu şartlar altında çalışmak onlara ağır gelmektedir. İi dvizlerine ihtiyaç, Demirel hükümetleri döneminde ön planda olmuş ve hükümetlerin programlarında özellikle vurgulanmıştır. 7 Kasım 1969 yılında ikinci Süleyman Demirel hükümeti programında, işçi tasarruflarının yurda getirilmesi hususunda devletin tedbirlerine devam edeceği vurgusu yapılmıştır.¹⁷² 9 Mart 1970 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan nc Süleyman Demirel hükümeti programında ise, yurtdışındaki işçilerle devletin yakından ilgileneceği belirtilmiştir.¹⁷³ Hükümet programları göstermektedir ki, yurtdışına işçi göndermeyi hükümetler desteklemiş ve teşvik etmiştir. Bu tutum, düzenleme ve vaatlerin 1974 yılına kadar yurtdışına yeni Türk işçilerinin gönderilmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1960 Askeri Müdahalesine oradan 1971 Askeri Muhtırasına uzanan hareketli, değişken siyasal yaşıamın ülkede meydana getirdiği iklimin Türk i gücünü yurtdışına itmede etkisi olmuştur. Çünkü insanları ge iten temel faktörlerin başında gelen geçinme unsuru ve ekonomi siyasi politikalara göre şekillenmektedir. Bu nedenle çoğu durumda çeşitli alanlardaki politikalar siyasetin etkisi altında kalmaktadır. Bu yönüyle hükümetlerin ülke içinde ve dışındaki politikaları, yapılan anlaşmalar devletlerin tarım, sanayi ve sosyal politikalarının belirleyicisi ve  ekillendiricisi olmuştur. Dolayısıyla siyasi yaşıamı yeterince bilmeden insanların taleplerini, değişen sosyal hayatı, olayları da anlamak

¹⁷¹ **Resmî Gazete**, Süleyman Demirel Hükümeti Programı, 12 Kasım 1965, No:151515, s.8

¹⁷² **Resmî Gazete**, İkinci Süleyman Demirel Hükümeti Programı, 13 Kasım 1969, No: 13350, s.7

¹⁷³ **Resmî Gazete**, nc Süleyman Demirel Hükümeti Programı, 17 Mart 1970, No:13447, s.4

zordur. Fransa'ya Türk işçi göçlerini yeterince anlamak için Türkiye'nin dönem içindeki hareketli siyasi yaşamını bilmek gerekmektedir. Bu önemden yola çıkarak aşağıda İkinci Dünya Savaşı'ndan Türk işçi göçlerinin bittiği 1974 yılına kadar olan Türk siyasi hayatı ve topluma etkileri incelenmiştir.

1.5.1. Siyasal Ortam

İkinci Dünya Savaşı'nın zor zamanlarında İsmet İnönü liderliğinde tek partiyle yönetilen Türkiye, izlediği dış politikada tarafsızlık sayesinde savaşa girmemiş, mevcut topraklarını korumaya çalışmıştır.¹⁷⁴ Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya politik amaçlı, kâğıt üstünde harp ilan etmişse de cephede askeri olarak savaşmamıştır.¹⁷⁵ Burandan hareketle Birinci Dünya Savaşı'nı acı olarak tecrübe etmiş bir ülke için, İsmet İnönü'nün tarafsızlık politikasının oldukça başarılı olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Savaşın ne kadar yıkıcı olduğunu çok iyi bilen İnönü, Atatürk'ün "*yurtta sulh cihanda sulh*" ilkesini sürdürmekten yana olmuştur. Ancak Türkiye her ne kadar savaşa girmemiş olsa da yine de bir milyon askeri silah altında hazır bekletilmiştir.¹⁷⁶ Silah altına alınan bu askerler, ülkenin üretiminde önemli rol oynayan aktif nüfus olduğu düşünüldüğünde ise ülkenin işgücüne verdiği zarar da buna bağlı olarak büyük olmuştur. Çünkü Anadolu'da bu aktif genç nüfus, üretimin asli unsurunu oluşturmaktadır.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün tüm dünyanın zorlu bir süreçten geçtiği bu savaş döneminde, sorumluluğu büyük olmuştur. Hükümet kadrolarını, süreci yönetecek isimlerden seçmeye çalışmıştır. Böylece 1942 yılına kadar Refik Saydam hükümeti ve 1946 seçimlerine kadar ise Şükrü Saraçoğlu hükümetleri dönemde görev yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Türkiye, Cumhuriyet Halk Partisiyle yönetilmiştir. Tüm dünyanın savaştığı bir dönemde, Türkiye'yi idare etmek Cumhuriyet Halk Partisi için kolay olmamıştır. Savaş, ülkede birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Dünyadaki harpten ötürü dışardan birçok mal tedarik

¹⁷⁴ Ayzin Ergüç, 1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, s.5.

¹⁷⁵ Mücahit Özçelik, "*İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.29, Şubat, 2010, s.1.

¹⁷⁶ Mahmut Arslan, "*2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi*", **Aydın Toplum ve İnsan Dergisi** yıl 2, S. 2, 2016, s.3

edilememiştir. Ülke genelinde bir milyon askerin silah altına alınması üretimi düşürmüştür. Bu durum sosyal alanda sorunlara ve dolayısıyla kısmi memnuniyetsizliğe dönüşmüştür.¹⁷⁷ Türkiye her ne kadar savaşa girmese de toplumsal alanda faturasını ağır ödemiştir. Bu dönemde kadınlar ve çocuklar büyük yükler taşımak zorunda kalmıştır. Türk toplumunda, genel olarak evi geçindirme yükü erkeklerde olunca, onların yokluğunda çocuklara ve evdeki yaşlılara bakma görevi de kadınlara bırakılmıştır. Dolayısıyla evden kaçmalar, boşanmalar, nikâhsız beraberlikler artmıştır.¹⁷⁸ Toplumda düzensizlik baş göstermiştir. Ağır işleri küçük çocuklar üstlenmiştir. 16-17 yaşındaki erkek çocuklara madenlerde, 12-13 yaşındaki kız ve erkek çocuklarına dokuma fabrikalarında, devlet eliyle resmi çalışma ruhsatları düzenlenmiştir.¹⁷⁹ Kadınlar ve küçük kız çocukları, şehirde çöp toplamış, sokakta ayakkabı tamirciliği yapmıştır.¹⁸⁰ Ancak ülkenin savaşa fiili girmemiş olması, sadece can kayıplarının ve daha fazla acının yaşanmasının önüne geçmiştir. Bu açıdan savaşın oluşturduğu kaosu, Türk toplumu bünyesinde fazlasıyla deneyimlemiştir. İsmet İnönü'nün dönem içinde kendisini ve politikalarını eleştirenlere karşı söylediği söz Türkiye'nin savaştaki duruşunu özetlemiştir: *“Sizi aç bıraktım ama babasız bırakmadım.”*¹⁸¹ Tek parti yönetimi her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nda başarılı bir sınav verse de doğal olarak savaş sonrasında sorgulanmaktan kurtulamamıştır. Birinci Dünya Savaşıyla zaten yıpranmış halka, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği kısıtlama ve yoksulluk ağır gelmiştir. Böylece partinin içinden birçok kişi, tek parti uygulamalarını sorgulamaya başlamıştır. Böylece 1945 Temmuz'unda Milli Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı kurulan ilk muhalefet partisi olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun *“milli”* ismini

¹⁷⁷ Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s.48

¹⁷⁸ **BCA. Nikahsız Olarak Bir Kadınla Yaşayan Ütgm. Alaattin'in Almış Olduğu Ceza Sebebiyle Ordudan İhracı, Fon Kodu: 30.11.01.0 Kutu:152 Gömlek:10 Sıra:9, 27.03.1942, Bir Kadınla Nikahsız Olarak Yaşamaktan Suçlu Ütgm. İhsanın Ordudan İhracı, BCA. Fon Kodu: 30.11.01.0 Kutu:157 Gömlek:32 Sıra:19,23.10.1942**

Nikahsız Olarak Bir Kadınla Yaşamaktan Suçlu Lv.Ütgm. Mücahidin Ordudan İhracı BCA. Fon Kodu: 30.11.01.0 Kutu:171 Gömlek:31 Sıra:20,14.11.1944.,

Bir Kadınla Nikahsız Yaşamaktan Suçlu Tgm. Doğan'ın Ordudan İhracı, BCA. Fon Kodu: 30.11.01.0 Kutu:174 Gömlek:9 Sıra:12,14.04.1945.

¹⁷⁹ **BCA.16 Yaşından Büyük Erkeklerin Maden İşlerinde, Kadınlarla 12 Yaşından Büyük Kız ve Erkeklerin Mensucat Sanayinin Gece ve Gündüz Postalarında Çalıştırılmalarına Dair Kanunun Yürürlüğe Konulması, Fon Kodu: 30.18.1.2 Kutu:94 Gömlek:13 Sıra:1, 18.01.1941.**

¹⁸⁰ Metinsoy, **a.g.e.**, s.478

¹⁸¹ Eriş Ülger, **Sizi Babasız Bırakmadım**, Asi Kitap Yayınları, İstanbul, 2015, s. Kapak

kullanmasının sakınca teşkil etmediğini onayladığı Bakanlar Kurulu kararında, partinin kurucuları olarak Yeşilköy’de Gök(hava) Okulu yine Beşiktaş’ta uçak tamir ve bakım atölyesi sahibi Nuri Demirağ, Eski Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş ve gazete yazarı Cevat Rifat Atilhan zikredilmiştir.¹⁸²

Nuri Demirağ aynı zamanda İstanbul Beşiktaş ilçesi Cumhuriyet Halk Partisi bucak başkanlığı yapmıştır. Partinin kurulmasıyla birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi idare kurulunca partiden ihraç edilmiştir.¹⁸³ Milli Kalkınma Partisi Başkanı Nuri Demirağ milletin artık tek parti dönemiyle yürütülemeyeceğini, süslü sözler ve parlak programlardan bıktığını ifade etmiş, Cumhuriyet Halk Partisinin memlekete katkıları olduğunu ancak yeni açılan bu partinin ülkeyi nurlu, imanlı ülküdaşlarla felaket ve haksızlıklara karşı kurtaracağını belirtmiştir.¹⁸⁴ Yıllarca tek parti olarak ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisine karşı bu muhalefet, oldukça dikkat çekici ve ülke için yeni bir döneme neden olmuştur. Milli Kalkınma Partisi, köylünün susuz, yolsuz, doktorsuz, ışık ve radyodan mahrum, perişanlık içinde olduğunu savunmuştur. Yabancı memleketlerin ahırlarının köylünün evlerinden iyi olduğunu, köylünün gıdasızlıktan gülmeyi unuttuğunu ancak bu duruma karşı Cumhuriyet Halk Partililerin maaşlarına zam istediklerini belirtmiştir. Parti açıldıktan bir yıl sonra, 19 ilde teşkilatlanmıştır.¹⁸⁵ Bu daha önce kısa süreliğine muhalefet partileriyle tanışan bir ülke için oldukça hızlı bir teşkilatlanma örneği olmuştur. Ancak parti, Cumhuriyet Halk Partisi ve sonrasında kurulacak Demokrat Partiye karşı seçimlerde başarı gösterememiştir. Buradan hareketle söylenebilir ki millet partinin sözlerine çokta itibar göstermemiştir.

1945 yılı Cumhuriyet Halk Partisi için sert tartışmaların yaşandığı bir yıl özelliği taşımaktadır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan gibi partililer bütçe görüşmelerinde ret oyu vermişlerdir. Aynı yıl, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından TBMM’ye sunulan “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’na”

¹⁸² BCA. Milli Kalkınma Adı ile Kurulmak İstenilen Siyasi Partinin Milli Unvanını Kullanabileceği, **Fon Kodu: 30.18.1.2 Kutu:109 Gömlek:55 Sıra:3, 05.09.1945**

¹⁸³ BCA. Nuri Demirağ’ın Partiden Çıkarılması, **Fon Kodu: 490.1.0.0 Kutu:5 Gömlek:27 Sıra:24, 18.10.1945**

¹⁸⁴ BCA. Milli Kalkınma Partisi Genel Başkanı Nuri Demirağ’ın Açılış Nutku, **Fon Kodu: 30.18.1.2 Kutu:48 Gömlek:285 Sıra:6, 1949**

¹⁸⁵ BCA. Milli Kalkınma Partisinin Açıldığına Dair Kanun, **Fon Kodu: 490.1.0.0 Kutu:434 Gömlek:1803 Sıra:3, 7.5.1946**

muhalefet devam etmiştir. Kendileri de geniş topraklara sahip oldukları için olsa gerek parti milletvekilleri Adnan Menderes, Cavit Oral, Emin Sazak gibi isimler mecliste sert tartışmalar yaşanmasına neden olmuş ancak kanun yine de kabul edilmiştir.¹⁸⁶ Buradan hareketle bu tutum Cumhuriyet Halk Partisinde kırılmaların önünü açmıştır. 1945 yılından sonra, parti içinde tartışmalar ve eleştiriler şiddetle devam etmiş yükselen sesler basına ve halka taşınmıştır. İfade edilebilir ki Cumhuriyet Halk Partisi içinden, yeni bir muhalefet filizlenmiştir. Yıllarca tek parti ile yönetilmiş bir ülkede muhalefet arayışı kaçınılmaz olmuştur. Aynı yılın haziranında, Cumhuriyet Halk Partisi gurup başkanlığına Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan *Dörtlü Takrir* adıyla bir önerge vermişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi'ne getirdikleri eleştiriler ve Vatan Gazetesinde "*partinin demokratik olmadığı*" ile ilgili demeçleri, Cumhuriyet Halk Partisini rahatsız etmiştir. Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve Kars Milletvekili Fuad Köprülü Eylül 1945'te, Cumhuriyet Halk Partisi divanınca parti tüzüğü'nün 147, 148, 149. maddeleri gereğince ihraç edilmişlerdir.¹⁸⁷ Anlaşıyor ki Cumhuriyet Halk Partisine, kendi üyeleri tarafından getirilen bu eleştiriler parti içinde hoş karşılanmamıştır. Celal Bayar'ın, Cumhuriyet Halk Partisinden istifa etmesiyle, 7 Ocak 1946'da Cumhuriyet Halk Partisine aykırı bu milletvekilleri Demokrat Partiyi kurmuştur. Partinin genel başkanı Celal Bayar olmuştur.¹⁸⁸ Buradan hareketle ifade edilebilir ki Celal Bayar'ın, Kurtuluş Savaşı'nda ülkenin bağımsızlığı adına yapmış olduğu hizmetler, kazandığı başarılar ve Atatürk'e yakınlığı başkan olarak seçilmesinde doğal olarak önemli rol oynamıştır.

21 Temmuz 1946 milletvekili seçimlerinde Demokrat Parti 64 milletvekili çıkarmış ancak Cumhuriyet Halk Partisi karşısında istediği başarıyı gösterememiştir. Meclis konuşmasında Adnan Menderes, seçimlere yolsuzluk ve kanunsuzluk karıştırıldığını iddia etmiştir. Milli iradenin sandığa yansımadığını, jandarma baskısı altında insanların seçime gittiğini ifade etmiştir. Halk partisinin, seçimleri yapmakta acele ettiğini bu yüzden kendilerine teşkilatlanmaya fırsat verilmediğini, Cumhuriyet

¹⁸⁶ Nadir Yurtoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2017, s.43

¹⁸⁷ **BCA.** Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuad Köprülü'nün Partiden İhracı ve Savunmaları, Yazılarının Çıktığı Birkaç Gazete Nüshaları ile TBMM Tutanak Dergisi, **Fon Kodu: 490.1.0.0 Kutu:572 Gömlek:2277 Sıra:3, 06.02.1947**

¹⁸⁸ **BCA.** Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar'ın İzmir Gazetesi Yazarı Burhan Belgenin Ricası Üzerine, **Fon Kodu: 30.1.0.0 Kutu:101 Gömlek:623 Sıra:10, 07.05.1946**

Halk Partili kaymakamların, muhtarlar vasıtasıyla parayla köylülerden rey satın aldığı, il ve ilçelerdeki Demokrat Parti başkanlarının parayla satın alınarak propagandalardan vazgeçirildiğini iddia etmiştir.¹⁸⁹ İfade edilebilir ki dönem içinde böyle spekülasyonlar oldukça yaygınlaşmıştır. Çünkü yeni kurulan Demokrat Parti, halkın yoğun ilgisini ve Celal Bayar’a sempatisini sandıkta bulamamıştır. Bu durum ülke için sürpriz bir durum olmuştur. Daha önce belirtildiği gibi Nuri Demirağ’ın, Milli Kalkınma Partisi’nin bir başarı olarak bir yılda 19 ilde teşkilatlandığı düşünüldüğünde, daha kurulu birkaç ay olan Demokrat Parti’nin bu kısa sürede, ülkenin her yerine ulaşması ve teşkilatlanmasının gecikmesinin bu duruma neden olduğunu da söylemek mümkündür.

1946 milletvekili seçimleri açık oy, gizli tasnif esasına göre yapıldığı için Türk tarihinde “*şaiBELİ seçimler*” ya da “*sopalı seçimler*” gibi adlarla adlandırılmıştır. Seçimde galibiyet yaşayan Cumhuriyet Halk Partisi, bu tarihten sonra Recep Peker, Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay hükümetleriyle ülkeyi 1950 milletvekili seçimlerine kadar yönetmiştir. 1950 yılına kadar, birbiri ardına hükümetler değişmiştir. Bu dönemde yaşanan soğuk savaş, beraberinde Amerikan yardımları ve politikaları Türkiye üzerinde etkili olmaya başlamıştır. 14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti, istediği galibiyeti yakalamış, açık arayla tek başına iktidar olmuştur. Bu seçimlerle, ülkede on yıllık Demokrat Parti dönemi de böylece başlamıştır. Celal Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes başbakan seçilmiş mecliste çoğunluğu elde etmişlerdir.

Böylece, Demokrat Parti Döneminin ilk yıllarında, Amerikan politikaları ülkede sürdürülmüştür. Ülkeye gelen Marshall Yardımları yüz güldürmüştür. Amerikan politikaları ve yardımları kapsamında ülkede tarım politikaları etkili olmuştur. Türkiye bu şekilde uluslararası platformlarla yakınlaşmıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyine seçilmek¹⁹⁰ ve NATO’ya üye olmak için 1950

¹⁸⁹ **BCA.** Adnan Menderesin, 1946 Yılı Milletvekili Seçim Tutanaklarına Dair Meclis Konuşması, **Fon Kodu: 30.1.0.0 Kutu:11 Gömlek:65 Sıra:4, 26.08.1946**

¹⁹⁰ **BCA.** Türkiye’nin Kore’ye Askeri Yardım Kararının ABD’deki Akisleri Hakkında New York Haberler Bürosundan Alınan Rapor, **Fon Kodu:30.1.0.0 Kutu:102 Gömlek:630 Sıra:8, 05.08.1950**

yılında Kore'ye ilk etapta 4500 kişilik¹⁹¹ asker göndermiştir. Türkiye 1952 tarihinde NATO'ya üye olmuştur. 1953 tarihinde dünyada korku yaratan ve üç yıl süren Kore Savaşı bitmiştir. 1954 tarihinde yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti 1950 yılında aldığı %55 oy oranını, 1954 milletvekili seçimlerinde %58'e çıkarmıştır. Buna karşın Cumhuriyet Halk Partisi, 1950'de %39 oranında oy alırken, 1954 yılında %35 oy oranına düşmüştür.¹⁹² Buradan yola çıkarak Demokrat Partinin oy oranında yükselişinin nedeni olarak, köylüyle yönelik siyaseti, uyguladığı tarım ve hayvancılık politikalarının köylüyü memnun etmesi, köylere kadar ulaştırılan yol, köprü, iletişim, tarım ve ulaşım araçları gibi hizmetler gösterilebilir. Ancak 1954 yılından sonra, tarım ihracatı eskisi gibi olmamıştır. Dünyada yaşanan gıda ürünleri stoklama yarışı durmuştur. Amerikan politikaları sonucu, tarımı geliştirmek için alınan traktör ve tarım malzemeleri gibi ithal ürünleri için devlet kaynaklarının gereğinden fazla harcanması, tasarrufu engellemiştir.¹⁹³ Ekonomik durum kötüleşmeye başlamıştır. Çiftçinin mutluluğu uzun sürmemiştir. Toplumsal alanda sorunlar yaşanmaya başlamıştır. 6-7 Eylül 1955 tarihinde, İstanbul'da meydana gelen olaylar yüzünden toplum gerilmiş ve gruplaşmıştır. Bu durum, 1957 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde sandığa yansımıştır. Yapılan seçimlerde, Demokrat Parti oyları %48'e düşmüştür ancak yine de parti, birinci olmayı başarmıştır. Buna karşın Cumhuriyet Halk Partisi oy oranını %41'e çıkarmıştır.¹⁹⁴ Bu sonuçlar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeniden yükselişini göstermiştir. Anlaşıyor ki ekonomide kötüye giden durum, Demokrat Partiyi zor duruma sokmuştur. Halk bu durumdan memnun olmamıştır. Buradan hareketle Amerikan yardımları ve politikaları doğrultusunda ülkede yaşanan kalkınmanın geçici olduğunu, sonrasında ülkenin büyük bir kaosun ortasında kaldığını söylemek mümkündür.

1958 yılında Demokrat Parti Hükümetine karşı “*Dokuz Subay Olayı*” adı verilen bir darbe girişimi planı açığa çıkarılmıştır. Yaşanan bu hadiseler toplumu daha

¹⁹¹ **BCA.** Başbakanın Kore'ye Asker Gönderilmesi ile İlgili Olarak Yaptığı Basın Toplantısındaki Beyanatın Senatör Fulbright ile Mundt'un Israrı Üzerine Kongre Zabıtlarına Geçirildiği, **Fon Kodu:30.1.0.0 Kutu:102 Gömlek:630 Sıra:9, 21.08.1950**

¹⁹² **BCA.** 1950-1954-1957 Yıllarında Yapılan Milletvekili Seçim Sonuçlarının Mukayesesine Dair Cetvel, **Fon Kodu:30.1.0.0 Kutu:52 Gömlek:312 Sıra:4, 30.10.1957**

¹⁹³ Fatma Doğruel-A. Suut Doğruel, **Türkiye'de Enflasyonun Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, Aralık 2005, s.155

¹⁹⁴ **BCA.** 1950-1954-1957 Yıllarında Yapılan Milletvekili Seçim Sonuçlarının Mukayesesine Dair Cetvel, **Fon Kodu:30.1.0.0 Kutu:52 Gömlek:312 Sıra:4, 30.10.1957**

çok germiştir. 28-29 Nisan ve 5 Mayıs 1960 tarihlerinde, Ankara ve İstanbul'da üniversite öğrencileri, Demokrat Partiye karşı protesto ve yürüyüşler yapmıştır. Bu durumdan kaynaklı çeşitli hadiseler yaşanmıştır. Böylece ülkede, sıkı yönetim uygulanmıştır.¹⁹⁵ Buradan yola çıkarak Demokrat parti politikalarının ve yaşanan bu değişimlerin, ülkede istikrarsız ve belirsiz bir atmosfer oluşturduğunu, toplumsal alanda huzursuzluğa neden olduğunu söylemek mümkündür. Tüm yaşanan hadiselerden Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Partiyi sorumlu tutmuş, basın Demokrat Parti hakkında sert başlıklar kullanmıştır. Adnan Menderes'in muhalefete dinsizlik atfettiği, kendini tanrı tarafından başbakan taîn edilmiş gibi gördüğü, dini istismar ettiği eleştirileri duyulmaya başlanmıştır.¹⁹⁶ Böylece bu çatışmalı ortamda Türk toplumu, kutuplaşmaya ve ayrılmaya doğru sürüklenmiş, istikrarsız bir ortam oluşmuştur. Tüm bu gidişat ülkede 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine neden olmuştur.

27 Mayıs 1960 günü, sabah 03:00'de Türk Silahlı Kuvvetleri içinde 33 subay ve 5 generalden oluşan bir gurup demokrasi adına, askeri müdahale gerçekleştirmiştir. Kurmay Albay olan Alparslan Türkeş 27 Mayıs sabahı radyodan darbe bildirisini okumuştur. ¹⁹⁷ Buradan hareketle ülkede askeri yapının mevcut siyasi yönetim üzerinde söz sahibi olmak istemesi sonucunu çıkarmak mümkündür. Tümgeneral Cemal Madanoğlu komutanlığında gerçekleşen askeri müdahalede, Orgeneral Cemal Gürsel Türk Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı olmuştur. Meclis feshedilerek, Milli Birlik Komitesi oluşturulmuştur. Komitenin başkanlığına Cemal Gürsel getirilmiştir. Gürsel, on yıllık parti kavgaları ve dökülen kardeş kanının, kaosun bittiğini deklare etmiş milletin arzusunu yerine getirdiklerini belirtmiştir.¹⁹⁸ Aynı günün sabahı Cumhurbaşkanı Celal Bayar asker eşliğinde köşkten alınıp harbiyeye götürülmüştür.¹⁹⁹ Görülmektedir ki yaşanan durumla Türk siyasi ortamı hareketlenmiş ve fikirsel olarak toplumda bölünmeler başlamıştır. Gerçekleşen bu durumla, ülke siyasal olarak değişimlerin ve istikrarsızlığın etkisinde kalmıştır. Türk toplumu ikiye

¹⁹⁵ **BCA.** İstanbul ve Ankara'da 28 Nisan 1960'da ilan edilen Sıkıyönetimin 30 Kasım 1961 Yılında sona ereceğine dair başbakanlık tebliği, **Fon Kodu: 30.1.0.0 Kutu:16 Gömlek:86 Sıra:9, 30.11.1961**

¹⁹⁶ **Vatan Gazetesi 1960 Yıllığı**, Bülent Ecevit Makalesi, "*Din istismarı ve bir insanlık borcu*"2 Nisan 1959, s.126

¹⁹⁷ H.Emre Oktay, **Türk Tarihinin Kayıp Yılları**, Akis Kitap, İstanbul, 2013, s.25-28

¹⁹⁸ **Ulus Gazetesi**, 28 Mayıs 1960, s.1

¹⁹⁹ Nilüfer Bayar Gürsoy, **27 Mayıs Darbesi ve Bizler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s.32-33

bölünmüş, askeri müdahaleye destek verenler ve vermeyenler şeklinde çatışmalar yaşanmıştır. Kimilerince askeri müdahaleyle bir mucize gerçekleşmiştir. Ülkenin önü açılmıştır. Diğer taraftan bazı kesimler ise ülkenin geriye gittiğini, demokrasinin ciddi yara aldığını savunmuştur.

28 Mayıs ve 29 Mayıs'ta gazetelerin birçoğu, demokrasinin kurtarılışı olarak ifade ettikleri askeri müdahaleden yana başlıklar atmıştır. Gece Postasında Ethem İzzet Benice, "*Beklediğimiz Gün*"²⁰⁰ yazısında "*yaşasın kahraman ve şerefli ordumuz*", Aziz Nesin Akşam Gazetesi yazısında, "*sağol generalim, sağ ol albayım komutanlarım*" başlıklarını kullanmıştır. Müşerref Hekimoğlu Akşam Gazetesinde, "*ne mutlu sana atam gözlerin açık kalmasın*" cümlelerini kurarken, Sabri Esat Siyavuşgil Yeni Sabah Gazetesinde, "*sen ben kavgasının bittiğini vakarla yürüyeceğimizi*" ifade etmiştir. Cumhuriyet Gazetesinde Nadir Nadi 28 Nisan 1960 olaylarına dikkat çekmiş, hürriyet isteyen öğrencilerden can verenlerin kaç kişi olduğunu bilinmediğini, artık bunun araştırılacağı zamanın geldiğine dikkat çekmiş "*Ne mutlu*" demiştir.²⁰¹ Verilen haberlerden yola çıkarak basındaki başlıklar, askeri müdahaleye destek veren kesimin çoğunlukta olduğunu ya da askeri müdahale karşısında destek vermeyen toplumsal kesim suskunluğa büründüğünü göstermektedir.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dış ilişkiler Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı yapan Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, TBMM Başkanı Refik Koraltan gibi birçok Demokrat Partili tutuklanmış ve Yassıada'da yargılanmışlardır. Yassıada'da, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan idam edilmiştir. Celal Bayar, 65 yaşın üstünde olması gerekçesiyle idamdan kurtulmuştur.²⁰²

Askeri Müdahale akabinde, feshedilen 1924 Anayasası yerine İstanbul Üniversitesi hocaları öncülüğünde hazırlanan 1961 Anayasası, 9 Temmuz 1961'de halk oylamasına sunulmuştur. %61,7 evete karşı, %38,3 hayırla yeni anayasa kabul

²⁰⁰ Mine Söğüt, **Darbeli Kalemler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2013, s.17

²⁰¹ Söğüt, **a.g.e.**, s.13-38

²⁰² Oktay, **a.g.e.**, s.228-240

edilmiştir.²⁰³ Buradan yola çıkarak Türk halkının, hazırlanan yeni anayasaya tam destek verdiğini söylemek mümkündür.

15 Ekim 1961 tarihinde genel seçimlere gidilmiş, İsmet İnönü başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi, %36,7 oy alarak birinci parti olmuştur. Ragıp Gümüşpala başkanlığındaki Adalet Parti, %34,8 oy oranıyla ikinci parti olmuştur. Osman Bölükbaşı başkanlığındaki Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, %14 ile üçüncü parti olurken, Ekrem Alican başkanlığındaki Yeni Türkiye Partisi ise, %13,7 oy oranıyla dördüncü parti olmuştur.²⁰⁴ Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, sonraki yıllarda Milliyetçi Hareket Partisine dönüşmüştür. Yeni Türkiye Partisi ve Adalet Partinin, Demokrat Partinin oy tabanına yönelik partiler olduğu söylenebilir. Seçimlere katılmasa da 1961 yılı ve yeni anayasanın getirdiği özgürlükçü atmosferde ilk sosyalist parti olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur. Buradan hareketle Türkiye için bu hadisenin, yeni bir durum oluşturduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyet Halk Partisi, 1965 seçimlerine kadar koalisyonlarla hükümeti sürdürmüştür. Böylece, Türkiye ilk koalisyon hükümetleriyle tanışmıştır. 1965 yılında ülke milletvekili seçimlerine gitmiş, Süleyman Demirel başkanlığındaki Adalet Parti, %52,9 oy oranıyla tek başına iktidar olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, %28,7 oy oranıyla ikinci parti olmuştur. Bu seçimlerde dikkat çeken partilerden biri, %3 oy oranıyla Türkiye İşçi Partisi olmuştur. Türkiye İşçi Partisi toplamda ülke genelinde 14 milletvekili çıkarmıştır.²⁰⁵ Böylece 30. Hükümet kurulmuştur.²⁰⁶ Seçim sonuçlarından yola çıkarak ifade edilebilir ki, Konya gibi daha muhafazakâr kimliğiyle bilinen bir şehirden, Türkiye İşçi Partisinin milletvekili çıkarması dönem için şaşırtıcı olmuştur. Bu parti açısından seçimlerde önemli bir başarı anlamına gelmektedir. Ancak Türkiye İşçi Partisi'nin bu başarısı, sonraki dönemlerde ülkede kutuplaşmanın yaşanmasına neden olmuştur. Böylece ülke, sosyalizm ve anti sosyalizm çatışmasına sürüklenmiştir. Buradan hareketle fikir ayrılıklarının, ülkede çatışma ortamının fitilini alevlendirdiğin söylemek mümkündür. 1966 yılında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in rahatsızlığı nedeniyle, Cumhurbaşkanı olarak Cevdet Sunay seçilmiştir. 1965-1970

²⁰³ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-65**, Yayın no:510, Ankara,1967, s.165

²⁰⁴ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **a.g.e.**, s.169

²⁰⁵ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **a.g.e.**, s. 171

²⁰⁶ Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul,2021, s.1115

döneminde Süleyman Demirel Hükümeti, Demokrat Parti döneminde olduğu gibi büyüme ve hızlı kalkınmayı amaçlamıştır. Dış politikada ve bu bağlamda Ortadoğu’da barışçıl bir politika esas alınmıştır. Amerika ve batı ülkelerinin etkisi altında kalmaktan kaçınılmıştır. Arap coğrafyasına daha yakın politikalar izlenmiştir.²⁰⁷ Her iki büyük güçle, ülkenin çıkarları eksenli politikalar sürdürülmüştür. Buradan yola çıkarak dönem içinde hükümetin, denge politikası izlemeye çalıştığını söylemek mümkündür.

1965 yılında Sovyetler Birliği, Akdeniz’i üs haline getirmiştir. Amerika gergindir. 1967 yılında Arap, İsrail savaşı başlamıştır. Tıpkı bu savaşın arkasında olduğu gibi Kıbrıs’ta, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya’nın gizli politikaları ve çatışmaları vardır. Sovyet Rusya Makarios’u desteklerken, Amerika NATO yanlısı Grivas’ı desteklemiştir. Böylece petrol fiyatlarında yükselmeler yaşanmıştır. Türkiye, Sovyetlerle dostluk kurmaya çalışmış, Arap ülkelere yakın politikalar sürdürmüştür. Türkiye, zaman zaman İncirlik Üssünde, Amerikan menfaatleri konusunda çatışmalar yaşasa da dönem içinde genel bir denge politikasının etkisi hep mevcut olmuştur. Bu durumun yanı sıra Türkiye’nin, daha önceki hükümetlere oranla Amerika’yla daha mesafeli ve çıkarlar esaslı bir ilişkisi sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.²⁰⁸ Bu dönemde Türkiye’nin iç atmosferi, dış politikaları kadar hareketlidir. Hükümet, daima içeride doğacak toplumsal çatışmalara engel olmaya çalışmıştır. Ancak durum istenilen oranda olmamıştır. 1967 ve 1968 yıllarında, Avrupa ülkelerinde özellikle Almanya ve Fransa’da başlayan üniversite reformunu talep eden gençlik olayları, Türkiye’de baş göstermiştir. Protesto alanları komünist, anarşist öğrencilerin merkezi haline gelmiştir. Sloganlar Stalin, Lenin, Troçki, Castro ve Mao söylemleriyle yükselmiştir. Türkiye tipi komünizm talep edilmiştir. Emperyalizme karşı çıkılmış, NATO ve Amerika Birleşik Devletleri kınanmıştır. 20 Nisan 1968’de Beşiktaş’ta, üniversite öğrencileri yürüyüş yapmıştır.²⁰⁹

Buradan hareketle söylenebilir ki, dönem içinde üniversiteler ve üniversite öğrencileri toplumsal çatışmalarının ön safhasında yer almıştır. Yürüyüşler ve olayların merkezi çoğunlukla üniversiteler olmuştur. Böylece üniversitelerde,

²⁰⁷ İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayınevi, C.II, İstanbul, 1977, s.11-53

²⁰⁸ *Aynı yer*

²⁰⁹ Ufuk Ajansı Yayınları, **12 Mart’a Nasıl Getirildik**, Kardeş Matbaası, No:1, Ankara, 1971, s.7-83

boykotlar yükselmiş, anarşi artmıştır. Başbakan Süleyman Demirel, 24 Haziran 1968 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada, 7-8 aydır 20 ayrı memlekette aynı dönemde üniversitelerdeki şartlara, profesör öğrenci ilişkilerine, üniversite yönetimine katılma, özerk üniversite gibi konularda öğrencilerin eşgüdümlü hareketlendiğine dikkat çekmiştir. Bu eşgüdümlü harekette, iletişim vasıtalarının rolüne değinmiştir. Gençliğin verdiği heyecandan ötürü aşırılığa kaçıldığını, her şeyin sorumlusunun siyaset kurumları olarak gösterildiğini ifade etmiştir. Üniversitede boykotların, amme hizmetlerini aksattığını, ölçüsünü aştığında tepki alacağını belirtmiştir. Üniversitelerde eskiden beri gelen birtakım problemler olduğunu, bunun aşılması için çalıştıklarını belirtmiştir. On bin yataktan ibaret olan yurtların, en kısa sürede yirmi bin yatağa çıkarılacağını, iki yüz elli lira olan öğrenci burslarının, üç yüz elli liraya yükseltileceğini belirtmiştir. Öğrencilerin üniversite yönetimine katılmasının, anayasanın 120.maddesi gereğince mümkün olmadığını ifade etmiştir. Demirel,127 ve 125. maddeler gereği üniversitelerin mali muhtariyetlerinin mümkün olmadığını ancak formalitede asgariye inilebileceğini açıklamıştır. Hazırlanan ikinci kalkınma planında, üniversite ve eğitim üzerinde durulduğunu belirtmiş “*Tehdit ve baskılara karşı devlet mücehhezdir. Mücehhez değilse zaten devlet değildir*” ifadelerini kullanmıştır.²¹⁰

Buradan hareketle ifade edilebilir ki Demirel, üniversite öğrencilerinin talep ettiği üniversite yönetimine dahil olma fikrinin anayasal olarak mümkün olmadığını ifade etmiştir. Buna rağmen burslar, yaşam şartları, üniversitede öğrencilerinin üniversitede temsillerinin arttırılması gibi konularında adımlar atacağını belirtmiştir. Süleyman Demirel, öğrencilere yönelik konuşmalarında, olayların görünen yüzünün arkasında dış kökenler olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştır. Olaylar son derece masum nedenlerle çıkmış gibi görünse de, dış güçlerin amaçlarının çok farklı ve derin olduğunu belirtmiştir. Demirel’e göre ülke, bilerek karıştırılmakta öğrenciler kullanılmaktadır.

Anlaşıyor ki Demirel, Türkiye’nin gittikçe hareketlendiğini, 1960 askeri müdahalesinden bu yana iktidar ve askerin karşı karşıya, devletin itibarsız hale getirilmeye, halkın ise umutsuzluk içine çekilmeye çalışıldığını düşünmektedir. Bu yüzden konuşmalarında daima devlet, millet, iktidar muhalefeti tek birlik olmaya

²¹⁰ **BCA.** Başbakan Süleyman Demirel’in Mecliste Üniversite olayları ile ilgili yaptığı konuşma **Fon Kodu:** 30.1.0.0 **Kutu:**16 **Gömlük:**90 **Sıra:**4, s.1-14, 24.06.1968

çağırılmaktadır.²¹¹ Dönem içinde hükümetin, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında eğitim olanakları ve şartlarının artırılmasına yönelik çalışmalar ve uygulamalara başlamasına rağmen²¹² üniversitelerde öğrenci olayları devam etmiştir. Buradan yola çıkarak söylenebilir ki, Süleyman Demirel'in dikkat çektiği hususlar gerçekleşmiştir. Yaşanan hadiseleri öğrenci haklarındaki eksiklikten çıkmış, başka boyutlara taşınmıştır. Ülkede öğrenciler lehine değişikliklere rağmen, olaylar azalması gerekirken daha da şiddetlenerek artmaya devam etmiştir. İstanbul Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi olayların merkezi olmuştur. Üniversitelerde çatışmalar yaşanmış, kütüphanelerden silahlar toplanmıştır. Olaylar, yürüyüşler, toplumsal çatışmaları ve anarşiyi hızlandırmıştır. TİP, İleri Gençlik Birliği, Dev-Genç, DİSK, Komünizmle Mücadele Derneği, Türkiye Milliyetçi Öğretmenler Konfederasyonu gibi dernek ve birlikler öğrenci olaylarını ve yürüyüşleri desteklemişlerdir.²¹³ Anlaşılmaktadır ki çoğu üniversite, toplumsal çatışmaların yaşandığı yerler haline dönüşmeye başlamıştır.

16 Şubat 1969 tarihinde, Amerikan ordusuna ait 6. Filo'nun, İstanbul'a gelmesini ve Amerikan emperyalizmini protesto etmek için, Taksimde yürüyen 10.000'den fazla sol görüşlü üniversite öğrencisi ve işçilere, sağ görüşlü bir grup müdahale etmiştir. Beyazıt Camiinde toplu namazdan sonra ve Dolmabahçe Camii çevresinde toplanan sağ görüşlülerin attığı “*Komünistlere ölüm*” sloganlarının yükseldiği olaylarda, 2 kişi ölmüş 200 kişi yaralanmıştır. Tarihe bu olay “*Kanlı Pazar*” olarak geçmiştir. Polisin müdahalesiyle olaylar ancak kontrol altına alınabilmiştir. Polislerin sağ görüşlülere müdahale etmediği, diğer illerde düzenlenen gösterilere polis müdahalesi tepkileri nedeniyle, dönemin İç İşleri Bakanı Faruk Sükan, bunların gerçeği yansıtmadığını polislerin görevlerini yerine getirmekten başka bir şey yapmadığını ifade etmiştir.²¹⁴ Görülmektedir ki ülkede yaratılan bilgi kirliliğini düzeltmek, dönem içinde siyasilerin gündemini oldukça meşgul etmiştir. Tüm bu olaylar altında, 1969 yılında milletvekilliği seçimine giden Adalet Partisi, 256 milletvekili çıkarmıştır. Oyların yaklaşık %46'sını alan Süleyman Demirel, yeniden

²¹¹ Aynı yer

²¹² Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 -1970**, Ankara, 1970, s.458-472

²¹³ Ufuk Ajansı, **a.g.e.**, s.7-83

²¹⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Şubat 1968, s.1-7

başbakan olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, 143 milletvekili çıkarırken, Cumhuriyetçi Güven Partisi 15, Milliyetçi Hareket Partisi 1, Türkiye İşçi Partisi 2 milletvekili çıkarmıştır.²¹⁵Buradan hareketle söylenebilir ki ülkede halkın önemli bir kısmı, yaşanan tüm toplumsal kaosa rağmen Adalet Partisine desteğini sürdürmüştür.

Seçimlerden birkaç ay sonra, 15-16 Haziran 1970 Olayları meydana gelmiştir. Adalet Partisi Hükümeti'nin tutumunu, tasarı olarak geçen personel reformu, işçinin sendika değiştirmesini zorlaştıran sendika kanununu protesto etmek üzere, Türk-İş ve DİSK'in desteklediği 70.000 işçi, 15 Haziran'da direnişe geçmiştir. 113 işyerinde çalışma tamamen durmuştur. 16 Haziran'da İstanbul'da devam eden gösterilerde “Ordu-işçi el ele”, “Demirel istifa” sloganları yükselmiştir. Levent ve Kadıköy’de, polis müdahalesine karşılık veren yüzden fazla işçi yaralanmış birçok kişi göz altına alınmıştır. Bakanlar kurulu, acil toplanmış ve İstanbul ve Kocaeli’nde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmiştir.²¹⁶ Anlaşılmaktadır ki ülke diken üstündedir. Adalet Partisi'nin yapılan yeni seçimlerde halkın desteğini almasına rağmen olaylar durmamış, şiddetlenmiştir. Ülke gittikçe, daha öngörülemez bir atmosfere sürüklenmiştir. Yurt içinde bitmeyen üniversite olayları, işçi eylemleri, Kanlı Pazar ve 15-16 Haziran Olayları, ülkeyi adım adım 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına sürüklemiştir. Böylece askerin siyasete müdahalesi tekrar gündeme gelmiştir.

12 Mart 1971 Askeri Muhtırasından aylar önce, Milli Güvenlik Kurulu toplanmıştır. Türk silahlı Kuvvetlerinin kurul üyeleri, hükümetin ülkede yaşanan gösteriler ve anarşik olaylara karşı tedbir almasını istemiştir. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tagmaç, hükümetin üzerine düşeni yapmadığını gerekirse ordunun emir komuta zinciri içinde gereğini yapacağını ifade etmiştir. Ordu içinde yaşanan bu hareketlilik 12 Mart günü, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tagmaç ve kuvvet komutanları Faruk Gürler, Celal Eyiceoğlu, Muhsin Batur önderliğinde, Ankara Radyosu’ndan hükümete muhtıra verilmesiyle sonuçlanmıştır. Muhtırada, ülkedeki anarşik olaylardan parlamento ve hükümet sorumlu tutulmuştur. Yaşanan hadiselerle, Atatürk’ün çizdiği çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma arzusu kaybedildiği, Cumhuriyet rejiminin tehlike altına girdiği ifade edilmiştir. Çözüm

²¹⁵ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1975**, Yayın No:750, Ankara, 1976, s.123

²¹⁶ **Cumhuriyet Gazetesi** 16 Haziran 1970; **Cumhuriyet Gazetesi**,17 Haziran 1970

olarak ise, kısa süre içinde partiler üstü bir hükümet kurulması istenmiştir. Aksi halde ordunun hükümete el koyacağı belirtilmiştir. Aynı gün, Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiştir.²¹⁷ Anlaşılmaktadır ki ülkede, siyasetin bağımsızlığı sorgulanmaya başlanmıştır. Artık siyaset kurumu tek güç olmaktan çıkmıştır.

Askeri Muhtırayla birlikte, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görüşmeleri ve partiler arasındaki ittifakla 26 Mart'ta Kocaeli Bağımsız Milletvekili Nihat Erim, 34. Hükümeti kurmuştur. ²¹⁸ 1. ve 2. Nihat Erim Hükümetleri olarak, 1972 yılına kadar görevde kalmıştır. Bu tarihten sonra kısa süreliğinde olsa Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri, partiler üstü hükümetler olarak görev yapmıştır. Cumhurbaşkanlığı süresi dolan Cevdet Sunay'ın yerine, Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı altında, 14 Ekim 1973 tarihinde ülke genel seçimlere gitmiştir. Seçimlerde, Bülent Ecevit liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi, yaklaşık olarak %33 oy oranıyla 185 milletvekili çıkarmıştır. Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi, 149 milletvekili çıkararak ikinci parti, Süleyman Arif Emre liderliğindeki Milli Selamet Partisi, 48 milletvekili çıkararak üçüncü parti olmuştur.²¹⁹ Bu tarihten sonra, 37. hükümet olarak Bülent Ecevit liderliğinde, Cumhuriyet Halk Partisi ve seçimlerden sonra başkanı değişen Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Selamet Partisi, koalisyon hükümeti kurulmuş, Başbakan Bülent Ecevit olmuştur.

Tüm anlatılanlardan yola çıkarak sonuç olarak söylenebilir ki ülkede yaşanan bu olaylar, ülke üzerinde tesirler bırakmış, umutsuzluk ve huzursuzluk ortamı yaratmıştır. Hareketli siyasal yaşam ekonomin, kalkınmanın önüne her seferinde engel teşkil etmiştir. Vatandaşların geçinme, işsizlik gibi daha önemli sorunları varken hükümetler, askeri müdahaleler ve muhtıralarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Sokakta ülke vatandaşları karşı karşıya gelmiştir. Politik çatışmalar her seferinde artmıştır. Ülkenin eğitimli kesimi, kalkınma üzerine fikir üretmesi gerekirken meydanlarda, çatışmaların odağında kendilerini bulmuştur. Memleketin büyük sorunu olan işsizlik, göç gibi konularda hükümetler etkili politikalar üretememiştir. Sonuç olarak meydana gelen tüm bu umutsuzluk ve çatışma atmosferinde, ülke içinde kendileri için gelecek

²¹⁷ Cumhuriyet Gazetesi 13 Mart 1971

²¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mart 1971

²¹⁹ Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, a.g.e., s.123

görmeyen bazı vatandaşlar, ülke dışını bir kurtuluş olarak görmüş, hükümetlerinde arzusuyla Fransa'ya ve diğer ülkelere göç gerçekleştirmiştir.

1.5.2. Ekonomik Ortam

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte 1923 yılının şubat ayında toplanan “*Türkiye İktisat Kongresi*”nde ekonomi alanında Türkiye'nin izleyeceği milli politikalar ve iktisadi esaslar belirlenmiştir.²²⁰ Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kongrenin açılış konuşmasında söylediği sözler bir ülke için ekonominin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir. *Bir milletin doğrudan doğruya hayatı ile alakadar olan, O milletin iktisadiyatıdır. Çöküş sebepleri, iktisat meselelerinden başka bir şey değildir. Zamanımız tamamen, bir iktisadi devirden başka bir şey değildir.*²²¹ Görülmektedir ki Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kurtuluşun ekonomide olduğunu vurgulamış ve dikkat çekmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, aslında bu sözleriyle, bu tarihten sonraki Türkiye'nin ekonomi politikalarında etkili olacak hususları da belirtmiştir. Sözlerinin devamında “*Kılıç kullanan kol yorulur fakat saban kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir. Toprağa her gün daha çok sahip olur. Osmanlı fatihleri, unsur-u asli ile beraber sabanın karşısında mağlup olup ricat ettiler. Felaket o zaman başladı. Kılıçla fütihat yapanlar, sabanla fütihat yapanlara, neticede mevkilerini terk etmeye mecburdurlar. Millî hakimiyet iktisadi hakimiyetle sağlamlştırılmalıdır.*”²²² Sözleri, harplerde muzaffer olmuş bir komutanın, ekonomi olmadan bir devletin galip olamayacağını dair fikirlerini ifade etmiştir. İzmir’de toplanan İktisat Kongresi sonucunda, ülkede mutedil devletçilik anlayışıyla Birinci ve İkinci Beş yıllık Sanayi Planları oluşturulmuş ve tatbik edilmeye çalışılmıştır. Yeni bankalar kurulmuş, ekonomik devrimler gerçekleştirmiştir.²²³

Mustafa Kemal Atatürk 1938 yılında vefat etmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı dönemine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Refik Saydamla girmiştir. Refik Saydam “*devlet idaresini a'dan z'ye kadar değiştireceğiz*” diyerek devlet yönetiminde köklü reform yapma taraftarı olmuştur.²²⁴ Atatürk'ün Samsun'a çıktığı

²²⁰ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Yayınları, Ankara, 2003, s.45.

²²¹ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal**, Remzi Kitapevi, C.III, İstanbul, 2016, s.329

²²² *Aynı yer*

²²³ Yüksel Ülken, **Atatürk ve İktisat**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s.81-108

²²⁴ Aydemir, **İkinci Adam (1938-1950)**, C.II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, s.223

zamanlardan itibaren, onunla birlikte olan ve ülkenin kurtuluşu için mücadele vermiş bu eski hekim ve siyasetçinin, reformist karakteri dünyanın en karışık zamanlarında bile ön planda olmuştur. Zor savaş yıllarının, ülkedeki tesirlerini aza indirme ve ülkeyi bu çetin imtihandan kurtarmanın çarelerini aramıştır.

Saydam Hükümeti 26 Ocak 1940 tarihinde, *Milli Müdafaa Kanununu* kabul etmiştir. Kanunun, birtakım kesimlere müdahale etmesi gerekçesiyle hoş karşılanmasa da savaş yıllarında kurtarıcı olmuştur. Bu kanunla hükümet, ekonomi ve savunma alanında birçok yetkiyi kendinde toplamıştır. Yine Saydam Hükümeti, bazı malları ithal ve ihraç etme niyetiyle, ticaret ofisi ve petrol ofisi gibi kurumları aktif hale getirmiştir. Zonguldak'taki kömür işletmelerini millileştirilmiştir. Bu dönemde, karaborsacılık büyük bir sorun haline geldiğinden, karaborsacılar karşı kararnamelerle mücadeleye girişmiştir. Halk, büyük vurgunlar ve karaborsacılık yüzünden sefaletle yüzleşmiştir. Hükümet kesimlerinden bazıları, tüccarlar ve büyük toprak sahiplerine karşı tepki duymaya başlamıştır.²²⁵ Buradan hareketle ifade etmek gerekirse, halkın sefaletle yüzleştiği bir dönemde, zenginler göze batmış, hoş karşılanmamıştır. Anlaşılmaktadır ki savaşı fırsat bilip zenginleşenler, hükümet ve toplumun gözünden kaçmamıştır.

Temmuz 1942 tarihinde Refik Saydam'ın ani ölümü üzerine, 9 Temmuz 1942 yılında Şükrü Saraçoğlu Başbakan olmuştur. Başbakan Saraçoğlu ve yeni Ticaret Bakanı Behçet Uz, özel sektörle ekonomik mücadeleye devam etmemiş, gıda ve tarım ürünleri üzerinde denetimleri aza indirmeyi tercih etmiştir. Oluşan memnuniyetsizlik ve tepkilerden ötürü, *Milli Koruma Kanunu*'nun verdiği hakları tam manasıyla kullanmayı düşünmemişlerdir. Kanun kapsamında, sadece bazı ürünlere devlet el koymayı tercih etmiştir.²²⁶ Saraçoğlu Hükümeti, Kasım 1942 tarihinde, yeni bir uygulama olan *Varlık Vergisi Kanunu*'na imza atmıştır.²²⁷ Kanun ülkede oldukça ses getirmiş, sonraki yıllarda uzun tartışmaların konusu olmuştur. 11 Kasım 1942 günü TBMM'de görüşülerek kabul edilen kanunun amacı 1. maddesinde şu şekilde verilmiştir: “*Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden*

²²⁵ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s.117-121.

²²⁶ Aynı yer

²²⁷ Aydemir, *a.g.e.*, 229

*alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere «Varlık Vergisi» adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.”*²²⁸

Görülmektedir ki vergi II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği kötü koşullarda zenginlerden tek seferlik olmak üzere, alınacak bir servet veya zenginlik vergisidir. Ancak vergi oldukça ses getirmiştir. Çünkü Varlık Vergisi, Türk tarihinde önceki vergilerden oldukça farklı özellikler taşımaktadır. Bu kanuna göre vergi, on beş gün gibi bir kısa sürede mükelleflerce peşin para cinsinden ödenecektir. Ancak peşin parası olmayanların malları haczedilecektir.²²⁹ Uygulama, belirtilen şekilde olmuştur. Kanunla birlikte vergiyi ödemeyen mükellefler, trenle Erzurum Aşkale'ye cezasını çekmek üzere gönderilmiştir.²³⁰ Bazı durumlarda ise bu mükellefler, Eskişehir Sivrihisar'a yol yapımı çalışmalarında çalıştırılmışlardır.²³¹ Hatta 55 yaş üstünde olsa dahi, vergi mükellefi, vergisini ödeyemeyince belirlenen yerde ve işte çalışmaya tabi tutulmuştur.²³² Varlık Vergisi, bilinenin aksine sadece gayrimüslimler sorumlu tutulmamıştır. Belli geliri olan her vatandaş, bu vergi kapsamındadır. Milliyet ön planda değildir. Türk ve Müslüman vatandaşlar ile ülkede yaşayan Suriye, Lübnan kökenli Arap ve Müslümanlarda bu vergi kanunundan etkilenmiştir.²³³ Paşabahçe tuğla fabrikası sahibi Şevki Önder, bu örneklerden birisidir.²³⁴ Saraçoğlu Hükümetinin bu kararı gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında oldukça tepki almıştır. İngiliz Ticaret Odası kanunu, “*mecburi amelelik*” olarak adlandırmıştır.²³⁵ Yine İstanbul'da çıkan Rumca gazete “*Metapolitefisis*”, vergi mükelleflerinin toplandığı ve hükümeti eleştiren yayınlar yapıldığı bir kanal olmuştur.²³⁶ Vergiyi ödemeyenler, daha önce ifade edildiği gibi Erzurum merkeze gönderilmiş, oradaki okullar ve çadırlara yerleştirilmişlerdir. Ancak kentte, asayiş problemleri yarattıkları gerekçesiyle şehir dışında kurulmuş çadır kentlere yerleştirilmiş ve borçları karşılığında mükellefler orada çalıştırılmışlardır. Vergi Kanununun çıkmasından beş altı ay sonra, Erzurum'a

²²⁸ **Resmî Gazete**, 12 Teşrinisani 1942, sayı:5255

²²⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Ocak 1948, s.4; **Cumhuriyet Gazetesi**, 04 Temmuz 1943, s.4,

²³⁰ Kerem Karabulut, “*11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış*”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 27, Erzurum, 2005, s. 326.

²³¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Ağustos 1943

²³² **BCA. Fon Kodu: 030.18.1.2 Kutu:101 Gömlek:10 Sıra:19, 20.01.1943**

²³³ **BCA. Fon Kodu: 030.18.1.2 Kutu:102 Gömlek:57 Sıra:10, 22.07.1943**

²³⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 04 Ekim 1943, s.4

²³⁵ **BCA. Fon Kodu: 030.10.0.0 Kutu:85 Gömlek:560 Sıra:19, 17.03.1943**

²³⁶ **BCA. Fon Kodu: 030.10.0.0 Kutu:86 Gömlek:569 Sıra:8, 24.01.1944**

gönderilenlerin sayısı 560'ı geçmiştir.²³⁷ Saraçoğlu, demeçlerinde amaçlarının bir sınıfı ezmek olmadığını, harp dolayısıyla haksız kazanç elde edenlerin hükümet masraflarına ortak edildiğini ifade etmiştir. Vergiyi ödemeyen mükelleflerin, çalışma yerlerinde birçoğunun, çalışarak borçlarını ödediğini, hükümetin onlarla ilgilendiğini ancak mağdur olanlar varsa hataların telafi edileceğini sık sık ifade etmiştir.²³⁸ Anlaşıyor ki Saraçoğlu hükümeti, vergiden dolayı yaşanan şikayetlere kulak vermiş, verginin alınış sebebini yeterince halka izah edemediğinden, sıklıkla açıklamalar yapmıştır.

1945 tarihinde Saraçoğlu hükümeti bir kanuna daha imza atmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olarak bilinen bu kanun daha önce bahsi geçtiği üzere, yerli büyük arazi sahiplerini oldukça rahatsız etmiştir. Kanun, parti içinde tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Kanun henüz öneri halindeyken, mecliste birçok milletvekilinin yoğun muhalefetiyle karşılaşmış, Cumhuriyet Halk Partisi içinde ayrılma ve kopmalara neden olmuştur.²³⁹ 7 Ağustos 1946 yılında Başbakan Saraçoğlu hastalığı nedeniyle görevden ayrılmıştır. Sonuç olarak ifade edilebilir ki Saraçoğlu hükümeti çıkardığı kanunlarla ülkede oldukça ses getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte devletçi politikalar giderek zayıflamıştır. Yaşanan savaş nedeniyle devletçilik hamleleri olması gerektiği gibi uygulanamamıştır. Doğal olarak harp sonrası ülke ekonomisi, istenilen düzeyde değildir. Dünyada yaşanan soğuk savaş ve Sovyet tehdidi Türkiye'nin Amerika'ya yaklaşmasını sağlamıştır. Truman Doktrini doğrultusundaki Amerikan politikaları ve Marshall yardımlarıyla Amerika'nın tesirleri ve politikaları Türkiye ekonomisi üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Amerikan yardımları, ülkede memnuniyetle karşılanmış, hükümetlerin iştahını kabartmıştır. Marshall Yardımları, çeşitli girişimlerle siyasilerce ülkeye çekilmeye çalışılmıştır. Marshall Planı doğrultusunda Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin ağır sanayiden uzaklaşıp, Avrupa'nın gıda ihtiyacını karşılamak amacıyla tarım üretimine ağırlık verilmesini talep etmiştir. Türkiye böylece, Marshall Yardımlarından faydalanmak için tarım politikalarına bağlı kalmıştır. Bu doğrultuda ülke genelinde çeşitli hamlelere girişilmiştir. Marshall

²³⁷ BCA. Fon Kodu: 030.10.0.0 Kutu:89 Gömlek:590 Sıra:12, 02.07.1943

²³⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ekim 1942, s.1

²³⁹ Yahya Tezel, Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002, s.315-316

Planına Türkiye dahil olduktan sonra, Marshall Yardımı ve Amerikan kredileri için 1948 Ekim ayında Zirai İşler Umum Müdürü Fuat Eren Washington'da aylarca temaslarda bulunmuştur.²⁴⁰ Aynı dönemde, Tarım Bakanlığı delegesi olarak pamuk işleri müdürü Necati Turgay, Paris'te toplanan kongreye gönderilmiştir.²⁴¹ Yaklaşık bir ay sonrasında Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'de tetkiklerde bulunmuştur. Marshall Planının idarecisi Hoffman 9 Aralık 1948 tarihinde, Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Hoffman, Türkiye'nin Marshall Yardımlarını sonuna kadar hak ettiğini ifade etmiş, dikkat çekecek şu ifadeleri kullanmıştır: *“Önünüzde büyük imkanlar var, bunlardan istifade etmesini bilmelisiniz, bu ise sadece bizden dolar almanızla olmaz planı gerçekleştirmek sizin elinizdedir.”* Sözlerinden anlaşılmaktadır ki Hoffman, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye sadece dolar vermeyeceğini, karşılığında Amerika'nın talep ettiği belli politikaların uygulanması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Haberin devamında, Türk tütününün Avrupa için öneminden söz ederek, Türkiye'nin tarım politikaları gündeme gelmiştir.²⁴² Anlaşılmaktadır ki Amerika Birleşik Devletleri tarımda Türkiye'nin ihraç edeceği ürünlerin bazılarında beklenti içinde olmuştur. Hofman'ın ziyaretinden birkaç gün önce, Tarım Bakanı Tahsin Coşkan'ın yerine gelen on sekizinci hükümette de yer alacak Tarım Bakanı Ali Cavid Oral, 3 Aralık 1948'te beş yıllık ziraat programını açıklamıştır. Avrupa'ya Marshall Planı doğrultusunda hububat yardımı yapmaya mecbur olduklarını söyleyerek, planda yapılacakları sıralamıştır. Yüksek kalitede hububat ekilecek, haşeratlarla mücadeleye girişilecek, tarımda kullanılan selektör ve modern tarım makineleri satın alınacak, sayı arttırılacaktır.²⁴³ Sonraki dönemde söylenenler, yapılacakları işaret etmiştir.

1950 yılında, Demokrat Partinin başa gelmesiyle birlikte Hoffman'ın sözleri etkili olacak ki İkinci Dünya Savaşı sonrası ancak ortalama 38 ton tütün ihraç eden Türkiye, Demokrat Partinin başa geldiği 1950 yılında yurtdışına 50 ton tütün ihraç ederek ihracat miktarını zirveye taşımıştır. Yine Demokrat Partinin yönetimde olduğu 1953 tarihinde bu sayı 71 tona kadar çıkmıştır.²⁴⁴ Bu dönemde Kore Savaşı'nın dünyaya yaydığı korku ve yeni bir savaş ihtimaliyle ülkeler gıda ürünlerini stoklamaya

²⁴⁰ **BCA. Fon Kodu:** 30.1.0.0 **Kutu:**87 **Gömlek:** 549 **Sıra:** 7, 23.11.1948.

²⁴¹ **BCA. Fon Kodu:** 30.1.0.0 **Kutu:**87 **Gömlek:** 549 **Sıra:** 8, 23.11.1948

²⁴² **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Aralık 1948

²⁴³ **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Aralık 1948

²⁴⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1959**, Yayın no:380, Ankara,1961, s.255

başlamıştır. Böylece Türkiye tarım ürünlerini birçok ülkeye ihraç ederek önemli kazançlar elde etmiştir. Özellikle hububat ihracatı, 1952 yılında Cumhuriyet tarihinin en yüksek oranına yükselmiştir. 1954 yılının sonuna kadarda hububat ihracatı, artarak devam etmiştir.²⁴⁵ Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda, İsviçre gibi ülkeler, bu yıllarda Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında yer almıştır. ²⁴⁶ Özellikle ifade edilebilir ki ülkelerin gıda ihtiyacının karşılanması, Marshall Politikalarının bir sonucu olmuştur. Bu durum ülkede geçici kalkınmaya ve refaha neden olmuştur. Demokrat Parti ve hükümette kaldığı on yıllık sürede ülke topraklarının birçoğu tarıma açmıştır. Ekilen tarla sayısı Demokrat Parti dönemiyle birlikte on yıllık bir süreçte, neredeyse ülkenin tarihinde görülmeeyen oranda iki katına yükselmiştir. 1936 tarihinde, Türkiyede ekilen toprak sayısı 11 milyon hektardır. Bu sayı Demokrat Partinin iktidara gelmesinden kısa süre önce 1949 yılında 13 milyon hektar olmuştur. Görülmektedirki yaklaşık olarak 13 yılda 2 milyon hektar işlenen toprak sayısına ulaşılmıştır. Oysaki Demokrat Partinin iktidar olduğu 1950-1960 yılları arasında ekilen tarla miktarı 23 milyon hektara yükselmiştir.Yani yaklaşık on yılda 10 milyon hektar yeni toprak tarıma açılmıştır.Bu ülke için büyük bir rakam olmuştur. Demokrat Partiyle birlikte buğday üretiminde rekor kırılmıştır. Demokrat partinin iktidara gelmesinden bir yıl önce 2 milyon tonun biraz üzerinde olan buğday üretimi 1950 yılında Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte neredeyse 6 milyon tona yaklaşmıştır. Bu İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ülkenin en yüksek orandır. Bu artışı daha iyi görmek için özellikle 1952 Devlet İstatistik Yıllığı'ndaki buğday istihsaline dair çizilmiş harita ve grafiğe bakmakta fayda vardır. Çizim buğday üretimindeki yıllara göre artışı göz önüne sermektedir.²⁴⁷ **(EK GRAFİK 1)** Demokrat Parti tarımı teşvik ederken, bir yandan da sanayide özel sektörün var olmasından bahsetmiştir.²⁴⁸ Ancak sonuç olarak dönem içinde sanayi hamlelerinin tarımın gölgesinde kaldığını söylemek mümkündür.

²⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Yıllığı 1952**, C.20., Ankara,1952, s.374-375; T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü **İstatistik Yıllığı 1959**, Yayın No:380, Ankara,1961, s.257

²⁴⁶ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1959**, Yayın No:380, Ankara,1961, s.276-281

²⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Yıllığı 1952**, C.20., Ankara,1952, s.246

²⁴⁸ Yaşar Baytal, “*Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)*”, **Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.40, Kasım 2007, 549-552

Gerek Marshall Yardımlarının zorunlu kıldığı tarım politikası, gerekse yine bu yardımlar doğrultusunda ithal edilmesi gereken kalemler nedeniyle ülke genelinde tarımda makineleşmeye gidilmiştir. Demokrat Parti döneminden kısa bir süre önce, traktör ithalatı başlamıştır. Aslında yanlış bir kanı olarak traktör ithalatı Demokrat Parti döneminde başlamıştır gibi bir algı olsa da aslında dönemden daha önce traktör ithalatında artış söz konusu olmuştur. Bu artış, Marshall Yardımlarıyla birlikte başlamıştır. Demokrat Parti, bu politikayı arttırarak sürdürmüştür. Demokrat Partinin başa gelmesinden kısa bir süre önce Amerika Birleşik Devletleri'yle, Maseyharis Fabrikası başta olmak üzere tarım aletleri ve Fortson marka traktörler için antlaşmalar yapılmıştır. Getirilen traktörler ve tarım aletleri, döneme göre pahalı olmasına rağmen köylüler tarafından kapışılmıştır. Köylülerin talepleri, yoğunluktan zaman zaman karşılanamamıştır.²⁴⁹ Amerika'dan getirilen traktörler, 2-3 Mayıs 1949 tarihinde, Tarım Bakanı Cavid Oral ve Marshall Planı Türkiye başkanı Rusell Dorr tarafından, Tophane Gümrüğü'nden törenle halka dağıtılmıştır. Dönem içinde sadece traktörde değil, tarımda alanındaki makine ve teçhizat ithalatında, daha önce olmayan hızda bir artış söz konusu olmuştur.²⁵⁰ Demokrat Partinin başa geçmesiyle birlikte, traktör ithalatı yükselişe geçmiş, traktör sayısı ülkede daha önce görülmemiş bir orana ulaşmıştır.²⁵¹ Traktör sayısındaki artış, Demokrat Parti dönemi sonrasında, 1970'li yıllara uzanacak şekilde devam etmiştir. Anlaşılyorki Demokrat Parti, yanlış olmayacak tabirle tarımda makineleşmenin adeta fitilini ateşlemiştir

1936 tarihinde tüm ülkede bini bulmayan traktör sayısı, 12 yıllık bir dönemde 2 bini geçmemiştir. 1949 tarihinde, Marshall Yardımları ile başlayan yükseliş Demokrat Parti döneminde katlanarak artmıştır. Ülke genelinde köyler, daha önce hiç görmediği sayıda traktörle tanışmıştır. Bu Süreç Demokrat Parti dönemi sonrasına kadarda devam etmiştir. Demokrat Parti döneminde sadece traktör sayıları için geçerli olmayan bu durum birçok tarım aleti için söz konusu olmuştur. Türkiye genelinde 1933 yılında hiç bulunmayan biçerdöver 1936 yılında 104 adet, 1940 yılında ise 57

²⁴⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Haziran 1948

²⁵⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Mayıs 1949

²⁵¹ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1963**, Yayın No:490., Ankara,1965, s.197; **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/1965**, Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:510, Ankara 1967, s.219; **Türkiye İstatistik Yıllığı 1975**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:750, Ankara, 1976.

adettir.²⁵² Oysaki bu sayı Demokrat Parti dönemi olan 1957 tarihinde 5 bin 798'e ulaşmıştır.²⁵³ Çift hayvanları sayısı 1936 tarihinde 2 milyon kadarken bu sayı Demokrat Parti sonrasına kadarda değişmemiştir. Ekilen arazi sayısı neredeyse ülkede iki katına çıkmışken, çift sürmek için kullanılan hayvan sayısının aynı kalması, ülkede yaşanan makineleşmenin boyutunu ortaya koymaktadır. ²⁵⁴ Demokrat Parti tarım politikaları ile dışarıdan ithal edilen araç ve makineler, ülkenin döviz rezervlerinin harcanmasına neden olmuştur. Böylece döviz ihtiyacı Demokrat Parti sonrası dönemde de gittikçe artmıştır. Tüm bu politikalar ve dengeler ülke ekonomisini etkilemiştir. Demokrat Parti iktidarı ortalarında tarım politikaları ile yaşanan geçici refah artışı 1958 yılında devam etmemiş, ağustos ayında bir devalüasyon gerçekleşmiştir. Türk parasının değeri düşürülmüştür. ²⁵⁵

Atatürk'ün hayata geçirdiği devletçi politikalar 1946-1960 yılları arasındaki süreçte tarıma yönelik nedeniyle uygulanamamıştır.²⁵⁶ 1960 yılından sonra planlı ekonomiye geçilmiş, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planlarının yerini artık Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları almıştır. ²⁵⁷ 1965-1970 tarihinde Demirel hükümeti ekonomik büyüme ve kalkınmayı amaçlamıştır. Ekonomide hükümet dış kredilerinden faydalanmayı öngörmüştür. Sovyetler Birliğinden kredi alınmış, Aliğa Petrol Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum İşletmeleri kurulmuştur.²⁵⁸ Türk ekonomisi nispeten daha rahatlamış olsa da 9 Ağustos 1970'te bir devalüasyon gerçekleşmiştir. Türk parası döviz karşısında değer kaybetmiş, birçok ürüne ani zam yapılmıştır. Cumhuriyet öncesinde 1 Amerikan dolarını 90 kuruştan almak ya da satmak mümkünken 1931 tarihinde dolar Türk lirası karşısında 130 kuruştan işlem görmüştür.

²⁵² Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1942-1943**, Recep Ulusoğlu Basımevi, C.14, Ankara,1944, s.142

²⁵³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1959**, Yayın No:380, Ankara,1961, s.247

²⁵⁴ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1963**, Yayın No:490., Ankara,1965, s.197

²⁵⁵ Doğruel, **a.g.e.**, s.155-156

²⁵⁶ Serdar Turgut, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi**, Adalet Matbaacılık, Ankara 1991, s.185

²⁵⁷ Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1963-1967.pdf; https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2021/12/Ikinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf **Erişim Tarihi:** 26 Haziran 2020

²⁵⁸ İsmail Cem, **a.g.e.**, s.11-53

7 Eylül 1946 devalüasyonu, 1 doların karşılığı 2,80 liraya yükselmiş, 4 Ağustos 1958 devalüasyonu 1 doların karşılığı 9 lira olmuş, 9 Ağustos 1970 devalüasyonu da 1 dolar 15 Türk lirasından işlem görmüştür.²⁵⁹ Türk parası gittikçe değer kaybetmiş, döviz her geçen gün kıymetlenmiştir. Böylece yurtdışına işçi gönderimi ve işçilerin yurda göndereceği dövizlerinin ekonomide yaratacağı rahatlık konuşlmaya başlanmıştır. Bu ihtiyaç, yurtdışı işçi antlaşmalarının yapılmasında ve yurt dışına işçi gönderiminde etkili olmuştur. Dönem gazeteleri ülkelerin Türkiye’den işçi talep etmelerini memnuniyetle karşılamış, sür manşetten bu haberler verilmiştir. Öyle ki bazı gazetelerde, işçilerin bir sonraki yılda gönderecekleri dövizler bile hesaplanmıştır.²⁶⁰

Sonuç olarak ifade edilebilir ki Demokrat Parti dönemi politikaları sonucu kol gücüyle işlenen topraklar Anadolu’da artık yerini traktöre, biçerdövere bırakmıştır. Dönem sonrasında köylerde insanlar iş bulamaz hale gelmiştir. Bir örnekle konuyu daha iyi izah etmek gerekirse, yedi kişilik bir hanenin sabanla sürüp ekebildiği topraklarını, artık bir kişi makinelerle kolaylıkla yapabilmıştır. Böylece, evdeki altı kişi işsiz durumuna düşmüştür. Bu kişiler, iş kurumuna başvurmadıkları için rakamlara yansımamıştır. Tarım alanında gereğinden fazla kişi olarak tanımlayabileceğimiz, istatistiklere yansımayan bu kişiler “gizli işsiz” olarak tanımlanmaktadır. Gizli işsizler iş arayışına başladıkları ve göç ettikleri noktada ülkelerde ciddi problemlere neden olmuştur. Buradan yola çıkarak Demokrat Parti dönemi sonrasında gizli işsizler makineleşmeyle sonucu işsiz kalınca, köylerden göç etmeye başlamıştır. 1962 yılında Çalışma Bakanı Bülent Ecevit’in işsizlik konusundaki raporu durumun özetleyicisi olmuştur. Rapor dikkat çekici bilgiler içermektedir. Ecevit, Türkiye’de nüfus artış oranının 1962 yılında %3 olarak belirtmiş, bunun oldukça yüksek bir oran olduğunu vurgulamıştır. Türkiye’nin tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçmeye çabaladığını, bu durumun her toplumda olduğu gibi işsizlik doğuracağını belirtmiştir. Ayrıca Devlet Planlama Teşkilatı’nın raporuna atfen tarım alanında 3,5 milyon gizli işsiz olduğunu belirtmiştir.²⁶¹ Gerçekten de bu rakam dönem için oldukça yüksek bir orandır. Çünkü 1963 yılı için, İş ve İşçi Kurumuna iş başvurusunda bulunanların sayısı

²⁵⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ağustos 1970

²⁶⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 19 Haziran 1971

²⁶¹ BCA. İşsizlik ve tedbirler Konusunda Çalışma Bakanı Bülent Ecevit’in Raporu, **Fon Kodu:** 30.1.0.0 **Kutu:**87 **Gömlek:** 545 **Sıra:** 2, 11.04.1962

toplamda 545 bin 154'dür.²⁶² Oysaki gizli işsiz sayısı neredeyse bu rakamın yedi katı civarındadır. Buda aslında Türkiye'de gizli işsizliğin Demokrat Parti sonrası dönemde hangi boyuta ulaştığını açıkça göstermektedir.

Çalışma Bakanlığı raporu sadece durum tespiti yapmamış, gizli işsizliğin nedenlerini de ortaya koymuş, çözümler sunmuştur. Tarım alanında mevcut teknoloji sabit bırakılarak 3,5 milyon gizli işsizin bu sektörden çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir devlet için tarımda verimi arttırmanın önemli olduğunu ancak tarımda verimi arttırıcı tedbirler ve teknolojinin artırılmasının gizli işsizliği doğuracağını belirtmiştir. Eğer tedbir alınmaz ise bu gizli işsizlerin kentlerdeki işsizliğe alınan tedbirde harekete geçeceğini, kentlere göçü tetikleyeceğini, göçlerle şehirlerde işsiz yığınları oluşacağını ifade etmiştir. Çalışma Bakanı Bülent Ecevit raporda 1958 yılındaki ekonominin ve Demokrat Parti uygulamalarının dönem için işsizliğinin nedeni olduğunu vurgulamıştır. Partinin yurttan üretilebilecekken taşıt parçaları başta olmak üzere birçok ürünün, ülkede üretiminin teşvik edilmesi yerine dışardan ithal ettiğine ve eldeki dövizin çarçur edildiğine dikkat çekmiştir. Raporun devamında alınmış tedbirler başlığında, ilk sırada yer alan yurt dışına işçi gönderilmesi ve rapordan bir yıl önce yapılan Almanya'yla işçi antlaşmasına vurgu yapılması oldukça dikkat çekici olmuştur. İsviçre ve Avustralya elçilikleriyle işçi konusunda görüşmelerin yapıldığını, işsizliğin yüksek olduğu bir dönemde yurtdışına işçi gönderilmesinin çok yararlı olduğu vurgulanmıştır. Ancak başvuruların az olduğu ve her vatandaşın yurtdışına çıkmayı göze alamadığını, yaş sorunu ve sağlık sorunlarının herkesi göndermenin önünde engel olduğu raporda belirtilmiş, bu durum için başkaca tedbirler sıralamıştır.²⁶³ Gerçekten de dönem içinde ve sonraki yıllarda, raporda söylenenler gerçekleşmiş, tarımda makineleşme arttıkça köyde iş bulamayan sayısı artmıştır. Şehirlere göçler hızlanmış, kentlerdeki işsizlere yenileri eklenmiştir.

Demokrat Partinin yönetimde olduğu 1951 yılında, Türkiye'de işsizlik oranı %1,6 iken 1959 yılında %2,7, 1961 yılında %3,2, 1965 yılında %3,4, 1970 yılında %6,1 ve 1974 yılında %6,9 oranına yükselmiştir. Ülke genelinde işsizlik yıllarla

²⁶² T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1963**, Yayın no:490., Ankara,1965, s.195

²⁶³ **BCA, a.g.r**, 11.04.1962

birlikte artmaya devam etmiştir.²⁶⁴ Rakamlardan da anlaşılacağı üzere 1965 sonrasında daha da yüksek oranlarda işsizlik oranları görülmeye başlanmıştır. 1965 yılında işsiz sayısı 1 milyon kişiye, 1971 yılında ise 1,6 milyon kişiye ulaşmıştır.²⁶⁵ Kentlere göçün tek başına nedeni elbette gizli işsizler olmamıştır. Demokrat Parti dönemiyle başlayan ulaşım yolları ve vasıtalarında yaşanan artış 1970’li yıllara uzanan süreçte iç göçleri tetiklemiştir. Demokrat Partinin 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesiyle ayrıldığı yıl karayollarının kilometre olarak toplamı 1974 yılına kadar Türk tarihinin en yüksek oranıdır. Yollar, daima köyler ve şehirlerin bağlantı noktası olmuştur. Bu açıdan önem taşımaktadır. Türk tarihinde Anadolu’da at, eşek sırtında bin bir zahmetle en yakın kazaya zorunlu hallerde ulaşım sağlayabilen Türk köylüsü, yollar sayesinde şehirlere ulaşabilme şansı elde etmiştir. Demokrat Parti, sadece karayollarını politikasını sürdürmemiştir. Atatürk döneminden beri devam eden demiryolu politikası da çok hızlı olmasa da devam ettirmiştir. Ulaşım yollarının artması birlikte, ulaşım vasıtalarına ihtiyacı arttırmıştır. Türkiye Demokrat Partiyle birlikte kamyon, otobüs, otomobil gibi vasıtaların hızla artışına ve bu vasıtaların ithalatına şahitlik etmiştir.²⁶⁶ Ulaşım atılımları Demokrat parti sonrası dönemde de süratle devam etmiştir. 1950 öncesi dönemde memleket genelinde motor, kamyon, otobüs, otomobil sayısı toplamda 10 bini geçmezken bu sayı 1950 yılıyla birlikte hızla yükselmiştir. Özellikle otomobil sayısında 1974 yılına kadar ciddi oranda artışlar olmuştur. Ulaşım yolları ve vasıtalarının dışında Türkiye’de iletişim alanında da Demokrat Parti dönemiyle başlayan sonrasında devam eden büyük atılımlar ve gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle 1960’lı yılların sonunda televizyonla tanışan Türk halkı açısından daha önce var olan radyo büyük bir devrim olmuştur. Radyo sayısı, 1950 öncesi Türkiye’de oldukça az

²⁶⁴ Philipp L.Martin, **Bitmeyen Öykü: Batı Avrupa’ya Türk İşçi Göçü**, Uluslararası Çalışma Bürosu Yayınları, Ankara, 1991, s.133-134

²⁶⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Mart 1972

²⁶⁶ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1942-1943**, Recep Ulusoğlu Basımevi, C.14, Ankara,1944, s.353; **Türkiye İstatistik Yıllığı 1963**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın no:490., Ankara,1965, s.507; **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:460, Ankara, 1964, s.515.; **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/1965**, Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:510,Ankara 1967,s.622; **Türkiye İstatistik Yıllığı 1975**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:750, Ankara, 1976, s.272; Bayındırlık Bakanlığı, **Türkiye Karayolları İstatistik Yıllığı 1964**, Ankara 1966, s.33; **Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Yıllığı 1952**, Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet istatistik Umum Müdürlüğü, C.20., Ankara,1952, s.479; **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/1965**, Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:510, Ankara 1967, s.557; **Türkiye İstatistik Yıllığı 1975**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:750, Ankara, 1976, s.262

ve sınırlıdır. Radyo, köyler ve kasabalarda neredeyse yok kadar azdır. Yurt genelinde radyonun yaygınlaşması, köylere ulaşması Demokrat Partiyle birlikte hızlanmıştır. Başlayan süreç, parti sonrası dönemde de devam etmiştir. Türkiye’de mevcut il, ilçe, bucak ve köylerdeki radyo sayısı 1938 yılından başlayarak 1974 yılına kadar gittikçe artmıştır.²⁶⁷ Demokrat Parti dönemiyle birlikte, memleketin her bucağı neredeyse radyoyla tanışmış, köyler dünyada ve şehirlerde olup bitenleri yakından takip etme, öğrenme şansını elde etmiştir. Gazetenin bile ulaşmadığı köylere, radyonun ulaşması dönem açısından bir devrim olmuştur. Buda doğal olarak iletişim araçlarıyla şehirlerden haber alan, şehri öğrenen köylerin göçlerini tetiklemiştir. Şehirlere yaşanan göç, Türkiye’nin köy ve kent nüfusu dengesinde farklılaşmasına yol açmıştır. 1927 tarihinde nüfusu 13 milyon civarında olan Türkiye nüfusu 1935 yılında 16 milyon, 1940 yılında 17 milyon kişiye yükselmiştir. 1950 yılına gelince ülke nüfusu toplam 20 milyon kişiyi geçmiştir. Yani 1927 yılından 1950 yılına kadar 23 yılda nüfus, 7 milyon kişi artmıştır. 1955 yılında yapılan sayımlarda Türkiye’nin nüfusu 24 milyona, 1965 yılında nüfus miktarı 31 milyona, 1975 yılında 40 milyon kişiye yükselmiştir. Yani Demokrat Partinin iktidara geldiği 1950 yılından 1975 yılına kadar yaklaşık 25 yılda nüfus artışı 20 milyon kişi olmuştur. ²⁶⁸ 23 yılda 7 milyon artan ülke nüfusu bu sefer 25 yılda 20 milyon artmıştır. Bu artış hızı, önceki yıllara göre ülke için oldukça yüksek bir oran olmuştur. Buradan hareketle Demokrat Parti Dönemi sonrasında nüfus artış hızı Demokrat parti öncesine göre oldukça yüksek seyretmiştir. Bu yüksek hız, sonraki yıllarda da devam etmiştir. Parti döneminde hızlı artış hızına sahip Türkiye nüfusunun, çoğunluğu köylerde yaşamaktadır. Kırsal nüfus çoğunluğu teşkil etmektedir. Yukarıda Demokrat Partinin uyguladığı tarım, imar ve iletişim politikaları zaten hızı yüksek olan nüfusun 1955 yılından sonra köylerden kenetlere göçlerine sebep olmuştur. İç göç Demokrat Parti sonrası gittikçe kronikleşmeye başlamıştır. Dönem içinde başa gelen İskân Bakanları, Türkiye’nin ekonomik idari bölgelere göre ayrılması gibi planlamalar

²⁶⁷ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1942-1943**, Recep Ulusoglu Basımevi, C.14, Ankara,1944, s.388; **Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Yıllığı 1952**, Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet istatistik Umum Müdürlüğü, C.20., Ankara,1952, s.528; **İstatistik Yıllığı 1960-1962**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:460, Ankara 1964,s.572; **İstatistik Yıllığı 1959**, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No:380, Ankara,1961, s.526; **Türkiye İstatistik Yıllığı 1963**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:490., Ankara,1965, s.519;**Türkiye İstatistik Yıllığı 1975**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1976,s.288

²⁶⁸ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1963**, Yayın no:490., Ankara,1965, s.42, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1975**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1976, s.30

yapsa da sonraki yıllarda şehirlere göçe engel olamamıştır. Ülkede ciddi bir şekilde gecekondulu sorunu oluşmuştur.²⁶⁹ 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden sonra İmar ve İskân Bakanları gecekondulu sayısının ülkede 63.000 geçtiğini ifade etmiştir. Bakanlar şehirlerin cazibe merkezi olmaktan çıkarılması ve köylünün köyden göç ettirilmemesi için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁰ Ancak bütün bunlara rağmen köylerde yeterli toprağı olmayan ve geçinemeyen köylüler, bir traktör ya da bir parça arazi alabilmek umuduyla şehirlere göç etmişlerdir. Kentlerde işsizlere her seferinde yenileri eklenmiştir. Türkiye’de yaşanan hareketli siyasi ortam, kalıcı ve çözüm odaklı planlamanın yapılmasına her seferinde engel olmuştur. Gerek kentlere yığılan işsizler gerekse köyde geçinemeyen nüfus aradığını bulamadığı noktada hükümetlerin imzaladığı işgücü antlaşmalarını fırsat olarak görmüş, Fransa ve diğer ülkelere göç etmiştir. 1960’lı ve 1970’li yıllarda bu göç öyküleri, sinemalara, kitaplara, televizyonlara konu olmuştur.²⁷¹

1.6. Fransa

XIX. yüzyılın sonlarına kadar sanayide önemli bir güce sahip olan Avrupa XX. yüzyılla birlikte Avrupa dışındaki ülkelere olan Amerika, Japonya ve Sovyet Rusya’nın hızla sanayileşmesiyle yeni rakiplerle tanışmıştır. 1914’de patlak veren Birinci Dünya Savaşı Avrupa’ya borç, yıkım ve sayısız can kaybı getirmiştir. Avrupa sanayisi çöküşe geçmiştir. Avrupa artık dünyanın merkezi değildir. Dünya ticaretinin büyük çoğunluğu elinden çıkmıştır. Atlantik ve beraberinde Süveyş Kanalı yüzyılı, yerini bambaşka kıtalardaki, Pasifik Okyanusu ve Panama Kanalı’na bırakmıştır. 1913’ten 1926 yılına kadar, Avrupa ticaretinin küresel değeri %32 arttıysa da yeni yükselen ticaret merkezleri olan Arjantin için bu değer artışı %187, Hindistan için %158, Amerika Birleşik Devletleri için %196, Kanada için %307 olmuştur. Böylece Avrupa, 1913 yılında dünya ticaretinin tek başına %54’üne sahipken, 1926 da %48’e gerilemiştir.²⁷² Görülmektedir ki Avrupa’nın dünya ticaretindeki konumu her geçen

²⁶⁹ BCA. Fon Kodu: 030.1.00 Kutu:77 Gömlek: 486 Sıra: 5, 29.04.1967.

²⁷⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Eylül 1960

²⁷¹ Ömer Osmanoğlu, “Türk Sineması’nda Dış Göç Olgusu: Sosyo-Kültürel Karşılaşmalar, Kimlik Çatışması ve Yabancılaşma”, *Marmara İletişim Dergisi*, yıl 2016 S.25, s.77-96 Ayrıca BKZ. Mücella Ateş, “Sinemada Göç Bağlamında Sınıf, Kimlik ve Mekân: Ömer Lütfi Akad ve ‘Göç Üçlemesi’”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi*, C.4 S.2, 2020, s.128-139

²⁷² Collège du travail, a.g.e., s.1-10

gün farklılaşmış, kıta elindeki ticari avantajını kaybetmiştir. Dünya ekonomilerindeki bu hızlı değişim, yukarıda görüldüğü gibi bazı ülkelerinin lehine gerçekleşmişken, bazı ülkeleri ise aleyhinde olabilmektedir. Avrupa Kıtası'nda yaşanan Birinci Dünya Savaşı, kıtanın dünya ticaretindeki önemini kaybetmesinde rolü büyük olmuştur. Avrupa Kıtasında yaşanan savaş ve askeri mücadele, ekonomik gelişmeleri her seferinde engellemiştir. Bu dönemde Avrupa'da, sanayiye önem istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Böylece Avrupa ülkeleri XIX. yüzyıldaki yükselişini gerçekleştiremediği gibi mevcut ekonomik durumlarını da koruyamamıştır.

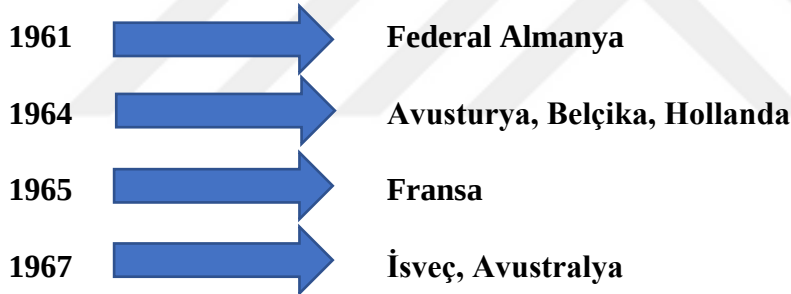
Avrupa ülkeleri İkinci Dünya Savaşı sonrası geliştirilen yeni politikalarla sanayi alanında hızla atılıma ve büyümeye girişmiştir. Savaş sonrasında imzalanan Roma Antlaşması'yla kurulan “Ortak Pazar”, “*Common Market*” ya da başka isimle “*Avrupa Ekonomik Topluluğu*” ile Avrupa ülkeleri üretim faaliyetlerinde emek, ticaret, enerji gibi alanlar başta olmak üzere ortak politikalar yürütme kararı almış²⁷³ böylece hukuksal varlıklarını elde etmişlerdir.²⁷⁴ Görülmektedir ki çatışma ve savaşların yıkımdan başka bir şey getirmediğini bünyesinde deneyimleyen kıta ülkeleri ekonomilerini düzeltme ve birlikte hareket etme kararı almışlardır. Böylece yaşanan bu süreç sonraki dönemlerde Avrupa Birliği düşüncesinin doğmasında önemli rol oynamıştır. Tüm kıtada yaşanan yeni dönemle birlikte özellikle Batı Avrupa ülkeleri dönüşen ekonomilerinde çoğalan iş kollarına işçi bulmakta zorlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle, nüfus artış oranlarındaki yaşanan düşüklük bazı ülkelerde büyük bir soruna dönüşmüştür. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri, başka ülkelere iş kollarında çalışacak işçi talebinde bulunmayı düşünmüşlerdir. Bu ülkeler öncelikle kendileriyle kültürel ve inançsal yakınlıkları bulunan kıta ülkelerine odaklanmışlardır. Doğal olarak bu ülkeler, toplumsal adaptasyonlarının daha kolay olacağı ülkelere öncelik vermişlerdir. Bu şekilde İtalya Batı Avrupa'ya ilk işçi gönderen ülke olmuştur. Sonraki süreçte Portekiz, Yugoslavya, İspanya işçi gönderen diğer ülkeler arasına girmiştir.²⁷⁵ Batı Avrupa'ya yabancı işçiler, çoğunlukla 1960'lı yılların başına kadar ki dönemde kömür madenlerinde çalışma amacıyla talep edilmiştir. Çünkü kıtada büyüyen

²⁷³ Nusret M. Ekin, “Ortak Pazar'da Çalışma Meseleleri ve Türkiye”, **Journal of Social Policy Conferences**, 2011, s.279

²⁷⁴ Nermin Abadan, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s.36

²⁷⁵ Mahmut Tezcan, **Dış Göç ve Eğitim**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2000, s.1

sanayinin uzun bir süre lokomotif kömür olmuştur. Kömüre ihtiyaç arttıkça, doğal olarak insan ihtiyacında da artış olmuştur. Örneğin Batı Almanya’da 1950 yılında 125,8 milyon ton olan kömür üretimi, 1960 yılında 142,3 milyon tona yükselmiştir.²⁷⁶ Buradan yola çıkarak kömürün çıkarılmasında insan faktörünün önemi düşünüldüğünde ise bu ülkede elbette insan gücüne de ihtiyaç doğal olarak artacaktır. 1960 yılından sonraki süreçte sanayide yeni enerji kaynaklarının kullanılmasıyla madencilğe ihtiyaç azalsa da bu seferde yükselen sanayi, tarım ve diğer sektörlerde çalışacak elemana ihtiyaç artmıştır. Özellikle yukarıda bahsedilen ülkelere gelen işçilerin ihtiyacı karşılayamaması, ağır işlerde çalışmak istememesi, ücretler gibi konularda işverenlerle sorunlar yaşaması üzerine Avrupa ülkeleri, entegrasyon sorunları yaşayacaklarını bilmelerine rağmen Türkiye gibi ülkelere işçi talep etmiştir. Türk hükümetleri, Avrupa ülkelerinin bu isteklere sessiz kalmamıştır. Böylece ilk olarak 1961 yılında Almanya ile başlayıp, 1967 yılında Avrupa dışındaki İsveç ve Avustralya’yla birlikte toplamda yedi ülke Türkiye ile işçi antlaşması imzalamıştır.²⁷⁷

Yukarıda görüldüğü üzere 1961 yılında Avrupa’yla başlayan işgücü anlaşmaları 1967 yılında kıta dışındaki ülkelerle sona ermiştir. İlk olarak 30 Ekim 1961 tarihinde Federal Almanya ile *Türkiye – Federal Almanya İşgücü Anlaşması*’nı imzalamıştır. On iki madde olarak imzalanan bu antlaşmayla, iki ülke de Türk işçilerini nakledecek ve karşılayacak kurumlar yetkilendirilmiştir. Türkiye’de İş ve İşçi Bulma Kurumu, Almanya’da Federal Almanya İşçi Bulma Kurumu ve İşsizlik Sigortası Kurumu iki ülke adına yetkilendirilen kurumlar olmuştur. Almanya’nın Türkiye’de işleri kolaylaştırması için bir irtibat bürosu kurması, bu büronun işçilere Almanya’daki

²⁷⁶ Muzaffer Dartan, “Almanya’da Enerji Politikaları ve Kömür Sektörü”, TMMOB 1. Enerji Sempozyumu, Ankara, 12-14 Kasım, 1996, s.2-3

²⁷⁷ **Dışişleri Bakanlığı**, Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları, 1973, s.18, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Kayıt no: 51370, Yer no: A III.8231.b

çalışacakları işler ve ülkenin yaşam şartları hakkında bilgilendirme yapması kararlaştırılmıştır. İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından seçilen işçilerin, sağlık kontrollerinin bu büro tarafından yapılmasına karar verilmiştir. Türk işçilerin, Türkiye’den Almanya’ya kadar olan masraflarını Almanya üstlenmiştir. Anlaşma bir yıllığına onaylanmış, iki ülke tarafından üç ay önceden feshedilmediği takdirde otomatik olarak bir yıl daha uzatılması kararlaştırılmıştır. Anlaşma hükümlerinde, Türk işçisine Almanya’da sadece bir yıllığına pasaport verilmesi kararlaştırılmıştır. Eğer Türk hükümeti isterse bu süreyi uzatabilecektir. Yine anlaşmaya göre, bir yıllığına Türk işçisine çalışma vizesi düzenlenmiş, en fazla iki yıl Almanya’da oturma hakkı tanınmıştır. Ancak 20 Mayıs 1964 yılında iki ülke arasında yeniden imzalanan ek bir protokolle iki yıllık süre antlaşmadan çıkarılmıştır.²⁷⁸ Anlaşıyor ki bu düzenlemeyle Türk işçisi yeni bir iş bulduğu takdirde, yaptığı iş sözleşmesi ile Almanya’da kalabilme hakkı elde edebilmiştir. Böylece Türk işçisi için, iki yıl engeli ortadan kaldırılmıştır. Bu maddeden yola çıkarak Türk işçisinin artık çalıştığı müddetçe ülkede kalabileceğini söylemek mümkündür.

İkinci olarak Avusturya ile Viyana’da, 15 Mayıs 1964 tarihinde *Türkiye-Avusturya İşgücü Anlaşması*’nı imzalamıştır.²⁷⁹ Türkiye adına Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü Kemal Gökçedağ ve Avusturya Cumhuriyeti Federal Hükümeti adına Avusturya Federal Dışişleri Bakanlığı Elçisi Dr. Eduard Schiller antlaşmaya imza atmıştır. Antlaşma on yedi maddeden oluşmuştur. Bu antlaşmada, Almanya’yla yapılan anlaşmaya benzer olarak işçilerin transferleri için İş ve İşçi Bulma Kurumu ve Avusturya Sosyal İdare Bakanlığı yetkilendirilmiştir. Avusturya Sosyal İdare Bakanlığı’nın yetkilendirdiği bir komisyonun Türkiye’de İş ve İşçi Bulma Kurumuyla ortak çalışma yapması, işçilerin sağlık kontrollerinin ise iki ülkenin ayrı ayrı yapması gerekliliği kararlaştırılmıştır. Anlaşmaya göre, Türk işçilerin yol ücretlerinin Avusturya’daki işyerlerine varıncaya kadar olan miktarı, Avusturya hükümeti komisyonunca işverenin talimatıyla karşılanacaktır. Anlaşmanın bu yönünün, Almanya’yla yapılan anlaşmayla oldukça benzer olduğunu söylemek mümkündür. Anlaşma gereğince ülkelerin resmi komisyonları, Türk işçilerin yol ücretleri ve sorumluluklarını yüklenmişlerdir. Ayrıca işçilerin vize süresi “yeter

²⁷⁸ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.136-145

²⁷⁹ BCA. Fon Kodu: 030.18.01.2 Kutu: 179 Gömlek: 49 Sıra: 13. 20 Ağustos 1964

müddet” şeklinde esnek tutulmuş, tarih belirtilmemiştir. Almanya’da olduğu gibi kesin tarihler zikredilmemiş, Türk işçinin oturma izni ve çalışma süresi belirtilmemiştir. Avusturya işgücü anlaşmasında, Almanya’dan farklı olarak Türk işçinin Avusturya’da çalışan işçilerle aynı hakka sahip olduğu güvence altına alınmıştır.²⁸⁰ Bu yönüyle Avusturya işgücü anlaşması daha net bir anlaşma özelliği taşımaktadır. Ayrıca antlaşmanın geçerlilik süresi, 31 Aralık 1964 olarak belirtilmiş ve yaklaşık sekiz aylık bir süre konulmuştur. Almanya’yla yapılan antlaşmada ise bu süre bir yıl olmuş, fesih edilmediği takdirde yine antlaşmanın otomatik olarak bir yıl uzatılabileceği karara bağlanmıştır.

16 Temmuz 1964 tarihinde, Belçika ile *Türkiye-Belçika İşgücü Anlaşması*’nı imzalamıştır.²⁸¹ Türk Hükümeti adına Büyükelçi Hasan Esat Işık, Belçika Hükümeti adına İstihdam ve Çalışma Bakanı L. Servais anlaşmaya imza atmıştır. Anlaşma yirmi dört maddeden ve ek bir protokolden oluşmaktadır. Antlaşma üstte belirtilen iki ülke işgücü anlaşmasından farklı olarak, işçilere 20 yaşından küçük, 35 yaşından büyük olmamak şartı konulmuştur. Sadece kalifiye işçiler için azami yaş sınırı 45 olarak belirlenmiştir. Anlaşmada, diğer iki ülke işgücü anlaşmalarında bulunmayan işçilerin dil sorunlarıyla ilgili ayrı bir madde yer almıştır. İşverenlerin, işçilerin dil sorunlarına yönelik dil kursları tertip etmesi karara bağlanmış, ülke dilini bilenlerle bilmeyenlerin eşit ücret alması yönünde fikir beyan edilmiştir. Buradan yola çıkarak Almanya’ya gitmeye başlayan Türk işçilerin, bu yönde gelen şikayetlerden olsa gerek, bu madde anlaşmada öncekilerden farklı olarak yer almıştır. Çünkü yurtdışına yeni gitmeye başlayan Türk işçilerin gittikleri ülkede dil sorunları yaşayacakları kaçınılmazdır. Bunun için hükümetlerin buna çözüm getirmesi zorunlu olmuştur. Anlaşmaya göre Türk işçilerin Türkiye’den Belçika’ya kadar olan yol masrafları Belçika hükümeti yerine işverenlere bırakılmıştır. Anlaşıyor ki bu yönüyle Belçika hükümeti, direkt sorumluluk almamıştır. Oysaki Almanya ve Avusturya’yla yapılan işgücü antlaşmalarında büro veya komisyon, Türk işçilerin masraflarını karşılayacak, işveren sonra devlete bu ödemeyi kendisi yapacaktır. *Türkiye-Belçika İşgücü Anlaşması*’nda, Almanya ve Avusturya İşgücü Anlaşmalarından farklı olarak üç yıl üst üste çalışan Türk işçisine, süresiz çalışma hakkı tanınmıştır. Ayrıca vize ya da oturma konusunda

²⁸⁰ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e, s.149-157

²⁸¹ BCA. Fon Kodu: 30.18.1.2. Kutu: 184 Gömlek:16 Sıra:13. 22 Mart 1965

süre belirtilmemiş böylece Türk işçisinin eli rahatlatılmıştır. Yine anlaşmada, Türk işçilerin Belçikalı işçilerle aynı hakka sahip olacağı belirtilmiş, Türk işçi çocuklarının Belçika’da büyütülmesi halinde, işçilerin Belçikalılarla aynı oranda aile tazminatı alacağı vurgulanmıştır.²⁸² İfade edilebilir ki aile tazminatı ve destekleri, Avrupa’ya giden Türk işçiler ve ülke hükümetleri arasında daima problem teşkil etmiş, dolayısıyla sürekli işgücü anlaşmalarında yeni değişiklikler yapılmasına neden olmuştur. Çünkü Avrupa’ya giden Türk işçilerin büyük kısmı, eşlerini ve çocuklarını yanlarında götürmemişlerdir. Götürenler ise, bazı çocuklarını Türkiye’de bırakmışlardır. Türkiye’de bırakılan bu çocuklar için Avrupa hükümetleri, aile yardımı vermeyi ret etmişlerdir. Almanya’yla yapılan anlaşmada bu konu sonraya bırakılmış, Avusturya’yla yapılan anlaşmada ise konuya değinilmemiştir. Bu yönüyle Belçika İşgücü Anlaşması, aile destekleri konusunda diğerlerinden daha açık ve belirgin bir çerçeve çizmiştir. Sonraki yıllarda büyük bir soruna dönüşecek olan aile yardımları, Avrupa’daki işçilerin en çok şikâyet ettikleri meselelerden olmuştur.²⁸³

Belçika ile yapılan işgücü anlaşmasında, ayrıca kömür ve maden işletmelerinde çalışacak Türk işçilerine yönelik bir başlık mevcuttur. Türkiye’nin diğer ülkelerle yaptığı anlaşmalarda böyle bir başlık olmaması anlaşmayı farklı kılmıştır. Buradan hareketle Belçika hükümetinin anlaşmayı yaparken, Türk işçilerini kömür madenlerinde istihdam etme düşüncesine sahip olduğunu söylemek mümkündür.²⁸⁴

19 Ağustos 1964 tarihinde Lahey’de, Hollanda ile *Türkiye Hollanda İşgücü Anlaşması*’nı imzalanmıştır.²⁸⁵ 25 maddeden oluşan bu anlaşmaya, Türkiye Cumhuriyeti adına Büyükelçi Fuat Kepenek, Hollanda Hükümeti adına L. de Block imza atmıştır. Anlaşmada, Belçika İşgücü Anlaşması’na benzer olarak kalifiye olmayan işçiler için 21-35 yaş arası, kalifiye olan işçiler için ise 23-45 yaş arası yaş şartı getirilmiştir. İşçilerin sağlık kontrolleri, diğer anlaşmalarda olduğu gibi İş ve İşçi Bulma Kurumu ve Hollanda’nın yetkili birimine bırakılmıştır. İş sözleşmesinin süresi, Almanya ve Avusturya İşgücü Anlaşmalarında olduğu gibi, belli bir yıl ile sınırlandırılmıştır. Türk işçisinin, Hollandalı işçilerle aynı hakka sahip olduğu ve aile

²⁸² **Dışişleri Bakanlığı, a.g.e, s.161-175**

²⁸³ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Bülent Ecevit Mektubu**, Almanya,14.08.1974

²⁸⁴ **Dışişleri Bakanlığı, a.g.e, s.161-175**

²⁸⁵ **BCA. Fon Kodu: 30.18.1.2. Kutu: 184 Gömlek:16 Sıra:14. 22 Mart 1965**

yardımlardan faydalanacağı hükmü metinde yer almıştır. İşçilerin yol masraflarını, Hollanda adına sorumlu olan “*direction*” birimince ödenmesine karar verilmiş, işverenin bu masrafı sonradan devlete ödemesi kararlaştırılmıştır. Belçika İşgücü Anlaşmasında olduğu gibi, bu durum işverenin inisiyatifine bırakılmamıştır.²⁸⁶ Anlatılanlardan hareketle 1964 yılı Türkiye açısından, ülkelerle görüşmelerin yapıldığı ve ülkeler arası protokollerin, işgücü antlaşmalarının yoğun olduğu bir yıl olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında 8 Nisan 1965 tarihinde on iki maddeden oluşan *Türkiye-Fransa İşgücü Anlaşması*’nı imzalanmıştır. Fransa’yla yapılan işgücü antlaşmasında, İş ve İşçi Kurumu ve Fransız Ulusal Göç Ofisi yetkilendirilmiştir. Fransız Ulusal Göç Ofisi’nin, Türkiye’de bir temsilcilik kurması kararlaştırılmıştır. Gönderilecek Türk işçilerin, sağlık kontrolleri ve bu kontrollerde kullanılacak cihazlar önceki işgücü antlaşmalarından farklı olarak, Fransa işgücü antlaşmasında daha ön planda olmuştur. Anlaşılmaktadır ki Fransa, sağlık sorunu yaşayacağı işçi istememekte ve sağlık masraflarının ülkeye fazladan yük olmasının önünü kesmektedir. *Türkiye-Fransa İşgücü Anlaşması*’nda, işçilerin yol masraflarını Fransız hükümeti üstlenmiştir. Fransız işçiler ve Türk işçilerin, eşit haklara sahip olduğu belirtilmiş, Fransız hükümeti kanunlarına uygun olarak işçilerin aile yardımı almaları ve sosyal güvenlik rejimlerinden faydalanmaları kararlaştırılmıştır. Anlaşmada, aile yardımları konusunda tam bir belirginlik yoktur. Anlaşmada geçen “*Fransa kanunlarına uygun olması durumu*” yeterince açıklanmamıştır.²⁸⁷ Anlaşma maddeleri konumuz gereği daha kapsamlı olarak üçüncü bölümde ele alınacaktır.

1965 tarihinden sonra Avrupa ülkeleriyle olan antlaşmalar kıta dışına taşmıştır. 10 Mart 1967 tarihinde, İsveç ile Türkiye arasında *Türkiye-İsveç İşgücü Anlaşması* imzalanmıştır.²⁸⁸ Anlaşma on üç maddeden oluşmuştur. Anlaşmaya Türkiye Cumhuriyeti adına Talat Benler, İsveç Krallığı adına Torsten Nilsson imza atmıştır. Anlaşmada, Türkiye adına İş ve İşçi Bulma Kurumu, İsveç adına ise İsveç İşgücü Komitesi irtibat büroları yetkilendirilmiştir. İşçilerin sağlık kontrollerini bu büroların, Türkiye’nin sağladığı destekle yapacağı, işçilerin yol masraflarının komite tarafından karşılanacağı ve işçilere bu komitenin dil kursu açabileceği hükmü yer almıştır. Bu

²⁸⁶ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.179-186

²⁸⁷ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.189-193

²⁸⁸ BCA. Fon Kodu: 030.18.1.2 Kutu: 211 Gömlek:70 Sıra:15. 25 Eylül 1967

yönüyle Türkiye-İsveç İşgücü Anlaşması, Türk işçilere dil kursu imkânı açısından, Belçika İşgücü Anlaşması'yla benzerlik göstermektedir. Ancak dil kursları maddesinin, anlaşma hükümlerinde yer almasına rağmen tüm ülkelerde uygulanmasında çeşitli sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Türkiye-İsveç İşgücü Anlaşması'nda, Türk işçilerin işçi vizesi, çalışma ve oturma süresinden bahsedilmemiştir. Ayrıca anlaşmayı taraflardan biri feshetmediği sürece geçerli olduğu belirtilmiştir.²⁸⁹ 5 Ekim 1967 ise son olarak Kanberra'da Avustralya ile Türkiye, Türkiye-Avustralya İşgücü Anlaşması'nı imzalanmıştır. 29 maddeden oluşan anlaşmaya, Avustralya hükümeti adına Muhacerat Bakanı B.M Snedden, Türkiye Cumhuriyeti adına Büyükelçi Baha Vefa Karatay imza atmıştır. Anlaşmada, Avustralya hükümetince Türkiye'de "Avustralya Ofisi" adlı bir ofisin kurulması kararlaştırılmış, Türkiye'de ise İş ve İşçi Bulma Kurumu bu konuda yetkilendirilmiştir. Önceki işgücü anlaşmalarından farklı olarak Türkiye-Avustralya İşgücü Anlaşması, Türk işçilerin medeni durumları ve çocuk sayıları ile ilgili farklı şartlar taşımıştır. Anlaşmada, işçi alımında 21 ve 35 yaş arası bekar erkek ve kadınlar, 21 ve 45 yaş arası çocuksuz evli çiftler, 50 yaşını geçmemiş çocuklu evliler şartı bulunmaktadır.²⁹⁰ Buradan hareketle, Avustralya'nın aile ve çocuk destekleri ile ilgili yaşanan sorunları yaşamak istemediği, işçi yakınlarına ve çocuklarına ödenen sosyal yardımlardan kaçındığını söylemek mümkündür. 50 yaşını geçmemiş, çocuklu evlileri tercih etmesinin nedeni olarak, bu ebeveynlerin çocuklarının büyük oluşu ve bakmakla yükümlü olmayışı yönüyle, tercih sebebi olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye-Avustralya İşgücü Anlaşması'nda Türk işçilerin, Avustralyalı işçilerle aynı haklara sahip olduğu ve sosyal yardımlardan aynı ölçüde faydalanacağı garanti altına alınmıştır. İşçilerin yol masrafinin, Avusturya hükümetince karşılanması gerektiği ve Avusturya hükümetinin işçilere dil kursları vermesi zorunluluğu maddelerde güvence altına alınmıştır. Ayrıca anlaşmada, herhangi bir vize, oturma ve çalışma süresi belirtilmemiştir.²⁹¹ Bu yönüyle Türkiye-Avustralya İşgücü Anlaşması'nın Almanya işgücü anlaşmasından farklı olarak, Türk işçiler için daha avantajlı bir anlaşma özelliği taşıdığını söylemek mümkündür.

²⁸⁹ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e, s.197-201

²⁹⁰ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e, s.205-215

²⁹¹ Dışişleri Bakanlığı, aynı yer

1961 yılında Almanya'yla başlayan Avrupa ülkelerine Türk işçi göçü 1973 yılında Yom Kippur Savaşı sonunda ortaya çıkan dünya petrol krizine kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra, belirtilen ülkelere işçi göçleri kesilmiş, yapılan anlaşmalar durdurulmuştur. Böylece yapılan iş gücü anlaşmaları da geçerliliğini kaybetmiş, tarihe karışmıştır. Krize neden olan Yom Kippur Savaşı, 6 Ekim 1973 tarihinde Mısır, Suriye ve İsrail arasında patlak vermiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin Suriye ve Mısır'a yardım ettiğini belirterek, İsrail'i destekleyeceğini açıklamıştır.²⁹² Amerika Birleşik Devletleri'nin bu tavrına karşılık "*Petrol ihraç eden ülkeler (OPEC)*" topluluğunu oluşturan on Arap ülkesi, İsrail'in 1967 yılındaki işgal ettiği Arap topraklarını teslim etmesini ve Filistinlilerin haklarının verilmesini talep etmiştir. Petrol ihraç eden ülkeler, taleplerinin gerçekleşene kadar her ay petrol ihracatını düşüreceğini, petrol fiyatlarına zam yapacağını açıklamıştır. Topluluk, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Avrupalı devletlere ambargo uygulamıştır.²⁹³ Yaklaşık beş ay süren ambargoda²⁹⁴ dünya ekonomileri ciddi şekilde etkilenmiştir. Petrol fiyatları yükselmiş, borsa çökmüş, sanayiler etkilenmiş, işsizlik ve enflasyon oranları artmıştır. Dünya çapında etkili olan bu petrol kriziyle, Batı Avrupa Ülkeleri işgücü politikalarında değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Böylece Avrupa Ekonomik Topluluğuna sınırlamalar getirmişlerdir. 1974 tarihinde Batı Avrupa ülkeleri yeni kanunlarla işgücü alımını tamamen durdurmuşlardır. Böylece 1960'lı yıllarda başlayan süreç 1974 yılında son bulmuştur.²⁹⁵ Bu tutumun altında, tek başına petrol krizi yatmamaktadır. Avrupa'daki sanayicilerin işçileri azaltma, mesai saatlerini arttırmaya yönelik isteklerinin, hükümetler üzerinde tesirlerinin de olduğunu söylemek mümkündür.²⁹⁶

1.6.1. Siyasal Ortamı

Tarihi çok eski zamanlara dayanan Fransa²⁹⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve İngilizlerin ülkenin ordusunu yalnız bırakmasıyla birlikte 1940 tarihinde

²⁹² **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Ekim 1973

²⁹³ **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Ekim 1973

²⁹⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Mart 1974

²⁹⁵ Bilhan Doyuran Kartal, **Batı Avrupa'da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2006, s.7, TTK Kütüphanesi, Kayıt no:99778, Yer no: A.VIII/667

²⁹⁶ Fransa'daki Türkiye İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Dergisi**, Şubat -Mart, S.6, Paris, 1974, s.14

²⁹⁷ Jacques Bainville, **Fransa Tarihi**, Çev.Hüseyin Cahit Yalçın, Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1938, s.7

Almanların işgaliyle tanışmıştır. Almanlar, Fransa'nın güneyinde Vichy şehrinde kendi güdülerinde yeni bir devlet kurmuştur. Fransız General Philippe Pétain, bu devletin başkan seçilmiştir. Pétain, Naziler ve İngilizler arasında bir denge politikası kurmaya çalışmış, Fransa'nın tamamının işgal edilmesine bir bakıma engel olmuştur. Ancak 1942 tarihinde Naziler kendilerine daha yakın olan Pierre Navalı Vichy Fransa'sı başbakanı olarak atamış, işgallerini daha da geniş alana taşımıştır. Bu dönemde Fransız ve İngiliz ilişkileri gittikçe bozulmuştur.²⁹⁸

Fransa, 14 Haziran 1940 tarihinde Almanlara yenilen Fransız ordusunda Tuğgeneral olan General Charles De Gaulle 17 Haziran 1940 tarihinde İngiltere'ye kaçmıştır. Mücadele ve vatanseverliği ile ünlü General Charles André Joseph Marie De Gaulle Birinci Dünya Savaşı'nda Fransız ordusunda teğmen ve yüzbaşı olarak görev yapmıştır. 1929-1931 yıllarında Mısır, Beyrut, Irak, Filistin gibi şehirlerde kurmay heyetinde çeşitli görevler yapmıştır.²⁹⁹ 17 Haziran 1940 tarihinde, İngiltere'ye kaçınca B.B.C. Radyosuna tarihe “18 Haziran Çağrısı” olarak geçen “*La France a perdu une bataille! mais la France n'a pas perdu la guerre*”³⁰⁰ “*Fransızlar bir muharebe kaybetmiştir ancak bir harbi kaybetmemiştir*” sözleriyle başlayan ünlü bildirisini³⁰¹ okuyarak tüm Fransa'yı Almanlara karşı savaşımaya davet etmiş, kendini daima özgür olduğuna inandığı Fransızların lideri olarak ilan etmiştir. Bu tarihte general 50 yaşındadır. Ancak her şey onun için yeni başlamıştır. Kendisinin, “*uluslar bazen orduların ve siyasetin yönetimini tek bir adamın ellerine bırakırlar*”³⁰² sözleri gerçek olmuş, Fransa'nın kaderini eline almıştır. Bu tarihten sonra İngiltere, General Charles De Gaulle'yi Fransa adına muhatap olarak kabul etmiştir. Buradan hareketle General Charles De Gaulle'nin ülkede gittikçe önemli bir kahramana dönüştüğünü söylemek mümkündür. 30 Mayıs 1943 tarihinde De Gaulle, İngiltere'den Cezayir'e geçerek kurulan “*Mili Kurtuluş Komitesinin*” başkanı olmuştur. Bu komite 3 Haziran 1944 yılında “*Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti*” adını almıştır. Almanların aynı yıl Fransa'dan çekilmesiyle 21 Ekim 1945 tarihinde Fransızlar, halk oyuyla De

²⁹⁸ Metin Işık-Mustafa Karaca, “*Vichy Fransa'sında Müttefik Devletlerine Karşı Yürütülen Propaganda Faaliyeti*”, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, Ek sayı, 2019, s.46-47

²⁹⁹ Fransa Büyükelçiliği, **General De Gaulle**, Ankara, 1968, s.3-7

³⁰⁰ Philippe Barres, **Charles de Gaulle**, The Continental Publishers and Distributors Ltd., Londra, 1941, s.5

³⁰¹ **Bibliothèque Nationale de France**, Bibliothèque Nationale et Universitaire de Strasbourg, NIM18414, Identifiant: ark:/12148/btv1b10209524t

³⁰² Charles de Gaulle, **Politika ve Üniforma**, Habora Kitapevi, İstanbul, 1966, s.22

Gaulle'ye güven oyu vermiş, yeni bir anayasa hazırlanmasına %96 ile “evet” demiştir. Bu durum Fransız halkının General Charles De Gaulle'ye güveninin tam olduğunu göstermiştir. 13 Kasım'da Charles De Gaulle, Fransa geçici hükümet başkanlığına getirilmiştir

Komünist, sosyalist ve cumhuriyetçi partiler arasındaki çekişmelerden ötürü Charles De Gaulle, 20 Ocak 1946 tarihinde hükümet başkanlığından çekilmiştir. Uzun zaman hükümet değişiklikleriyle yüzleşen ülke 1958 Mayıs'ında, Cezayir'de meydana gelen karışıklıklardan dolayı Fransa'nın Cumhurbaşkanı Coty General De Gaulle'ye bir hükümet kurması için çağrıda bulunmuştur.³⁰³ General De Gaulle Fransa'da yeni bir anayasa yapılması durumunda göreve döneceğini belirtmiştir.³⁰⁴ Bu istek üzerine 4 Ekim 1958 tarihinde Fransa'da yeni bir anayasa ilan edilmiş³⁰⁵ ülke Beşinci Cumhuriyet'e geçmiştir. Yürütme güçlendirilerek cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanınmıştır.³⁰⁶ General De Gaulle'ye yakın olan Yeni Cumhuriyet İçin Birlik Teşkilatı (UNR) kasım seçimlerinde iktidara gelmiş, 21 Aralık'ta Charles De Gaulle Fransa'nın cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. De Gaulle'nin arzusuyla 18 Mart'ta 1962 de Cezayir bağımsızlığına kavuşmuştur. 1965 tarihinde 7 senelik cumhurbaşkanlığı süresi biten De Gaulle yapılan seçimlerde %55 oy oranıyla 7 seneliğine tekrar cumhurbaşkanı seçilmiştir.³⁰⁷ Söylenebilir ki General Gaulle sadece İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa için kahramanca savaşmamış, savaş sonrasında da ülkesi için mücadelesi büyük olmuştur. Bu yönüyle Fransız halkı generali uzun süre desteklemeye devam etmiştir. De Gaulle dış politikada İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı politikalar yürütmüştür. İki ülkeye de güvenmemiştir. Daima Fransa'nın büyük ve güçlü bir devlet olduğuna inanmıştır.³⁰⁸ Dünyada etkin ve büyük bir Fransa hayali kuran De Gaulle Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya arasında kendisinin önderliğini bir Avrupa hayali kurmuş ve bunun mücadelesini sürdürmüştür.³⁰⁹ De Gaulle'nin Fransa hayali oldukça büyük olmuştur. Onun gözünde Fransa önemli politikaların

³⁰³ Fransa Büyükelçiliği, a.g.e.,8-13

³⁰⁴ **Taha Toros Arşivi**, Taha Toros, “*Fransa Cumhurbaşkanları*”, Taha Toros Dosyası, 01.06.1969 Kimlik No: 001582759010

³⁰⁵ Alfred Fabre-Luce, **The Trial of Charles de Gaulle**, Methuen-Co ltd., Londra, 1963, s.244

³⁰⁶ Ozan Örmeci; Temmuz Bezmez, **Fransa Siyaseti ve Dış Politikası**, Bilgesam Yayınları, İstanbul,2019, s.58

³⁰⁷ Fransa Büyükelçiliği, a.g.e.,13-14.

³⁰⁸ Falih Rıfkı Atay, “*Yerinde Duramayan Adam*”, **Taha Toros Arşivi**, Dosya No: 437.

³⁰⁹ **Yankı Dergisi**,18-24 Mayıs 1981, S.529, s.19.

daima merkezi olmuştur. 1967 Baharında Federal Almanya’da, Ekim 1967’de İtalya’da, 1968 yılında Büyük Britanya’da aynı yılın şubat ayında Hollanda’da³¹⁰ ve 1968 Mayıs’ında Fransa’da³¹¹ patlak veren komünist, sosyalist görüşlü üniversite öğrenci olayları Fransız halkında huzursuzluk yaratmıştır. İşçiler, öğretmenler ve işçi sendikaları bu olaylara destek vermiştir.³¹² 27 Nisan 1969 tarihinde Charles De Gaulle’nin bölgelerin oluşturulması ve senatonun yenilenmesi referandumunda halkın %52,5’inin³¹³ bu reformu reddetmesi üzerine De Gaulle 28 Nisan’da Fransa Cumhurbaşkanlığından istifa etmiştir.³¹⁴ Bu oran doğrultusunda söylenebilir ki Fransız halkının Charles De Gaulle’ye sempatisi gittikçe azalmıştır. Uzun süre aynı kişiyle yönetilen Fransız halkının yeni liderler istediğinin kanıtı olmuştur.

De Gaulle dış dünyada büyük bir Fransa yaratmak için uğraşmış, ancak dıştaki meselelerle uğraşmaktan iç meselelere yeteri kadar odaklanamamıştır.³¹⁵ Böylece iç hadiseler, onun sonunu hazırlamıştır. De Gaulle 9 Kasım 1970 tarihinde kalp krizinden hayatını kaybetmiştir.³¹⁶ Fransa’nın 18. Cumhurbaşkanı olan De Gaulle öldüğünde 10 yıl 6 ay Cumhurbaşkanı görevi yapmış Fransa tarihinin en uzun görevde kalan Cumhurbaşkanı olmuştur.³¹⁷ Charles De Gaulle’den sonra onun döneminde başbakanlık yapmış olan Georges Pompidou 15 Haziran 1969’da ikinci turda aldığı %58 oyla Fransa’nın yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir.³¹⁸ 2 Nisan 1974’te ölene kadarda ülkeyi yönetmiştir.³¹⁹ Yönetimi döneminde, Charles De Gaulle’nin politikalarını sürdürmeye çalışmıştır.³²⁰ Georges Pompidou’nun yerine Valéry Giscard d’Estaing seçilmiş Fransa’da Beşinci Cumhuriyetin üçüncü cumhurbaşkanı olmuştur.³²¹

³¹⁰ Raymond Marcellin, **Kamu Düzeni ve İhtilalci Gruplar**, Akın matbaası, Ankara, 1969, s.5-13

³¹¹ J.J Servan-Schreiber, **Bir Toplumun Uyanışı**, Sander Kitapevi, s.43.

³¹² Can Kolukısa, **Fransa’da Mayıs Patlaması**, Gül Matbaası, İstanbul, 1968, s.43

³¹³ **Le Parisien Gazetesi**, 27 Nisan 1969.

³¹⁴ **Le Figaro Gazetesi**, 28 Nisan 1968; **Le Monde Gazetesi**, 28 Nisan 1969.

³¹⁵ **Hayat Tarih Mecmuası**, Ağustos 1968, S.7, s.40.

³¹⁶ **Sud-Ouest Gazetesi**, 10 Kasım 1970.

³¹⁷ **Tutum Dergisi**, 3 Mayıs 1969, S.117, s.5-7.

³¹⁸ **Le Figaro Gazetesi**, 16 Haziran 1968; **Couverture du Magazine l’Express**, 16 Haziran 1969.

³¹⁹ **Le Parisien Gazetesi**, 3 Nisan 1974.

³²⁰ Özlem Demirkıran, “*Fransa’nın Güvenlik Politikası: De Gaulle Dönemi (1958-1969)*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S: 5, 2007, s.89.

³²¹ **La Montagne Gazetesi**, 20 Mayıs 1974.

1.6.2. Ekonomik Ortam

Birinci Dünya Savaşı Fransa’da sadece sanayi alanında değil üretimin en önemli unsuru olan işgücü kaybında da birçok probleme neden olmuştur. Bu nedenle 1914-1918 yılları arasında 132.000 Kuzey Afrika’dan ve 49.000 yabancı işçi Çin hindinden Fransa’ya çalıştırılmak üzere Fransız Yabancı İşçi Servisi (SMOA) kanalı ile getirilmiştir. Diğer Fransız kolonileri ve milliyetler de eklenince sayı 342.000 geçmiştir.³²² Özellikle ülkede dönem içinde yükselen tarım ve beraberinde tekstil endüstrisi dönem işçi talebinin yoğun olduğu sektörlerden olmuştur. 1911 yılında savaş başlamadan yapılan nüfus sayımında 41 milyon olan ülke nüfusu savaştan üç yıl sonra 1921 tarihinde 39 milyon kişiye gerilemiştir.³²³ Ülkede savaş esnasında sivil ölümleri ve azalan doğumlar nedeniyle nüfus kaybı 2 milyonu geçmiştir. Bu durum savaş geçiren Fransa’yı yeniden kaldırmak için zor bir durum oluşturmuştur. İşgücü açığını kapatamayacağını anlayan Fransa ülkeye yabancı işçi almayı bir çözüm olarak düşünmüştür. ³²⁴ Böylece ülkeye kabul edilen yabancı işçi ve aileleriyle birlikte kaybettiği nüfusunu telafi edebilmiştir. Rusya, Çekoslovakya, İspanya, İtalya, Polonya gibi ülkelerden göçmenler Fransa’ya kabul edilmeye başlanmıştır. 1926 yılında 40 milyon kişi olan ülke nüfusu, 1931 yılında 41.834 milyon kişiye yükselmiş, 1936 yılında ise 41.911 milyon kişi olmuştur.³²⁵ Böylece Fransa’da 1921 yılından 1936 yılına kadar nüfus artışı 2,7 milyon kişiyi geçmiştir. Bu artışın başlı başına sadece 1,8 milyonunu ülkeye tek başına alınan yabancı işçiler oluşturmuştur. Dünya Ekonomik Buhranı sonrası dünya ekonomileri hızla çökmeye başlamıştır. Fransa başta olmak üzere birçok ülke bu durumdan ciddi şekilde etkilenmiştir. Buhranla kapanan fabrika ve işyerleriyle birlikte Fransa’da işsizlik artmıştır. Ülkede vatandaşlarına iş bulamayan ülke göçmen istememiş, yabancı işçileri memleketlerine geri göndermiştir.³²⁶ Buradan hareketle Fransa’nın yabancı işçi politikasının ülkenin şartlarına göre sürekli değiştiğini söylemek mümkündür. Ülke politikası gereği ülke içindeki ekonomik duruma göre göçmenlerin ülkedeki geleceğine her defasında farklı şekilde karar

³²² **OFII** (l’Office Français de l’Immigration et de l’Intégration), Histoire d’Une Institution Chargée de l’immigration et de L’Intégration Des Etrangers 1945-2010, Paris,2011, s.19

³²³ **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Rétrospectif de la France, Séries Longues 1948-1988, 1990, Fransa. s.25

³²⁴ Murat Vasıf Erpuyan, **A La Communauté Turquie en France**, Centre Culturel Turc Nancy Yayınları, Fransa, 1989, s.1-23

³²⁵ **INSEE,a,g,e**, s.25

³²⁶ Erpuyan, **a.g.e**, s.1-23

verilmiştir. Fransa, Birinci Dünya savaşının etkileriyle mücadele ederken bu seferde İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Ülkenin İkinci Dünya Savaşı hemen sonrası gayri safi milli hasılası savaş öncesi rakamlara yakın olmuştur.³²⁷ Buradan yola çıkarak ülke ekonomisinin savaş döneminde yeterince atılımlar gerçekleştiremediğini söylemek mümkündür. Savaşın etkilerini telafi ettikçe Fransa Ekonomisi büyümeye başlamıştır. Ancak büyüyen ekonomide işgücü yetersiz kalmaya başlamıştır. 1946 yılında ülke nüfusu 40 milyon kişidir. Savaş öncesine göre nüfus artmadığı gibi yaklaşık 1,4 oranında düşmüştür.³²⁸ Bu durum yeniden işgücü ve yabancı işçilerin ülkeye davet edilmesi anlamına gelmiştir. Böylece Fransa Birinci Dünya Savaşı sonrasında uyguladığı yabancı işçi politikasına tekrar geri dönmüştür. Çünkü 1,4 oranında azalan nüfus büyümeye başlayan ülkenin işgücünü karşılayamamıştır.³²⁹

Fransız ekonomisi 1957 yılına kadar normal bir büyümeye sahip olmuştur. Bu dönemde Fransa'nın, Almanya'ya göre yıllık tarımsal üretimi düşük olsa da İtalya, Belçika, İngiltere ve Hollanda, Japonya gibi ülkelere göre yüksek olmuştur. Ülkede endüstriyel üretim tüm Avrupa ülkelerinde olduğu gibi savaş öncesindeki miktarlara yakındır. Ülkede yatırıma ayrılan kaynaklar dönem içinde az olmuştur. 1957 ve 1958 tarihinde Amerika'dan alınan dış borçlar tükenmiştir. Paranın değeri düşmüş, ekonomide dengesizlikler oluşmuş, fiyatlarda aşırı yükselmeler başlamıştır.³³⁰ Buradan hareketle Fransa'nın 1958 yılı öncesi ekonomik durumunun yeterince iyi olmadığını söylemek mümkündür. Özellikle 1957 devalüasyonu ile devletin gelir gider dengesi bozulmuştur. Jean Monnet'in girişimleriyle, uluslararası para fonundan alınan krediler tükenmiştir. Charles De Gaulle 1958 yılında bu kötü durumda başa geçmiştir. Başa geçer geçmez ülkede kemer sıkma politikası uygulamıştır. Kâğıt üzerinde bulunan ortak pazarı uygulamaya koymuş, ortak pazar ülkeleri arasında gümrük duvarlarını yıkmaya ve dış ticarete serbestleşme kararı vermiştir. 1959 tarihinde yaptığı geçici ekonomi planı ve 1962-1965 dönemi ekonomi planları ile ülkede refah ve istikrar yaratmıştır. Savunma, ekonomi ve birçok alanda değişim ve

³²⁷ Revue de l'OFICE, "L'économie Française Pendant La Présidence Du Général De Gaulle", Vol.121, No.2,2012, s.211-236

³²⁸ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1961), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 68 Volume, N.10 Fransa,1962, s.XII

³²⁹ Erpuyan, **a.g.e.**, s.1-23

³³⁰ Revue de l'OFICE, **a.g.m.**, s.211-236

dönüşümlerin öncüsü olmuştur. Uzay, havacılık, nükleer faaliyetlerde atılımlar gerçekleştirmiştir. De Gaulle, ülkede yaptığı değişimleri kendisinin kaleme aldığı kitabında şu şekilde izah etmiştir. “*On yıl boyunca refah, gelişme ve paranın değeri açısından bundan önceki elli yıllık dönem içinde ülkenin hiçbir zaman erişemediği bir başarıya başkanlık edecektim.*”³³¹ Generalin sözleri ortaya koymaktadır ki ülkedeki kemer sıkma politikası başarılı olmuş, ülke ilk meyvelerini almaya başlamıştır. Bu dönemde ülke ekonomide geliştikçe işgücünde de artış yaşanmıştır. Daha önce belirtildiği gibi 40 milyon olan ülke nüfusu yabancı sayılarıyla artarak 1962 yılında 46 milyona yükselmiştir.³³²

De Gaulle döneminde Fransa’da endüstri üretimi 1968 yılına kadar artış göstermiştir.³³³ Yine bu dönemde Fransa’da, enerji üretim ve tüketiminde önceki dönemlere göre büyük artışlar yaşanmıştır.³³⁴ Fransa’nın enerji, tarım, endüstri ihracatında belli dönemler düşüşler yaşansa da genel olarak yukarı doğru bir eğilim içinde olmuştur.³³⁵ De Gaulle ülke yatırımlarına yeni bütçeler ayırmış, konut yapımı ve inşaat sektörüne önem vermiştir. Taşrada sanayiye hızlandırmış, işletme kapasitelerini arttırmıştır. 1958 ve 1962 tarihleri arasında 75 Milyar Frank’ı ülke yatırımlarına harcamıştır. Bu ülke için oldukça yüksek bir oran olmuştur. 1960 Tarımsal Yönelme Kanunu ve 1962 yılında tamamlayıcı kanunlarla Fransa’da tarım gelişmiştir. De Gaulle’nin kendi ifadeleriyle bu durumu özetlemek mümkündür. “*Böyle bir şey daha önce görülmuş değildi, Fransa’da dolaşan hiçbir vatandaş böylesine büyük ve süratli bir değişim görmemiştir. Hiçbir zaman Fransa bu kadar inşa edilmemiş, üretmemiş, eğitilmemiştir. Paramız ve kredimiz bugünkü kadar değerli olmamış ve hiçbir zaman Fransızların hayat seviyesi bugünkü seviyeye ulaşmamıştır. 100 milyon kişinin yaşamasına elverişli olan Fransa kendi topraklarından tükettiğinden çok fazlasını üretir duruma gelmiştir.*”³³⁶ Fransa’da 1966 tarihinde De

³³¹ De Gaulle, **Umut Anıları**, Sinan Yayıncılık, s.147-180

³³² INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (*Resultats de 1961*), Ministère des Finances et des Affaires l’Economie, 68 Volume, N.10 Fransa,1962, s.XII

³³³ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (*Resultats de 1974*)1976, Ministère de l’Economie et des Finances,81 Volume Planche,11-12

³³⁴ INSEE, **a.g.e.**, s.13-14

³³⁵ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), *Fresque Historique Du Systeme Productifs*, Les Collections de L’Insee, 27 E, s.202

³³⁶ *Aynı yer*

Gaulle döneminde çıkarılan kanunlarla küçük komünler birleşerek şehirsell topluluklara dönüştürülmesinin önü açılmış kentleşme hızlanmıştır.³³⁷

Charles De Gaulle ve sonrasında Georges Pompidou döneminde hızla kalkınan ve kalkınmasını sürdüren Fransa, ihtiyacına göre yurtdışından işçi talep etmiştir. Özellikle ülkede De Gaulle dönemine göre yükselen sanayi, inşaat, gibi sektörlerde istihdam artmış³³⁸ buna bağlı olarak bu sektörlerde yabancı işçiye de ihtiyaç sürmüştür. Alman işgalinden General De Gaulle ile kurtulan Fransa’da 2 Kasım 1945 tarihinde bir kararname ile ³³⁹Charles De Gaulle “*Office National d’Immigration (ONI)*” yani Ulusal Göçmen Bürosu’nu kurmuştur. Büro, yabancı işçileri işe alma konusunda tekele sahip olan ilk devlet kurumudur. Böylece Fransa’da göç işlerinde sorumlu resmi bir kurum var olmuştur. 1940-1950 yıllarında, kurumun faaliyetleri oldukça sınırlı kalmıştır. De Gaulle’nin ülkenin başına geçtiği 1960’lı yıllar, Ulusal Göçmen Bürosu (ONI) faaliyetlerinin yeniden arttığı yıllara dönüşmüştür. İspanya, Tunus, Yugoslavya, Fas ve Türkiye Ulusal Göçmen Bürosu’nun misyonlarının açıldığı ülkeler arasına girmiştir.³⁴⁰

18 Eylül 1973 tarihinde Cezayir hükümeti, Fransa’ya işçi gönderimini durdurma kararı almıştır.³⁴¹ 3 Temmuz 1974 tarihinde Fransa Hükümeti AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) üyeleri ve özel kategori ülkeleri dışında daimî işçi statüsünde çalışan “*travailleur permanent*” olarak nitelendirdiği Türklerin de arasında bulunduğu yabancı işçi alımlarını tamamen durdurmuştur.³⁴² 1974 yılında ülke nüfusu 52 milyon kişidir.³⁴³ 1954 yılında, Fransa’da mevcut olan yabancı sayısı yaklaşık olarak 1,5

³³⁷ İçişleri Bakanlığı, **Fransa’da Şehirsell Topluluklar Strasbourg 22-25 Nisan 1968**

Toplantısı, Çev. Tetkik Kurulu Başkanlığı Müşavirleri, Gürsoy Basımevi, 1970, Ankara, s.7

³³⁸ **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), *Annuaire Retrospectif de la France, Séries Longues 1948-1988*, Ministère de l’Economie et des Finances Et du Budget, 76 Volume 1967, s.59

³³⁹ **OFII, a.g.e.** s.11- 31

³⁴⁰ **L’Office Français de l’Immigration et de L’Intégration (OFII), Erişim Tarihi:**23 Ağustos, 2021. <https://www.ofii.fr/notre-histoire>

³⁴¹ **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques) Les Collections de l’Insee; 226-227. série E, Entreprises; 46-47, Bibliothèque Nationale de France, Identifiant ark:/12148/bpt6k9756314ts.117

³⁴² **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques) Les Collections de l’Insee; 226-227. série E, Entreprises; 46-47, Bibliothèque Nationale de France, Identifiant ark:/12148/bpt6k9756314ts.117

³⁴³ **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), *Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1973)*, Ministère de l’Economie et des Finances, 80. Volume, N.22, Paris, 1975, s.14; **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), *Annuaire*

milyonu geçmiş iken 1965 yılında 2,5 milyon kişiyi geçmiştir. 1974 yılı sonunda ise bu sayı rekor kırarak 4 milyon kişiye ulaşmıştır.³⁴⁴ Fransa'nın büyüme hamlelerinde ve azalan nüfusunu karşılamakta yabancı işçilerin rolü büyük olmuştur. Özellikle inşaat ve bayındırlık alanında çalışan işçilerin Fransa'da 1950 ve 1975 yılları arasında toplamda sekiz buçuk milyon konutun³⁴⁵ inşa edilmesinde ve diğer bayındırlık faaliyetlerinin yürütülmesinde hizmetleri önemli olmuştur.

Statistique de la France, (*Resultats de 1962*), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 69 Volume, N.11

Fransa,1963, s.9; **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (*Resultats de 1963*), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 70. Volume, N.12, Paris, 1964, s.23; **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (*Resultats de 1964*), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 71. Volume, N.13, Paris, 1965, s.26 ; **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (*Resultats de 1965 et 1966*), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 73. Volume, N.15, Paris, 1967, s.28; **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (*Resultats de 1968*), Ministère de l'Economie et des Finances, 75. Volume, N.17, Paris, 1969, s.28 **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (*Resultats de 1970*), Ministère de l'Economie et des Finances, 77. Volume, N.19, Paris, 1970, s.14

³⁴⁴ Erpuyan, **a.g.e.**, s.1-23

³⁴⁵ V.Giscard d'Estaing, *Democratie Française*, Librairie Fayard, Paris, 1976, s.27.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEN FRANSA'YA TÜRK İŞÇİ GÖÇLERİ

2.1. 1965 Öncesi Türkiye, Fransa İş Gücü Üzerine Görüşmeler

Türkiye'den Fransa'ya resmi olarak Türk işçi gönderimi ilk defa 8 Nisan 1965 tarihinde imzalanan Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması esas alınarak gerçekleşmiştir.³⁴⁶ Ancak bilinenin aksine Fransa'nın Türk hükümetleriyle işçi görüşmeleri 1965 tarihinden daha önce başlamıştır. 1961 yılında Almanya ile imzalanan işçi antlaşmasından hemen sonra Türk işçiler Almanya'ya gönderilmeye başlanmıştır. “*Gastarbeiter*” yani konuk işçi olarak adlandırılan yabancı işçilerin arasına Türk işçilerde katılmıştır.³⁴⁷ Berlin dışında Batı Almanya'da sayısı 2.700 kişi olan Türk işçi sayısı 1961 tarihinde 6.800'e, 1962'de 18.558'e, 1963 tarihinde ise 27.501 kişiye ulaşmıştır. Daha önce Almanya'da İtalyan, İspanyol ve Yunanlıların başı çektiği işçi guruplarına böylece Türk işçiler de eklenmiştir.³⁴⁸ Fransa Almanya'daki Türk işçi göçlerini yakından takip etmiştir.³⁴⁹

Buradan yola çıkarak ifade edilebilir ki Türkiye'den Almanya'ya giden Türk işçileri Fransa'nın Türkiye'yi düşünmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. 1963 tarihinde Fransa Türkiye'yle ilk defa işçi alımı konusunda temaslarda bulunmuştur. Türkiye Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki 1963 tarihli Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Başbakan İsmet İnönü'nün imzasını taşıyan kararnamede Fransa'yla görüşmelerin yapıldığı ve bir protokolde uzlaşıldığı anlaşılmaktadır. “*Memleketimizden Fransa'ya işçi gönderilmesi konusunda Fransa hükümetiyle aktolunacak...*” ifadesiyle başlayan belgede antlaşmayı imzalamak için yetkilendirme yapılmıştır. Antlaşmayı imzalamak için Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter İdari İşler Yardımcısı Birinci Sınıf Orta Elçi Necdet Kent ile İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü Kemal Gökçedağ'a yetki verilmiştir.³⁵⁰ 1963 yılı aralık ayında

³⁴⁶ **BCA. Fon Kodu:** 030.18.01 **Kutu:**187 **Gömlek:** 45 **Sıra:** 2, 24.07.1965.

³⁴⁷ Abadan, **a.g.e.** s.43.

³⁴⁸ Abadan, **Batı Almanya'daki Türk işçileri ve Sorunları**, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara 1964, s.25.

³⁴⁹ **Dışişleri Bakanlığı, a.g.e.**,137-145.

³⁵⁰ **BCA. Fon Kodu:** 30.18.01.02 **Kutu:**174 **Gömlek:** 64 **Sıra:** 10, 19 Aralık 1963.

yapılan görüşmelerden iki ülke arasındaki çeşitli görüş farklılıkları nedeniyle sonuç elde edilememiştir.³⁵¹ Ancak Fransa'nın Türk işçi arayışı bitmemiş, bir yıl sonra tekrar konu gündeme gelmiştir. Ağustos 1964'te Fransız Sağlık Bakanı Raymond Marcellin, Türkiye'nin daveti üzerine sağlık meseleleri ve işçi alımı ile ilgili Türkiye'ye dört günlük bir gezi düzenlemiştir.³⁵² Marcellin, Türkiye'de hastaneleri ziyaret etmiş ve Fransa'nın sağlık konusunda Türkiye'ye yapacağı yardımları müzakere etmiştir. Fransız bakan ayrıca Türkiye'de doğum kontrolünün lüzumu üzerine demeçler vermiştir.³⁵³ Ancak Türkiye'deki birçok gazete geziyi haber yapmamıştır. Haber yapan gazeteler ise bakanın sağlık meseleleri üzerine demeçlerini vermiştir. Sadece Milliyet Gazetesi "*10 bin Türk işçisi Fransa'ya gidiyor*" başlığıyla Paris temsilciliğinden aldığı bu haberi birinci sayfadan bir paragraf şeklinde vermiştir. Haberde bakanın Türkiye'yle bir işgücü anlaşması imzaladığını ve Türk işçilerin Fransa'nın kuzeyindeki kömür madenlerinde çalıştırılmak üzere gideceğini belirtmiştir.³⁵⁴ Bu haber dışında Türkiye'nin hiçbir gazetesinde işçiler konusunda haber ve yoruma yer verilmemiştir. Fransız bakanın işçi meselesi üzerine gezisi konuşulmamış, Türk kamuoyunda tartışılmamıştır. Ancak Fransa için durum böyle olmamıştır. Fransa'nın önemli gazetelerinden Le Monde Gazetesi'nin 22 Ağustos 1964 tarihli Alain Murcier tarafından kaleme alınan haberinde, Fransa ve Türkiye'nin işçi konusunda tekrar müzakerelere başladığı ifade edilmiştir. Gazetede önemli tespitler yapılmıştır. Bakanın Türkiye gezisi işçi meselesi açısından ayrıntıları ile verilmiştir.

Fransa'nın çeşitli bakanlıklarında bulunmuş dönemin Fransa Halk Sağlığı Bakanı Raymond Marcellin'in, Ankara'nın daveti üzerine Türkiye'ye yaptığı dört günlük gezisi neticesinde halk sağlığı ve Türkiye'den işçi talebi konuları üzerine görüşmeler yaptığı, Ankara Çalışma Bakanlığı ile bir sözleşmede uzlaştığı haberleştirilmiştir. O dönemde Sağlık Bakanlığı, Fransız Ulusal Göçmen Bürosu'nun yetkili iki kurumundan birisidir. Dolayısıyla görüşmeler bu bakanlıkça yürütülmüştür. Bahsi geçen sözleşmeye göre 10.000 Türk işçisinin Fransa'nın kuzeyindeki maden işletmelerinde görevlendirileceği ifade edilmiştir. Ancak Fransa'nın sözleşmenin bazı

³⁵¹ **BCA. Fon Kodu:** Dışişleri Bakanlığı İşçi Meseleleri Koordinasyon Bürosu, 340.752-İMB/135, 29 Mart 1965.

³⁵² **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Ağustos 1964.

³⁵³ **Milliyet Gazetesi**, 20 Ağustos 1964.

³⁵⁴ **Milliyet Gazetesi**, 21 Ağustos 1964.

maddelerinde çekinceleri olması nedeniyle sözleşmenin Fransız Bakan tarafından henüz imzalanmadığı belirtilmiştir. Murcier, aslında Fransa'ya Türk işçi alımının belli bir süredir düşünüldüğünü ancak iki hükümetin göçmenlik anlaşmasındaki maddeler konusunda uzlaşamadığını belirtmiştir. Yapılan sözleşmede de uzlaşılmayan konunun işçilerin seyahat ödemeleri olduğu, Türk yetkililerin Türk işçilerin yol masraflarının ayrıldığı ülkeden Fransa'ya kadar olması gerektiğini, Fransız yetkililerin ise Fransız sınırından itibaren olmasını istediği bilgisi verilmiştir.³⁵⁵ Anlaşılmaktadır ki ulaşım masrafları, iki ülkenin antlaşmaya varmasında engel teşkil etmiştir. Türk hükümetinin talebi, sadece Türkiye'den gidecek işçiler için söz konusu olmamıştır. Çünkü işçilerin büyük çoğunluğu, Türkiye'den yeni gidecek olsalar da, bir kısmı daha önce gittikleri diğer Avrupa ülkelerinden Fransa'ya geçmeyi talep etmiştir. Bu yeni bir durum olmamıştır. Daha önce Almanya'ya giden bazı Türk işçiler, Almanya'ya yakın olan Fransa'nın Strazburg gibi şehirlerine kaçak yollarla ya da turist olarak geçiş yapmış ve çalışmıştır. Kaçak yollarla geçiş yapmış bu işçiler, 1965'te yapılacak resmi işçi statüsüne sonraları dahil olmuşlardır.³⁵⁶ Bazen de Fransız hükümeti kaçak giriş yapan Türk işçilerini affetmiş, resmi işçi statüsü tanımıştır.³⁵⁷ Anlaşıyor ki Türk Hükümeti, tüm bu yaşanacak durumları göz önünde bulundurmuş ve hesaba katmıştır. Dolayısıyla işçinin hareket edeceği ülke kısmında kararlı olmuştur. Fransa'yı Türkiye gibi uzak bir ülkeden gelecek Türk işçilerin yol masrafları, her seferinde ekonomik olarak endişelendirmiştir. Dolayısıyla bu sözleşme, sadece taslak olarak kalmış, yürürlüğe girmemiştir. Fransa'yla işçi görüşmelerine 1964 yılında tekrar ara verilmiştir.

Murcier'in yazısı sadece iki ülkenin görüşmeleri haberinden ibaret olmayıp, aynı zamanda Fransa'nın Türk işçilerini çalıştırmak istediği alanlar ve birtakım tespitlerde içermesi açısından önemlidir. Haberde, Kuzeydeki Nord et du Pas-de-Calais Kömür Maden'indeki işçi ihtiyacına dikkat çekilmiştir. Fransa'nın yabancı işçiye ihtiyacı olduğunu, sene başından bu yana Fransa'nın yetmiş binden fazla yabancı işçi aldığı vurgulanmıştır.³⁵⁸ Murcier'in belirttiği madenler dikkat çekicidir. Çünkü 1963 yılında, Fransa'nın tükettiği enerjinin %50'sini tek başına kömür karşılamaktadır. Özellikle Fransa'nın kuzeydoğusundaki, Belçika sınırında olan Nord

³⁵⁵ **Le Monde Gazetesi**, 22 Ağustos 1964.

³⁵⁶ **Le Monde Gazetesi**, 10 Nisan 1976.

³⁵⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Ekim 1973.

³⁵⁸ **Le Monde Gazetesi**, 22 Ağustos 1964.

et Pas-de-Calais Kömür Madeni, Fransa’da o yıllarda kömür çıkarılan dokuz merkezden birisidir. Bu dokuz merkez tüm Fransa’nın kömür üretimin %98’ini karşılamaktadır. Nord et Pas-de-Calais Kömür Madeni, Blancy, Lorraine, Loire, Cévennes, Aquitaine, Provence, Auvergne, Dauphine Kömür Madenleri bunların en önemlisidir. Fransızlar dışında Cezayirliler, Fas ve Tunuslular, Polonyalılar azda olsa Almanlar o dönemde kömür madenlerinde çalışan işçilerdir. Fransızlar, Polonyalılar ve İtalyanların ağırlıklı olarak çalıştığı kömür madenlerinde çalışan sayısı 1960 yılından 1963 yılına kadar gittikçe düşmüştür. Madenlerde çalışanların milliyetleri de farklılaşmıştır. Yerli Fransızların sayısı madende çalışan işçiler arasında azalırken, yabancı işçiler olan Faslılar ve Tunusluların sayısı 1963 yılında maden sektöründe gittikçe artmıştır. Ayrıca 1963 yılı madenlerde grevlerin yaşandığı bir yıl olmuştur.³⁵⁹ Buradan yola çıkarak söylenebilir ki madenlerde yaşanan süreç 1964 yılında haberin kaleme alındığı dönem Fransa’sı için büyük bir sorun olarak durmaktadır. Dolayısıyla mevcut olan bu ihtiyaç ve yaşanan durumdan ötürü Türk işçiler Fransa’ya alınmak istenmiştir.

Murcier 1964 yılında madenlerde çalışan Faslı işçilere değinmiş birçoğunun gerekli eğitimi aldıktan sonra ücretlerden kaynaklı problemler yaşadığını anlatmıştır. Çünkü işçiler zorlu koşullara sahip madenlerde çalışma karşılığında ücretleri az bulmuşlardır. Bu sebeple, Faslı işçilerin madendeki işlerini bıraktığını, Fransa’da başka işler aradıkları ya da Almanya veya Belçika madenlerinde çalışmak için ülkeyi terk ettiklerini ya da evlerine tamamen geri döndükleri anlatılmıştır.³⁶⁰

Buradan hareketle aslında Fransa’nın diğer göçmen işçilerin ücret ve çalışma şartlarını beğenmediği, madencilik gibi zor işlerde çalıştırmak üzere Türk işçilerini düşündüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Murcier, Türk işçilerin gelmeleri durumunda kömür madenlerinde ciddi bir rahatlama olacağını belirtmiştir. Yine haberden anlaşıldığı kadarıyla Fransa hükümeti, Türkiye’deki işsizlik rakamlarını takip etmekte ve iyi bilmektedir. Murcier, Türkiye’de bir buçuk milyon işsiz bulunduğunu, bunun resmi rakamlar dışında aslında üç buçuk milyon olduğunu ifade etmiştir. Bu durumdan dolayı birçok işçinin, Almanya’ya gittiğini çok azının ise özel

³⁵⁹ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1963)1964, Ministère de l’Economie et des Finances, 70 Volume, s.194.

³⁶⁰ Le Monde Gazetesi, 22 Ağustos 1964.

şirketlerce Fransa'ya geldiğine yer vermiştir. Türkiye için bu tespitler gerçeğe oldukça yakındır. Haberin devamında sözleşmenin Sağlık Bakanlığınca erken ilan edildiği, Fransa'nın Türkiye'den işçi tedarikinin zor görüldüğünü, bunun nedeni olarak Türklerin adaptasyonun Fransa'nın gelenekçi tedarikçilerinden İtalya, İspanya, Portekiz gibi milletlere göre daha zor olduğu yorumu yer almıştır.³⁶¹

İfadelerden anlaşılıyor ki Fransa aslında Türk işçi kabulünde adaptasyon sorunları yaşayacağını, kültürel farklılıklar olduğunu iyi bilmektedir. Fransa'nın bu tarihlerde işçi ihtiyacı, madenler gibi ağır işlerde çalışmak üzere diğer ülkelerden gelen işçilerin çalışma şartlarını zor bulması onu arayışa mecbur bırakmıştır. Le Monde Gazetesi'nin 22 Ağustos 1964 tarihli Alain Murcier imzalı bu haberi, üç gün sonra Cumhuriyet gazetesinde dış haberler bölümünde haberleştirilmiş ama herhangi bir yorum yapılmamıştır.³⁶² Sonuç olarak Türkiye ve Fransa arasında 1965 yılı öncesinde ifade edilen bu görüşmelerden bir netice elde edilememiş, iki ülke arasında herhangi bir antlaşmaya varılamamıştır.

2.2. 8 Nisan 1965 Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması

1965 tarihinde Fransa'nın talebi üzerine³⁶³ yeniden başlayan görüşmeler bu sefer olumlu sonuçlanmıştır. 3 Nisan 1965 tarihli ve 6/4557 sayılı kararname ile daha önce verilen yetkilendirmede değişiklik yapılmış, 8 Nisan 1965 tarihinden geçerli olmak üzere Fransa ve Türkiye arasında bir işgücü antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın tam ismi "Türkiye ile Fransa Arasındaki İşgücü Anlaşması" şeklindedir. Anlaşma 12 maddeden oluşmaktadır. "*Türk Hükümeti ile Fransız Hükümeti Fransa'ya Türk işçileri gönderilmesi konusunda ortak menfaatleri uyarınca düzenlemek arzusu ile aşağıdaki hususlar üzerinde mutabakata varmışlardır*" ifadesiyle başlamaktadır.³⁶⁴ Anlaşmaya imza atma yetkisi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık ve dönemin 20 bakanının imzası ile Türkiye adına Dış ilişkiler Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Ümit Haluk Bayülken'e verilmiştir.³⁶⁵ Fransa adına ise imza yetkisi Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Bernard

³⁶¹ Aynı yer

³⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ağustos 1964.

³⁶³ BCA. Fon Kodu: Dışişleri Bakanlığı, İşçi Meseleleri Koordinasyon Bürosu, 340.752-İMB/135, 29 Mart 1965.

³⁶⁴ BCA. Fon Kodu: 030.18.01 Kutu:187 Gömlek: 45 Sıra: 2, 24.07.1965.

³⁶⁵ BCA. Fon Kodu: 030.18.01 Kutu:185 Gömlek: 21 Sıra: 9, 03.04.1965.

Hardion'a verilmiş ve iki temsilci tarafından antlaşmaya imza atılmıştır.³⁶⁶ Ayrıca antlaşma onay metninde ilave olarak üç adet mektup ve bu mektupların Fransızca Türkçe nüshalarının da eklenmesi kararlaştırılmıştır.³⁶⁷ Antlaşmanın onay metninde üç mektup olarak belirtilse de Fransız Elçinin imzası ile Türk temsilcisine yazılmış üç kısa Fransızca-Türkçe mektup ve bunun karşılığında Türk temsilcisinin bu konuları uygun bulduğuna ve onayladığına dair imza ile Fransızca-Türkçe kaleme aldığı üç cevap mektubu, toplamda 6 adet Fransızca-Türkçe mektup bulunmaktadır.

Daha önce belirtildiği üzere 1963 ve 1964 tarihlerinde iki ülkenin işçi anlaşması girişimleri bulunsun da önceden izahı yapıldığı üzere işçi transfer maliyetleri problem teşkil etmiştir. 1965 Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması ek mektuplarından ilkinde, bu durum Fransa temsilcisi Hardion imzalı Türk işçilerinin İstanbul'dan Fransa'daki çalışma yerlerine nakletme maliyetinin Fransa hükümetince karşılanacağını ve işçilerinin ulaşımında kullanacakları ulaşım aracını Fransız hükümetinin belirleyeceğini kaleme alan bir mektup ve karşılığında Fransızca-Türkçe yazılmış Türk Elçisi Bayülken imzalı kabulüne dair cevap mektubu ile güvence altına alınmıştır.³⁶⁸ Anlaşıyor ki bu madde ile iki ülke arasındaki işçi transferi maliyeti sorunu yasal olarak çözülmüştür.

İkinci mektup, Türk işçilerin Fransa'ya gidip çeşitli gerekçelerle geri dönmeleri durumunda, masraf ve yolculuklarının temini üzerinedir. Buna göre Türk işçisi, Fransa'ya ulaştığı zamandan itibaren geçen altı ayda, kendi isteği dışında işinden olursa, yeni bir iş bulunamaz ise İstanbul'a kadar yol masrafı ve iadesi Fransız Ulusal Göç Ofisi tarafından karşılanacaktır. Buradan yola çıkılarak ifade edilebilir ki Türk işçisi, Fransa'da işsiz kaldığı zaman yeni bir iş bulamadığı takdirde Türkiye'ye geri gönderilme tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Üçüncü ve son mektup ise Türk işçi ücretlerinin transferi ile ilgilidir. Buna göre meydana gelecek kambiyo mevzuatında değişiklikler olursa, Türk işçilerin ücretlerinin transferi konusunun iki ülke arasında görüşmeler yapılabileceği belirtilmiştir.³⁶⁹ Daha

³⁶⁶ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, **Türkiye Fransa İşgücü Anlaşması**, No:72, Ankara, 1970, s.7.

³⁶⁷ **BCA. Fon Kodu:** Dışişleri Bakanlığı, İşçi Meseleleri Koordinasyon Bürosu, 303.286.IMB/338,19 Temmuz 1965.

³⁶⁸ **BCA. Fon Kodu:** Türkiye-Fransa işçi Antlaşması Dosyası, No:107-11, 8 Nisan 1965.

³⁶⁹ **BCA. Fon Kodu:** 030.18.01 **Kutu:**187 **Gömlek:** 45 **Sıra:** 2, 8 Nisan 1965.

önce belirtildiği gibi açıkça görülüyor ki Türk hükümetleri, işçilerin dövizleriyle yakından ilgilenmekte, işçi dövizlerinin yurda nakilleri konusuna ayrı önem vermektedir. Bu antlaşma, tarihte işçi alımı üzerine iki ülkenin imzaladığı bu ölçekteki belki de ilk ve tek antlaşmadır. Böylesine önemli bir antlaşma, elbette imzalandıktan bir gün sonra, iki ülke gündeminde yankı bulmuştur. Haber, Fransız gazetelerinde “*Accord sur l’immigration de travailleurs Turcs*” yani “*Türk işçi göçmenlik antlaşması*” başlığıyla verilmiştir. Haberde antlaşmanın Ankara’da perşembe günü imzalandığı belirtilmiştir. Türkiye’de “*l’Office National (Française) de L’Immigration*” Fransa Ulusal Göçmenlik Bürosu’nun bir misyon kuracağı ve gerekli nitelikleri taşıyan işçilerin seçileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Türk işçilerin Fransız topraklarında, Fransız işçilerle aynı haklardan faydalanacağı ve Fransa’daki yürürlükte olan kur çerçevesinde döviz ve birikimlerini Türkiye’ye transfer edebilecekleri haberi verilmiştir.³⁷⁰ Görülmektedir ki Fransa’daki gazete haberlerinde işçi sayıları veya işçilerin hakları konusunda yeterli ayrıntı bulunmazken, işçilerin birikim ve tasarruflarına odaklanılması, aslında o gün ki dünya algısı içinde işçilerin ekonomik birer kaynak ve tasarruf aracı olarak görüldüğünün bir bakıma resmidir.

Antlaşmanın yapıldığına dair haberler, Türk gazete manşetlerinde de yer bulmuştur. Haber Cumhuriyet Gazetesinde, “*Fransa’yla yapılan İşçi Gücü Antlaşması ve Şartları*” şeklinde verilecektir. “*Saat 16:00 Dış işleri bakanlığınca törenle imzalandı*” şeklinde devam eden haberde, anlaşmada işçi sayıları konusunda bir sınır konulmadığı, anlaşma süresinin bir yıl olduğu, taraflardan birinin üç ay önceden anlaşmanın feshi için karar almadığı taktirde, otomatik olarak anlaşmanın bir yıl daha uzayacağından söz edilmiş, işçilerin hakları başlıklar halinde özetlenmiştir.³⁷¹ Yine dönemin Akşam Gazetesinde haber, ayrıntılarına inilmeden “*Türk Fransız işgücü antlaşması imzalandı*” şeklinde verilmiş, Türk işçilerin Fransa’daki işçilerle aynı haklara sahip olduğu vurgulanmıştır.³⁷²

³⁷⁰ **Le Monde Gazetesi**, 9 Nisan 1965.

³⁷¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Nisan 1965.

³⁷² **Akşam Gazetesi**, 9 Nisan 1965.

2.2.1. Anlaşma Hükümleri

1965 Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması yukarıda belirtilen üç mektubun dışında resmi olarak on iki maddeden oluşmaktadır. Maddeler, konularına göre şu şekildedir: Antlaşmanın ilk maddesinde, Türkiye Cumhuriyeti Fransa'ya gitmek isteyen işçilerin sayısı ve niteliklerini Fransız hükümetine ileteceği hükmü verilmiştir. Aynı zamanda Fransız yetkililerde Fransa'da işgücüne ihtiyaç duyulan meslek ve bu meslekle ilgili çalışma koşulları ve ücretler hakkında Türk makamlara bilgi verecektir. Türk işçiler için iş sözleşmeleri bir yıl olacaktır.³⁷³ Görülüyor ki burada, her ne kadar süre bir yıl olarak belirlenmişse de işçilerin Fransa da kalma süresi bu olmamıştır. Birçok işçi bu süre bitiminden sonra da Fransa'da yeni işler bularak ya da eski işlerinde çalışarak kalmaya devam etmiştir. Buradaki süre, sadece o iş için işçiye verilen güvence süresinin tanımıdır.

Hükme bağlanan diğer konular ise özetle şu şekilde olmuştur:

Fransa'ya gönderilecek işçilerden sorumlu olan kuruluşlar, Türkiye'de İş ve İşçi Bulma Kurumu, Fransa'da ise Ulusal Göç Ofisidir. İşçi talepleri ve bu taleplere verilecek cevapları bu kuruluşlar belirlemektedir. Türkiye'de, Fransız hükümetince işçi alımları ve seçimleri, Fransız hükümetine ait olan bir temsilcilik kurularak yapılacaktır. Bu temsilciliğin kuruluşu ve çalışmalarıyla Türkiye Cumhuriyeti yakından ilgilenecektir.³⁷⁴ Türk İşçi Bulma Kurumu, Fransa'da çalışmak isteyen işçilerin seçmelerini meslek ve sağlık kontrollerine göre yapacak, Fransız temsilciliğine sevk edecektir. Türk işçiler için sağlık kontrolleri oldukça ayrıntılı olup, iki ülkenin de ayrı ayrı yapma zorunluluğu getirilmiştir. Fransız temsilciliği seçilen adaylar arasında uygun kişileri belirleyecektir. Fransız temsilciliğine özellikle sağlık tetkikleri, hastane ve tıbbi cihazlara erişim ve kullanım noktasında Türk hükümeti yardım edecektir. İşçi seçimleriyle ilgili gider ve harcamalar Fransız hükümetine ait olacaktır. Beş gün içinde işlemler halledilecek aday evine dönebilecektir Fransa'da işveren kişi tarafından imzalı ve Fransız çalışma Bakanlığınca onaylanmış iş sözleşmesinin bir nüshası İş ve İşçi Bulma Kurumuna, diğer nüshası kesin belirlenmiş işçiye verilecektir. Bu sözleşmeler Türkçe ve Fransızca dillerinin ikisi de kullanılarak

³⁷³ **BCA.Fon Kodu:** 030.18.01 **Kutu:**187 **Gömlek:** 45 **Gömlek:** 2, Fransa Türkiye İşgücü Antlaşması 8 Nisan 1965, Madde 1.

³⁷⁴ **BCA.** Aynı yer **Madde 2.**

yapılacak, işçi imzaladığı bu sözleşmeyle yanında yakınları içinde düzenlenmiş pasaportlarla, vize ücreti ödmeden Fransa'ya ulaşacaktır.³⁷⁵

Buradan hareketle ifade edilebilir ki sağlık kontrolleri, Fransa'nın üzerinde durduğu önemli konulardan olmuştur. İşçilerin sağlık kontrolleri, her iki ülkede de ayrı ayrı yapılacaktır. Fransa, özellikle sağlık problemleri çıkarmayacak işçi talep etmektedir. Türkiye'de kontrolleri yapılan ve raporları hazırlanan Türk işçi adayı, Fransız Göç Ofisi tarafından Fransa'da yeniden sağlık kontrollerinden geçirilecektir. Fransa'da alanında lisanslı hekimlerce, sağlık kontrolleri özel olarak yapılacaktır. Fransa'da bu kontrollerin amacı olarak, mesleğe yönelik fiziksel yeteneklerini kontrolü, herhangi bir bulaşıcı hastalığı tespit edilmesi, halk sağlığının korunması olarak belirtilmiştir.³⁷⁶ Ancak anlaşılıyor ki bu tutumun altındaki diğer bir neden olarak işçinin ve yakınlarının sağlık giderleri maliyetlerinin olabileceğini de söylemek mümkündür. Çünkü başından beri Fransız hükümeti, işçi maliyetleri konusunda oldukça hassas davranmaktadır. Ayrıca resmi antlaşma metninde bulunmasa da, işçilerin beyanlarından anlaşılıyor ki İstanbul Laleli'de bulunan İş ve İşçi Bulma Kurumu şubesi tarafından Fransız hükümeti arzusuyla birtakım ekstra normlarına göre işçi alımlarının olduğu da anlaşılmaktadır. Buna göre 1969 yılında Fransa'ya alınan Türk işçilerin, 1,50 cm boyundan küçük ve 50 kilogramdan zayıf olmaması gibi kriterlerde göz önünde bulundurulmuştur.³⁷⁷

Antlaşma metni sadece Türk işçilerin nakillerini içermemiş, işçilerin yanlarına alacakları eşyalara kadar birçok durumu içermiştir. Bu yönüyle antlaşma oldukça ayrıntılıdır. Buna göre her iki taraf gerekli prosedürler konusunda işleri çabuklaştırma ve hızlandırma noktasında elinden geleni yapacaktır. İşçilerin kişisel eşyaları ve mesleklerinde kullandıkları aletlerin, Türkiye'den Fransa'ya nakilleri konusunda iki ülke gümrük vergileri hususunda toleranslı olacaktır.³⁷⁸ İfade edilebilir ki eşyaların gümrük vergi miktarlarının normal prosedür usullerine göre yapılması, maliyet hususunda işçileri oldukça zora sokacaktır. Bu yönüyle kararlaştırılan bu hüküm işçilerin işini doğal olarak kolaylaştırmıştır. Yine işçilerin gidecekleri yerlerle ilgili hiçbir bilgiye sahip olmadığı ve oradaki yaşam koşulları hakkında gerek Türkiye

³⁷⁵ BCA. Aynı yer **Madde 3.**

³⁷⁶ OFII, a.g.e, s.59.

³⁷⁷ Fransa'daki Türkiye İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Dergisi**, Kasım-Aralık, S.4, Paris, 1973, s.5.

³⁷⁸ BCA. **Fon Kodu:** aynı yer **Madde 4.**

gerekse Fransa hükümeti işçilere bilgilendirme yapması ve gerekli tedbirleri alması şartı karara bağlanmıştır.³⁷⁹ Daha sonra ayrıntılı izah edeceğimiz bu uygulamaların başında Fransız hükümetlerinin Türk işçiler için bastığı Türkçe -Fransızca mesleki sözlükler³⁸⁰, Fransa’da Türk vatandaşlarına yönelik radyo programları³⁸¹ bu karar gereğince uygulanmıştır. Ancak bu hizmetlerin Türk işçilerin ülkede adaptasyonunu kolaylaştırdığını ancak yine de eksik kaldığını da söylemek mümkündür.

Türk hükümeti Türk işçilerin Fransız sosyal güvenlik rejiminden istifade etmede, Fransız vatandaşları ile aynı haklara sahip olmaları şartını antlaşmayla güvence altına almıştır.³⁸² Ancak Türk işçilerin Fransa’ya gitmeye başlamalarından kısa bir süre sonra, Türk işçilerin ileride daha kapsamlı verilecek olan sosyal güvenlik hakları konusunda sorunlar yaşamaya başladığı anlaşılmaktadır. Çünkü sosyal güvenlik konusu antlaşma metninde genel hatlarıyla kararlaştırılmıştır. Türk işçisi için özel bir sosyal güvenlik antlaşması ya da sözleşmesi yoktur. Bu eksiklik ve belirsizlik ileride detaylı verilecek 20 Ocak 1972 tarihinde Fransa ile Sosyal Güvenlik Sözleşmesi’yle çözülmeye çalışılmıştır.

Türkiye ile Fransa Arasındaki İşgücü Anlaşması’nda, Fransız ve Türk işçilerin çalışma koşulları ve ücretlerinde eşitlik ilkesi bulunmaktadır. Ancak Türk işçilerin Fransa’da çalışma koşulları ve ücretler ile evrak konularında sorunlar yaşadıklarını söyleyebiliriz. Türk işçilerin yukarıda sayılan hususlar ve kötü çalışma şartları, ücretlerdeki dengesizlikler yüzünden Fransa’da sürekli grevler yapmış yaşanan bu sorunlar basında da yer bulmuştur.³⁸³ Türk işçiler, küçük barakalarda ve Fransa gibi kışların soğuk geçtiği memleketlere uygun olmayan kötü ısınma şartlarında, zehirlenme ve ölümlerle karşılaşmışlardır. ³⁸⁴ Fransa’daki Türk işçiler, Fransa’da unutulduklarını, Türk hükümetlerinin yurttaki işsizleri Avrupa’ya postalayarak sefalet pahasına çalışıp Türkiye’ye para yollamak niyetinde olduğunu, Fransız

³⁷⁹ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, **a.g.e, Madde 5**, s.4.

³⁸⁰ l’Office Français de l’Immigration et de l’Intégration(OFIL), **a.g.e**, s.64-65.

³⁸¹ **Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon**, 99J39, Emissionns O.R.T.F.,1’ere Série.

³⁸² Dışişleri Bakanlığı, **Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş sorunları**, Madde 6, s.191.

³⁸³ **Bkz. Le Monde Gazetesi**, 01 Nisan 1974, “Trois travailleurs Turcs font l’objet d’une mesure de refoulement” ; **Le Monde Gazetesi**, 25 Mayıs 1974 “Deux dirigeants d’entreprise reconnaissent avoir embauché des travailleurs turcs en situation irrégulière”; **Le Monde Gazetesi**, 4 Mayıs 1974, “Sept ouvriers turcs déposent une plainte pour recrutement clandestin de travailleurs immigrés”

³⁸⁴ **Le Monde Gazetesi**, 08 Ocak 1970.

hükümetlerinin ise onları çok çalıştırmak ve az ödemek maksadıyla yaklaştığını çıkardıkları basılı yayınlarda ifade etmişlerdir.³⁸⁵ Türk işçiler az ücretle çalışmaya razı olduklarını³⁸⁶, Fransızların çalışmak istemedikleri işlerde Türklerin yarı fiyatına çalıştırıldığını belirtmişlerdir.³⁸⁷ Bu hususlarda ayrıntılı bilgiler ileriki konularda Türk işçilerin yaşadığı problemler bölümünde ayrıca yer verilecektir.

İşgücü antlaşmasında, Fransız işverenin Türk işçisinin işine son vermesi, sözleşme kurallarına uymaması, çalıştığı iş yerinin kapanması gibi mahkeme kararıyla onaylı durumlarda Fransız hükümeti işçiye yeni bir iş bulmada “*gayret sarf edecektir*”³⁸⁸ hükmü yer almıştır. Ancak anlaşılacağı üzere bu maddede tam mükellefiyetlik yoktur. Fransız hükümetinin, Türk işçiye yardım etmesi zorunluluğunda asgarilik söz konusudur. Böyle bir durumda işçinin kendi başına Fransa’da yeni bir iş bulması oldukça zordur. Çünkü ülke dilini bilmeyen işçinin, iş arayışında sıkıntılar yaşayacağı açıktır. İş bulabilse bile, istediği oranda ücret ve çalışma şartlarına sahip olması düşük bir ihtimaldir. Dolayısıyla Türk işçisi, ülkesine geri dönmek zorunda kalacak, dönmek istemese de onu yarı fiyatına çalıştırmak isteyen Fransız işverenlerle karşılaşacaktır. Aslında bu maddenin, Fransız hükümetinin zorunlu tutulmaması ve garanti vermemesi bu yönüyle Türk işçilerini zora soktuğunu söylemek yanlış olmayacaktır.³⁸⁹

İşgücü antlaşmasının diğer bir hükmünde, Fransız hükümetinin işçilerin çalışma ve ikamet belgelerine, Fransız hükümetinin hangi durumlarda el koyabileceği izah edilmiştir. Buna göre işçinin işini değiştirmesi, yeni işinde memnun olmaması, bir ay içinde üçüncü işini bulamaması, Fransa’daki kültüre uyum sağlamayıp bulduğu işte çalışmaması, Fransa’daki kamu hayatını bozacak herhangi bir eylemde bulunması durumlarında, Fransa hükümetine işçi belgelerine el koyma yetkisi tanımıştır. Böyle bir durumda işçi ülkesine gönderilecek varsa ailesinin Türkiye’ye ulaşım masrafları

³⁸⁵ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, İşçi Birliği Bülteni, S. 1, Mayıs 1973, s.5.

³⁸⁶ **Le Monde Gazetesi**, 10 Nisan 1976; **Le Monde Gazetesi**, 12 Nisan 1976, Oliver Postel-Vinay makaleleri Makalelerde Türk işçileri Ahmet, Mustafa, Recep vb. Fransa’da çalışan Türk işçilerin yaşadığı zorluklar, dil bilmeyen işçilerin durumu işveren ve çalışma koşullarının ne denli zor olduğu, işçilerin hayalleri, Fransız halkının işçilere bakışı anlatılmaktadır. “Nous n’avons pas trouvé la Civilisation” “Medeniyeti Bulamadık”, “Un Paradis Manqué”, “Bir Cennet Özlemi” .

³⁸⁷ Tustav Arşivi, **İşçi Birliği**, Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliğinin Yayın Bülteni, S. 3, Ağustos 1973, s.12.

³⁸⁸ **BCA. Fon Kodu:** aynı yer **Madde 7.**

³⁸⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1973.

kendi şahsına ait olacaktır. Şayet işçi ödeyemiyorsa, Türkiye Cumhuriyeti masraflarını karşılayacaktır.³⁹⁰ Ayrıca antlaşmada, Türk işçileri tasarruflarını Türkiye'ye transfer edebileceği hükmü de yer almıştır.³⁹¹ Bu konuda antlaşmanın sonuna daha öncede bahsettiğimiz gibi ek bir mektup konulmuş, kurlar ve kanunlara uygun şekilde iki ülkenin ayrıca görüşmeleriyle durum aydınlatılmıştır. İşçilerin tasarruf transferleri, daha önce belirtildiği üzere Türkiye için önem taşımıştır. Fransa'ya Türk işçilerin önceki yıllara oranla büyük oranda transferinin başladığı 1970 yılı Türkiye Cumhuriyeti'nin devalüasyonun yaşandığı yıldır. Türk parasının dış değeri oldukça düşmüştür. Fransa ve yurtdışında çalışan işçilerin tasarrufları ise hükümetleri bu dönemde rahatlatmıştır. Dolayısıyla hükümetler yurt dışındaki Türk işçileri tasarrufa yönlendirmiş, dövizin değerli olduğu bu dönemde işçilerin tasarruflarının döviz olarak Türkiye'ye nakledilmesi önemli hale gelmiştir.³⁹² Öyle ki dönemin gazeteleri, işçilerin gönderecekleri dövizler üzerinden haberler yapmış işçilerin tasarruflarıyla ilgilenmiştir. Cumhuriyet Gazetesinin yaptığı haber başlığındaki, *“1971’de yurtdışındaki işçiler 400 milyon dolar gönderecek”* ifadesi bu arayışları yansıtmıştır.³⁹³

1965 Türkiye-Fransa İşgücü Anlaşmasında işçilerin aile yakınlarının Fransa topraklarında seyahat giderlerinden Fransız Hükümeti sorumlu tutulmuştur. Fransa ve Türkiye arasında oluşacak problemler ve güçlükler için Fransız ve Türk hükümetinden karma bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Üyelerin seçiminde, her hükümet kendisi sorumlu tutulmuştur. Komisyona gerek duyulması halinde iki ülkede de komisyonun toplanabileceği vurgulanmıştır. Anlaşmanın imzalandığı andan itibaren yürürlüğe gireceği ve bir yıl süreli olacağı kararlaştırılmıştır. Taraflardan biri üç ay öncesinden anlaşmanın feshedilme talebinde bulunmamış ise otomatik olarak her yıl uzatılması kararlaştırılmıştır. Antlaşma metni iki adet Türkçe iki adet Fransızca olmak üzere dört nüsha halinde kaleme alınmıştır.³⁹⁴ Tüm verilen bilgiler ışığında söylenebilir ki anlaşmanın bazı maddeleri oldukça teferruatlı olmasına rağmen, sosyal

³⁹⁰ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, **a.g.e, Madde 8**, s.5.

³⁹¹ **BCA. Fon Kodu:** aynı yer **Madde 9**.

³⁹² Hillal Karavar Öz, *“Türkiye Cumhuriyeti’nin Üçüncü Büyük Devalüasyonu 10 Ağustos 1970 Kararları ve Etkileri”*, Mediterranean Journal of Humanities, VIII/2,2018, s.379.

³⁹³ **Cumhuriyet Gazetesi**,19 Haziran 1971.

³⁹⁴ **Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.192-193.**

güvenlik, diğer işçilerle eşitlik, çalışma koşulları, ücretler gibi konularda dar bir çerçeve çizmiştir.

2.2.2. Charles De Gaulle'nin Türkiye Ziyareti ve 30 Haziran 1969 Protokolü

8 Nisan 1965 tarihinde Türkiye-Fransa İşgücü Anlaşması'nın imzalanmasına rağmen Fransa işçi alımına hemen başlamamıştır. 1968 tarihinde Fransa'daki bazı üniversiteler yaptıkları etüt ve yayınlarda Fransa'nın ithal işçi alımında kaynak olarak Türkiye'yi göstermiş, Türkiye'yi işçi alımında “*temel taşı*” olarak ifade etmişlerdir. Yine Robert Delerm gibi Fransız yazarlar, kaleme aldıkları araştırma ve inceleme kitaplarında Türk işçi alımını önermiş, Türkleri karakter olarak övmüştür. Robert Delerm Türkiye'nin nüfusunun hızla arttığını, Türkiye'nin genç nüfusunun Fransa için tükenmez bir kaynak oluşturduğunu ifade etmiştir. Türklerin fiziki olarak batılılara benzediğini bu yüzden yabancılık çekilmeyeceğini, Türklerin az konuşan, vakur, tahammüllü, laik, modernleştirici ve dürüst olduğu için ise Fransızların sempatisini kazanacağını vurgulamıştır. Hatta Robert Delerm'in bu ifadeleri, bazı Türk gazetelerinde “*Fransa, Türk İşçisi İstiyor*” ifadesiyle sür manşetten verilmiştir.³⁹⁵ Buradan yola çıkarak ifade edilebilir ki Fransa kamuoyunun Türkiye'den işçi talebine sıcak baktığını, Türklerin laik anlayışı ve diğer Arap ülkelerinden ayrılan yönlerinden dolayı Türklere sempatiyle yaklaştığını söylemek mümkündür. Ayrıca Türkler yüzyıllardır Fransa'da bilek gücü kuvvetli ve çalışkan bir millet olarak bilinmektedir. Fransız atasözlerinde “*fort comme un turc*” Türk kadar kuvvetli ifadeleri yüzyıllarca kullanılmış, Türklerin kuvvetli bilek gücü ve dayanıklı oluşları övülmüştür.

Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle 25 Ekim 1968 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Her ne kadar bir yıl öncesinde Cevdet Sunay Fransa'yı ziyaret etmiş olsa da De Gaulle'nin Ankara'ya gelişi 1867 yılında sultan Abdülaziz'in Fransa ziyaretinin de gecikmiş bir karşılığı olarak kamuoyunda düşünülmüştür.³⁹⁶ Bu açıdan De Gaulle'nin Türkiye'ye ziyareti, Türk Fransız ilişkileri açısından oldukça önemli olmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından askeri törenle karşılanan De

³⁹⁵ **Türk İş Gücü Gazetesi**, 18 Haziran 1968.

³⁹⁶ İsmail Soysal, “*General De Gaulle'ün Türkiye'yi Ziyareti*”, **Belleten**, No:51, 1987, s.949-964.

Gaulle'nin,³⁹⁷ Türkçe olarak söylediği “*Yaşasın Türkiye*” sloganı Türk kamuoyunda sempati ile karşılanmıştır.³⁹⁸ Türk gazeteleri De Gaulle'nin geldiği gün gazetelerinin ilk sayfasında Fransızca olarak “*Türkiye'ye hoş geldiniz*” başlıkları kullanmıştır.³⁹⁹ Bu açıdan ifade edilebilir ki Türk gazeteleri De Gaulle'ye oldukça yakın ilgi göstermiştir. Fransa Cumhurbaşkanı konuşmalarında Türkiye ve Fransa için bundan sonra ortak politikalar yürütülmesini talep etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı ülkeleri bağımsızlık için mücadeleye çağırması⁴⁰⁰, Kıbrıs sorunundan⁴⁰¹ bir ay sonrasında imzalanacak teknik ve bilimsel iş birliği anlaşmalarına⁴⁰² kadar birçok konuda geniş müzakereler yapılmıştır. Ancak Fransa'nın Türk işçi talebi ve imzalan anlaşmanın yürürlüğü konulması hususunda, herhangi bir haber Türk basında yer almamıştır. Fransa televizyon kanalları da geziyi oldukça yakından takip etmesine ve Fransız gazeteleri⁴⁰³ Türkiye gezisini birinci sayfadan vermesine rağmen⁴⁰⁴ işçi görüşmeleri üzerine herhangi müzakere haberi gazete ve televizyonlarda yer almamıştır. Buradan hareketle kişisel bir yaklaşımla durumu Türk işçilerin transfer masraflarının iki ülke için halen uzlaşılmayan bir konu olarak kalmasıyla açıklamak mümkündür. Ancak her ne kadar Türk işçi görüşmeleri basına yansımamış olsa da De Gaulle'nin bu gezinin Türk- Fransız ilişkilerinde olumlu bir hava esmesine neden olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü geziden sekiz ay sonra 1965 tarihli Türk-Fransız İşgücü Antlaşması'nın uygulanmasına başlanması için Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın girişimleri ile İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü ve Fransız Ulusal Göç Ofisi olan Office National d'Immigration(l'ONI) arasında 30 Haziran 1969 tarihinde 10 maddeden oluşan bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol 1965 antlaşmasına atıfta bulunmakta ve uygulamaya sokulması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Protokolde, İstanbul'da Türk işçileri Fransa'ya seçmek ve göndermek için derhal bir Fransız temsilciliğinin oluşturulması kararlaştırılmıştır. İşte Fransa'ya ilk Türk işçisi gönderimi 1965 tarihli Türk-Fransız İşgücü Antlaşması esas alınarak 30

³⁹⁷ **Hürriyet Gazetesi**, 26 Ekim 1968.

³⁹⁸ **Son Havadis Gazetesi**, 26 Ekim 1968.

³⁹⁹ **Tercüman Gazetesi**, 25 Ekim 1968.

⁴⁰⁰ **Medeniyet Gazetesi**, 26 Ekim 1968.

⁴⁰¹ **Cumhuriyet Gazetesi** 31 Ekim 1968.

⁴⁰² **BCA. Fon Kodu: 30.18.01.02 Kutu:227 Gömlek: 83 Sıra: 19**, 18 Kasım 1968.

⁴⁰³ Institut National de L'audiovisuel, 25 Ekim 1968, **Réf. 00146, Erişim** 11 Eylül 2010.
<https://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaulle00146/voyage-en-turquie.html>

⁴⁰⁴ **Le Figaro Gazetesi**, 26-27 Ekim 1968.

Haziran 1969 yılında imzalanan bu protokolle başlamıştır.⁴⁰⁵ Fransız Göçmenlik ve Entegrasyon Ofisi olan “L’Office Française de L’Immigraton et de L’Intégration (OFII)” kayıtlarında “*kültürlerine yakın olmayan tek istisna*” olarak geçen Türkiye’deki ilk Fransız misyonunun böylece İstanbul Tophane 4.caddede açıldığı bilgisi yer almıştır. Kayıtlarda bu ofisin kurucusu Robert Hertzler olarak verilmiştir. Bu misyonun Türkiye’de işçi alımı ve işçi kaynakları üzerine çalışmalar yaptığı bilgisi verilmiştir.⁴⁰⁶ Ayrıca Fransız misyonunun dışında yine İstanbul Lalelideki İş ve İşçi Bulma Kurumu Temsilciliği de Türk işçi temini konusunda Fransız misyonuna yardımcı olmuştur.⁴⁰⁷

Fransa’nın 1969 yılına kadar Türk işçi alımının geciktirmesinin altında İş ve İşçi Bulma Kurumu’na göre belli sebepler mevcuttur. Bazı sektörlerde talebin azalması, Fransa’nın ülkeye giriş yapan kaçak işçilerin önüne geçememiş olması bu sebepler arasındadır.⁴⁰⁸ Ayrıca Fransa öncelikle Cezayir, Yugoslavya, Portekiz, Fas, İspanya gibi Fransa’ya yakın ülkelerden işçi temin etmek istemektedir. Türk işçilerin Fransa’ya ulaşmaya kadarki yol masrafları nedeniyle daha uygun maliyet arayışındadır. Ayrıca Almanya, Hollanda gibi daha önce Türk işçisi kabul eden ülkelerde Türk işçilerinin emek verimliliğinden, iş ahlak ve disiplininden Fransa’daki işverenlerin yeterince bilgisi yoktur. Daha önce ülkeler arası herhangi bir antlaşma olmadan kendi imkanlarıyla kaçak olarak Fransa’ya geçen Türk işçileri işverenlerde olumlu bir intiba bırakmamıştır.⁴⁰⁹ İşçi kurumunun bu tespitlerine benzer bir tespiti Fransız Göçmenlik ve Entegrasyon Dairesi ’de yapmıştır. Türkiye’deki misyonun geç yapılandığını bunda Türkiye’nin politikalarının rolü olduğunu ve Fransa’nın coğrafi, kültürel olarak Türkiye’den uzaklığı gibi nedenlerden söz edilmiştir.⁴¹⁰ Anlaşıyor ki Fransa’nın işçi maliyetleri konusundaki tavrı bu gecikmenin temel kaynağını oluşturmaktadır. Sonuç olarak 1969 Protokolü neticesinde yurtdışına ilk Türk işçiler

⁴⁰⁵ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, Fransa’da Çalışan Türk İşçileri Raporu, Yayın No:79, Ankara, Kasım 1970, s.12-13.

⁴⁰⁶ l’Office Français de l’Immigration et de l’Intégration, **a.g.e**, s.56.

⁴⁰⁷ Fransa’daki Türkiye İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Dergisi**, Kasım-Aralık, **S.4**, Paris, 1973, s.3

⁴⁰⁸ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, 1968 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Yayın No: 58, Ankara, 1969, s.129-130.

⁴⁰⁹ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, *Aynı yer*.

⁴¹⁰ l’Office Français de l’Immigration et de l’Intégration, **a.g.e**, s.56.

kalabalık sayılarda gönderilmeye başlanmıştır. Ancak bunun dışında turist pasaportuyla kaçak olarak Fransa'ya gidip iş bulanlarda olmuştur.

2.3. Türkiye'den Fransa'ya Türk İşçi Göçlerinin Başlaması

Fransa'ya Türk işçi gönderimi yukarıda ifade edildiği gibi 8 Nisan 1965 Antlaşması esas alınarak yapılan 1969 Protokolü ile olmuştur. Ancak İş ve İşçi Bulma Kurumu istatistiklerinde daha önce az da olsa Fransa'ya Türk işçisi gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu istisna dışında söylenebilir ki 1969 protokolüyle az miktarla başlayan Türk işçi göçü 1970 yılıyla hızlanmaya başlamıştır. 1971 tarihinde bir önceki yıla göre azalsa da 1972 tarihinde tekrar artarak devam etmiştir. 1973 tarihinde ise tarihteki en yüksek oranına ulaşmıştır. 1974 yılında yine büyük oranda gerçekleşen Türk işçi göçü daha önce belirttiğimiz üzere Avrupa'daki ekonomik kriz gerekçesiyle 3 Temmuz 1974 tarihinde Fransız hükümetinin yabancı işçi alımını askıya almasıyla durmuştur.⁴¹¹ Günümüze kadar da Fransa'ya bu yıllar aralığında olan miktarda Türk işçi alımı gerçekleşmemiştir. 1974 yılından sonra işçi alımları çoğu yıllar hiç olmazken bazen ise üç ya da beşi geçmemiştir.⁴¹² Çok nadir olarak bazı yıllarda kısmi artışlar

⁴¹¹ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques) Les Collections de l'Insee; 226-227. Série E, Entreprises; 46-47, Bibliothèque Nationale de France, Identifiant ark:/12148/bpt6k9756314ts.117

⁴¹² **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1981 İstatistik Yıllığı, Yayın No:150,Ankara 1982,Tablo:19, **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1982 İstatistik Yıllığı, Yayın No:161, Ankara 1983,Ek Tablo 19, **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1983 İstatistik Yıllığı, Yayın No:177,Ankara 1984,Tablo:19, **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1984 İstatistik Yıllığı, Yayın No:189, Ankara 1985,Ek Tablo 24, **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1985 İstatistik Yıllığı, Yayın No:193,Ankara 1986,Tablo:21, **İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1986 İstatistik Yıllığı, Yayın No:220, Ankara 1987,Ek Tablo 33,s.75, **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1987 İstatistik Yıllığı, Yayın No:237,Ankara 1988,Tablo:31,s.69, **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1988 İstatistik Yıllığı, Yayın No:239, Ankara 1989,Ek Tablo 31,s.69, **İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1989 İstatistik Yıllığı, Yayın No:253,Ankara 1990,Tablo:31,s.69, **İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1990 İstatistik Yıllığı, Yayın No:90, Ankara 1991, Tablo:31,s.69,**İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1991 İstatistik Yıllığı, Yayın No:275,Ankara 1992, Tablo:31,s.69, **İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1992 İstatistik Yıllığı, Yayın No:283, Ankara 1993, Tablo:31,s.69,**İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1993 İstatistik Yıllığı, Yayın No:287,Ankara 1994, Tablo:31,s.40, **İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1994 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 31,s.40, **İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1995 İstatistik Yıllığı, Yayın No:292,Ankara 1996,Tablo:31,s.40, **İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1996 İstatistik Yıllığı, Yayın No:296, Ankara 1997,Ek Tablo 31,s.63, **İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1997 İstatistik Yıllığı, Yayın No:297,Ankara 1998,Tablo:31/A,s.97, **İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1998 İstatistik Yıllığı, Yayın No:307, Ankara 1999,Ek Tablo 31,s. 88, **İş ve İşçi Bulma Kurumu**,1999 İstatistik Yıllığı, Yayın No:308, Ankara 2000,Tablo:31, s. 88, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü 2000 İstatistik Yıllığı, Yayın No:315, Ankara 2001,Ek Tablo 31/A,s.90**Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2001 İstatistik Yıllığı, Yayın No:332, Ankara 2002, Ek Tablo 31, s.90, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2002 İstatistik Yıllığı, Yayın No:325, Ankara 2003,Ek Tablo 30,S.90, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, İş ve İşçi Bulma Kurumu

yaşanmıştır. 1974 yılı ortalarında işçi alımının durmasına kadar İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından resmi olarak Fransa'ya gönderilen Türk işçi sayısı toplam 55 bin 953 kişi olmuştur. Aşağıda daha ayrıntılı verilecek 98 kişi dışındaki işçilerin tamamı 1965 yılında yapılan Fransa-Türkiye İşgücü Antlaşması doğrultusunda 1969-1974 yılı arasında gerçekleşmiştir. Bu Türk tarihinde çok büyük bir oranı ifade etmektedir. İş ve İşçi Bulma Kurumu raporları verileri doğrultusunda yaptığımız inceleme ve hesaplamalar ışığında 2020 yılı dahil Fransa'ya toplamda 60 bin 87 Türk işçisi gönderilmiştir. Bu sayının 56 bine yakını sadece 1969-1974 yılları arasında gönderilen Türk işçilerinden oluşmaktadır. Aşağıda bu altı yıl içinde Fransa'ya gönderilen işçi sayıları Fransız istatistikleriyle mukayeseli olarak ayrıntıları ile verilmiştir.

2.3.1. 1969 Öncesi Türkiye'den Fransa'ya Türk İşçi Göçleri

1969 yılı öncesi Türkiye'den Fransa'ya kaç Türk işçisi gittiği konusunda birtakım farklılıklar mevcuttur. Tercüman Gazetesi haberine göre İş ve İşçi Bulma Kurumu verilerine göre 1964 yılı ağustos ayına kadar Türkiye'den Fransa'ya toplamda 86 Türk işçisi gönderilmiştir.⁴¹³ Hürriyet Gazetesi'nde ise iş ve işçi Bulma Kurumu verilerine dayanarak 1964 yılı temmuz sonuna kadar Fransa'ya 88 Türk işçisi gönderildiği ifade edilmiştir.⁴¹⁴ Ancak gazeteler her ne kadar İş ve İşçi Kurumu verilerini paylaştıklarını ifade etseler de kurumun kendi istatistikleri daha doğru bilgiler içermektedir. İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun 1968 yılı çalışma raporunda ilk defa Fransa'ya 1963 yılında 73, 1964 yılında ise 25 olmak üzere toplamda 98 Türk

2003 İstatistik Yıllığı, Yayın No:327, Ankara 2003, Ek Tablo 31, s.90, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2004 İstatistik Yıllığı, Yayın No:335, Ankara 2006, Ek Tablo 31/A, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2005 İstatistik Yıllığı, Yayın No:336, Ankara 2006, Ek Tablo 31/A, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2006 İstatistik Yıllığı, Yayın No:342, Ankara 2007, Ek Tablo 31/A, s.85, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2007 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 31, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2008 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 31, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2009 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, **Türkiye İş kurumu**, 2010 İstatistik Yıllığı, Yayın No: 359, Ankara, 2011, Ek Tablo 37, s.95, **Türkiye İş kurumu**, 2011 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.160, **Türkiye İş kurumu**, 2012 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.160, **Türkiye İş kurumu**, 2013 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.163, **Türkiye İş kurumu**, 2014 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.160, **Türkiye İş kurumu**, 2015 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.157, **Türkiye İş kurumu**, 2016 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.157, **Türkiye İş kurumu**, 2018 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 36, **Türkiye İş kurumu**, 2019 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 32, **Türkiye İş kurumu**, 2020 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 32.

⁴¹³ **Tercüman Gazetesi**, 23 Ağustos 1964.

⁴¹⁴ **Hürriyet Gazetesi**, 23 Ağustos 1964.

işçisi gönderildiği kaydedilmiştir.⁴¹⁵ İş ve İşçi Bulma Kurumunun 1971 yılı Çalışma Raporunda ise 1961-1965 yılı arasında toplamda kurum tarafından Türkiye’den Fransa’ya 88 erkek işçi gönderildiği bilgisi verilmiştir.⁴¹⁶ Yine İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun aynı yıl yayınlanan başka bir yayınında Fransa’ya gönderilen Türk işçiler olarak 1963 yılında 63 kişi, 1964 yılında ise 25 kişi olmak üzere toplamda 88 kişi gönderildiği bilgisi yer almıştır. ⁴¹⁷ 1971 yılında yayınlanan İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun kayıtları birbiriyle örtüşmektedir. Ancak 1968 yılındaki kayıtla mukayese edildiklerinde 10 kişi farklılığı görülmektedir. Yine İş ve İşçi Bulma Kurumunun 1978 İstatistik Yıllığında ise 1963 yılında 73 erkek işçi, 1964 yılında ise Fransa’ya 25 erkek işçi olmak üzere toplamda 98 işçi gönderildiği belirtilmiştir.⁴¹⁸ Birinci elden ve tek sorumlu kurum olan İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun bu raporları arasında rakamsal olarak uyumsuzluk söz konusudur. Bu uyumsuzluk sonraki raporlarda da karmaşa yaratmıştır. Ancak İş ve İşçi Bulma Kurumunun belirtilen tarihler arasında Fransa’nın Türkiye’den işgücü talebine bakılınca aslında bu karmaşa giderilmiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumunun 1971 Çalışma Raporunda, Fransa’ya gönderilen Türk işçileri her ne kadar 88 kişi olarak yazılsa da aynı raporda “*münhal*” yani Fransa’nın belirttiği ihtiyaç sayısına bakılınca 1961-1965 yılı aralığında Fransa Türkiye’den toplamda 98 işçi talebinde bulunduğu görülmektedir.⁴¹⁹ Türkiye’nin o dönemde işçi gönderme konusunda arzusu bilindiğinden belirtilen ihtiyacın tamamı gönderdiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Buda 1968 ve 1978 yılındaki istatistik yıllıklarında gönderilen işçi sayılarıyla, Fransa’nın resmi işçi talebinin tam anlamıyla uyduğuna göstermektedir. İş ve İşçi Bulma Kurumu 1971 yılında işçi sayısı kaydederken muhtemelen yanlışlık yapmış olacak ki sonraki yıllarda bu hatayı düzeltme gereği duymuştur. Dolayısıyla verilen bilgilerden yola çıkarak 1965 yılı öncesinde İş ve İşçi Kurumu aracılığıyla resmi olarak 98 erkek işçinin Fransa’ya gönderildiğini ifade etmek mümkündür. Fransa’nın işçi talebi ve bu yıllarda Fransa’ya gönderilen 98 Türk işçinin yukarıda genişçe ifade ettiğimiz Türkiye ve Fransa’nın işçi

⁴¹⁵ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, 1968 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Yayın No: 58, Ankara, 1969, Ek istatistik no:14.

⁴¹⁶ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, 1971 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No: 92, Ankara, 1972, Ek istatistik no:14.

⁴¹⁷ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, İş ve İşçi Bulma Hizmetleri, Yayın No: 83, Ankara, 1971, s.15.

⁴¹⁸ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, 1978 İstatistik Yıllığı, Yayın No:42, Ankara 1980, Ek tablo 17.

⁴¹⁹ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, 1971 Yılı Çalışma Raporu, Ek istatistik no:15.

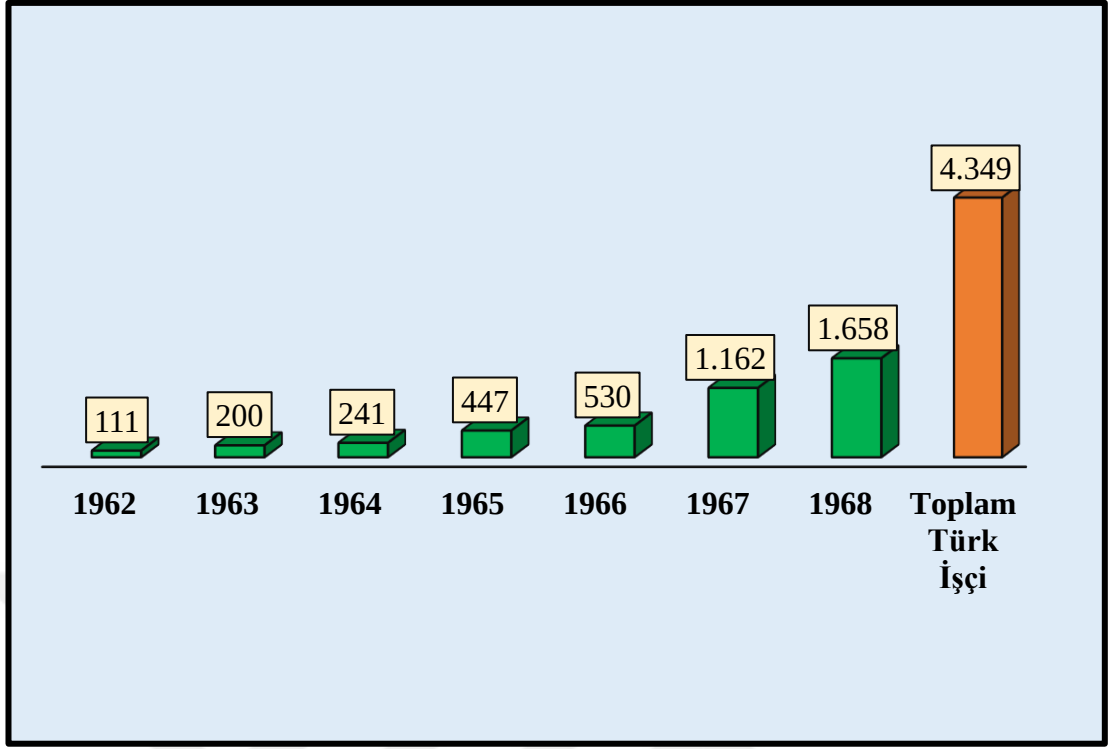
antlaşması için yaptıkları ilk resmi görüşmeler olan 1963 ve 1964 yılında olduğu görülmektedir. Her ne kadar resmi bir antlaşma imzalanmayıp görüşmeler yarım kalsa da İş ve İşçi Bulma Kurumu 98 Türk işçiyi Fransa'ya göndermiştir. Kişisel bir yaklaşımla iki ülkenin arzusuyla gönderilen bu işçilerin aslında ileride gönderilecek Türk işçilerin bir provası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'den belirttiğimiz 98 kişi dışında 1968 yılı dâhil İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından resmi olarak Fransa'ya herhangi bir Türk işçisi gönderilmemiştir.⁴²⁰ Ancak 1967 ve 1968 tarihinde kendi imkânlarıyla gidip Fransa'da iş bulan 38 kişiye İş ve İşçi Kurumu pasaport vermiş, hukuken işçi statüsü kazandırmıştır. Bunların sayısı 1967 yılı için 24, 1968 yılı için 14 kişi olup toplamda 38 kişidir.⁴²¹ Tüm verilenlerin ışığında pasaport verilerek resmi olarak tanınanlarla birlikte İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarında Fransa'ya gönderilen resmi Türk işçi sayısı toplamı 1968 yılı sonu itibariyle 136 kişidir. İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarından izah ettiğimiz 1968 ve öncesi Türk işçilerin sayısı Fransa'daki resmi kayıtlarına göre ise şu şekilde olmuştur.⁴²²

⁴²⁰ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, 1968 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Yayın No: 58, Ankara, 1969, Ek istatistik no:14.

⁴²¹ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, Fransa'da Çalışan Türk İşçileri Raporu, s.15.

⁴²² **INED (Institut National D'Études Démographiques)**, L'Immigration Étrangère en France , Presses Universitaires de France, 1975, s.104-127.

Şekil 9. Fransa’ya 1962-1968 yılları arasında daimî işçi olarak alınan Türk işçi sayısı

Şekilde görülmektedir ki Fransız Ulusal Göçmenlik Bürosu olan Office National D’Immigration (ONI) kayıtlarına göre 1962 yılından 1968 yılına kadar daimî işçi olarak (travailleurs permanents) Fransa’ya giriş yapan Türk işçi sayısı 4.349 kişidir. 1962’de 111 kişiyle başlayan Türk işçi sayısı, 1968 yılında 1.658’e çıkmıştır. Fransız Ulusal Göçmenlik Bürosu’nun (ONI) kayıtlarına göre 1962 yılından önce Fransa’ya herhangi bir Türk işçisi alımı olmamıştır. Fransız İstatistik Enstitüsü (INSEE) nüfus istatistikleri ise 1968 öncesi Türk işçi sayısına yer verilmezken, 1968 yılı için ilk defa sadece 1.650 Türk işçisi kaydedilmiştir.⁴²³ INSEE ve ONI rakamları 1968 yılı için küçük farklılıklar içerse de bu farkın çok büyük rakamlar olmadığı ve uyumlu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla resmi istatistiklerden yola çıkarak Fransa’ya giriş yapan Türk işçi sayısının 1968 yılı için Office National D’Immigration (ONI) kayıtlarındaki gibi 1.658 olduğu söylenebilir.

İş ve İşçi Kurumunun 1968 yılı sonuna kadar Fransa’ya gönderdiği resmi Türk işçi sayısı toplamda 136 kişi olduğuna göre Fransız Ulusal Göçmenlik Bürosu (ONI)

⁴²³ **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques) La situation démographique en 1970, **Bibliothèque Nationale de France**, Identifiant ark:/12148/bpt6k9619192x, s.40

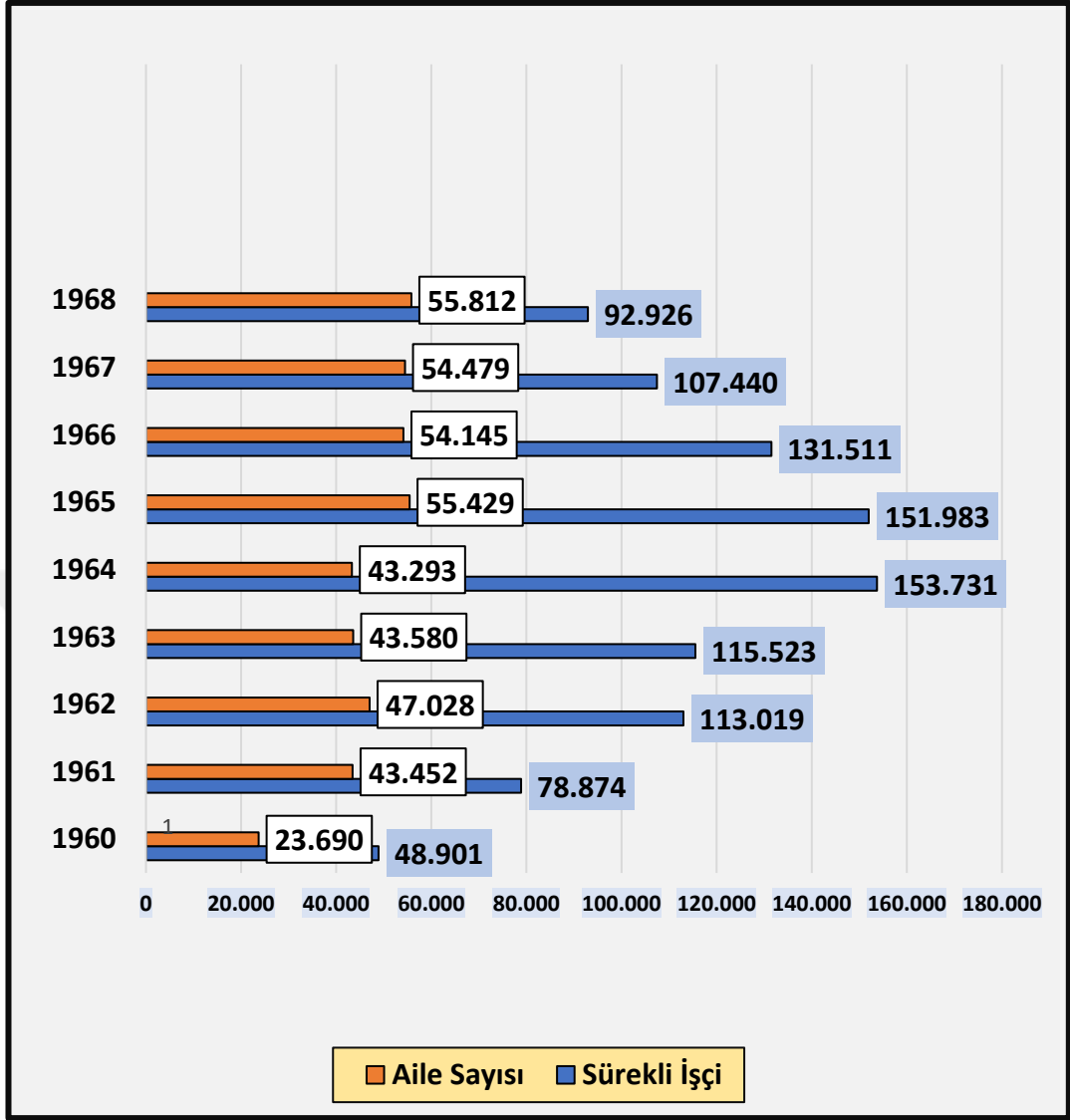
istatistiklerinde giriş yapan Türk işçisi olarak verilen ve 1962-1968 yıllarında toplamı 4.349 kişi olan Türk işçi sayısından bu rakamı çıkarırsak kalan 4.213 Türk işçinin başka ülkelerden gelen Türk işçiler ya da Türk İş ve İşçi Kurumu dışında kendi imkanlarıyla Fransa'ya kaçak olarak giriş yapan Türk işçiler olduğunu söylemek mümkündür. Almanya, Hollanda, Belçika gibi Fransa'ya coğrafi olarak yakın Avrupa ülkelerinde çalışma şartlarından memnun kalmayan ya da bu ülkelerde yaşanan ekonomik krizden etkilenen Türk işçilerinin Fransa'ya kaçak olarak geçtiği ya da turist olarak iş başvurusu yaptığı bilinmektedir.⁴²⁴ Özellikle 1967 yılında çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşanan işsizlik ve beraberinde işçiler arasında yapılan propagandalarda “*En iyi iş Fransa’da*” gibi vaatlerle Türk işçiler bu ülkelerden Fransa'ya çalışmaya gitmektedir.⁴²⁵ Bu durum düşünüldüğünde Türk ve Fransız istatistikleri ışığında resmi veya resmi olmayan yollardan 1968 ve öncesinde 4 binin üzerinde Türk işçisinin Fransa'ya giriş yaptığı görülmektedir.

Fransa'da 1968 ve öncesinde sadece Türk işçiler yoktur. Ülkede çeşitli milletlerden birçok yabancı işçi çalışmaktadır. Ülkenin yabancı işçi alımında ülkenin ekonomik durumu ve sektörel ihtiyaçlarına göre çeşitli yıllarda dalgalanmalar olabilmektedir. Fransız İstatistik Enstitüsü ve Fransız Ulusal Göçmenlik Bürosu kayıtlarına göre Fransa'da 1960-1968 yılları arasında daimî işçi olarak alınan yabancı işçilerin ve aile üyelerinin sayısı ise şu şekilde olmuştur.⁴²⁶

⁴²⁴ **Le Monde Gazetesi**, 10 Nisan 1976.

⁴²⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Mart 1967.

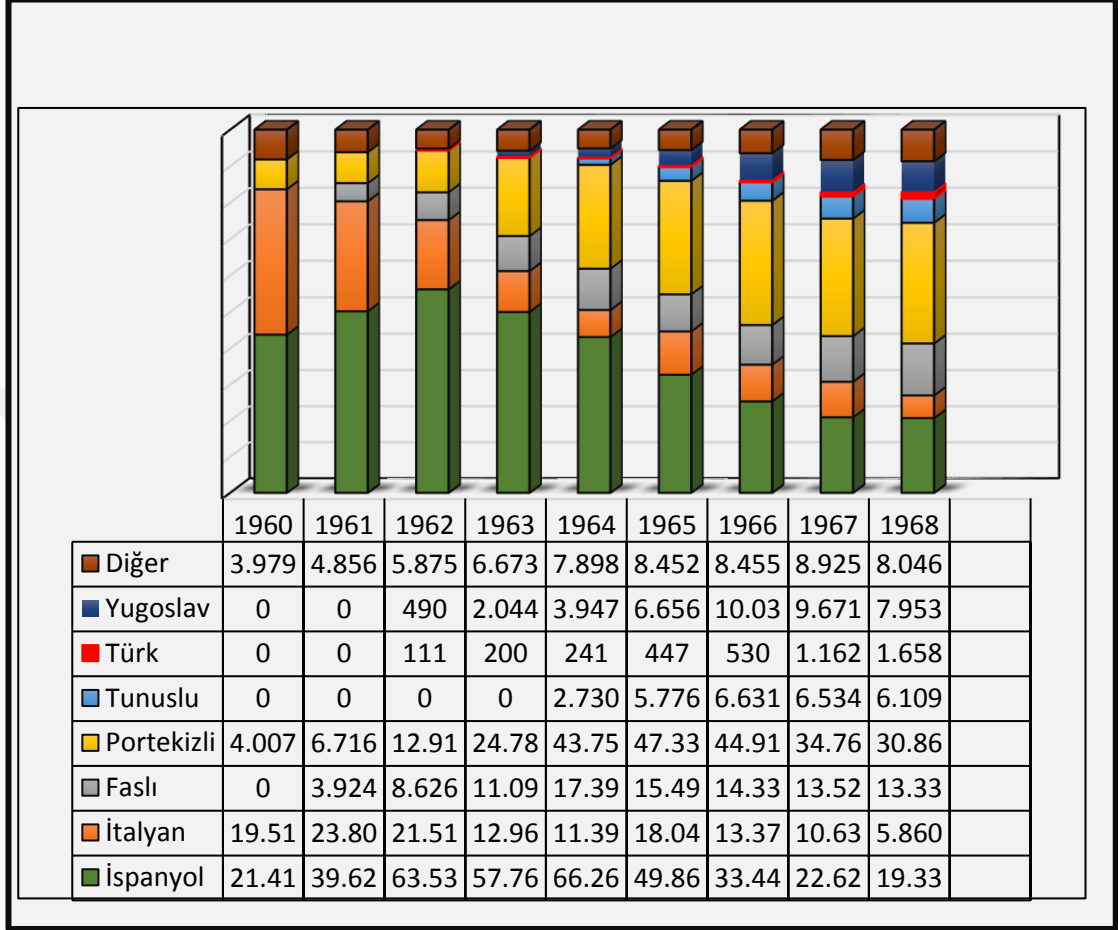
⁴²⁶ **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques) La Situation démographique en 1968 et 1969, **Bibliothèque Nationale de France**, Identifiant:ark:/12148/bpt6k96186463,s.2.

Şekil 10. Fransa’da yıllara göre alınan daimî yabancı işçi sayısı (Bin olarak)

Şekilden anlaşılmaktadır ki 1960 yılından itibaren Fransa’da yabancı işçiye ihtiyaç artmıştır. Bu ihtiyaç daha önce izahı yapıldığı gibi De Gaulle dönemi atılımları ve onun açtığı Ulusal Göç Ofisi’nin “*Office National d’Immigration (ONI)*” çalışmalarının altın yıllarıyla yakından ilgilidir. Görülmektedir ki 1963 yılından itibaren artışa geçen yabancı işçi alımı 1964 yılında zirveye ulaşmıştır. 1965 yılından itibaren ise gittikçe düşmüştür. Fransa’ya 1960 yılından 1968 yılına kadar alınan daimî işçi ve ailelerindeki bireylerin toplam sayısı ise 1,5 milyonu geçmiştir. Fransız Ulusal

Göçmenlik Bürosu (ONI) resmi istatistiklerine göre 1960 yılından itibaren Fransa'daki daimî işçi olarak alınan yabancı işçilerin milliyetleri ise şu şekildedir.⁴²⁷

Şekil 11. Fransa'ya 1960-1968 yılları arasında alınan daimî yabancı işçilerin milliyetleri

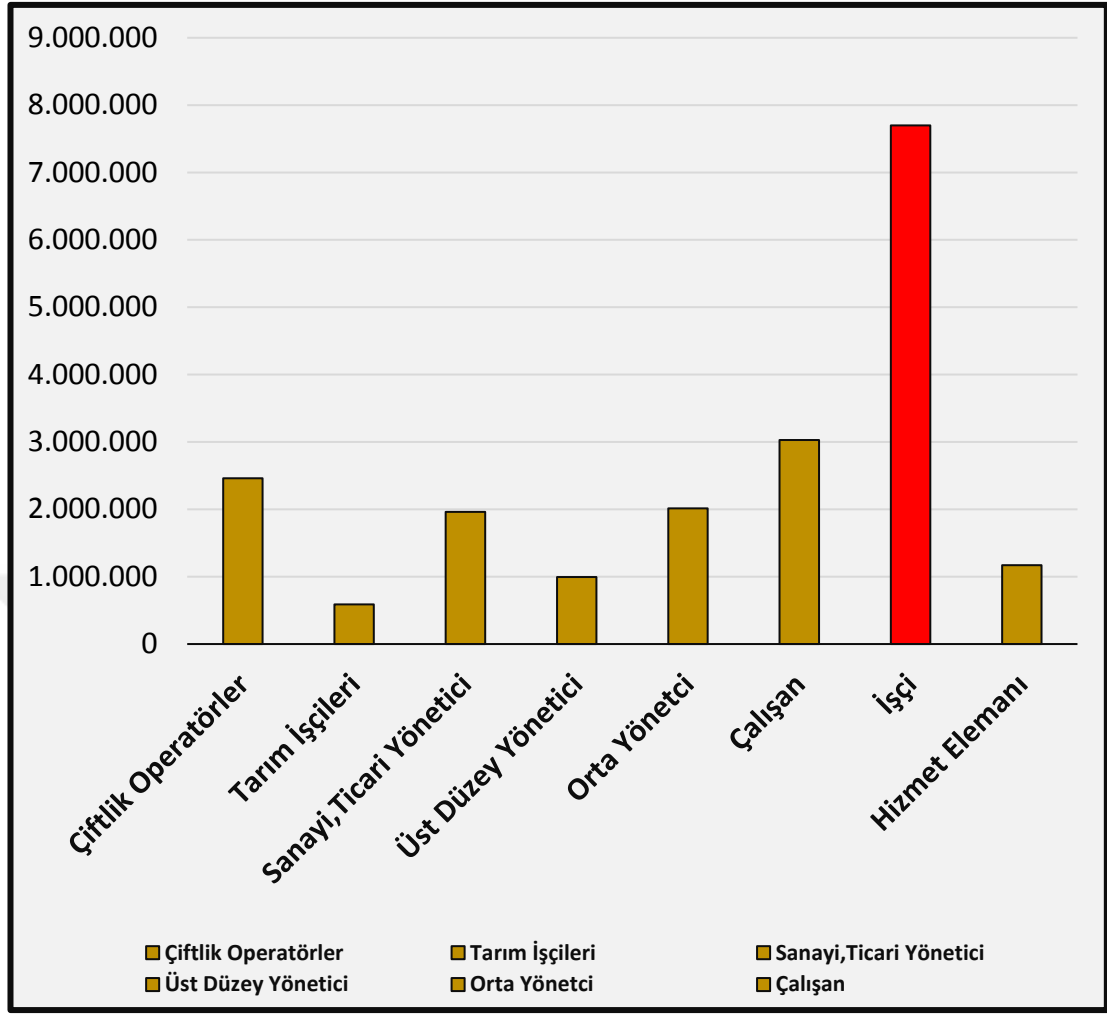
Şekilden anlaşılacağı üzere Fransa'ya alınan yabancı işçiler köken olarak oldukça farklı milliyetlerden oluşmaktadır. Ülkede 1963 yılından 1965 yılı sonuna kadar en fazla yabancı işçi oranına İspanyollar sahip olmuştur. Bu tarihlerde en az işçi oranına sahip milliyetlerden biri ise Türklerdir. 1968 yılıyla birlikte Fransa'da Portekizli işçi sayısında artış yaşanmıştır. Bu tarihten itibaren İspanyol işçi alımı gittikçe azalmışken, Portekizli işçi alımı artmıştır. İtalyan işçi alımı, 1960 yılından itibaren gittikçe azalmıştır. Kırmızı renkle belirtilen Türk işçisi alımında ise 1962 yılından itibaren sayısal olarak artış söz konusu olmuştur.

⁴²⁷ INED, a.g.e., s.83.

Yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır ki Fransa'nın 1968 tarihinden önce ülkeye aldığı yabancı işçiler genel olarak kendilerine kültür ve inançsal olarak yakın ülkeler olduğunu ifade etmek mümkündür. Ayrıca Faslılar, Tunuslular, Cezayirli her ne kadar Müslüman inancına sahip milletler olsa da bu ülkeler uzun yıllar Fransız sömürgesi altında kaldığından Fransız kültür ve diline daha yakın milletlerdir. Özellikle Cezayir Fransa toprağı sayıldığı için uzun yıllar Cezayirli işçiler "*travailleurs permanents*" yabancı işçiler arasında gösterilmemiş gösterildiği yıllarda ise ayrı bir kategori olarak belirtilmiştir. Türkler ise sıralanan bu milletlerden diğerlerine göre Fransızlara dil ve kültür olarak daha uzak olan milletlerdendir. Yukarıdaki tüm veriler ışığında 1968 yılı itibariyle Fransa'ya alınan daimî yabancı işçilerin toplamda 800 bin kişiyi geçtiği söylenebilir. Yabancı işçilerin ailelerini de işin içine katınca bu sayının 1 milyonu bulduğunu ifade etmek mümkündür. İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun sayıları ile Fransız Ulusal Göçmenlik Bürosu'nun rakamları birleştirilince 1968 yılı sonu itibariyle Fransa'ya alınan Türk işçi sayısının toplamda 4 bin 349 kişi olduğu söylenebilir. Bu oranı diğer yabancı işçi oranlarıyla mukayese edince oldukça düşük bir oran olduğu görülmektedir. 1968 tarihine kadar Fransa'ya alınan Türk işçilerin sayısı az olduğu için ailelerinin miktarı hakkında Fransa'da herhangi bir kayıt tutulmamıştır. Ancak 1969 yılından sonraki süreçte Türk işçi ailelerinin miktarları da Fransız devlet istatistiklerinde yer almaya başlamıştır.

1968 tarihinde Fransa'daki tüm çalışanlar içinde en fazla oran işçi gurubuna aittir. Tüm ülkede 20 milyonu geçen çalışan sayısı içinde işçi sayısı aşağıdaki şekilde görüleceği gibi 8 milyon civarındadır.⁴²⁸ Fransa'ya daimî işçi olarak alınan yabancı işçilerin ülkeye yerleştiği ve çalıştığı düşünülürse kabaca 1960 yılından 1968 yılına kadar bir milyona yakın çalışan yabancı işçi ülkeye alınmıştır. Dolayısıyla bu işçilerin geri dönmediği düşünülürse 1968 yılında ülkede çalışan yaklaşık 8 milyon işçi arasında yabancı işçi oranının bir milyon civarında olduğu söylemek mümkündür.

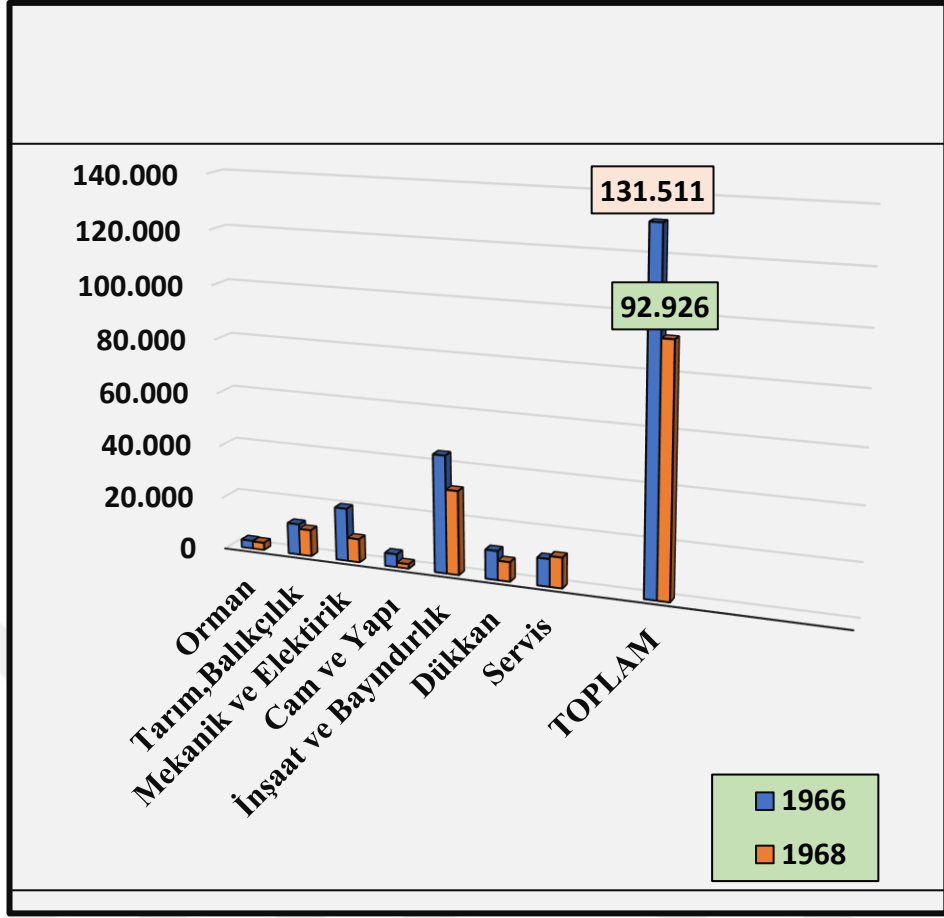
⁴²⁸ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Statistiques et Indicateurs des Regions Françaises 1969, Collections de LI'insee.C3, no:3.s.74.

Şekil 12. Fransa’da 1968 yılı itibariyle tüm çalışan nüfus içinde işçilerin oranı

1968 yılı öncesinde Fransa’ya daimî olarak alınan yabancı işçiler arasında Türklerin hangi iş kollarında çalıştırıldığı hakkında resmi kayıtlar olmadığı için yorum yapmak oldukça güçtür. Çünkü Fransız kayıtlarında 1968 yılına kadar az sayıda olan Türklerin çalıştırıldıkları sektörlerle göre ayrı bir kayıt tutulmamıştır. Tüm yabancıların çalıştırıldığı bazı yıllara ait sektör kayıtları toplam olarak mevcuttur. Fransa’nın Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (Institut National de la Statistique et des études Economiques) kayıtlarına göre 1966 ve 1968 yıllarında ülkeye alınan daimî yabancı işçilerin çalıştığı alanlara göre dağılımı şu şekilde olmuştur.⁴²⁹

⁴²⁹ **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Tableaux de l’Economie Françaises,1968 s.323; **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques) Annuaire Statistique et des Etudes Economique 1967, Bibliothèque Nationale de France, Identifiant:ark:/12148/bpt6k96211174x,s.79.

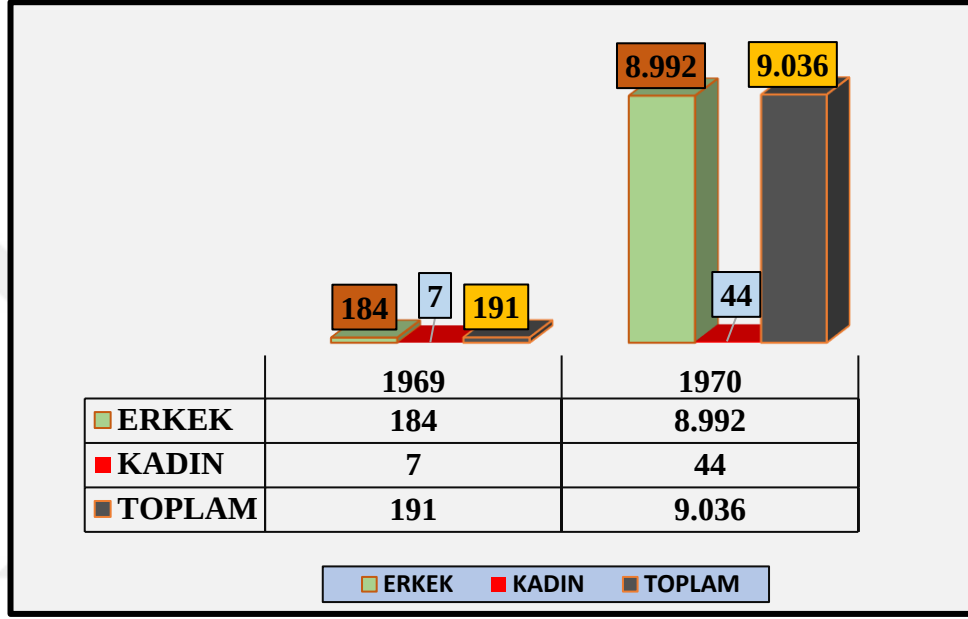
Şekil 13. Fransa’ya 1966 ve 1968 yılları arasında alınan daimî yabancı işçilerin çalıştığı mesleki alanlar

Şekilden anlaşılmaktadır ki 1968 yılı itibariyle Fransa’ya alınan daimî yabancı işçiler en fazla inşaat ve bayındırlık sektöründe çalışmıştır. Bu iki yıl aslında 1968 yılı öncesi tüm yabancı ve Türk işçilerin çalışma alanları hakkında bize küçükte olsa fikir vermektedir. Şekilde görülmektedir ki yabancı işçiler en fazla inşaat ve bayındırlık alanında çalışmıştır.

1968 yılı öncesinde Fransa’da Türk işçilerin çalıştığı sektörler Türk İş ve İşçi Bulma Kurumu raporlarında da kaydedilmemiştir. İki ülkede böyle bir kaydın tutulmamasının nedeni olarak Türkiye’den Fransa’ya alınan işçi sayısının 1968 yılından önce az olması ile alakalıdır. Türk işçilerle ilgili kapsamlı kayıtlar 1969 Protokolü sonrası Fransa’ya artan Türk işçi alımıyla birlikte tutulmaya başlanmıştır.

2.3.2. 1969 ve 1970 Yıllarında Türkiye'den Fransa'ya Türk İşçi Göçleri

Türkiye'den Fransa'ya ilk büyük miktarda işçi gönderimi daha önce belirttiğimiz gibi 1969 Protokolüyle birlikte olmuştur. 1969 yılıyla başlayan Türk işçi göçü 1970 yılında daha da artmıştır. 1969 ve 1970 yılı itibarıyla Fransa'ya İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla gönderilen işçilerin sayısı ve cinsiyetleri şu şekilde olmuştur:⁴³⁰

Şekil 14. 1969-1970 yıllarında Türk İş ve işçi Bulma Kurumu'nun Fransa'ya gönderdiği Türk işçiler

Yukarıda şekilde görüldüğü üzere Fransa'ya İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla 1969-1970 tarihlerinde 9.227 Türk işçisi gönderilmiştir. Rakamlardan anlaşılıyor ki İş ve İşçi Bulma Kurumu daha önceki yıllarla mukayese edildiğinde ilk kez bu miktarda Türk işçisini Fransa'ya göndermiştir. Verilen bu istatistik dışında İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından 1970 tarihinde Fransa'ya bir inceleme gezisi düzenlenmiş ve bir rapor hazırlanmıştır. Rapor, Fransa'da çalışan Türk işçileri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Raporda Fransa'daki Türk işçilerinin 1969 ve 1970 tarihindeki durumları hakkında ayrıntılar verilmektedir.

⁴³⁰ **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, 1971 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No: 92, Ankara, 1972, Ek İstatistik No:14; **İş ve İşçi Bulma Kurumu**, 1973 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:119, Ankara, 1974, Ek Çalışma İstatistikleri Ek No:14.

İnceleme gezisi Fransa hükümetinin davetiyle 7-17 Ekim 1970 tarihleri arasında on günlüğüne olmuştur. Gezi kapsamında İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü Naki Tezel, Genel Müdürlük Müşaviri Galip Erker, Genel Müdürlük İş Piyasası ve İstatistik Uzmanı İzzet Güner'in katıldığı bir heyet, Fransa'nın Paris, Tours, Nancy, Orleans bölgelerini ziyaret etmiştir. Ayrıca bu ekip Paris'te Nüfus İşleri ve Göç Müdürü M.Massenet, Ulusal Göç Ofisi Müdürü M.Pierre Bideberry ve İstihdam ve Mesleki Eğitim Müdürü M. Legrand ile görüşmüştür. Bu görüşmeler neticesinde bir rapor hazırlanmıştır. Rapora göre Fransa'da 1970 tarihinde toplamda 3 milyon 200 bin yabancı bulunmaktadır.⁴³¹ Rapor Kasım 1969 ile Eylül 1970 yılları arasında Fransa'ya İş ve İşçi Bulma Kurumunca gönderilen işçilerin sayısının toplamda 6.902 olduğunu belirtmiştir. Raporda anlaşma kapsamında kurum olarak resmi gönderilenlerin sayısının 8 tanesinin kadın olmak üzere 3 bin 607 kişi ve kendi imkânlarıyla iş bulanların ise 32 sinin kadın olmak üzere 3 bin 295 kişi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yaklaşık 2 ya da 3 bin kişinin turist pasaportuyla Fransa'ya gitmiş olup kaçak olduğu tahmin edilmiştir. İş ve İşçi Kurumu kanalıyla bu işçilerden 1969 yılı için 640, Ağustos 1970 yılı itibariyle de 2 bin 401 kişisine pasaport verildiği belirtilmiştir.⁴³²

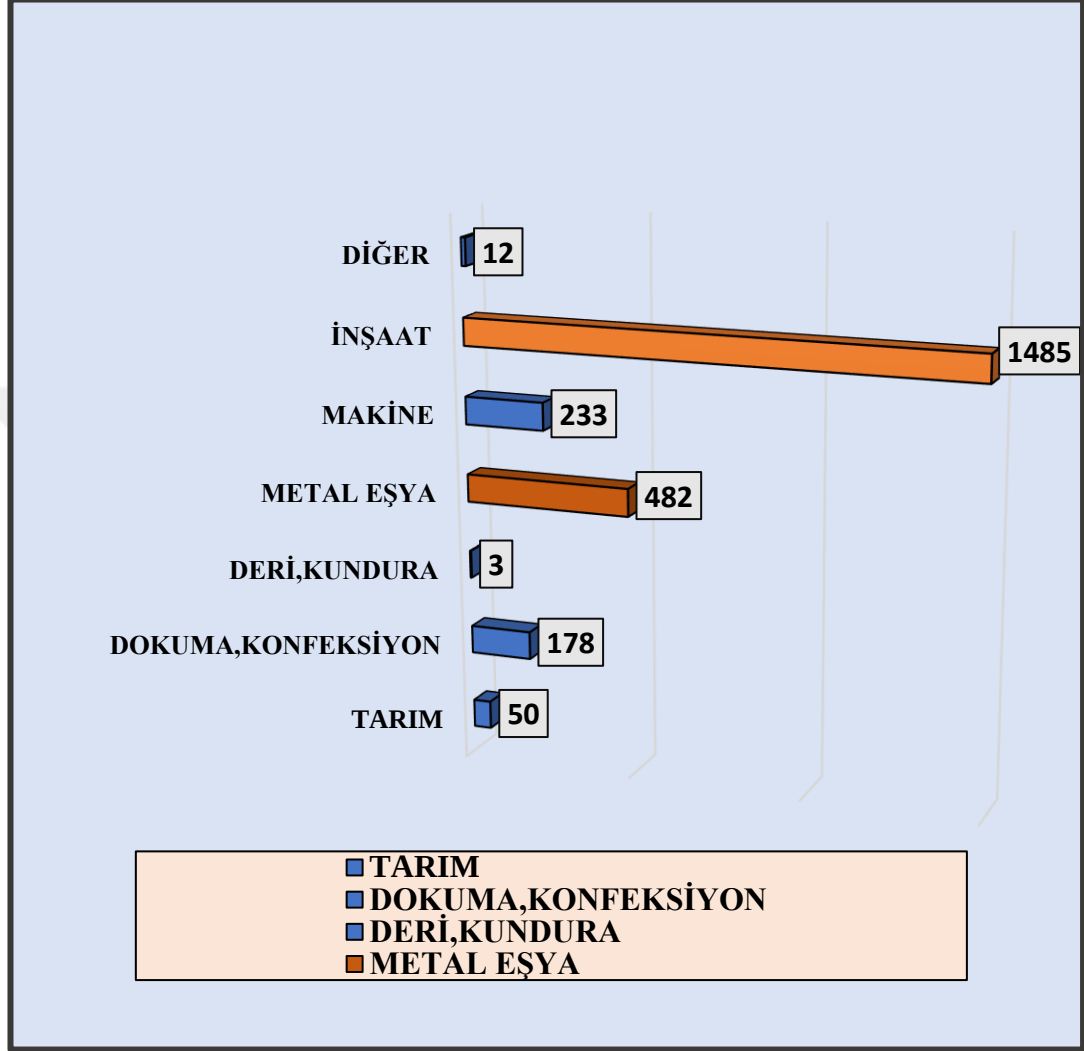
Yukarıdaki bilgiler ışığında İş ve İşçi Bulma Kurumu yıllık çalışma raporlarında belirtilen resmi işçi sayısı 1969-1970 yılları toplamında 9 bin 227 kişidir. 1970 Gezi Raporunda 1969 ve 1970 tarihleri arasında kurum vasıtasıyla resmi olarak gönderilen 3 bin 607 işçi ve 1969 ile 1970 yılı itibariyle kendi imkânlarıyla gidip kurum vasıtasıyla pasaport alıp resmîlik kazanan 3 bin 041 kişi toplanınca sayı 6 bin 648 kişi etmektedir. Yine 1970 yılının 3 ayı hesaplanmamış olması nedeniyle bu tarihten sonrada resmi işçi gönderimi olduğu göz önünde bulundurulursa, pasaport verilenler ve resmi işçi statüsü kazananlarda eklenince İş ve İşçi Bulma Kurumu raporlarında ve inceleme gezisinde verilen rakamların aşağı yukarı örtüştüğü görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle 1969 ve 1970 yıllarında Fransa'ya gönderilen Türk işçi sayısının resmi olarak 10.000'e yaklaştığı söylenebilir.

İş ve İşçi Bulma Kurumu raporlarında Türk işçilerin çalıştığı sektörler 1969 yılı için kaydedilmemiş olup, 1970 yılındaki gezi raporunda bir kısmı verilmiştir.

⁴³¹ İş ve İşçi Bulma Kurumu, Fransa'da Çalışan Türk İşçileri Raporu, s.1-32.

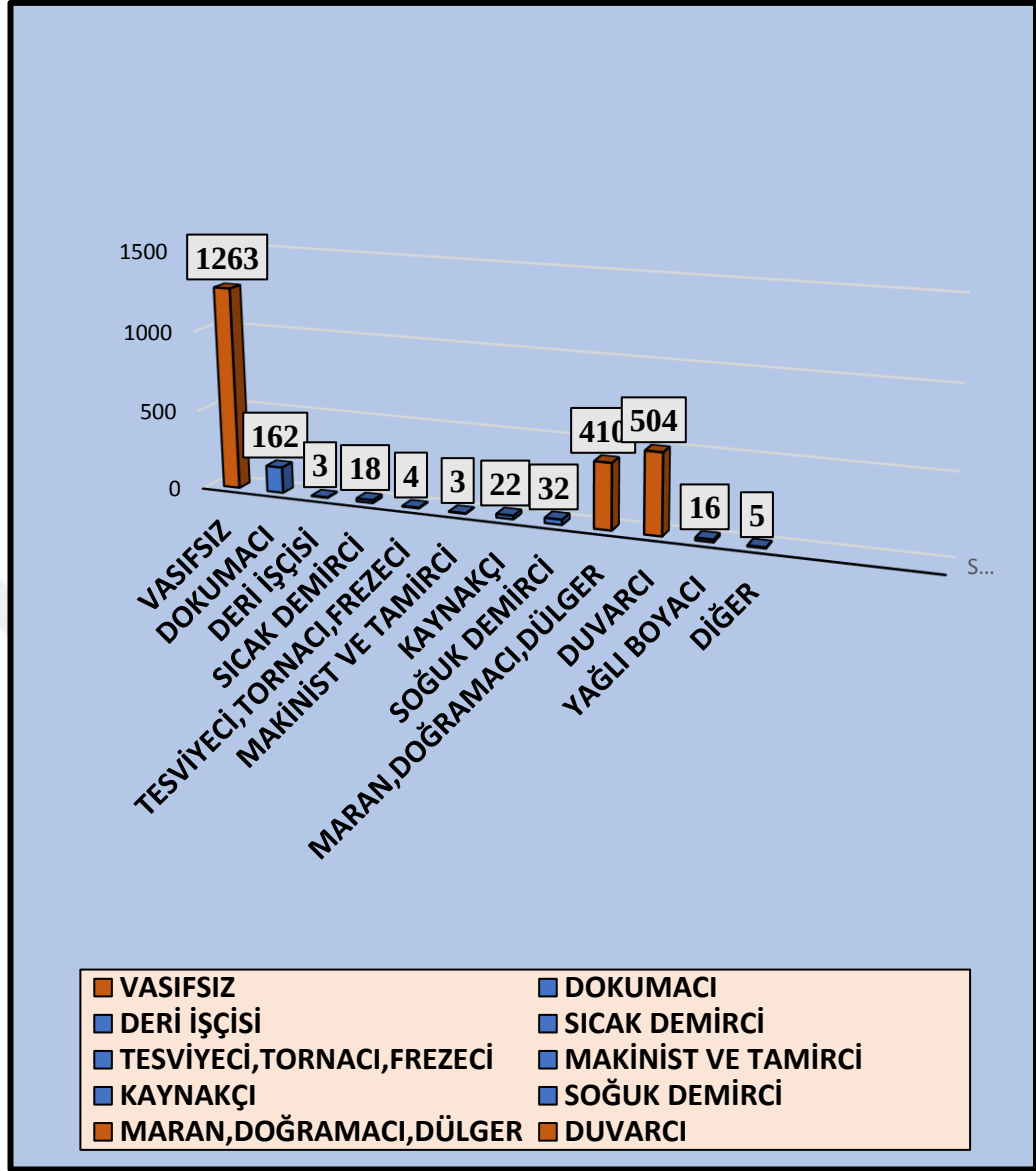
⁴³² İş ve İşçi Bulma Kurumu, a.g.e., s.14-15.

Rapora göre Türkiye’den Fransa’ya 1970 tarihi itibariyle İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından gönderilen 2 bin 443 Türk işçisinin Fransa’da çalışma sektörlerine ve mesleklerine göre dağılımı ise şu şekilde olmuştur.⁴³³

Şekil 15. İş ve İşçi Bulma Kurumu’na göre 1970 tarihinde Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin Fransa’daki sektörlerle göre dağılımı

⁴³³ İş ve İşçi Bulma Kurumu, Fransa’da Çalışan Türk İşçileri Raporu, s.15-16.

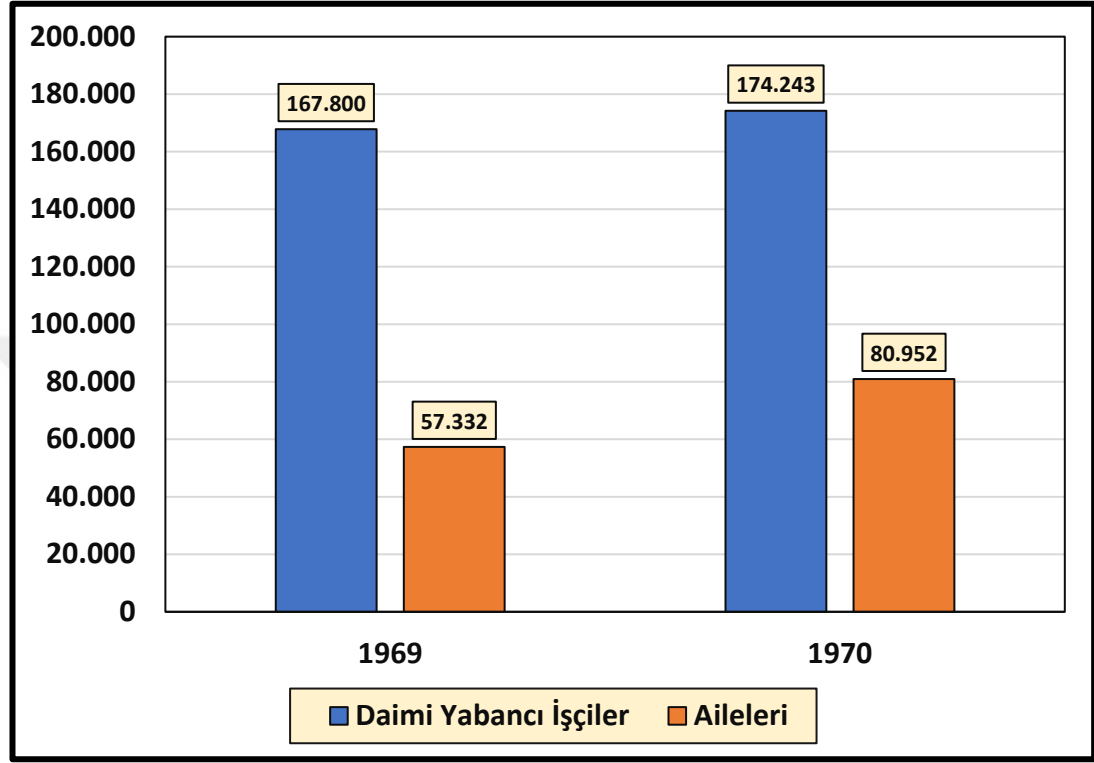

Şekil 16. İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre 1970 tarihinde Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin mesleklerine göre dağılımı

Yukarıda verilen şekillerden anlaşılmaktadır ki İş ve İşçi Bulma Kurumu vasıtasıyla 1970 yılı itibarıyla giden 2 bin 443 Türk işçisi inşaat, makine, metal eşya, deri, kundura, dokuma konfeksiyon, tarım gibi sektörlerde çalışmıştır. En çok inşaat sektörü ve metal eşya sanayisi Türk işçilerin yoğun olarak çalıştığı sektörler arasında olmuştur. Türklerin icra ettikleri mesleklere bakılınca vasıfsız işçi sayısı dikkat çekmektedir. Anlaşılmaktadır ki gönderilen Türk işçilerin çoğu vasıfsız işçidir. Yine 1970 yılı sonu itibarıyla Fransa'ya gönderilen Türk işçilerinin en fazla duvarcı, marangoz ve dokumacılık gibi mesleklere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

1969-1970 yıllarında Fransa'daki devlet kayıtlarına bakılınca Fransa'daki yabancı işçiler hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. 1969, 1970 yılı itibariyle ülkeye kabul edilen yabancı işçiler ve aile sayıları aşağıdaki gibi olmuştur.

434

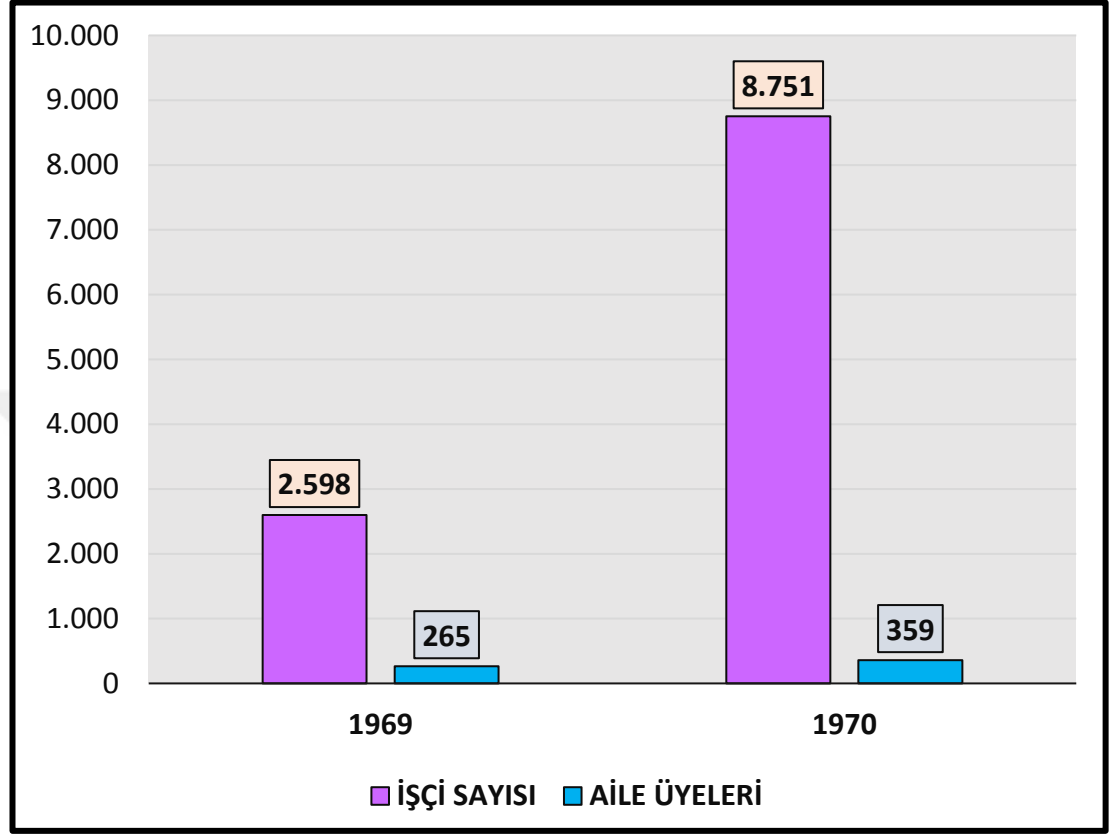

Şekil 17. Fransa'ya 1969 ve 1970 tarihleri arasında kabul edilen daimî yabancı işçi sayısı

Şekilde görülmektedir ki Fransa'ya yabancı işçi alımı 1969 ve 1970 yılında artmaya başlamıştır. Bu yıllar daha önce izah ettiğimiz gibi 1960 yılından beri Fransa'ya alınan yabancı işçi sayının en yüksek oranıdır. Bu iki yılda alınan yabancı işçi sayısı yaklaşık olarak 300 bini geçmiştir. İşçi aileleriyle birlikte bu sayı yarım milyona yaklaşmıştır. Oldukça fazla yabancı işçinin alındığı bu tarihlerde Türk işçilerde yabancı işçiler arasında yavaş yavaş görünür olmaya başlamıştır. 1969 yılından önce yabancı işçiler arasında Türkler ayrı bir milliyet kategorisinde verilmezken bu tarihle birlikte yabancı işçiler arasında Türk işçilerde verilmiş, aile sayıları da istatistiklere yansımaya başlamıştır. Ulusal İstatistik ve Ekonomik

⁴³⁴ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultas de 1969) 1970-1971, Ministère de l'Economie et des Finances, 76 Volume 1967, s.55.

Araştırmalar Enstitüsü (Institut National de la Statistique et des études Economiques) INSEE kayıtlarına göre 1969 ve 1970 yıllarında Fransa'ya alınan Türk işçiler ve aile sayıları ise şu şekilde olmuştur.⁴³⁵

Şekil 18. Fransa'ya 1969 ve 1970 tarihleri arasında kabul edilen Türk işçileri ve aile üyelerinin sayısı

Yukarıdaki şekilde görülmektedir ki Fransız hükümeti 1969 yılında ülkeye 2 bin 598 Türk işçisi almıştır. Bu sayı İş ve İşçi Kurumunun bu yıllar için kaydettiği sayıların üzerinde bir sayıdır. Bu durumun nedeni daha önce bahsettiğimiz gibi İş ve İşçi Bulma Kurumu dışında kaçak olarak başka ülkelerden geçiş yapan Türk işçilerle ilgilidir. Ayrıca 1970 tarihinde INSEE alınan Türk işçi sayısını 8 bin 751 kişi olarak vermiştir. Ancak aynı yıl yayınladığı başka bir nüfus istatistiğinde ise 1970 yılında Türk sayısını 8 bin 750 olarak belirtilmiştir.⁴³⁶ İki kayıt arasında bir kişi farklılığı

⁴³⁵ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), *Annuaire Statistique de la France, (Resultas de 1970)*1972, Ministère de l'Economie et des Finances, Volume 77, **Bibliothèque Nationale de France**, Identifiant:ark:/12148/bpt6k6428971c, s.49.

⁴³⁶ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques) *La situation démographique en 1970*, **Bibliothèque Nationale de France**, Identifiant ark:/12148/bpt6k9619192x, s.40.

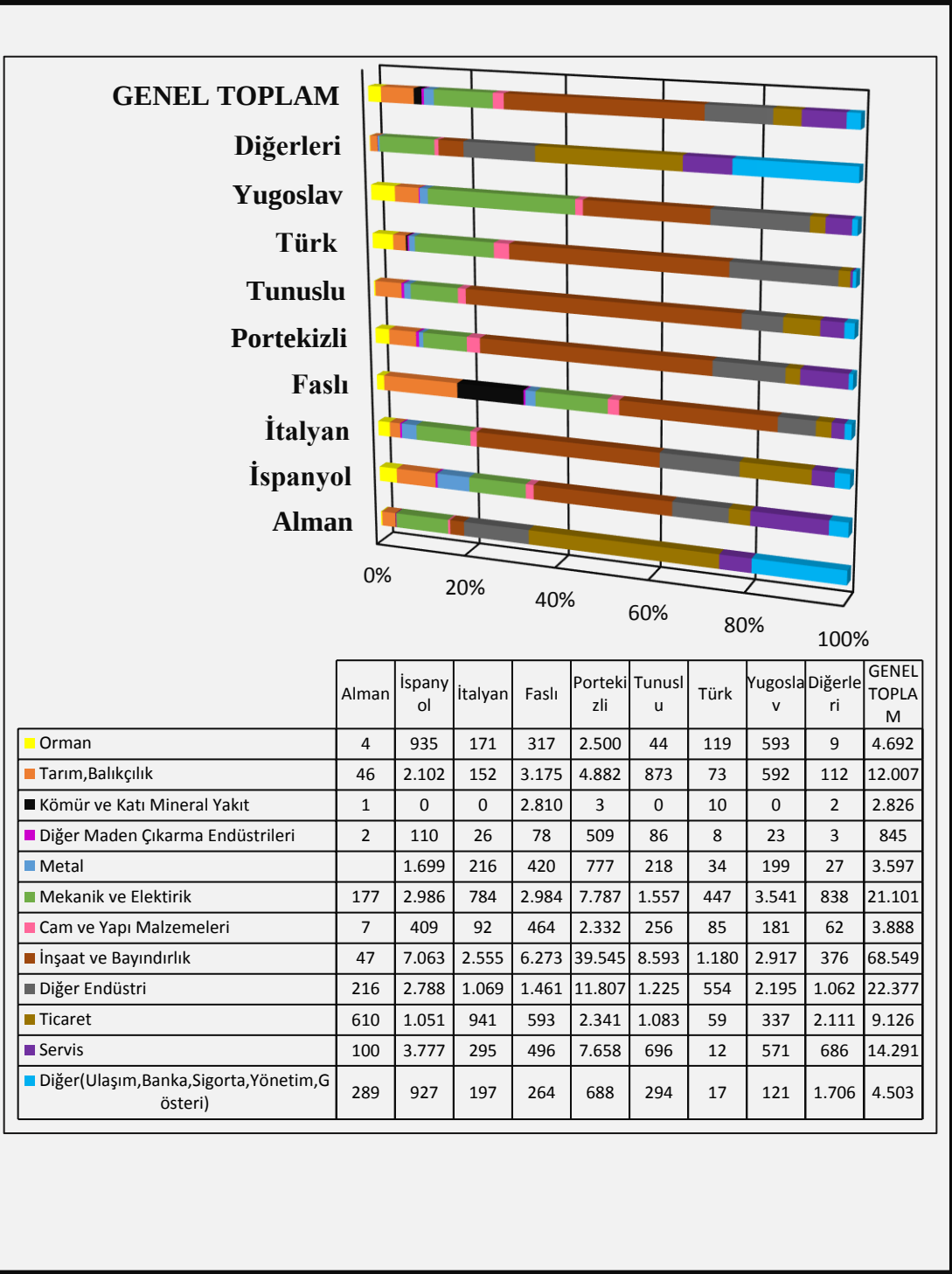
vardır. Bu durum çok önemli bir farklılık teşkil etmemektedir. Anlaşılmaktadır ki INSEE ve aynı yıl İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtları birbirine yakındır. Buradan yola çıkara ifade edilebilir ki yıldan yıla Fransa'ya kaçak yollardan giriş yapan Türk işçi sayısı gittikçe azalmıştır.

Fransız istatistiklerinde 1969 yılıyla birlikte Türk işçilerin yakınları da hesaplanmıştır. Oysaki İş ve İşçi Bulma Kurumu Türk işçilerin aileleri hakkında bu yıllarda herhangi bir kayıt tutmamıştır. Bu açıdan Fransız istatistiklerindeki bu bilgiler oldukça değerlidir. Yukarıdaki şekilden anlaşılmaktadır ki 1969 yılında 265 kişi olan işçi yakınları sayısı 1970 yılında artmıştır. Bu artışa rağmen yine de Türk işçi sayısı oranına göre işçi yakınları sayısı oldukça azdır. Türk işçilerin Fransa'ya çalışmaya giderken ilk başlarda ailelerini yanlarında götürmediği anlaşılmaktadır. Bu durumun nedenini işçilerin Fransa'da uzun yıllar kalmak istememesi veya orada belli bir süre kaldıktan sonra ailelerini yanlarına alma arzusu ile açıklamak mümkündür. İşçi aileleri çocuk ve eş sayıları ile ilgili ayrıntılar 1970 Fransız istatistiklerinde verilmiştir. 1970 yılında toplamda 359 üyesi olan Türk ailesinin 150'sinin işçi eşi ve 185'inin ise çocuktan oluştuğu belirtilmiştir. Geriye kalan 24 kişi hakkında bilgi kaydedilmemiştir. Geriye kalan bu sayının muhtemelen anne, baba, kardeş gibi işçi yakınları olduğu tahmin edilebilir.⁴³⁷ Bilgiden yola çıkarak ifade edilebilir ki dönem Türkiye'sinde Türk ailelerindeki çocuk sayısı genel olarak ikiye geçtiğinden bu rakamlara göre Türk işçi ailesine düşen çocuk sayısı oldukça azdır. Aile başına neredeyse bir ya da en fazla iki çocuk düşmektedir. Bu durum bizlere Türk işçi ailelerinin Fransa'ya ilk gittiklerinde tüm çocuklarını yanlarında götürmeyip Türkiye'de yakınlarına emanet ettiklerini düşündürebilir. Yaşanan bu durum aslında dönem Türkiye'sinde anlaşılabilir bir olaydır. Özellikle işçilerin Türkiye'deki yakınlarına çocuklarını emanet ettikleri bilinmektedir.

1969 yılında Fransa'ya kabul edilen Türk işçilerin meslek dağılımı Fransız istatistiklerde verilmiştir. Buna göre 1969 yılında yabancı işçiler ve bu işçiler içinde Türk işçilerin çalışma alanları şu şekilde olmuştur.⁴³⁸

⁴³⁷ Aynı yer.

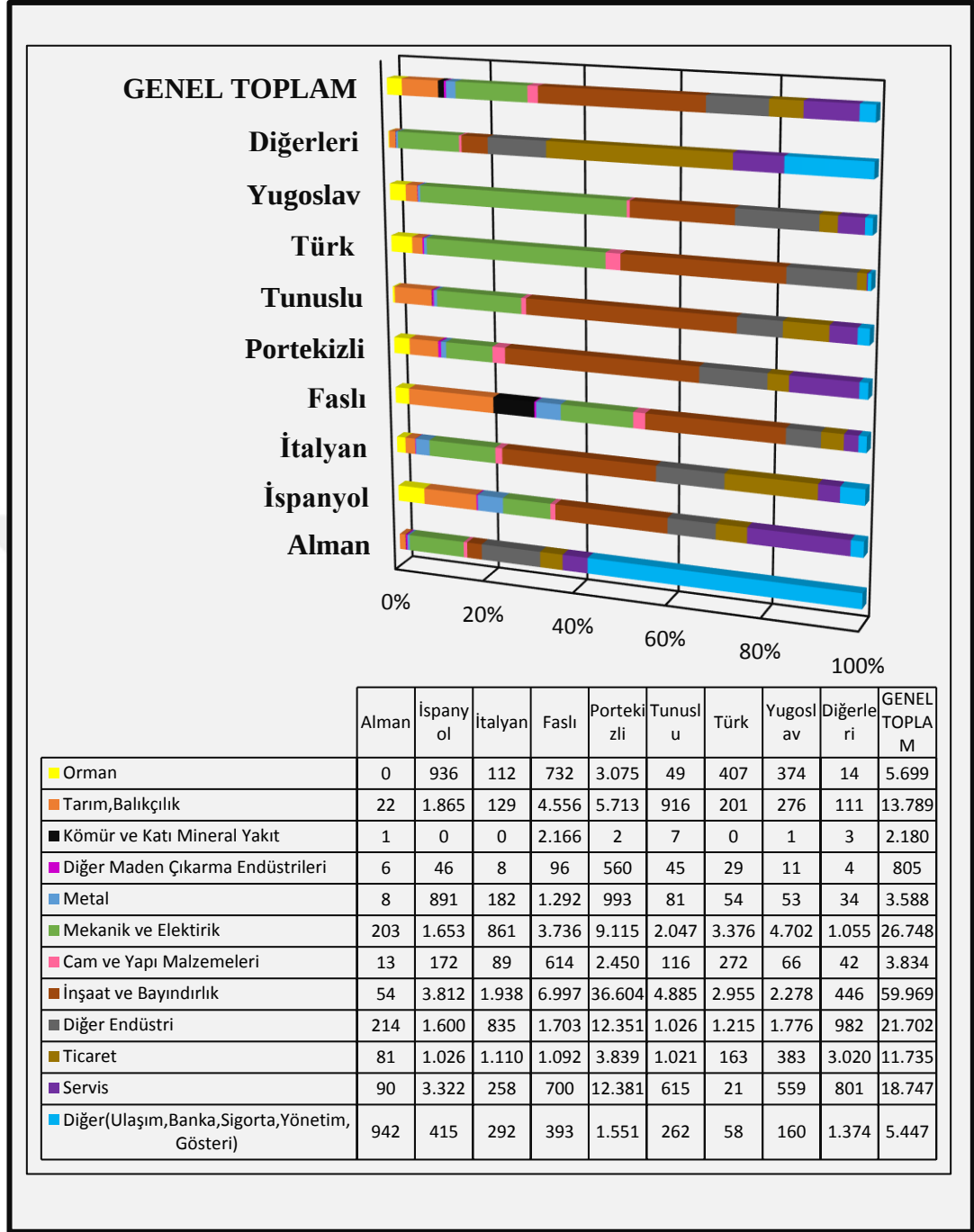
⁴³⁸ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultas de 1969)1970-1971, Ministère de l'Economie et des Finances, 76 Volume 1967, s.56.

Şekil 19. Fransa’da 1969 yılında çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre dağılımı

Şekilden anlaşılmaktadır ki 1969 yılında yabancı işçiler arasında en fazla çalışma oranına Portekizliler sahiptir. Türk işçiler 1969 yılında en fazla inşaat ve bayındırlık alanında çalışmıştır. Türk işçilerin en çok çalıştığı diğer işler ise mekanik-elektrik ve diğer endüstri alanlarıdır. Şekilden yola çıkarak Türklerin maden ve kömür yataklarında istihdam edilmediği azda olsa maden çıkarma endüstrilerinde çalıştırıldığını söylemek mümkündür. Anlaşıyor ki daha önce bahsettiğimiz Le Monde Gazetesi haberinde belirtildiği gibi Fransa'nın kömür madenlerinde Türk işçilerini çalıştırma fikrinin değişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yerine bu yıllarda şekilde görülmektedir ki kömür madenlerinde çalıştırılmak üzere Fas kökenli işçiler tercih edilmiştir. Ayrıca anlaşılmaktadır ki Türklerden sonra en fazla inşaat sektöründe çalışan Tunuslu ve Portekizli işçiler olmuştur. Şeklin bütünü göz önünde bulundurulursa tüm yabancı işçilerin en çok çalıştığı sektörün inşaat ve bayındırlık sektörü olduğu söylenebilir. Almanlar işçiler inşaat ve bayındırlık sektöründe en az çalışanlar olmuştur. Bunun yerine daha çok ticaret alanında istihdam edilmişlerdir. 1970 yılına gelince Fransa'ya kabul edilen yabancı işçiler ve bu işçiler arasında Türk işçilerin çalıştığı alanlar ise şu şekilde olmuştur.⁴³⁹

⁴³⁹ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultas de 1970)1972, Ministère de l'Economie et des Finances, Volume 77, Bibliothèque Nationale de France, Identifiant:ark:/12148/bpt6k6428971c, s.52.

Şekil 20. Fransa’da 1970 yılında çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre dağılımı

Verilen şekilden yola çıkarak ifade edilebilir ki 1969 tarihinde en fazla inşaat ve bayındırlık işlerinde çalışan Türk işçileri 1970 tarihinde gittikçe mekanik ve elektrik işlerine doğru yönelmiştir. Ormancılık ve diğer endüstri alanları Türklerin en fazla çalıştığı diğer sektörlerden olmuştur. Kömür madenlerinde çalışan Türk sayısı bu tarihte yoktur. İnşaat ve bayındırlık işlerinde çalışan yabancı sayısında bir önceki yıla

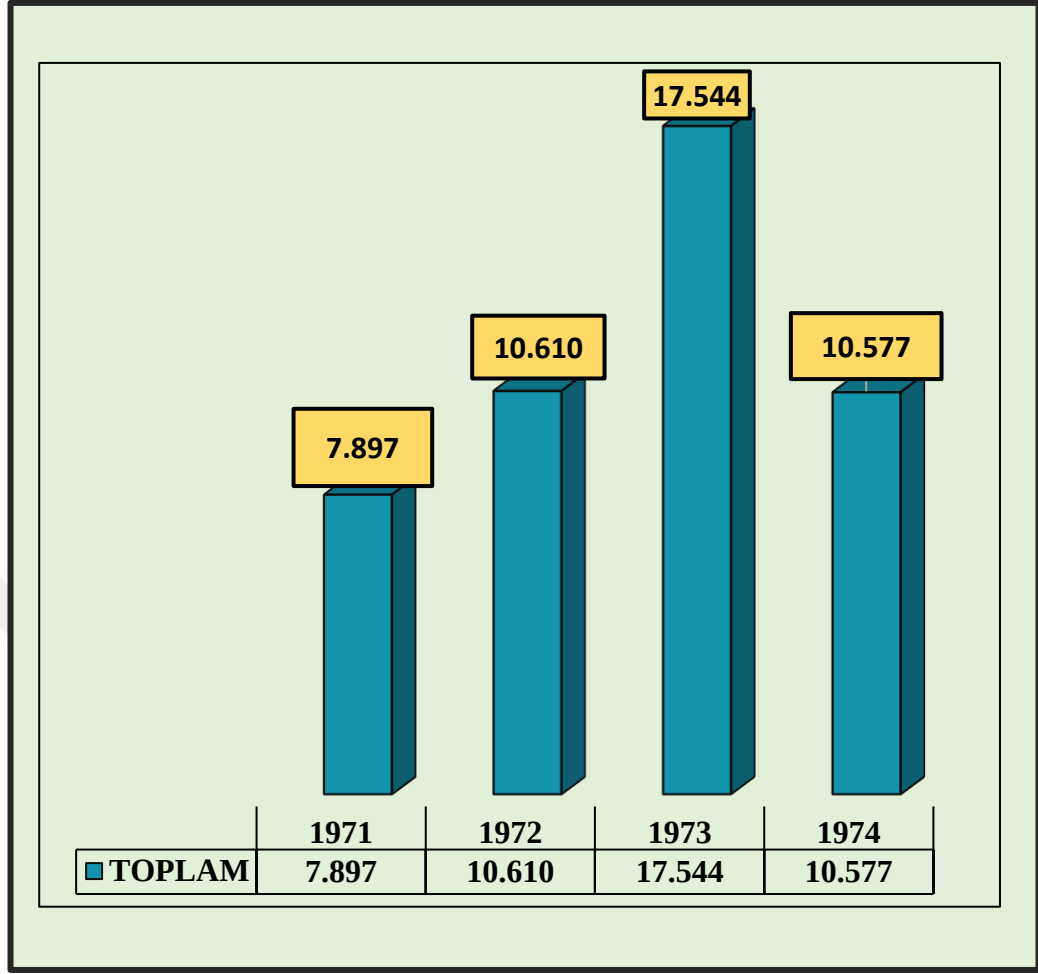
göre azalma söz konusudur. Almanlar bir önceki yıla göre kıyaslanınca ticaret sektöründen ulaşım, banka, sigorta, yönetim gibi işlere yönelmiştir. Buradan hareketle söylenebilir ki Almanlar ülkede prestijli olarak ifade edilen alanlarda çalışmıştır.

1970 yılında Fransız istatistiklerinde verilen bu dağılım ile İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarını mukayese ettiğimizde inşaat ve bayındırlık işlerinde paralellik söz konusudur. Özellikle 1970 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarında Fransa'ya giden Türk işçilerin çoğu vasıfsız ya da genel olarak duvarcı, boyacıdır. Bu işçiler çoğunlukla Fransa'da inşaat ve bayındırlık işlerinde çalıştırılmıştır. Fransa kayıtları da bunu doğrulamaktadır. Ancak anlaşılmaktadır ki vasıfsız olan birçok Türk işçi 1970 yılında mekanik ve elektrik işlerine yönelmiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarında en fazla gönderilen işçi inşaat sektöründe görünürken Fransız kayıtlarında 1970 yılında mekanik ve elektrik işinde çalışan Türk işçi sayısı inşaatı geçmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki bazı Türk işçiler Fransa'ya gönderildikleri alanları dışında istihdam edilmiştir. Ayrıca İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarında sektör olarak ormancılık bulunmazken Fransız kayıtlarında Türklerin önemli bir kısmının orman sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. Buradan hareketle marangoz, doğramacı gibi mesleklere sahip Türk işçilerinin orman sektöründe çalıştırıldığını söylemek mümkündür.

2.3.3. 1971 ve 1974 Yılları Arasında Türkiye'den Fransa'ya Türk İşçi Göçleri

1971 yılından itibaren Fransa'ya gönderilen Türk işçi sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. Özellikle 1973 yılı Türk tarihinin en yüksek oranıdır. 1974 yılında Fransa'ya Türk işçi alımı fazla olmasına rağmen bir önceki yıla oranla azalmıştır. Aşağıda 1971, 1972, 1973, 1974 yıllarında İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre Fransa'ya gönderilen Türk işçi sayılarının toplamı şekilde verilmiştir.⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1971 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:92, Ankara 1972, s. Ek istatistik 14-15; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1972 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Ankara 1973, s.No: 14-15; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1973 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:119,Ankara 1974,s.No: 14-15; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1974 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Yayın No:124, Ankara 1975,s.Tablo 13-14.

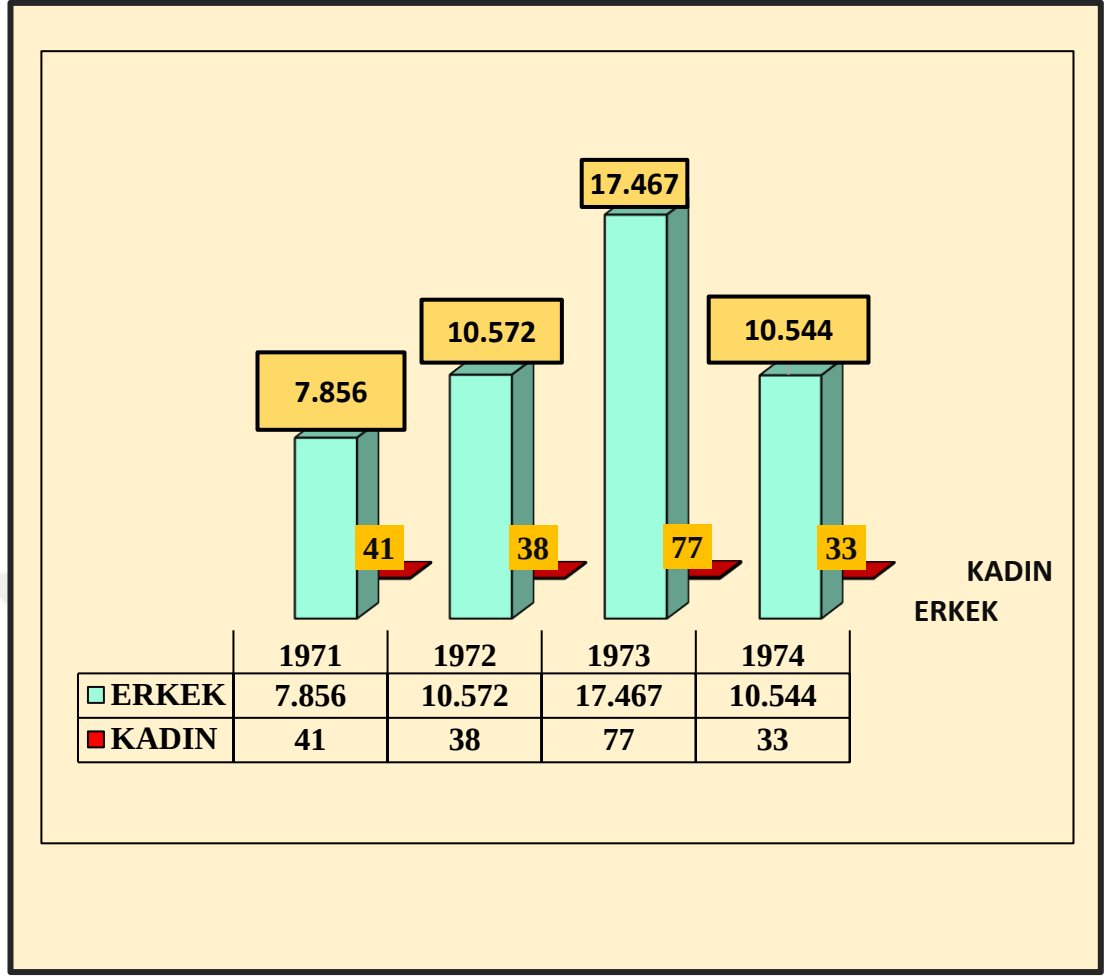

Şekil 21. 1971, 1972, 1973, 1974 yıllarında İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Fransa'ya gönderdiği Türk işçilerin sayısı

Şekilden yola çıkarak ifade etmek gerekirse 1971 yılında Fransa'ya işçi gönderimi 1970 yılına göre düşmüştür. Ancak 1972 yılında önceki yılların en yüksek rakamına ulaşan Fransa'ya Türk işçi gönderimi 1973 tarihinde zirveyi görerek tarihin en yüksek oranına ulaşmıştır.

İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarına göre Türkiye'den Fransa'ya 1971, 1972, 1973, 1974 tarihinde gönderilen Türk işçilerin cinsiyetlerine göre dağılımları ise şu şekilde olmuştur.⁴⁴¹

⁴⁴¹ **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1971 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:92, Ankara 1972, s.Ek istatistik 14-15; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1972 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Ankara 1973,s.No: 14-15;**İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1973 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:119,Ankara 1974,s.No: 14-15; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1974 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Yayın No:124, Ankara 1975,s.Tablo 13-14.

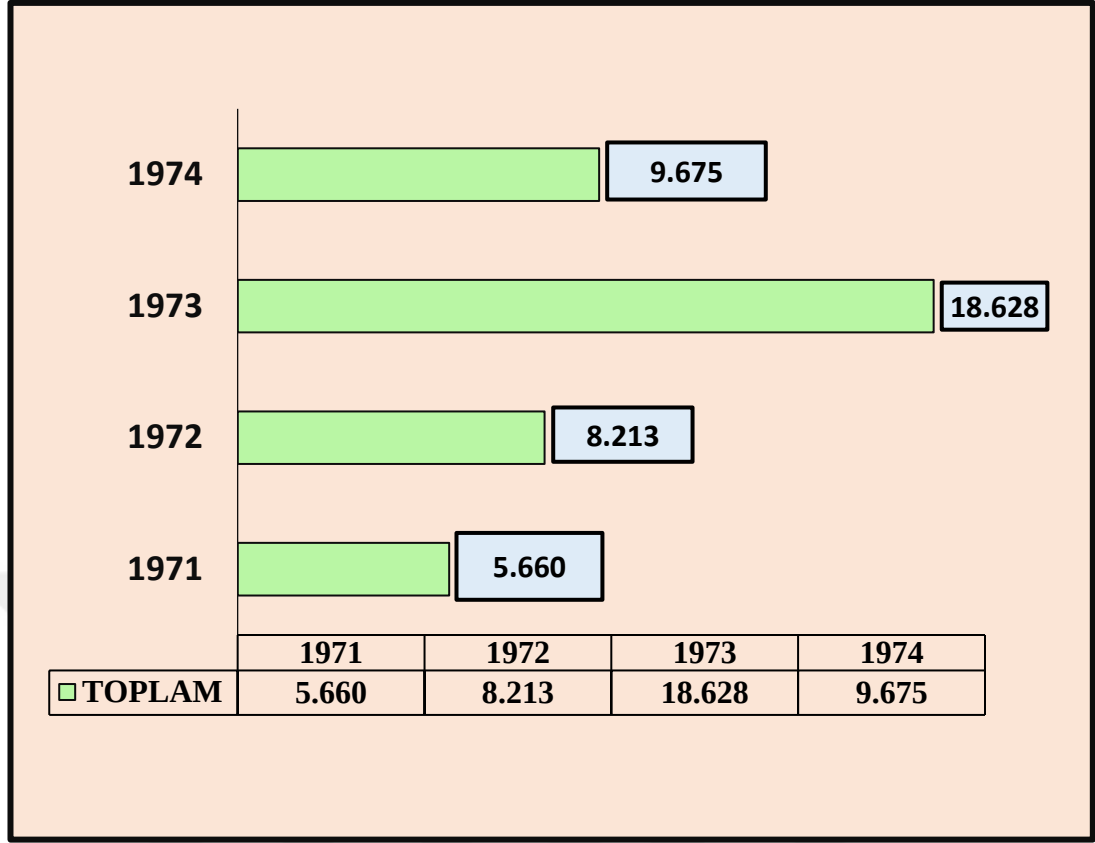

Şekil 22. 1971, 1972, 1973, 1974 yıllarında İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun Fransa’ya gönderdiği Türk işçilerin cinsiyetlerine göre dağılımı

Görüldüğü üzere kadın işçi sayısı Türk işçiler içinde oldukça az orandadır. 1971-1974 yılları arasında toplamda 189 kadın Türk işçi Fransa’ya gönderilmiştir. Şekil göstermektedir ki kadın işçi gönderimi erkeklere oranla dönem içinde oldukça sınırlı kalmıştır. Diğer yandan 1973 yılında kadın işçi sayısında artış söz konusudur. Ancak bu durum 1973 yılında Fransa’ya en fazla Türk işçisi gönderilen yıl olmasıyla alakalıdır. Sayı arttıkça doğal olarak kadın işçi sayısı da bir miktar artmıştır. 1971-1974 yılları arasında Fransa’ya kabul edilen daimî Türk işçi sayısı Fransız İstatistik Enstitüsü kayıtlarına göre ise şu şekilde olmuştur.⁴⁴²

⁴⁴² INED, a.g.e., s.127

INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1971)1973, Ministère de l’Economie et des Finances, 78 Volume, s. 50, INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la

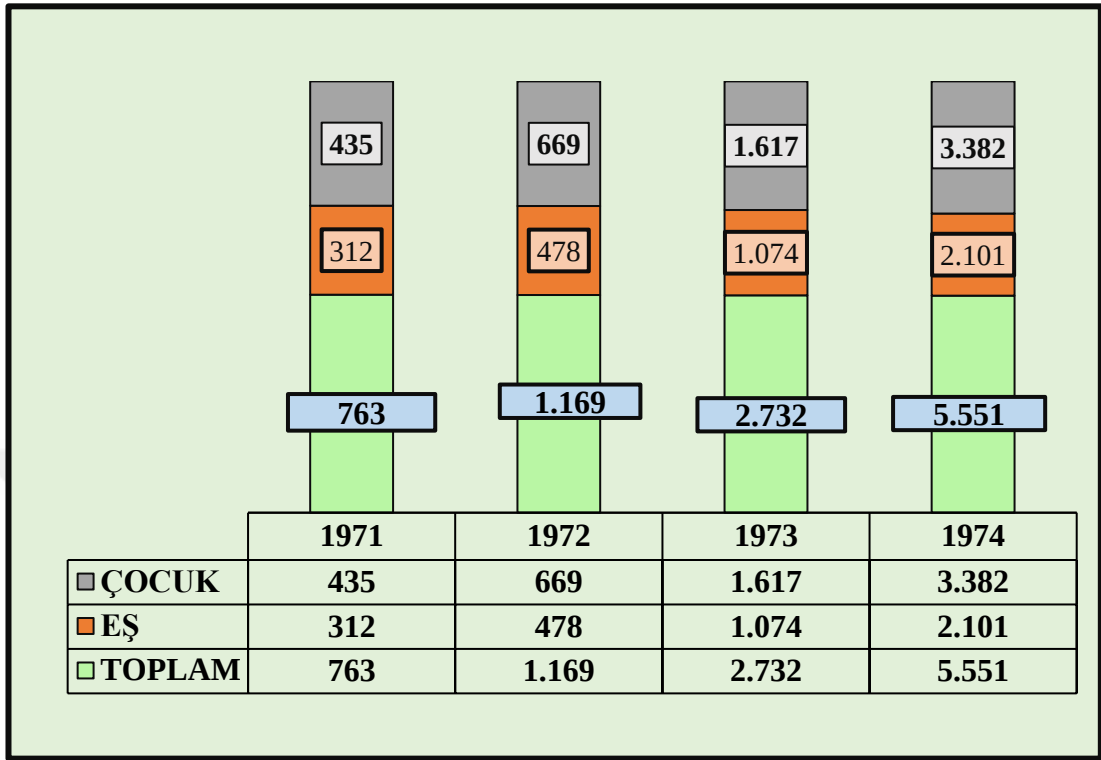
Şekil 23. 1971, 1972, 1973, 1974 yıllarında Fransa'nın kabul ettiği daimî Türk işçi sayısı

Fransız resmi kayıtlarına göre 1971 yılında ülkeye alınan Türk İşçi sayısı 5 bin 660 kişidir. Oysaki bu sayı İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarına göre ise 7 bin 897 kişidir. Fransız resmi kayıtlarına göre 2 binden fazla Türk işçisi eksiktir. Bunun nedeni olarak Türk işçilerin Fransız kayıtlarına eksik geçmesi ya da Türk İşçi sayımında eksiklik yapılmış olması ihtimalini güçlendirmektedir. 1972 yılı içinde durum benzer şekildedir. Ancak 1973 ve 1974 yıllarında tutulan Fransız kayıtlarında İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarının üzerinde bir sayıda Türk işçisi alındığı anlaşılmaktadır. Bu durum daha önce söylediğimiz gibi kaçak yollarla giriş yapan Türk işçilerle açıklanabilir. Verilen yıllarda Fransa'ya kabul edilen Türk işçilerin sayıları dışında Türk işçilerin aile yakınları ve sayısı da Fransız kayıtlarında mevcuttur. Buna göre 1971-1974 yılları

France, (Resultats de 1972)1974, Ministère de l'Economie et des Finances, 79 Volume, Presses Universitaires de France, 1975, s.127.

INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1974)1976, Ministère de l'Economie et des Finances, 81 Volume, s.60.

arasında Fransa'ya kabul edilen Türk işçilerin yakınlarının sayısı ve yakınlık durumu şu şekilde olmuştur.⁴⁴³

Şekil 24. 1971, 1972, 1973, 1974 yıllarında Fransa'nın kabul ettiği daimî Türk işçilerinin aile yakınları sayısı

Şekilde görülmektedir ki eş ve çocuk sayılarının toplamında bir uyumsuzluk mevcuttur. Veriler oranlar Fransız istatistiklerindeki birebir rakamların aynısıdır. Toplam rakamlardaki fazlalığın nedeni, Türk işçilerin eş ve çocuk dışındaki verilmeyen aile yakınlarının da toplama ilave edilmiş olması ancak bir başlık olarak verilmemesinden kaynaklıdır.

⁴⁴³ **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (*Resultats de 1971*)1973, Ministère de l'Economie et des Finances,78 Volume,s. 50-51, **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France,(*Resultats de 1972*)1974, Ministère de l'Economie et des Finances,79 Volume,s.44, Presses Universitaires de France, 1975,s. 44-45, **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France,(*Resultats de 1973*)1975, Ministère de l'Economie et des Finances,80 Volume,s.44, , Presses Universitaires de France, 1975, s.42-43, **INSEE** (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France,(*Resultats de 1974*)1976, Ministère de l'Economie et des Finances,81 Volume, s.60.

Şekilden yola çıkarak söylenebilir ki Türk işçi sayısına göre işçilerle birlikte giden aile yakınları sayısı oldukça azdır. Daha önce ifade edildiği üzere anlaşılmaktadır ki Türk işçilerin çoğunluğu işçi olarak Fransa'ya gittiklerinde yanlarında eşlerini ve çocuklarını götürmeyi pekte tercih etmemiştir. Bu durumun altında daha önce bahsi geçtiği üzere Türk işçilerin Fransa'da uzun süre kalmaktan yana olmadığı ve ülke şartlarını pekte bilmeyen işçilerin Fransa'da belli bir süre geçirip düzen kurduktan sonra eşlerini ve çocuklarını yanlarına alma fikri yatmaktadır. Yine grafiğe bakıldığında 1971 yılında oldukça az olan Türk işçi yakınları sayısı 1974 yılına kadar sayısal olarak gittikçe artmıştır. Ayrıca çocuk sayılarında yıldan yıla bir artış söz konusu olmuştur. Bu durum Türk işçilerinin Fransa'da kalıcı olmayı yavaş yavaş düşündüğünün ve çocuklarını yanlarına almaya başladığının göstergesi olmuştur.

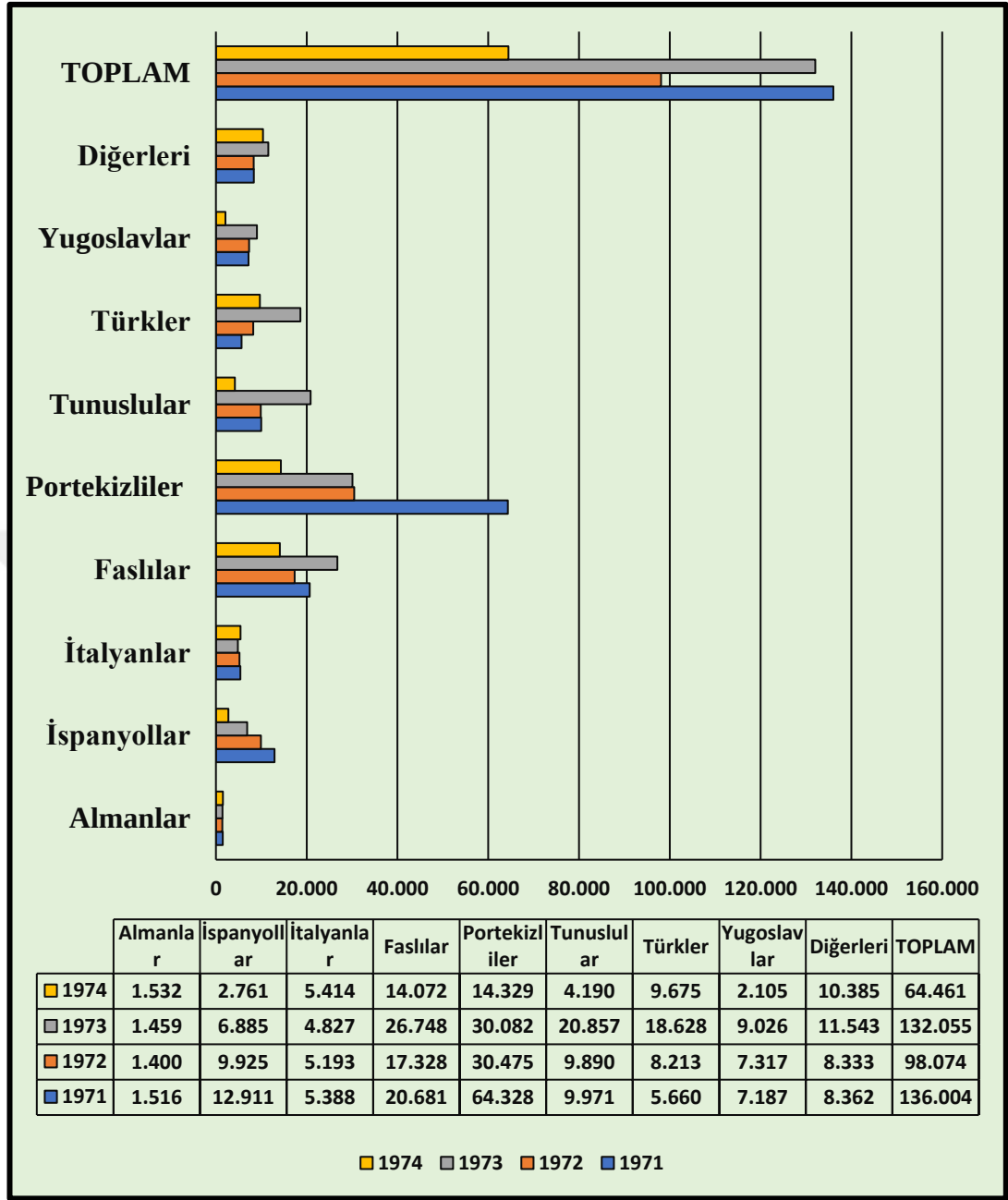
1971 -1974 yılları arasında Fransa'da Türk işçileri sayısı hızla artmıştır. Ülkeye alınan yabancı işçiler arasında Türkler gittikçe belirginleşmiştir. Fransa genelinde 1971 ve 1973 yılları diğer yıllara kıyasla ülkeye yabancı işçi alımının en yüksek seviyeye ulaştığı yıllar olmuştur. Bu açıdan diğer yıllardan oldukça farklıdır. Aşağıda 1971-1974 yılları arasında Fransa'ya alınan yabancı işçi sayısı ve yabancı işçiler arasında Türk işçi sayıları verilmiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ **INED (Institut National D'Études Démographiques)**, Tapinos, L'Immigration Étrangère en France , Presses Universitaires de France, 1975, s.127.

INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1971)1973, Ministère de l'Economie et des Finances,78 Volume, s. 50,

INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France,(Resultats de 1972)1974, Ministère de l'Economie et des Finances,79 Volume, Presses Universitaires de France, 1975, s.127, **INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques)**, Annuaire Statistique de la France,(Resultats de 1973)1975, Ministère de l'Economie et des Finances,80 Volume,s.46.

INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1974)1976, Ministère de l'Economie et des Finances,81 Volume, s.60

Şekil 25. 1971, 1972, 1973, 1974, yıllarında Fransa'ya kabul edilen daimî yabancı işçiler ve yabancı işçiler içinde Türk işçilerin sayısı

Şekilde görülmektedir ki Türk işçilerin oranı özellikle 1973 yılında artmıştır. 1972 yılında önceki yıla oranla Fransa'ya alınan yabancı işçi sayısında düşüş yaşanırken, Türk işçilerin sayısında önceki yıla oranla artış söz konusu olmuştur. Türkler, Fransa'ya neredeyse en az alınan yabancı işçiler arasında iken 1973 yılında ülkeye dördüncü olarak alınan en yüksek yabancı işçi oranına sahip olmayı başarmıştır. 1974 yılında da durum bu şekilde devam etmiştir.

Özellikle Türkiye’den Fransa’ya büyük oranda Türk işçinin göç ettiği 1970’li yılların başları Türkiye’de devalüasyonun yaşandığı yıllar olması açısından oldukça dikkat çekicidir. Bu açıdan Türk işçilerin Fransa’dan ve diğer ülkelerden gönderdiği dövizler, ekonomide oldukça iş görmüştür. Türk işçilerin anavatanına gönderdiği dövizler bu yönüyle kıymet taşımıştır. Aşağıda Türk işçilerinin Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinden Türkiye’ye gönderdikleri döviz miktarları yıl ve aylara göre Maliye Bakanlığı resmi istatistikleri ışığında verilmiştir.⁴⁴⁵

Tablo 2. İşçilerin gönderdiği dövizler

İşçilerin Gönderdikleri Dövizler (Yıl ve Aylara Göre)										
(1000 Dolar)										
Ay	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Ocak	64	2,810	8,983	8,902	7,117	8,565	12,305	31,540	38,386	82,615
Şubat	75	1,919	6,085	6,559	5,118	6,744	10,293	30,004	41,740	55,636
Mart	106	2,453	8,126	7,981	7,324	8,123	13,281	24,323	40,086	60,457
Nisan	241	3,853	5,159	5,317	4,346	7,580	10,142	21,076	34,544	69,507
Mayıs	34	3,696	4,848	4,623	5,731	7,781	12,765	29,846	44,953	83,001
Haziran	336	4,341	10,521	7,256	7,242	10,451	16,440	35,356	50,976	96,193
Temmuz	377	7,065	10,477	10,406	14,519	16,861	25,683	62,196	108,959	180,168
Ağustos	644	8,176	16,595	10,844	12,233	16,409	34,813	66,757	119,143	165,734
Eylül	765	7,158	7,251	7,076	9,476	12,302	36,183	44,160	75,620	105,095
Ekim	895	6,697	8,706	5,894	9,124	10,625	25,134	44,040	55,922	83,532
Kasım	598	6,364	11,496	6,936	8,188	13,870	27,323	35,293	49,637	81,414
Aralık	3,977	15,245	17,086	11,236	16,900	21,301	48,758	46,771	80,189	119,000 (Tah.)
Toplam	8,112	69,777	115,333	93,030	107,323	140,612	273,120	471,367	740,155	1183,000 (")

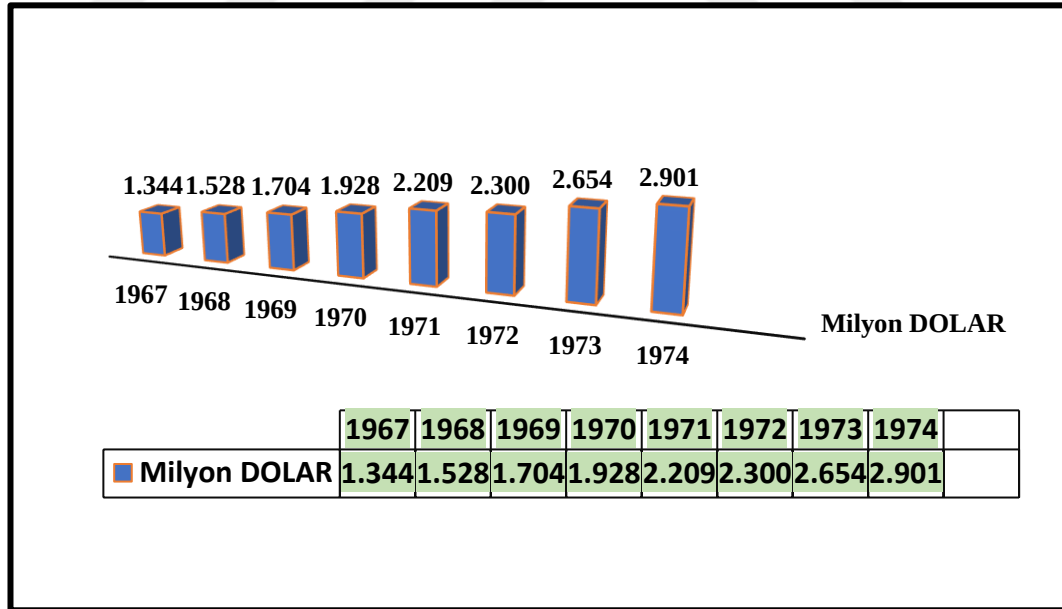
Kaynak: Maliye Bakanlığı, aylık ekonomik göstergeler.

Rakamlardan da anlaşılmaktadır ki yurtdışına gönderilen işçi dövizleri, gönderilen işçi gruplarının sayısının artmasıyla birlikte yükselmiş, 1973 yılında zirveye çıkmıştır. İşçilerin gönderdiği döviz miktarı yurtdışına işçi gönderiminin durduğu 1974 yılında en yüksek oranına sahip olmuştur.⁴⁴⁶ Demokrat Parti döneminden 1970’li yıllara kadar uzanan süreçte döviz ihtiyacını çoğunlukla ihracat gelirleriyle karşılayan Türkiye, yurtdışına işçi gönderimiyle yeni bir döviz kaynağı elde etmiştir. Bu anlamda dışardan gelen dövizler, Türkiye için umut verici olmuştur. Yurtdışından Türkiye’ye gönderilen işçi döviz miktarlarının önemini daha iyi anlamak

⁴⁴⁵ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, **Yurt Dışında, İşçiler, Ücretler ve İş Piyasası**, Ankara, 1974, s.24.

⁴⁴⁶ Ekrem Dönek, “Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 50/1, Ocak 1995, s.176.

için işçi dövizlerinin ihracat gelirleri içindeki payını bilmekte fayda vardır. Özellikle 1961 yılında, ilk defa yurtdışına çıkan işçilerin gönderdiği dövizler 1965 yılından itibaren ülke ekonomisine yansımıştır. 1965 yılı ihracat gelirlerimizin toplamının %15 ine denk gelen işçi gelirleri 1966 yılında %23.5, 1969 yılında %26.1, 1970 yılında %46.2, 1971 de %69.6 ve 1972 yılında %83.6'sına denk gelmiştir.⁴⁴⁷ Görülmektedir ki işçi dövizleri Türkiye'nin ihracat gelirleri arasında gittikçe önemli bir yer tutmuştur. Özellikle Fransa ve diğer ülkelere gönderilen işçilerin 1970 yılında sayısal olarak artmasıyla birlikte ülkenin döviz gelirleri de yükselmiştir. Ayrıca işçi dövizleri, sadece ticaret gelirleri dengesinde önemli bir yere sahip olmayıp, dış borçlarında kapatılmasında görev üstlenmiştir. Zira dış borçlar, döviz cinsinden ödendiğinden işçilerin gönderdiği dövizler dış borç taksitlerinin ödenmesine katkı sağlamış, dış ticarete zorluklar yaşayan hükümetlere nefes aldirmiştir.⁴⁴⁸ Bu açıdan işçi dövizleri, hükümetler için daima hazır döviz kaynağı anlamına gelmiştir. Türkiye'nin döviz cinsinden ödemesi gereken dış borç miktarı göz önünde bulundurulunca, işçi dövizlerinin bu yıllarda anlamı da artmıştır. Aşağıda 1967 yılından 1974 yılının sonuna kadar Türkiye'nin ödemesi gereken döviz cinsinden borçları görülmektedir.⁴⁴⁹

Şekil 26. Yıllar göre Türkiye'nin döviz cinsinden ödemesi gereken dış borç miktarı (Milyon Dolar)

⁴⁴⁷ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e, s. 58-60.

⁴⁴⁸ Ali Çimen, Türkiye Ekonomisinden İşçi Dövizlerinin Yeri, Seler Ofset, 1974, s.28.

⁴⁴⁹ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, Ankara 1976, s.344.

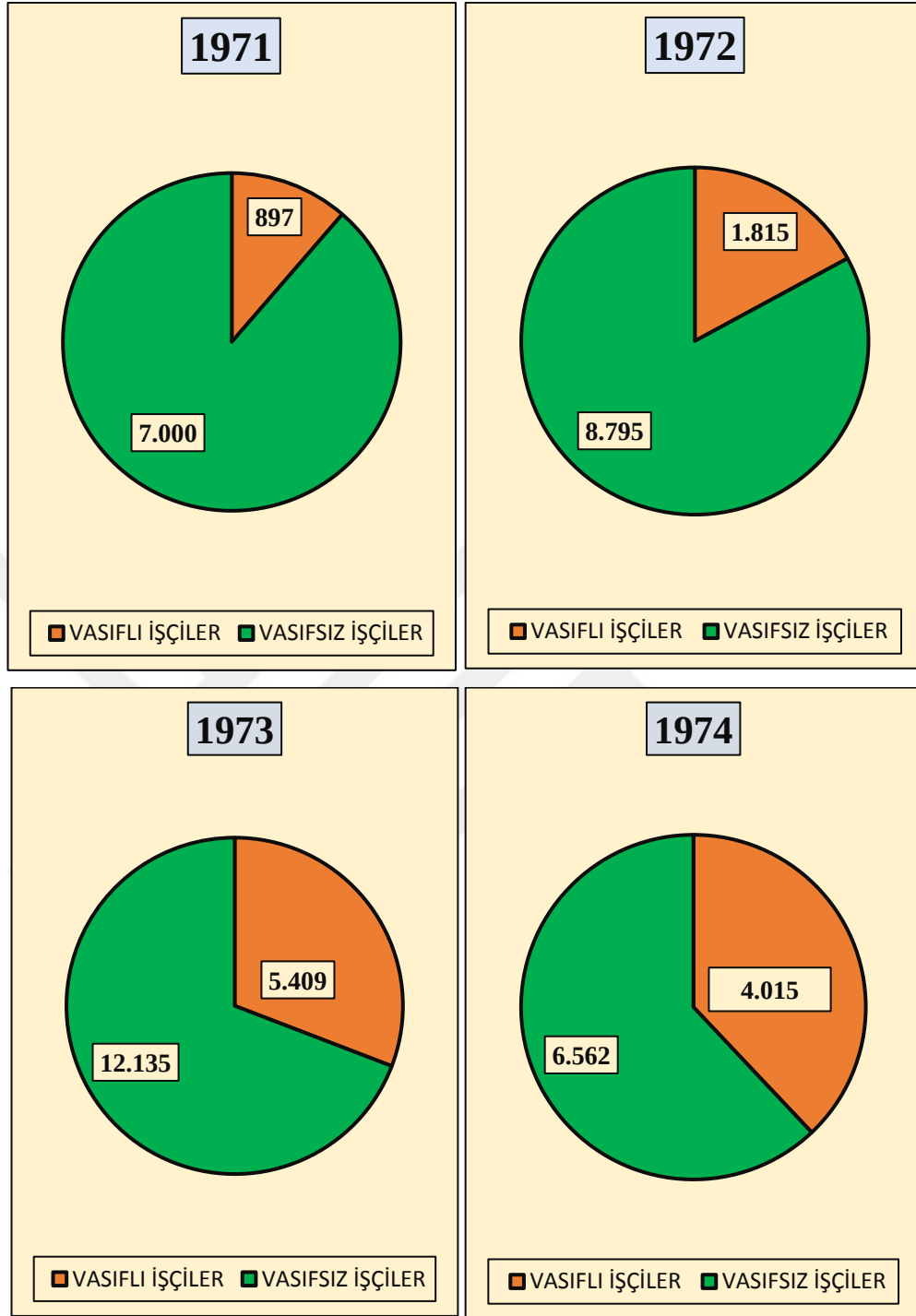
Şekilden anlaşılmaktadır ki 1970’li yılların başları dış borcun ve dövize ihtiyacın en fazla olduğu yıllar olmuştur. Bu yıllar aynı zamanda yurtdışına işçi gönderiminin en fazla olduğu yıllara karşılık gelmektedir. Elbette bu durum bir tesadüf değildir. Anlaşıyor ki dövize ihtiyaç arttıkça yurtdışına işçi gönderimi de beraberinde artmıştır. Bu açıdan söylenebilir ki 1970 devalüasyonu, artan döviz ihtiyacı ve dış borçların dövizle ödenmesi gereken kısmında işçi dövizleri onarıcı görev üstlenmiştir.

2.3.3.1. Fransa’ya Gönderilen Türk İşçilerin Meslek Analizi

1971-1974 yıllarında İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından, Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin çoğunluğu herhangi mesleğe sahip olmayan vasıfsız işçilerden oluşmaktadır. Vasıfsız işçi sayısı 1971 yılında daha fazlayken 1974 yılına doğru gittikçe azalmıştır. 1974 yılında ise neredeyse gönderilen işçilerin yarısı vasıflı işçilerden oluşmuştur. Buradan yola çıkarak ifade edilebilir ki Fransa hükümetleri, Türk hükümetlerinden gittikçe daha vasıflı işçi talebinde bulunmuştur. Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin vasıflı olanları madencilikten, terziliğe kadar birçok meslek gurubundan seçilmiştir. Fransa’ya gönderilen vasıflı ve vasıfsız Türk işçiler Fransa’da birçok sektörde çalışmıştır. Bazı durumlarda Türk işçiler vasfının veya mesleğinin dışında da Fransa’daki farklı sektörlerde çalıştırılabilmektedir. Bu durumun örneğini daha önce bahsettiğimiz çeşitli yıllardaki Fransa’da çalışan yabancı işçilerin çalıştığı sektörlerdeki Türk işçilerine ait grafiklerde görmek mümkündür.

1971-1974 yılları arasında Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin nitelikleri, vasıflı ve vasıfsız olma durumuna göre aşağıda İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtları eşliğinde daha anlaşılır olması adına şekle dönüştürülerek ve bir arada gösterilerek mukayeseli olarak verilmiştir.⁴⁵⁰

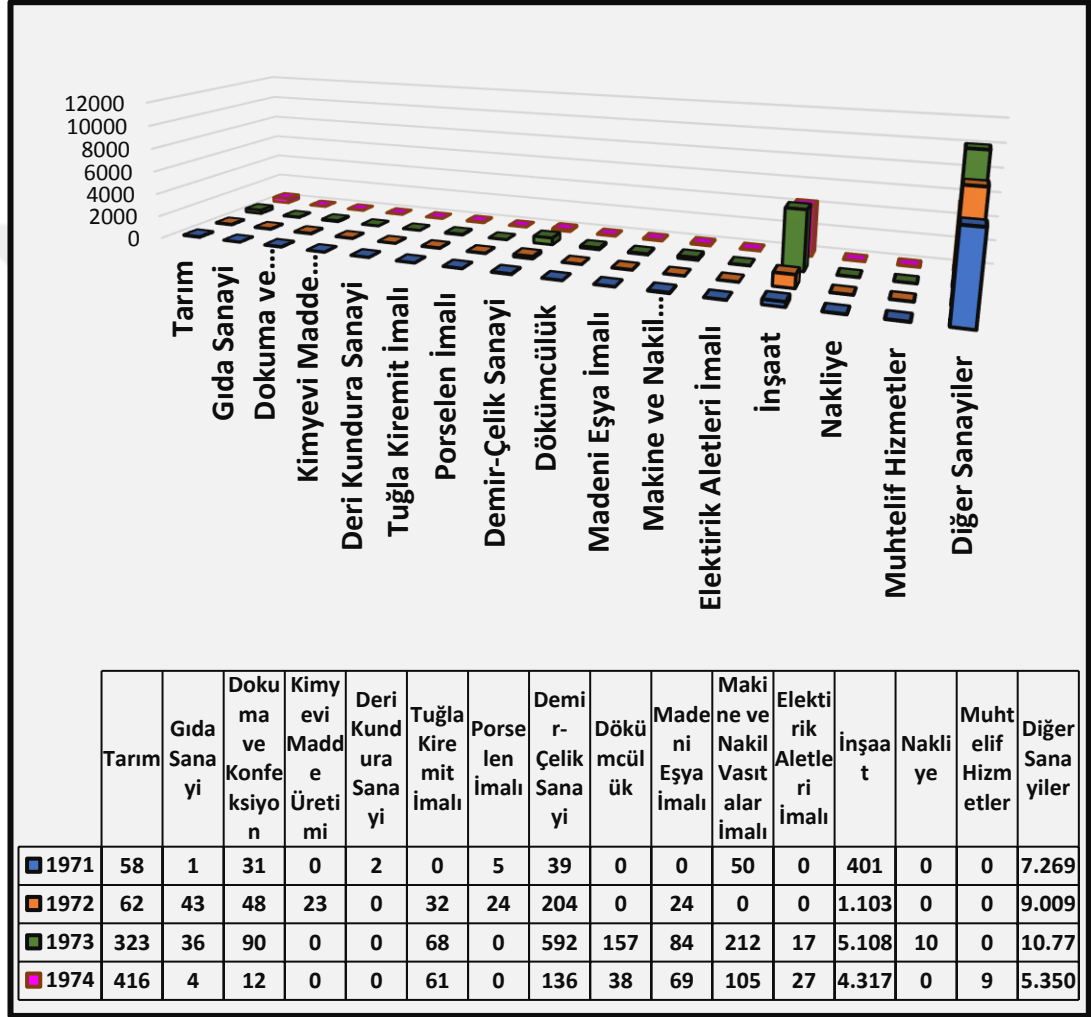
⁴⁵⁰ **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1971 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:92, Ankara 1972, s. Ek istatistik 13; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1972 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Ankara 1973, Ek İstatistik No: 12; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1973 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:119, Ankara 1974, Ek No: 12; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1974 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Yayın No:124, Ankara 1975, Ek Tablo 12

Şekil 27. İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin nitelikleri

Şekilde görülmektedir ki 1971 yılında oldukça az olan vasıflı işçi sayısı 1972 yılında iki katına çıkmıştır. 1973 ve 1974 yıllarında ise Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin vasıfları gittikçe artmıştır. Buradan yola çıkarak ifade edilebilir ki son yıllarda Fransa'ya gönderilen Türk işçileri ilk yıllara oranla daha nitelikli olmuştur.

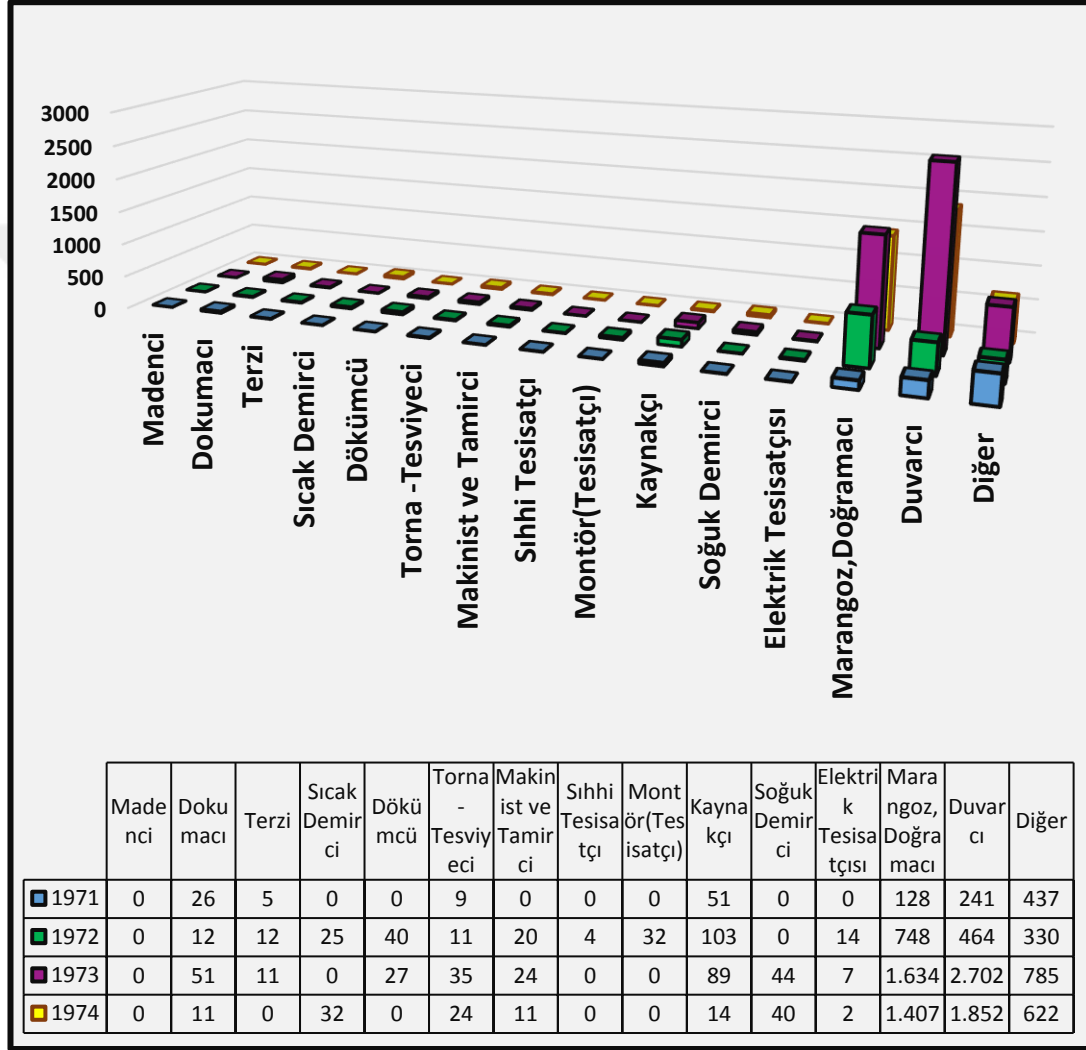
Anlaşılmaktadır ki İş ve İşçi Bulma Kurumu Fransa'ya geçmiş yıllara oranla daha kalifiye eleman göndermiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Fransa'ya gönderilen Türk işçiler bu yıllarda tarımdan, inşaata, nakliye ve sanayiye kadar birçok iş kolunda çalışma amacıyla gönderilmiştir. Aşağıda İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin bu yıllarda iş kollarına göre çalışma alanları verilmiştir.⁴⁵¹

Şekil 28. İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre 1971, 1972, 1973, 1974 yılında Fransa'ya yapılan göndermelerin iş kollarına göre dağılımı

⁴⁵¹ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1971 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:92, Ankara 1972, s.Ek istatistik 12; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1972 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Ankara 1973, Ek İstatistik No: 11; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1973 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:119, Ankara 1974, Ek No: 11; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1974 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Yayın No:124, Ankara 1975, Ek Tablo 11.

Şekilde görülmektedir ki İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Fransa'ya gönderilen Türk işçiler, en fazla inşaat ve sanayi sektöründe çalışmak üzere gönderilmiştir. Demir çelik sanayi ve tarım sektörü Türk işçilerin çalışmak üzere gönderildikleri diğer yüksek oranlı sektörler olmuştur. İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Fransa'ya gönderilen vasıflı Türk işçilerin meslekleri ise şu şekilde olmuştur.⁴⁵²

Şekil 29. İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre 1971, 1972, 1973, 1974 yılında Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin meslekleri

⁴⁵² İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1971 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:92, Ankara 1972, s.Ek istatistik 13; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1972 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Ankara 1973, Ek İstatistik No: 12; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1973 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:119, Ankara 1974, Ek No: 12; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1974 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Yayın No:124, Ankara 1975, Ek Tablo 12.

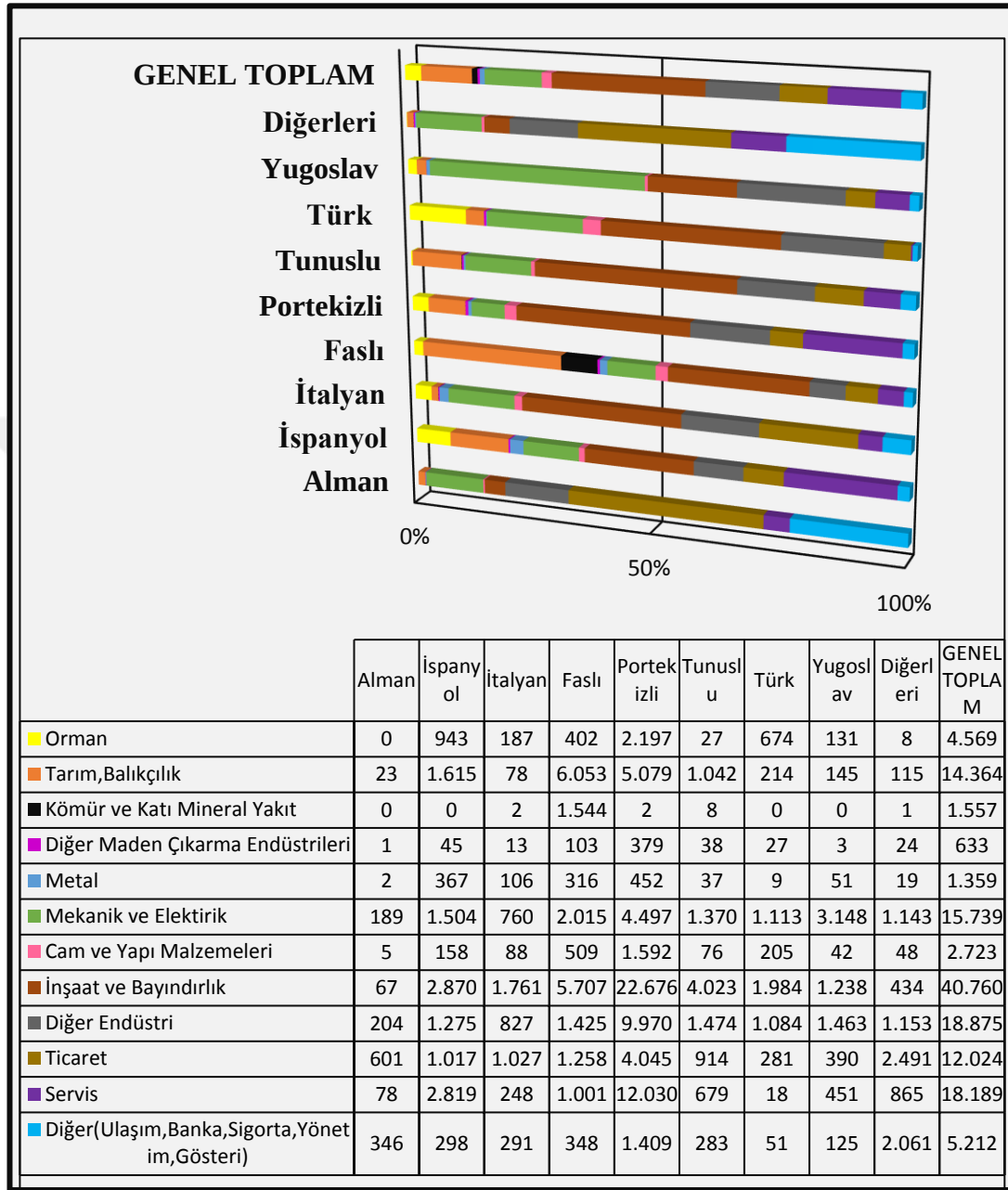
Şekilden anlaşılmaktadır ki İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Fransa'ya gönderilen vasıflı Türk işçiler 1971-1974 yılları arasında en fazla inşaat sektöründe çalışmak üzere gönderilen duvarcı mesleğine sahiptir. Orman sektörü ve diğer ağaç işlerinde çalışmak üzere marangoz, doğramacı meslekleri de ağırlıklı grup içinde gönderilenler arasında yer almaktadır. Yine kaynakçı, soğuk demirci Fransa'ya gönderilen vasıflı Türk işçiler içinden tercih edilen meslek guruplarından olmuştur. Diğer kategorisiyle verilen ve içeriği kayıtlarda belirtilmeyen meslek grubu da önemli bir paya sahip olmuştur.

Yukarı bir bütün olarak verilen oranlar içindeki yer alan kadın işçiler iş kollarına göre “diğer sanayi” kategorisinde, mesleklere göre ise “diğer” kategorisinde gösterilmiştir. Vasıflı kadın işçilerin tamamı diğer meslekler gurubundadır. 1971 yılında Fransa'ya gönderilen 41 kadın işçiden sadece 9'unun vasıflı, 32 sinin vasıfsız olduğu, 1972 yılında gönderilenlerden 10 tanesinin vasıflı, 28 tanesinin vasıfsız olduğu, 1973 yılında gönderilen 77 kadın işçiden ise 75 tanesinin vasıfsız ve 2 tanesinin vasıflı olduğu bilgisi kaydedilmiştir. 1974 yılında gönderilen 33 kadın işçinin ise tamamının vasıfsız olduğu belirtilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak 1971-1974 yılları arasında İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Fransa'ya gönderilen 189 kadın işçisinin sadece 54'ünün vasıflı olduğu söylenebilir. Genel olarak Türk kadın işçiler oldukça az orana sahip olup genellikle sanayi alanında çalışmıştır.⁴⁵³ Anlaşıyor ki Fransa'ya gönderilen kadın işçilerin çoğunluğu nitelikli işçi statüsünde değildir. Bu tarihlerde erkek vasıflı işçi sayısında artış yaşanmışken, kadın işçiler için bu durum söz konusu olmamıştır. Görülmektedir ki son Türk işçi kabul yılı olan 1974 yılında erkek vasıflı işçi sayısında oldukça artış yaşanmışken 1974 yılında gönderilen kadın işçilerin yine tamamı vasıfsızdır.

Fransız resmi kayıtlarına bakılınca 1971-1974 yılları arasında ülkeye alınan yabancı işçiler arasındaki Türk işçiler birçok alanda çalıştırılmıştır. Fransız kayıtlarına

⁴⁵³ **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1971 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:92, Ankara 1972, s.Ek istatistik 13; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1972 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Ankara 1973,Ek İstatistik No: 11-12;**İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1973 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:119,Ankara 1974,Ek No:11- 12;**İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**,1974 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançocu, Yayın No:124, Ankara 1975,Ek Tablo 11- 12.

göre 1971 yılında tüm yabancı işçiler arasında Türk işçilerin çalıştığı sektörler şu şekilde olmuştur: ⁴⁵⁴

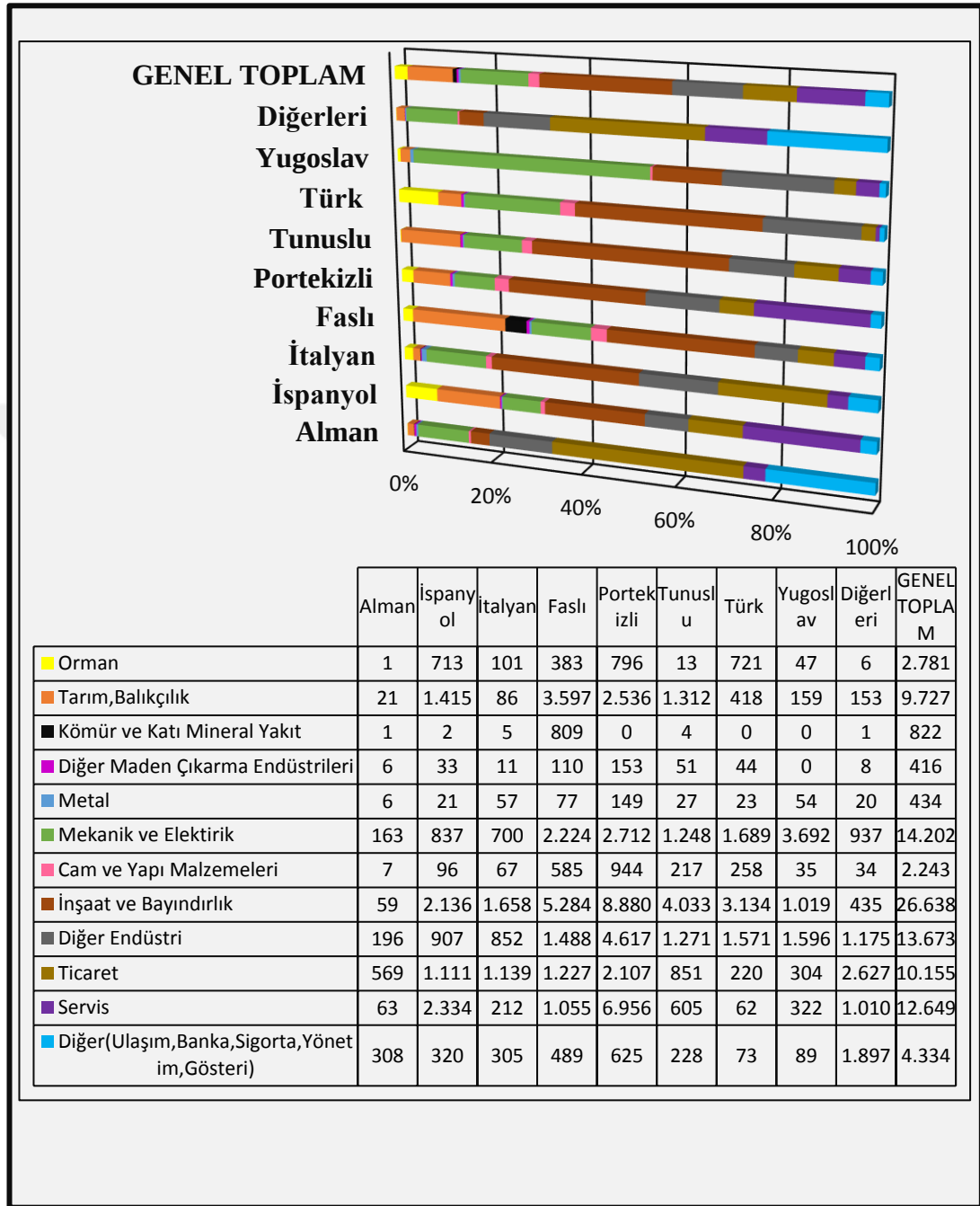

Şekil 30. Fransa’da 1971 yılında çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre dağılımı

Görülmektedir ki Fransa’da Türk işçiler 1971 yılında en çok inşaat, endüstri, mekanik ve elektrik, orman gibi işlerde çalışmıştır. En az ise kömür ve metal işlerinde

⁴⁵⁴ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1971)1973, Ministère de l’Economie et des Finances,78 Volume, s.54.

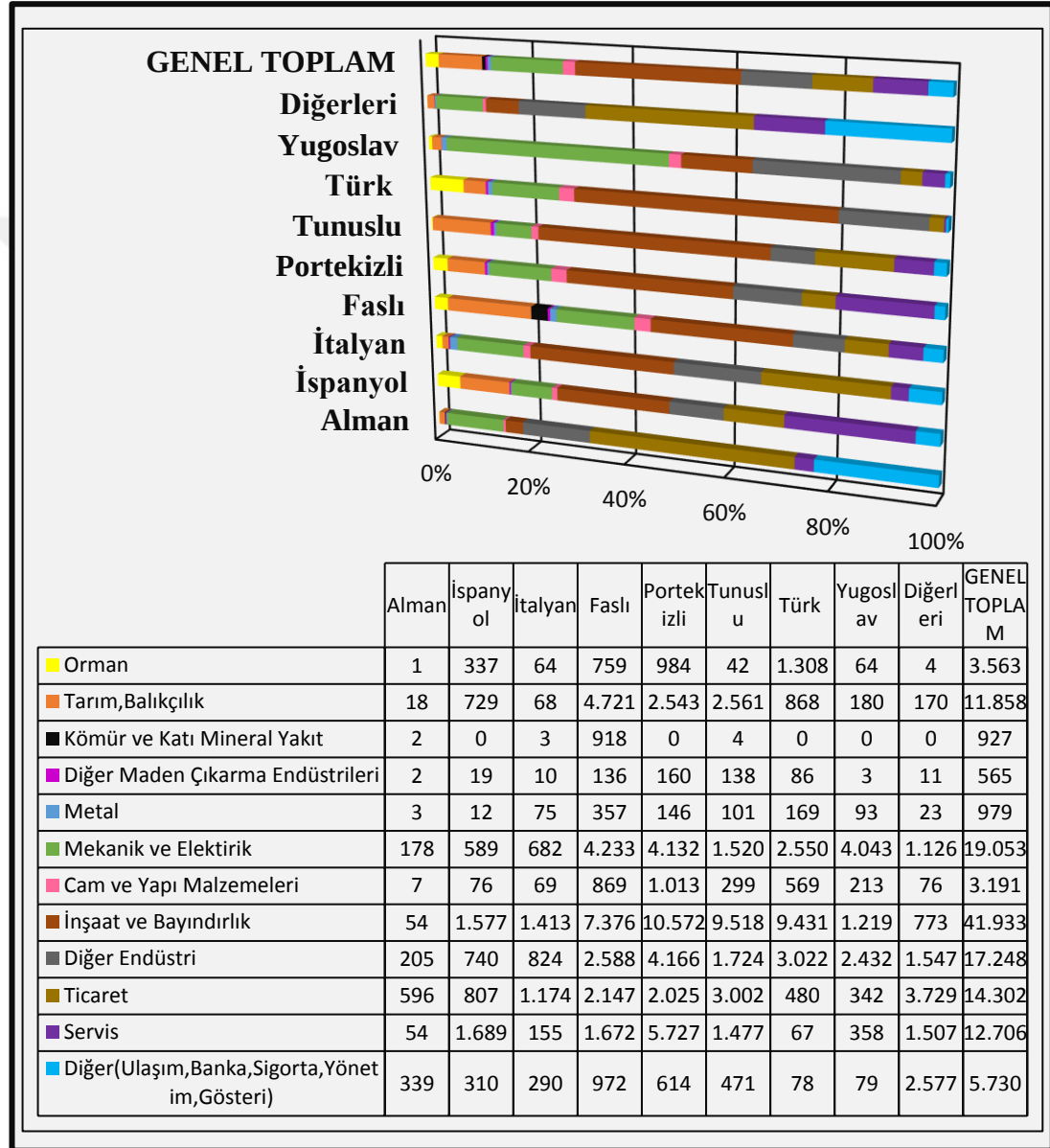
çalışmışlardır. Kömür işinde çalışan Türk işçi yoktur. 1972 yılında Fransız kayıtlarına göre Türklerin çalıştığı sektörler ise şu şekilde olmuştur.⁴⁵⁵

Şekil 31. Fransa’da 1972 yılında çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre dağılımı

⁴⁵⁵ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1972)1974, Ministère de l’Economie et des Finances, 79 Volume , Presses Universitaires de France, s.48.

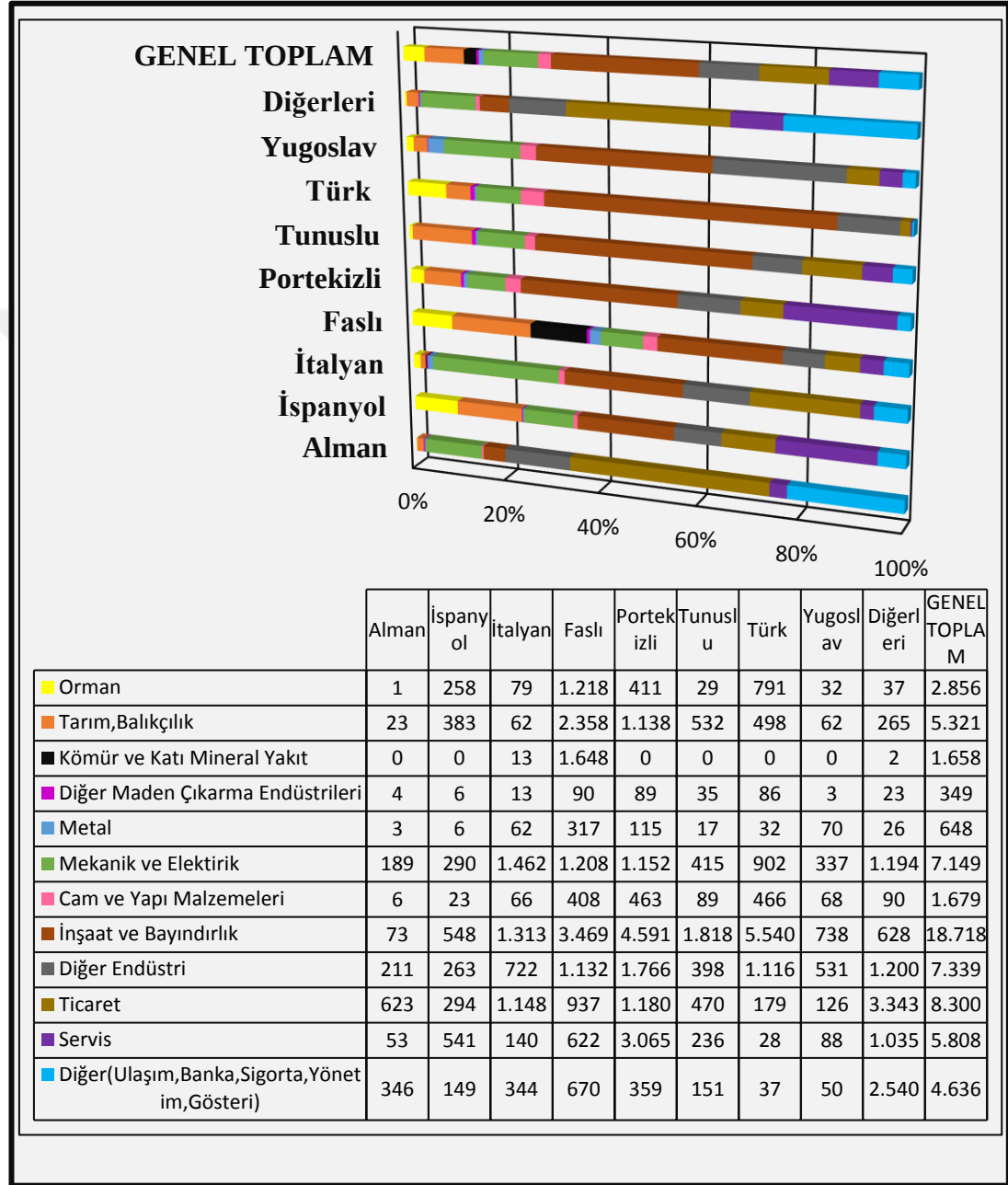
Şekilden anlaşılmaktadır ki 1972 yılında Fransa'ya kabul edilen Türk işçiler en fazla inşaat, mekanik-elektrik ve endüstri işlerinde çalışmıştır. İnşaat sektörü ilk sıradadır. 1971 yılına göre mekanik ve elektrik işinde çalışan Türk işçi sayısı endüstride çalışanlara oranla artış göstermiştir. Bu yılda Türk işçiler en az kömür ve metal işlerinde istihdam edilmiştir. 1973 yılında ise Türklerin çalıştığı sektörler Fransız kayıtlarına göre ise şu şekilde olmuştur.⁴⁵⁶

Şekil 32. Fransa'da 1973 yılında çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre dağılımı

⁴⁵⁶ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1973)1975, Ministère de l'Economie et des Finances,80 Volume, s.46.

1973 yılında inşaat işinde çalışan Türk işçi sayısı önceki yıllara oranla oldukça artmıştır. Yine endüstri, mekanik-elektrik ve orman Türk işçilerin en fazla çalıştığı işler arasında yer almıştır. 1974 yılına ise Türklerin çalıştığı sektörler Fransız kayıtlarına göre şu şekilde olmuştur.⁴⁵⁷

Şekil 33. Fransa’da 1974 yılında çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre dağılımı

⁴⁵⁷ INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), Annuaire Statistique de la France, (Resultats de 1974)1976, Ministère de l’Economie et des Finances, 81 Volume, s.61.

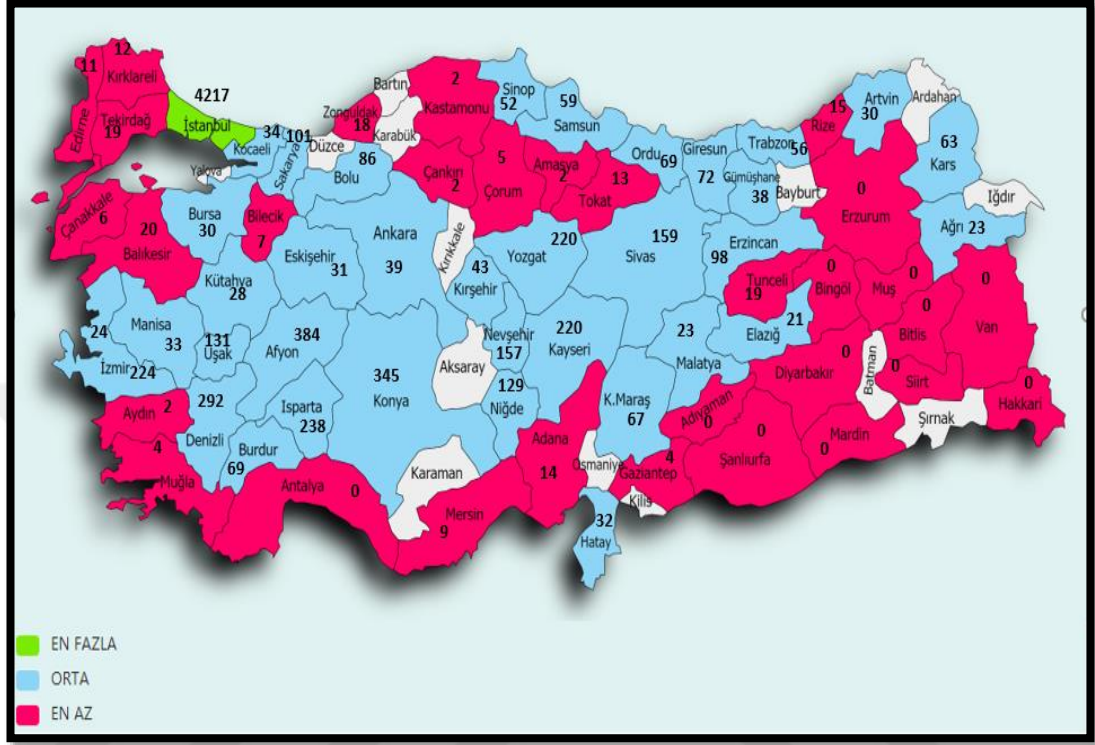
Şekilden anlaşılıyor ki 1974 yılında Türkler en fazla diğer yıllarda olduğu gibi inşaat sektöründe istihdam edilmiştir. Diğer endüstri, mekanik-elektrik ve orman yine Türklerin en fazla çalıştığı alanların başında gelmiştir. Şekilden anlaşılmaktadır ki kömür madenlerinde çalışan Türk olmasa da diğer maden çıkarma endüstrilerinde Türk işçiler çalıştırılmıştır.

2.3.3.2. Fransa'ya Gönderilen Türk İşçilerin Türkiye'deki İllere Göre Dağılımı

1971-1974 yılları arasında Fransa'ya gönderilen Türk işçiler bulundukları illerde İş ve İşçi Bulma Kurumu şubelerine müracaat ederek gönderilmiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumu şubelerinin o yıllarda neredeyse Türkiye'nin tüm illerinde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye Fransa'ya işçi gönderdiği 1971-1974 yılları arasında 67 ile sahiptir. Düzce, Kırıkkale, Bartın, Karabük, Yalova, Aksaray, Karaman, Bayburt, Osmaniye, Kilis, Batman, Iğdır, Ardahan, Şırnak o dönemde henüz il olmamıştır. Dolayısıyla Türkiye'yi ele alırken dönem şartlarına göre bu durumu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Dönem içinde Fransa'ya işçi gönderilirken doğal olarak bu illerden işçi gönderimi gerçekleşmemiştir. İşçilerin gönderildiği illeri düşünürken 1971-1974 yılları arasında henüz il olmayan bu vilayetleri karasal sınırları dikkate alınarak yakın bulundukları iller içerisinde düşünmek ve değerlendirmek gerekmektedir. Mesela Kırıkkale'yi Ankara sınırları içinde düşünmek ve ele almak doğru olacaktır. Zaten İş ve İşçi Bulma Kurumu da bu illeri karasal sınırının yakın olduğu illerle birlikte ele almıştır. Bu sebepten dolayı aşağıda verilen haritalarda henüz il olmamış Düzce, Kırıkkale, Bartın, Karabük, Yalova, Aksaray, Karaman, Bayburt, Osmaniye, Kilis, Batman, Iğdır, Ardahan, Şırnak gibi iller beyaz renkle gösterilerek boş bırakılmıştır.

Verilen izah ve bilgiden de yola çıkarak İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtları ışığında Türkiye'den 1971-1974 yılları arasında Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin gönderildikleri il şubelerine göre sayıları Türkiye'nin illerine göre dağıtılarak, aşağıda anlaşılması daha kolay olduğu düşünülen haritalar üzerinde somutlaştırılmış şekilde yıllara göre verilmiştir.

1971 Yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu Tarafından, Türkiye’den Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin il şubelerine göre sayısal olarak dağılımı şu şekilde olmuştur.⁴⁵⁸

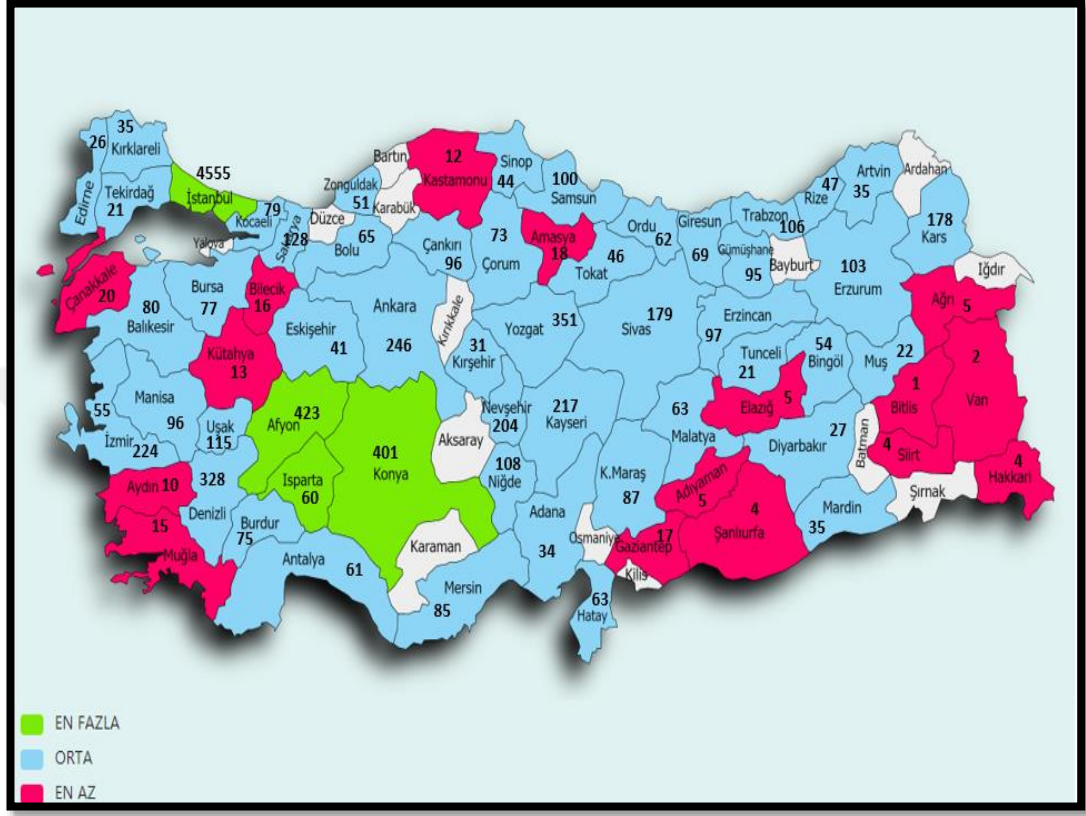

Şekil 34. 1971 Yılında, İş ve İşçi Bulma Kurumu Tarafından Türkiye’den Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin il şubelerine göre sayısal olarak dağılımı

Görülmektedir ki 1971 yılında 4 bin 217 kişi ile Fransa’ya en fazla işçi gönderen il İstanbul olmuştur. İfade edilebilir ki İstanbul’un Türkiye’nin en büyük şehri olması, iç göç sonucu aldığı nüfus bu durumun yaşanmasında etkili olmuştur. Rakamlardan anlaşılıyor ki 1971 yılında İstanbul’dan sonra en fazla Fransa’ya işçi gönderen il Afyon olmuştur. Ankara Türkiye’nin başkenti olmasına rağmen Fransa’ya çalışmak için çokta gönüllü olmamıştır. Yine haritadan yola çıkarak söylenebilir ki 1971 yılında Türkiye’nin her ili Fransa’ya işçi göndermemiştir. Özellikle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz sahili ve Trakya Fransa’ya en az Türk işçisi gönderen iller arasında yer almıştır. Marmara, İç Anadolu, Ege Bölgesi ise 1971 yılında Fransa’ya en fazla Türk işçisi gönderen bölgeler arasına yer almıştır.

⁴⁵⁸ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1971 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:92, Ankara 1972, s. Ek istatistik 16.

1972 yılında ise İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Türkiye’den Fransa’ya gönderilen Türk İşçilerin il şubelerine göre sayısal olarak dağılımı şu şekildedir:⁴⁵⁹

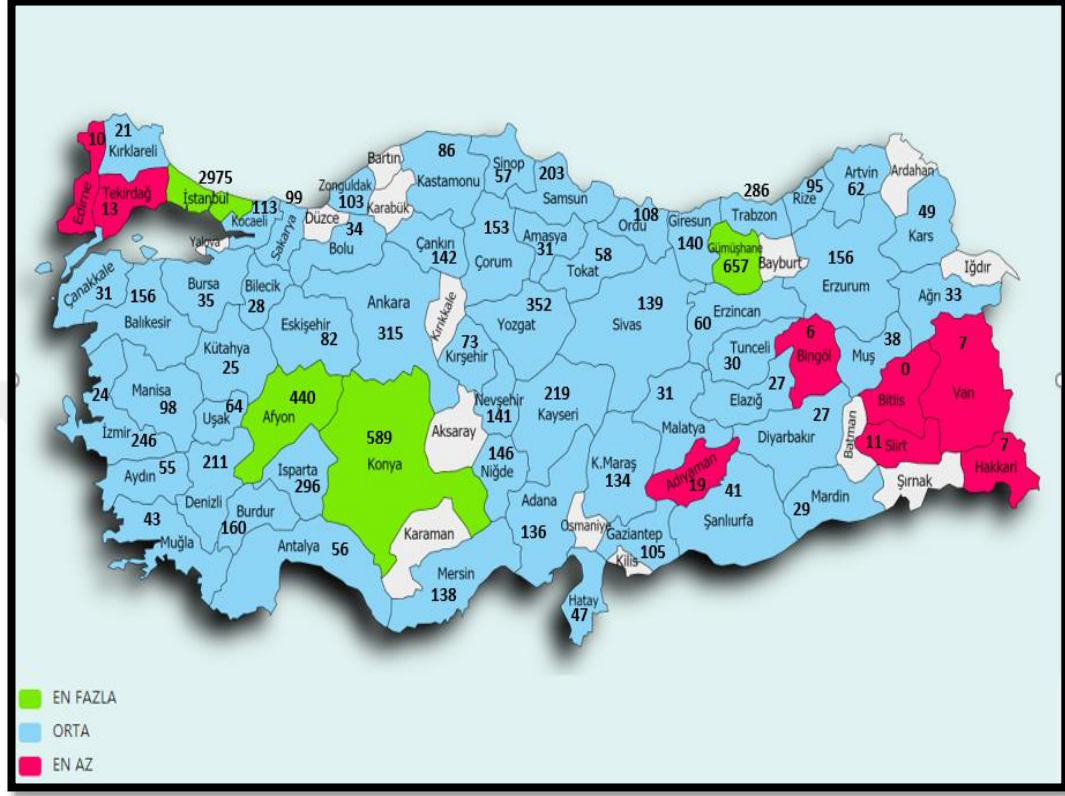

Şekil 35. 1972 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Türkiye’den Fransa’ya gönderilen Türk İşçilerin il şubelerine göre sayısal olarak dağılımı

Şekilden anlaşılmaktadır ki 1972 yılında Fransa en fazla işçi gönderen Türkiye’nin illeri İstanbul, Afyon, Konya ve Isparta olmuştur. 1972 yılında Fransa’ya en az Türk işçisi gönderen il Bitlis ve Van olmuştur. Ancak yine de şekilde görülmektedir ki Türkiye’nin bütün illerinden 1972 yılında Fransa’ya Türk işçisi gitmiştir. Bu açıdan bir önceki yıla oranla daha dengeli bir dağılım söz konusu olmuştur. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi diğer bölgelere oranla daha az işçi gönderen bölgeler arasında yer almıştır. Ancak bir önceki yıllara kıyaslandığında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki iller 1972 yılında Fransa’ya işçi göndermeyi başarmıştır. Türkiye’nin başkenti olan Ankara Fransa’ya işçi göndermede

⁴⁵⁹ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1972 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Ankara 1973, Ek İstatistik No: 15.

Son olarak 1974 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Türkiye’den Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin il şubelerine göre sayısal olarak dağılımı ise şu şekilde olmuştur.⁴⁶¹

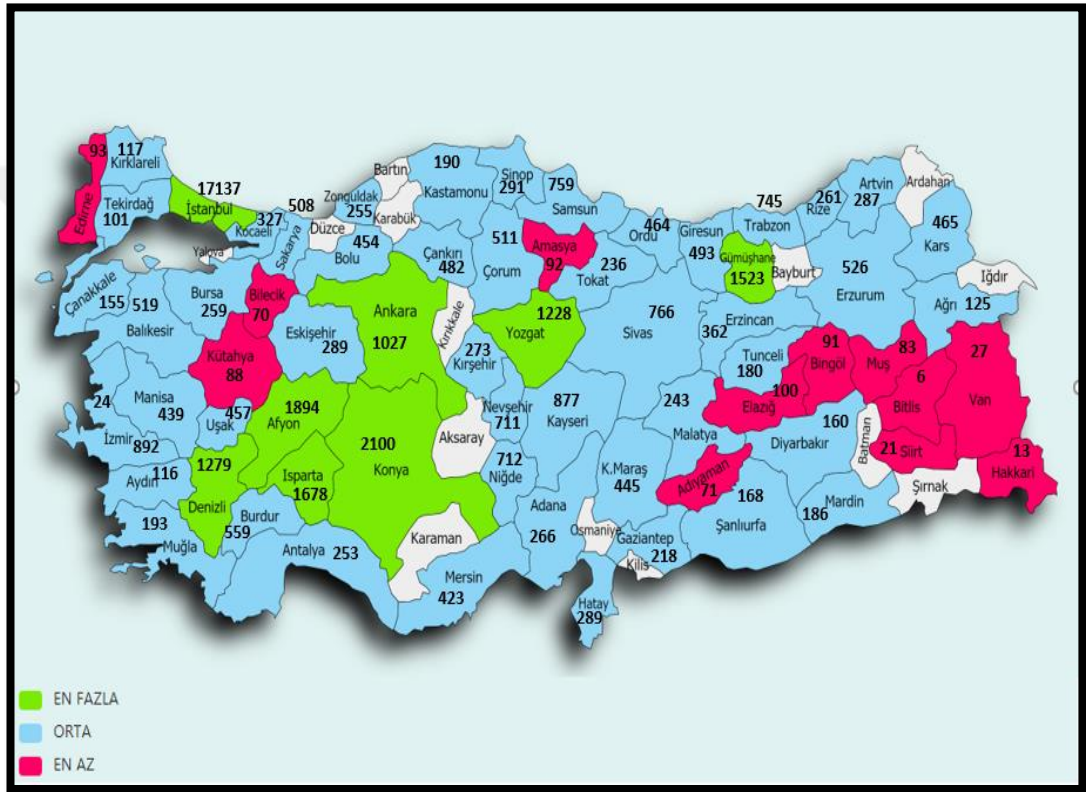

Şekil 37. 1974 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Türkiye’den Fransa’ya gönderilen Türk işçilerin il şubelerine göre sayısal olarak dağılımı

Verilen şekilde görülmektedir ki 1974 yılında İstanbul, Afyon, Konya, Gümüşhane Fransa’ya en çok Türk işçisi gönderen iller olmuştur. Bu yönüyle 1973 yılı ile paralellik göstermektedir. 1974 yılında Marmara ve İç Anadolu Bölgesi Fransa’ya en fazla Türk işçisi gönderen Türkiye’nin bölgeleridir. Doğu Anadolu Bölgesi ise Fransa’ya bu yılda en az Türk işçisi gönderen bölge olmuştur. Edirne, Tekirdağ, Adıyaman, Bingöl, Van, Siirt, Hakkâri, Bitlis ise en az işçi gönderen iller arasında yer almıştır. 1974 yılında Bitlis dışında Türkiye’nin her ilinden Fransa’ya işçi gönderilmiştir.

⁴⁶¹ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1974 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançocu, Yayın No:124, Ankara 1975, Ek Tablo 15.

Sonuç olarak verilen şekillerden ve verilerden yola çıkarak ifade etmek gerekirse 1971-1974 yılları arasında Türkiye'nin her ilinden Fransa'ya çalışmak üzere Türk işçisi gönderilmiştir. Marmara Bölgesi, Ege ve İç Anadolu Bölgesi Fransa'ya Türk işçisi gönderen bölgelerin başında gelmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise Fransa'ya en az Türk işçi gönderen bölgeler olmuştur. Yukarıdaki 1971-1974 aralığındaki dört yıla ait harita verileri ışığında Fransa'ya gönderilen Türk işçilerini il bazında topladığımızda aşağıdaki şekle ulaşmak mümkündür.⁴⁶²

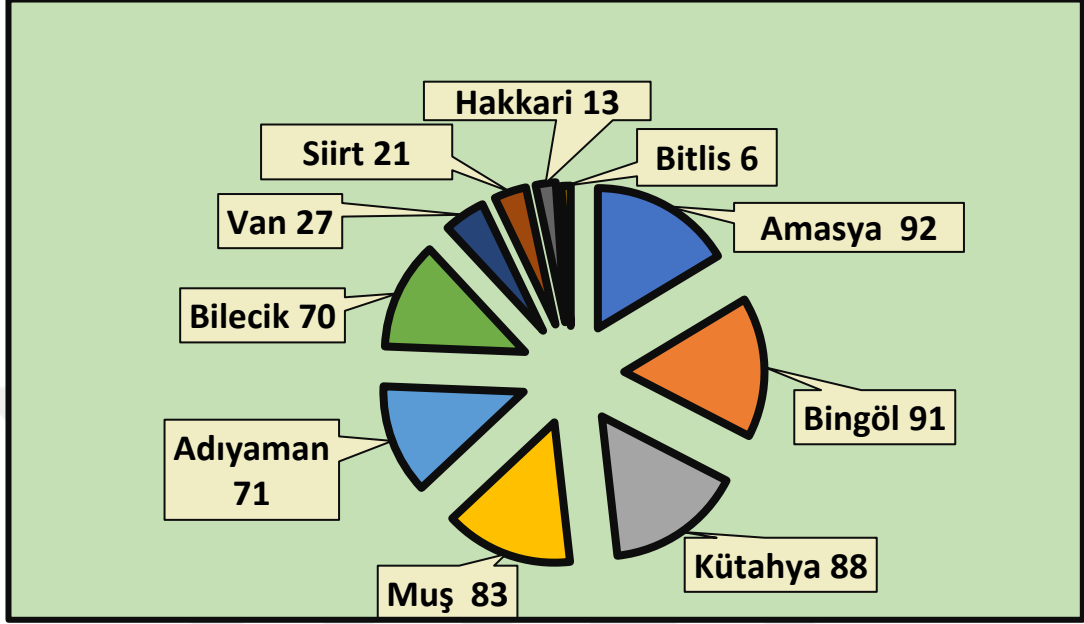

Şekil 38. 1971-1974 yılları arasında Türkiye'nin dört haritasında gösterilen Fransa'ya gönderilen tüm Türk işçilerin il bazında toplam sayısı

Yukarıdaki şekilden anlaşılmaktadır ki 1971-1974 yılları arasında, Türkiye'den Fransa'ya en fazla işçi gönderen il 17 bin 137 kişiyle İstanbul olmuştur. En az işçi gönderen il ise 6 kişiyle Bitlis'tir. Türkiye'den Fransa'ya çalışmak üzere en

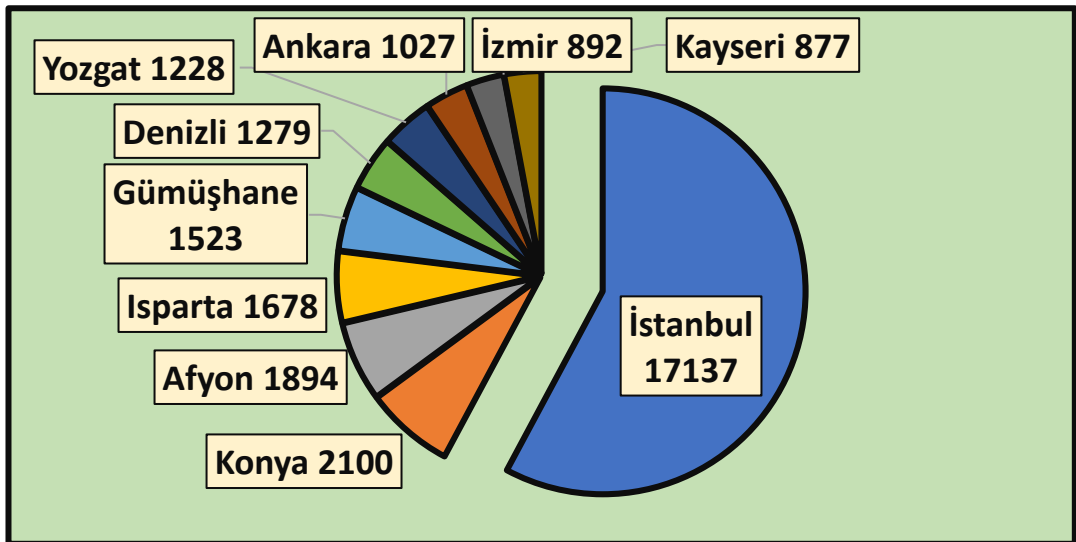
⁴⁶² **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**, 1971 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:92, Ankara 1972, s.Ek istatistik 16; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**, 1972 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Ankara 1973, Ek İstatistik No: 15; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**, 1973 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:119, Ankara 1974, Ek No: 15; **İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü**, 1974 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu, Yayın No:124, Ankara 1975, Ek Tablo 15.

az ve en fazla Türk işçisi gönderen Türkiye'nin on ilini yukarıdaki haritaya göre aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür. Buna göre Fransa'ya en az işçi gönderen Türkiye'nin on ili şu şekilde olmuştur.

Şekil 39. Fransa'ya en az işçi gönderen Türkiye'nin on ili

Şekilden anlaşılmaktadır ki Türkiye'den Fransa'ya en az işçi gönderen Türkiye'nin illeri Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Bitlis, Hakkâri ve Siirt olmuştur. Fransa'ya en fazla işçi gönderen Türkiye'nin on ili ise şu şekilde olmuştur:

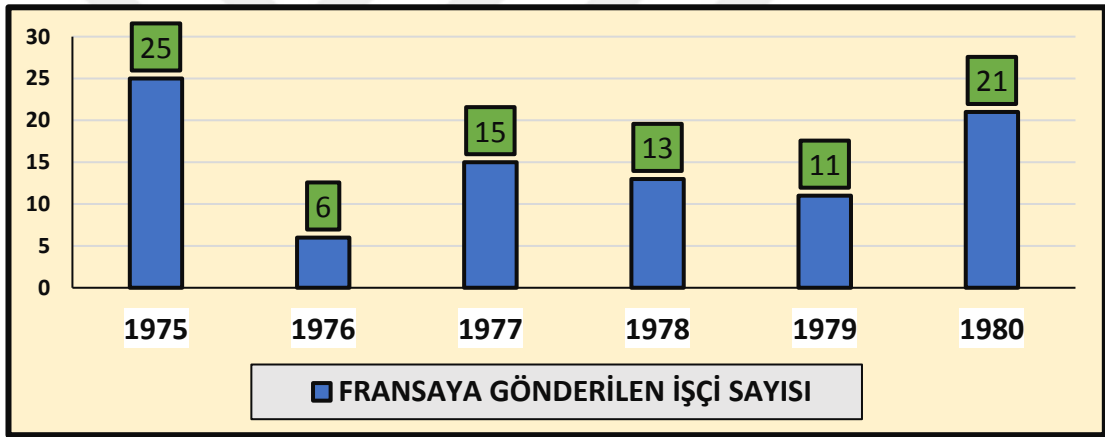

Şekil 40. Fransa'ya en fazla işçi gönderen Türkiye'nin on ili

Şekilden anlaşılmaktadır ki Türkiye’den Fransa’ya 1971-1974 aralığında en fazla işçi gönderen Türkiye’nin illeri İstanbul, Konya, Afyon ve Isparta olmuştur.

2.3.4. 1974 Yılı Sonrası Türkiye’den Fransa’ya Türk İşçi Göçleri

1969-1974 yılı arasında İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarına göre yaklaşık 56 bin Türk işçisi altı yılda Fransa’ya gönderilmiştir. 1975 ve sonrasında ise 2020 yılına kadar Fransa’ya Türk işçi gönderimi çoğu yıl hiç olmazken bazı yıllarda küçük rakamlarla ifade edilebilecek oranda artışlar yaşanmıştır. Aşağıda üç dönem şeklinde olmak üzere 2020 yılına kadar Fransa’ya Türk İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından gönderilen işçilerin sayıları verilmiştir. Buna göre 1975-1980 yılları arasında Fransa’ya İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından gönderilen Türk işçi sayısı şu şekilde olmuştur.⁴⁶³

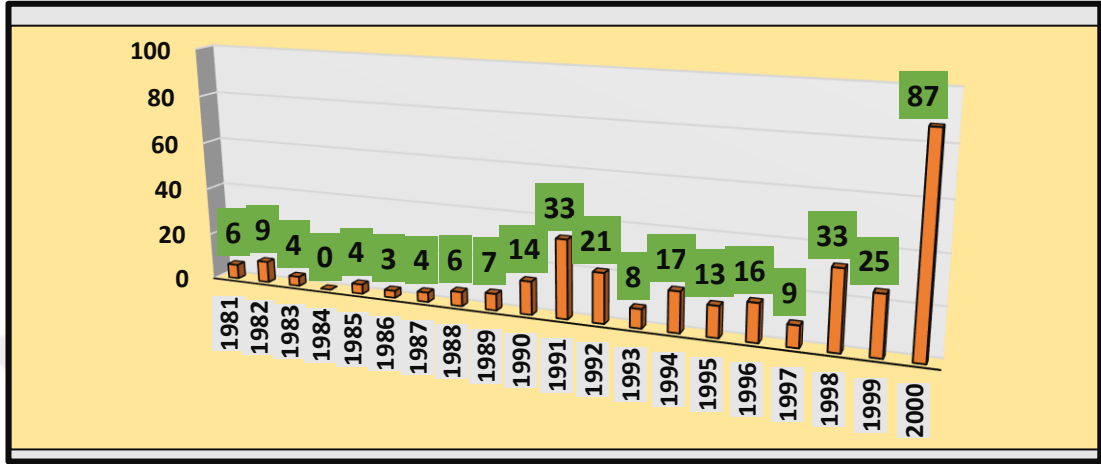

Şekil 41. 1975-1980 yılları arasında Fransa’ya gönderilen Türk işçi sayısı

Görülmektedir ki 1975 yılından 1980 yılına kadar Fransa’ya gönderilen Türk işçi sayısı oldukça azdır. Özellikle 1976 yılında Fransa’ya Türk işçilerin gönderimi bir elin sayısı kadar azdır. 1980 yılına kadarda durum pek değişmemiştir. Fransa’ya gönderilen Türk işçi sayısı 1980 yılına kadar 25 kişiyi geçmemiştir. Yaşanan bu durum Fransa’nın artık Türk işçisine ihtiyacı olmadığını ortaya koymuştur. 1981 ve 2000 yılları arasında da durum çok fazla değişmemiştir. 2000 yılına kadar İş ve İşçi Bulma

⁴⁶³ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1975 Yılı Çalışma Raporu, Yayın No:128, Ankara 1976, s.Ek Tablo 15; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1978 Yılı Çalışma Yıllığı, Yayın No:142, Ankara 1980, Tablo No: 17-18; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1979 Yılı İstatistik Yıllığı, Yayın No:143, Ankara 1980, Tablo:16; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1980 İstatistik Yıllığı, Yayın No:146, Ankara 1981, Ek Tablo 17.

Kurumu tarafından Fransa'ya gönderilen Türk işçi sayısı az olmuştur. 2000 yılında bir miktar artsa da bu sayılar oldukça düşük miktarlardadır. Aşağıda 1981-2000 yılları arasında İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Fransa'ya gönderilen Türk işçi sayıları verilmiştir.⁴⁶⁴

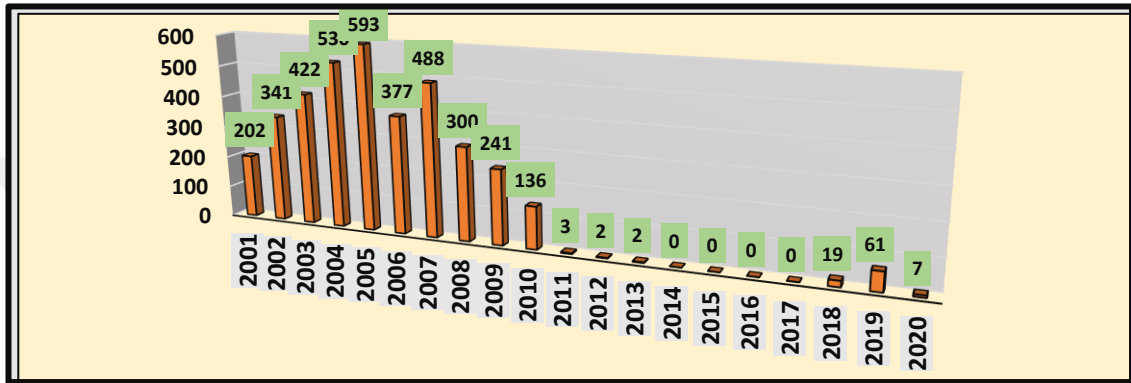
Şekil 42. 1981-2000 yılları arasında Fransa'ya gönderilen Türk işçi sayısı

Şekilde görülmektedir ki 1981 yılında Fransa'ya sadece 6 kişi gönderilmiştir. 1984 yılında ise hiçbir Türk işçisi Fransa'ya gitmemiştir. 1999 yılına

⁴⁶⁴ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1981 İstatistik Yıllığı, Yayın No:150, Ankara 1982, Tablo:19; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1982 İstatistik Yıllığı, Yayın No:161, Ankara 1983, Ek Tablo 19; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1983 İstatistik Yıllığı, Yayın No:177, Ankara 1984, Tablo:19; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1984 İstatistik Yıllığı, Yayın No:189, Ankara 1985, Ek Tablo 24; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1985 İstatistik Yıllığı, Yayın No:193, Ankara 1986, Tablo:21; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1986 İstatistik Yıllığı, Yayın No:220, Ankara 1987, Ek Tablo 33, s.75; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1987 İstatistik Yıllığı, Yayın No:237, Ankara 1988, Tablo:31, s.69; İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1988 İstatistik Yıllığı, Yayın No:239, Ankara 1989, Ek Tablo 31, s.69; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1989 İstatistik Yıllığı, Yayın No:253, Ankara 1990, Tablo:31, s.69; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1990 İstatistik Yıllığı, Yayın No:90, Ankara 1991, Tablo:31, s.69; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1991 İstatistik Yıllığı, Yayın No:275, Ankara 1992, Tablo:31, s.69; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1992 İstatistik Yıllığı, Yayın No:283, Ankara 1993, Tablo:31, s.69; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1993 İstatistik Yıllığı, Yayın No:287, Ankara 1994, Tablo:31, s.40; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1994 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 31, s.40; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1995 İstatistik Yıllığı, Yayın No:292, Ankara 1996, Tablo:31, s.40; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1996 İstatistik Yıllığı, Yayın No:296, Ankara 1997, Ek Tablo 31, s.63; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1997 İstatistik Yıllığı, Yayın No:297, Ankara 1998, Tablo:31/A, s.97; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1998 İstatistik Yıllığı, Yayın No:307, Ankara 1999, Ek Tablo 31, s. 88; İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1999 İstatistik Yıllığı, Yayın No:308, Ankara 2000, Tablo:31, s. 88; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü 2000 İstatistik Yıllığı, Yayın No:315, Ankara 2001, Ek Tablo 31/A, s.90.

kadar Fransa'ya gönderilen Türk işçi sayısı ise 40 kişiyi geçmemiştir. Ancak 2000 yılında bu sayılarda bir miktar artış yaşanmıştır. 2000 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından Fransa'ya gönderilen Türk işçi sayısında artış yaşansa da 2007 yılından itibaren tekrar düşmüştür. 2014-2017 yılları arasında Fransa'ya hiç Türk işçisi gönderilmemiştir.

Aşağıda İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından 2001-2020 yılları arasında Fransa'ya gönderilen Türk işçilerin sayısı şekilde verilmiştir.⁴⁶⁵

Şekil 43. 2001-2020 yılları arasında Fransa'ya gönderilen Türk işçi sayısı

Yukarıda tüm verilen bilgilerden yola çıkarak ifade edilebilir ki 1969-1974 yılları arasında gerçekleşen Türk işçi göçleri tarihte Fransa'ya gerçekleşen en yüksek orandaki Türk işçi göçüdür bu açıdan oldukça önemlidir.

⁴⁶⁵ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2001 İstatistik Yıllığı, Yayın No:332, Ankara 2002, Ek Tablo 31, s.90; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2002 İstatistik Yıllığı, Yayın No:325, Ankara 2003, Ek Tablo 30, S.90, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2003 İstatistik Yıllığı, Yayın No:327, Ankara 2003, Ek Tablo 31, s.90, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2004 İstatistik Yıllığı, Yayın No:335, Ankara 2006, Ek Tablo 31/A, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2005 İstatistik Yıllığı, Yayın No:336, Ankara 2006, Ek Tablo 31/A, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2006 İstatistik Yıllığı, Yayın No:342, Ankara 2007, Ek Tablo 31/A, s.85, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2007 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 31, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2008 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 31, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu 2009 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, Türkiye İş kurumu, 2010 İstatistik Yıllığı, Yayın No: 359, Ankara, 2011, Ek Tablo 37, s.95, Türkiye İş kurumu, 2011 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.160, Türkiye İş kurumu, 2012 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.160, Türkiye İş kurumu, 2013 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.163, Türkiye İş kurumu, 2014 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.160, Türkiye İş kurumu, 2015 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.157, Türkiye İş kurumu, 2016 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 37, s.157, Türkiye İş kurumu, 2018 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 36, Türkiye İş kurumu, 2019 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 32, Türkiye İş kurumu, 2020 İstatistik Yıllığı, Ek Tablo 32.

2.4. Türkiye Cumhuriyeti ve Fransa Cumhuriyeti Arasında Türk İşçileri İçin Sosyal Güvenlik Konusunda Genel Sözleşme

1961 Anayasası'nın 48. maddesine göre her vatandaşın sosyal güvenlik hakkı kanunen bir zorunluluktur.⁴⁶⁶ 1982 Anayasasının 62.maddesinde ise “*Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır*”⁴⁶⁷ ifadesiyle bu zorunluluk ortaya konulmuştur. Anayasa devlete gerekli tedbirleri alma görevini yüklemiştir. Bu nedenledir ki günümüzde 30'dan fazla ülke Türkiye'nin sosyal güvenlik sözleşmesi bulunmaktadır.⁴⁶⁸

Sosyal güvenlik sözleşmeleri göç eden vatandaşların gittikleri ülkelerde elde edecekleri hakları tanımlar. Genel olarak sözleşmeler iki ülke vatandaşları arasında mütakabiliyet esaslarına göre düzenlenmiş ve imzalanmıştır. Sosyal güvenlik sözleşmeleri emeklilik, aile yardımları, malullük, yaşlılık ve hastalık sigortası, çalışan işçiler, ödenen primler gibi konulara açıklık getirmiş ve vatandaşların göç ettikleri ülkelerde bu hukuki haklarını garanti altına almayı amaçlamıştır. Türkiye ilk sosyal güvenlik sözleşmesini 1959 yılında İngiltere, İskoçya, İrlanda'yı içine alan Birleşik Krallıkla yapmıştır. Buraya erken dönemde yerleşmiş Türk nüfusu sözleşmenin yapılmasında etkili olmuştur. 1961 yılında Almanya'ya Türk işçilerini gönderilmesiyle birlikte Batı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede Türk nüfusu gittikçe artmaya başlamıştır. Böylelikle sosyal güvenlik sözleşmelerine ihtiyaçta artmıştır. Türkiye, Türk işçilerinin ve vatandaşlarının sosyal haklarını korumak adına özellikle işçilerin gittiği ülkeler başta olmak üzere, birçok ülkeyle birtakım sosyal güvenlik sözleşmeleri imzalamaya başlamıştır. Sosyal güvenlik sözleşmeleriyle işçilerin sosyal hakları noktasında büyük bir eksiklik tamamlanmaya çalışılmıştır. Türkiye-Fransa İşgücü Anlaşması başta olmak üzere, birçok işgücü anlaşmasında Türk işçilerin gönderildiği ülkelerde hükümetlerin gereken tedbirleri alması ve ülkedeki vatandaşlarla eşit muamele görmesi gerekliliği ifade edilse de

⁴⁶⁶ Kemal Gözler, **Türk Anayasaları**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999, s.117-215.

⁴⁶⁷ **Resmî Gazete**, Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, Tertip: 5 C. 22 s: 3.

⁴⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu İnternet Sitesi: **Kaynak:** http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/yurtdisi_islemler/sosyal_guvenlik_sozlesmeleri,2 8.11.2021.

durum böyle olmamıştır. Dolayısıyla Türk işçiler, gittikleri ülkelerde birçok karışıklık ve mağduriyet yaşamıştır. İşçi antlaşmaları sosyal haklar konusunda sınırlı ve açık olmayan bir çerçeve çizmiştir. Özellikle Fransa ve Almanya olmak üzere Türk işçileri, Türkiye’de kalan çocukları ve aile yakınları için çocuk parası ve aile yardımlarını ilk gittiklerinde alamamışlardır. Sonraları ise bu destekleri alsalar da diğer ülke vatandaşlarıyla aynı oranda verilmeyişi Türk işçileri oldukça rahatsız etmiştir.

Çocuk yardımları, sosyal güvenlik sözleşmeleri imzalanmasına rağmen tam anlamıyla çözülememiş, sürekli sözleşmelerde değişiklik ve eklemelerin konusu olmuştur. Çünkü Türk işçilerinin çoğunluğu ilk yıllarda geri dönecekleri umuduyla eşlerini ve çocuklarını yanlarında götürmemişlerdir. Sonraki yıllarda ise sadece bazı çocuklarını yanlarına almışlardır. O dönem yapılan bir araştırmaya göre, Avrupa’daki Türk işçilerin %60’ının ailesi Türkiye’de, %78’inin çocukları ise Türkiye’de okumaktadır. Dolayısıyla 330.000’den fazla Türk işçisi Türkiye’deki aile yardımı ve çocuk parasından faydalanamamaktadır.⁴⁶⁹ Çocuk desteklerinin önemli bir miktara tekabül edişi, işçilerin bu hakkı elde edebilmek için mücadelelerinde etkili olmuştur. Zaman zaman Almanya gibi bazı ülkeler yabancı işçilerin aile desteklerini ödememek için ülkede yeni kanunlar bile çıkarmayı denemişlerdir. Öyle ki kanunlar çocuk yardımlarını yabancı işçilerin sadece yanlarında olan çocuk ve eşleriyle sınırlandırmışlardır. Fransa gibi ülkelerde ise durum daha kötüdür. Fransa’daki Türk işçilere ilk yıllarda hiçbir şekilde çocuk yardımı yapılmamıştır. Hatta Türk işçiler Fransa’da 1973 yılına kadar, aile yardımı almayan tek yabancı işçi gurubunu oluşturmuştur.⁴⁷⁰ Her ne kadar Türkiye Fransa İşgücü Anlaşması imzalanmasıyla sorun nispeten çözülmüş, yıllara göre çocuk yardım paraları tepkiler üzerine arttırılmışsa da bu seferde 1974 tarihinde ülkede çalışan yabancı işçilerin ailelerinin yanlarına alamama sorunu ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu durumlar, özellikle büyük soruna dönüşmüş Türk işçilerin çıkardıkları gazeteler ve haberlerde oldukça işlenmiştir. Ayrıca Avrupa’daki Türk işçiler birleşerek diğer yabancı işçilerle birlikte “Çocuk Parası” adlı komiteler kurarak seslerini duyurmaya çalışmışlardır.⁴⁷¹ Türk hükümetlerinin, bu mağduriyetlerin önüne geçmesi için her defasında yurtdışındaki

⁴⁶⁹ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **Basın Bidirisi**, 1974, Essen, Almanya, s.1-2.

⁴⁷⁰ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.1, Paris, Mayıs 1973, s.1.20; **İşçi Birliği Dergisi**, S.2, Paris, Haziran, 1973, s.6-7.

⁴⁷¹ Frankfurt Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Gazetesi**, Özel Sayı 3, Almanya, 28.9.1974, s.1-2.

Türk işçi örgütleri Türkiye'ye çağrıda bulunmuştur.⁴⁷² Türk işçiler Türkiye Cumhurbaşkanlarına ve Bakanlarına bu konuda çeşitli mektuplar göndermişlerdir. Gerek sonraları imzalanan sosyal güvenlik sözleşmeleri gerekse bazı yıllarda sosyal güvenlik sözleşmelerine her seferinde yapılan yeni ilavelerle bu mağduriyetler önlenmeye çalışılmıştır.

Türk Tarihinde ilk sosyal güvenlik sözleşmesi yukarıda bahsedildiği gibi işçi gönderiminden önce Türk nüfusunun bulunduğu Birleşik Krallıkla imzalanmıştır. 1959 tarihinde Ankara'da imzalanan anlaşmaya Birleşik Krallık adına Edith Pitt, F.D. Brown imza atmıştır. Türk tarafı adına ise anlaşmayı Haluk Şaman imzalanmıştır.⁴⁷³ 9 Eylül'de imzalanan anlaşma dört bölümden oluşmaktadır. Anlaşmanın başında Türk vatandaşları ve İngiliz vatandaşlarının eşit muameleye tabi tutulması ilkesi vurgulanmış, anlaşmanın yapılış amacı belirtilmiştir. İlk bölümde, genel tanımlar yapılmıştır. İkinci bölümde, umumi hükümler belirtilmiş üçüncü bölümde ise hususi hükümlere yer verilmiştir. Taraflardan birinin vatandaşı diğer ülkede o tarafın vatandaşlarının sahip olduğu hakların aynısına sahip olacağı vurgulanmıştır. Hastalık, analık yardımları, cenaze masrafları, ihtiyarlık ve maluliyet aylığı, dul ve yetim aylığı, iş kazaları hususunda yukarıdaki ilkeye göre yardımlardan faydalanılacağı belirtilmiştir. Dördüncü bölümde ise ayrı olarak bazı hükümlere yer verilmiştir. Buradan hareketle daha önceden bahsi geçen ve en çok soruna neden olan çocuk yardımları İngiltere Sosyal Güvenlik Sözleşmesinde bir başlık olarak ele alınmamıştır. Sadece analık yardımı olarak kişinin gittiği ülkede prim ödemesiyle birlikte o ülkenin mevzuatına göre bu yardımı alacağı şeklinde genel bir hüküm yer almıştır. Bu madde içinde çocuklara yapılan yardımların dahil olup olmadığı ise bu yönüyle belli değildir.⁴⁷⁴

İfade edilebilir ki İngiltere Sosyal Güvenlik Sözleşmesinde Türk işçilerle ilgili mevzular özel bir başlık halinde mevcut değildir. Bu açıdan diğer sözleşmelerden farklı bir sözleşmedir.

⁴⁷² **Kurtuluş Gazetesi**, S.117, Almanya, 8 Kasım 1974.

⁴⁷³ **BCA**. Ülkemiz ile Büyük Britanya ve İrlanda, Birleşik Krallığı Arasında Sosyal Sigorta Sözleşmesi'ni imzalamak üzere Haluk Şaman'a yetki verilmesi, **Fon Kodu: 30.18.1.2 Kutu: 153 Gömlek:52 Sıra:14, 12 Eylül 1959.**

⁴⁷⁴ **Dışişleri Bakanlığı, a.g.e, s.219-236.**

Türkiye 30 Nisan 1964 tarihinde Türk işçilerinin göçüyle birlikte Federal Almanya ile sosyal güvenlik sözleşmesi imzalamıştır. Federal Almanya Cumhuriyeti adına sözleşmeyi Hariciye Nezareti Umum Müdürü Gerrit Von Haeften, Çalışma Bakanlığı Umum Müdürü Dr.Kurt Jantz, Türkiye adına ise İşçi Sigortaları Kurumu Genel Müdürü Şükrü Soykan imzalamıştır. Sözleşme İngiltere Sosyal Güvenlik Sözleşmesi'nden farklı olarak yedi bölümden oluşmuştur. Bu yönüyle daha uzun bir sözleşme olmuştur. Türk vatandaşlığı kavramlarına ek olarak sözleşmede Türk işçisi gibi kavramlar ve işçilere dair haklar da yer almıştır. Anlaşmanın ilk bölümü, İngiltere Sosyal Güvenlik Sözleşmesiyle benzer olarak genel hükümler ve mevzuat ile ilgili belli tanımlar yapılmıştır. Yine anlaşmanın girişinde, İngiltere Sosyal Güvenlik Sözleşmesine benzer olarak *“her iki devlet vatandaşlarının eşit muameleye tabi tutulmaları prensibinin teyidi maksadı ile...”* anlaşmanın yapıldığı vurgulanmıştır. Eşittik ilkesi ön planda olmuştur. Diğer bölümlerde ise hastalık ve analık sigortası, ölüm sigortası (cenaze masrafı), iş kazaları ve meslek hastalıkları, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası, çocuk zammı gibi başlıklar ayrıntılı olarak daha uzun tanımlanmıştır. Genel olarak sözleşmede, Türk işçilerin yerleştikleri ve çalıştıkları ülkenin kanunlarındaki haklara sahip oldukları vurgusu yapılmıştır. Türk işçiler arasında sürekli sorun olan çocuk yardımları *“çocuk zammı”* başlığıyla ayrıntılı olarak sözleşmede ayrı bir bölüm olarak yer almıştır. Almanya Sosyal Güvenlik Sözleşmesi bölüm VI, madde 33'te *“Akit taraflardan birinin ülkesinde çalışan ve çocukları diğer akit taraf ülkesinde ikamet eden bir kimse, çocukları çalışmakta olduğu ülkede ikamet ediyormuş gibi, çalıştığı yer mevzuatına göre çocuk zammı alır.”* ifadesi yer almış, işçi çocukları hangi ülkede olursa olsun işçinin çalıştığı yerdeki çocuk desteklerinden faydalanabileceği belirtilmiştir. Bu açıdan ifade edilebilir ki sözleşme bu yönüyle daha ayrıntılı bir tablo çizmiştir.

Ayrıca çocuk desteğinin kaç çocuğa yapılacağı ile ilgili herhangi bir hüküm belirtilmemiştir.⁴⁷⁵ Ancak sosyal güvenlik sözleşmesi imzalandıktan sonra Federal Almanya'da bu konu problem olmamış ancak 1974 tarihinde Çocuk Parası Kanunu'nda (Bundeskindergeldgesetz-BKGG) yeni vergi reformuyla bu konu büyük bir soruna dönüşmüştür. Buna göre Federal Almanya, Ortak Pazar ülkeler dışı işçiler

⁴⁷⁵ **Dışişleri Bakanlığı, a.g.e**, s.239-268, Bu Konuda Ayrıca Bkz. **BCA. Fon Kodu: 30.18.1.2 Kutu: 179 Gömlek:50 Sıra:12**, 24 Ağustos 1964.

yanlarında bulunmayan çocukları için, çocuk yardımı alamayacak ya da ilgili ülkeyle pazarlık yapılarak çok az bir miktar ödeme yapacaktır şeklinde kanunda değişikliğe gitmiştir. Almanya’da Türk işçilerin çocuk paraları için verdikleri dilekçeler kanun gereğince ret edilmiş, soruna dönüşmüştür. Türk işçiler, Türk devlet büyüklerine mektuplar yazmış, haklarını kurdukları birliklerle aramaya çalışmışlardır. Bu kanunun, Almanya Sosyal Güvenlik Sözleşmesi 33. maddeye ters düştüğünü her platformda ifade etmeye çalışmış, sosyal güvenlik sözleşmesinin maddelerini basın bildirileriyle çeşitli yerlerde yayımlamışlardır.⁴⁷⁶ Anlaşıyor ki sonraki yıllarda Almanya’daki Türk işçiler sözleşmeyle ilgili birtakım sorunlar yaşamıştır.

Ayrıca Almanya ile yapılan sosyal güvenlik sözleşmesinde diğer ülke sözleşmelerinden farklı olarak “*işsizlik parası*” yer almıştır. Sözleşmede Türk işçilerin ülkede çalışan işçiler ve vatandaşlarla eşit haklara sahip olma ilkesi doğrultusunda, işsizlik yardımlarını alması gerekliliği yer almıştır. Ancak sonraları tıpkı çocuk yardımları gibi bu durumda böyle olmamıştır. Türk işçiler, her ay işsizlik sigortası primi ödemelerine rağmen birtakım haksızlıklara uğramıştır. Patronlar birtakım hilelerle belgeler tanzim ederek işsiz kalan işçinin çalışma iznini de elinden almış, her ay maaşlarından kesilen işsizlik primlerini alma hakkını da engellemiştir. Sadece bu durumla sınırlı kalmayan patronlar işçinin iş mahkemelerine başvurma hakkını da hazırladıkları bazı belgelerle zaman zaman engellemiştir.⁴⁷⁷ Bu yönüyle Türk işçiler mağdur edilmiştir. Patronlar ülkenin çalışma yönetmeliği sözleşmesindeki (AEVO) madde 6/5 ve madde 7’deki “*işçinin şahsındaki önemli sebeplerden*” maddesinde muğlak olan bu gerekçeyle işçinin çalışma iznini veya çalışma iznini uzatma hakkını elinden almıştır. Çalışma izni elinden alınan Türk işçiler, hastalık ve analık desteklerinden faydalanmamış, ülkenin yabancılar kanunu 10. maddesi doğrultusunda sınır dışı edilmiştir.⁴⁷⁸ Yine emeklilik ve prim konusu Almanya ve Fransa başta olmak üzere Türk işçiler için büyük soruna dönüşmüştür. Sosyal güvenlik sözleşmelerinin birçoğunda yer alan işçinin çalıştığı ülke kanunlarına bağlı olması, buna göre emekli

⁴⁷⁶ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Basın Bildirisi**, 2 Eylül 1974, Essen, Almanya, s.1-2.

⁴⁷⁷ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu (ATTF), **Tanıtım Broşürü**, Broşürde net bir tarih bulunmasa da içindeki Kıbrıs olayları dolayısıyla 1973-1974 yıllarına ait olduğu anlaşılmaktadır, Federal Almanya, s.1-16; Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu (ATTF), **6.Kurultayı Kararları**, Münih, 1973, s.8.

⁴⁷⁸ Federal Almanya İşçi Dernekleri Federasyonu(FIDEF), **Büyük İşçi Kurultayı Program Taslağı**, 26-27 Şubat 1977, Düsseldorf-Almanya, s.1-28.

olması hükmü erken dönen işçiler için problem teşkil etmiştir. Türkiye’deki Çalışma Bakanlarına kadar yazılan mektuplarda, yapılan sosyal güvenlik anlaşmalarının emeklilik hususunda mağduriyetlerine neden olduğunu anlatmaya çalışmışlardır. Emeklilik yaş sınırlarının ve işçi primlerinin hesaplanması, ülkeler arasında karışıklıklara neden olmuştur. Emeklilik hususu, Avrupa’da işçilerin çıkardıkları gazetelerde “*bizler emekli olamayacak mıyız*” başlıklarıyla defalarca işlenmiştir⁴⁷⁹

5 Nisan 1966 tarihinde Hollanda ile sosyal güvenlik sözleşmesi imzalanmıştır. Türkiye adına Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem, Hollanda Krallığı adına ise Sağlık ve Sosyal İşler Bakanı Dr.G.M.J.Veldkamp ile Hollanda Büyükelçisi A.R.T Tammenoms Bakker sözleşmeyi imzalamıştır. Sözleşme beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Almanya ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sözleşmelerinde olduğu üzere mevzuat ve tanımlardan oluşmaktadır. Hollanda Sosyal Güvenlik Sözleşmesi Almanya ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sözleşmelerinde olduğu gibi her ülke vatandaşların eşitliği vurgusu ile başlamıştır. Sözleşmede belli mevzular, başlıklar halinde verilmiş Almanya Sosyal Güvenlik Sözleşmesi gibi ayrıntıya girilmemiştir. İşçiler hangi ülkede çalışıyorlarsa o tarafın mevzuatına tabidir hükmü ile işçilerin bağlı oldukları mevzuat belirginleştirilmiştir. Bu yönüyle diğer sosyal güvenlik sözleşmelerine benzemektedir. Çocuk ve aile yardımları konusunda “*Hollanda’da çalışan ve çocukları Türkiye’de ikamet eden Türk işçileri, aile yardımlarından Hollandalı işçilerin tabi oldukları şartlarda faydalanırlar*” maddesiyle oldukça net bir hüküm belirtilmiştir.⁴⁸⁰

12 Ekim 1966 tarihinde Avusturya ile sosyal güvenlik sözleşmesi imzalanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti adına Seyfi Turagay, Avusturya Cumhuriyeti adına Dr.Lujo Toncic-Sorinj M.P. sözleşmeyi imzalamıştır. Dört bölümden oluşan sözleşme Almanya, İngiltere ve Hollanda sosyal güvenlik sözleşmelerine benzer şekilde her iki ülkede vatandaşların eşit muameleye tabi tutulması amacıyla yapılmıştır hükmü açık olarak yer almıştır. İlk bölümde, önceki sözleşmelerle aynı olarak genel hükümler, mevzuat ve tanımlamalar yapılmıştır. Çocuk yardımları ayrı bir başlık altında çok daha ayrıntılı izah edilmiştir. Avusturya’da çalışan Türk işçisinin,

⁴⁷⁹ Frankfurt Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Gazetesi**, S.5, Frankfurt- Almanya, 26 Mart 1974, s.5 Frankfurt Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Gazetesi**, S.6, Frankfurt- Almanya, 10 Nisan 1974, s.5.

⁴⁸⁰ **Dışişleri Bakanlığı, a.g.e**, s.271-290, Bu Konuda Ayrıca Bkz. **BCA. Fon Kodu:** 30.18.1.2 **Kutu:** 211 **Gömlük:**72 **Sıra:**17, 06 Ekim 1967.

Avusturya’da oturma dahil Türkiye’de bulunan çocuklarına Avusturya işçisinin faydalandığı tüm çocuk yardımları ödenir şeklinde karar yer almıştır. Buradan yola çıkılarak söylenebilir ki bu maddeyle sözleşme oldukça net ve açık bir tanım çizmiştir.⁴⁸¹

4 Temmuz 1966 tarihinde Belçika ile sosyal güvenlik sözleşmesi yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti adına sözleşmeye Türkiye’nin Brüksel Büyükelçisi Fuat Bayramoğlu, Belçika Krallığı adına ise Belçika Sosyal Güvenlik İşleri Bakanı P. de Paepe imza atmıştır. Sözleşme, yukarıda bahsi geçen sözleşmeler farklı olarak *“Haklarında akit tarafların sosyal güvenlik mevzuatı uygulanan veya uygulanmış bulunan kimselerin her iki akit tarafın sosyal güvenlik mevzuatıyla sağlanan yardımlardan faydalanmalarını arzu ederek, bir sözleşme akdetmeyi kararlaştırmışlar.”* İfadesi ile sözleşmenin amacı belirtilmiştir. Oysaki diğer sözleşme metinlerinde iki ülkenin vatandaşlarının eşitliği vurgusu yapılmıştır. Bu yönüyle sözleşme farklıdır. Sözleşme dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, diğer sözleşmelerde olduğu gibi mevzuat, tanım ve genel tanımlardan ibarettir. Belçika sosyal güvenlik sözleşmesinde madenlerde çalışma haklarıyla ilgili çeşitli maddeler dikkat çekmektedir. Bu yönüyle gerek işçi anlaşması gerekse sosyal güvenlik sözleşmesi açısından diğerlerinden farklıdır. Buradan hareketle Belçika’nın, Türk işçileri madenlerde istihdam etmek istediği çok açık görülmektedir. Bu sözleşmede, diğer sözleşmelerde olduğu gibi kişi hangi ülkede çalışıyor veya ikamet ediyorsa o ülkenin sosyal güvenlik mevzuatından yararlanacağı hükmü anlaşmanın geneline hâkimdir. Aile yardımları konusunda, çalışan ve ikamet eden Türk işçisi ve çocuklarının Belçika mevzuatı doğrultusunda Belçikalı işçilerle aynı haklardan faydalanacağı belirtilmiştir. Ekstra bir madde eklenerek Türkiye’de ikamet eden Belçika’da çalışan Türk işçisinin Türkiye’de ikamet eden çocukları, Belçika mevzuatlarına göre yardımlardan faydalanırlar hükmüne yer verilmiş, mesele çok açık şekilde hükme bağlanmıştır. Bu yönüyle Almanya sosyal güvenlik sözleşmesinde olduğu gibi durum keyfi uygulamalara bırakılmamıştır.⁴⁸²

⁴⁸¹ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e, s.293-322, bu konuda ayrıca Bkz. **BCA. Fon Kodu: 30.18.1.2 Kutu: 234 Gömlek:37 Sıra:10**, 31 Mayıs 1969.

⁴⁸² Dışişleri Bakanlığı, a.g.e, s.325-345, bu konuda ayrıca Bkz. **BCA. Fon Kodu: 30.18.1.2 Kutu: 212 Gömlek:74 Sıra:2**, 06 Ekim 1967, **BCA. Fon Kodu: 30.18.1.2 Kutu: 487 Gömlek:106 Sıra:6**, 11 Ağustos 1983.

20 Ocak 1972 tarihinde Paris’te Fransa ile sosyal güvenlik sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme 23 Temmuz 1973 tarihinde resmî gazetede yayımlanmış, 1 Ağustos 1973 yılında ise Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ve Başbakan Naim Talu döneminde yürürlüğe girmiştir.⁴⁸³ Ancak sözleşmenin resmîyette yürürlüğe girmesine rağmen Ağustos 1974 tarihinde Fransa’da ancak uygulandığı anlaşılmaktadır. Fransa’daki Türk işçilerinin, Türk hükümeti tarafından bu konu hususunda bilgilendirilmediği anlaşılmaktadır.⁴⁸⁴

Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyeti adına Hasan E. Işık, Fransa Cumhuriyeti Hükümeti adına Gilbert de Chabrun imza atmıştır. Sözleşme, diğer sosyal güvenlik sözleşmelerinin çoğunun başlangıcında da yer alan iki devletin vatandaşlarının eşit muamele görmesi prensibi ile hazırlanmıştır. Ayrıca diğer sözleşmelerden farklı olarak *“iki memlekete arasında daha önce imzalanmış işgücü sözleşmelerini tamamlamayı temenni ederek.”* ifadesi sözleşmede yer almıştır. Bu ifade iş gücü anlaşmalarındaki eksikliğe dikkat çekmesi açısından önemlidir. Anlaşma dört bölüm ve bir ek protokolden oluşmaktadır. İlk bölüm, tüm sosyal güvenlik sözleşmelerinde olduğu gibi tanımlar, mevzuat ve genel hükümlerden oluşmaktadır. Genel olarak yine diğer sözleşmelerde olduğu gibi kişinin ikamet ettiği ve çalıştığı yerdeki mevzuat hükümlerinin uygulanmasına göre düzenlenmiştir. Sözleşmelerin çoğunda soruna dönüşen çocuk destekleri konusu ise ayrı bir bölümde yer almıştır. Buna göre *“Fransız ülkesi üzerinde ücret karşılığı veya benzeri bir işte çalışan Türk işçileri, aile yardımları hakkındaki Fransız mevzuatında öngörülen çalışma şartlarını yerine getirirlerse, Türkiye’de ikamet eden çocukları için aile yardımı talep edebilirler. Bu kadar ki, bu yardımlardan yararlanan çocuk sayısı 4 olarak sınırlıdır.”* Maddesi sözleşmeye eklenmiştir. Diğerler sözleşmelerden farklı olarak, Fransa’da Türk işçisinin *“çalışma şartlarını yerine getirmesi”* şartı getirilmiştir. Ayrıca yine diğer sözleşmelerde yer almayan dört çocuk sınırı Fransız sosyal güvenlik sözleşmesinde

⁴⁸³ Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü, **Türkiye Cumhuriyeti -Fransa Cumhuriyeti Arasında Sosyal Güvenlik Konusunda Genel Sözleşme**, Ulucan Matbaası, Yayın no:389,1973, Ankara.

⁴⁸⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**,22 Ocak 1975.

mevcuttur.⁴⁸⁵ “Çalışma şartlarını yerine getirmesi” ifadesi aslında oldukça göreceli bir kavramdır, kişiye göre değişebilmektedir. Bu yüzden suiistimale oldukça açıktır.

Fransa ile sosyal güvenlik sözleşmesine ek olarak 16 Mayıs 1973 tarihinde Ankara’da 20 Ocak 1972 tarihli genel sözleşmenin uygulama şekillerine dair ek bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşma üç ana bölüm ve bir ekten oluşmaktadır. Anlaşmaya ödenek ve yardımların hesaplamaları için belli formüller eklenmiştir. Anlaşmayı Türk yetkili makamı adına Cenap Keskin, Fransız yetkili makamı adına Roger Lejuez ve Jean Ploque imzalamıştır. Yapılan genel idari anlaşmada aile yardımından yararlanacak çocukların yaş sınırı 15 olarak tespit edilmiştir. Gelen tepkiler üzerine olsa gerek 22 Eylül 1978 yılında imzalanan 2 Nolu Ek İdare Antlaşmasıyla yaş sınırı 16’ya yükseltilmiştir. Yine bahsi geçen bu değişikliğin ek bölümünde Fransa’da çalışan işçilerin Türkiye’de ikamet eden aileleri için, Fransız kurumlarınca ödenecek aile ödeneklerinin aylık tutarları ise şu şekilde belirlenmiştir:

1 çocuk için 40 Frank

2 çocuk için 82 Frank

3 çocuk için 141 Frank

4 ve daha fazla çocuk için ise 176 Frank olarak tespit edilmiştir.⁴⁸⁶

Ancak sonraları yeni bir değişiklikle 1 Ocak 1979 tarihinden itibaren Fransa’da çalışan Türk işçilerinin Türkiye’de kamet eden ailelerine Fransız kurumlarınca ödenen aile ödeneklerinin aylık tutarı şu şekilde belirlenmiştir:

1 çocuk için 45 Frank,

2 çocuk için 150 Frank,

3 çocuk için 240 Frank,

4 ve daha fazla çocuk için 257 Frank olarak tespit edilmiştir. Ancak 4 Aralık 1981 yılında durum yine değişmiş, buna göre ödenecek yardımlar şu şekilde olmuştur:

1 çocuk için 65 Frank,

⁴⁸⁵ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e, s.383-407, bu konuda ayrıca Bkz. **BCA. Fon Kodu: 30.18.1.2 Kutu: 300 Gömlek:48 Sıra:17, 20 Haziran 1973.**

⁴⁸⁶ Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü, a.g.e., s.55-92.

2 çocuk için 215 Frank,

3 çocuk için 340 Frank,

4 ve daha fazla çocuk için, 367 Frank olarak belirlenmiştir.⁴⁸⁷

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşılmaktadır ki çocuk paraları sürekli mevzu olmuş, sözleşmelerdeki değişikliğin ana gündem maddesini oluşturmuştur. Fransa’da 1974 yılıyla birlikte sadece Türk işçisinin %10’u aileleriyle birlikte oturmaktadır. Bu oldukça az bir orandır. Anlaşıyor ki işçilerin neredeyse tamamı ilk yıllarda Fransa’ya ailesini götürmemiştir. Mayıs 1974’te ise Fransa’da yabancı işçiler ve Türk işçilerin ailelerini yanlarına almaları yasaklanmıştır. Yabancı işçilerin Fransa’da oturan çocuklarına daha fazla aile yardımı yapılması, bu durumun yaşanmasında etkili olmuştur. Çocuk yardımlarının yapılması çocuğun oturduğu yere göre değişebilmiştir. Fransa’da çalışan işçilerin Türkiye’deki ailelerine yapılan yardım oranı aynı işçilerin Fransa’da olan çocuklarına göre farklılaşmıştır. Bu yüzden Türk işçiler, Fransa’ya çocuklarını aldirmaya çalışmış ancak 1974 yılında çıkarılan kanunla tüm yabancı işçilerin ailelerini yanlarına almaları engellenmiştir.⁴⁸⁸ Yaşanan bu hadiseler göstermektedir ki her ne kadar sözleşmelerdeki eşitlik ilkesi yer almışsa da ülke uygulamalarına göre bu durum farklılaşabilmiştir. Fransa’ya gitmeye başlayan Türk işçileri, sosyal güvenlik sözleşmeleri olmadığı için ilk başlarda oldukça sıkıntı yaşamışlardır. 1969 tarihinde ülkeye gelmeye başlayan Türk işçilerinin sosyal güvenlik anlaşması ancak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşılmaktadır ki bu tarih bir yıl daha gecikmiştir. Yaklaşık beş yıllık bir süre yanlış olmayacak bir tabirle Türk işçiler ülkelerin ve patronların insaflarına bırakılmıştır. Buradan hareketle Türkiye’nin Fransa başta olmak üzere Türk işçilerin sosyal güvenlik hakları konusunda adım atma noktasında geç kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Türk gazeteci Hıfzı Topuz 1970 yılında Paris’te Türk Öğrenci Derneği Lokalinde Fransa’nın çeşitli yerlerinden gelen yaklaşık 200 Türk işçisinin sorunlarını dinlemiş, Cumhuriyet Gazetesinde bu sorunları haber yapmıştır. Haberde Fransa’daki Türk işçileri en çok sosyal güvenlik sözleşmesinin olmayışından mağdur olduklarını ifade etmiştir. Fransa’daki diğer yabancı işçilerin çeşit çeşit aile yardımları, çocuk

⁴⁸⁷ Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**,92-93.

⁴⁸⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**,22 Ocak 1975.

ödenekleri aldıklarını ancak Türk işçilerin bir sözleşmeleri olmadığı için bu yardımları alamadıkları, dil bilmedikleri için ise haklarını yeterince arayamadıkları vurgulamışlardır. İşçilerin Fransa'ya gelirken Fransız işveren temsilcileriyle saati 4.82 Franktan anlaşma imzalayarak geldikleri işyerlerinde patronların bu saatin altında ödeme yaptıklarını belirtmişlerdir. Almanya'da bir düz işçinin 7.25 frank alırken, Fransa'daki işçinin zaten çok az miktarda parayla çalıştığına, Türk işçilerin miktara razı olup geldiklerinde ise patronların keyfiliği nedeniyle belirlenen miktarı da alamadığına değinmişlerdir.⁴⁸⁹ Yine aynı gazetenin yaklaşık beş yıl sonra Paris'te Artin Ünsal tarafından Fransa'daki Türk işçilerle yapılan “*Fransa’da Unutulanlar*” başlıklı röportajında Fransız Sosyal Güvenlik Sözleşmenin yürürlüğe girmesine rağmen bu eşitsizliğin devam ettiği anlaşılmaktadır. Haberde, ülkede vasıflı bir Türk işçiye 10.90 Frank ödenirken, vasıfsız Türk işçisine 8.5 Frank ödendiği Fransız uyruklu işçilerin ise bu orandan daha fazla ücret aldığı belirtilmiştir. Türk işçilerinin, sosyal güvenlik sorunlarının sadece bununla sınırlı olmadığı, terfi ve yükselmelerde yine eşitsizliklerin yaşandığı ifade edilmiştir. Ayrıca Fransız işçilerin vasıflı işçi statüsüne yükselmesinin kolay olurken, Türk işçilerin beş ya da altı yıl yükselme ve terfi için beklediği ifade edilmiştir. Oysaki Fransız makamlarınca Türk işçisinin birçoğunun Türkiye-Fransa İşgücü anlaşması hükümlerine göre alınırken, vasıflı işçi statüsünde alındığını ancak Fransa'ya gelince Türk işçilerinin çalıştıkları işlerde patronlarının bu durumu görmezden geldiği vurgulanmıştır.⁴⁹⁰

Tüm verilerin ışığında anlaşılmaktadır ki sosyal güvenlik sözleşmelerinin yapılmasında yaşanan gecikmelerle oldukça mağdur olan Türk işçiler, Almanya ve Fransa gibi ülkelerle yapılan sosyal güvenlik sözleşmelerinden sonrada çeşitli sıkıntılar ve mağduriyetler yaşamıştır. Fransa sosyal güvenlik sözleşmesi her ne kadar iki ülkede yaşayan vatandaşlarda müteakabiliyet esasına göre yapılmış ve bu şekilde iki ülke tarafından onaylanmış⁴⁹¹ olsa da Fransa'da Türk işçilerin sosyal hakların verilmesi konusundaki uygulamalarda bu durum çoğu zaman arzu edilen düzeyde gerçekleşmemiştir.

⁴⁸⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Kasım 1970.

⁴⁹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ocak 1975.

⁴⁹¹ Türk İş Gücü Gazetesi, 24 Temmuz 1973.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEN FRANSA'YA GÖÇ EDEN TÜRK İŞÇİLERİNİN SORUNLARI VE FRANSA'DAKİ FAALİYETLERİ

3.1. Fransa'daki Türk İşçilerinin Sorunları

Bu bölümde Fransa'ya 1969-1974 tarihleri arasında göç eden Türk işçilerinin yaşadığı sorunları tespit etmek amacıyla Türkiye, Fransa ve Almanya'da bulunan Fransa'ya göç etmiş Türk işçilerinin sorunlarının yer aldığı dönem dokümanları toplanmıştır. Bu bağlamda Fransa'nın ünlü gazeteleri olan Le Monde ve Le Monde Diplomatique'deki haberleri, Fransa'da Türk işçiler hakkında çıkan dergi makaleleri, Türk işçiler için yayın yapan ORTF Lyon işçi Radyosu yayın tutanakları, Fransa'daki Türk işçilerin çıkardığı İşçi Birliği bültenleri, Fransa'ya 1969-1974 yılları arasında gelen Türk işçilerle yapılan röportaj dokümanlarının yer aldığı kaynaklar, Almanya merkezli Avrupa'daki Türkiye'deki Demokratik İşçi Denekleri Federasyonu'nun çıkardığı İşçi Gazetesi'ndeki Fransa'daki Türk işçiler ve sorunlarıyla ilgili haberler ve gazeteye işçilerin gönderdiği mektuplar kullanılmıştır. Ayrıca Fransa'daki Türk işçilerin sorunlarıyla ilgili Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan haberler, Türk işçilerin gazeteye verdiği demeçler, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Fransa'ya düzenlediği gezi kapsamında Fransa'daki Türk işçilerin sorunlarıyla ilgili hazırladığı raporu kullanılmıştır. Bu kaynaklardan yola çıkarak 1969-1974 yılları arasında Türkiye'den Fransa'ya göç eden işçilerin sorunları ortaya konulmuştur. Türk işçilerin yaşadığı sorunlar böylece analiz edilmeye çalışılmıştır. Yukarıdaki bilgiler ışığında bu bağlamda 55 adet kaynak elde edilmiştir. Bu kaynaklar Nvivo 10 programı kullanılarak nitel araştırma veri çözümlemesi doğrultusunda içerik çözümlemesine tabi tutulmuş, aşağıdan yukarıya doğru bir okuma gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz neticesinde sosyal sorunlar, ekonomik sorunlar, psikolojik sorunlar, dilsel sorunlar, hukuksal sorunlar, anavatanla ilgili sorunlar, eğitim sorunları, dini sorunlar adı altında 8 ana tema, 30 kategori ve 340 kod elde edilmiştir. Fransa'ya 1969-1974 tarihleri arasında göç eden Türk işçilerinin yaşadığı sorunlar nelerdir? sorusuna yönelik olarak yapılan içerik çözümlemesi, tema, kategori ve kod sayılarına ait genel bilgi tablosu aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Sorusu Kapsamında Yapılan İçerik Çözümlemesi Tema, Kategori ve Kod Örüntü Tablosu

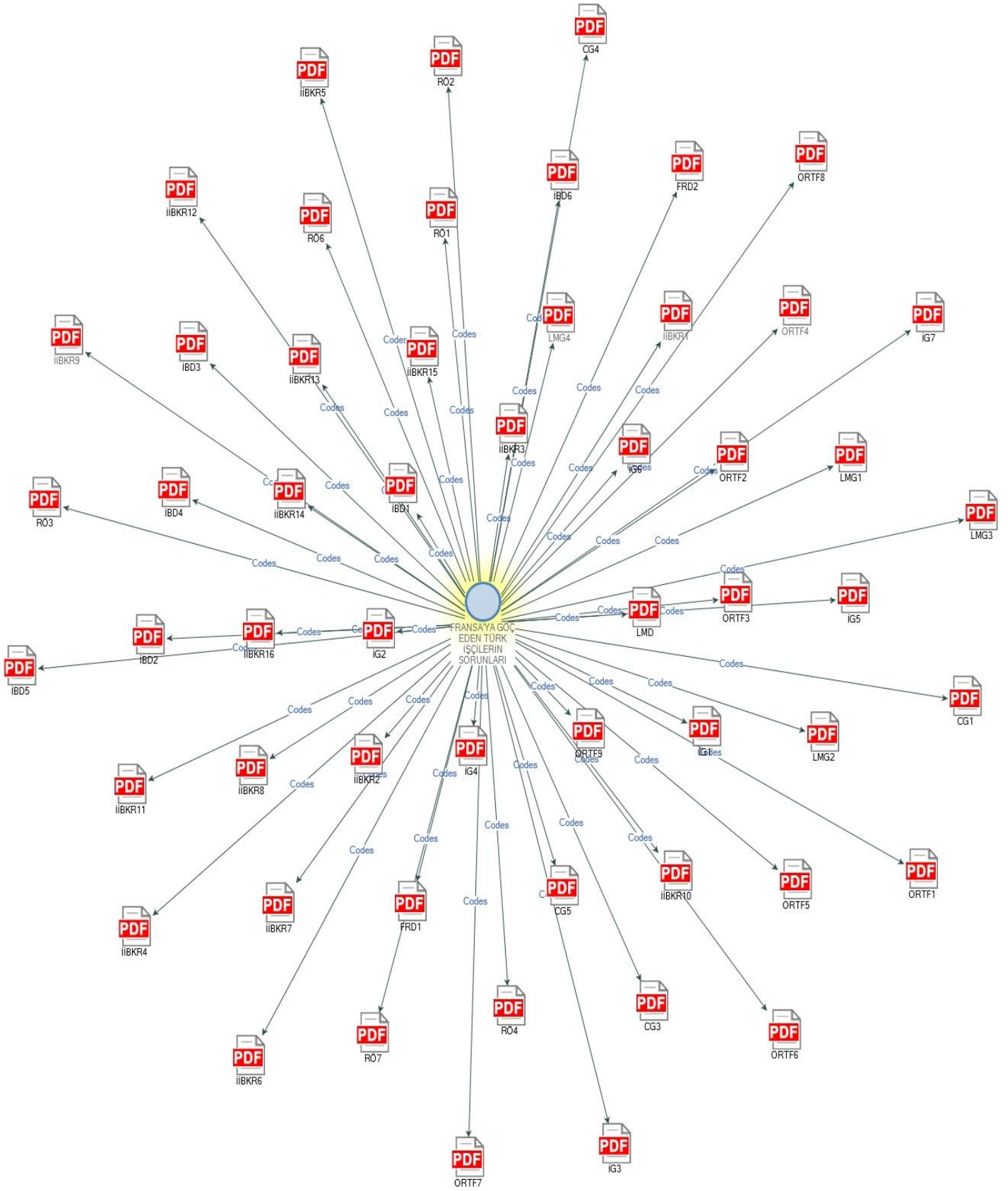
Ad (Name)	Kaynak (Source)	Sıklık (References)
FRANSA'YA GÖÇ EDEN TÜRK İŞÇİLERİNİN SORUNLARI		
SOSYAL SORUNLAR	19	103
İş Hayatı	17	64
Örgütlenme	6	26
Haberleşme	5	7
Bilgi Alma	3	3
Kültürel	3	3
EKONOMİK SORUNLAR	34	78
Barınma	21	33
Ücret	13	20
Pahalılık	8	9
Ailevi	5	6
Sosyal	4	6
Ulaşım	2	3
Mesai	1	1
PSİKOLOJİK SORUNLAR	23	54
Hayal Kırıklığı	5	14
Vatan Özlemi	9	14
Aşağılanma	7	12
Dışlanma	6	6
Yalnızlık	4	5
Uyum	2	2
Umutsuzluk	1	1
DİLSEL SORUNLAR	24	43
Fransızca	24	39
Tercüme	1	4
HUKUKSAL SORUNLAR	13	27
Fransa	9	19
Türkiye	5	8
ANAVATANLA İLGİLİ SORUNLAR	8	22
Destek	7	16
Temsil	5	6
EĞİTİM SORUNLARI	6	7
Çocuk Eğitimi	5	6
Kişisel Eğitim	1	1
DİNİ SORUNLAR	3	6
Defin ve Mezarlık	2	2
Dini Vecibeler	1	2
İnançsal Farklar	2	2
TOPLAM	55	340

Aşağıda elde edilen veriler ile bu verilerin ayrıntılı olarak temalara göre dağılım şekli verilmiştir. Elde edilen bulgular, şekil ve tablolar haline getirilmiş ve yorumlanarak izah edilmiştir. Yorumlama yapılırken kodların sıklığı dikkate alınmış, daha belirgin olanlar göz önünde bulundurularak seçilmiş ve yorumlanmıştır.

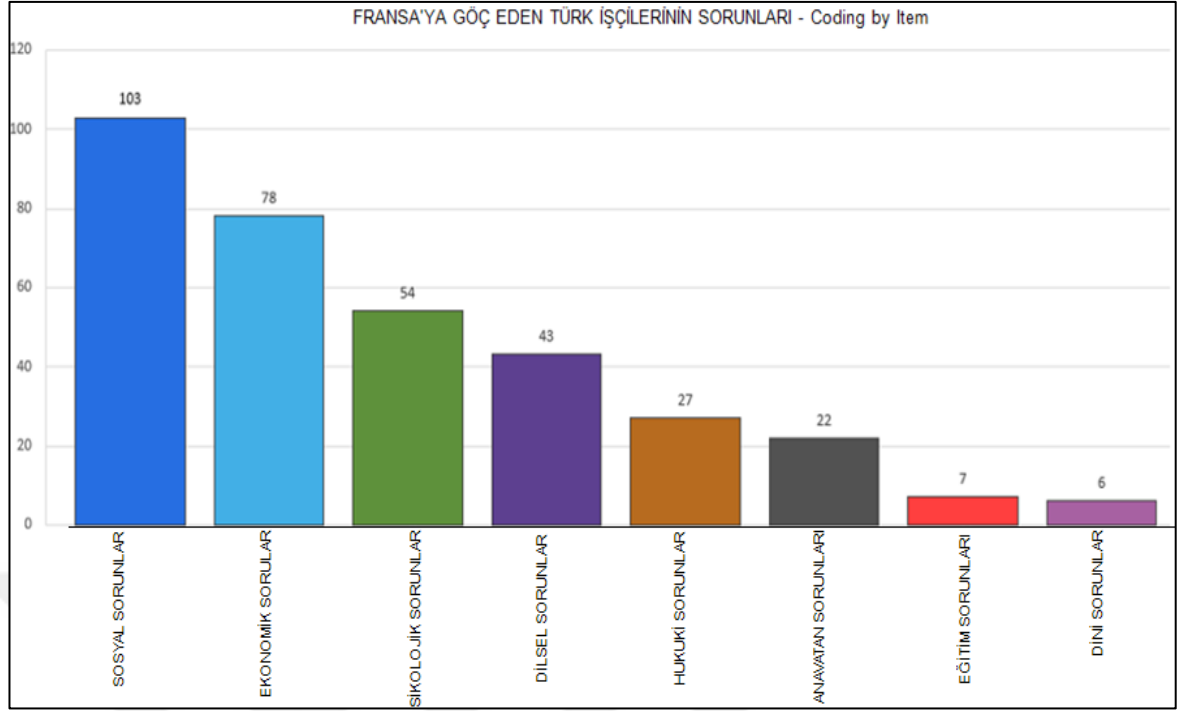
Nitel veriler

LMG	Le Monde Gazetesi
LMD	Le Monde Diplomatique Gazetesi
FRD	Fransa'daki Espaces et Sociétés ve Centres Sociaux Dergileri
İG	İşçi Gazeteleri
ORTF	ORTF Lyon İşçi Radyosu Türk İşçi Yayını Dokümanları
İBB	Fransa'daki Türk işçilerin çıkardığı İşçi Birliği Bültenleri
CG	Cumhuriyet Gazetesi Haberleri
İİBKR	İş ve İşçi Bulma Kurumu Raporları
RÖ	İşçi Röportajları

Yukarıdaki ifade edilen veriler Fransa'ya 1969-1974 tarihleri arasında göç eden Türk işçilerinin sorunları ile ilgili kod kaynakları grafiğinde kullanılan kod isimlerinin karşılığıdır.

Şekil 44. Fransa'ya 1969-1974 Tarihleri Arasında Göç Eden Türk İşçilerinin Sorunları ile İlgili Kod Kaynakları ve Sayısı

Şekil 45. Öne Çıkan Kod ve Temaların Yorumlanması

3.1.1. Sosyal ve Ekonomik Sorunlar

Sosyal sorunlar, insanların birtakım nedenlerle toplumsal alanda eşitsizliklerle karşılaşmasını ifade etmiştir. Bu durumda bazı insanlar ötekileştirilmiş, dışlanmış ya da olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalabilmiştir.⁴⁹² Göç özellikle sosyal sorunları arttırmış, çeşitli sosyal zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda birçok göçmen sosyal alanda birtakım sorunlardan şikâyet edebilmiştir.⁴⁹³ Bu bağlamda Fransa'ya göç eden Türk işçiler, sosyal alanda birçok sorunla karşılaşmıştır. Sosyal sorunlar 19 kaynak ve 103 kodla Fransa'ya göç eden Türk işçilerin en büyük sorunlarının başında gelmiştir. Sosyal sorunlar içerisinde iş hayatıyla ilgili problemler, örgütlenme problemleri, haberleşme problemleri, bilgi alma problemi ve kültürel problemler Türk işçilerin karşılaştığı en büyük sosyal problem başlıkları olmuştur. Aşağıda, Fransa'daki Türk işçilerin karşılaştığı sosyal sorunlar şu şekilde tespit edilmiştir.

⁴⁹² Aylin Yıldırım Akyurt, "21.Yüzyıl'da Sosyal Sorunlar ve Dezavantajlı Gruplar", **Journal of Awareness**, C.5, S.3, 2020, s. 427-448.

⁴⁹³ Emine Özmete, Ezgi Arslan, "Göç: Transnasyonalizm ve Transnasyonal Sosyal Hizmet", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, C.29, S.1, Nisan 2018, s.192.

Ad (Name)	Kaynak (Source)	Sıklık (References)
SOSYAL SORUNLAR		
İş Hayatı	17	64
Örgütlenme	6	26
Haberleşme	5	7
Bilgi Alma	3	3
Kültürel	3	3
TOPLAM	19	103

Yukarıdaki tablodaki kodlarda açıkça görülmektedir ki Fransa'daki Türk işçilerin karşılaştığı sosyal sorunların başında iş hayatı, örgütlenme, haberleşme, bilgi alma, kültürel alanlarla ilgili çeşitli sorunlar gelmektedir. Özellikle sosyal sorunlar arasında 17 kaynak 64 kod ile en fazla dile getirilen sorun iş hayatı ile ilgili sorunlardır. Fransa'daki Türk işçiler ilk yıllarda en fazla bu durumdan şikâyetçi olmuştur. İş hayatıyla ilgili şikâyetlerin başında patronla ilgili sorunlar, sömürülme, iş güvenliği gibi çeşitli problemler gelmektedir. Türk işçiler, kendilerini patronun insafına bırakıldığını düşünmüş, patronların acımasız olduğundan dert yanmışlardır. Özellikle patronların keyfi muamele yaptığından, acımasızca çalıştırıldıklarından ve sömürüldüklerinden şikâyet etmişlerdir. Fransa'daki Türk işçilerin iş hayatı içerisinde yaşadıkları sorunlar ise aşağıda ki başlıklar şeklindedir.

Ad (Name)	Kaynak (Source)	Sıklık (References)
İŞ HAYATI		
Dinlenme	1	1
Hesapsal Hatalar	1	1
İş Güvenliği	3	10
Patron	10	25
Sömürü	7	20
Tercüman	5	6
Yükselme	1	1
TOPLAM	17	64

Bu başlıklardan patron baskısı, keyfiliği ve sömürölme düşüncesi Türk işçilerin en büyük sorunu olmuştur. Türk işçilerin zaman zaman düşüncelerini ifade ettikleri platformlarda bu sorun açıkça görülebilmektedir.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Haziran 1973

iş saatlerinde çalışmasına zorunlu kılmaştır. İşçinin patronla tek başına savaşı gittikçe inkansızlaşmaktadır. İşçi iyi ücret ister, ya da ücretinin azalmasına razı olmazsa, patron ona defolup gitmesini, düşük ücretle ve daha kötü iş şartlarında çalışmaya hazır aç bir sürü insanın kapılarda beklediğini söylemektedir.

Halkın şehirlerde ve köylerde her zaman büyük sayıda işsiz bulunacak kadar yoksullaştığı, fabrika sahiplerinin büyük serwetler biriktirip, küçük mülk sahiplerinin milyonerler tarafından ezildiği bu dönemde tek başına bir işçi kapitalistin karşısında tananen güçsüz kalmıştır.

Yukarıda Fransa'daki Türk işçilerin çıkardığı İşçi Bülteni'ndeki haberden anlaşılmaktadır ki Türk işçiler, kendilerini patronlar karşısında aciz görmüşlerdir. İşyerlerindeki patronlar Türk işçileri işten atmayı tehdit unsuru olarak kullanmıştır. Böylece işten atılmak, Türk işçilerin en büyük korkusu haline dönüşmüştür. Bu korku sadece işten atılmak, işsiz kalmak durumundan ibaret değildir. Çünkü Türk işçiler işten atıldıkları taktirde sadece işlerini kaybetmeyeceklerdir. Eğer Türk işçisi üç ay içinde yeni bir iş bulamazsa oturma izni alamayacak, Türkiye'ye geri gönderilme durumu ile karşı karşıya kalacaktır. Bu durumu iyi bilen ve neticeyi yaşamak istemeyen Türk işçiler patronların dediklerini yapmak zorunda kalmıştır. Böylece ezilmiş ve sömürölmüşlerdir. Türk işçiler birçok platformda, Fransa'daki kanunların patronlardan yana olduğunu belirtmiş, kanunların Türk işçilerin elini kolunu bağladığını düşünmüşlerdir. Aslında işçinin birçok konuda aleyhine olan mevcut ülke kanunları sadece Türk işçilerine yönelik olmayıp tüm yabancı işçileri zor durumda bırakmıştır. Özellikle 1973 yılında Fransa'da yürürlüğe giren “*Fontanet Kararnamesi*” işçilerin durumunu kötüleştirmiştir. Bu kararname ile yabancı ve Türk işçiler Fransız patronlarının insafına bırakılmıştır. Türk işçiler bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur. Elleri güçlü olan patronlar bu kararnameyle daha güçlü hale gelmiştir.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

Bu kararnaneye göre oturma ve çalışma müsaadesi yeni şartlara bağlanmıştır. Meselâ, bütün kağıtlarınız-evraklarınıza sahip olduğunuz halde, memleketinizden kontratla geldiğiniz halde eğer iş veren isterse bu kararnaneye dayanarak bizi işe almayabilir. İstedığı zaman bizi işten atabilir. Kontratlı geldiğiniz hâlde çalışma kartının verilmesi polis kararına bırakılmıştır. Polis isterse bize çalışma kartı verneyebilir. Çok kötü şartlar altında çalışsak dahi ilk kontratımız bitinceye kadar işten kendi isteğinizle ayrılanamaktayız. Ayrılırsak turist işçi durumuna düşmekte ve Fransıya terk etme durumu ile karşılaşmaktayız. Fakat iş veren kendi isteği ile ve çeşitli bahanelerle yabancı işçiyi işten çıkarabilmektedir. Turist işçi arkadaşların durumu ve güvenlik içinde olmayışları kontratlı olanlardan çok daha kötüdür. Bu konuda bizler de, diğer yabancı işçiler gibi üstünüze düşeni yapmak zorundayız.

Kararname yayımlandıktan sonra bazı patronlar durumu suiistimal etmiş yabancı işçileri işten atmayı tehdit olarak kullanmıştır. Türk işçiler bu durum karşısında oturma izni almakta oldukça zorlanmıştır. Türk işçiler arasında iş bulmak ve oturma izni almak büyük bir sorun haline dönüşmüştür. Bu sorun Türk işçilerin gündemini uzun süre meşgul etmiştir.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Haziran 1973

OTURMA VE ÇALIŞMA İZNİ ALMAK

Her an karşılaştığımız güçlüklerden biri de durumumuzu kayda bağlamak, yani oturma ve çalışma müsaadesi almak. Bildiğimiz gibi geçen eylül ayından beri Fontane Kararnamesi yürürlüktedir ve yabancı işçilerin durumları yeni şartlara bağlanmıştır. Bu yayında bu şartlar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışacağız.

Yukarıda görülmektedir ki Fransa'da devlet kanunları ve çıkarılan bazı kararnameler patronların elini güçlendirerek Türk işçilerini zor durumda bırakmıştır. Sürekli değişen kanunlara ve uygulamalara Türk işçiler ayak uydurmakta zorlanmış, çeşitli karışıklıklar yaşamıştır. Bazı patronlar kanunun verdiği bu hakları sadece

kullanmakla yetinmemiş, kanun dışı uygulamalara da başvurabilmişlerdir. Bazı işyerlerindeki uygulamalara bakılınca kanunlarda belirtilen saat ve ücret miktarı üzerinden Türk işçilere ödeme yapılmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu keyfi uygulamalardan kaynaklı Türk işçileri patronlar tarafından sömürüldüklerini sıklıkla düşünmüşlerdir.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

Arkadaşlar hepiniz! sesleniyorum: Gerçekleri görün artık! Fransa'da bir ustaya saat ücreti on frank onbir franktan aşağı değil. Zâten kanunun tanıdığı hak bu. Fakat patronlar kendi çıkarına bizleri ucuz çalıştırıp bol para kazanıyorlar. Bir ata sözü

Türk işçilerin sorunları işyerlerinde sadece patronlar ve uygulamaları ile sınırlı değildir. Özellikle iş güvenliği, Türk işçilerin sorun yaşadığı başka bir alanı oluşturmaktadır.⁴⁹⁴ Türk işçiler, işyerlerinde yeterli iş güvenli olmadığından yakınmışlardır. Özellikle Türk işçileri en fazla çalıştıkları inşaat sektöründe, patronlar tarafından yeteri kadar güvenlik önlemi alınmadığı, dolayısıyla işyerlerinde sık sık kazaların meydana geldiğinden söz etmişlerdir. Fransa'da o dönemde iş kazalarına bakılınca, ölüm oranlarının oldukça yüksek olduğu görülecektir. 1970' yılı için iş kazasında ölenleri sayısını, çalışma saatlerine oranladığımızda yaklaşık olarak her 45 dakikada bir işçinin öldüğü anlaşılmaktadır. 1971 yılında ise 12 milyon ücretli çalışandan 1 milyon 115 bin kişisi iş kazası geçirmiştir. Bunlardan 114 bini ağır yaralanmış ve sakat kalmıştır. 2 bin 383 kişi ise hayatını kaybetmiştir. Fransa'da iş kazaları içinde en fazla oran inşaat sektörüne ait olmuştur. Fransa'da 1971 tarihinde sadece 921 kişi inşaat sektöründeki kazalardan ötürü hayatını kaybetmiştir. Gerekli mola aralarının verilmemesi, yedek işçi sayısının arttırılmaması, patronların güvenlik tedbirlerini almaması bu kazaları arttırmıştır. Ayrıca bu tarihlerde Fransa'da inşaat sektöründe 1 milyona yakın işçi cilt hastalıklarından mustariptir. Bunların yaklaşık olarak %60 kadarını tek başına çimento egzaması oluşturmaktadır.⁴⁹⁵ İnşaat

⁴⁹⁴ Sami Güven, **Uluslararası İşçi Göçünün Sosyal Politika Sorunları**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1996, s.101

⁴⁹⁵ Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.5, Paris, Ocak 1974, s.8-9.

sektöründe en fazla çalışan yabancı işçiler arasında olan Türk işçiler iş kazalarında yaralanmış, bezende hayatını kaybetmiştir.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

Hanefi Köse 1934 doğunluydu. Elazığ'ın Palu kazasının Develi köyünden...Evli, 6 çocuk babası, saat ücreti 5.30 franktan Thinet inşaat işletmesinde çalışan bir yurttaşımızdır...

Hanefi Köse öldü. İnşaatın düşerek öldü. Fransa'ya geldiği 20 gün olmuştu. Şimdi karısı dul ve çocukları yetim. Thinet şirketi ise, şimdi onun yerine gene saat ücreti 5.30 franktan yeni bir işçi çalıştırıyor. VE İNŞAAT BÜYÜYOR...

İşçi Birliğinin ilk toplantısında, Hasan Hüseyin isimli bir arkadaş; "Ölüyoruz, ölüyoruz kalıyor bu Fransa'da, morglarda günlerce bekliyor. Bir sorunuz, edeniniz yok. Birliğinizi kurulan da hiç değilse ölüyoruz kalmasın bu memlekette" denmişti. Birliği kurmanızın, birleşmenizin şart olduğunu söylüyordu. Bu işin bir yanı. Ana Hasan Hüseyin'in sözlerinde başka bir gerçek gizliydi. O da şu: Bizler, Türkiye'den buraya, saat ücreti karşılığında hayatınızı, canınızı satmaya geliyoruz. Elinizi, kolunuzu naklinaya kaptırmak, inşaatın düşmek, sakat kalmak, ölmek hepsi bu saat ücreti ile ödeniyor. Yattığınız barakalar belli ve hiç bir garantiniz yok. Bizler çalışıyoruz, bizleri çalıştıranlar üstünüzden kat be kat daha çok kazanıyorlar. Hasan Hüseyin

Görülmektedir ki iş güvenliği yetersizlikleri Türk işçiler için büyük sorun olmuştur. Patronların işyerinde herhangi bir önlem almaması, meydana gelen kazalarda ilgisiz davranmaları, ölümlü hadiselerdeki cenaze işlemlerinde yardım etmemeleri, cenazelerin bazen günlerce morglarda kalması Türk işçileri oldukça üzmüş ve zor durumda bırakmıştır. Türk işçilerin örgütlenmelerinin yetersizliği bu durumu daha ciddi hale getirmiştir.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ocak 1974

Çoğunluğu tehlikeli işlerde çalışan türk işçileri kendi haklarını bilmeli ve savunmalıdır. Unutmayalım ki patron iş güvenliğini sağlamak zorundadır. İş güvenliği için işyerimizde kendi sendikamızda birleşerek mücadele etmeliyiz.

Fransa'daki Türk işçilerin yaşadığı önemli bir sosyal sorun örgütlenme sorunudur. İlk başlarda yeterince örgütlenememiş olan Türk işçilerinin bu eksikliği oldukça hissettikleri anlaşılmaktadır. İşyerlerinde ezildikleri çoğu durumda örgütlü

olmadıklarından seslerini duyuramamışlardır. Dolayısıyla Türk işçileri karşılaştıkları bir sorun karşısında nasıl davranacaklarını bilememiş, zor durumlar yaşamışlardır.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliğinin ilk kongresini yapnak üzere burada toplanmış bulunuyoruz. 3 ay kadar önce pek çoğunuz birbirinizi tananıyor fakat var olduğumuzu biliyorduk. Bir birliğiniz yoktu. Meselelerinizi konuşmak için karşı karşıya geleniyor, dertleşeniyorduk. Birbirinize dayananiyorduk. Çoğunuz, Paris'in etrafına dağılmış fuayelerde yaşıyor, başınız sıkıştığında nerelere baş vuracağınızı bilniyorduk.

Görülmektedir ki örgütlenme eksikliği Türk işçilerin haklarını aramasında büyük bir engel teşkil etmiştir. Daha önce ifade edildiği üzere Türk işçiler ilk defa Nisan 1973 tarihinde “*Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği*” adı ile örgütlenmişlerdir. Ancak örgütlendikleri zaman Türk işçiler birlik için bina tutamamıştır. Binanın tutulduğu zamanlarda ise kirayı ödeyememiş, işçi aidatlarının toplanmasında sorunlar yaşamışlardır.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

Birliğiniz hâlâ daha maddi sıkıntı içindedir. Arkadaşlar, biz buz dolabı satmıyoruz, grundig radyo, sitroen arabası da satmıyoruz. Ve hiç bir maddi karşılık beklemeden birliğinizin kurulması ve daha da güçlenmesi için çalışıyoruz. Biz birlikten

Yaşanan tüm sıkıntılara rağmen Fransa'daki Türklerin kurduğu “*Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği*” işçiler arasında sevinçle karşılanmıştır. Türk işçiler yaşadıkları sıkıntıların artık biteceğini umarak birçok şiir kalem almış, örgütlü olmanın sevincini ifade etmişlerdir. Yazılan şiirlere örgütlü olmanın mutluluğu yansımıştır.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Mayıs 1973

FRANSA'DAKİ TÜRKİYE'Lİ İŞÇİLER BİRLİĞİNE BAŞARILAR
Duydumki doslar dernek kurulmuş
Uzak iken yollarınız yakın olmuş
Kötü günleriniz geride kalmış
Derdinize derman olan bir yuvanız olmuş.

Fransa'daki Türk işçilerin sorunları sadece sosyal sorunlarla sınırlı değildir. İkinci olarak en büyük yaşanan sorun ekonomik sorunlar olmuştur. Weber'e göre ekonomi, hukuktan sosyolojiye birçok alanla ilişkilidir. Etkileri birçok alanda ve kişi üzerinde görülebilmektedir.⁴⁹⁶ Dolayısıyla sosyolojik açıdan birçok durumun nedenini ekonomiyle açıklamak elbette mümkündür. Üretim ve tüketim insan hayatının merkezinde olan kavramlar olduğu için bu yönüyle ekonomi toplumlarla daima yakından ilişkili olmuştur.⁴⁹⁷ Bu yüzden toplumsal alanda yaşanan birçok sorunun kaynağını ekonomi oluşturmaktadır. İnsanoğlunun günlük hayattaki sorunlarla karşılaşma durumu ve memnuniyetlik düzeyi büyük oranda ekonomi ile yakın ilişkili olmuştur. Özellikle Fransa'daki Türk işçilerin karşılaştığı sorunların birçoğu ekonomik kaynaklı sorunlar olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomiden kaynaklı sorunlar 34 kaynak ve 78 kodla Türk işçilerin karşılaştığı en büyük ikinci sorun olmuştur. Türk işçiler Fransa'da barınma, ücret eksikliği, pahalılık, ailelerini geçindirme, sosyal yardımlar, ulaşım ücretleri, fazla mesai yapma zorunluluğu ve düşük kazanç gibi çeşitli ekonomik sorunlarla yüzleşmişlerdir. Bu ekonomik sorunlar içinde en fazla olarak 33 kodla birinci sırada barınma sorunu gelmiştir. Barınma, insanoğlu için daima önemli bir unsur olmuştur. Türk işçiler için barınma Fransa'da ciddi bir soruna dönüşmüştür. Her ne kadar yabancı işçiler için Fransa'da ucuz HLM lojmanları yapılsa da⁴⁹⁸ Türk işçilerin bu imkanlara yeterince erişemediği yaşanan durumlardan anlaşılmaktadır.

⁴⁹⁶ Engin Topuzkanamış, “Max Weber’de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, S. 2, 2012, s.253-274

⁴⁹⁷ Uğur Çağlak, “Türkiye’de Ekonomi Sosyolojisine Dair Bir Literatür Denemesi”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.29,2013, s.99-126

⁴⁹⁸ Selen Sercen Gokce, Résider, Circuler, Habiter: L’intégration Cosmopolite Des Migrants Turcs En France, École Doctorale Sociétés, Politiques, Santé Publique Spécialité Sociologie, L’université De Bordeaux, **Doktora Tezi**, 7 Kasım 2015, S.33-34

Ad (Name)	Kaynak (Source)	Sıklık (References)
EKONOMİK SORUNLAR		
Barınma	21	33
Ücret	13	20
Pahalılık	8	9
Ailevi	5	6
Sosyal	4	6
Ulaşım	2	3
Mesai	1	1
TOPLAM	34	78

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere Fransa'ya giden Türk işçilerin karşılaştığı ekonomik sorunların başında barınma ücretlerinin yüksekliği gelmektedir. Türk işçiler, Fransa'da ev fiyatlarının yüksek olmasından şikâyet etmişlerdir. Normal ölçülerde bir ev tuttıkları durumda, kazandıkları tüm paranın kiraya yetmeyeceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla genellikle bir ya da birkaç kişinin bir arada yaşadığı küçük odalarda⁴⁹⁹, çalıştıkları işyerlerindeki standart dışı barakalarda, “*bidonville*” denilen gecekondularda bir arada yaşamışlardır. Türk işçilerinin Türkiye’de imzaladıkları kontratlarda belirtilen barınma şartlarını birçok Fransız işverenin karşılamadığı anlaşılmaktadır. Konuyu izah için bir örnek vermek gerekirse Paris’in ortasında en merkezi yerlerden biri olan *Denfert-Rochereau*’ya bahçıvanlık gibi tarım işçisi olarak gelen Türk işçileri toprak hafriyatı, beton dökmek gibi inşaat işlerinde yıllarca çalıştırılmıştır. Türkiye’den gönderilirken imzaladıkları kontratlardan farklı olarak çalıştırılan Türk işçiler suyu, banyosu, tuvaleti olmayan barakalarda kalmışlardır. Paris’in göbeğinde herkesin gözü önünde apartmanlar arasındaki duvarlarla çevrili arsalarda voltajı düşük, ışık vermeyen lambalar ile aydınlanan elektrik sobalarıyla ısınan barakalarda kalmışlardır. Kış aylarına bu barakalarda ısınma Türk işçiler için büyük soruna dönüşmüştür. İşçiler içeride verdikleri nefesin soğuktan buharını gördüklerini, içerisinin dışarıdan farksız olduğunu çıkardıkları bültenlerde ifade etmişlerdir. Özellikle bu barakalarda, banyo ve tuvalet mevcut değildir. Türk işçiler tuvalet ihtiyaçlarını duvar diplerinde ya da barınaklara en yakın mesafedeki umumi tuvaletlere dakikalarca yürüyerek gidermişlerdir. Patronlar tarafından 50 işçi

⁴⁹⁹ Juliette Minces, Les Travailleurs Etrangers en France, Combait Editions Seul, Paris, 1973, s.238-239

için yapılmış tek tuvalet genellikle tıkalı ve kullanılmayacak vaziyette olduğu için Türk işçiler bu uzun mesafeleri yürümek zorunda kalmıştır.⁵⁰⁰

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ocak 1974

Mesele çok açık: Bu arkadaşlar, Türkiyeden, tarımda çalıştırılacaksınız diye getirilmişler, inşaatlarda çalıştırılıyorlar. Oturdıkları yerler, kontratlarında yazılı olandan çok farklı, suyu, duşu, ısıtması, hatta tuvaleti bile yok. Çok sık yer değiştirtiliyorlar. Böylelikle, çevreyi tanıma imkânları yok. Lisan öğrenemiyorlar. En basit haklarını bile aramaları engelleniyor.

Yukarıdaki haberde görülmektedir ki Türk işçiler kontratlarının dışında çalıştırılmalarından oldukça şikâyet etmişlerdir. Fiziki koşulları uygun olmayan iş yerleri Türk işçilerine mağduriyetler yaşatmıştır.

LM, Le Monde Gazetesi, 8 Ocak 1970

VICTIME D'UN POÊLE DÉFECTUEUX, UN OUVRIER TURC MEURT INTOXIQUÉ.

Publié le 08 janvier 1970 à 00h00 - Mis à jour le 08 janvier 1970 à 00h00

En raison du mauvais fonctionnement de leur appareil de chauffage, trois ouvriers d'origine turque, employés aux fonderies de Laneuville - Saint-Soiré (Meuse), ont été intoxiqués par l'oxyde de carbone.

L'un d'eux, M. Mumarren Digannan, trente-quatre ans, marié et père de trois enfants, est décédé. Ses deux compatriotes, âgés de trente-cinq et vingt-sept ans, sont dans le coma à l'hôpital de Bar-le-Duc (Meuse).

Le Monde Gazetesi'nin 1970 tarihli yukarıdaki haberinde üç Türk işçisinin birlikte kaldıkları yerde ısınmak için kullandıkları cihazdan zehirlendiği, birinin ise yaşamını yitirdiği haberi verilmiştir. Görülmektedir ki Türk işçileri, ailelerine para göndermek için uygun olmayan koşullarda birlikte kalmayı tercih etmiş, çoğu zaman ise bu şartların kurbanı olmuştur. Fransa'da yaşanan barınma sıkıntısı sadece Türk işçiler için söz konusu olmamış, ülkedeki bütün yabancı işçiler büyük bir soruna dönüşmüştür. Fransa'daki bu durum, Avrupa'daki Türk işçi federasyonları gazetelerinde sürekli gündeme gelmiş, işçilerin şikâyetleri gazetelerde yer almıştır.

⁵⁰⁰ Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.5, Paris, Ocak 1974, s.3-6.

Türk işçilerin şikâyetleri ve grevleri neticesinde Fransız Hükümeti zaman zaman Fransız işverenlere Türk işçilerin yaşama ve barınma şartlarını iyileştirmesi için çağrı ve uyarıda bulunmuştur.⁵⁰¹ Barınma sorunu dışında Türk işçilerin şikâyet ettiği başka bir ekonomik mesele ücret sorunudur. Türk işçiler aldıkları ücretlerin emeklerinin karşılığı olmadığını, fazla çalışmalarına rağmen Fransız işçilerden daha düşük ücret aldıklarını düşünmüşlerdir. Bu durumu çıkardıkları bültenlerde de ifade etmişlerdir.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

Fransa'daki Fransız işçileri Fransa'ya yetmiyormu da yabancı işçi çalıştırıyor? Yetiyor. Yetiyor ama yabancı işçiden patronların büyük çıkarları var. Şöyle ki: Bir Fransız işçisi bir aylık ücreti 1200 franksa çalışmıyor en az ikibin frank istiyor. Bunu bilen patronlar yabancı işçiye getiriyor, sokuyor işe. İş yerinde bir Fransız işçisi bir iş yapıyorsa yabancı işçi Fransız işçinin yaptığı işin iki katını yapıyor. Patronlardan Fransız işçinin aldığı ücretin yarısını alıyor çok fazla iş yapıyor. Çünkü Fransız işçileri uzun yıllardır verdikleri mücadeleler sonunda güçlü işçi kuruluşlarında birleşerek haklarına alımlar. Kolay kolay ezdirmiyorlar kendilerini. Bunu bilen Fransız patronlara köle durumundaki yabancı işçilerin sırtından en kısa zamanda milyonlara kazanıyorlar. Bir verip on alıyorlar işçiden. İş yerlerinde özellikle ağır sanayi fabrikalarında

Haberden anlaşılıyor ki Türk işçiler ilk yıllarda tam anlamıyla örgütlü olmadıkları için haklarını arayamamışlardır. Bundan ötürü kanunlara uygun olmasa da Fransız işçilerden daha az ücrete çalıştırıldıkları anlaşılmaktadır. Türk işçilerin memleketteki ailelerine geçinmeleri için para gönderme zorunluluğu bellerini

⁵⁰¹ Cumhuriyet Gazetesi, 4 Şubat 1974.

bükmüştür. Düşük ücrete rağmen bu kötü şartlara razı gelerek durumu kabullenmek zorunda kalmıştır.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

Yoksa mecburnu idik buralara gelmeye? Evet mecburduk. 6 çocuğu okutmak, onların bizden daha iyi yaşamasını sağlamak, iki gözlü bir ev yapmak, üç dönüm toprak almak, biraz para tutmak unuduyla geldik, geliyoruz. Açıkça yaşamak için geliyoruz. Ve hayatınızın en güzel anlarını, fuaye-şantiye-fuaye arasında, yemek yapmak, yemek, yolda gitmek, çalışmak ve uyumak ve gene çalışmak için geçiriyoruz.

Görülmektedir ki Türk işçiler ellerine geçen parayı memleketlerine yollamışlardır. Çoğunun ailesi Türkiye'de geçinmek için işçilerin gönderecekleri paraya muhtaçtır. Türk işçiler bir parça toprak, başlarını sokabilecekleri bir dam satın alabilmek, çocuklarını okutabilmek için Fransa'da kalmaya mecbur olduklarını düşünmüşlerdir.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

Kendi memleketinizde kalsaydık, orada çalışsa idik. Niye kalmıyoruz orada. Orada iş yok, bu parayı, bu yetmeyen parayı da bulamıyoruz da ondan. Üç dönüm tarla alacak para biriktiremiyoruz da ondan.

Fransa'da hayat Türk işçilere göre oldukça pahalıdır. Kazandıkları parayla temel ihtiyaçlarını karşılayamadıklarından şikâyet etmişlerdir. Buna rağmen yine de istenen miktarda para biriktiremediklerini düşünmüşlerdir.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

şıya. Çarşıdan aldığı ne biliyormusunuz? Ekmek, patates ve en ucuz olan fasulye konservesi. Bunları yiyerek vücudunun istediği gıdayı alamadan iş yerinde köle gibi çalışmasına devam ediyor. Et yese, tatlı yese çeşitli yiyecekler yese bakıyor memleketine, ailesine para kalması. Ne yapsın yoksul işçi? Durumuna boyun eğip çilesini doldurmaya çalışıyor.

Anlaşılmaktadır ki Türk işçileri Fransa’da para biriktirmek için beslenmelerinden kısmak zorunda kalmıştır. İşçiler yeme ve içmelerini en temel düzeyde tutarak para biriktirmeye çalışmıştır. Türk işçilerinin ekonomik sorunları sadece bunlarla sınırlı olmamıştır. Daha önceki konularda genişçe yer verilen sosyal yardımlar arasındaki çocuk yardımlarından faydalanamamaları onları yıpratmıştır. Özellikle Türkiye ve Fransa arasında imzalanan “Türkiye Fransa Sosyal Güvenlik Anlaşması” ile bu sorun aşılmaya çalışılsa da uzun yıllar Türk işçilerinin gündemini meşgul etmiştir.

3.1.2. Dilsel ve Psikolojik Sorunlar

Türk işçilerin Fransa’da en çok sorun yaşadığı üçüncü sorun 24 kaynak ve 43 kodla dil sorunu olmuştur. Fransızca konuşamama, Fransızca yazılan evraklar anlayamama, verilen dokümanları tercüme edememe gibi sorunlarla yüzleşen Türk işçiler oldukça zor durumda kalmıştır.

Ad (Name)	Kaynak (Source)	Sıklık (References)
Dilsel Sorunlar		
Fransızca	24	39
Tercüme	1	4
TOPLAM	24	43

Yukarıdaki 43 kod Türk işçilerinin dil sorunlarının ne düzeyde olduğunu bize göstermektedir. Bu sorunun temelinde yatan sorun Türk işçilerinin Fransızca bilmemelerine rağmen ülkeye gönderilmesidir. Ülkede çalışan diğer yabancı işçilerin çoğu Fransız sömürgelerinden gelmiş Fransızca bilen işçiler ya da Fransızcaya dilsel benzerlikleri olan ülkelerden gelen işçilerdir. Dolayısıyla Türk işçileri kadar dil sorunu yaşamamışlardır. Ancak bu sorun zamanla Türk işçiler için içinden çıkılmaz bir hale dönüşmüştür. Türk işçiler çalışma hayatından, sağlık hayatına, birçok alanda dil bilmediklerinden dertlerini anlatamamıştır. Bu yüzden zor durumlar yaşamıştır. Paris’te gazeteci Hıfzı Topuz’un 1970 yılında yaşadığı bir olay aslında Türk işçilerin Fransa’da yaşadığı dil zorluklarını göz önüne sermektedir. Topuz’un Cumhuriyet Gazetesi’nde anlattığı bu olay oldukça dikkat çekicidir. Paris Unesco merkezinin

kapısında görevli Fransız sekreter, bir gün kendisini aramış ve kapıda Fransızca bilmeyen birinin bir şeyler anlattığını, adamın konuştuklarını anlamadığını ancak Türk olduğunu tahmin ettiğinden Hıfzı beyi aramıştır. Hıfzı bey olayı gazetede şöyle nakletmiştir:

“Birkaç saniye sonra Doğu Anadolu’da bir ses duyuldu. Telefonda. Kardeşim dedim birini mi arıyorsun UNESCO’da? Yok dedi. Ben nereye geldiğimi bilmiyorum ki. Türkçe bilen bir insan arıyorum. Eczaneye varıp bir ilaç aldım demincek. Eczacı uzun uzun bir şeyler anlattı. Anlamadım. Sonra bana bu yanı gösterdi; vardım geldim. Ağabey, şu ilacın kutusunda ne yazılı olduğunu bu telefonda konuştuğun kadın sana bir okusun, sen de bana söyle de yanlış bir iş yapmayalım. Bu sefer danışmadaki memur aldı telefonu, okudu ilacın kullanılışını: “Zehirlidir. Doktorun tarifi üzerine günde üç taneden fazla alınamaz.” Aman dedim arkadaş, dikkat et, zehirliymiş bu senin ilaç. Sakın günde üç taneden fazla alma. Ya dedi, anladım bunda bir iş olduğunu. Eczacı anlatamadı. Yok ağabey dil bilen tek kişi yok içimizde. Ne yapacaksın işte düştük bir kere buralara.” ⁵⁰²

Haberden anlaşılmaktadır ki Türk işçiler dil bilmediğinden bazen sonu ölümle bitecek durumlar yaşamıştır. “İçimizden bir tek kişi dil bilmiyor” ifadesi Türk işçilerinin çoğunluğunun Fransızca dil becerisine sahip olmadığını açıkça göz önüne sermektedir. Türk işçiler sadece günlük hayatta dil ile ilgili sorunlar yaşamamış, iş hayatında da dil bilmemek büyük soruna dönüşmüştür. Bu sorunu Türk işçiler çıkardıkları yayınlarda çoklukla ifade edilmiştir.

İBB, Fransa’daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

Bunu hepimiz biliyoruz. İşçileriniz yenecek yemeye öyle geliyor ki neredeyse araba atı gibi dörtmala koşarak yemeğe yetişiyorlar. Terli terli içiyor suyu, aceleyle yiyor yemegini. Ondan sonra hastalanıyor. Hastalandığı zaman dilsiz hayvan gibi derdini anlatamıyor. Tercümandan yardım yok. Bu şartlar içinde kıvranıp ızdırıp çekerek hayatını gurbet ellerinde devam ettiriyor. Güya Türkiye’den Avrupa’ya geldi, para kazanıp huzur içinde yaşayacaktı. Ama nerede huzur, daha da kötüsü patron cehenneme düş-

⁵⁰² Cumhuriyet Gazetesi, 7 Kasım 1970.

Yukarıdaki İşçi Birliği haberinden anlaşılıyor ki dil sorunu, işyerinde Türk işçiler için oldukça problem olmuştur. Görülmektedir ki işyerlerinde tercüman bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türk işçileri işyerinde gün içinde karşılaştıkları durumları izah etmekte zorlanmış, kendilerini dilsiz hayvana benzeterek yaşadıklarını tarif etmişlerdir. Türk işçiler tüm yaşananlardan psikolojik olarak da oldukça etkilenmiştir. Dil bilmeyen, ülkeye adapte olamayan işçinin bazen psikolojisi bozulmuştur. Bilinmektedir ki göç süreciyle beraber, göçü yaşayan bireylerin bazıları süreci kolay aşabilirken bazıları da çeşitli sorunlarla yüzleşebilmektedir. Yeni gidilen coğrafyanın farklı oluşu, alışık olmadıkları bir dünyaya uyum sağlama süreci göçmenlerin ruh halleri üzerinde tesirler yaratabilmiştir.⁵⁰³ Fransa'daki Türk işçilerin, Fransa'ya uyum süreçleri de bu yüzden kolay olmamıştır. Özellikle çoğunun ailelerinde uzak olması, yeni ülkenin kendi ülkelerinden oldukça farklı oluşu, bu süreci daha da zorlaştırmıştır. Çoğu durumda aradıklarını bulamayan Türk işçileri ülkelere dönmek istemiştir.

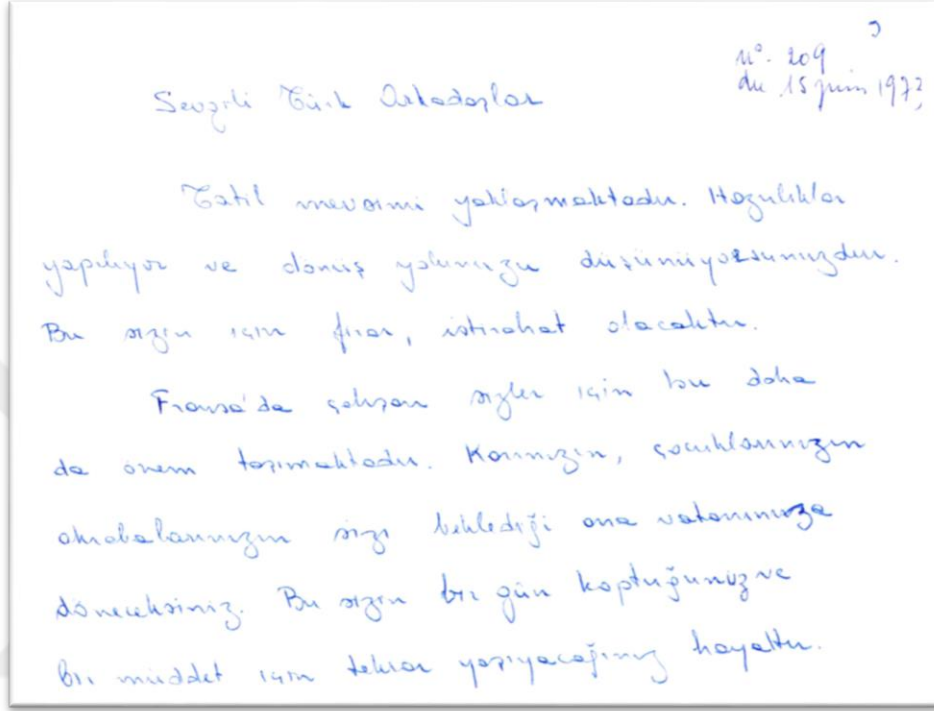
Ad (Name)	Kaynak (Source)	Sıklık (References)
PSİKOLOJİK SORUNLAR		
Hayal Kırıklığı	5	14
Vatan Özlemi	9	14
Aşağılanma	7	12
Dışlanma	6	6
Yalnızlık	4	5
Uyum	2	2
Umutsuzluk	1	1
TOPLAM	23	54

Yukarıdaki görüleceği üzere psikolojik sorunlar olarak ifade edebileceğimiz 23 kaynak ve 54 kodla hayal kırıklığı, vatan özlemi, aşağılanma, dışlanma, yalnızlık, yeni ülkeye uyum sorunu, umutsuzluk Fransa'ya göç eden Türk işçilerin yaşadığı psikolojik sorunlar olmuştur. Özellikle 14 kod ile en büyük psikolojik sorunlar “vatan özlemi” ve Fransa'da aradığını bulamayan işçilerin “hayal kırıklığı” olmuştur. Anlaşılıyor ki Türk işçilerin Türkiye özlemi hep canlı kalmıştır. Yazdıkları şiirler, çıkardıkları gazeteler, mektuplar vatan özlemiyle doludur. Yaz aylarını dört gözle bekleyen işçiler bir an önce Türkiye'ye kavuşmak, hasret gidermek istemişlerdir. Vatan onlar için

⁵⁰³ Zübeyit Gün, “Psikolojide, Göç Çalışmalarındaki Metodolojik Problemler ve Çözüm Önerileri”, **Türk Psikoloji Bülteni**, S.38, Y.12, Temmuz 2006, s.28-29.

yakınlarına, çocuklarına kavuşma anlamına gelmiştir. Dönem içindeki zorlu ulaşım koşulların rağmen, Türk işçiler aylar öncesinden hazırlıklar yapmış, yaz tatilleri onlar için bir bayrama dönüşmüştür. Türk İşçileri için vatanın ayrı bir anlamı olmuştur.

ORTF, ORTF Lyon İşçi Radyosu Türk İşçi Yayını

Yukarıdaki haber içeriğinden anlaşılıyor ki Fransa'da yapılan radyo yayınları işçilerin vatan hasretlerini yansıtan programlar olmuştur. Sabah ya da akşam saatlerinde 20 dakikalık Türkçe radyo yayını için Türk işçiler yorgun olmalarına rağmen saatlerce beklemiştir. Radyoda çalınan bir Türkçe şarkı vatan özlemlerini gidermenin yolu olmuştur. Vatana kavuşmak, bir gün geri dönme umudu işçilerin hayallerini süslemiştir.

ORTF, ORTF Lyon İşçi Radyosu Türk İşçi Yayını

Bugünkü iki dakikalık konuşmamızda size **tatiller** hakkında bir fikir vermiye gayret edeceğiz.

Vatan hasreti bir **çoğunuzun tatillerini memleketlerinde geçirmeyi düşünderebilir.**

Bir babanın eşini ve çocuklarını görmesi ne büyük zevktir... Çocuklarınız bu süre içinde büyümüşlerdir. Ailenizle bir süre geçirmeniz hem **esizi** hem de onları sevindirir.

Fransa'da ailesi bulunanlar için tatil kelimesi başka anlam taşıyabilir.

Yukarıdaki ORTF Lyon Türk işçi yayınında görülmektedir ki Türkiye Türk işçiler için eve, aileye dönüş anlamına gelmiştir. Ancak bu sevince rağmen yaşadıkları zor koşulları ailelerine anlatamamışlardır. Türk işçilerin yakınları Fransa'da zorlu çalışma şartlarını, işçilerin çektiği çilelerin çoğunlukla farkında olmamıştır. İşçilerin biriktirdikleri paraları, giydikleri elbiseleri, aldıkları arabaları gören çevreleri onların bir ellerinin yağda bir ellerinin balda olduğunu düşünmüşlerdir. Dolayısıyla Türk işçileri yaşadıkları zorlukları yeterince anlatamamış, sorunlarıyla tek başlarına yüzleşmek zorunda kalmışlardır.

ORTF, ORTF Lyon İşçi Radyosu Türk İşçi Yayını

Bir kısmınız memleketine araba güzel elbise, ve ailenize bol hediyelerle dönecektir, bu onların gözünde iyi bir hayat yaşamızın sonucudur. Siz de bu sözlerle iftihar edeceksiniz.

Yurttaşlarınız Fransa'da ki yaşantınız hakkında size bir soru soracaklar, bazıları sizi taklit edip Fransa'ya gelmek istiyorlar. Onlara bu konuda yapılması gereken işlemler hakkında malumat verecek ve bulunduğunuz duruma gelebilmek için karşılaştığınız güçlükleri sıralıyacaksınız.

Türk işçilerin çoğunluğu aslında aradığını Fransa'da bulamamıştır. Birçok işçi Türkiye'den gelirken Fransa'da iyi şartlarda bir iş bulacağını ve emeklerinin karşılığı olarak iyi düzeyde maaş alacağını düşünmüştür. Böylece Türkiye'ye döndüklerinde bir ömür boyu rahat edeceğini planlamıştır. Ancak Fransa'ya gelince karşılaştıkları sorunlar nedeniyle özlemlerinin yerini çoğunlukla hayal kırıklığının aldığını söylemek mümkündür. Türk işçiler yıllarını, gençliklerini göç ettikleri ülkelere bırakmıştır.⁵⁰⁴ Le Monde Gazetesi Türk işçilerin özlenen, aranan cennet olarak geldikleri Fransa'daki zorlu çalışma şartlarının onlar için nasıl cehenneme dönüştüğünü birçok kere sayfalarına taşımış, köşe yazarları bu konuyu birçok kez işlemiştir.

⁵⁰⁴ Ali Gitmez, **Dışgöç Öyküsü**, Maya Matbaacılık, Ankara 1979, s.144

I. - Un paradis manqué

Mehmet, Osman, Mustafa, Recep... Ce sont des travailleurs turcs. En France. La plupart sont bruns, de taille moyenne, avec une moustache. Ils ne parlent pas français. En comptant les familles, ils sont soixante-dix mille à quatre-vingt mille. En regard des autres populations d'immigrés - Maghrébins, Noirs, Sud-Européens, - c'est une petite communauté. Pour les Turcs eux-mêmes, la France vient, en tant que pays d'accueil, très loin derrière la République fédérale d'Allemagne, où leur nombre frôle le million. Immigrés récents, très isolés en raison de la barrière linguistique, ils se regroupent naturellement dans certaines régions (Paris et sa banlieue, Alsace-Lorraine, Nord, Loire et Rhône) et certaines professions (bâtiment et travaux publics, métallurgie, automobile, confection).

Yukarıda Olivier Postel'in Le Monde Gazetesi'nde kaleme aldığı makalesinde, Fransa'ya gelen Mehmet, Osman, Mustafa, Recep adlı Türk işçilerin hayal kırıklıkları konu edinilmiştir. İşçilerin çoğunun daha iyi şartlarda çalışma, daha yüksek ücret alma hayallerinin olduğu ancak Fransa'ya gelince bu durumun gerçekleşmediğinden bahsedilmiştir. Türklerin daha çok Paris ve banliyölerinde, Alsace-Lorraine, kuzey bölgeleri ve Loire ile Rhone Bölgelerinde inşaat, bayındırlık, metalürji, otomobil ve giyim işlerinde çalıştığı haberde yer almıştır. Vestra Hazır Giyim Fabrikası'nda çalışan Türk işçinin memleketine para biriktirip, Ford marka arabayla dönme hayalleri verilmiştir. Türk işçisi istediğini gerçekleştiremez ise köye dönme durumunda memleketteki akrabalarının ne diyeceği kaygısı verilmiş, Fransa'da isteği gibi bir iş bulamadığı için hayal kırıklığı yaşadığı anlatılmıştır. Türk işçilerinin Ankara Radyosu dinlediği, Paris'ten Türkçe mecmualar getirdiği ifade edilmiştir. Grandes Aciéries de Montereau Şirketi'nde çalışan Türk işçilerin uygun olmayan barakalarda istihdam edildiği ve grev yaptıkları verilmiştir. Türk-Fransız Sosyal Güvenlik Anlaşması'na rağmen birçok işyerinin Türkler için Fransızca kursu açmadığında bahsedilmiştir. Köşe yazısının devamında bir Türk işçinin Fransızca diye uzun süre yanlışlıkla Portekizce kursuna gittiği trajikomik şekilde verilmiştir. Strasbourg ve Mulhouse'da yaşayan iki rahibin, Türk işçilerin dil sorunlarına çözüm bulabilmek için Türkçe öğrenmeye başladıkları anlatılmıştır. Haberde işçi sendikalarının ve Türk işçilerin

baskıları olmasına rağmen işverenlerin dil kursu açmaya yanaşmadığı dolayısıyla Türk işçilerin çalışma şartlarından ötürü hayal kırıklığı yaşadığı anlatılmıştır.

Yukarıda verilen haberler ve röportajlardan anlaşılmaktadır ki Türk işçiler Fransa’da unutulduklarını, yad ellerde garip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu yüzden topluluk halinde yaşadıklarını ve bu duyguların üstesinden gelmenin ancak bu şekilde mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir.

3.1.3. Hukuki, Anavatan, Eğitim ve Dini Sorunlar

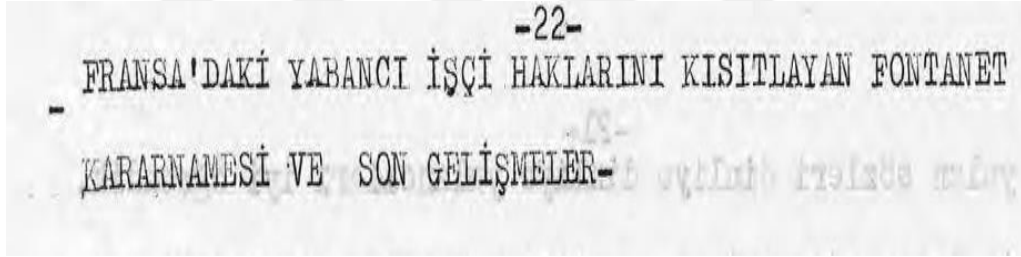
Fransa’daki Türk işçilerin yaşadığı diğer sorunlar hukuksal meseleler, Anavatan ilgili sorunlar, eğitim sorunları ve dini sorunlar olmuştur.

Ad (Name)	Kaynak (Source)	Sıklık (References)
HUKUKİ SORUNLAR	13	27
Fransa	9	19
Türkiye	5	8
ANAVATAN SORUNLARI	8	22
Destek	7	16
Temsil	5	6
EĞİTİM SORUNLARI	6	7
Çocuk Eğitimi	5	6
Kişisel Eğitim	1	1
DİNİ SORUNLAR	3	6
Defin ve Mezarlık	2	2
Dini Vecibeler	1	2
İnançsal Farklar	2	2

Hukuki sorunlar 13 kaynak ve 27 kodla Türk işçilerin Fransa’da yaşadığı beşinci sorundur. Türk işçiler gerek Fransa gerekse Türkiye’de yürürlükte olan

kanunlardan dolayı çeşitli mağduriyetler yaşamışlardır. Özellikle Eylül 1972'de Fransa'da çıkarılan daha öncede bahsi geçen Fontanet Kararnamesi ülkede yaşayan tüm yabancı işçilerle birlikte Türk işçileri de zor duruma bırakmıştır. Fontanet Kararnamesi ile Fransız Hükümeti yabancı işçileri kontrol altına alma, yabancı işçiler ve Fransız kökenli işçilerin birleşmesini engelleme ve istediği zaman yabancı işçileri Fransa dışına göndermeyi amaçlamıştır. Kararname yabancı işçiler üzerinde yükü arttırmış, patronların yabancı işçiler üzerinde yetkilerini genişletmiştir. Kararname hükümlerine göre yabancı işçilerin çalışma izni ve oturma izni aynı anda bitecek ve tüm izinleri polis verecektir. Bu maddeyle yabancı işçiler üzerinde polis kontrolü arttırılmıştır. Yine kararnameye göre yabancı işçiler çalıştıkları işyerinde aynı patronla en az bir yıl çalışacak bu süre öncesinde ayrılamayacaktır. Anlaşılmaktadır ki bu hükümle kanun işçileri belli bir işyerine mahkûm etmiştir. Türk işçilerin iyi bir patrona denk gelmediği düşünüldüğünde ise işyerini değiştirme gibi bir hakkı olmayacaktır.

İBB, Fransa'daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni, Ağustos 1973

Kararname sadece bu hükümleri içermemiştir. Kararnameye göre yabancı işçiler ancak Fransız İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla iş arayabilecek, üç ay iş bulamayan işçi sınır dışı edilebilecektir. İşçiler patronların gösterdiği ve sıhhate uygun bulunduğu lojman ve barakalarda kalacaktır. Türk işçiler bu kararnameye göre kendisi iş arayamayacaktır. Fransız iş ve işçi bulma kurumu bunu işçi adına yapacaktır. Ancak üç ay gibi bir sürede iş bulunamaz ise Türk işçisi sınır dışı edilecektir. Bu hükümle Fransız hükûmeti yetkili kılınmıştır.⁵⁰⁵ Hükümetin Türk işçilerin kaldığı sağlıksız barınma şartları, Fransız patronların keyfi uygulamaları düşünüldüğünde yeteri kadar denetlenme yapmadığı ve keyfi uygulamalara neden olabildiği anlaşılmaktadır. Fransa'daki Türk işçilerin hukuki sorunları sadece Fransa'yla sınırlı olmayıp Türkiye'yle ilgili hukuki sorunları da mevcuttur. Bu hukuki sorunların başında seçim

⁵⁰⁵ Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.3, Ağustos 1973, s.22-23.

kanunları gelmiştir. Fransa ki Türk işçiler Türkiye'deki kanunlardan ötürü seçme ve seçilme hakkını kullanamamaktan şikâyet etmişlerdir. Türkiye'de kanunlardan dolayı Türk işçilerin seçme ve seçilme hakları ertelenmiş ve engellenmiştir. Dönem şartlarında oldukça siyasi gündemi hareketli olan Türkiye'de Fransa'daki Türk işçilerin ülkelerinin geleceği konusunda oy hakkını kullanamaması onları oldukça üzmüştür. Fransa'daki Türk işçiler ve Avrupa'daki Türk işçi federasyonları birlikte Türkiye'ye Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bu konuda çeşitli mektuplar yazmış, haklarını aramışlardır. Ancak her seferinde Türk hükümetleri teknik sebeplerden ötürü bu durumun mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Ancak Türk işçiler pes etmemiş, istenildiği durumda konsolosluk ve Türk temsilciliklerine sandıklar konularak bu durumun mümkün olacağını savunmuşlardır. Bu yönde Türkiye'ye çeşitli çözüm önerileri sunmuşlardır. Türkiye'de seçme ve seçilme hakkına sahip olmak için Fransa'daki Türkiyeli İşçi Birliği, Avrupalı Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, Federal Almanya ve Batı Berlin'deki Türkiyeli Öğretmenler Derneği ile birlikte Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne telgraf çekilip, mektup yazılması konusunda duyurular yapmış, çağrıda bulunmuş ve Avrupa genelinde imza kampanyası başlatmışlardır.⁵⁰⁶ Fransa'daki ve Avrupa'daki Türk işçilerinin bu arayışları ilerleyen yıllarda da devam etmiştir.⁵⁰⁷

Türk işçilerin Fransa'da yaşadığı anavatanla ilgili sorunlar arasında destek ve temsil sorunları 8 kaynak 22 kodla altıncı sırada yer almıştır. Özellikle Türk işçiler, Türk elçilik ve konsolosluklarının onları yeterince anlayamadıklarını ve birçok durumda yalnız bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Çeşitli sıkıntılarda dertlerini anlattıkları Türk temsilciliklerin, duyarsızlığından bahsetmişlerdir. Türkiye'deki hükümetlerin onların dertleriyle ilgilenmediğini düşünmüşlerdir. Türkiye'nin kendilerini sadece döviz getiren vatandaşlar olarak gördüğünü bundan dolayı kendilerinden başka kimseleri olmadığını ifade etmişlerdir. Bu yüzden Türk işçiler ancak kendi aralarında Fransa'daki çalışan Türk işçiler olarak kuracakları örgütlerin onları yeterince anlayabileceğini, onların sorunlarına çözümler getirebileceğini her platformda dile getirmişlerdir.

⁵⁰⁶ Avrupalı Türkiye Toplumcular Federasyonu, **Çağrı**, Almanya, 1974 -1976, Tüstav Arşivi Yabancı İşçiler Klasörü.

⁵⁰⁷ Kurtuluş Gazetesi, Almanya, 20 Şubat 1976.

Biz Fransa işçilerin devletçe de kıymeti yok. Almanya markı çıktı beş yüz yirmi beş kuruşa, İsviçre parası yine yükseldi, Hollanda guldeni beş yüz küsur kuruşa vardı. Fransız frank'ına gelince üzerinde Türkiye'ye götürürseni iki yüz seksen sekiz kuruşa geçiyor, posta, banka havalesi ile gönderirsen üç yüz dört kuruşa geçiyor. Yani Türkiye devleti de bize önem vermiyor. Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem bütün Avrupa'da Türkiyeli işçi çalıştıran memleket-dolaştı, buraya yani Fransa'ya gelmedi. Türkiye Hükümeti bizleri kendi haline bırakmış, bizler de bu zor durumumuzda üzüлüp gidiyoruz. Kimimiz Almanyaya bir geçsek diye üç-kağıtçılara para yedirirken, kimimiz Hollanda'ya başka yerlere turist gidip çalışıyoruz.

Görülmektedir ki Türk işçiler yaşadıkları sorunlardan ötürü Fransa'dan diğer Avrupa ülkelerine bile göç etmeyi düşünmüşlerdir. Kendi çıkardıkları bültenlerinde Çalışma Bakanı'nın Avrupa'daki Türk işçileri ziyaret ettiğini ancak Fransa'daki Türk işçileri yeterince önemsemediği için ziyaret etmediğini belirtmişlerdir. Türk hükümetlerinin yurtdışında çalışan Türk işçisi denilince Almanya'yı düşündüklerini ve oraya daima öncelik verdiklerini beyan etmişlerdir.

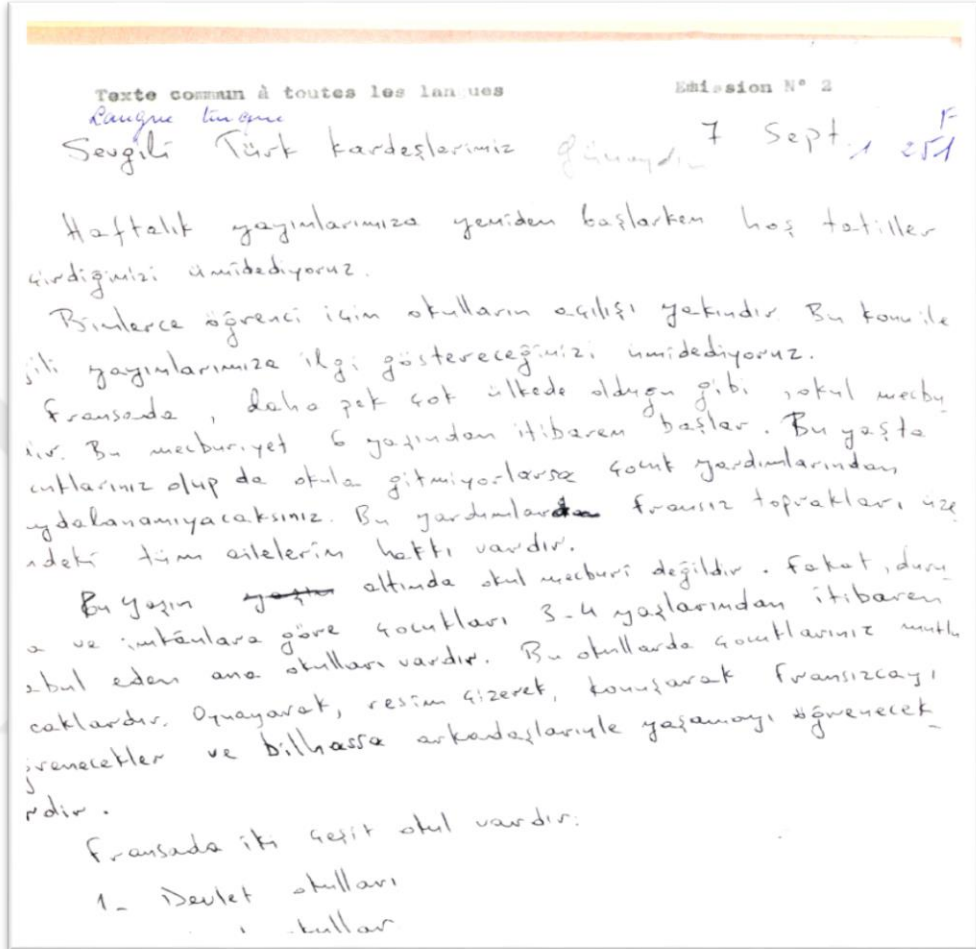
Türk işçilerinin Fransa'da yaşadığı başka bir sorun 6 kaynak ve 7 kod ile eğitim sorunu olmuştur. Özellikle işçiler kendileri ve çocuklarının eğitimi ile ilgili çeşitli sorunlar yaşamıştır. Okullara kayıt, mevcut eğitim sistemine çocukların alışması uzun zamanlar almıştır. Çünkü Türk işçileri Fransa'daki eğitim kurumları hakkında oldukça sınırlı bilgiye sahiptir. Okulların ne zaman başlayacağı, okul idaresinin işleyiş biçimi, eve gelen yazılara cevaplar verme, okulda çocukların yasal hakları ve ebeveynlerin çocuklar üzerindeki yasal sorumluluklarını bilmemektedir. Bu yüzden çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Çoğu durumda bu yetersizlikten kaynaklı olarak çekinip çocuklarını okula kaydetmemiştir.

anque unique
Sorgili Türk Arkadaşlar:
Bugün sizlere, aile reisinin kanunî mesuliyetlerinden
ahsedeceğiz.
Zaten, Fransız kanunları, çocukların rebeliyet verdikleri
aralarda ebeveynleri mesul tutar.
Sen e başında, çocuğumuzun bulunduğu okul, sizden
bir sigorta ister. Bu iki şey olabilir:
1. Daha uygun olursa, çocuğumuzun, rebeliyet verdiği veya
uğradığı kazaları sadece okul sınırları ve ev ile okul
arasındaki yol içinde garanti eder.
2. Ötekisi ise, ilâve olarak, okulda olmadığı zamanı
da garanti altına alır.
Fakat ayrıca, çocuğumuz okul yanında olsun veya olmasın,
ur türlü yangın, felâket gibi ihtimallerde, çocuklarımızın
mesuliyetini içine alan daha avantajlı kontrat yolları
vardır.
Sigortamızdan bir belge almak partıyla, burada belirttiğimiz
şekille, okul sigortasından kurtulabilirsiniz.

Görülmektedir ki Fransa'daki okulların işleyişini Türk işçi aileleri neredeyse bilmemektedir. Fransa'daki kanunlara göre aile reisinin sorumlulukları hakkında bilgi eksiklikleri vardır. Çocuklarını okula kayıt yapacakları zaman gerekli evrakları bilmemektedir. Bu eksiklikten kaynaklı olarak Fransa'daki Türk İşçi Radyosu konu hakkında defalarca yayınlar yapmış, Türk işçilerin eksikliklerini tamamlamaya çalışmıştır. Anlaşılmaktadır ki Türk işçiler kendi sorunlarının yanı sıra, ülkeye getirdikleri çocuklarının eğitim sorunlarıyla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bazen okuldan gelen kağıtları dil bilmedikleri için okuyamamış bazen de çocukların ve okuldaki öğretmenlerinin beklentilerini karşılayamamışlardır. Kimi zaman ise çocuklarını yaşları geçmesine rağmen çekindikleri için okula göndermemişlerdir. Okula kayıt yaşını ve şartlarını bilmemek Türk işçileri korkutmuştur. Dil bilmedikleri için okula gidip sormaya çekinmişlerdir. Bu sorundan kaynaklı olarak Lyon Türk İşçi Radyosu okula yaşı gelen çocukların kayıtları ile ilgili olarak sürekli anonslar ve

bilgilendirmeler yapmış işçilere Fransa'daki eğitim kurumları hakkında yol gösterici olmuştur

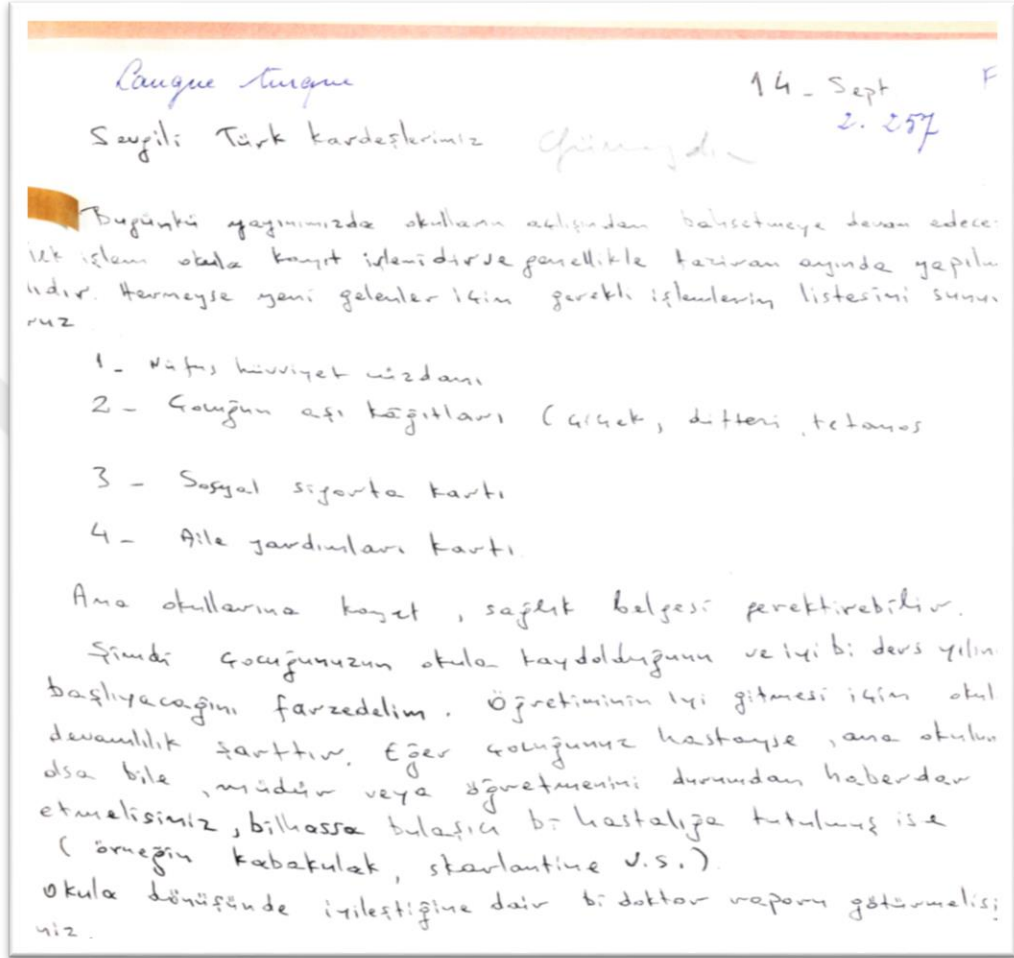
ORTF, ORTF Lyon İşçi Radyosu Türk İşçi Yayını

Anlaşılmaktadır ki Fransa'da okullara çocukları göndermemenin Fransız kanunlarındaki yükümlülüklerini Türk işçiler yeterince idrak edememişlerdir. Dolayısıyla okula gönderilmeyen, kaydı yapılmayan çocuklar için devletin verdiği ödenekler kesilmiştir. İşçilerin birçoğu bilgi eksikliğinin dışında kültür farklılıktan kaynaklı olarak okullarda çocuklarının asimile olacağı kaygısıyla çocuklarını okula göndermemiş, çocuklarının bazılarını Türkiye'deki aile yakınlarının yanlarında bırakmıştır. Özellikle kız çocukları için bu önyargı ilk yıllarda daha yaygın olmuştur. Tüm bu şartlar altında okula gönderilen çocuklar ise okulda dil engeli yüzünden birçok sorunla karşılaşmıştır. Türk işçi aileleri çocukları hastalandığında, okula gidemediği durumda nasıl davranmaları gerektiğini bilememişlerdir. Küçük görünen bu sorunlar Fransa'da Türk işçileri için büyük sorunlara dönüşmüştür. Özellikle Türk işçilerin

eğitimle ilgili sorunlarının çözümünde Lyon Türk işçi Radyosu bilgilendirme yayınları oldukça faydalı olmuştur.

ORTF, ORTF Lyon İşçi Radyosu Türk İşçi Yayını

Fransa'daki Türk işçilerin çocuklarının anadili ile ilgili çeşitli kaygıları olmuştur. Özellikle okula giden çocuklarının anadillerini unutmamaları ve öğrenmeleri için Türkiye'den Türk öğretmen talep etmişlerdir. Çünkü Fransa başta olmak üzere yurtdışındaki Türk işçi çocukları için hiçbir Avrupa ülkesinde ilk yıllarda Türk kültürü ve dili dersleri okutulmamıştır. Türk işçi çocukları işçinin bulunduğu ülkelerin okullarına devam etmiştir. Ancak bu durumun 1969 yılıyla birlikte değişmeye başladığı anlaşılmaktadır.

İlk dönemlerde Avrupa'da sadece ilköğretim düzeyindeki Türk işçi çocuklarına Türkçe eğitim verilmiştir. Bu amaçla Türk Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde, "Türk İşçi Çocukları İçin Yurtdışındaki Türk Çocuklarının Eğitim Komisyonu" kurulmuştur.

Ayrıca yurt içine dönen işçi çocukları için intibaklarını kolaylaştırıcı eğitim tedbirleri alınmıştır. Bu amaçla Yurtdışına ilk Türk öğretmenlerin 1969 yılında Batı Almanya'ya gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte Batı Almanya'ya 25, Belçika'ya 5 İlkokul öğretmeni görevlendirilmiş, bu öğretmenlerin görev süresi 31 Temmuz 1972 yılında sona ermiştir. Almanya'da Türk öğretmenler Batı Berlin, Essen, Hamburg, Hannover, Köln, Nürnberg, Stuttgart Türk konsolosluklarının emrinde görev yapmışlardır. Belçika'ya gönderilen öğretmenlerde Limburg, Mons, Liege, Charleroi, Anvers, Gent şehirlerinde görevlendirilmiştir. 1972-1973 ders yılında ise Batı Almanya'ya 95, Belçika'ya 9 Türk öğretmen gönderilmiştir. Bu hususta dönemin Milli Eğitim Bakanı Orhan Dengiz'in önemli çalışmaları olmuştur. Yine 1973-1974 eğitim öğretim yılında ise 205 öğretmen seçilmiş, bu öğretmenler Ankara Yabancı Diller Eğitim Enstitüsü'nde iki aylık yoğun dil eğitimine tabii tutulmuşlardır. Bu öğretmenlerden başarılı olanlar Batı Almanya, İsveç, İsviçre, Hollanda, Belçika, Fransa, Danimarka, Avusturya ve Avustralya'ya gönderilmesi planlanmıştır.⁵⁰⁸ Böylece mahalli okulların bünyesinde tahsis edilen dershanelerde Türk işçi çocukları Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan müfredat eğitimine göre Türkçe, Türkçe Kültür ve din dersleri almışlardır. Türk Millî Eğitim Bakanlığı çocukların ihtiyaç duyduğu Türkçe dokümanlar, Türk işçilerin bulundukları ülkelerdeki matbaalarda bastırılmıştır. Bu amaçla Avrupa'da ilk olarak Kültür Bakanlığı iş birliğiyle Türkçe kültür ve din dersi kitapları Batı Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde hazırlanmış, Batı Almanya'nın Tübingen şehrindeki "*Horst Ersmann Kitabevi'nde*" satışa çıkarılmıştır.⁵⁰⁹

1973 yılı sonu itibariyle Fransa'da Türk işçilerin yanlarındaki 0-18 yaş çocuk sayısı 1000 kişiyi biraz geçmektedir.⁵¹⁰ Daha önce bahsi geçtiği üzere Fransa istatistiklerine göre ise bu oran biraz daha fazladır. 1974 yılından sonra işçilerin aileleri yanlarına gelmeye başladıkça sayı daha da artmıştır. Fransa'ya ilk Türkçe öğretmeni gönderimi Almanya'dan sonra olmuştur. İlk olarak 1978 tarihinde Fransa ve Türkiye arasında imzalanan *Elco Anlaşması* "*Enseignement des Langues et Cultures d'Origine*" çerçevesinde Fransız ilkokullarında Türkçe dersleri başlamıştır.⁵¹¹ 1979

⁵⁰⁸ **Türk İş Gücü Gazetesi**, 7 Ağustos 1973.

⁵⁰⁹ *Aynı Yer.*

⁵¹⁰ Gitmez, **Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1983, s.31

⁵¹¹ Mehmet Ali Akıncı, "*Fransa'da Türkçe Ana Dili Eğitimi ve İki Dilli Türk Çocuklarının Dil*

yılında ise 0-18 yaş arası Türk işçilerinin çocuk sayısı Fransa’da 32.000 kişiyi geçmiştir.⁵¹² 1983 yılında itibaren ortaokullarda ve meslek liselerinde Türkçe dersleri verilmeye başlanmıştır.⁵¹³ 2021-2022 Eğitim öğretim yılında Fransa’da Türk çocuklarının da içinde bulunduğu 80.000 öğrenci *Elco Anlaşması* kapsamında dil dersi almıştır. Yine bu tarihten itibaren Türkiye’nin başta olduğu Cezayir, Hırvatistan, İspanya, İtalya, Fas, Portekiz, Sırbistan, Tunus’la imzalanan *Elco Anlaşması* Fransa tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Fransa *Elco Anlaşması* yerine Fransa “*Enseignements Internationaux en Langue Étrangère (EILE)*” anlaşmasına geçmiş, ortaokul ve liselerdeki Türkçe dersleri kaldırılarak, anavatanla ilgili dil dersleri sadece ilkokul düzeyinde verilmeye başlanmıştır.⁵¹⁴

Fransa’daki Türk işçisinin sorunlarından bir başkası 3 kaynak ve 6 kod ile dini sorunlar olmuştur. Defin ve mezarlık, dini vecibeler, inanç kaynaklı problemler bu sorunların içerisinde yer almıştır. Türk işçileri dirilerinin önemsenmediği gibi ölülerinin de yalnız bırakıldığından dert yanmışlardır.

İBB, Fransa’daki Türk İşçilerin Çıkardığı İşçi Birliği Bülteni

Nasıl yaşayacağınız ve öleceğiniz ve öldükten sonraki problemlerinizi düşünülmemiştir. Bunun arkasında yatan gerçek

Anlaşılmaktadır ki Fransa’daki Türk işçileri, öldükten sonra dini vecibelerin yerine getirme, defin ve ölülerini gömmeye gibi sorunlar yaşamışlardır. Bu sorunlar karşısında Türk temsilciliklerinin yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. İşçi yazılarından ve haberlerinden anlaşılmaktadır ki Türk işçilerin cenazeleri günlerce morglarda bekleyebilmiş, cenazelerin Türkiye’ye nakillerinde büyük trajediler yaşanabilmiştir. Türk işçiler bu durumdan oldukça şikâyet etmiş, yaşadıkları durumları çıkardıkları yayınlarda ve verdikleri demeçlerde ifade etmişlerdir.

Becerileri”, II. Avrupa Türk Dili Bilgi Şöleni, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, 5-6 Mayıs 2007, Ankara, s.2-3.

⁵¹² Gitmez, **a.g.e.**, s.31

⁵¹³ Akıncı, **a.g.e.**, s.2-3

⁵¹⁴ **Le Figaro Gazetesi**, 18 Şubat 2020.

lik görevlileri çeşitli başvurmalarla gidermek istediler. Bu arada, bir arkadaşınızın konsolosluğa telefon edişinde aldığı cevap ise ibret vericidir: Arkadaşınız, ölüm olayından bunca gün sonra konsolosluğun hâlâ daha kazanın olduğu iş yerine telefon etmediğini öğrendikten sonra sebebini sormuştu. Konsolosluktan alınan cevap ise, kendilerinin bu kadar önemsiz işlerle uğraşmadıkları oldu. Arkadaşınız olayın önemsiz olmadığını, ortada bir ölüm olduğunu söyleyince, konsolosluğun verdiği cevap iş yerinin telefon numarasını bilmedikleri olmuştu. Bunun üzerine, kendilerine Paris'te "telefon rehberi" diye bir şey olduğu hatırlatılmış, fakat yine de telefon rehberine bakma zahmetine katlanmalarını için iş yerinin telefon numarası konsolosluğa birliğiniz tarafından verilmiştir.

Fransa ve diğer Avrupa ülkelerindeki bazı Türk işçiler yaşanan bu durumlardan rahatsız olmuş İş ve İşçi Bulma Kurumu'na mektuplar yazarak cenaze masrafları için işçilerden belli bir miktarda para kesilmesini ve bir fon oluşturulmasını talep etmiştir. Ancak İş ve İşçi Bulma Kurumu bunun mümkün olamayacağını çözüm olarak kendi aralarında dayanışarak bunu sağlayacaklarını belirterek ret cevabı vermiştir.⁵¹⁵ Türk işçiler buradan yola çıkarak İş ve İşçi Bulma Kurumunun sorunlarına ilgisiz kaldığını sadece kurumun onların tasarruflarıyla ilgilendiğini ifade etmişlerdir. Dönem içinde kurumunun çıkardığı işçi tasarruflarını değerlendirme rehberleri bu yönüyle işçileri desteklemektedir.⁵¹⁶ Görülmektedir ki Fransa'daki Türk işçileri Türk temsilciliklerin ilgisizliğinden yakınmış, Türk temsilciliklerine ulaşmaya çalıştıkları durumlarda ise yeterince ilgi görmediklerinden dert yanmışlardır.

3.2. Fransa'daki Türk İşçilerinin Örgütlenme Faaliyetleri

Kişilerin özgür iradeyle bir amaç için bir araya gelmelerini ifade eden "örgüt" kavramı ve bu kavramla ilgili olan örgütlenme hakkı, anayasal olarak güvence altına alınmıştır. Örgütlenme dernekleşme, parti kurma, vakıf kurma gibi özgürlükleri içinde

⁵¹⁵ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, **Yurt Dışındaki Türk İşçileri ile İlgili Sorunlar ve Çözümleri**, İşçi Bulma Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s.26

⁵¹⁶ İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, **İşçi Tasarruflarını Değerlendirme Rehberi**, İşçi Bulma Kurumu Yayınları, Ankara, 1974, s.1-123

barındırmaktadır.⁵¹⁷ Özellikle işçiler için örgütlü olmayı ifade eden dernekleşme, oldukça önemlidir ve her dönemde önemini korumayı başarmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesinde *“her şahıs asayiş ihlâl etmeyen toplantılara katılmak ve başkalarıyla birlikte sendikalar tesis etmek ve kendi menfaatlerini korumak üzere sendikalara girmek hakkı dâhil olmak üzere dernek kurmak hakkını haizdir”* maddesiyle asayiş ve düzeni bozmadan her kişinin dernekleşme hakkı güvence altına alınmıştır. Dernekleşme bu yönüyle bireylerin hakları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Yine aynı maddenin devamında dernekleşmenin başkalarının haklarına engel olmaması, milli güvenlik, amme hizmetlerinin güvenliği için tehdit oluşturmaması vurgusu ayrı bir madde olarak ifade edilmiştir.⁵¹⁸ Buradan hareketle dernekleşmenin kamu düzenine tehdit oluşturmaması, bu hakkın kullanımında temel sorumluluğu ifade etmektedir. Çünkü tarihin birçok döneminde dernekleşme hakkı, devletin güvenliği konusunda tehdit olarak algılanmıştır. Dolayısıyla bazı dönemlerde sınırlandırılmış, engellemelerle karşılaşmıştır. Dernekleşme hakkı bu yönüyle kimi zaman suiistimale açık bir alanı oluşturmuştur. Bu yüzden çeşitli dönemlerde bu hak askıya alınabilmektedir.

Fransa'da örgütlenme ve bu bağlamda dernekleşme Fransız fikir insanları ve aydınları tarafından kimi zamanlarda eleştirilse de toplumda önemli bir hak olarak algılanmıştır. Fransız düşünürlerinden Jean Jacques Rousseau “Sosyal Sözleşme” isimli kitabında her türlü örgütlenmenin, bireylerin iradelerinin yerine geçeceğini belirtmiştir. Bu düşüncesi 18.yüzyıl Fransız aydın ve düşünürlerini etkilemiş, zaman zaman aydınların örgütlenmeye karşı mesafeli bir tavır takınmalarına neden olmuştur.⁵¹⁹ Jean Jacques Rousseau'dan sonra önemli Fransız düşünür sosyolog Èmile Durkheim ise bu fikrin tam aksini savunmuştur. Durkheim, yalnızlaşmış ve toplumsal bağları zayıf olan bireyleri patolojik bir durum olarak tasvir etmiştir. Toplumda güçlü sınıflar ve güçsüz sınıfların oluştuğunu ve güçlülerin güçsüzleri ezebildiğini vurgulayan Durkheim, toplumsal birliktelik açısından mesleki örgütlenmenin çok önemli olduğunu savunmuştur. Yine örgütlenmenin bir toplum için öneminden sıklıkla

⁵¹⁷ Ulaş Karan, **Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü**, Mrk Baskı ve Tanıtım, Strasbourg, 2018, s.3

⁵¹⁸ **Resmî Gazete**, Kanun No:6366, 19 Mart 1954, s.8692

⁵¹⁹ Tijen Dünder Sezer, “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.10, S.1, 2008 s.11-12.

bahsetmiştir.⁵²⁰ Burada hareketle Fransız toplumunda dernekleşme farklı şekilde yorumlanabilmiştir. Yorum farklılıkları olmasına rağmen işçiler arasında örgütlenmeyi ifade eden dernekleşme Fransa’da önemini korumuş ve çoğu tartışmanın nüvesini oluşturmuştur.

Fransa’da dernek kurma, örgütlenme hakkı ilk olarak din adamları ve çeşitli meslekleri icra eden kişiler etrafında şekillenmiştir. Bazı zamanlarda dernekleşme faaliyetleri yönetimlerce serbest hale getirilmiş bazen ise mevcut yönetime yönelmiş bir tehdit olarak görülmüş, engellenmiştir. Çünkü Fransız toplumunda bir araya gelme ülkenin tarihinden ötürü güç sembolü olmuştur. Özellikle 1790’lı yıllarda Fransa’da çeşitli kanunlarla dernekleşme ve bir araya gelme bu yönüyle engellenmeye çalışılmıştır. Ülkeyi yönetenler özellikle dernekleri yasaklayarak, mevcut otoriteye başkaldırıların önüne geçme ve din adamlarının ülke üzerindeki etkisini kamusal alanın dışına itmenin bir yolu olarak görmüştür. Dolayısıyla bu dönemde örgütlenme ve dernekleşme ülkede yasaklı bir faaliyet olarak kabul edilmiştir.⁵²¹ Bu nedenle çeşitli kanunlarla dernekleşmenin önü kesilmeye çalışılmıştır. Özellikle 14-17 Temmuz 1791 “*Le Chapelier Kanunu*” bu kanunlar arasında en ünlüsü olmuştur.⁵²² Kendisi de bir hukukçu olan Chapelier çıkardığı kanunla dernekleşmeyi ülke genelinde yasaklamıştır. Kanun, aynı mesleklerde olan vatandaşların bir araya gelmesini ve toplanmasını kesin bir dille reddetmiştir.⁵²³ *Le Chapelier Kanunu*’nun birinci maddesinde, aynı devlet vatandaşları ve aynı meslekten vatandaşların her türlü ortaklığının ortadan kaldırılması her ne suretle olursa olsun, fiilen yeniden tesis edilmesi engellenmiştir. Yine kanunun ikinci maddesinde, aynı devlet veya meslekten vatandaşlar, müteşebbisler, açık dükkânı olanlar, işçiler ve her türlü sanat yoldaşları, bir araya geldikleri zaman kendilerine ne başkan ne sekreter ne kayyum ne sicil

⁵²⁰ Ülker Yükselbaba, “*Èmile Durkheim’a Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun ve Cezanın Evrimi*” **İÜHFMDergisi**, C. LXXV, S.1,2017, s.202.

⁵²¹ Mesut Düzce, “*Devletin Dinî Alanı Düzenlemesi Bağlamında Fransa ve Türkiye’de İki Kanun: 1901 Dernekler Kanunu ile 1925 Tekke, Zaviye ve Türbedarlıkların Kapatılmasına İlişkin Kanun*”, **Eskiye**, S.42, Eylül 2020, s.1034.

⁵²² İlhan F. Akın, “*Dernek Kurma Özgürlüğü*”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 32, S. 2-4, Temmuz 2011, s.475-477.

⁵²³ Roger Merlin, **Le Contrat de Travail, Les Salaires, La Participation aux Bénéfices**, Bibliothèque Nationale de France, Département Philosophie, Histoire, Sciences de L’Homme, 8-R-21354 (NUM),1907 Paris, s.15

memuru, tayin edemezler, emir alamazlar, müzakere edemezler hükmü yer almıştır.⁵²⁴ Görülmektedir ki aynı mesleği icra eden zanaatkârların toplanması, ülkeyi idare edenler tarafından büyük tehlike olarak algılanmıştır. Yöneticiler, dernekleşme ve örgütlenme faaliyetlerinin her türlüünü otoritelerine karşı birer saldırı unsuru olarak kabul etmişlerdir. Sekiz maddeden oluşan “*Le Chapelier Kanunu*” ayrıca devlet birimlerini de dernekleşme ve örgütlenmeye karşı sert bir dille uyarmıştır. Aynı kanunun üçüncü maddesinde, tüm idari veya belediye organlarının bir kuruluş veya meslek adına herhangi bir dilekçe alması, dilekçelere yanıt vermesini yasaklamış, yapılabilecek her türlü müzakereyi hükümsüz saymış, kurum ve yönetimleri katı şekilde uyarmıştır.⁵²⁵ Yine kanunun devamında belirtilen hükümlere uymayanların sert para ve hapis cezalarına çarptırılacağı hükme bağlanmıştır. Bu şekilde kanuna muhalefet edenlere karşı yaptırımlar en ince şekliyle açık açık ifade edilmiştir. Ancak tüm bu sert uygulamalar yine de Fransız halkının dernekleşme hakkı taleplerini engelleyememiştir. Yönetimlerde her zaman bu bakışı sürdürememiş, siyasi çıkarları doğrultusunda zaman zaman dernekleşme ve örgütlenme hakkına karşı tutumlarını değiştirebilmişlerdir.

Fransa’da üçüncü Cumhuriyet zamanında “*1 Temmuz 1901 Tarihli Kanunla*”⁵²⁶ dönemin işçileri bakanı sosyalist Pierre Waldeck Rousseau kilisenin yönetim üzerindeki tesirini azaltmak amacıyla, dini derneklerin dışında tüm vatandaşlara dernekleşme ve örgütlenme hakkı tanımıştır. Yani devlet eliyle ve yine kanunla, bu sefer dernekleşme hakkı güvence altına alınmıştır. Bu durum Fransa’da işçiler ve örgütlenme adına büyük bir devrim olmuştur. Ayrıca yine bu kanunla Rousseau sadece dernekleşmenin ve örgütlenmenin önünü açmamış aynı zamanda bu örgütlenmeler vasıtasıyla vatandaşlara hükümetleri sorgulamanın da yolunu göstermiştir. Böylece dernekler ülkede birer güce dönüşmüştür. Bu gücü elinde tutan kesim siyaseti de kontrol edebilme hakkını elde etmiştir. 4 Aralık 1902 ve 17 Temmuz 1903 gibi tarihlerde bazı değişiklikler yapılmış olsa da “*1 Temmuz 1901 Tarihli Kanun*” Fransa’da geçerliliğini her zaman korumuştur. Fransa’da kurulan tüm

⁵²⁴ **L’Action Française Economique et Sociale Gazetesi**, 19 Mart 1939, Bibliothèque Nationale de France, Département Droit, économie, politique, GR FOL-LC2-6354

⁵²⁵ F, Czulowski, F **L’Accession à la Propriété: La Transformation du Salariat et Du Capitalisme**, Jouve Editeurs, 1910 Paris, s.2.

⁵²⁶ **Journal Officiel De La République Française**, 2 Temmuz 1901, N.177.

dernekler ve Türk işçilerin kurduğu dernekler dahil olmak üzere bu kanuna uygun şekilde oluşturulmuş, bu kanun hükümlerine göre faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Fransa’da dernekler kanunu olarak ifade edilen “*1 Temmuz 1901 Tarihli Kanun*” ilk haliyle üç bölüm ve on altı maddeden oluşmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere kanun bölümlerine zaman içinde birtakım yeni ilaveler ve değişiklikler yapılmıştır. Kanun ilk maddesinde, dernek kavramını tanımlarken iki veya daha fazla kişinin bilgilerini veya faaliyetlerini kâr paylaşımı dışında bir amaç için, kalıcı olarak bir araya getirdikleri anlaşma şeklinde belirtmiştir.⁵²⁷ Yani dernek oluşum itibarıyla kâr amaçlı bir müesseseyi ifade etmemektedir. Bu yönüyle söylenebilir ki kurulacak hiçbir dernek kâr amacı taşımamalıdır. Yani derneklerin ticari faaliyetler yürüten ve kâr güden bir kuruluş vasfı bulunmamaktadır. Ayrıca birden fazla kişi olmak şartıyla dernek kurma yetkisi sadece şahıslara tanınmıştır. Bu yönüyle dernekleşme, gelirleri olan bir kuruluş dışına çıkarılmış ve kurumsal bir hüviyet yerine şahıslarla sınırlandırılmıştır. Kanunun birinci bölümünün ikinci maddesinde, kişi derneği kurarken önceden izin ve beyan olmaksızın serbestçe kurabilir hükmü yer almıştır. Dolayısıyla kişilere dernek kurmak için önceden izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Derneğin yasal statü için sadece beşinci madde hükümlerine uymaları durumunda, hukuki ehliyetten yararlanabilir şartı konulmuştur. Beşinci madde hükümlerince, derneklerin yasal sayılabilmesi için çeşitli şartlar öngörülmüştür. Bu şartlara göre hukuki ehliyeti elde etmek isteyen herhangi bir dernek kamuya açıklanmalıdır. Ön bildirim olarak beyan derneğin merkezinin bulunacağı dairedaki devlet temsilcisine muhakkak yapılmalıdır. Derneğin unvanını ve amacını kuruluşlarının merkezini ve herhangi bir sıfatla onun yönetiminden sorumlu olanların isimleri, meslekleri ve yerleşim yerleri, uyrukları sorumlu kurumlara bildirmelidir. Dernek tüzüklerin bir kopyası beyannameye eklenme zorunluluğu bulunmaktadır. Beyanname en fazla beş gün içinde yetkili kuruma verilmelidir. Derneğin merkezi yurt dışında olduğunda ise bildirimin ana kuruluşunun merkezinin bulunduğu dairedaki devlet temsilcisine yapılması gibi şartlar konulmuştur.⁵²⁸ Görülmektedir ki dernek kurmada, yukarıdaki

⁵²⁷ M. Rivière, *Contrat d'association, Loi du 1er juillet 1901, modifiée par celle des 4 décembre 1901 et 17 juillet 1903, et complétée des textes antérieurs visés par cette loi, suivie des décrets des 16 août 1901, 28 novembre 1902, 14 février 1905. 3e édition*, Publications Des Lois, Fransa, 1909., Article Premier, s.1 Bibliothèque nationale de France, département Droit, économie, politique, 8-F PIECE-4431.

⁵²⁸ M. Rivière, *a.g.e.*, s.2

şartlar sağlandığında ancak dernekleşme sürecinin başlayacağı belirtilmiştir. Veriler ışığında anlaşılmaktadır ki daha önceki uygulamalarda olduğu gibi dernekleşme zor prosedürlere bağlanmamış, dernek kurma sıralanan prosedürler sağlandığında ise zor bir iş olmaktan çıkarılmıştır.

“1 Temmuz 1901 Tarihli Kanunu’nun” ikinci bölümün onuncu maddesinde dernekler en az üç yıllık bir deneme süresi sonunda, Fransız Danıştay kararı ile kamu yararına olarak kabul edilebilir ilkesi konulmuştur. Görülmektedir ki kamu yararı derneğin olmazsa olmaz şartını oluşturmaktadır. Aksi halde hakkın geri alınabileceği de açıkça belirtilmiştir. Yani derneklere hükümetlerce deneme süresi verilmiştir. Tanınmayı talep eden derneğin üç yıllık bir süre boyunca öngörülebilir kaynakları, mali dengesini sağlayacak nitelikteyse bu deneme süresinden muaf tutulmuştur. Ayrıca kanunda derneklerin faaliyetlerinin neler olabileceği hususuna da kesin bir biçimde açıklık getirilmiştir. Buna göre kanunun ikinci bölümünün on birinci maddesinde, derneklerin yasaklanmamış tüm eylemleri gerçekleştirebileceği vurgusu vardır. Yani kanunlara ve otoriteye uygun olmayan eylemler kesinlikle yasaklanmıştır. Sadece devlet otoritesine yöneltilmemiş her faaliyetin önü açıktır. Ayrıca kanunda, derneklerin mal varlıkları konusunda kesin bir hükme yer verilmiştir. Kanun derneklere mal varlıkları konusunda çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Buna göre derneklerin tüzüklerin de yasaklanan, ihtiyaçları dışındaki binalara sahip olamaz hükmüyle gereksiz yere mal varlığı edinmelerinin ve böylece ekonomik bir güce dönüşmenin önü kesilmiştir. Derneklerin masrafları için ise şartlar dahilinde sadece bağış ve vasiyetlerden gelir elde edebilecekleri şartı kanunda açıkça belirtilmiştir.⁵²⁹ Anlaşılmaktadır ki devlet otoriteleri dernekleşmeyi istemekte ancak derneklerin ekonomik olarak çok fazla büyümesini ve kendilerine tehdit oluşturacağı bir güce dönüşmesini hiçbir zaman arzu etmemiştir.

Günümüzde Fransa’da tam olarak sayısı bilinmese de 400 ’den fazla derneği⁵³⁰ olduğu tahmin edilen Türklerin ilk örgütlenmeleri faaliyetleri hakkında belgelere

⁵²⁹ **Loi du 1er Juillet 1901 Relative au Contrat D’Association**, Erişim Tarihi 19.12.2021, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000497458/2021-12-19/>.

⁵³⁰ Osman Akyel, “Fransa’da Yaşayan Türklerin Kurdukları Dernekler ve Fransız Yerel Yönetimiyle Olan İlişkileri: Corbeil-Essonnes Türk Kültür Derneği Örneği”, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale, 2019, s.16.

ulaşmak oldukça zordur. Geçmişte ve günümüzde çeşitli görüş ve guruplara mensup bu dernekler arasında tam bir birlik söz konusu olmamıştır. Türk derneklerin birçoğunun geçmişten günümüze Türk temsilciliğine bağlı olmayışı, Fransa'nın her şehrin de farklı Türk ve Türk işçi örgütlenmenin mevcudiyeti düşünüldüğünde bu durum doğal bir sonuç olmuştur. Ayrıca kurulan derneklerin kısa ömürlü olması, dernek içinde yaşanan fikir ayrılıkları birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Bugün bile kuruluşu eskiye dayanan, arşivi iyi derecede olan bazı derneklerde bile otuz yıl öncesine ait dokümanların bulunması oldukça güç bir durumdur.⁵³¹ Türk işçi göçünün yaşandığı dönemde Fransa'nın geniş yüzölçümü, Türk işçilerin ayrı ayrı eyaletlere gönderilmiş olması, ulaşım masrafları, haberleşme ve bilgi alma eksiklikleri Türk işçilerinin bir araya gelmelerine engel teşkil etmiştir. Bazen Paris gibi ülkenin başkentinde yaşayan Türk işçileri bile Paris'e yakın kasabalarda yaşayan Türk işçilerle temas kurmaları yılları bulabilmiştir. Türk İşçilerin, Fransa'ya ulaştıkları ilk yıllarda Türkiye'ye geri dönme amacı taşımaları, kendi aralarında örgütlenme süreçlerini başlatmalarına engel teşkil etmiştir. Diğer Avrupa ülkelerine göç eden Türk işçilerle mukayese edilince, Fransa'daki Türk işçilerin örgütlenme süreçlerinin oldukça geç olduğu görülecektir. Durum Almanya'ya göç eden Türk işçilerle mukayese edilince daha iyi anlaşılabacaktır.

Fransa'daki Türk işçi örgütlenmeleri Almanya'ya göç eden Türk işçilerinden çok sonra olmuştur. Sayısal olarak Türk işçilerin Almanya'da daha fazla olması, Almanya'nın Fransa yüzölçümünden daha küçük olması, Almanya'ya Türk işçi göçünün Fransa'ya göre daha erken zamanlarda başlaması, bu durumun sebeplerini oluşturmuştur. Bu durumdan ötürü Fransa'daki Türk işçileri Fransa'ya göç ettikleri ilk yıllarda daha çok Almanya merkezli Avrupa Türk işçi Federasyonları bünyesinde örgütlenmiş ve temsil edilmişlerdir. Almanya'daki Türk işçi birlik ve dernekleri diğer Avrupa ülkelerindeki Türk işçilerinin sesi olmuştur. Büyüyen bu işçi dernekleri kısa sürede Batı Avrupa'daki tüm ülkelerdeki Türk işçilerini temsil eden federasyonlara dönüşmüştür. Bu federasyonlara Fransa başta olmak üzere çeşitli ülkelerdeki birçok Türk işçi derneği üye olmuş, kimi zaman bu federasyonların birer şubesi şeklinde çalışmıştır. Fransa'daki Türk işçi örgütleri ilk yıllarda çoğunlukla bu federasyonlarla

⁵³¹ **Roanne Türk Kültür Derneği**, Dernek Kuruluş Klasörü, 2020, Lyon, Fransa.

ortak hareket etmiştir. Almanya merkezli Avrupa Türk İşçi dernekleri ve federasyonları ile bu birliklerin çıkardığı bültenler ve gazeteler Fransa'daki Türk işçilerin sesi olmuştur.

Fransa'daki Tüm dernekler yukarıda genişçe açıkladığımız “1 Temmuz 1901 Kanun” ve “16 Ağustos 1901 Kararnamesi'ne” uygun olarak kurulmuştur. Fransa'daki Türk ve Türk işçi dernekleri, bu kanuna uygun olarak hazırladıkları Fransızca -Türkçe tüzüğü çoğunlukla tüm bölgelerdeki derneklerinin tüzüğü olarak kabul etmişlerdir. Öyleki Fransa'daki Türk işçilere ait en eski derneklerden biri olan Lyon, Roanne şehrindeki “Roanne Türk Kültür Derneği” tüzüğü bugün bile ilk kurulduğu yıldaki tüzükle neredeyse aynıdır. Sadece çok küçük değişiklikleri barındırmaktadır. Ayrıca bu dernek tüzüğü Fransa'nın Nantua şehrinde kurulan bir Türk derneğinden çoğaltılarak alınmış, sadece isim değişikliği yapılmıştır. Buradan hareketle söylenebilir ki Türk dernekleri çoğu zaman aynı tüzüğü sadece şehir ve dernek isimlerini değiştirip kullanmışlardır.⁵³²

Türk dernek tüzükleri genel olarak Fransa'daki Türk derneklerinin kuruluş amaçları, çalışma biçimleri, gelirleri, görevleri hakkında zengin bilgiler içermektedir. Türk dernekleri tüzüğünün ilk maddesinde, derneklerinin Fransa'daki “1 Temmuz 1901 Yasası” ve “16 Ağustos 1901 Kararnamesi'ne” uygun olarak kurulduğu beyan edilmiştir. Türk derneklerinin amacı olarak, kuruldukları bölgede ve çevresinde yaşayan Türk toplumunun sosyal, kültürel ve dini ihtiyaçlarını karşılamak ve bu alanda gelişmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Ayrıca dernek bölgesinde sosyal, kültürel hizmet ve faaliyetler yapmak, bir Türk kültür merkezi kurma fikri ön planda olmuştur. Ayrıca dernek üyeleri arasında yardımlaşmayı sağlamak, dostluk bağlarını sürekli tutmak diğer amaçlar olarak belirlenmiştir. Fransa'da işçi olarak bulunan Türk vatandaşlarının sosyal, kültürel, dini ve mesleki meselelerine çareler aramak amacıyla derneğin değişik alanlarda seminerler, sergiler, konserler, konferanslar tertiplemek, kitaplıklar kurmak gibi çeşitli görevleri olduğu dernek tüzüklerinde açıkça belirtilmiştir. Dolayısıyla dernekler, bu amaçlarla çeşitli eğlenceler organize edebilecek, Türk işçileri ve çocukları için Fransızca-Türkçe kurslar düzenleyebilecektir.⁵³³ Görülmektedir ki Türk dernekleri amaç olarak kendilerine

⁵³² Roanne Türk Kültür Derneği Arşivi, Dernek Kuruluş Klasörü, 2020, Lyon, Fransa.

⁵³³ Roanne Türk Kültür Derneği Arşivi, Dernek Tüzüğü, 2022, Lyon, Fransa.

geniş hedefler belirlemiştir. Bu amaçları gerçekleştirmek, derneklerin önceliği olmuştur. Tüzüklerde Türkiye ile bağların korunması, Türk kültürü ve anavatan vurgusu hep ön planda olmuştur. Türk Dernekleri bu yönüyle önemli misyonları üstlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda zamanla kitaplık kurmak, konserler tertip etmek, sergiler açmak sadece Fransa'da değil dönem Avrupa'sındaki tüm Türk derneklerinde yaygın olan bir aktiviteye dönüşmüştür. Bu aktivitelere sadece Türkler değil yabancılarda katılabilmişlerdir.⁵³⁴

Büyük ilgiyle takip edilen Türk dernek aktiviteleri, Türkler arasında birliği sağlamak açısından önemli katkılar sağlamıştır. Türk dernek tüzüklerinde özellikle derneklerinin kâr amacı gütmeyeceği, siyasi hiçbir amaç taşımadığı vurgusu ön plandadır. Tüzüklerde derneklerin yeri ve açık adresleri görünür şekilde yazılmıştır. Bu durumun nedeni daha önce ifade edildiği gibi “1 Temmuz 1901 Tarihli” Pierre Waldeck Rousseau Dernek Kanunu'nda derneklerin kurulması için zorunlu olan şartları karşılamak olarak gösterilebilir. Kanuna göre, bu şartlar yerine getirilmez ise zaten dernek kurulması mümkün değildir. Türk dernekleri tüzüğünde, derneklerin çeşitli yerlerde şubeler açma hakkı bulunmaktadır. Buradan hareketle kurulan dernek sadece bir şehirde faaliyet göstermemiş, istediği takdirde çeşitli şehirlerde şubeler açarak faaliyetler yürütebilmiştir. Türk dernekleri açısından bu durum onların kolaylıkla örgütlenmelerini sağlamıştır. Türk derneği tüzüklerinde derneklerin çalışma süresi olarak ise “süresi sınırsızdır” ifadesi ile süre sınırlaması kaldırılmıştır. Ayrıca Türk derneklerinin işleyişi ve üyeleri geniş şekilde tüzüklerde izah edilmiştir. Derneğe üye olabilmek için Türk uyruklu, 18 yaşını bitirmiş, medeni haklarını kullanabilir olma ve derneğe kayıt olduktan üç ay sonra üyeliğe kabul edilmiş şartı aranmıştır. Tüzükte Türk dernek üyeleri üç kategori olarak belirtilmiştir. Buna göre Türk işçi derneklerinde üç tip üyelik türü tanımlanmıştır. “Şeref üyeleri” olarak adlandırılan birinci üyelik, derneğin gelişmesine hizmet eden üyeler olarak tanımlanmıştır. Bu üyeler, aidattan muaf oldukları gibi toplanacak genel kurula katılabilecekleri belirtilmiş ancak oy kullanma hakkı verilmemiştir. İkinci üyelik türü olarak “Hayırsever üyeler” olarak belirtilen üyelerdir. Derneğin aidatlarını ödeyen ve bağışta bulunanlar olarak tanımlanmışlardır. Bu üyeler, genel kurula katıldıkları zaman oy kullanma hakları

⁵³⁴ Düsseldorf İşçi Derneği, **Mehmet Almanya'da Sergisi Davetiyesi**, 02.04.1977, Almanya.

bulunmamaktadır. Üçüncü ve son üyeler olarak belirlenen “*Aktif üyeler*” ise derneğin amacı için sürekli çalışan, yıllık aidatı ödeyen genel kurula katılıp oy kullanan üyeler olarak ifade edilmiştir.⁵³⁵ Görülmektedir ki “*Şeref üyeleri*” ve “*Hayırsever üyeler*” sembolik ve daha onursal bir kimlik taşımaktadır. *Aktif üyeler*” ise Türk derneklerinde en etkili üyeleri oluşturmaktadır. Bu üyeler tüm oturumlara katılabildikleri gibi oy kullanma hakkına da sahip olmuştur.

Ayrıca yine Türk dernek tüzüklerinde, derneğe üye olarak katılmak için dilekçe ile başvurmak, üye kayıt defterine yazılmak şartları bulunmaktadır. Bu defterlere derneğin aktif üyeleri, hayırsever ve şeref üyelerinin isimlerinin ayrı ayrı yazılması gerekliliği bulunmaktadır. Dernek üyeliğinin son bulma durumunu ise istifa veya ölüm haliyle ya da altı ay gibi bir süre aidat borcunu ödenmemesi, onur kırıcı bir suç işlenmesi, bölücü ve siyasi faaliyetler yapılması durumunda ancak mümkündür. Yine derneğin amacına ve yönetim kurulu kararlarına aykırı davranışlarda bulunma halinde de dernek üyeliğinden üyenin silineceği açık şekilde belirtilmiştir. Özellikle “*bölücü ve siyasi faaliyetler yapılmaması*” hükmü Türk dernek kurucuları tarafından özellikle seçilmiş ve karara bağlanmıştır. Çünkü dönem Avrupa’ında Türk işçiler arasında ideolojik faaliyetler oldukça yaygın olduğundan, bu durum alınan bir tedbiri ifade etmektedir. Türk Dernek gelirleri, üyelik aidatları, devletin ve vilayetlerin, belediyelerin yardımları şeklinde olmuştur.⁵³⁶ Türk dernekleri özellikle üyelik aidatlarının toplanmasına önem göstermiş, dernek giderlerini bu yollarla karşılamaya çalışmıştır. Bazen üye azlığı çeşitli zamanlarda dernekler için zorluklar oluşturabilmiştir. Zaten resmi olarak da bağışlar ve aidatlar dışında derneklerin gelir elde etmesi ve amacı dışında mal edinmesi “1 Temmuz 1901 Tarihli” Fransa dernekler yasası kapsamında daha önce belirtildiği üzere yasaktır. Türk işçi dernekleri tüzüğünde derneklerin toplanış biçimleri de mevcuttur. Türk derneklerinin toplanma ve yönetsel konuları ile ilgili birtakım şartlar aranmaktadır. Genel kurulun yılda bir defa ancak yönetim kurulunun aldığı kararla toplanabileceği belirtilmiştir. Genel kurul toplantılarında, üyelerinin yarısından bir fazlasının hazır bulunması gerektiği, çoğunluk sağlanamaz ise sayının bir dahaki toplantıya aktarılacağı, yine aynı durum yaşanırca çeşitli görüşmeler yapılabileceği belirtilmiştir. Tüzüğün değişmesi için 2/3

⁵³⁵ Roanne Türk Kültür Derneği Arşivi, Dernek Tüzüğü, Roanne, Lyon, s.1-2

⁵³⁶ Roanne Türk Kültür Derneği Arşivi, Aynı yer.

çoğunluk şartı koşul olarak belirlenmiştir.⁵³⁷ Buradan yola çıkarak büyük çoğunluk sağlanmadığı müddetçe, Fransa'daki Türk derneklerinde tüzüğün değişmesinin mümkün olamayacağını söylemek mümkündür.

Yukarı da verilen tüm bilgilerden hareketle Fransa'da kurulan Türk işçi dernekleri Fransa'daki mevcut “1 Temmuz 1901 Tarihli” kanun doğrultusunda kurulmuş olup gerek tüzükleri gerekse faaliyetleri bu kanun çerçevesinde olmuştur.

3.2.1. Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği (FTİB)

1969 yılıyla birlikte Fransa'ya yerleşen Türk işçileri ilk yıllarda kopuk ve habersiz yaşamışlardır. Çoğunun Fransızca bilmemesi, birbirlerinden haberdar olma sürecini de doğal olarak zorlaştırmıştır. Bu yüzden Türk işçilerin kendi aralarında örgütlenmeleri ve birlik kurmaları gecikmiştir. Fransa'daki Türk işçilerin ilk defa bir birlik kurma girişimleri 1973 Nisan'ında mümkün olmuştur. Fransa'daki Türk işçilerin ilk örgütlenmesi olan “Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği” adlı birlik böylece kurulmuştur. Birliğin kuruluş haberi Türkiye'deki gazetelerde pek ilgi görmemiş, ancak birkaç ay sonra Fransa'daki işçilerle ilgili haber yapan gazete köşelerinde yer almıştır. Oysaki Fransa'daki Türk işçilerin ilk örgütlenmesi olması açısından Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği önem arz etmekte ve haber değeri taşımaktadır. Ancak anlaşılmaktadır ki Fransa'daki Türk işçi örgütlenmeleri Türk medyasının nedense dikkatini çekmemiştir. Ancak aylar sonra çıkan haberde Fransa'daki Türk işçilerin birkaç ay önce Fransa'daki diğer yabancı işçiler gibi bir birlik kurmak için harekete geçtiği, Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği adlı ilk birliklerini kurdukları belirtilmiş, birliğin ayrıca çeşitli bültenler yayınladıkları da ifade edilmiştir.⁵³⁸ Türk medyasının ilgisizliğinin nedeni olarak Fransa'daki Türk işçilerin Almanya'daki Türk işçilerden daha az dikkat çekmesi durumu gösterilebilir. Fransa'daki Türk işçileri bu durumdan sürekli rahatsız olmuş, yeterince Türk basınında yer bulmadıklarını ifade etmişlerdir.

Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği Fransa'da geçerli daha önce ifade ettiğimiz “1 Temmuz 1901 Numaralı Kanun” ve “19 Ağustos 1901 Sayılı Kararname'ye”

⁵³⁷ Roanne Türk Kültür Derneği Arşivi, Dernek Tüzüğü, Roanne, Lyon, s.1-2.

⁵³⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Ağustos 1973.

uygun olarak kurulmuştur. Birlik kendi çıkardığı yayınlarında kurulduğu zaman, tahminlerine göre Fransa’da yaklaşık 30 bin Türk yaşadığını belirtmiştir.⁵³⁹ Oysaki önceki bölümlerde belirtmiş olduğumuz üzere sadece İş ve İşçi Bulma Kurumu eliyle 1973 yılına kadar gönderilen resmi Türk işçi sayısı 40 bini geçmiştir. Fransız rakamlarıyla birlikte bu sayı daha da artmıştır. Anlaşılmaktadır ki birlik 1973 yılına kadar Türk işçilerinin tam sayısı hakkında net bilgi sahibi olamamıştır. “*Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği*” yönetim kurulu, denetleme ve onur kurulu olmak üzere üç kuruldan oluşmuştur. Yönetim kuruluna dernek başkanı olarak Ali Gündoğdu, başkan yardımcısı Mustafa Kültürel, sekreter Şemsettin Balcı, sayman Beşir Mete, hukuk kolları başkanlığına İsmail Tüm, teşkilatlanma kolu başkanlığına Salih Önem, sosyal ve kültürel kol başkanlığına ise Müslüm Güler seçilmiştir. Denetleme kurulunda Ali Öney, Mustafa Hekimoğlu, Şaban Alemdar yer alırken, onur kurulunda ise Enver Sarıkan, Cemal Turan, Hüseyin Alemdar gibi isimler bulunmaktadır.⁵⁴⁰ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği görüldüğü üzere kalabalık bir kadro ile kurulmuştur.

Birliğin çıkardığı bültenlerinin ilk sayısında derneğin kuruluş amacı şu şekilde anlatılmıştır: “*Önce konuşuluyordu. Deniliyordu ki ‘işçiler birleşsin, işçilerin bir yeri yok, işçi birliği lazım’. Yalnızca söyleyip durdular. Diyorlardı ki “işçiler kültürsüz, cahil, hiç bilgileri yok, bir araya gelemesler, onlar bir dernek yönetemezler” Ne oldu sonunda arka arkaya toplantı yaptık ve birleşiverdik. Şimdi her gün yeni yeni arkadaşlar üye oluyor. Paris’in yüz kilometre ötesinden arkadaşlar geliyor...*”⁵⁴¹ Anlaşılmaktadır ki derneğin kuruluşu hiçte kolay olmamıştır. Zaman zaman Türk işçiler arasında görüş ayrılıkları oluşmuş ve çatışmalar yaşanmıştır. Birlik üyeleri arasında ön yargılı kişiler bulunmuştur. Ancak tüm zorluklara rağmen birlik bu şartlar altında kurulabilmiştir. Birlik, bir işçi sendikasının yapacağı vazifeleri yapamayacaklarını bildiklerini ancak işçilerin kendilerine ait problemlerini bu birliğin anlayabileceğini ve çözebileceğini düşünmüştür. Birlik, Türk işçilerinin Fransız hükümetiyle ilgili evrakları doldurmakta zorlandıklarını, işyerlerinde dil bilmediklerinden bazen ellerine bir kâğıt ulaştığında ne anlama geldiğini anlamadıklarını ifade etmiştir. Bu düşünceyle Türk işçilerinin Fransızca karşısında

⁵³⁹ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Dergisi**, S.1, Paris, Mayıs 1973, s.1-9

⁵⁴⁰ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Dergisi**, S.2, Paris, Haziran 1973, s.1-3

⁵⁴¹ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Dergisi**, S.1, Paris, Mayıs 1973, s.2

acizliklerine dikkat çekmiştir. Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği sayesinde bu sorunların üstesinden gelineceğini düşünmüştür. Birlik böylece Türk işçilerine gelen Fransızca yazıları birlikten birine okutabileceklerini, başları sıkıştığında dostluk ve arkadaşlığa ihtiyaçlarına bu birliğin fazlasıyla karşılık verebileceğini yayınlarında beyan etmiştir.⁵⁴²

Görülmektedir ki birliğin ifade ettiği sorunlar aslında Türk işçilerin yıllardır Fransa'da yaşadıkları çeşitli sorunların özeti gibidir. Yabancı bir ülkede dil bilmeyen Türk işçileri en kolay işlerini bile yürütmekte oldukça zorlanmışlardır. Bu yüzden Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği kurulduğunda beklentilerde oldukça yüksek olmuştur. Birlik ilk kurulduğunda Paris çevresinde örgütlenmiş ve faaliyet yürütmüştür. Paris'in yakın mesafeleri bile birlik faaliyetleri için uzak bir mesafe olarak görülmüştür. Birliğin çıkardığı yayınların birinde, Paris'in 100 kilometre ötesinden Türk işçilerinin birliğe gelmesi karşısında birlik üyeleri şaşırmıştır. Bu durum Paris'ten yüzlerce kilometre uzağa hatta başka eyaletlere gönderilmiş olan Türk işçilerinin ilk başlarda birlikten haberdar olmadıkları tezini desteklemektedir. Görülmektedir ki Fransa gibi büyük bir coğrafyada, dönem şartları içinde Türk işçiler arasında haberleşmek kolay olmamıştır. Dolayısıyla ifade edilebilir ki Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği ilk kurulduğunda faaliyet alanı oldukça sınırlı kalmıştır.

Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği kurulduktan kısa bir süre sonra 3 Mayıs 1973 tarihinde, Paris'teki Türk Büyükelçiliği'ne mektup yazarak görüşme talebinde bulunmuştur. Böylece Türk Elçiliğiyle görüşülerek birliğe daha kurumsal bir kimlik kazandırılmak istenmiştir. Birliğin talepleri Türk temsilcilikleri tarafından olumlu karşılanmış, birlik temsilcileri ile Türk temsilcilikleri bir görüşme gerçekleştirmiştir. 17 Mayıs'ta Türkiye'nin Fransa Konsolosu Tahsin Özer birliğe hayırlı olsun mektubu göndermiştir.⁵⁴³ Anlaşılmaktadır ki Türk basının ilgisizliğine karşın ülkedeki Türk temsilcilikleri Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği'nin kurulmasına kayıtsız kalmamıştır.

Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği ilk başta daha çok bir araya gelme, birbirinden haberdar olma, eğlenme, günlük hayatta yaşanan sorunlara çözüm arama,

⁵⁴² Aynı yer

⁵⁴³ Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.1, Paris, Mayıs 1973, s.9-20.

dil, tercüme işlerini yürütme gibi amaçlar taşımıştır. Birliğin yayınlarında bu amaçlar sıklıkla yinelenmiştir. Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği bünyesinde amaçlarına göre çeşitli bürolar ve kollar oluşturulmuştur. Yayın bürosu, hukuk bürosu, tercüme, sosyal işler ve kültür kolu gibi oluşumlara birkaç örnek olarak gösterilebilir. Bu kol ve bürolar birçok kültürel ve sosyal işlere imza atmışlardır. Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği kurulduktan kısa bir süre sonra üyeler arasında sohbet amaçlı toplantılar düzenlemiş, çeşitli eğlenceler organize etmiştir. Böylece üyeler arasında samimi bir ortam oluşturulmaya çalışılmış, karşılıklı sorunlar tartışılmıştır. Ancak birliğin bir yeri olmaması, maddi imkanların yetersiz oluşu ve üye sayısının azlığı faaliyetlerin yürütülmesine çoğu zaman engel oluşturmıştır. Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği kurulduğunda birlik faaliyetlerinin yürütüleceği bir yer kiralanamamıştır. Birlik, adres ve toplanma yeri olarak Paris'te eğitim için bulunan Türk öğrencilerin kurduğu "UETF 6, Place St.Michel 75006 " numaralı adresteki *Türk Öğrenci Birliği*'nin mevcut lokalini kullanmıştır.⁵⁴⁴ Kiraların yüksekliği ve aidatların yeterli olmayışı birliği bu yola sevk etmiştir. Görülmektedir ki Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği kurulduğunda yeni bir bina tutacak kadar maddi olanaklara sahip olmamıştır. Çünkü henüz yeterli üye sayısına ulaşmayı başaramamış, sesini Fransa'nın her yerine duyuramamıştır.

Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliğine yer sağlama ve tercüme işlerini yürütme konusunda Paris'te üniversite okumak için bulunan Türk öğrencilerinin katkısı oldukça büyük olmuştur. Birliğin dil sorunlarına çözüm getireceğini düşünmesi aslında bu nedenledir. Çünkü Türk öğrencileri, Fransa'ya okumak için önceden gelmiş ve Fransızca'yı iyi derecede öğrenmişlerdir. Dolayısıyla zorluk yaşayan Türk işçileri, çeşitli evraklar ve ülkedeki resmi formalitelerde Türk üniversite öğrencilerine sıklıkla kullanmıştır. Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği kurulduktan bir süre sonra örgütlenme faaliyetlerine başlamıştır. Fransa'nın çeşitli şehirlerindeki Türk işçilerle temas kurmanın yollarını aramıştır. Böylece teşkilatlanmaya çalışmıştır. Birlik ilk teşkilatlanmasını Kuzey Fransa'nın Lille şehrinde bir şube açarak yapmıştır. Gerek bu şubede gerekse birlik merkezinde öğleden sonraları Türk işçilere yönelik Fransızca dil kursları düzenlenmiştir.⁵⁴⁵ Açılan kurslar her yerde oldukça dikkat çekmiş, katılım

⁵⁴⁴ Aynı yer.

⁵⁴⁵ Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği, *İşçi Birliği Bülteni*, S.3, Paris, Ağustos 1973, s.1-2.

oranı yüksek olmuştur. Bu durum, derneğin Türk işçiler arasında olumlu karşılandığının göstergesidir.

Kurulduğunda oldukça ses getiren birlik, ilerleyen süreçlerde duraklamaya başlamıştır. Üye aidatlarının toplanamaması, maddi sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Böylece birliğin düzenli olarak çıkarmaya başladığı bültenleri, aylık yerine iki aylık olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Bu durum, yaşanan ekonomik sıkıntıların çok ciddi düzeye ulaştığını göstermektedir. Yönetim kurulu 10 Şubat 1974 tarihinde aldığı kararla, birlik üyesi olmayan ve aidat ödemeyen Türk işçilerin yardımına koşulmayacağını belirtmiştir. Anlaşılmaktadır ki ekonomik sorunlar ciddi mesele haline gelmiştir. Derneğin ekonomik durumunun ne kadar kötü olduğuna bir örnek vermek gerekirse Fransa'nın İslle şehrinde iki yüz Türk işçisi derneğin bir şubesini açmak için yönetimle diyaloga geçmiş ancak dernek yönetim kurulu yol parası bulamadığından bölgedeki Türk işçilerle görüşmeye gidememiştir.⁵⁴⁶ Anlaşıyor ki birliğin teşkilatlanmasını tamamlaması, ekonomik koşullar altında mümkün olmamıştır. Ayrıca ekonomik sorunlar dışında dernek üyeleri arasında fikir çatışmaları da başka bir sorun olmuştur. Birliğin üyeleri arasındaki bu çatışmalar, derneğin faaliyetlerini her seferinde gölgelemiştir. Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği zaman zaman yayınlarına ara vermiş, toplanmakta birtakım sorunlar yaşamış olsa da 1987 yılına kadar Fransa Türkiye İşçiler Birliği olarak bir üst isim ve örgüt olarak var olmaya devam etmiştir. Bu dönemde birliğin genel başkanının Kasım Yeşilgül olduğu bilinmektedir. Birliğin 1987 tarihinde işçi sorunları üzerine Fransa'da toplantılar ve forumlar gerçekleştirdiği, Fransa'da Türk işçileri temsil etmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁴⁷ Fransa'da ilk işçi derneği olan Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği bu açıdan bir ilki oluşturmuş, Fransa'daki Türk işçilerin sesi olmuştur.

3.2.2. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF)

Fransa'ya göç eden Türk işçileri ilk başlarda daha çok Almanya'daki Türk işçilerle birlikte hareket etmişlerdir. Almanya'daki Türk işçilerin önderliğinde kurulan daha çok sol görüşlü Türk işçi federasyon ve birliklere Fransa'daki Türk işçilerde katılmışlardır. Zaman zaman federasyonlara gönderdikleri temsilcilerle bu birliklerin

⁵⁴⁶ Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.6, Paris, Şubat-Mart 1974, s.1-2.

⁵⁴⁷ **Türkiye Postası Gazetesi**, Duisburg, Almanya, 13 Şubat 1987.

Fransa şubesi olarak faaliyet göstermişlerdir. Aynı zamanda Fransa’da Türk işçilerin kurduğu dernekler, bu federasyonlara üye olmuştur. Fransa’da Almanya merkezli Türk işçi federasyonları çeşitli işçi temsilcilikleri açmış, Fransız işçi örgütleriyle birlikte hareket etmişlerdir. Avrupa’da Almanya merkezli kurulan bu federasyonların başında Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nu (TDF) görmektedir. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun kuruluşu bazı raporlarında 2 Nisan 1974 tarihi olarak geçmektedir.⁵⁴⁸ Ancak 10 Nisan 1975 yılında çıkan federasyon gazetesi 15-16 Haziran 1974’de resmi olarak 15-20 Türk derneğin katılımıyla Federasyonunun kurulduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁹

Almanya’nın Essen şehrinde kurulan federasyonun resmi tüzüğünün kabul edilmiş tarihi ise 15 Haziran 1974’tür.⁵⁵⁰ Dolayısıyla tüzüğün kabul edilmiş tarihi daha doğru olacağı için federasyonun kuruluş yılı olarak bu tarih kabul edilebilir. Federasyon, tüm Avrupa’daki dağınık halde bulunan Türk derneklerini ve Türk işçilerini bir tek çatı altında toplamayı amaçlamıştır. Federasyon fikri olarak ilk defa 27 Ekim 1973 tarihinde Frankfurt’ta Düsseldorf, Paderborn, Recklinghausen, Gelsenkirchen, Münih, Berlin, Darmstadt ve Frankfurt’taki Türk işçilerin katıldığı bir toplantıda gündeme gelmiştir. Bir araya gelen Türk işçiler örgütleri olmadığından ve dağınıklığından şikâyet etmişlerdir. Avrupa’daki bütün Türk işçileri kapsayacak bir üst birlik kurma fikri gündeme gelmiştir. Böylece ortaya atılan bu fikir Frankfurt’taki Türk işçilerin çıkardığı “İşçi Gazetesi” yoluyla işlenmiş ve bu şekilde federasyon hayata geçmiştir.⁵⁵¹

Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu kurulduğunda yönetim kurulu başkanlığına Ertan Abalı, sekreterliğe Bülent Dinçer, saymanlığa Alattin Salıncaklı seçilmiştir.⁵⁵² Federasyonun kuruluş amacı tüzüğünde şu şekilde

⁵⁴⁸ Raporda 1 Nisan 1975 yılında yapılan merkez kurulu toplantısında yarın için federasyonun kuruluşunun birinci yılını doldurduğu ifadesinden yola çıkarak federasyonun kuruluş yılı olarak 2 Nisan 1974 tarihi olarak kabul edilmiştir. **BKZ.** Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Dördüncü Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 1 Nisan, 14 Haziran 1975, s.1

⁵⁴⁹ **İşçi Gazetesi**, 10 Nisan 1974.

⁵⁵⁰ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Tüzük**, s.1-2, **Tüstav Arşivi Yabancı işçiler Klasörü**

⁵⁵¹ **İşçi Gazetesi**, 10 Nisan 1974.

⁵⁵² Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Birinci Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 15 Haziran, 17 Ağustos 1974, s.2

verilmiştir: “Demokrasi: ırk, dil, din, milliyet, cinsiyet vb. ayrımı gözetmeksizin en kalabalık ve en yoksul sınıfların ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel bakımlardan örgütlendiği ve gelişip güçlendiği düzen olmalıdır” anlayışından yola çıkarak; Avrupa’da çalışmakta olan Türkiyeli işçilerin kurmuş oldukları dernek ve benzeri kuruluşları bir araya getirmek ve çalışmalarını düzenlemek; Avrupa da çalışmakta olan Türkiyeli işçilerin ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlarının çözümüne yardımcı olur, işçileri uyarır ve bilinçlendirir, aralarında dayanışmayı sağlar...”⁵⁵³ Görülmektedir ki federasyon Türk işçilerin sesi olmayı ve onları bir çatı altında toplayarak sorunlarına çözümler üretmeyi ilke edinmiştir. Bu şekilde Avrupa’da Türk işçilerin haklarını koruyacak bir güce dönüşmeyi amaçlamıştır. Federasyonun en yüksek yetkili organı genel kurul olmuştur. Genel kurul her yılın üç ayı içerisinde toplanmayı amaçlamıştır. Avrupa’da ki her Türk derneğinden üye sayılarına göre iki ve yedi arasında değişen delegesini kurul toplantılarına göndermesi kararlaştırılmıştır.⁵⁵⁴ Böylece sadece Almanya merkezli olmayıp tüm Avrupa’daki Türk işçilerin temsilcileri ile düzenli olarak toplantı yapılması ve alınan kararların tüm ülkelerde tatbiki amaçlanmıştır. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu genellikle etkinliklerini Almanya’nın Essen ve Münster şehirlerinde sürdürmüştür. Federasyon işçilere dil kursları açmak, işçilerin ev sorunlarına çözüm üretmek, işçilerin aydınlatılması için tiyatro, konser, sergi, gezi ve yayın gibi faaliyetler yürütmüştür. Federasyon Almanya’da Türkiye’den getirdiği halk sanatçılarıyla Gelsenkirhen, Regensburg, Düsseldorf, Karlsruhe gibi şehirlerde konserler vermiştir.⁵⁵⁵ Federasyon, kültürel aktiviteleri daima etkili bir yol olarak kullanmıştır. Özellikle yoğun tempodan yorulan, vatan hasreti çeken Türk işçiler üzerinde Anadolu’dan getirtilen Türk sanatçıların düzenlediği bu konserler oldukça etkili olmuştur. Yine federasyonun bünyesinde kurulan kütüphaneler sayesinde Avrupa’nın en ücra köşesine posta ile kitaplar ödünç olarak gönderilmiştir. Kitaplar birçok şehirde ve ülkede Türk işçiler tarafından okunmuştur. Bu durum dönem içinde

⁵⁵³ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Üçüncü Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 12 Ekim, 22 Aralık 1974, s.5

⁵⁵⁴ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Tüzük**, s.1-2, **Tüstav Arşivi Yabancı İşçiler Klasörü**

⁵⁵⁵ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Üçüncü Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 12 Ekim, 22 Aralık 1974, s.5

oldukça dikkat çekici olmuştur. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu'nun bir kütüphanesine kayıtlı bazı mevcut kitaplar ve yazarları aşağıdaki gibidir.⁵⁵⁶

Tablo 4. Yazarlar ve kitaplar

YAZARLAR	KİTAPLAR
1-Dr.H. Kıvılcımlı	Kısaca Marksizm Düşünüşü, Devrim Tarihi
2-Sabahattin Ali	Kağnı, Ses, Değirmen
3-Bekir Yıldız	Kara Vagon, Kaçakçı Şahan
4-Fakir Baykurt	Efkâr Tepesi, Yılanların Öcü, Tırpan
5-Kerim Korcan	Tatar Ramazan
6-Nazım Hikmet	Memleketimden İnsan Manzaraları
7-Aziz Nesin	Gol kralı
8-Kemal Tahir	Yorgun Savaşçı
9-John Steinbeck	Bitmeyen Kavga
10-R.N. Rozaliev	Türkiye Sanayi Proletaryası
11-S. Daskalof	Büyük Mücadele
13-George Kramer	İrlanda Sorunu

Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu'nun yukarıda kütüphanesindeki kitap listelerine bakılınca federasyonun benimsediği fikirler hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Kütüphane listesinden verilen örneklerden bu kitapların çoğunluğunun sosyalizm, işçi sınıfı, ezilen işçi, emek ile ilgili kitaplar olduğu görülmektedir. Birçok işçinin ilkokul mezunu bile zor olduğu dönemde Türk işçilerinin kitap okumalarını teşvik edilmesi dikkat çekici olmuştur.

Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu sadece kültürel aktiviteler yapmamış işçiler için sloganlar, şiirler ve marşlarda⁵⁵⁷ kaleme almıştır. “İşçiyiz Güçlüyüz Faşizme Karşıyız”, “İş-Ekmek-Hürriyet” gibi işçi dünyasını yansıtan kavramlarla oluşturulan bu sloganlar çeşitli platformlarda oldukça çok

⁵⁵⁶ Tüstav Arşivi,Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu, Kütüphanesi Listesi, ATTF Kitaplığı Dosyası.

⁵⁵⁷ “Kalk İşçiler, kalk vatandaş
Haykır sesin duysun kardaş
Biz bu vatan için savaş
Yaptık daha yapacağız
Haydi haydi yapacağız”

Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Üçüncü Genel kurul Toplantısı**, Almanya, Nisan 1976, s.1.

kullanılmıştır. Yine bu sloganlar çeşitli dillere de çevrilmiştir. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu tarafından çıkarılan yayınlardaki şiirlerden bazılarının Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği'nin çıkardığı *İşçi Birliği Bülteni* ile aynı şiirler olması, federasyonla Fransa'daki Türk işçilerin sıkı bağlarının olduğunun göstergesidir.⁵⁵⁸ Yine Federasyonun birtakım bildirilerinde Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği'nin isminin olması Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği'nin federasyonla birlikte hareket ettiğinin açık göstergesidir. Federasyon, sadece işçi sorunlarıyla ilgili şiirler, yayınlar yapmamıştır. Çeşitli zamanlarda konjonktüre ve işçilerin sorunlarına yönelik dönemin Türkiye Cumhuriyeti temsilcilerine çeşitli mektuplar yazmıştır. Federasyon 16 Temmuz 1974 tarihinde dönemin Türkiye Çalışma Bakanı Önder Sav'a, 14 Ağustos 1974'te Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit'e, 27 Şubat 1976'da Türkiye Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e olmak üzere üç mektup göndermiştir. Dönemin Türkiye Çalışma Bakanı Önder Sav'a yazılan mektupta, Alman hükümetinin gündeminde olan ve çocuklarını yanına almamış işçilere çocuk yardımı yapmayacağına dair kanun teklifinden duyulan şikâyetler dile getirilmiştir. Türk işçilerin yaklaşık %70'inin çocuklarını yanına almadığı belirtilmiştir. Geçmiş iktidarların "*eti senin, dövizi benim*" yaklaşımıyla Avrupa'daki bir milyon işçiyi terk ettiği üzerinde durulmuş, işçi haklarının pazarlık konusu yapılmaması ve derhal bu haksızlığın önlenmesi talep edilmiştir.⁵⁵⁹ Başbakan Bülent Ecevit'e yazılan mektupta ise federasyon ilk olarak Kıbrıs Sorunu'nun devam ettiği günlerde böylesine bir mektup yazmak istemediği vurgusunu yapmıştır. Çalışma bakanlığına gönderilen mektuba değinilmiş, herhangi bir cevap alamadıklarını belirtilmiştir. Çocuk parası kanunun Alman parlamentosunda onaylandığı ve kanunlaştığı anlatılmıştır. Yine Alman hükümetinin işçilerden aldığı vergilerin arttırdığına ve sadece bir çocuk için ödeme yaptığından söz edilmiştir. Yurt dışındaki işçilerin 1972 yılı istatistiklerine göre yarıdan fazlasının çocuklarının Türkiye'deki okuduğu belirtilmiş, bu durumda çocuk yardımından faydalanmadıkları için bir çare bulunması gerekliliği ifade edilmiştir. Ayrıca Avrupa'daki ülkelerinin işçileri evlerine geri göndermek istediği ve resmi işlerde dil bilmeyen işçilere zorluk çıkardıkları anlatılmıştır. Dil bilmeyen bazı

⁵⁵⁸ "*Efendiler beyzadeler
De bakalım vurun bizi*"

Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), *Aynı yer*

⁵⁵⁹ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Önder Sav Mektubu**, Almanya, 16.07.1974.

işçilerin “*sizi de paranızı da Allah kahretsin diyerek*” memleketlerine geri döndüğü ifade edilmiştir. Almanya’yla yakın bir zamanda masaya oturacak Türkiye temsilcilerinin işçilerin hakları konusunda taviz vermemesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁶⁰

Görülmektedir ki daha önce belirtildiği üzere çocuk parası işçiler arasında büyük bir problemi teşkil etmiştir. Türk işçilerin göç ettiği ülke kanunları işçilerin sadece yanındaki çocuklarına sosyal destek ve yardımlardan faydalanmayı şart koşturmuştur. Türk işçileri bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur. Türk işçilerin gerek Almanya gerekse de Fransa’ya giderken daha önce izahı verildiği üzere çocuklarının hepsini yanında götürmemiştir. Dolayısıyla durum büyük bir soruna dönüşmüş ve sosyal güvenlik sözleşmelerinde sıkça gündeme gelmiştir.

Yurtdışındaki Türklerle ilgili federasyon mektupları çeşitli tespitler yapmıştır. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e bahsi geçen iki mektuptan iki yıl sonra yazılan mektupta Milliyetçi Hareket Partisi’nin yurtdışı faaliyetlerinden söz edilmiş, yurtdışında bu parti üyelerinin yapılandığı, Alman hükümetinin buna seyirci kaldığı ve parti üyelerinin saldırgan tavırlarından Türk işçilerinin rahatsızlığı dile getirilmiştir.⁵⁶¹ Anlaşılmaktadır ki Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyon’u Türkiye siyasetiyle yakından ilgilenmiştir. Federasyon yurt içinde ve yurt dışında birçok bildiri sunmuş, yardım kampanyaları düzenlemiştir. Bu bildiri ve kampanyaların genellikle çocuk parası ve Kıbrıs sorunu üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Federasyon Adalet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin Amerika Birleşik Devletleri taraflısı olduğunu iddia etmiştir. Kıbrıs’taki olayların sorumlusunun Amerika Birleşik Devletleri olduğu fikrini savunmuş, Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerin Ecevit’in Kıbrıs Harekâtını desteklediğini vurgulamıştır.⁵⁶²

Buradan hareketle söylenebilir ki federasyon yoğun bir şekilde sosyalist fikirler taşımakta, Türkiye siyasetine zaman zaman yön vermeye çalışmaktadır.

⁵⁶⁰ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Bülent Ecevit Mektubu**, Almanya, 14.08.1974.

⁵⁶¹ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Fahri Korutürk Mektubu**, Almanya 27.02.1976.

⁵⁶² Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Kıbrıs Bildirisi**, Almanya. Tarih belirtilmemiş bildirinin ancak Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), Birinci Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporunda geçtiğimiz dönemde yayınlandığı belirtilmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs olaylarının yaşandığı 1974 olduğunu söylemek mümkündür.

Görülmektedir ki Federasyon sadece işçi sorunlarıyla ilgilenmemiş, Türkiye'nin aktif siyasetine dahil olmaktan kaçınmamıştır. Ayrıca bu bağlamda Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu'nun üzerinde durduğu ve işlediği konulardan biri yurtdışındaki Türk işçilere Türkiye'de yapılacak seçimlerde oy kullanma hakkı talebi olmuştur. Özellikle federasyon yurtdışında bir milyondan fazla seçmenin oy kullanma hakkının Yüksek Seçim Kurulu'nun görmezden geldiği ve gerekçe olarak sunduğu teknik yetersizliğin oy kullanmak için engel teşkil etmediğini savunmuştur. İstenildiği taktirde yurtdışındaki işçiler için Türk elçiliklerinde kurulacak sandıklar yoluyla oy verilebileceği önerisini sunmuştur. Anadolu'da en ücra köylerde bile oy kullanılırken Avrupa'nın merkezinde bunun pekâlâ mümkün olacağını ifade etmiştir. Federasyon oy hakkı talebiyle memleket idaresinde söz sahibi olmak istemiş, Avrupa'da imza kampanyaları düzenlemiştir. Türkiye'den telgraf ve mektuplarla taleplerde bulunmuştur. Özellikle bu bağlamda yapılan kampanyalarda, Avrupa'daki Türk birliklerinden ziyade Fransa'daki Türkiye İşçiler Birliği'nin isminin ayrı olarak belgelere yazılması, Federasyonun Fransa'daki Türkiye İşçiler Birliğiyle bağlarının ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyon'u kurulduktan kısa süre sonra, Hollanda'yla görüşmeler yapmıştır. Fransa, İsveç gibi ülkelerdeki Türk işçilerle yakın ilişkiler kurmuştur. Ülkelerde açtığı temsilcilikler derneğin genel kurul toplantılarına aktif olarak katılmıştır. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu'nun Fransa'daki temsilciliği Paris'te "*Türkiyeli İşçiler Komitesi*" ismiyle çalışmalar yürütmüştür. Federasyon'unun çalışma raporunda Paris'teki temsilcilikle oldukça sağlıklı ilişkileri olduğu belirtilmiştir.⁵⁶³ Temsilcilik, Fransa'ya dokuz kilometre mesafedeki Bobigny komününde F.J.T 24 Rue Karl Marx 930000 adresinde kurulmuştur. Temsilci olarak N.Gemrik seçilmiştir.⁵⁶⁴ Bobigny Belediyesi Fransa'nın en eski işçi ve demokratik belediyesi unvanını taşımaktadır.⁵⁶⁵ Bu açıdan burada temsilciğin kurulması tesadüf olmamıştır. Belediyenin Türk işçilerine desteği bu yönüyle büyük olmuştur. "*Türkiyeli İşçiler Komitesi*", Fransa'da Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu'nu işçiler arasında tanıtmak için Türk geceleri düzenlemiş, resim ve

⁵⁶³ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Birinci Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 15 Haziran, 17 Ağustos 1974, s.4.

⁵⁶⁴ **İşçi Gazetesi**, 12 Aralık 1974.

⁵⁶⁵ **İşçi Gazetesi**, 11 Ocak 1975.

fotoğraf sergileri açmış, Türk sinemasından filmler gösterime koymuştur.⁵⁶⁶ Komitenin Fransa’da düzenlenen etkinliklerde aktif rol aldığı, Fransızlar tarafından bu komiteye oldukça saygı duyulduğu, federasyon raporlarından anlaşılmaktadır.⁵⁶⁷

Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun 1975 yılındaki dördüncü temsilciler kurulu toplantısında federasyonun 14 üye derneği ve bir yurtdışı temsilciliği olduğu ifade edilmiştir. Yurtdışı temsilciliğinin devamında yurtdışı faaliyetleri olarak sadece Fransa’da yapılanlardan söz etmesi nedeniyle bu yurtdışı temsilciliğinin Fransa “*Türkiyeli İşçiler Komitesi*” olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Federasyonun, diğer ülkelerdeki temsilcilerle ilişkileri bazı dönemlerde bozulsada Fransa temsilciliği ile bağlarını uzun zaman sürdürmeyi başardığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun, Fransa’da çalışmaları birçok yönde olmuştur. 1975 tarihinde Fransız işçilerin en büyük sendikası olan CGT’nin diğer sendikalarla ortak hazırladığı “Fransa’da yabancı işçiler” programına Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu imza atmıştır. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu temsilcisi “*Türkiyeli İşçiler Komitesi*” Yunan işçi sendikalarıyla iyi ilişkiler geliştirmiş, birlikte çeşitli aktivitelerde bulunmuştur.⁵⁶⁸ Bir örnek vermek gerekirse dönemde Kıbrıs sorunu nedeniyle oldukça gergin olan Türk-Yunan ilişkilerine rağmen temsilcilik, Yunan işçi sendikalarıyla oldukça ses getiren “Kıbrıs Haftası Etkinliği” düzenlemeyi başarmıştır.⁵⁶⁹ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu Fransız basınında da temsilcilik vasıtasıyla sık sık yer almıştır.⁵⁷⁰ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun 3.Genel Kuruluna davet üzerine Fransa’daki en ünlü işçi federasyonu olan “*Confederation General der Travail (CGT)*” konfederasyonundan bir temsilci katılmıştır. Konfederasyon temsilcisinin Fransa ile

⁵⁶⁶ Aynı Yer

⁵⁶⁷ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **İkinci Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 17 Ağustos-12 Ekim 1974, s.6.

⁵⁶⁸ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Dördüncü Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 1 Nisan-14 Haziran 1975, s.4 s.1-6.

⁵⁶⁹ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Üçüncü Genel Kuruluna Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 1 Nisan 1975, 21 Şubat 1976, s.8.

⁵⁷⁰ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **İkinci Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 1974, s.8.

ilgili sözleri yabancı ve Türk işçilerin Fransa'daki durumu hakkında ilginç tespitlere yer vermiştir.

İçişleri Bakanlığının rakamlarına göre 1 Ocak 1975 tarihinde Fransa'da yabancı emekçilerin aileleriyle birlikte toplam nüfusu 4 milyon 128 bin 312 kişiyi bulmuştur. Fransa'daki yabancı emekçiler arasında en başta ailelerle birlikte 371 bin kişiyle Cezayirli, arkasından 840 bin Portekizli, 582 bin İspanyol, 564 bin İtalyan, 302 bin Faslı, 162 bin Tunuslu, 79 bin Yugoslav, 75 bin Afrikalı ve 60 bin Türk gelmektedir.

Yabancı emekçilerin en zor ve ağır işlerde çalışarak en düşük ücretler aldıkları herkes tarafından bilinmektedir. İnşaat sektöründe çalışan toplam işçilerin yüzde 33'ü yabancı emekçidir. (Yani Fransa'da yapılan her üç binadan birisi yabancı emekçiler tarafından yapılmaktadır). Sağlık ve temizlik işlerinde çalışanların yüzde 28'ini, metal iş kolunda çalışanların yüzde 23'ünü yabancı emekçiler oluşturmaktadır.

1971 yılında İçişleri Bakanlığının yaptığı araştırmaya göre Fransa'daki yabancı emekçilerin meslekleri şöyledir: Yüzde 26,7'si emele, yüzde 40,1'i yani toplam yüzde 66,8'i kalifiye olmayan işlerde, yüzde 26,8'i kalifiye işçi, yüzde 3,6'sı bürolarda, yüzde 1,7'si tekniker, yüzde 1,1'i mühendis ve yüksek teknik eleman olarak çalışmaktadır.

Görülmektedir ki temsilcinin sözleri Türkler ve yabancı işçilerin Fransa'da mağduriyetlerinden bahsetmektedir. İnşaat gibi zor işlerde özellikle yabancı işçilerin çalıştırıldığını ve düşük ücret ödendiği vurgusu ön plandadır. Sözlerin devamında yaşanan durum ve uygulanan haksızlıklar ayrıntılarıyla verilmiştir.

Ayrımcılıkla yapılan haksızlıklar sayılmayacak kadar çoktur. Sadece birkaç tanesini sıralamaya çalışacağım. Mesela aile yardımları konusunda, 11 ayrı ülkenin işçisi, 11 ayrı çeşit muameleye tabii tutulmaktadır. Her birinin ülkesindeki çocukları için aldığı aile yardım parası Fransızlarınkinden daha az ve her ülkeye verilen çocuk parası birbirinden farklıdır.

İktidarın ve patronların uyguladığı bu ayrımcılıkla, 1973 yılında 1 Milyar 312 Milyon frank, 1974 yılında yabancı emekçilerin kendi ülkelerinde oturan 260 bin aile ve 829 bin çocuk için 1 Milyar 593 milyon frank ödenmemiştir. Böylece sadece üç yılda (1972-73-74) yabancı emekçilerin gecikmiş ücretlerinden en az 4 Milyar Frank çalınmıştır.

Bu para çeşitli yollardan patronların hizmetine ve hükümetin politikasını uygulayanların hizmetine verilmektedir. Mesela bu parayla beslenen Sosyal Faaliyetler Fonu, patronların kurduğu foyerleri geliştirme derneklerine, yabancı emekçileri ağırlama derneklerine bu parayı iletmektedir. Mesela, bu yabancı emekçileri ağırlama derneklerinden biri Lyon şehrinde. Dernek başkanı, Rhodiaceta şirketinin umum müdürü, başkan yardımcısı Berliet araba fabrikası personel şefi, genel müdürü bir aybay, diğer üyeler şirket ve banka temsilcileri ile müdürleri. Bu dernek Sosyal Faaliyetler Fonundan 1975 yılı için 360 Milyon frank yardım istiyor. Bunlar mı yabancı emekçileri ağırlamakla uğraşacaklar ?

Hükümet yabancı emekçilerin ailelerine gaz ve kömür yardımı vermeyi reddetmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütünün 59. Oturumunda aldığı karar rağmen, kalabalık ailelerin indirimli tren tarifelerinden yararlanmasını ve yabancı emekçi çocuklarına öğrenim bursu vermeyi reddetmektedir.

Bir yabancı emekçinin 60 yaşında emeklilikten yararlanması için, 1933'ten beri 43 sene Fransa'da çalışmış olması gerekmektedir. Bu, bir kaç özel durum hariç, yabancı emekçilerin emeklilikten yararlanamayacakları demektir.

Görülmektedir ki Fransa’da tüm yabancı işçiler başta olmak üzere Türk işçilerde oldukça zor durumdadır. Birçok haktan yoksun çalışmışlardır. Bunu Fransız işçi konfederasyonu temsilcisinin ifade etmesi daha anlamlı olmuştur. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun genel kurul kararları çoğunlukla Almanca ve Fransızcaya tercüme edilmiştir.⁵⁷¹ Federasyon için Fransa’daki Türk işçiler daima önem teşkil etmiş, alınan kararlar Almanca dışındaki ülkelerin diline çevrilmese de Fransızcaya özellikle çevrilmiştir.

3.2.3. Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu (ATTF)

Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu federasyon olmadan önce “Türk Toplumcular Ocağı” adıyla 26 Kasım 1967 tarihinde Berlin’de kurulmuştur. Kuruluş amacı tüzüğünde Federal Almanya’daki çalışan ve okuyan Türkleri bir araya getirmek ve toplumcu görüşü Türkler arasında yaymak olarak belirtilmiştir. Çalışan ve okuyan Türk kesiminin örgütlenmesi ocağın ilk amaçları arasında yer almıştır. Ocağın tüzüğünde, hiçbir kuruluşa üye olmadığı ve Türkiye’deki siyasi iktidarı ele geçirme veya müdahale etme gibi bir amaç taşımadığı ifade edilmiştir. Dönemde kurulan örgüt ya da birliklerin siyasi düşüncelerle daima zan altında kalmasından olsa gerek tüzükte böyle bir ifadeyle bu durumun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yine her fikirden öğrenci ve işçinin gönül rahatlığıyla ocağa üye olması sağlanmaya çalışılmıştır. Ocak ilk kurulduğunda sadece Almanya’daki Türk toplumunu temsil etmiş ancak ileride Batı Avrupa’daki Türk dernekleriyle birleşerek federasyon haline gelebileceği ihtimalini hesaplayarak bu durumu tüzüğünde belirtmiştir.⁵⁷²

Ocağı kuran üyelerin çoğunluğu işçilerden oluşsa da Almanya’daki Türk üniversite öğrencileri de ocak kurucuları arasında yer almıştır. Ocağın kurucuları arasında Doğu Perinçek gibi tanınan simalar vardır.⁵⁷³ Ocak 1968 yılında Almanya Köln’de Avrupa’nın çeşitli yerlerinden gelen dokuz toplumcu sosyalist işçi örgütünün birleşmesiyle büyük bir federasyona dönüşmüştür.⁵⁷⁴ İsmi değişmiş, Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu (ATTF) ismini almıştır. Federasyonun ilk genel

⁵⁷¹ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Dördüncü Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 1 Nisan-14 Haziran 1975, s.8.

⁵⁷² Türk Toplumcular Ocağı, **Türk Toplumcuları Ocağı Tüzüğü**, Berlin, 26.11.1967, s.1-3

⁵⁷³ Türk Toplumcular Ocağı, **a.g.e.**, s.5.

⁵⁷⁴ **Türkiye’de Kurtuluş Gazetesi**, Berlin, 18 Aralık 1970.

başkanlığını Ayhan Alpagut yapmış, ⁵⁷⁵ ikinci başkanlığını ise Metin Gür yürütmüştür.⁵⁷⁶ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu kurulduktan sonra tüm Avrupa’da seminer ve toplantılar yapmıştır. Avrupa’daki Türk dernekleri ve birliklerinin federasyona katılması için mücadele vermiştir. Fransa’daki Türk işçiler federasyonun daha ilk kurduğu yıllarda yakın alanında olmuştur. 13-14 Aralık 1970 yılında yapılan federasyonun ikinci genel kurul toplantısına Paris’ten bir işçi temsilci gurubu katılmıştır. ⁵⁷⁷ O dönemlerde henüz Fransa’da bir Türk işçi birliği yoktur. Bu açıdan Fransa’daki bu küçük Türk işçi gurubunun Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonuna temsilci göndermesi kendilerini bu birliğe yakın hissettiklerinin açık göstergesidir. Buradan hareketle federasyon ilk kurulduğunda Fransa’dan Türk işçilerin aktif olarak federasyonda yer aldıklarını söylemek doğru olacaktır.

Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu çeşitli zamanlarda Hollanda, Avusturya, Belçika’da seminerler düzenlemiştir. Bu amaçla Şubat 1974 tarihinde Paris’te Fransa Türk İşçiler Birliğiyle ve Fransa Türk Öğrenciler Birliğiyle bir araya gelmiş toplantılar gerçekleştirmiştir.⁵⁷⁸ Anlaşılmaktadır ki Fransa’daki Türk işçilerin ilk örgütlenmesi olan Fransa Türk İşçiler Birliği bir yandan Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu ile hareket ederken diğer yandan Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu ile de çalışmıştır. Bu iki federasyonla da ilişkilerini sıkıca sürdürmüştür. Bu durumun problem teşkil etmemesinin nedeni olarak, iki federasyonunda daha sosyalist fikirler benimsemesi ve dönemin işçi dünyasının bu kavramlara daha yakın olmasından ileri gelebileceğini söylemek mümkündür.

Avrupalı Türkiyeli Toplumcular Federasyonu 27-29 Aralık 1974 tarihinde Federal Almanya’nın Gelsenkirchen şehrinde 7. Kurultayını düzenlemiştir. Kurultay’a Federal Almanya’nın çeşitli şehirlerinden Hollanda, İngiltere, İsviçre, Fransa, Belçika ve İsveç’ten katılan iki yüz üye katılmıştır.⁵⁷⁹ Kurultayda özellikle yurtdışındaki

⁵⁷⁵ **Türkiye’de Kurtuluş Gazetesi**, Berlin, Aralık 1969, s.7.

⁵⁷⁶ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **ATTF Duyurusu**, Ocak 1970, Federal Almanya, s.1.

⁵⁷⁷ **Türkiye’de Kurtuluş Gazetesi**, Berlin, Ocak 1970, s.8.

⁵⁷⁸ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **ATTF 1974 Çalışma Programı**, Federal Almanya, 9 Ocak 1974, s.1-2.

⁵⁷⁹ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **Haber Bülteni**, Federal Almanya, Ocak 1975, s.1-15

işçilere Türkiye’de oy kullanma hakkı talep edilmiştir. Yine Belçika, Almanya gibi ülkelerde artan işsizlik ve Türk işçilerin işten çıkarılmaları, yurtdışındaki işçi çocukların anadilinde eğitimi konularına dikkat çekilmiş, kitap ve öğretmen talep edilmiştir. Fransa’da Türk işçilerin en kötü şartlarda çalışmaya zorlandıkları belirtilmiştir. Kurultaya Fransa’dan bir gurup misafir işçi ve öğrenci temsilcisi katılmıştır. Kurultayda tüzüğünün beşinci maddesine uygun olarak ilk defa Fransa’da Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonuna bağlı bölgesel bir çalışma gurubu kurulması kararlaştırılmıştır.⁵⁸⁰ Avrupalı Türkiyeli Toplumcular Federasyonu’nun tespit ettiği sorunlar ve beklentiler Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun tespit ettiği sorunlar ve beklentilerle neredeyse aynı olmuştur. Çünkü Türk işçilerin sorunları ve beklentileri, Türkiye’den talepleri neredeyse hep aynıdır. Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu genel olarak işçi hakkı, çalışma şartları, ücretler, sosyal ve ekonomik haklar üzerine çalışma yürütse de Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyon’u ve Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği’nden farklı olarak müzikle daha yakından ilgilenmiştir. Federasyon Ocak 1973’te Batı Berlin’de bir işçi korusu kurmuştur. İlk başta 10-17 kişilik bir gurupla başlasa da zamanla 40 kişinin üzerine çıkmış çeşitli enstrümanların eşlik ettiği bir koroya dönüşmüştür. Koro Almanya ve Batı Avrupa’da işçilerin sesi olmuş, büyük ses getirmiştir. Koroda dünya işçi hareketlerinin ünlü şarkı ve marşları, Türkiye’den türküler okunmuştur. Dünyadaki ünlü işçi marşları Türkçeye çevrilmiş, Türk işçileri için ilk defa marşlar bestelenmiştir.⁵⁸¹ Özellikle bu marş ve türkülerin sözleri işçilerin sorunları ve fikir dünyaları hakkında bize oldukça geniş bilgiler sunmuştur. Federasyon korosunun yazdığı “İleri İşçiler Marşı” sözlerinde federasyonun sosyalizmi benimsediği ve bunu kendine hedef edindiği açıkça görülmektedir.⁵⁸²

⁵⁸⁰ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **ATTF 7. Kurultay Kararları**, Gelsenkirchen, Federal Almanya, 27-29 Aralık 1974, s.1-6.

⁵⁸¹ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **Kavga Sesleri- İşçi Şarkı, Türkü ve Marşları**, Toplumcu Yayınlar, Batı Berlin, Nisan 1975, s.1-63

⁵⁸² Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **a.g.e.**, s.27

İleri İşçiler

İleri işçiler Yoldaşlar İleri Bayrağımız önde yürüyoruz

Yoldaşlar ileri Zafere Koşuyor Bayrağımız önde yürüyoruz

Kızıl bayrağımız Kızıl Bayrak Bayrağımız önde yürüyoruz

Sınırları aşıyor İleri İşçiler Hedef Sosyalizm ve Hürriyet

Yine Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu'nun yazdığı ve bestelediği “İşçi Yürüyor Baştan” marşında faşizme olan tepkiler dile getirilmiş işçi, amele kavramları öne çıkarılarak burjuva sınıfına karşı nefret ifade edilmiştir. Bu durum Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu'nun sosyalizm eksenli düşünceleri ne kadar özümselediğinin başka bir göstergesi olmuştur.⁵⁸³

Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyon'u yayınlarını özellikle Fransızca başta olmak üzere çeşitli dillere çevirmiştir. Federasyon dönemde oldukça çok okunan işçi, emek kavramları üzerine şiirler yazan ünlü şair Nazım Hikmet gibi yazarların yazı ve şiirlerini yayınlarında sıkça kullanmıştır. Her ne kadar tüzüğünde hiçbir kuruluşa üye olmadığı, siyasetle ilgilenmediği ifade edilse de Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu'nun Türkiye siyasetiyle yakından ilgilendiği hatta dönemin olaylarına sessiz kalmadığı anlaşılmaktadır.⁵⁸⁴ Özellikle Türk solunun bilinen isimlerinden Deniz Gezmiş, Hüseyin İnân ve Yusuf Aslan'ın idamı üzerine federasyon çeşitli toplantılar yapmış, bildiriler yayınlamıştır.⁵⁸⁵ Yine Amerika'nın Türkiye'de üs kurmasına ve politikalar geliştirmesine karşı çıkmış, Türkiye'deki NATO üstlerini kınayan kampanyalar düzenlemiştir.⁵⁸⁶ Zaman zaman bu politik kampanyalarına Alman siyasetçileri de dahil etmiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a çeşitli Alman

⁵⁸³ İşçi yürüyor baştan
İşçi yürüyor baştan geliyoruz zincirleri kıra kıra hey!
Fabrika dağdan taştan burjuvanın kafasına vura vura hey!
Galiptir her savaştan faşistlerin kafasına vura vura hey
Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **a.g.e.**, s.27

⁵⁸⁴ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **Behice Boran'a Özgürlük Afişi (Freiheit für Behice Boran Türkische Vorkämpferin Für Frieden, Demokratie und Sozialen Fortschritt)**, Federal Almanya, 1973, s.1-3.

⁵⁸⁵ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **İdamların Ertesinde Toplantı Çağrısı**, 8 Mayıs 1972, Federal Almanya, s.1.

⁵⁸⁶ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **Avrupa Türk Toplumcular Federasyonu ve Almanya Türk Öğrenci Federasyonu NATO Kampanyası Çağrısı**, Federal Almanya, 15 Ocak 1970, s.1.

diplomatlarında imzasını taşıyan demokrasi ve silahsızlanma üzerine çeşitli mektuplar göndermiştir.⁵⁸⁷ Federasyonun yayın organları olan *Kurtuluş*, *İşçinin Sesi*, *Frankfurt Münih İşçi Postası* gibi gazete ve dergilerde bu konular ayrıntılarıyla işlenmiş dönemde çokça tartışılmıştır.⁵⁸⁸

3.3. Fransa'daki Türk İşçilerinin Basın Yayın Faaliyetleri

Basın kavramı kitap, dergi, broşür, gazete ve son zamanlarda eklenen radyo ve televizyonların çıkardığı elektronik ve yazılı yayınlarını kapsamaktadır.⁵⁸⁹ Düşünce ve fikirleri ifade edebilmenin en önemli yollarından biri basındır.⁵⁹⁰ Bu yönüyle basın özellikle düşüncelerin ifade şeklidir. Ayrıca basın toplumun duygu ve düşüncelerini açıklama ve halkı temsil etme aracıdır.⁵⁹¹ Basın yoluyla kişiler ve toplum kendi düşüncelerini açıklama hakkını elde etmiştir. Bu bağlamda önemli bir hak olan “*Basın Özgürlüğü*” anayasal olarak da güvence altına alınmıştır. 1982 Anayasasının 28. Maddesinde “*Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır. Basın hürdür sansür edilemez.*” ifadeleri kullanılmıştır. Bu maddeyle, devlet halkın haber alma ve basın araçlarını kullanmasıyla ilgili hürriyetlerin sağlanmasında görevler üstlenmiştir. Ayrıca yine aynı maddede devletin iç ve dış güvenliğini, bölünmez bütünlüğünü tehdit eden yayınlar basın hürriyeti kapsamında düşünülmemiş, yasaklanmıştır.⁵⁹² Görülmektedir ki kişilerin düşüncelerini açıklaması temel bir insani hak olup bu çerçevede değerlendirilmiştir.

“1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin” 11. maddesinde düşünce ve görüşlerin özgürce iletilmesi en değerli insan haklarından biri olduğu vurgulanmış, bu nedenle herhangi bir vatandaşın bu özgürlüğünü yasayla belirlenen durumlarda kötüye kullanmamak kaydıyla özgürce konuşabileceği, yazabileceği ve basabileceği

⁵⁸⁷ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **Cevdet Sunay'a Gönderilen Mektup**, Federal Almanya, 1972, s.1-2.

⁵⁸⁸ Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, **ATTF Tanıtım Broşürü**, Berlin, s.1-16.

⁵⁸⁹ Sezer Akarcalı, “*Basının Görevleri ve Basın Özgürlüğü*”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 44, S. 1, Şubat 2015, s. 265-266.

⁵⁹⁰ Mehmet Beşir Acabey, “*Basın Özgürlüğü ve Bu Özgürlüğün Bir Sınırı Olarak Kişilik Hakkı*”, **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, C. 8, S. Özel, Haziran 2013, s.1.

⁵⁹¹ Şebnem Karaman, *Basın Özgürlüğünün Bir Sınırı Olarak Kişilik Hakkı*, **Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2018, s.1

⁵⁹² T.C. Anayasa Mahkemesi, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2019, S.158.

ifade edilmiştir.⁵⁹³ Burada yine öne çıkan sınırlılık olarak kötüye kullanılmaması ifadesi ayırt edici olmuştur. Fransa’da basın hukukunun güvenceye altına alan başka temel yasalardan biri “29 Temmuz 1881 Tarihli Yasa” olmuştur. Yasanın birinci maddesinde, yayın faaliyetleri ve matbaanın serbest olduğu vurgulanmıştır. Çeşitli düzenlemeler ve değiştirilmeler yapılsa da bugün ki basın hürriyetinin temelini bu yasa oluşturmuştur.⁵⁹⁴ Türk işçilerin Fransa’ya yoğun göç etmeye başladıkları yıllar olan 1969-1974 arası süreçte daha önceden belirtildiği gibi Türk işçi örgütlenmelerinin geç olmasından dolayı basın ve yayın faaliyetleri duruma bağlı olarak gecikmiştir. Bu bağlamda Fransa’ya göç eden Türk işçilerin ilk basın faaliyeti yine ilk olarak kurdukları birlik olan Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği’nin 1973 yılında çıkardığı “İşçi Birliği” bülteni ile mümkün olmuştur. Bu bülten Fransa’daki Türk işçilerin kendilerini anlatabildiği ilk basın faaliyeti olması açısından önem taşımaktadır. 1974 yılında ise Fransa’daki Türk işçiler aylık olarak “İşçinin Dostu” adlı bir gazete çıkarmıştır. Bu iki yayın Fransa’daki Türk işçilerin ilk basın faaliyetlerini oluşturmaktadır. Ayrıca daha önce ifade edildiği üzere Avrupa’daki Federasyonların çıkardığı gazete ve bültenleri Fransa’daki Türk işçileri kale aldıkları çeşitli mektup ve yazılarla kendilerini anlatmanın yolu olarak kullanmıştır. Bunların içinde özellikle Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun (TDF) yayını olan Frankfurt’taki Türk işçiler tarafından çıkarılan “İşçi Bülteni” gazetesini Fransa’daki Türk işçilerin haberlerinin yer aldığı en önemli gazete olmuştur. Fransa’daki Türk işçilerin ilk basın faaliyetleri aşağıda geniş şekilde verilmiştir.

3.3.1. İşçi Birliği Bülteni

Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği’nin çıkardığı ve Fransa’daki Türk işçilerin ilk sesi olan “İşçi Birliği” bülteni 1973 Mayıs’ında yayın hayatına başlamıştır. Yayın kolu başkanı Nazif Göçmen tarafından çıkarılan bülten, Fransa’da Türk işçilerin çıkardığı ilk yayın olmuştur. Yapılan çalışmalarda İşçi Birliği’nin sadece altı sayısına ulaşılabilmiştir. Diğer sayılar günümüze ulaşmamıştır. Bültenin ilk yayını 1973 yılı

⁵⁹³ **Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789**; Erişim28.06.2022; <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-178>

⁵⁹⁴ Özgür Gönenç, "Fransa'da Basın Hukuku", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, c. 0, sayı. 26, Ocak 2012, s.52.

mayıs ve haziran aylarında iki farklı sayı olmak üzere 20 sayfa olarak çıkmıştır. Fiyat olarak ise adedi 2 frank, altı aylığı 15 frank, yıllık aboneliği 30 frank olmak üzere satılmıştır.⁵⁹⁵ Fransa'daki en ünlü gazete olan *Le Monde Gazetesi'nin* dönem fiyatı 0.90 frank olduğu düşünüldüğünde, bültenin fiyatı bir gazeteye göre oldukça yüksektir.⁵⁹⁶ Ayrıca dönemde Fransa'daki bir yabancı işçinin bir saatlik çalışma ücreti 5 frank civarındadır.⁵⁹⁷ Dolayısıyla bülten bir içinin yaklaşık yarım saat emeği anlamına gelmektedir. Bültenin üçüncü sayı ise aynı yılın ağustos ayında 31 sayfa olarak ve fiyatı azaltılmış şekilde 1.50 franktan satılmıştır. Dördüncü sayı, aynı yılın kasım-aralık sayısı olarak fiyat bilgisi verilmeden iki aylık olarak toplamda 9 sayfa olarak çıkarılmıştır. Bültenin sayfa sayısı ilk sayılarla mukayese edildiğinde, gittikçe azalmıştır. Beşinci sayı, 1974 Ocak ayında bir aylık olarak toplamda 12 sayfa olarak çıkarılmış, fiyat bilgisi yer almamıştır. Altıncı sayı ise aynı yılın şubat -mart sayısı olmak üzere iki aylık olarak 16 sayfa çıkarılmıştır. Fiyat olarak bu sefer daha düşük olarak adedi bir frank, altı aylığı altı frank, yıllığı 12 franktan satışa sunulmuştur.⁵⁹⁸ İşçi Birliği bülteni fiyat ve sayfa sayısındaki düşüş, ayda bir çıkarılması gerekirken bazı aylar hiç çıkarılmamış olması, yine bazı sayıların iki aylık olarak toplu çıkması dikkat çekici olmuştur. Bülten içeriğinde sürekli mali sıkıntılardan ötürü bağış talep edilmesi aslında bu yayınların devam etmediği ve bültenin maddi sıkıntılardan ötürü sadece altı sayı olarak yayın yapmış olduğu kanaatini tarafımızda uyandırmıştır. Buradan hareketle bülten sadece iki yılda altı sayı olarak çıkarılmıştır demek belki de yanlış olmayacaktır.

“*İşçi Birliği*” bülteninin isminin seçilmesi tesadüfi bir durum değildir. Bu dönemde Türkiye’de Türkiye İşçi Partisi tarafından Adnan Celayir öncülüğünde Ankara’da çıkarılan işçi sorunları ve haklarına yer veren “*İşçi Birliği*” adlı on beş günde çıkan siyasi bir dergi mevcuttur.⁵⁹⁹ “*İşçi Birliği*” bülteni bu yönüyle kişisel bir yaklaşımla bu derginin isminden esinlendiği izlenimi yaratmaktadır. Ayrıca Fransa’daki Türklerin yayını olan “*İşçi Birliği*” bülteni çıkarıldıktan bir yıl sonra

⁵⁹⁵ Aynı yer

⁵⁹⁶ *Le Monde Gazetesi*, 21 Aralık 1973.

⁵⁹⁷ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, *İşçi Birliği Bülteni*, S.5, Paris, Ocak 1974, s.4.

⁵⁹⁸ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, *İşçi Birliği Bülteni*, S.1, Paris, Mayıs 1973, s.1-20; *İşçi Birliği Bülteni*, S.2, Paris, Haziran,1973, s.1-20; *İşçi Birliği Bülteni*, S.3, Paris, Ağustos 1973, s.1-31; *İşçi Birliği Bülteni*, S.4, Paris, Kasım-Aralık 1973, s.1-9; *İşçi Birliği Bülteni*, S.5, Paris, Ocak 1974, s.1-12 *İşçi Birliği Bülteni* S.6, Paris, Şubat-Mart 1974, s.1-16.

⁵⁹⁹ Adnan Celayir, *İşçi Birliği Dergisi*, Ankara, 26.07.1969, s.1-2.

Almanya Frankfurt'ta Türkiyeli İşçiler Birliği tarafından “İşçi Birliği” adlı dört sayfalık on beş günde bir çıkan bir gazete çıkarılmıştır.⁶⁰⁰ Gazete Frankfurt'taki Türk işçilere ait olup, Almanya'daki Türk işçilerin haklarına ve sorunlarına yer verilmiştir.⁶⁰¹ Hiçbir partiye ve sendikaya bağlı olmayan bu gazete bağımsız bir örgüt olan bir yayın olmuştur.⁶⁰² Frankfurt Türkiyeli İşçi Birliği'nin Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliğiyle yakın temasta olduğu, yazışmalar yaptığı ve genel kurul toplantılarına davet ettiği, Frankfurt'taki İşçi Birliği Gazetesi'nin yaptığı haber ve yayınlardan anlaşılmaktadır.⁶⁰³ Dönemde popüler olan bu ismin Frankfurt Türkiyeli İşçi Birliği tarafından kullanılması, Frankfurt Türkiyeli İşçi Birliği'nin Fransa'daki Türkiyeli İşçi Birliği'nden esinlendiği tezini desteklemektedir.

“İşçi Birliği” bülteninin çıkış amacı ilk sayısında şu şekilde verilmiştir: “İşte işçi birliğinin ilk sayısı. Birliğimizi kurduk, çalışmaya başladık, genişliyoruz, çoğalıyoruz. Birlikte derterimizi çözme yolunda yavaş fakat emin adımlarla ilerliyoruz. Bu yolda bize bir ayna gerekiyordu; içimizdekini dökecek, bizi, bize, derterimizle, sevinçlerimizle, acılarımızla aksettirecek. Bize bir lamba gerekiyordu. Sorunlarımızı aydınlatacak, önümüze serecek çözümlerini araştırarak sesimizi duyacak. İşte nedenlerini kısaca açıklayacağımız yayın organımız bu saydığımız ihtiyaçlardan doğdu...”⁶⁰⁴

Anlaşılmaktadır ki Fransa'daki Türk işçiler “İşçi Birliği” bültenini sorunlarını ifade edecekleri, paylaşacakları bir alan olarak kullanmıştır. Bu amaçla bülten çeşitli paylaşımlar yapmış, işçi taleplerine yer vermiştir. İşçi problemlerine çözüm yolları da beraberinde sunulmuştur. Bültende işçi şiirleri⁶⁰⁵, hikayeleri, mektupları ve işçi hakları

⁶⁰⁰ Frankfurt Türkiyeli İşçiler Birliği **İşçi Birliği Gazetesi**, S.1, Frankfurt- Almanya, 10 Ocak 1974, s.1.

⁶⁰¹ Frankfurt Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.18, Frankfurt- Almanya, 20.01.1975, s.1-8.

⁶⁰² Frankfurt Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Gazetesi**, S.24, Frankfurt- Almanya, 21.06.1975, s.7.

⁶⁰³ Frankfurt Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Gazetesi**, S.17, Frankfurt- Almanya, 23.12.1974, s.4.

⁶⁰⁴ Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.1, Paris, Mayıs 1973, s.1.

⁶⁰⁵ *Efendiler beyzadeler bölün bölük bölük yarın
De bakalım vurun bizi gözünüze perde sarın
Ne soran var ne bir eden bizden yana olanların
Devam edin kırın bizi aleyhine kurun bizi
Vay neyledik vay neyledik üstümüze çökün yeyin
Sizi bize baş eyledik keyfinize bakın geyin
Başımıza taş eyledik iş istersek yoktur deyin*

konusunda bilgilendirmeler yapılmıştır. Fransa'dan ve Türkiye'den haberler yer almıştır. Geniş şekilde bültende yer alan haberler, işçiler tarafından dikkatle takip edilmiştir. Bülten sadece içerik olarak değil, kapak sayfaları olarak da oldukça dikkat çekici olmuştur. Bülten kapakları çeşitli karikatürler, görseller ve sözlerle süslenmiştir. Bu karikatür, görsel ve sözlerde işçilerin sorunları ve yaşadıkları durumlar dile getirilmiştir. İlk sayının kapağında üç Türk işçisinin iş elbiseleriyle birbirine sarılı hali verilmiş ⁶⁰⁶ kardeşlik ve birliğe vurgu yapılmıştır. İkinci sayıda, Türkiye haritası üzerinde pankart taşıyan grev işçileri resmedilmiştir. Pankartlar üzerinde “*sendikam hakkımı almasını bilir*”, “*bu böyle yaşamaksa*”, “*Avrupa’da ki işçi döviz makinası değildir*”, “*dövizlerle silah değil okul hastahane*”, “*birleştik güçlüyüz*” gibi işçi sorunları yazılmıştır.⁶⁰⁷ Bu sorunlardan yola çıkarak, dönemin işçi dünyasının kavramlarının bültende sıklıkla kullanıldığını söylemek mümkündür. İşçilerin bu pankartlarda belirtilen birtakım sorunlardan rahatsız olduğu görülmektedir. Üçüncü sayı kapağında Yunus Emre’nin şiirine atfen⁶⁰⁸ “*yanan kömür, kızan demir, örse çekiç vuran biziz*” sözü verilerek işçi emeğinin önemine vurgu yapılmıştır.⁶⁰⁹ Dördüncü sayıda, oldukça sade bir kapak tercih edilmiş sadece bir gurup işçi resmedilmiştir.⁶¹⁰ Beşinci sayıda ise hiçbir resim yer almamış “*Fransa’daki Türkiye İşçiler Birliğinin Yayın Bülteni*” yazısı yer almıştır.⁶¹¹ Bu sayıya öncekilerden farklı olarak resim konulmaması maliyeti düşürme çabasıyla açıklanabilir. Çünkü daha öncede izahı yapıldığı üzere Fransa’daki Türkiye İşçiler Birliği kurulduğu ilk günden itibaren, ekonomik sorunlarla mücadele etmiştir. Bu durum doğal olarak çıkardıkları “*İşçi Birliği*” bültenine de yansımıştır. Altıncı sayıda ise “*Sosyal Güvenlik Anlaşması İçin İmza Kampanyası*” yazısı ile kol kola girmiş işçi karikatürleri resmedilerek, o dönemde imzalanan ancak uygulanmayan sosyal güvenlik antlaşmasına dikkat çekilerek sosyal haklar vurgusu

*Kapı kapı yorun bizi
Başımıza mühür basın dert üstüne dert alırız
Boynumuza ferman asın sanmayın böyle kalırız
Rahatınız bozulmasın helbet bir gün uyanırız
Yâd ellere sürün bizi siz o zaman görün bizi*

İsmail Şentürk

Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.3, Paris, Ağustos 1973, s.15.

⁶⁰⁶ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.1, Paris, Mayıs 1973, s. Kapak.

⁶⁰⁷ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.2, Paris, Haziran 1973, s. Kapak.

⁶⁰⁸ Abdülhak Gölpinarlı, **Yunus Emre Divanı**, Ahmet Halit Kitapevi, C.1-2, İstanbul 1943, s.199.

⁶⁰⁹ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.3, Paris, Ağustos 1973, s. Kapak.

⁶¹⁰ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.4, Paris, Kasım-Aralık 1973, s. Kapak

⁶¹¹ Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.5, Paris, Ocak 1974, s. Kapak.

yapılmıştır.⁶¹² Çünkü sosyal güvenlik hakları, işçiler için çok önemli olmuş, kazanımlarının birçoğunu sosyal güvenlik anlaşmaları ile elde etmişlerdir.

3.3.2. İşçinin Dostu Gazetesi

“*İşçinin Dostu*” Fransa’daki Türk işçilerin çıkardığı ilk gazetedir. Gazetenin yayına başlangıç tarihi ve kaç sayı çıktığı ile ilgili net bir bilgi mevcut değildir. Gazetenin günümüze ulaşan 1977 yılına ait bir nüshası mevcuttur. Bu nüshadan gazetenin daha önceden 39 sayı çıkardığı ve aylık bir gazete olduğu belirtilmiştir.⁶¹³ Buradan hareketle gazetenin, 1974 yılında yayın hayatına başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yine Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun Almanya’da çıkardığı İşçi Gazetesi, daha önceki sayılarında “*İşçinin Dostu*” gazetesinden bahsedilmezken, 1974 yılındaki sayısında “*İşçinin Dostu*” gazetesinden bahsedilmiş olması gazetenin bu tarihte yayınlandığını doğrulamaktadır.⁶¹⁴

Günümüze ulaşan sayısından yola çıkarak “*İşçinin Dostu*” gazetesi iki sayfa olarak yayına çıktığını ve 1 Franktan satıldığını söylemek mümkündür. Gazete “*İşçinin Dostu*” ismiyle yayın yapmış, ana başlığın altında ikinci bir başlık olarak “*Fransa’daki Türkiye İşçilerinin Gazetesi*” ifadesi de ayrıca yer almıştır. Gazetenin Fransızca ismi ise “*AMI de l’OUVRIER*”dir. Gazetenin adresi B.P.202 75922-Paris Cédex 19 olarak belirtilmiştir. Yayın direktörü Fransız Guillemet Ernest’dir. Buradan hareketle yayın direktörünün Fransız olması, gazetenin Fransa’daki işçi sendikalarının bir kolu gibi çalıştığını, Fransız sendikalardan destek aldığını göstermektedir. Elimizdeki nüsha içeriğinin, neredeyse tamamının Fransa’daki tüm yabancı işçi haberleri, grevleriyle ilgili olması, gazetenin Türk işçilere özel olarak yayın yapmadığı Fransa’daki tüm yabancı işçi haberlerini Türkçe diliyle yayınladığını düşündürmektedir.⁶¹⁵ Yine Avrupalı Türkiye Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu’nun çıkardığı bültende Fransa’da Genel İş Konfederasyonu olarak çevireceğimiz “*Confédération Générale du Travail (CGT)*” örgütlenmesinin, Fransa’daki yabancı işçilerin ana dillerinde gazete yayını yaptığı haberi bu tezi doğrulamaktadır.⁶¹⁶

⁶¹² Fransa’daki Türkiyeli İşçiler Birliği, **İşçi Birliği Bülteni**, S.6, Paris, Şubat-Mart 1974, s. Kapak.

⁶¹³ **İşçinin Dostu Gazetesi**, Paris, Mayıs 1977

⁶¹⁴ **İşçi Gazetesi**, 10 Nisan 1974.

⁶¹⁵ *Aynı yer.*

⁶¹⁶ Avrupalı Türkiye Demokratik işçi Dernekleri Federasyonu, **Haber Bülteni**, Almanya, 8 Nisan 1976, s.4.

CGT'nin en önemli çalışmalarından birisi de yabancı emekçilere kendi ana dillerinden gazete çıkarmaktır. Bizzat CGT'nin yabancı ve fransız militanları tarafından dağıtılan bu gazeteler her ay 6 ayrı dilden, 6 ayrı gazete olarak çıkmaktadır. Bu gazetelerin toplamı ayda 220 bin basmaktadır. Fransa'da fransızlar için bu miktarda basılan aylık ve haftalık gazete çok azdır.

Haberde verilen bilgilerden yola çıkarak gazetenin “Confédération Générale du Travail (CGT)” bünyesinde çıkan sendikal bir yayın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yine Fransa’da 1974 yılında, Andre Vieuguet tarafından yayınlanan “*Française et Immigres*” Türkçesini “Fransızlar ve göçmenler” olarak tercüme edebileceğimiz kitapta, “*İşçinin Dostu*” gazetesinin bir resmi yer almıştır. Resimde görülen “*İşçinin Dostu*” yazısının altında daha önce belirttiğimiz “*Fransa’daki Türk İşçilerinin Gazetesi*” yazısı da görülmektedir. Resimde, gazetenin Ocak-Şubat 1975 tarihinde 13 ve 14. sayı olarak toplu olarak çıktığı anlaşılmaktadır. Gazete, fiyatı 1 Franktan satılmıştır.⁶¹⁷ Anlaşılmaktadır ki geçen bir yıla rağmen gazetenin fiyatında herhangi bir değişme olmamıştır. Fransa’nın ünlü gazetesi Le Monde Gazetesi’nin, dönem içindeki fiyatı ile gazete fiyatı neredeyse aynıdır. Bu yönüyle gazete Fransa’daki Türklerin çıkardığı “*İşçi Birliği*” bülteninden hemen hemen yarı yarıya daha ucuzdur. Gazetenin iki ay birlikte toplu olarak yayın yapması, “*İşçinin Dostu*” gazetesinin “*İşçi Birliği*” bülteniyle aynı sorunları paylaştığı, ekonomik sorunlarla yüzleştiğini göstermektedir.

“*İşçinin Dostu*” gazetesinin Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF) ile yakın temasta olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun Almanya’da çıkardığı İşçi Gazetesi’nde, “*İşçinin Dostu*” gazetesinin haberleri okuyucu mektupları kısmında sıkça paylaşılmıştır.⁶¹⁸ Ayrıca 10 Ocak 1975 yılında Almanya’da, Avrupalı Türkiyeli Toplumcular Federasyonu’na bağlı Avrupalı Türkiye işçilerinin çıkardığı “*Kurtuluş Gazetesi*” Fransa’da Türkiyeli işçilerin “*İşçinin Dostu*” adlı aylık bir gazete çıkardığından bahsetmiştir. Gazete için “...*Vatandan uzak Türkiyeli işçilerin günlük sorunlarından, uzun vadeli mücadelelerine dek; sendikal mücadelelerinden, politik mücadelelerinde dek tüm sorunlarını ele almaktadır*” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca

⁶¹⁷ Andre Vieuguet, **Française et Immigrés**, Editions Sociales, Paris, 1975, s.179

⁶¹⁸ **İşçi Gazetesi**, Almanya, 9 Haziran 1974.

gazetenin vatandan ve dünyadan haberler taşıdığı, işçi sınıfı mücadelelerini anlattığı, Fransa'daki Türk işçilerin, diğer işçi kardeşleriyle kaynaşmasını sağladığından bahsedilmiştir.⁶¹⁹ Buradan yola çıkarak “*İşçinin Dostu*” gazetesinin, Fransa'daki Türk İşçilerin sorunlarıyla, işçi hakları ve sendikalarıyla ilgili haberler yaptığı Fransa'daki diğer işçi guruplarıyla bir bütün olarak çalıştığını söylemek mümkündür.

3.3.3. İşçi Gazetesi

İşçi Gazetesi ilk olarak 1 Ağustos 1973 tarihinde, Almanya Frankfurt'taki Türk işçiler tarafından “*İşçi Bülteni*” olarak çıkarılmıştır. Bülten yayın hayatına başladıktan kısa bir sürede çok tutulmaya başlamıştır. 27 Ekim 1973 yılında ismi değiştirilerek *İşçi Gazetesi* olmuştur.⁶²⁰ Gazetenin Avrupa'daki Türk derneklerine bir birlik kurma çağrısı üzerine önce Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF) kurulmuş, böylece İşçi Gazetesi federasyonun resmi yayın organı olmuştur. Federasyonun kurulmasında, gazetenin kurucularının ve yaptığı haberlerin bu yönüyle etkisi büyük olmuştur. İşçi Gazetesi, Temmuz 1974 tarihinde ilk sayısını çıkarmıştır. Gazete on beş günde bir çıkması kararlaştırılsa da, çoğu zaman bu süre uzamıştır.⁶²¹ İşçi Gazetesi ilk çıktığı dönemlerde on iki sayfa olarak çıkmış⁶²² bazen yedi sayfaya düşmüş⁶²³ bazen ise dört sayfa çıkarılmıştır.⁶²⁴ Sayfa sayılarındaki bu değişimlerin maliyetlerle ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Gazete Avrupa'daki Türk işçi sorunları, işçi hakları, işçi röportajları, çeşitli ülkelerdeki işçiler ve Türkiye gündemi gibi konular üzerine haberler yapmıştır. Gazetede, zaman zaman işçi mektupları, şiirleri yayınlanmıştır. Ancak gazete her ne kadar Avrupa'daki Türk işçilerin sorunlarıyla ilgili bir federasyon yayını olsa da, Almanya'da çıkmış olması ve çalışmalarını Almanya'dan yapması ağırlıklı olarak Almanya'daki Türk işçiler üzerinde haberler yapmasına neden olmuştur. Daha ilk sayısını çıkarırken gazete, maddi zorluklarla karşılaşmıştır. Teksir, fotokopi ihtiyaçları, daktilo eksikliği, temsilciliklerin kurulamaması, dağıtımın yapılamaması, reklam ve satışların

⁶¹⁹ **Kurtuluş Gazetesi**, Almanya 10 Ocak 1975.

⁶²⁰ **İşçi Gazetesi**, 10 Nisan 1974.

⁶²¹ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Beşinci Temsilciler Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, s.5

⁶²² **İşçi Gazetesi**, Almanya, Aralık 1973.

⁶²³ **İşçi Gazetesi**, Almanya, Ocak 1977.

⁶²⁴ **İşçi Gazetesi**, Almanya, Ağustos 1974.

azlığından dolayı zor günler yaşamıştır. Buradan hareketle söylenebilir ki ekonomik sorunlar, Avrupa'daki tüm Türk işçi yayınları için en büyük sorunu oluşturmuştur. Gazetenin ilk merkez adresi 43 Essen Hüttmann Str.1 olarak verilmiştir. Gazete yayınlanması için işçilerden mektup, karikatür, şiir ve yazılar adresine göndermelerini talep edilmiştir.⁶²⁵ Gönderilen bu yazılar gazetenin çeşitli sayılarında yayınlanmıştır. Sekizinci ve dokuzuncu sayıdan itibaren, gazetenin temsilcisi olarak A.Börçek, basım yeri olarak Eigendr. Im Selbstv., yazışma adresi ise 6 Frankfurt /M Postampt 17 Postlagerkarte A013419 olarak değişmiştir.⁶²⁶ Gazete, birçok dilde yayın yapmış ve Avrupa'nın her yerindeki Türk işçilere ulaşmayı hedeflemiştir.⁶²⁷

Gazete ikinci sayısında sıçrama yapmış, böylece Almanca ve Türkçe yayın yapmaya başlamıştır. Gazete temsilciliği olarak yayınlarda Regensburg, Frankfurt, Duisburg gibi derneklerle birlikte sekiz temsilciliğin adı geçmektedir. Gazete temsilciliklere eski Alman madeni parası olan 50 Pfennig olarak verilmekte, 25 Pfennig ise derneğe gelir olarak bırakılmaktadır. Gazete aboneliği, yurtdışındaki tüm Türk dernek ve yayınlarında olduğu gibi maddi eksiklikten ötürü oldukça önemsemiş “*her dernek 25 abone*” sloganıyla Türk işçiler arasında abonelik sistemi teşvik edilmiştir. Böylece bu kampanyayla, 750 abone bulunduğu taktirde gazetenin tüm masraflarının karşılanacağı duyurulmuştur.⁶²⁸ Ancak bu kampanya başarılı olamamış, gazete tekrar düzenli çıkamaya başlamıştır. Dağıtım, abonelik ve mali sorunlar sürekli problem oluşturmuştur. Federasyonda gazeteye dair yapılan toplantılarda, işçi liderlerinden sözlerine atıf yapılarak, gazetenin yayın satışlarının istenilen düzeyde gitmediği vurgusu yinelenmiştir. Aşağıda verilen örnekte olduğu gibi gazetede, sürekli abonelik haberleri gündemi oluşturmuştur. “*Mübalaga etmeden denilebilir ki bir gazetenin çıkmasının ve dağıtımının sağlamlılığı ve düzenliliği mücadele faaliyetlerimizin bu ilkel ve acil kısmını bizde düzenli sağlam inşa edilmiş en doğru ölçeği olacaktır.*”⁶²⁹ Haberde, gazeteye abonelik sistemi işçi mücadelesinin en büyük

⁶²⁵ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Birinci Temsilciler Kurulu Toplantısı Çalışma Raporu**, Almanya, 15 Haziran, 17 Ağustos 1974, s.1-2.

⁶²⁶ **İşçi Gazetesi**, Almanya 1 Şubat 1974.

⁶²⁷ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Birinci Merkez Yönetim Kurulu Toplantısı Çalışma Raporu**, Almanya, 15 Haziran, 17 Ağustos 1974, s.6-7

⁶²⁸ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **İkinci Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 17 Ağustos-12 Ekim 1974, s.3-4

⁶²⁹ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Üçüncü Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 12 Ekim, 22 Aralık 1974, s.4

göstergesi olarak bahsedilmiştir. Gazete sonraki dönemlerde, satışları arttırmak için “*en çok satana beş kitap hediye*” gibi kampanyalar düzenlemiştir. Ancak maliyet sorunları daima gazetenin gündemini meşgul etmiştir. Yine bazı dönemlerde işçiler arasında görüş ayrılıkları oluşmuştur. Muhalif olan guruplar, *İşçi Gazetesi*’ne muhtevası ağır gibi çeşitli eleştiriler getirse de gazetenin bunu önemsemediği anlaşılmaktadır.⁶³⁰ Sonuç olarak *İşçi Gazetesi*, düzenli olarak yayın yapmayı başaramamıştır. Bazı aylar üç ayda toplu olarak yayınlanmıştır. Bazı dönemlerde ise on bir ayda dokuz sayı çıkmıştır.⁶³¹ Tüm bu olumsuzluklara rağmen *İşçi Gazetesi*, 48 sayının üzerinde yayın yaparak 1977 yılına kadar yayın yapmaya devam etmiştir.⁶³² *İşçi* gazetesine ek olarak, gazetenin ilk sayısından sonra Federasyon tarafından yine Almanya’da, Ağustos 1973’te “*İşçi Bülteni*” adı altında bir bülten de çıkarılmıştır ancak bu bülten işçi gazetesinin gölgesinde kalmış, uzun süreli yayın yapamamıştır.⁶³³ Bülten genel olarak 12 sayfadan oluşmuş, bazı zamanlar daha az sayfalı özel sayılar çıkarmıştır. Bülten Avrupa, Almanya ve Türkiye’den işçi hakları, haberleri ve paylaşımlarına yer vermiştir.⁶³⁴

Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonunun (TDF) çıkardığı *İşçi Gazetesi*, Fransa’da Türk işçiler hakkında çeşitli haberler yapmış, Fransa’daki Türk işçi haberlerine yer vermiştir. Zaten daha önce ifade edildiği üzere, Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonunun (TDF) bir temsilciliği Fransa’dadır. Paris’te olan bu temsilcilik daha önce belirtildiği gibi “*Türkiyeli İşçiler Komitesi*” olarak faaliyet göstermektedir. Bundan dolayı Fransa’daki Türk işçilerin bir kısmı bu komite aracılığıyla, Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonuna bağlıdır. Dolayısıyla Federasyonun çıkardığı *İşçi Gazetesinde*, Fransız işçi hakları, Fransa’daki Türk işçilerin mektupları ve haberleri de doğal olarak yer almıştır. Gazetenin Fransa’yla ilgili haberlerinin en yoğun bulunduğu Aralık 1973 tarihinden, Aralık 1974 tarihine kadar çıkan toplam 20 sayısında yapılan

⁶³⁰ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Beşinci Temsilciler Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, s.5

⁶³¹ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **Üçüncü Genel Kuruluna Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 1 Nisan 1975, 21 Şubat 1976, s.9.

⁶³² **İşçi Gazetesi**, 10 Mart 1977.

⁶³³ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **İşçi Bülteni**, S.1, Almanya, Ağustos 1973.

⁶³⁴ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF), **İşçi Bülteni**, 50.yıl Bildirisi, özel sayı:1.

araştırmalarda, Fransa ve Fransa'daki işçiler ile ilgili en fazla aşağıdaki konu başlıklarına göre haberler tespit edilmiştir

Tablo 5. İşçi gazetesinde en fazla haber yapılan konular

1- CGT VE GREVLER
2- TDF FAALİYETLERİ
3- FRANSIZ HÜKÜMETİNİN İŞÇİ ALIMLARINI DURDURMASI
4- İŞÇİ MEKTUPLARI
5- FRANSADA SEÇİM HABERLERİ

Görülmektedir gazetede en fazla haber yapılan konu, Fransa'da Genel İş Konfederasyonu olarak çevireceğimiz, Confédération Générale du Travail kısa adıyla CGT haberleridir. Confédération Générale du Travail (CGT), Fransa'da 23-28 Eylül 1895 tarihinde “Limoges Genel işçi Konfederasyonu” olarak demiryolu işçileri için kurulmuştur.⁶³⁵ Fransa'da Haziran 1936 tarihli işçi grev ve olaylarında ön planda olmuştur.⁶³⁶ Bir üst örgüt niteliğindeki CGT, toplumun her sınıfından farklı fikir ve görüşteki işçileri bir çatı altında birleştirmeyi savunan, Fransa'nın en eski işçi örgütü özelliği taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra CGT, içine sızan komünistlerle sürekli yönetimi ele geçirme üzerinde çatışmalar yaşasa da, genel olarak komünist ideolojisine yakın politikalar izleyen bir konfederasyon özelliği taşımıştır. Fransa'da Türk işçilerin çalıştığı dönemde, sadece konfederasyon olarak CGT yoktur. Hristiyan İşçiler Konfederasyonu (CFTC), Genel İş Konfederasyonu-İş Gücü (CGT-FO), Fransız Demokratik İş Konfederasyonu (CFDT), Yöneticiler Genel Konfederasyonu (CGC) gibi birçok işçi konfederasyonda mevcuttur.⁶³⁷ Ancak bu kadar çok çeşitliliğin olduğu bir ortamda CGT, sosyalist fikirlere bağlı, işçileri milliyet ve inançlarına göre ayırmayan birleştirici bir sendika özelliği taşımasından olsa gerek Türk işçiler en fazla CGT sendikasına üye olmuşlardır. Türk işçileri bu yönüyle kendilerini CGT'ye daima

⁶³⁵ Confédération Générale du Travail(CGT), **Histoire de la CGT**, 04.01.2020,Kaynak: <https://cgt-ghpp.fr/fr/cgt-histoire-conquete-acquis/histoire-de-la-cgt>

⁶³⁶ Jacques Danos;Marcel Gibelin, **İşçi Sınıfı Arafta**,Çev.Ahmet Arslan,İstanbul 2013,s.17-38

⁶³⁷ Adnan Mahiroğulları, “Fransa’da Sendika-Siyasal Parti İlişkileri”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.18.S.1., 2003, s.360-369

daha yakın hissetmişlerdir. Ayrıca Confédération Générale du Travail (CGT)'nin yabancı işçilerle Fransız işçilerin aynı hakka sahip olması gibi fikirler, sürekli gündeminde tutması, Türk işçilerin bu sendikaya sempatisini arttırmıştır.

CGT, Türk işçilerine birçok ayrıcalık tanımış ve imkân sunmuştur. 1975 yılında Paris'te 38 Rue Blanche, Paris 9 adresinde Türk işçiler için bir lokal tutmuştur. Lokal her Pazar saat 14:00-18:00 arasında Türk işçilere hizmet vermiştir. Lokalde Türk işçiler folklor çalışmaları gibi kültürel faaliyetlerde düzenlenmiştir. Ayrıca CGT yedi dilde çıkardığı konfederasyon gazetesini üç ayda bir Türkçe olarak çıkarmıştır. Türk işçiler yazılarını ve sendikaya katılım isteklerini CGT temsilciliklerine göndermiş, düşüncelerini konfederasyon gazetelerinde ifade etmişlerdir.⁶³⁸ Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu'nun çıkardığı *İşçi Gazetesi'nde*, Confédération Générale du Travail (CGT) ilgili yaptığı en büyük haber, 19 Kasım 1974 yılındaki 600 kişinin yürüdüğü büyük CGT yürüyüşü olmuştur. Paris'te 400 bin, Marsilya, Lyon, Grenoble, St.Etienne şehirlerinden ise 200 bin kişi yürümüştür. Bu büyük yürüyüşte Türk işçilerinde bulunduğu binlerce kişi, V. Giscard, -Chirac Hükümeti'nin yabancı işçileri işten çıkarmalara karşı sessiz kaldığını, enflasyon ve fiyat artışlarına karşı tedbir almadığını, sosyal sigortalar kanununun işçileri mağdur ettiğini, yabancı işçilerle Fransız işçilerin eşit olmadığı gibi konularda eleştirmiştir.⁶³⁹ Buradan hareketle bu eleştiriler yabancı işçilerin Fransa'daki durumunu ve yaşadıklarını özetlemiştir.

CGT önderliğindeki grevler dışında, Türk işçilerin yaptığı bireysel grevler de *İşçi Gazetesi'nde* geniş yer almıştır. Bu haberlerden bazıları oldukça dikkat çekici olmuştur. 16 Mayıs 1974 tarihinde, İşçi Gazetesi'nin "*Fransa'da: Türk İşçileri Grevde*" başlığıyla, ana sayfadan verilen bir haberindeki ayrıntılar oldukça çarpıcıdır. Fransa'nın Marsilya şehrinde bazı Türk işçiler, patronların elinde esir hayatı yaşadıkları, tuvaleti suyu olmayan barakalarda yaşamaya mahkûm edildikleri anlatılmıştır. Bazı simsarlar aracılığıyla kaçak olarak getirilen bazı Türk işçilerin, 10.000 Türk lirası karşılığında hiçbir hakkı olmadan Fransız patronlarına çalıştırılmak üzere satıldığı bilgisi verilmiştir. Haberde, şantiyeye kapatılan bu Türklerin, dışarıya bile çıkamadıkları anlatılmıştır. Ayrıca *İşçi Gazetesi* bu işçilerin, grevde geçirdiği

⁶³⁸ *İşçi Gazetesi*, 14 Şubat 1975, s.2

⁶³⁹ *İşçi Gazetesi*, 12 Aralık 1974, s.5

sürede yeme, içme masrafları için banka hesabı paylaşarak Almanya ve Avrupa’da tüm Türk işçilerden para toplamıştır. Mevcut toplanan paralar, Marsilya’daki bir banka aracılığıyla Fransa’daki Türk işçilere ulaştırılmıştır.⁶⁴⁰ Anlaşıyor ki İşçi Gazetesi sadece Fransa’da çalışan Türk işçilerini haber yapmamakta ayrıca gerektiğinde Fransa’daki Türk işçiler için elini taşın altına koymaktadır.

Gazetede ikinci olarak, en fazla Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun Fransa faaliyetleri konu edinilmiştir. Haberlerden anlaşılmaktadır ki Federasyon, Fransa’da Türk günleri düzenlemiş, Fransa’daki Türk işçilerin her zaman yanında olduğu mesajlarını vermiştir. Aralık 1974 yılında İşçi Gazetesi’nin “*Pariste Türkiye Haftası*” başlıklı haberinde, Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun Paris’te düzenlediği etkinlikler genişçe işlenmiştir. Habere göre 2-14 Aralık tarihleri arasında, on günden fazla olmak üzere Paris Bobigny’de, bir Türk haftası düzenlenmiştir. Bugün bile bu sürede olması pek mümkün olmayan uzunlukta ki bu Türk haftası, oldukça zengin bir içerikle oluşturulmuş ve Fransa’da ses getirmiştir. Hafta kapsamında, Türkiye’den getirilen ressamların sergileri açılmıştır. Türkiye gerçeklerini yansıtan fotoğraf ve karikatür sergileri yapılmıştır. Hafta akşamlarında Yılmaz Güney’in “*Umud*” adlı filmi, Fransa’daki “*Maison du Peuple*” olarak bilinen halk evlerinde gösterilmiştir. Yine belli akşamlarda, çeşitli yerlerde yemekli eğlenceler düzenlenmiş, bu gecelerde Türk aşıklar türküler söylemiştir.⁶⁴¹ Gazete haberlerinde görülmektedir ki Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu, Fransa’da oldukça aktif çalışmaktadır.

Avrupa Türkiyeli Demokrat İşçi Dernekleri Federasyonu’nun gazetesi olan *İşçi Gazetesi*’nde, Fransız hükümetinin 1974 tarihinde, yabancı işçi alımını durdurması ve bu yöndeki politikaları oldukça geniş yer bulmuştur. Bu kapsamdaki haberlerde, Fransız hükümeti yabancı işçi düşmanı olarak gösterilmiştir. Özellikle gazetenin Eylül 1974 haberlerinde, Fransız hükümetinin yabancı işçi alımını durdurması gazete tarafından şiddetle kınanmıştır. Gazete, zaten ülkede yabancı ve Türk işçilerin birçok sorunla mücadele ettiğini vurgulanmıştır. Türkler başta olmak üzere yabancı işçilerin, Fransa’da konut sorunu olduğu, baraka ve gecekondularda yaşayan işçilere çözümler bulunmadığı ifade edilmiştir. Fransa’da yaşayan 800.000

⁶⁴⁰ *İşçi Gazetesi*, 16 Mayıs 1974, s.3

⁶⁴¹ *İşçi Gazetesi*, Almanya, 12 Aralık 1974.

işçinin sıhhi olmayan şartlarda yaşadığı örneklerle anlatılmıştır. Fransız işçilerle, Türklerinde içinde olduğu yabancı işçilerin, eşit şartlarda çalıştırılmadığı vurgulanmış “*Fransız hükümetinin yabancı işçi düşmanı politikası*” gibi oldukça sert başlıklar kullanılmıştır.⁶⁴² Bu yönüyle gazete, Fransız hükümetlerine karşı sert eleştiriler getirmiştir. *İşçi Gazetesi*, sadece Fransa’daki Türk işçilerin haberlerini yapmamıştır. Gazete köşelerinde, Fransa’daki Türk işçilerine yer ayırmıştır. Türk işçiler zaman zaman gazeteye mektuplar göndererek, sorunlarını ve düşüncelerini bu köşelerde dile getirmiştir. Gazeteye gönderilen bu mektupların özünde, Fransa’daki patronların Türk işçilerini ezdiği, günde 12 saat haftada 6 gün çalıştırıldıkları, sıcak suyu, tualeti olmayan barakalarda yattıkları gibi haberler yer almıştır.⁶⁴³ Özellikle Gazeteye Fransa Hangenbiete’nin Türk işçisi Binali Cengiz’in gönderdiği mektup, Türk işçilerin tüm Avrupa’da ve Fransa’da yaşadığı şartları ve bir işçinin içinde bulunduğu psikolojik durumu özetleyici olmuştur.

*“...Sayın gerçek işçinin dostu abilerimle hürmetler eder, güçlü olmasını dilerim. Gazetemi muntazaman alıyorum. Size nasıl teşekkür edeceğimi bilmiyorum. Sabırsızlıkla gazetemin gününü bekliyorum. İsterim ki, tüm işçi kardeşlerim de abone olsun, gazetesine sahip çıksın, okusun, büyüksün, bilinçlensin ki bu çilekeş hayata dur desin. Kurbanlık koyun gibi elden ele satılmamıza dur desin. Siz işçi kardeşlerim! sizlerden ricam: Ne olur nasırlı ellerine basarak kalk, gazetene sahip çık, bilinçlen ki karanlık perdesini tüm açalım. Aralamış olduğumuz karanlık perdesini tekrar yüzümüze kapatmaya çalışıyorlar. Asırlar boyunca karanlıkta emeklediğimiz yeter. Bu perdeyi sonuna kadar açmalıyız ki insanca yaşayalım. Dünya nimetlerinden bizimde hakkımız var, biz de faydalanmalıyız. Bir işçinin her zaman aklında olması gereken fikir, kendisinin sömürüldüğü patronlarında kim olursa olsun karına kar katmak, işyerlerini büyütmek düşüncesinde olduğunu bilmek olmalıdır. Bu amaçla, daima bizi çok çalıştırıp az para vermeleridir. Bilakis biz yabancı işçilerin durumu daha kötüdür. Dil bilmezliğimizden yararlanarak bildikleri gibi yapmaktadırlar. Bizleri en güç işlere verip, buna karşılık az para vermeleridir. Bu düzen asırlar boyu devam etmektedir. İşte sömürücüler bunlardır. Sömürülenlerde bizleriz...”*⁶⁴⁴

⁶⁴² *İşçi Gazetesi*, Almanya, 2.9.1974.

⁶⁴³ *İşçi Gazetesi*, Almanya, 16 Mayıs 1974.

⁶⁴⁴ *İşçi Gazetesi*, Almanya, 9 Haziran 1974.

İşçi mektubundan anlaşılıyor ki, Türk işçileri Fransa’da bulunduğu şartlardan hiç memnun değillerdir. Fransa’daki patronlarla çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Yine dil bilmemelerinden ötürü sömürüldüklerini, bazı durumlarda haklarını arayamadıklarını düşünmüşlerdir. Mektuptan anlaşılıyor ki Fransa’daki Türk işçiler, *İşçi Gazetesi*’ni dertlerini anlattıkları bir alan olarak görmüş, sorunlarını kaleme almışlardır. Bu yüzden Fransa’daki Türk işçiler gazeteye uzakta olsa abone olmuş ve gazetenin aboneliğini Fransa’da teşvik etmişlerdir. Türk işçiler gazete çıktıktan sonra, Fransa’da ellerine ulaşmasını sabırsızlıkla beklemişlerdir. Gazeteye yazılan bu mektupların dışında, Fransa’daki Türk işçilerin yazdığı şiirlerde yer almıştır. Gazetede yayınlanan bu şiirler işçilerin içinde bulundukları duyguları yansıtmaları bakımından oldukça dikkat çekici olmuştur. Bu şiirlerden Paris’te yaşayan İsmail Tüm adlı Türk işçisinin şiiri, bir Türk işçisinin ruh halini oldukça güzel betimlemiştir.⁶⁴⁵ Şiirde öne çıkan yoğun duyguların başında anavatan özlemi gelmektedir. Türk işçileri devlet görevlileri ve bürokratlar tarafından Fransa’ya çalışmaya gönderilerek kandırıldıklarını düşünmüşlerdir. Hayal kırıklığı şiirin en yoğun temasını oluşturmuştur.

3.4. Fransız Hükümetlerinin Türk İşçilerine Yönelik Faaliyetleri

Türk işçilerin Fransa’da yaşadığı en büyük sorunlardan biri ülkeye uyum süreci olmuştur. Türk işçilerin ülke dilini bilmemeleri, ülkenin işleyişi hakkında herhangi bir fikir sahibi olmayışları onları zorlamıştır. Türk işçilerin, daha önce Fransa deneyimlerinin bulunmayışı bu zorluğu arttırmıştır. Türk işçileri, Fransa’ya kültür olarak yakın Avrupa ülkeleri ve Fransız sömürgelerinden gelen yabancı işçilere göre dezavantajlıdır. Neredeyse Türk işçilerin tamamına yakını Fransızca’yı bilmemektedir. Hatta çoğunluğu, Türkçe dışında herhangi bir yabancı dili konuşmamaktadır. Dolayısıyla Türk işçiler yaşadıkları bir sorun karşısında ülkedeki kurumlara çoğunlukla başvuramamıştır. Bu durum Türk işçilerin ülkede yaşadığı dönemde büyük bir soruna dönüşmüştür. Bu sorunun temelinde yatan sebeplerin başında, Türk işçilerin

⁶⁴⁵ *Fabrikada çalışan biz Kandırıldık biz yalandan Hakkımızı yiyenlerden
Örse çekici vuran biz Ayırdılar yurdumuzdan Foter şapka giyenlerden
Her şeyi yaradan biz Bir kısmı oldu yuvadan Bizi hiçe sayanlardan
Koyun gibi güdülen biz Yuvamızdan olan biz Ergeç hesap sorarız biz.
İşçi Gazetesi, Almanya, 16 Mayıs 1974.*

Fransa'ya gelmeden önce ülkeye uyumlarını sağlayacak herhangi bir eğitim almamış olması yatmaktadır. Türk işçiler, Fransa'ya geldikten sonra bile herhangi bir kurs ve oryantasyon eğitimine dahil edilmemişlerdir. Dolayısıyla Türk işçilerin uyum süreci bu duruma bağlı olarak zorlaşmıştır.

Fransız hükümeti, ülkeye adaptasyonları için Türk ve yabancı işçiler için birtakım faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetler nispeten geçiş sürecini kolaylaştırır da elbette yeterli olmamıştır. Ancak daha önce Türk işçilerinin hiçbir fikir sahibi olmadıkları, dilini bilmedikleri bir ülkede, işlerini yürütme açısından bu faaliyetler oldukça yararlı olmuştur. İnternet gibi kolaylıkların bulunmadığı dönemde bu faaliyetlerin kıymeti de büyük olmuştur. Fransız hükümetinin yaptığı faaliyetlerin başında sıralayabileceğimiz, Türk işçiler için anadillerinde dil kitapları hazırlamak ve yine anadillerinde radyo faaliyetleri yapmak en önemli faaliyetler arasındadır. Türk işçiler Fransa'ya gelmeden, İstanbul'daki Fransız misyonu aracılığıyla Ulusal Göç Ofisi "*Office National d'Immigration (ONI)*" birtakım Fransızca-Türkçe sözlükler hazırlamıştır. Bunlar işçilerin her birine ayrı ayrı teslim edilmiştir. Haftanın belli günlerinde çok kısa bir sürede olsa düzenlenen Türkçe radyo yayınlarıyla da işçiler, çeşitli konularda bilgilendirilmiştir.

Fransa'da radyo faaliyetlerinin tarihi oldukça eskidir. 1902 yılında dünyada ilk defa Marconi sesi kablo olmadan başka bir yere ulaştırmayı başarmıştır.⁶⁴⁶ İlk başlarda uzun süre denizcilik alanında kullanılmaya başlanan radyonun, bugünkü anlamda yayın aracı olarak kullanılması, 1920 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Pittsburgh şehrinde bir istasyonda olmuştur.⁶⁴⁷ 1920'li yıllarda İtalya'da kısa dalga boyunun çok uzun mesafelere, yayılmasını fark eden Marconi'nin keşfiyle bu gücü gören SSCB ideolojisini dünyaya yaymak amacıyla 1929 yılında Moskova Radyosu'nu kurmuştur. Moskova Radyosu'yla yayınlarını geliştirerek sürdüren Rusya, içinde Fransızca ve Türkçenin bulunduğu 11 dilde dünyaya yayın yapmayı başarmıştır. Rusya'yı takip eden Hollanda'dan sonra Fransa'da dünyaya radyo yayını yapmayı başarmıştır. Bu Fransa için büyük bir dönüm noktası olmuştur.

⁶⁴⁶ Ahmet Akçakaya, "*Dünden Yarına Türkiye Radyoları*", **TRT Akademi**, C.5, S.9, Ocak 2020, s.406.

⁶⁴⁷ Pierre Miquel, **Histoire de la Radio et de la Télévision**, Librairie Académique Perrin, 1984 Paris, s.8.

1921 yılında Fransa sadece ülke içinde yayın yapan ilk radyo olan “*Radio Eyfel*” ile başlattığı süreci⁶⁴⁸ 1931 yılında ülke dışındaki Fransız kolonilerine de taşımış “*Le Poste Colonial*” radyo yayını ile 3 Frekans olarak sınırlar ötesine ulaşmayı başarmıştır.⁶⁴⁹ Fransızca olan yayın Asya, Afrika, Pasifik adalarına yönelik bir yayın olmuştur.⁶⁵⁰ İkinci Dünya Savaşı’nda, Nazi işgaline karşı Fransa’da radyo, siyasi propaganda aracı olarak ülkede birlik ve beraberlik ruhunun oluşturulması adına aktif olarak kullanılmıştır. Buradan hareketle, Fransızlar ülkelerini işgal eden Almanları ülke topraklarından atmak için, içeride ve dışarıda radyo yayınlarını bir vasıta olarak kullanmış, bu yolla seslerini dünyaya duyurmayı başarmıştır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde ünlü Fransız Generale De Gaulle, Mareşal Petang radyo konuşmalarıyla daima ön planda olmuştur.⁶⁵¹ Radyo yayınına Amerika, İngiltere, Hollanda, Rusya gibi ülkelerin daha gerisinde başlayan Fransa, yaşadığı işgalde radyoyu aktif şekilde kullanmayı başarmıştır. Böylece Fransa’da radyo, siyasi propagandaların ulusa duyurulması ve mücadelelerinin dünyaya aktarılmasının adresi olmuştur. Bu yönüyle radyo, Fransa’da önemli görevler üstlenmiştir. 1935’de Fransa’da ilk yayın hayatına başlayan televizyon, 1947 yılında radyo yayınlarıyla birleşerek RTF (Radio Diffusion Télévision Française) adıyla Başbakanlık ve Enformasyon Bakanlığı’na bağlanmıştır. 1964 yılında dönemin Başbakanı Georges Pompidou RTF’yi devletten daha ayrı bir kimliğe dönüştürmek için, bağımsız ancak nispeten kamusal kimliği de olan ticari bir kuruluşa ORTF’ye (Office De Radio Diffusion Télévision Française) dönüştürmüştür.⁶⁵² ORTF böylece 1964 ve 1975 arasında, Fransa’da halka radyo ve televizyon yayını sağlayan ulusal haber ajansı kimliği kazanmıştır. ORTF 1974 yılında bölünmüş ve özelleşmiştir.⁶⁵³

⁶⁴⁸ **Combat**, Le Journal de Paris, Paris 27 Mayıs 1958.

⁶⁴⁹ Cenk Demirkıran, Uluslararası Televizyon Yayıncılığının Tarihsel Gelişim Süreci: Fransa TV5 MONDE ile Türkiye TRT-INT ve TRT TÜRK Karşılaştırmalı İncelemesi, **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, İstanbul 2008, s.191.

⁶⁵⁰ Neslihan Değirmencioğlu, Özlem Yalçın, “*Radyoda Dış Yayıncılık*”, **TRT Akademi**, C.5, S.9, Ocak 2020, s.447-448.

⁶⁵¹ **Ce Soir, Grand Quotidien D’Information Indépendant**, Fransa, 26 Mayıs 1945, s.1; **Journal Officiel, Fransa, 22 Ağustos 1944, s.1**; Dominique Lejeune, **Discours Radiodiffuse De Petain Du 11 Octobre 1940 (L' "Ordre Nouveau")**, Khâgne du lycée Louis le Grand, 10.10.2002, Fransa ERIŞİM: <https://hal.archives-ouvertes.fr/cel-01493582v1>.

⁶⁵² Demirkıran, **a.g.e.**, s.193-194.

⁶⁵³ Gamzehan Öztürk, Radyo Televizyon Alanında Düzenleme Denetleme ve Kontrol, **Yüksek Lisans Tezi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Erzurum 2008, s.17.

1935-1940 yılında Naziler kontrolündeki Almanya'nın propagandalarına karşılık vermek için 1937 yılında kurulan kısa dalgalı Paris “*Mondiale Radiosu*” 10 yabancı dilde yayın yapmıştır. Bu dillerden biride Türkçe olmuştur. 1950 yılında yeni bir girişimle Fransa’da, Türkçe yayın yapılsa da bu yayın uzun süreli olmamıştır. Türk işçilerin Fransa’ya göç etmeye başlamasıyla 1971 yılında ORTF, (Office De Radio Diffusion Télévision Française) Türk işçilerine yönelik haftada 10 dakikalık kısa yayın yapmaya başlamıştır. Bu Türk işçilere yönelik ilk yayın olmuştur. Bu yayın kısa süre sonra işçilere yönelik bir yayın olmaktan çıkarılıp, Fransa’daki tüm Türklere yönelik yayınlar haline dönüşmüştür. Radio yayını, zaman zaman ara verse de 2000’li yıllara kadar yayın hayatına devam etmiştir.⁶⁵⁴ Yayın ilk yıllarda daha çok Türk işçileri için danışma ve bilgilendirme amacı taşımıştır. Türk işçilere yönelik bu yayınlar, İstanbullu gazeteci Stella Ovadia ile başlamış, sonrasında Kerem Topuz yayınları sürdürmüştür. Haftanın salı günleri yayın yapan radio, 1974 yılında ise Türk dil bilimci ve yazar Güzin Dino denetiminde devam etmiştir. 1980’lerde yayın süresi uzatılmış, 20 dakika olarak Türkçe yayınlar devam etmiştir. 1990 yılında ise haftada 40 dakikaya çıkmıştır. Bu yıllarda ünlü Türk ressam Abidin Dino, Gaye Petek gibi isimleri kadrosuna dahil eden radyo, 1994 yılında yayın süresini 1 saate çıkarmıştır. 2007 yılında ise Türkçe yayın finansal sebeplerden ötürü ülkede tamamen durmuştur.⁶⁵⁵ ORTF Türkçe Radyosu’nun yayın yönetmeni ve çalışanları Türklere olmuştur. Özellikle Türkiye’den çeşitli nedenlerle göç etmiş, iyi eğitilmiş Türkler bu yayınları yönetmiş ve hazırlamıştır. Radyoda yer alan bu isimlerden biri olan Güzin Dino, Türkiye’de Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Eşi ünlü Türk ressam Abidin Dino’nun 1951 yılında Fransa’ya göç etmesiyle, Güzin Dino’da üç yıl sonra eşinin yanına Paris’e yerleşmiştir. Böylece 1990 yılına kadar Güzin Dino, ORTF Radyosu Türkçe yayınlar ekibinin başında yer almıştır.⁶⁵⁶

Fransız Radyo- Televizyon Kurumu (ORTF) Türk işçilerinde içinde bulunduğu yabancı işçilere yönelik ilk başlarda salı günleri yayın yapmıştır. 1971 yılında Türk

⁶⁵⁴ Uğur Hüküm, “*Aydın ve Sevgili RFI Türkçe İnternet Okuru Haberi*”, *Radyo France Internationale Türkçe Servisi sorumlusu*, Paris, 31 Aralık 2009- Erişim 28.06.2022; http://www1.rfi.fr/actutr/articles/120/article_880.asp.

⁶⁵⁵ Alev Yücel, “Batı Avrupa’da Türkçe Medya: Almanya, Fransa ve Hollanda”, *Selçuk İletişim Dergisi*, C.8, S.4, 2015, s.259-260.

⁶⁵⁶ Türk Dil Kurumu, *Türk Dili Dergisi*, C.CV, S.739, Temmuz 2013, s.93.

işçilerine yönelik başlayan yayınlar, Fransa'nın birçok şehrinde takip edilmiştir. Paris, Strasbourg, Brest, Lyon, Marsilya, Nanch, Nice, Rennes, Bordeaux, Grenoble, Limoges, Nantes, Toulouse bu şehirlerden bazıları olmuştur. Bu oldukça kısa bir yayındır. Ancak Türk işçiler, haftanın belli günlerinde on dakikalık bu kısa yayınları merakla beklemişlerdir. Genel olarak Paris çevresinde orta dalga 348, Strasbourg, Brest, Lyon, Marsilya orta dalga 235, Nanch, Nice, Rennes orta dalga 242, Bordeaux, Grenoble, Limoges, Nantes, Toulouse' de orta dalga 222'de bu yayınlar yapılmıştır. Fransa'da Türk işçilerin çıkardığı ilk yayın olan *İşçi Birliği Bülteni* 'nde, ORTF Türkçe radyo yayınları ve radyo frekansları yer almış, Türk işçilere bu yayınları takip etmeleri tavsiye edilmiştir. Fransız Radyo- Televizyon Kurumu (ORTF), Türkçe yayınları ağustos aylarında tatile girmiştir. 1973 yılından itibaren Türk işçilerine yönelik yayın günleri cumartesi 17: 40 olarak değiştirilmiştir.⁶⁵⁷ 1974 yılından sonra radyo yayınları daha çok işçilere yönelik olmaktan çıkmış, Fransa'da yaşayan Türk toplumuna yönelik yayınlara dönüşmüştür. Buradan hareketle kişisel bir yorumla, Türk işçilere yönelik program saatlerinin yeterli olmaması, Fransız Radyo- Televizyon Kurumu (ORTF) çeşitli yerel derneklerle birlikte hareket etmesine neden olmuştur. Fransız Radyo- Televizyon Kurumu (ORTF), ülkedeki çeşitli Türk ve yabancı işçilerin yoğun yaşadığı bazı bölgelerde, yerel işçi komiteleri ve organizasyonlarıyla birlikte sadece işçilere yönelik radyo programları düzenlemeye çalışmıştır. Türk işçilere yönelik hazırlanan, Türk nüfusunun oldukça yoğun yaşadığı Rhone Alp Bölgesindeki "*ORTF Lyon İşçi Radyosu*" bunun en güzel örneği olmuştur.

3.4.1. ORTF Lyon İşçi Radyosu

Fransa'nın Rhone Alp Bölgesi ve bölgenin Ain ve Haute-Savoie departmanları Türklerin yoğun göç ettiği yerlerden olmuştur.⁶⁵⁸ Bölgenin en büyük şehri olan Lyon, Fransa'nın Paris'ten sonra en büyük iki şehirden biridir. Dönem içinde Türk ve yabancı işçi sayısı şehirde oldukça fazla olmuştur. Bu yüzden Office De Radio Diffusion Télévision Française (ORTF), bu şehirde yerel işçi örgütleriyle yayın yapma kararı almıştır. Lyon İşçi Radyosu, böylece 20 Ekim 1972 tarihinde Fransa'daki

⁶⁵⁷ Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği *İşçi Birliği Bülteni*, S.2, Paris, Haziran 1973, s. 15

⁶⁵⁸ Rochdy Alili, "*Étrangers en Rhône-Alpes, que disent les chiffres ?*", *Hommes et Migrations*, N°1186, Nisan, 1995. s.8.

yabancı işçilere yönelik çeşitli dillerde radyo yayını hayatına başlamıştır. Bu şekilde Türk işçilerine yönelik Türkçe yayınları da başlamıştır. Ayrıca diğer yabancı işçilere yönelik olarak da Arapça, İspanyolca, İtalyanca, Portekizce, Sırpça ve Hırvatça dillerinde birçok yayın yapılmıştır. ORTF Lyon İşçi Radyosu, 20 Ekim 1972 tarihinde yayınlarını her cuma akşamı saat 21:40'da başlatmış, 22:00'da bitirmiştir. İlk yayın haftalık her dil için olmak üzere 20 dakika olarak belirlenmiştir.⁶⁵⁹Buradan hareketle ORTF'nin 1971 yılı Türkçe yayınına göre, ORTF Lyon İşçi Radyosu yayınlarının daha uzun süreli olması ve sadece işçilere yönelik yapması, ORTF Lyon İşçi Radyosu'nu önemli kılmaktadır.

ORTF, daha öncede belirtildiği gibi radyo yayınlarını tek başına yapmamıştır. Yabancı işçilerin sorunlarını daha iyi anlamak ve çözüm üretebilmek için bölgede faaliyet gösteren yabancı işçi kuruluşlarıyla program içeriklerini birlikte hazırlamıştır. ORTF Lyon İşçi Radyosu böylece, 13 Rue de la Bombarde, Lyon 5 adresinde bulunan Rhone Bölgesi Yabancı İşçi Organizasyon Komitesi olan "Comité de Liaison des Organisations du Rhone pour l'Accueil des Travailleurs Etrangers (C.L.O.R.A.T.E)" ile iş birliği yapmıştır. Rhone Bölgesi Yabancı İşçi Organizasyon Komitesi, Comité de Liaison des Organisations du Rhone pour l'Accueil des Travailleurs Etrangers (C.L.O.R.A.T.E), yayınlar için bir birlik teşkil etmiş ve yayınlara hazırlığa başlamıştır. Komite, radyo yayınları başlamadan önce programın amaçları, komisyon üyeleri, sunucuları gibi birçok konuda çalışmalar yürütmüştür. Comité de Liaison des Organisations du Rhone pour l'Accueil des Travailleurs Etrangers (C.L.O.R.A.T.E), 1901 Fransa Dernekler Kanunu'na göre kurulmuş bir komitedir. Herhangi bir siyasi partiye üye olmayıp bağımsız hareket eden bir kuruluş özelliği taşımıştır. Komite amacını tüzüğünde göçmenlerle ilgili faaliyetleri organize etmek ve göçmenlerle ilgilenen kuruluşları bir araya getirmek olarak belirlemiştir. Bu amaçla komite herkese açık olmuş, göçmen işçiler üzerine bilgi alışverişini koordine etmiştir. Ayrıca komite çeşitli aile, gençlik gibi birliklerle çeşitli fikir alışverişinde bulunmuştur. Buradan hareketle komitenin tarafsızlık ilkesini önemseydiği ve bu alanda çalışmalar yürüten herkese kapılarını açtığını söylemek mümkündür. Komitenin ana binası Lyon'dadır. Komitenin başkanı Yves Guibert, başkan yardımcısı Alves Arderius ve Monsieur

⁶⁵⁹ **Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon**, Dossier de Correspondance sur L'établissement ORTF, Dosya numarası: 99J39, 12 Eylül 1972, Lyon, Fransa, s.3.

Mortamet, komite saymanı Mademoiselle Vial, Sekreter ise Monsiuer Morin'dir.⁶⁶⁰

Comité de Liaison des Organisations du Rhone pour l'Accueil des Travailleurs Etrangers (C.L.O.R.A.T.E) radyo yayınına başlamadan önce bölgede bulunan CGT, CFDT, FO, CGC, CFTC gibi işçi sendikalarına çeşitli bilgilendirme yazıları göndermiş, tüm işçilerin radyo yayınlarından haberdar olmasını sağlamıştır. Ayrıca Tunus, Cezayir, Fas, Yugoslavya, İspanya, Portekiz, İtalya ve Türkiye gibi ülkelerin Fransa'daki temsilciliklerine radyo programının başlangıç tarihi, amaçları ve hangi dillerde yapılacağı ile ilgili çeşitli yazılar göndermiştir. Bu açıdan komitenin, oldukça kapsamlı olarak çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Tüm bu hazırlıklar neticesinde yayın hayatına başlayan işçi radyosu, oldukça ses getirmiş, dönem gazetelerinde haber olmuştur.⁶⁶¹ Örneğin Lyon "*Dauphine Libere Gazetesi*", haberi yabancı işçiler için Comité de Liaison des Organisations du Rhone pour l'Accueil des Travailleurs Etrangers (C.L.O.R.A.T.E) komitesinin, ORTF üzerinden akşam saatlerinde yayın yapacağı haberini genişçe vermiştir. Yayınların Arapça, Türkçe, İspanyolca, İtalyanca, Portekizce, Sırpça ve Hırvatça dillerinde haftalık her dil için 20 dakika olacağı belirtilmiştir.⁶⁶² Anlaşılmaktadır ki ORTF Lyon İşçi Radyosu'nun, birçok milletten işçi topluluğuna yönelik olması, kısa sürede yayının bölgede ses getirmesine neden olmuştur. Bu yönüyle ORTF Lyon İşçi Radyosu'nun, eşitlikçi bir yaklaşım benimsemeye çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır. ORTF Lyon İşçi Radyosu'nda, Türkçe programları hazırlayacak ve sunacak kişinin bulunması kolay olmamıştır. O dönemde Fransa Lyon'da üniversite okuyan ve Fransa Lyon Türk Öğrenci Birliği Başkanlığı'nı yürüten, Vahit Özdemir adlı öğrenci programı sunan kişi olarak seçilmiştir. Vahit Özdemir'in gazeteci kimliği, imza attığı başarılı işler programı sunmasında etkili olmuştur. Hatta Özdemir'in radyoya gönderdiği dosya içeriği, Türkiye'de imza attığı başarıların haber kupürleri ile doludur.⁶⁶³

⁶⁶⁰ Comité de Liaison des Organisations du Rhone pour l'Accueil des Travailleurs Etrangers (C.L.O.R.A.T.E), Union d'associations de la loi Juillet 1901, **Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon**, Dossier de Correspondance sur L'établissement ORTF, Dosya numarası: 99J39.

⁶⁶¹ **Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon**, Dossier de Correspondance sur L'établissement ORTF, Dosya numarası: 99J39, 12 Eylül 1972, Lyon, Fransa, s.4.

⁶⁶² **Le Dauphine Libere Gazetesi**, 22.10.1972, s.6, **Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon**, Dosya numarası: 99J38.

⁶⁶³ **Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon**, Vahit Özdemir Mektupları, Dosya numarası: 99J38, Fransa, Lyon.

ORTF Lyon Türk işçi yayını, 20 Ekim 1972 tarihinde, 20 dakika olarak yapılmaya başlanmıştır. 7 Ekim 1973'e kadar da haftalık 20 dakika olarak devam etmiştir. Ancak 7 Ekim 1973 tarihinde, Türkçe radyo yayını pazar günü sabah saat 06:20'ye çekilmiştir. Artık her hafta yapılan Türkçe yayın, 7 Ekim 1973'ten itibaren 15 günde bir yapılmaya başlanmıştır. Türk işçilere yönelik bu yayın saatlerindeki değişikliğin gerekçesi radyo yayın ekibi tarafından, dinleyicilerine birçok dilde yayın yapılması ve bunun getirdiği zorluk olarak açıklanmıştır. Birçok dilde yayın yapmak, dönem şartları göz önünde bulundurulduğunda elbette radyo için kolay olmamıştır. Yaklaşık üç ay daha devam eden ORTF Lyon İşçi Radyo'su, Türk İşçi yayını Aralık 1973 tarihinde tamamen sonlandırdığı arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır.⁶⁶⁴

Lyon ORTF Türk İşçi Radyosu yayını Lyon, St. Etienne, Grenoble, Valence, Privas, Bourg Oyonnax, Chambery, Modane, Annecy, Thonon, Bonneville, Djon, Macon, Chalon, Roanne, Clermont Ferrant gibi şehirlerinde çalışan ve oturan Türk işçileri takip etmiş ve radyo sesini buralara duyurmuştur. Radyoda yapılan her haftalık Türkçe program içeriği yazıya aktarılarak, Türkçe-Fransızca olarak Lyon "Place Belle Cœur" da bulunan Syndicat d'Initiative (Danışma Sendikası) bürosunda saat 08:30-12:30 ve 13:30-19:30 arasında müracaat eden Türk işçilerine ayrı bir hizmet olarak sunulmuştur.⁶⁶⁵

Yaklaşık olarak 14 ay süren 20 dakikalık Türkçe yayınlar, az görünse de Türk işçileri tarafından büyük ilgiyle takip edilmiştir. Özellikle Türk işçilerin ihtiyacı olan konularda radyonun bilgiler sunması, yayını daha önemli hale getirmiştir. Zaman zaman Türk işçiler radyoya mektuplar göndererek sorun yaşadıkları konularda radyonun yayınlar yapmasını sağlamışlardır. ORTF Lyon Türk İşçi Radyosu yayınları, yaklaşık olarak 14 seri halinde hazırlanmıştır. Bu programların her bir serisi, yaklaşık olarak dört bölüm yayın içermiştir. İlk seri program, daha önce ifade edildiği gibi 20 Ocak 1972 yılında yapılmaya başlanmıştır. Sonraki her ayın bütün haftaları yapılan Türkçe radyo yayını, 4 Kasım 1973 tarihinde 13.seride ayda iki programa düşmüş ve

⁶⁶⁴ Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, ORTF Serie 11, Dosya numarası: 99J46, Fransa, Lyon.

⁶⁶⁵ Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, Dosya numarası: 99J38, Seri 1, Fransa, Lyon, s.1-2.

30 Aralık 1973 yılı 14.seride sona ermiştir.⁶⁶⁶ Bu sürede toplamda yaklaşık olarak 50'nin üzerinde Türkçe program yayını yapılmış ve Türk işçilerine yönelik oldukça faydalı bilgiler verilmiştir.

20 Ekim 1972 yılında başlayan Türkçe yayın, ilk olarak üç seri halinde hazırlanmıştır. 20,27 Ekim tarihinde iki yayın yapılmış 3,10,17,24 Kasım tarihinde dört yayın 1,8,15,22, 29 Aralık tarihinde ise beş Türkçe yayın olmak üzere 1972 yılı için toplam 11 bölüm Türkçe yayın yapılmıştır. 1972 yılında yapılan Türkçe yayın içerikleri şu şekilde olmuştur: ⁶⁶⁷

- Türk işçi çocuklarının okul durumları
- Çocuk kıyafetlerinin alınması
- Fransa'da daha uygun fiyata alışveriş
- Fransızca öğrenmenin önemi
- Fransızca kursları
- Türkiye'ye tatile gidecek işçiler için yapılması gerekenler
- Kışın evlerde kullanılan ısınma cihazlarındaki tehlikeler
- Bir işçinin işsiz kaldığı zaman yapması gerekenler
- Yabancı işçilerin Fransa'da çeşitli hakları
- Bir aile reisinin kanuni sorumlulukları
- Türk işçiler için lojman ve destekleri

Yukarıda işlenen konu içeriklerinden anlaşılmaktadır ki ORTF Lyon Türk İşçi Radyo'su, Türk işçinin ihtiyacı olan hizmetlerle ilgili oldukça kapsamlı ve pratik bilgiler vermiştir. Bu açıdan ORTF Lyon Türk İşçi Radyo'su, Türk işçilerin gündelik yaşamını kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. 1973 yılındaki yayınlarına 5 Ocak tarihinde başlayan ORTF, 1973 yılının son yayını ise 30 Aralık 1973'te yapmıştır. 1973 yılı yayınları, ORTF Lyon Türk İşçi Radyo'sunun bütün yayınlarıyla

⁶⁶⁶ Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, Dosya numarası: 99J48,13.Seri, Lyon, Fransa, s.1.

⁶⁶⁷ Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, Emission ORTF, Dosya numarası: 99J38, 99J39, 99J40, 1972, Fransa, Lyon.

kıyaslanınca en çok Türkçe yayının yapıldığı yıl özelliği taşımaktadır. 1973 yılında işlenen radyo programlarının içeriği ise şu şekilde olmuştur:

- Aile ve çocuk primleri
- Hastalık sigortaları
- Gezi ve eğlence gibi sosyal ihtiyaçları
- Trafik kuralları
- İş kazaları
- Türkiye'ye gittiklerinde lazım olan gerekli belgeler
- Eğitim amaçlı sosyal merkezler
- Okula kaydedilecek çocuklarla ilgili bilgilendirmeler
- Kıyafet alışverişi,
- Fransızca dil kursları
- Türkiye ve Fransa arasında imzalanmış olan Türkiye-Fransa Sosyal Güvenlik Anlaşması ve kazanımlar

Yukarıdaki bilgiler ışığında görülmektedir ki radyo programının işlediği konu içerikleri, neredeyse bir önceki yıl ile aynıdır. Bu durumun nedeni belli konuların, Türk işçiler tarafından yeterince anlaşılmamış olması ve tekrarlanan yanlışlardan kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. 1972 yılı radyo içeriklerine bakılınca, dikkat çekici konuların yer aldığı görülmektedir. Bu konulardan birisi olan ve 1972 yılı radyo programında da işlenen ısınma cihazlarının kullanılmasına dair bilgilendirmeler oldukça dikkat çekici olmuştur. Çünkü radyo, programlarının birçok bölümünü sadece soba yakma üzerine ayırmıştır. Soba yakan Türk işçiler için mutlaka sobanın altın madeni bir levha konulması gerektiği, soba borularının tahta kaplı alanlardan uzak tutulması, benzin ve tutuşturucu maddelerin varsa çocuklara yaptırılmaması, tutuşturucuların sobadan uzak bir yere konulması gibi hususlar işlenmiştir. Yine Türk işçilerin yanında Çocukları yaşıyorsa sobası yanan bir evde

yanız bırakılmaması gerektiğine özellikle birçok bölümde vurgulanmıştır. ⁶⁶⁸

Kişisel bir yaklaşımla Anadolu'da dönem şartlarında sobanın yaygın şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Anlaşılmaktadır ki Anadolu'dan göç etmiş Türk işçilerin, bazı konularda yeterince bilgisi henüz mevcut değildir. Çünkü Türk işçilerin çoğu erkektir ve soba yakmayı bilmemektedirler. Anadolu'da dönem şartları içinde soba yakma genellikle kadın işi olarak görüldüğünden, erkekler bu konuda yeterli bilgiye sahip değildirler. Buradan yola çıkarak bu anlayışın, Fransa'da Türk işçiler için büyük zorluğa dönüştüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca Anadolu'nun köylerinden gelen Türk işçileri, henüz birçok yeni ısınma cihazıyla tanışmamıştır. Dolayısıyla bu cihazlardan gelecek tehlikeleri yeterince öngörememektedirler. Türk işçiler, karşılaştıkları herhangi bir tehlikeli durumda nasıl hareket edeceklerini bilmemektedirler. Bu sebepten dolayı hava gazının zehirlenme özelliği taşıdığı, çakmak ve ateşleyici şeylerle kesinlikle yaklaşılmaması gerektiği uzun uzadıya radyoda anlatılmıştır. Uyurken muhakkak sobaların söndürülmesi gerekliliği ve Lyon'daki "Gaz de France" Fransa gaz idaresi ve çeşitli kurumların telefon ve adresleri radyoda sürekli anons edilmiştir. ⁶⁶⁹

Dönemin Fransız gazeteleri incelendiğinde Türk işçilerinin, Fransa'ya geldiği tarihlerde soba ve ısıtıcılardan zehirlenme haberlerinin genişçe yer aldığı görülecektir. Bir örnek vermek gerekirse Laneuville- Saint-Soiré (Meuse) şehrindeki dökümhanelerinde çalışan ve birlikte bir odayı paylaşan üç Türk işçisi, gece yaktıkları ısıtma cihazı nedeniyle karbon monoksit gazından zehirlenmiştir. Hastaneye kaldırılan 34 yaşındaki evli ve üç çocuk babası Muharrem Digannan hayatını kaybetmiştir. ⁶⁷⁰ Bilgiler ışığında söylenebilir ki ORTF Lyon işçi radyosu program yapımcıları, Türk işçilerin yaşadığı sorunların farkındadır. Dolayısıyla program yapımcıları bu hassasiyetleri gözeterek içeriklerini oluşturmaktadırlar.

ORTF Lyon Türk İşçi Radyosu'nun sıkça işlediği konulardan bir diğeri, işçi çocukları ve aile yakınları ile ilgilidir. Birçok programda çocukların okul durumlarıyla velilerin yakından ilgilenmesi gerektiği uyarısı yapılmıştır. Türk işçilerinin, Fransız

⁶⁶⁸ Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, ORTF Serie 2, Dosya numarası: 99J39, Fransa, Lyon.

⁶⁶⁹ Aynı yer.

⁶⁷⁰ Le Monde Gazetesi, Fransa, 8 Ocak 1970.

öğretmenlerin çocukların defterine okul durumuyla ilgili yazılan notları kontrol etmesi, en az dönemde birkaç kez okula gitmesi gerektiği ve öğretmenlerden gelen uyarıların dikkate alınması tavsiye edilmiştir.⁶⁷¹ Ayrıca aile reisini sorumlulukları uzun uzadıya anlatılmıştır. Fransız kanunlarına göre, aile reisine birtakım sorumluluklar yüklenmiştir. Evde, okulda, ulaşım yolunda oluşacak risklerden ötürü çocukların aile reislerince sigortalanması, bu sorumluluklardan en başta geleni olmuştur. Çünkü Fransa’da, çocuğun yaşayacağı yangın ve kaza gibi durumlarda bu ödemeler sigorta tarafından yapılmaktadır.⁶⁷²

Türk işçileri, çocuklarının ihtiyaçları konusunda da yeterli bilgi sahibi değillerdir. Bunun için Türk işçi Radyosu programlarında, çocuklarının sosyalleşme ve eğlenme gibi ihtiyaçları olduğunu anlatılmış, bu ihtiyaçların karşılanması için işçilerin çocuklarını eğlenecekleri ve sosyalleşecekleri aktivitelere dahil etmesi gerekliliği sıkça vurgulanmıştır.⁶⁷³ Anlaşılmaktadır ki Türk işçileri, çocuklarına ve ailelerine yaklaşım biçimleri, çocukların gittiği okullardaki işleyişler ve Fransız kanunlarının aile reislerine yüklediği sorumluluklar hakkında yeterince bilgi sahibi değillerdir. Daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere Türk işçilerinin çoğunun çocuğu Türkiye’de kalmıştır. Bu yüzden radyo yayınında, babaların çocuklarını görmek için tatillerde ülkelerine gitmesi tavsiye edilmiştir. Yayınlarda, bir babanın çocuklarını ve eşini görmek için tatile gitmesinin ne kadar mutluluk verici olduğu ve Türk işçilerin Türkiye’ye gittiklerinde çocuklarının büyüdüklerini görmelerinin verdiği mutluluk üzerinde durulmuştur. Fransa’da az da olsa çocuklarını yanında getiren Türk işçilerine de yazın Türkiye’ye gittiklerinde çocuklarını yanlarında götürmeleri tavsiye edilmiştir. Böylece işçi çocuklarının, memleketin kültür adet ve geleneklerini, yaşam tarzını öğrenmesi açısından önemli değerler kazanacakları vurgulanmıştır.⁶⁷⁴ Radyo yayınlarından anlaşılmaktadır ki Türk işçileri yoğun iş temposu yüzünden, çocukları ve ailelerine yeterince zaman ayırmamışlardır.

⁶⁷¹ **Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon**, ORTF Serie 1, Dosya numarası: 99J38, Fransa, Lyon.

⁶⁷² **Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon**, ORTF Serie 3, Dosya numarası: 99J40, Fransa, Lyon.

⁶⁷³ **Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon**, ORTF Serie 7, Dosya numarası: 99J421, Fransa, Lyon.

⁶⁷⁴ **Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon**, ORTF Serie 10, Dosya numarası: 99J45, Fransa, Lyon.

Radyoda işlenen ilginç konulardan bir başkası, ucuz alışveriş yapma, bütçe ve harcamalar konusudur. Kış dönemlerinde çocuklar ve ailelerin, birçok kışlığa gereksinimi olduğu anlatılmış, onun için bir dükkâna bakılmaması tavsiye edilmiştir. Fransa’da dükkândan dükkâna fiyatların değiştiği dolayısıyla Türk işçi ailelerinin fiyat sormaktan çekinmemeleri gerektiği belirtilmiştir. Radyoda, Fransa’da ucuz ve ikinci el kıyafet satan yerlerin adres bilgileri sunulmuştur. Çocukların okuldaki kıyafetlerinin üzerine isim yazılarak, kıyafetlerinin kaybolmasının önüne geçebileceği, kıyafet üzerine yazı yazan kalemler olduğu, bunların birçok yerde satıldığı, çocukların ucuz fişlerle bazı okullarda yemek yiyebileceği böylece aile bütçesine katkı sağlanmış olacağı gibi pratik bilgilendirmeler yapılmıştır.⁶⁷⁵ Türk işçi ailelerinin, birkaç farklı fiyat görünce fiyatları eleştirmekten çekinmemeleri gerektiği, işçi derneklerinin çeşitli zamanlarda bazı yerlerde palto, kazak, gömlek vb. ürünleri indirimli sattığı, buralara müracaat etmenin ciddi tasarruf sağlayabileceği tavsiye edilmiştir. Bölgede ailelerine yardım eden bir federasyon olan, Fédérations des Familles du Rhone birliğinin indirimli satış yapan önemli bir kuruluş olduğu anlatılmıştır.⁶⁷⁶ Bilgiler ışığında söylenebilir ki Türk işçiler için tasarruf yapmanın önemli olduğu, birikim yapmak için birçok yola başvurdıklarını söylemek mümkündür.

Bu yıllarda radyodan işlenen konulardan bir diğeri de Türk işçilerin Türkiye’ye tatil için gideceklerinde yaşayacakları durumlar üzerine konuşmalar olmuştur. Radyoda, bu hususta dikkat çekici tespitler yapılmıştır. ⁶⁷⁷ Türk işçilere hitaben *“Tatillerinizde hayat tarzınız ve düşünceleriniz değişecek ve memleketinize döneceğinizde Fransa’da bıraktığınız hayat anlamını ve kendi memleketinizdeki yaşantınızı daha açık bir şekilde göreceksiniz. Bu arada Fransa’da geçirdiğiniz birkaç sene içinde yabancı bir işçinin karşılaştığı güçlükler yüzünden kendinizde önemli değişiklikler hissedeceksiniz. Bir kısmınız memleketine, araba güzel elbise ve ailelerinize bol hediyeler döneceksiniz, bu onların gözündeki iyi bir hayat yaşadığınızın sonucudur. Sizde bu sözlerle iftihar edeceksiniz. Yurttaşlarımız Fransa’daki hayatınız hakkında size sualler soracaklar bazıları ise sizi taklit edip*

⁶⁷⁵ Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, ORTF Serie 2, Dosya numarası: 99J39, Fransa, Lyon

⁶⁷⁶ Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, ORTF Serie 12, Dosya numarası: 99J47, Fransa, Lyon.

⁶⁷⁷ Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, ORTF Serie 10, Dosya numarası: 99J45, Fransa, Lyon.

Fransa'ya gelmek isteyeceklerdir. Onlara bu konuda yapılması gereken işlemler hakkında malumat verecek ve bulunduğunuz duruma gelebilmek için karşılaşacağınız güçlükleri sıralayacaksınız. Bize Memleketinizin güneşi altında güzel tatil dilemekten başka bir şey kalmıyor.”

Görülmektedir ki radyo, Türk işçilerinin Fransa'da kaldıkları yıllarda değişimlerine dikkat çekmiştir. Artık daha iyi bir hayatları olduğu ifade edilmiş, Türkiye'de onlara gıpta ile bakılacağı vurgusu yapılmıştır. Radyo ayrıca, tatil yolunda dikkat edilmesi gereken güvenlik konularına da dikkat çekmiştir. Türk işçi eşlerinin, çocuklarının ve akrabalarının beklediği anavatana tatile gittikleri zaman, arabalarını kontrol etmelerini, bagajlarının bir kısmını trenle göndermelerini, uyuma ve istirahat etmelerini, gerekli belgelerini yanlarına almalarını önermiştir.⁶⁷⁸ ORTF Lyon Türk işçi yayınlarında, zaman zaman azda olsa Türkçe şarkılar çalınmıştır. Şarkılar, özellikle yıl sonlarında denk getirilmiştir. Şarkıların çalınacağı programlarda genelde herhangi bir konu işlenmemiş şu cümlelerle yer verilmiştir.⁶⁷⁹

“İşte senenin sonuna vardık, Adetlerimize sadık kalarak, size iyi ve şen seneler dileriz. Memleketimizi hatırlatacak bir şarkı ile sizleri baş başa bırakıyoruz.”

Özellikle “adetlerimize sadık kalarak” ifadesi ile, Türklerin yeni bir ülkede geleneklerini kaybetme gibi korkular taşıdığını söylemek mümkündür. Çünkü Fransa'ya ilk giden Türk işçiler, özellikle asimile olma gibi korkular taşımıştır. Bu yüzden kişisel bir yaklaşımla çocuklarını yanlarında götürmemiş, ülkelerine dönecekleri arzusunu sürekli muhafaza etmişlerdir. Yaşanan bu durum, elbette farklı kültür ve inanç taşıyan bir ülkede yaşamının doğal sonucu olmuştur.

3.4.2. Fransız Ulusal Göç Ofisi (Office National d'Immigration) Yayınları

Fransa'ya göç eden Türk işçiler için Fransız Ulusal Göç Ofisi “Office National D'Immigration” tarafından 1970 yılında, üç kategoride çeşitli kılavuz kitaplar hazırlanmıştır. Bu kitaplar sırasıyla Yardımcı Mesleğe Göre Tamamlayıcı El Kitabı,

⁶⁷⁸ Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, ORTF Serie 9, Dosya numarası: 99J44, Fransa, Lyon.

⁶⁷⁹ Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, ORTF Serie 14, Dosya numarası: 99J49, Fransa, Lyon.

Pratik Rehber ve Konuşma El Kitabı isimleriyle yayınlanmıştır. Yayınlar Türk işçiler için Türkçe ve Fransızca kaleme alınmıştır. 1970 yılından sonra Fransa'ya Türk işçisi alınmaya devam edildikçe, bu yayınların kapak şekilleri gibi çeşitli biçimsel değişiklikleri barındıran farklı baskıları yapılmıştır. Ancak bu üç kategoride de içerikler daima aynı kalmıştır. Bu yayınlardan bazılarının basımı Fransa'da, bazılarının ise Türkiye'de yapılmıştır. Türkiye'de basılan yayınlar, Türk işçiler Fransa'ya gelmeden kendilerine teslim edilmiştir. Bazıları ise Fransa'daki yayın evlerinde basılmış, Türk işçiler Fransa'ya ulaşınca teslim edilmiştir. Fransız Ulusal Göç Ofisi, sadece bu yayınları Türk işçiler için hazırlamamıştır. 1962 yılından başlanmak üzere, Fransa'ya çalışmak için gelen bütün yabancı işçiler için bu yayınlar yapılmıştır. İspanyol, İtalyan, Yugoslav, Faslı, Portekizli gibi yabancı işçiler yayın yapılan işçilerin başında gelmektedir. Her yabancı işçinin ana dilinde bu yayınlar çıkarılmıştır.

Fransız Ulusal Göç Ofisi olan “Office National D’Immigration” tarafından Türk işçiler için hazırlanan ilk yayınların başında mesleğe göre tamamlayıcı el kitapları gelmiştir. El kitapları, oldukça az sayfadan oluşmuştur. 1970 yılında “*Fransa’da Çalışan Türk İşçisinin Mesleğe göre Tamamlayıcı Çeviri El Kitabı Yapı*” ismiyle inşaat ve bina alanındaki kavram, terimleri kapsayacak şekilde çıkarılmıştır.⁶⁸⁰ Tamamlayıcı el kitabının, inşaat sektörü üzerine çıkarılması elbette gelişi güzel bir tercih olmamıştır. İnşaat sektörü, 1969-1974 yılları arasında daha önce genişçe incelendiği üzere Fransa'ya alınan Türk işçilerin en fazla çalıştığı alanların başındadır. Dolayısıyla bu sektör ile ilgili kavramların, Türk işçiler tarafından bilinmesi zorunlu olmuştur. Fransız Ulusal Göç Ofisi “Office National D’Immigration”, 1970 yılında mesleğe göre çeviri el kitabı olarak ikincisini, Paris’te “*Fransa’da Çalışan Türk İşçisinin Mesleğe göre Tamamlayıcı Çeviri El Kitabı Metaller*” ismiyle yayımlamıştır.⁶⁸¹ Bu sefer inşaat sektörü yerine metal sektörü seçilmiştir. 44 sayfadan oluşan kitap içeriğinde, metal sektöründeki kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Bilinmektedir ki metal sektörü de tıpkı inşaat sektörü gibi, Türk işçilerin yoğun çalıştığı sektörlerdendir. Buradan hareketle Fransız Ulusal Göç Ofisi tarafından,

⁶⁸⁰ **OFII** (l’Office Français de l’Immigration et de l’Intégration), **a.g.e.**, s.64-65.

⁶⁸¹ **OFII, Fransa’da Çalışan Türk İşçisinin Mesleğe göre Tamamlayıcı Çeviri El Kitabı**, Office National D’Immigration Yayınevi, Paris, 1970.

mesleğe göre tamamlayıcı kitapların, Türk işçilerinin yoğun olarak çalıştığı sektörler göz önünde bulundurularak hazırlandığını söylemek mümkündür.

Mesleğe göre el kitaplarının dışında, Fransız Ulusal Göç Ofisi'nin "Office National D'Immigration" Türk işçiler için çıkardığı bir diğer kategorideki yayın ise, konuşma el kitaplarıdır. Konuşma el kitapları, tüm üç kategoride sayfa ve içerik olarak en geniş olan yayındır. Özel bir alana ait olmayıp, genel Fransızcaya dair tüm konularla ilgili olan kelimelerin, Fransızca ve Türkçe karşılıklarını barındırmaktadır. Konuşma el kitapları, Paris'te basılmıştır. Kitapların girişinde yer alan "*Çalışmak için Fransa'ya gidecek Türk işçileri...*" ifadesinden kitapların, Fransız Ulusal Göç Ofisi tarafından, Türk işçiler daha Türkiye'deyken kendilerine teslim edilmiş olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

1970 yılında Paris'te "*Fransa'da çalışan Türk İşçisinin Konuşma El Kitabı*" ismiyle 300 sayfaya yakın şekilde baskısı yapılan kitap, Türkiye'ye gönderilmiştir. Fransız Ulusal Göç Ofisi "Office National D'Immigration", kitabın çıkarılış amacı olarak Türk işçilerine Fransa'da yerleşmelerini, çalışmalarını ve yolculuk yapmalarını sağlayacak belgeleri kendilerine teslim ettiklerini ve yeni gidecekleri ülkede temaslarını kolaylaştırmak için bu kitapların çıkarıldığını ifade etmiştir. Yine Fransız Ulusal Göç Ofisi kitapta, Türk işçilerinin günlük hayatta karşılarındaki kişilerle kolayca temas kurmaları, Fransa'da yaygın kullanılan terim ve deyimlerin karşılıklarını bulmaları, işyerlerinde iletişimde zorlanacakları zaman patron ve ustabaşlarına bu kitabı uzatıp kendilerinin anlatmak istedikleri şeyler için, kitabın yayımlandığı vurgulamıştır.⁶⁸²

Dönem içinde, dil çevirisi için kullanılacak elektronik cihazların olmadığı ve ülkede Fransızca bilen Türk'le karşılaşma ihtimalinin düşüklüğü göz önünde bulundurulunca, bu el kitabının Türk işçiler için oldukça kullanışlı olduğunu ve önem taşıdığını söylemek mümkündür. Kitap, Fransa'da günlük hayatta en çok kullanılan kelimelerin Türkçe-Fransızca karşılıklarını içermektedir. Ülkedeki nezaket kuralları, yol ve mekânlardaki yazılı uyarılar, sınır geçişlerinde sıkça kullanılan kelimeler, taşıt ve ulaşım isimleri, köy ve şehirlerle ilgili kavramlar, evlerde kullanılan günlük

⁶⁸² Office National D'Immigration, **Fransa'da Çalışan Türk İşçisinin Konuşma El Kitabı**, Office National D'Immigration Yayınevi, Önsöz, Paris, 1970, s.5.

kelimeler, çeşitli cihaz isimleri, resmi makam ve belge adları, zaman bölümleri ve tatil isimleri, para birimleri, ağırlık ölçüleri, tabiat ve hava olayları ile ilgili kavramlar, renkler, aile ve nüfus ile ilgili kavramlar, sayılar, yiyecekler, giyim eşyaları, hastalık isimleri, kırtasiye, berber, lokanta, eğlence ve dinlenme mekanlarında kullanılan kavramlar gibi birçok alanla ilgili kelimelerin Türkçe Fransızca karşılıkları verilmiştir. 274 sayfadan oluşan kitapta, saatçi ve makaracı dükkânında alışveriş için kullanılan kelimeleri bile karşılıklarının verilmesi, kitabın ne kadar ayrıntılı bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Kitabın sonunda ayrıca, Türk işçileri için Fransa'nın komşularını, bölgelerini, bölgelere ait şehirlerini, ulaşım yollarını gösteren geniş bir harita verilmiştir. Buradan yola çıkarak *Fransa'da çalışan Türk İşçisinin Konuşma El Kitabı*'nin oldukça kullanışlı olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁸³

Kitapta genel olarak, her Türkçe kelimenin Fransızca karşılığı yerine sıkça karşılaşılan durumların cümleler halinde karşılıkları tercih edilmiştir. Fransızcada cümlelerin okunuş ve yazılışları farklı olduğu için ayrıca Fransızca karşılıklar verilirken, okunuş biçimleri de ayrıca yazıyla karşısına not düşülmüştür. Böylece Türk işçiler için kolay ve pratik durum oluşturmuştur. Anlaşılmaktadır ki “*Fransa'da çalışan Türk İşçisinin Konuşma El Kitabı*” oldukça titiz bir çalışma sonucu hazırlanmıştır. Kitabı hazırlayanlar, alanında uzman isimlerden seçilmiştir. Fransız Ulusal Göç Ofisi kitabı hazırlarken geniş bir ekip kurmuştur. Kitabın girişinde, en pratik konulara cevap vermesi için içeriğin özellikle oluşturulduğu ifade edilmiştir. Kitabın dil, ses bilim ve gramer kısımlarını, Paris Türkiyat Enstitüsü Müdürü Profesör Louis Bazin, Faiz Kara ve Paris-Türkiye Turizm ve Tanıtma Bürosu Müdürü Mukadder Sezgin birlikte hazırlamıştır.⁶⁸⁴ Buradan hareketle konuşma el kitaplarının, akademik bir yön taşıdığını da söylemek mümkündür. Ayrıca yine ihtiyaç üzerine 1970 yılında, Fransız Ulusal Göç Ofisi, Türk işçileri için yine aynı ekip, içerik ve sayfa sayısında sadece kapak görseli değişmiş şekilde “*Fransızca Türkçe*” genel başlığı ile “*Fransa'da çalışan Türk İşçisinin Konuşma El Kitabı*” adlı bir baskı daha yapmıştır. Bu baskı, bir öncekiyle kıyaslandığında daha sağlam muhafazalı kapağa sahip olduğu görülmektedir.⁶⁸⁵

⁶⁸³ Office National D'Immigration. **a.g.e**, s.7-9.

⁶⁸⁴ Office National D'Immigration. **a.g.e**, s.1.

⁶⁸⁵ Office National D'Immigration, **Fransa'da Çalışan Türk İşçinin Konuşma El Kitabı**, Beresniak Basımevi, Paris, 1970, s.1.

Fransız Ulusal Göç Ofisi olan Office National D'Immigration tarafından çıkarılan üçüncü kategorideki kitaplar pratik rehberler olmuştur. Pratik rehberler, mesleğe göre tamamlayıcı el kitaplarında olduğu gibi sayfa sayısı sınırlı, içerik olarak diğerlerinden farklı olmuştur. Meslek terimleri içeren tamamlayıcı kılavuz ya da çeviri kitabı şeklinde değildir. Türk işçilerinin, ülkede sahip olduğu hakları anlatan bir yayın özelliği taşımaktadır. 1974 yılında 44 sayfa olarak *“Fransa’da Sürekli Çalışan Türk İşçileri İçin Pratik Rehber”* ismiyle basılan bu yayın, öncekilerden farklı olarak Fransız Ulusal Göç Ofisi tarafından Türkiye’de, İstanbul Hilal Matbaası’nda basılmıştır. Türk işçiler Fransa’ya gelmeden yayın kendilerine ücretsiz teslim edilmiştir. *Fransa’da Sürekli Çalışan Türk İşçileri İçin Pratik Rehber’in* basım yerinden dolayı diğer türdeki kitaplardan farklıdır. Yayının önsözünde, Fransız Muhaceret Ofisi’nden Türk işçilerin gerekli belgeleri aldığı anlatılmıştır. İşçilere hitaben *“Fransa’ya vardığınızda ve bu memlekette oturduğunuz sürece bazı nizamla tabii olacağınızdan, bunları bilmeniz gerekir. İşte bu rehber, bu maksatla bütün Türk işçileriyle, aileleri için yayınlanmıştır.”* ifadesi kullanılarak, yayının çıkarılış amacı ve hitap edeceği kitle belirtilmiştir. Yayına sahip olan Türk işçilerinin, Fransa’da hak ve sorumluluklarının farkında olacağı ve karşılaşacakları güçlükleri çözeceği ifade edilmiştir. Fransa’ya giden Türk işçisine bu yayının, orada çok lazım olacağı bu yüzden iyi bir şekilde muhafaza edilmesi tavsiye edilmiştir.⁶⁸⁶ Anlaşılmaktadır ki kitabın kaybolması durumunda işçilere yenisinin tedarik edilmesi oldukça güç görünmektedir. Yayın sadece bir seferliğine işçilere verilmiştir. *Fransa’da Sürekli Çalışan Türk İşçileri İçin Pratik Rehber* yayın içeriğinde, Fransa’da Türk işçilerin oturma şartları, Fransa’da çalışma şartları, oturma ve çalışma müsaadelerinin yenilenmesi, işyerlerindeki ödeme bültenleri ve ödeme kavramları, sosyal sigorta hususunda Türk işçilerin hakları, aile yardımları gibi konular hakkında bilgiler mevcuttur. Ayrıca yine faydalı bilgiler başlığı altında, ülkedeki bazı alanlarla ilgili bilgilendirmeler yapılmıştır. Fransa para birimi, ağırlık ve ölçü birimleri, postaneler, demiryolları, din, beslenme ve ülkede yaşanacak hastalık ve kaza gibi konularda müracaat edilecek yerler, telefon ve adresleriyle birlikte verilmiştir.⁶⁸⁷ Bu şekilde Türk işçilerinin, ülkedeki kültür ve inanç ile ilgili bilgi sahibi olmaları ve farklı kültüre

⁶⁸⁶ Office National D'Immigration, *Fransa’da Sürekli Çalışan Türk İşçileri için Pratik Rehber*, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1974, s.3-4.

⁶⁸⁷ Office National D'Immigration, *a.g.e.*, s.1-43.

uyum sağlamaları amaçlanmıştır. Rehberde genel olarak bakıldığında, ülkede çalışacak bir işçi için oldukça yararlı ve geniş bilgilendirmeler içerdiğini söylemek mümkündür. Rehberin yine sadece Türkçe olarak hazırlanması, Türk işçileri açısından oldukça anlaşılır olmuştur. Rehberden anlaşılmaktadır ki ülke genelinde Türk işçisinin, 1974 yılına kadar herhangi bir durumda müracaat edeceği beş Fransız Ulusal G Ofisi merkezi bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir: ⁶⁸⁸

45 Bis, Rue de la Procession 75015, **Paris**

7 Rue Quivogne, 69286 Cedex 1, **Lyon**

55, Avenue de la Garenne, 54000, **Nancy**

19, Chemin Lapujade, Cedex 31079, **Toulouse**

15, Rue Ferdinand Buisson, 59200, **Tourcoing**

Görülmektedir ki Fransa'nın her şehrinde Fransız Ulusal G Ofisi merkezi bulunmamaktadır. Sadece büyük şehirlerde bu merkezler mevcuttur. Dil bilmeyen Türk işçilerin karşılaşacakları bir durum karşısında, kendi şehirlerinde bulunacak merkezlere müracaat etmesi elbette onlar açısından önemlidir. Bu açıdan dönemin ulaşım şartları düşünüldüğünde, kendi şehrinde Fransız Ulusal G Ofisi merkezi bulunmayan işçiler için, bu durumun soruna dönüşmesi mümkün görünmektedir. Sonuç olarak el kitapları, pratik rehber ve günlük dil sözlükleri Türk işçileri için oldukça kullanışlı olmuştur. Bu yayınlar Fransız Ulusal G Ofisi tarafından ücretsiz olarak Türk işçilerine dağıtılmış ve bu yayınların başka bir yerde satışı kesinlikle yasaklanmıştır.

⁶⁸⁸ Office National D'Immigration, **a.g.e.**, s.3.

SONUÇ

Fransa'nın Birinci Dünya Savaşıyla birlikte başlayan işgücü ihtiyacı İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte devam etmiştir. 1958 tarihinde Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'nin ülkede uyguladığı kemer sıkma politikası ve atılımlarla Fransa kalkınmada hız kazanmış tarım, sanayide atağa geçmiştir. Özellikle ülkede konut ve yol yapımında önceki dönemlerle kıyaslanmayacak oranda artışlar yaşanmıştır. 1969 tarihinde Charles De Gaulle'nin yönetimden çekildiği sırada yerine geçen Georges Pompidou generalin politikalarını sürdürmüş, Fransa böylece yükselişini devam ettirmiştir. Yaşanan bu süreçte ülkenin yabancı işgücüne ihtiyacı her defasında artmıştır. Fransa bu ihtiyacını karşılamak için 1969 tarihinde Türkiye'ye yönelmiştir. Böylece tarihinde geleneksel tedarikçileri dışındaki bir ülkeden ilk defa işçi kabul etmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Fransa'da çalışan yabancı işçiler arasında Türk işçiler gittikçe görünür hale gelmiş, 1974 tarihinde ülkedeki yabancı işçi grupları arasında önemli bir orana yükselmiştir.

Türk iş gücü Fransa için oldukça önemli olmuştur. Türk işçiler, Fransız işçilerin şartlarını ağır bulduğu çoğu standart dışı işletmede ücret eksikliğine, patron baskısına rağmen çalışmıştır. Türk işçiler Fransa'da ağır iş olarak gösterilen inşaat, bayındırlık, ormancılık, maden endüstrisi ya da elektrik gibi sektörlerde çalışmış, Fransa'nın yeniden inşa edilme sürecine büyük katkılar sağlamıştır. Yanlış olmayacak bir tabirle Fransa'nın her karış yolunda, her evin duvarında, aydınlanan lambasında Türk işçilerin emeği bulunmaktadır. Fransa'yla birlikte birçok Avrupa ülkesi işgücüne ihtiyaçları olduğu her durumda Türk işçilerine kucaklarını açmıştır. Ancak bu olumlu tutum ülkelerin ekonomileri, politikaları ve ihtiyaçlarına göre zaman zaman değişebilmiştir. Ülkelerin politik atmosferlerine göre bu tutum bazen sertleşebilmiştir. Bazı siyasiler yanlış olmayacak bir ifadeyle memleketlerinin kalkınması için her tuğlada emeği olan Türk işçilerinin fedakarlıklarını fark edememiş, onları ülkelere tekrar geri göndermenin yollarını aramıştır. Ya da çok dar bir bakış açısıyla kimi politikacılar inanç ve kimlik üzerinden Türk işçilerini tanımlamış, geçmişte ülkeleri için üstelendikleri rolleri fark edememiştir. Bu sebeple Türk işçiler çalıştıkları dönemde Fransa'da birçok sorun yaşamıştır. Bazı durumlarda dışlanmış, kabul görmemişlerdir. Fransa'daki Türk işçiler sadece politikalar ve değişen şartlardan da

etkilenmemiştir. Anavatanlarında aradıklarını bulamamış göç olgusunun öznesi olarak ailelerinden, çocuklarından ayrılmıştır. Kendilerine ve ailelerine daha iyi bir gelecek kurmak için bir hayalin peşinde koşmuştur. Kimi zaman Fransa'da zorlu çalışma şartlarına göğüs germiş, geriye dönme korkusuyla birçok şeye katlanmıştır. Geriye gönderilmek onlar için bazen utanca dönüşmüş, bu nedenle sosyal baskı altında yaşamışlardır. Zorluklarla çalışarak kazandıkları parayla yaz tatillerine Türkiye'ye gidince hiçbir sorunları yokmuş gibi algılanmış, çektikleri çileler en yakınları tarafından bile bazen fark edilmemiştir.

Türk işçiler anavatanları tarafından da yeterince anlaşılmamıştır. Ülkelerinin politikacıları onları ekonomideki rollerine göre tanımlamış, gerçek ihtiyaç ve sorunlarını bazen algılayamamıştır. Tüm değişen politikalar ve mücadeleler arasında sessiz sedasız ezilen Fransa'daki Türk işçisi olmuştur. Türk İşçiler Türk temsilciliklerine seslerini duyurmakta yetersiz kalmış, yanlış olmayacak bir ifadeyle çoğunlukla kaderleriyle baş başa bırakılmıştır. Böylece bu yaşananlardan oldukça etkilenmişlerdir. Almanya'daki Türk işçilerin sayısal üstünlüğünden dolayı oradaki işçiler kadar basında yer almamış, göz ardı edilebilmiştir. Ancak yaşanan bu zorluklara ve değişen şartlara rağmen Türk işçisi Fransa'da tutunmayı becermiştir.

Fransa'nın işgücü anlaşması kapsamında Türkiye'den işçi alma serüveni 1974 yılında sona ermiştir. Bu tarihten itibaren Fransa Türk işçilerle birlikte tüm yabancı işçileri memleketlerine geri dönmelerini teşvik etmiştir. 1977 tarihinde Fransa'da İşçiler ve Göçmenlerden Sorumlu Devlet Bakanı Lionel Stoléru "*le million Stoléru*" olarak ifade edilen 10.000 franklık bir yardımı menşe ülkelerine kalıcı olarak geri dönmeyi kabul eden göçmenlere ödemeye başlamıştır. Böylece Türk işçilerinden bazıları Türkiye'ye geri dönme kararı almıştır. İstatiksel olarak dönen işçilerin tam kaydı tutulmadığı için dönen işçilerin tam sayısı bilinmemektedir. Ancak 1979 tarihinde İş ve İşçi Bulma Kurumu Çalışma Raporuna göre Fransa'da bu tarih itibarıyla 38.000 Türk işçisi çalışmaktadır. Daha önce grafiklerde sayısını verdiğimiz İş ve İşçi Bulma Kurumu resmi rakamlarına göre 1979 yılı itibarıyla Fransa'ya kurum tarafından toplamda 56.000 Türk işçisi gönderilmiştir. Verilen bu rakamdan 38.000 Türk işçisi çıkarıldığında 18.000 Türk işçinin diğer ülkelere gitmediği düşünülürse Fransa'dan Türkiye'ye geri döndüğünü söylemek mümkündür. Bu sayılara eşler ve çocuklar dahil değildir. Çocuk ve eşlerde dahil edilince bu sayı doğal olarak artacaktır. Anlaşıyor ki

Fransa'daki zor çalışma şartları, siyasi politikalar ve ödenen mali desteklerin Türk işçiler üzerinde etkisi olduğunu Türk işçilerin neredeyse yarısının Türkiye'ye geri döndüğünü söylemek mümkündür. Çünkü giden Türk işçisinin çoğu köyde bir parça toprak sahibi olmak ya da bir traktör satın alabilmek için gurbet yollarına düşmüştür. Dönem içinde Fransa'da bir Türk işçinin ortalama aylığı 1.300 Frank olduğu düşünülürse 10.000 Frank geri dönüş yardımı bir işçinin yaklaşık sekiz aylık ücreti anlamına gelmektedir. Bugün Fransa'da yaklaşık bir işçinin ortalama aylık ücretinin 2000 Euro olduğu varsayılırsa böylece 16.000 Euro gibi bir rakamın Türk işçisine ödendiğini söylemek mümkündür. Bu miktarın Türk parası karşılığı ise bugün Türkiye'de orta bir otomobil ya da traktör, köy yerinde ise ancak küçük bir ev ya da toprak parçası anlamına gelmektedir.

Fransa ve diğer ülkelere işçi gönderiminin nispeten rahatlattığı Türkiye, yurtdışına işçi gönderiminin durduğu 1974 tarihinde tekrardan işsizlik oranlarında yükselmelere şahitlik etmiştir. Hükümetlerin tarafından Fransa ve diğer ülkelere işçi göndermek her ne kadar bir çözüm olarak düşünülmüş olsa da işsizliği durdurmada yeterli olmamıştır. Ancak işçilerin gönderdiği tasarrufların ülkenin döviz cinsinden ödemesi gereken borçlarında ve ekonomi kalemlerinde oldukça iş gördüğü anlaşılmaktadır. Bu açıdan ifade edilebilir ki işsizliği tek başına durdurmada yeterli olmayan yurtdışına Türk işgücü transferi işsizlikle mücadelede ve ekonomide yara bandı görevi görmüştür.

Dönen Türk işçilerinin tasarrufları Türk hükümeti için önemli olmuştur. Dönen işçi tasarruflarını doğru değerlendirmek için İş ve İşçi Kurumu "*İş Tasarruflarını Değerlendirme Rehberleri*" hazırlamıştır. Türkiye tarafından işçilerin yurt içinde belli bölgelerde yatırım yapmaları halinde vergilerden indirim sağlanmıştır. Bu durumun yanı sıra hükümet tarafından yatırım yapacak Türk işçilerine düşük faizli teşvik kredisi destekleri verilmiştir. Ayrıca kurum tarafından dönen işçilerin yanlarında getireceği otomobil, zirai alet ve makine prosedürleri ile bilgilendirme yapılmış, el kitapları basılmış, çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Anlaşıyor ki Türk hükümetleri dönen işçilerin tasarruflarını zayi olmasını istememiş, işçilerin yurt içinde belirlenen bölge ve alanlarda yatırım yapmalarını teşvik etmiştir.

Sonuç olarak günümüzde Almanya'dan sonra Avrupa'daki en fazla Türk'e ev sahipliği yapan ülke Fransa olmuştur. Her ne kadar bugün Türkiye'de ve Fransa'da 1969-1974 tarihleri arasında gerçekleşen işçi göçleri üzerine yeterli çalışma olmamış ise de yaşanan göçler, Türk ve Fransız tarihinde büyük bir gerçekliği ifade etmiş, trajediler, zorluklar ve insan hikayeleriyle yüzlerce tanık ve belgeyi geride bırakarak tarihin sayfalarında yerini almıştır.

*Bahar geldi yeşillendi şu dağlar
Yüzüm güler amma gönlüm kan ağlar
Ne bu alem ne bu ahval ne bu hal
Arzuhal sunacak server kalmamış*

*Hasretlik elinden kararmış dağlar
Mateme bürünmüş bahçeler bağlar
Zalimler yüzünden mazlumlara ağlar
Varıp dayanacak çınar kalmamış*

*Yirmidört yaşından beri ağlarım
Ümidimi kesmem gönlüm eğlerim
Feryadı, tükendi dermanım ferim
Baş başa verecek hemser kalmamış*

***Türk İşçi Şiiri
1974-Fransa***

KAYNAKÇA

1-ARŞİVLER

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi.

Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Arşivi.

Taha Toros Arşivi.

Les Archives Nationales de France.

Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon/Fransa

Lyon/ Roanne Türk Kültür Derneği Arşivi.

2-RESMÎ YAYINLAR

Resmî Gazete.

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Kanunları.

3-KİTAPLAR

Abadan, Nermin; **Batı Almanya'daki Türk işçileri ve Sorunları**, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara 1964.

_____; **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Adıgüzel, Yusuf; **Göç Sosyolojisi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019.

Akyavaş, Beynun; **Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi**, Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S.129, Ankara 1993.

Arnaud, Victor; **Le Prince Dgem Chronique Dauphinoise du XVe Siècle**, Libraires A. Merle, 1860.

Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu; **Birinci Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 15 Haziran, 17 Ağustos 1974.

_____; **İkinci Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu**

- Çalışma Raporu**, Almanya, 17 Ağustos-12 Ekim 1974.
- _____; **İkinci Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 1974-1975**, Almanya, 1975.
- _____; **Üçüncü Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 12 Ekim, 22 Aralık**, Almanya, 1974.
- _____; **Üçüncü Genel Kuruluna Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 1 Nisan 1975, 21 Şubat 1976.
- _____; **Üçüncü Genel kurul Toplantısı**, Almanya, Nisan 1976,
- _____; **Dördüncü Temsilciler Kurulu Toplantısı Merkez Yönetim Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, Nisan- Haziran 1976
- _____; **Beşinci Temsilciler Kurulu Çalışma Raporu**, Almanya, 1976
- _____; **Kavga Sesleri- İşçi Şarkı, Türkü ve Marşları**, Toplumcu Yayınlar, Batı Berlin, Nisan 1975.
- _____; **ATTF 1974 Çalışma Programı**, Federal Almanya, 9 Ocak 1974.
- Aydemir, Şevket Süreyya; **İkinci Adam (1938-1950)**, C.II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011.
- _____; **Tek Adam Mustafa Kemal**, Remzi Kitapevi, C.III, İstanbul, 2016.
- Babuş, Fikret; **Osmanlıdan Günümüze Göç ve İskân**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006
- Bainville, Jacques; **Fransa Tarihi**, Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1938.
- Barres, Philippe; **Charles de Gaulle**, The continental Publishers and Distributors Ltd., Londra, 1941.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; **Türkiye İstatistik Yıllıkları 1944-1986**, Ankara.
- Bayar Gürsoy, Nilüfer; **27 Mayıs Darbesi ve Bizler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- Bayındırlık Bakanlığı; **Türkiye Karayolları İstatistik Yıllığı 1964**, Yeni Desen Yayınları, Ankara 1966.
- Boratav, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Yayınları, Ankara, 2003.
- Cem, İsmail; **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayınevi, C.II, İstanbul, 1977.
- Claude, Fohlen; **Qu'est-ce que la révolution industrielle?**, Science Nouvelle Yayınları, Paris, 1971.

- Collège du Travail; **Histoire économique**, Paris 1978, s.1.0, Bibliothèque Nationale de
- Conseil Général Des Mines, **Annales Mines Gérer Comprendre**, Serie Trimestrielle, Editions Eska, Paris, 1991.
- Corbara, Bruno. - Kaufmann, Marianne; **Les Migrations**, Hachette yayınları, Paris, 1990.
- Crochet, Bernard. - Piouffre, Gérard; **La Grande Encyclopédie de la 1ère Guerre Mondiale 1914-1918**, Novedit Yayınları, Espagne, 2015.
- Czulowski, F.; L'Accession à la Propriété: **La Transformation du Salarat et Du Capitalisme**, Jouve Editeurs, Paris, 1910.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; **İş ve İşçi Bulma Kurumu İstatistik Yıllıkları**, Ankara, 2000-2009.
- Çimen, Ali; **Türkiye Ekonomisinden İşçi Dövizlerinin Yeri**, Seler Ofset, İstanbul, 1974.
- Danos Jacques; Gibelin Marcel; **İşçi Sınıfı Arafta**, Çev.Ahmet Arslan, İstanbul 2013.
- De Gaulle, Charles; **Politika ve Üniforma**, Habora Kitapevi, İstanbul, 1966.
- _____; **Umut Anıları**, Sinan Yayıncılık, İstanbul, 1971.
- Debarré, Ségolene; Petek, Gaye; **Histoire des Turcs en France**, Editions du Detour, Bibliothèques Universitaires de Strasbourg, Paris, 2019.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1964/1965**, Ankara 1967.
- Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 -1970 Yılı Planı**, Ankara, 1970.
- Dışişleri Bakanlığı, **Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973.
- Doğan, Gözde – Özeker, Uğur; **Uluslararası Göç ve Mülteci Krizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2019.
- Doğan, Vahit; **Türk Yabancılar Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016.
- Doğruel, Fatma. - Doğruel, A. Suut; **Türkiye’de Enflasyonun Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, Aralık 2005.
- Dollot, Louis; **Les Migrations Humaines**, Press Universitaires de France, Paris 1970.

- Doyuran Kartal, Bilhan; **Batı Avrupa’da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2006.
- Durkheim, Emile; **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015.
- Erpuyan, Murat Vasıf; **A La Communauté Turquie en France**, Centre Culturel Turc Nancy Yayınları, Fransa, 1989.
- Estaing, V. Giscard, **Democratie Française**, Librairie Fayard, Paris, 1976.
- Fabre Luce, Alfred; **The Trial of Charles de Gaulle**, Methuen-Co ltd., Londra, 1963.
- Fransa Büyükelçiliği, **General De Gaulle**, Ankara, 1968.
- Genevieé, Legrant; **Droits de l’Homme, Institut pédagogique National**, Lyon, 1963.
- Gezici Yalçın, Meral; **Göç Psikolojisi**, Pharmakon Yayınevi, Ankara, 2017.
- Gitmez, Ali; **Dışgöç Öyküsü**, Maya Matbaacılık, Ankara, 1979.
- _____; **Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1983.
- Gölpınarlı, Abdülbaki; **Yunus Emre Divanı**, Ahmet Halit Kitapevi, C.1-2, İstanbul 1943.
- Gözler, Kemal; **Türk Anayasaları**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999.
- Granotier, Bernard; **Les Travailleurs Immigrés en France**, Paris, 1979.
- Güven, Sami; **Uluslararası İşçi Göçünün Sosyal Politika Sorunları**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1996.
- Haldun, İbn; **Mukaddime**, Onur Yayınları, C.1, Ankara, 1977.
- Herbette, Maurice; **Fransa’da İlk Daimî Türk Elçisi Morali Esseyit Ali Efendi (1797-1802)**, Ötüken Yayınları, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul, 1997.
- Hervé, Domenach; Picouet, Michel; **Les Migrations**, Presses Universitaires Yayınları, Paris, 1995.
- ILO, **ILO’s Support to Syrian Refugees and Host Communities Raporu**, Haziran, 2020.
- INED (Institut National D’Études Démographiques), Tapinos, **L’Immigration Étrangère en France**, Presses Universitaires de France, 1975.

INSEE (Institut National de la Statistique et des études Economiques), **Fresque Historique Du Systeme Productifs**, Les Collections de L'Insee, 27 E, France.

_____ ; **Les Collections de l'Insee**; 226-227. série E, Entreprises; 46-47.

_____ ; **La situation démographique en 1970**, Identifiant ark:/12148/bpt6k9619192x

_____ ; **La Situation démographique en 1968 et 1969**

_____ ; **Annuaire Rétrospectif de la France**, Séries Longues 1948-1988, 1990, Fransa.

_____ ; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1961), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 68 Volume, N.10, Fransa, 1962.

_____ ; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1962), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 69 Volume, N.11, Fransa, 1963.

_____ ; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1963), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 70. Volume, N.12, Paris, 1964.

_____ ; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1964), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 71. Volume, N.13, Paris, 1965.

_____ ; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1965 et 1966), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 73. Volume, N.15, Paris, 1967.

_____ ; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1965 et 1966), Ministère des Finances et des Affaires l'Economie, 68. Volume, N.10, Paris, 1962.

_____ ; **Annuaire Statistique et des Etudes Economique 1967**, Identifiant: ark:/12148/bpt6k96211174x.

_____ ; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1968), Ministère de l'Economie et des Finances, 75. Volume, N.17, Paris, 1969.

_____ ; **Tableaux de l'Economie Françaises**, 1968.

_____ ; **Statistiques et Indicateurs des Regions Françaises 1969**, Collections de Ll'insee.C3, No:3.

_____ ; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1970), Ministère de l'Economie et des Finances, 77. Volume, N.19, Paris, 1970.

_____; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultas de 1969)1970-1971, Ministère de l'Economie et des Finances,76 Volume 1967.

_____; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultas de 1970)1972, Ministère de l'Economie et des Finances, Volume 77, Identifiant: ark:/12148/bpt6k6428971c.

_____; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1971)1973, Ministère de l'Economie et des Finances,78 Volume.

_____; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1972)1974, Ministère de l'Economie et des Finances,79 Volume, Presses Universitaires de France, 1975.

_____; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1973)1975, Ministère de l'Economie et des Finances,80 Volume.

_____; **Annuaire Statistique de la France**, (Resultats de 1974)1976, Ministère de l'Economie et des Finances,81 Volume.

İçişleri Bakanlığı, **Fransa'da Şehirsal Topluluklar Strasbourg 22-25 Nisan 1968 Toplantısı**, Çev.Tetkik Kurulu Başkanlığı Müşavirleri, Gürsoy Basımevi, Ankara, 1970.

IOM, MCOF: **Göç Krizi Operasyonel Çerçevesi 2018-2019 Raporu**, IOM Yayını, 2019.

İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, **Çalışma Raporları 1968-1999**, Ankara, _____, **Yurt Dışındaki Türk İşçileri ile İlgili Sorunlar ve Çözümleri**, İşçi Bulma Kurumu Yayınları, Ankara, 1967.

_____, **İşçi Tasarruflarını Değerlendirme Rehberi**, İşçi Bulma Kurumu Yayınları, Ankara, 1974.

_____, **İş ve İşçi Bulma Hizmetleri**, Yayın No: 83, Ankara, 1971.

Juliette Mincés, **Les Travailleurs Etrangers en France**, Editions Seul, Paris, 1973
Kara, Mehmet Akif; **Göç Yazıları Kuramdan Alana Türkiye'de Göç**, Kırmızı Çatı Yayınları, Ankara, 2017.

Karan, Ulaş; **Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü**, Mrk Baskı ve Tanıtım, Strasbourg, 2018.

Kolukısa,Can; **Fransa'da Mayıs Patlaması**, Gül Matbaası, İstanbul,1968.

Kuranı Kerim, **Türkiye Diyanet Vakfı**, Ankara, 2001.

L. Martin, Philipp; **Bitmeyen Öykü: Batı Avrupa'ya Türk İşçi Göçü**, Uluslararası Çalışma Bürosu Yayınları, Ankara, 1991.

L'Office Français De L'Immigration Et De L'Intégration(OFII), **Histoire d'Une Institution Chargée de l'immigration et de L'Intégration Des Etrangers 1945-2010**, Paris, 2011.

Marcellin, Ravmond; **Kamu Düzeni ve İhtilalci Gruplar**, Akın matbaası, Ankara, 1969.

Mas, Gabriel; **Histoire Des Migrations Humaines**, Collection Espace Citoyen, 2018, Fransa.

Metinsoy, Murat; **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

Miquel, Pierre; **Histoire de la Radio et de la Télévision**, Librairie Académique Perrin, Paris, 1984.

Mutçalı, Serdar; **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık yayınları, İstanbul 1995.

Office National D'Immigration (ONI), **Fransa'da Çalışan Türk İşçisinin Konuşma El Kitabı**, Office National D'Immigration Yayınevi, Paris, 1970.

_____; **Fransa'da Çalışan Türk İşçisinin Mesleğe göre Tamamlayıcı Çeviri El Kitabı**, Office National D'Immigration Yayınevi, Paris, 1970.

_____; **Fransa'da Sürekli Çalışan Türk İşçileri için Pratik Rehber**, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1974.

Oktay, H. Emre; **Türk Tarihinin Kayıp Yılları**, Akis Kitap, İstanbul, 2013.

Örmeci, Ozan; Bezmez, Temmuz; **Fransa Siyaseti ve Dış Politikası**, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2019

Peytraud, Lucien; **L'Esclavage Aux Antilles Française Avant 1789**, Librairie Hachette, Paris, 1897.

Rado, Şevket; **Paris'te Bir Osmanlı Sefiri**, İş Bankası Yayınları, İstanbul,2021.

Raffy, Casimir; **Répétitions Écrites D'histoire Universelle**, Chauvin Basımevi, Toulouse, 1867.

Schreiber, J.J Servan; **Bir Toplumun Uyanışı**, Sander Kitapevi, İstanbul,1968

- Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü, **Türkiye Cumhuriyeti -Fransa Cumhuriyeti Arasında Sosyal Güvenlik Konusunda Genel Sözleşme**, Ulucan Matbaası, Yayın no:389, Ankara, 1973.
- Söğüt, Mine; **Darbeli Kalemler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2014.
- Şişman, Adnan; **Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004
- T.C. Anayasa Mahkemesi, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2019
- Tezcan, Mahmut; **Dış Göç ve Eğitim**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2000.
- Tezel, Yahya; **Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002.
- Tokgöz, Erdinç; **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011.
- Turgut, Serdar; **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi**, Adalet Matbaacılık, Ankara, 1991.
- Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu, **Dış Türkler Raporu**, İstanbul, 1974.
- Türkdoğan, Orhan; **Çağdaş Türk Sosyolojisi**, Turan yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Türkiye İş Kurumu; **İstatistik Yıllıkları 2011-2019**, Ankara, 2013.
- Ufuk Ajansı Yayınları, **12 Mart'a Nasıl Getirildik**, Kardeş Matbaası, No:1, Ankara, 1971.
- Uluslararası Göç Örgütü, **Göç Terimleri Sözlüğü**, IOM Yayınları, Cenevre, 2009.
- UNHRC Broşürü, **BMMYK Kıbrıs Ofisi Yayınları**, Kıbrıs, Aralık 2017.
- Ülger, Eriş; **Sizi Babasız Bırakmadım**, Asi Kitap Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ülken, Yüksel; **Atatürk ve İktisat**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.
- Veinstein, Gilles; **İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebi'nin Fransa Anıları**, Çev. Murat Aykaç Erginöz, Özgü Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Vieuguet, Andre; **Française et Immigrés**, Editions Sociales, Paris, 1975.
- Yalçın, Cemal; **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayınları, Ankara, 2004.
- Yavuz, Bige; **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Atatürk Kültür, Dil ve Türk Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Yıldırım, Ali. Şimşek, Hasan; **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

Yücel Yönlü, Kübra; **Göç Sosyolojisi**, Doğu kitapevi, İstanbul, 2018.

4- MAKALELER

Acabey, Mehmet Beşir; “*Basın Özgürlüğü ve Bu Özgürlüğün Bir Sınırı Olarak Kişilik Hakkı*”, **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, C. 8, S. Özel, Haziran 2013, s.1.

Akarcalı, Sezer; “*Basının Görevleri ve Basın Özgürlüğü*”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 44, S. 1, Şubat 2015, s. 265-287.

Akçakaya, Ahmet; “*Dünden Yarına Türkiye Radyoları*”, **TRT Akademi**, C.5, S.9, Ocak 2020, s.406.

Akın, İlhan F.; “*Dernek Kurma Özgürlüğü*”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 32, S. 2-4, Temmuz 2011, s.475-477.

Akıncı, Mehmet Ali; “*Fransa’da Türkçe Ana Dili Eğitimi ve İki Dilli Türk Çocuklarının Dil Becerileri*”, **II. Avrupa Türk Dili Bilgi Şöleni**, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, 5-6 Mayıs 2007, Ankara, s.2-3.

Akıntürk, Esen; “*Birleşmiş Milletlerin Göçmen İşçilere İlişkin Sözleşmesi*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.9, S.2, 2007, s.1-5

Alili, Rochdy; “*Étrangers en Rhône-Alpes, que disent les chiffres ?*”, **Hommes et Migrations**, N°1186, Nisan, 1995. s.8.

Arıkan, Zeki; “*1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.24, S.37, s.15-17.

Arslan, Mahmut; “*2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi*”, **Aydın İnsan ve Toplum**, C.2, S.2, Nisan 2016, s.3

Ateş, Ferhat; Utkan, Tuncer; “*İbn Haldun’a göre toplum ve şehir*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.10, S.53, s.229.

Ateş, Mücella; “*Sinemada Göç Bağlamında Sınıf, Kimlik ve Mekân: Ömer Lütfi Akad ve ‘Göç Üçlemesi’*”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi**, C. 4 S. 2, 2020, s.128-139.

Atılğan, Doğan; “*Beyin Göçü*”, **TKDB**, S.35, Mart 1986, Ankara, s.27-28.

Aydemir, Salih; - Şahin, Mehmet Cem; “*Tek Tanrılı Dinlerde Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Göç Teorileri Açısından Bir Analiz*”, **Journal of Islamic Research**, S.28, 2017, s.364.

- _____; “Zorunlu-Kitlesel Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği”, **Harran Üniversitesi Dini Araştırmalar Dergisi**, C.21, S.53, Şanlıurfa, 2018, s.121.
- Aytaçlı, Berrak; “Durum Çalışmasına Ayrıntılı Bir Bakış”, **Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, C.3, S.9, 2012, Aydın, s.1-2.
- Baytal, Yaşar; “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, **Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.40, Kasım 2007, 549-552.
- Bostan, Hakan; “Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Coğrafya Dergisi**, S.35, 2017, İstanbul, s.3.
- Ceran, Hasan; “Ermenilerin Göç Ettirilmesi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.29, Bahar 2016, s.139-140.
- Ceran, İsmail; “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman- I. François İttifakı”, **Turkish Studies**, C.9, S.2, 2014, s.391.
- Çağlak, Uğur; “Türkiye’de Ekonomi Sosyolojisine Dair Bir Literatür Denemesi”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.29, 2013, s.99-126.
- Çağlayan, Savaş; “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.17, 2016, s.72-73.
- Çakır, Sabri; “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.24, Aralık 2011, s.135.
- Çelgin, Duygu; “Göçmenlik ve Göçmen İşçi Kavramları ile Dış Göç Yapmış İççilerin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar”, **Çalışma Dünyası Dergisi**, S.2, C.2, Mayıs -Ağustos 2014, s.85.
- Çetinkaya, Fevziye; Oral, Belgin; “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları”, **Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı Dergisi**, S.3, 2017, s.3-4.
- Dağlar, Oya; “Emrullah Efendi- Teyfik Fikret Anlaşmazlığı (Mekteb-İ Sultani Hadisesi)”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.8.S.2, 2006, s.30-31.
- Dartan, Muzaffer; “Almanya’da Enerji Politikaları ve Kömür Sektörü”, **TMMOB 1. Enerji Sempozyumu**, Ankara, 12-14 Kasım, 1996, s.2-3.
- Değirmencioğlu, Neslihan; Yalçın, Özlem; “Radyoda Dış Yayıncılık”, **TRT Akademi**, C.5, S.9, Ocak 2020, s.447-448.

- Demirkıran, Özlem; “*Fransa’nın Güvenlik Politikası: De Gaulle Dönemi (1958-1969)*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 5, 2007, s.89.
- Dönek, Ekrem; “*Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları*”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 50/1, Ocak 1995, s.176.
- Dündar Sezer, Tijen; “*Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.10, S.1, 2008 s.11-12.
- Düzce, Mesut; “*Devletin Dinî Alanı Düzenlemesi Bağlamında Fransa ve Türkiye’de İki Kanun: 1901 Dernekler Kanunu ile 1925 Tekke, Zaviye ve Türbedarlıkların Kapatılmasına İlişkin Kanun*”, **Eskiye**, S.42, Eylül 2020, s.1034.
- Ekici, Süleyman; - Tuncel, Gökhan; “*Göç ve İnsan*”, **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, , C. 5, S. 1, 2015, s.9-10.
- Erhan, Çağrı; “*Orta Ya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı*”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 51(01), 1996, s.275.
- Fidan, Fatma; - Fidecioğlu, Ahmet; “*Türkiye’den Almanya’ya Göç Sürecinde Geride Kalan Kadınlar: Alamanyalı Beylerin Fedakâr Eşleri*”, **Yardım ve Dayanışma Dergisi**, C.1, S.1, 2010, s.30.
- Frey, Yves; “*Les Alsaciens Venus D’ailleurs*”, **Hommes et Migrations**”, N°1273, Mai-Juin, Fransa, 2008, 52-73; Jund Alain, “*L’Alsace à L’image de L’espace Migratoire Européen*”, **Hommes et Migrations**, N°1153, Avril 1992, Fransa, s. 8-9.
- Gökalp, Catherine; “*L’émigration turquie en Europe et particulièrement en France*”, **Populations**, Vol. 28, No:2, March-April, 1973, s.335-360
- Gönenç, Özgür; “*Fransa’da Basın Hukuku*”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, c. 0, sayı. 26, Ocak 2012, s.52.
- Güler, Hasan; “*Fransa’nın Göç Politikası Üzerine Genel Bir Değerlendirme*”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.28, Malatya, 2016, s.514-518.
- Gün, Zübeyit; “*Psikolojide, Göç Çalışmalarındaki Metodolojik Problemler ve Çözüm Önerileri*”, **Türk Psikoloji Bülteni**, S.38, Y.12, Temmuz 2006, s.28-29.

- Günce, Şüheda; “*Osmanlı Devleti’nde İlk Daimî Elçilikler ve Diplomasiye Olan Etkileri*”, **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.10, Nisan 2020, s.104.
- Güreşçi, Ertuğrul; “*Ortak ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.9, S.43, 2016, s.1059.
- Irmak, Yılmaz; “*Batı Avrupa’da Yaşayan Göçmen Türk Toplumunda Kültür Aktarımı Bakımından Âşıkların Rolü ve Şiirlerinde İşlediği Konular*”, **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)**, S.5, Çankırı, 2015, s.11.
- Işık, Metin; Karaca, Mustafa; “*Vichy Fransa’sında Müttefik Devletlerine Karşı Yürütülen Propaganda Faaliyeti*”, **Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, Ek sayı, 2019, s.46-47.
- Kaan, Oğuz; “*Türk Siyasi Tarihi’nde Jön Türk Kongreleri*”, **Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.3, S.4, 2019, s.1-7.
- Kafesoğlu, İbrahim; “*Szasz Bela, A Hunok Története Atilla Nagykirály (Hun Tarihi)*”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 9, 2010, s.193.
- Kalyon, Levent; “*Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz*”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C.6, S.11, Nisan 2010, s.13.
- Karabulut, Kerem; “*11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi’ne Bir Bakış*”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 27, Erzurum, 2005, s. 326.
- Karaman, Mehmet Ali; “*Fransız İhtilali’nin Osmanlı İmparatorluğu’na Etkileri*”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.44, 2018, s.71-72.
- Karataş, Zeki; “*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*”, **Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, 2015, s.62.
- Karavar Öz, Hilal; “*Türkiye Cumhuriyeti’nin Üçüncü Büyük Devalüasyonu 10 Ağustos 1970 Kararları ve Etkileri*”, *Mediterranean Journal of Humanities*, VIII/2, 2018, s.379.
- Kastoryano, Riva; “*La Présence Turque en France*”, **Hommes et Migrations**, N°1172-1173, Janvier-Février, 1994, Fransa, s. 71-78.
- Kaynar, Mete Kaan; **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.1115
- Kıral, Bilgen; “*Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi*”, **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.15, 2020, s.2-3.

- Köse, Feyza Betül; “*Sosyal Tarih Yazıcılığında Sorunlar ve Çözüm Önerileri*”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, Kahramanmaraş, 2018, s.10-11.
- Kula, Sedat; - Çakar, Bekir; “*Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki*”, **Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.12.S.12, Bartın s.194.
- Mahiroğulları, Adnan; “*Fransa’da Sendika-Siyasal Parti İlişkileri*”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.18.S.1., 2003, s.360-369.
- McLeod, Saul; “*Maslow's hierarchy of Needs.*” **Simply Psychology** 1 (2007): s.1-8.
Kaynak, Erişim 7 Ağustos 2020 <https://www.iom.int>.
- Osmanoğlu, Ömer; “*Türk Sineması’nda Dış Göç Olgusu: Sosyo-Kültürel Karşılaşmalar, Kimlik Çatışması ve Yabancılaşma*”, **Marmara İletişim Dergisi**, yıl 2016 S.25, s.77-96.
- Özçelik, Mücahit; “*İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası*”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.29, Şubat, 2010, s.1.
- Özdemir, Murat; “*Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma*”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.11, s.326.
- Özdil, Sevil; “*ABD İşgücü Piyasasında Ücretler ve Göç İlişkisi: Neoklasik Göç Teorisi*”, **Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi**, S.4, 2019, s.266.
- Özmete, Emine; - Arslan, Ezgi; “*Göç: Transnasyonalizm ve Transnasyonal Sosyal Hizmet*”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, C.29, S.1, Nisan 2018, s.192.
- Polatçı, Türkan; “*Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin Paris Sefaretnamesi’nin Önemi*”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.2, S.2.,2011, s.252.
- Revue De l’OFICE; “*L’économie Française Pendant La Présidence Du Général De Gaulle*”, **vol.121**, no.2,2012, s.211-236.
- Sayın, Yusuf; - Usanmaz, Ahmet; - Aslangir, Fırat; “*Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği*”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S.18,2016, s.2.

- Sezer, Ayten; “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.16,1996, s.172-173.
- Soysal, İsmail; “General De Gaulle'ün Türkiye'yi Ziyareti”, **Belleten**, No:51, 1987, s.949-964.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz; “Kudüs ve Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Yahudilerin Bölgeye Yerleşmeleri Üzerine Notlar”, **Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2016, C. 1, S.22, s. 34.
- Şahin Kütük, Birsen; “Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları”, **Istanbul Journal of Sociological Studies**, C. 0, S. 52, 2015, s.611.
- Şahin, Hasan; “Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.16, S.40,2009, s.277-278.
- Şahin, Sedat; “Almanya'ya Türk Vatandaşlarının Göçünün 51. Yılı Kazanımlar ve Tehditler”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi**, Ankara, 2012, s.1. Kaynak, Erişim 5 Aralık 2020 <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/?page=makaleler>.
- Şişman, Ayşin; “1702-1708 Tarihleri Arasında Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları ve Bunlara Ait Hükümler”, **Belleten**, C.63, S.237, Ağustos 1999, s.509-558.
- Tapia, Stéphane; “La Présence Turque dans le Monde”, **Hommes et Migrations**, N°1153, Nisan 1992., Fransa s.6-7.
- Topuzkanamış, Engin; “Max Weber'de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, S. 2, 2012, s.253-274.
- Tribalat, Michèle; “Chronique de L'immigration”, **Population**, 40e Année, N°1, Fransa, 1985.
- Tunç, Salih; “I. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında Paris'te Bir Jön Türk Delegasyonu: Talât Bey Heyeti”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.25, S.2, 2010, s.547-582.
- _____; “Osmanlı Sultanı III. Selim'den Fransa Kralı XVI. Louis'e Bir Nâme-i Humâyûn”, **Akdeniz Üniversitesi İnsani Bilimler Dergisi**, C.8, S.1,2018, s.367-378.

Tüzünkan, Demet; “*Uluslararası İş Gücü Göçünün Uluslararası Sosyal Politika Ve Düzgün İş Unsurları İçinde İncelenmesi*”, **Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.5, S.1, İstanbul, s.165-167.

Yeğen, Ceren; “*Annales Okulu, Marc Bloch ve Tarih Savunusu: veya Tarihçilik Mesleği Yapıtı Üzerinden Bloch 'un Tarih Anlayışı*”, **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C.1, S.1, 2016, s.10-24.

Yıldırım Akyurt, Aylin; “*21.Yüzyıl'da Sosyal Sorunlar ve Dezavantajlı Gruplar*”, **Journal of Awareness**, C.5, S.3, 2020, s. 427-448.

Yücel, Alev; “*Batı Avrupa'da Türkçe Medya: Almanya, Fransa ve Hollanda*”, **Selçuk İletişim Dergisi**, C.8, S.4, 2015, s.259-260.

Yükselbaba, Ülker; “*Èmile Durkheim'a Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun ve Cezanın Evrimi*” **İÜHFM Dergisi**, C. LXXV, S.1,2017, s.202.

5- SÜRELİ YAYINLAR

A- Gazeteler

Türkiye

Cumhuriyet

Milliyet

Türk İş Gücü

Hürriyet

Tercüman

Vatan

Akşam

Ulus

Son Havadis

Medeniyet

Fransa

Le Monde

Le Monde Diplomatique

Le Figaro

Le Parisien

Sud-Ouest

Ce Soir

Journal Officiel

Le Dauphine Libere

Combat, Le Journal de Paris

La Montagne Gazetesi

İşçinin Dostu Gazetesi

Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliği İşçi Birliği Bülteni

Almanya

Avrupa Türkiyeli Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu İşçi Gazetesi

Frankfurt Türkiyeli İşçiler Birliği İşçi Birliği Gazetesi

Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu Türkiye'de Kurtuluş

Kurtuluş

Avrupa Türkiyeli Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu (TDF) İşçi Bülteni

Avrupalı Türkiye Demokratik işçi Dernekleri Federasyonu Haber Bülteni

Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu Haber Bülteni

Türkiye Postası

B- Dergiler

Türkiye

İşçi Birliği

Hayat Tarih Mecmuası

Tutum

Yankı

Türk Dili

Fransa

Espaces et Sociétés

Centres Sociaux

Magazine l'Express

6- TEZLER

Akyel, Osman; **Fransa'da Yaşayan Türklerin Kurdukları Dernekler ve Fransız Yerel Yönetimiyle Olan İlişkileri: Corbeil-Essonnes Türk Kültür Derneği Örneği**, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2019.

Aydoğan, Mélanie Meltem; **L'immigration Turque en France et la Construction de L'identité. Transnationale Turque via Les Organisations Associatives**, Paris 8 University Vincennes-Saint-Denis, Master 1 de Science Politique, 2016, Fransa.

Babayiğit, Salih; **L'immigration Turque en France entre 1880-1980: Aspects Politiques Culturels et Artistiques**, Université de Strasbourg Doktora Tezi, Strasbourg 2013.

Bayraklı, Cemile; **Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2007.

Bülbül, Bilgehan; **Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı 1948-1957**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2006.

Demirkıran, Cenk; **Uluslararası Televizyon Yayıncılığının Tarihsel Gelişim Süreci: Fransa TV5 MONDE ile Türkiye TRT-INT ve TRT TÜRK Karşılaştırmalı İncelemesi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, İstanbul 2008.

Ergüç, Ayzin; **1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Gokce, Selen Sercen; **Résider, Circuler, Habiter: L'intégration Cosmopolite Des Migrants Turcs En France**, École Doctorale Sociétés, Politiques, Santé Publique Spécialité Sociologie, L'université De Bordeaux, Doktora Tezi,7 Kasım 2015.

Karaman, Şebnem; **Basın Özgürlüğünün Bir Sınırı Olarak Kişilik Hakkı**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2018.

Öztürk, Gamzehan; **Radyo Televizyon Alanında Düzenleme Denetleme ve Kontrol**, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Erzurum 2008.

7- ANSİKLOPEDI ve SÖZLÜKLER

Encyclopedia Britannica

İnönü Ansiklopedisi

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Yeni Hayat Ansiklopedisi

Türk Dil Kurumu Sözlüğü

Uluslararası Göç Örgütü Göç Terimleri Sözlüğü

8- İNTERNET KAYNAKLARI

Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları

https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2021/12/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1963-1967.pdf;

https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2021/12/Ikinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf, Erişim Tarihi: 26 Haziran 2020

Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789, İnternet Erişim: <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-178>.

Encyclopedia Britannica, Industrial Revolution, Erişim 30 Ağustos 2020. <https://www.britannica.com/event/Industrial-Revolution>.

Fransız Büyük Elçiliği, Ambassadeurs de France Depuis 1525
KAYNAK:<https://tr.ambafrance.org/Ambassadeurs-de-France-depuis-1525>.

ILO, Türkiye Resmî sitesi, Erişim 11 Eylül
2010.<https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/lang--tr/index.htm>.

Institut National de L'audiovisuel, 25 Ekim 1968.

<https://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaulle00146/voyage-en-turquie.html>.

L'Office Français de l'Immigration et de L'Intégration (OFII), Erişim Tarihi: 23
Ağustos, 2021. <https://www.ofii.fr/notre-histoire>.

Metmuseum Collection, The Departure of the Ottoman Embassy from the Tuileries
1734–1736 <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/701953>.

TDK Sözlük, Erişim Tarihi: 30 Ağustos, 2020. <http://www.tdk.gov.tr>.

Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu İnternet Sitesi
http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/yurtdisi_islemler/sosyal_guvenlik_sozlesmeleri, 28.11.2021.

Uğur Hüküm, “Ayın ve Sevgili RFI Türkçe İnternet Okuru Haberi”, Radyo France
Internationale Türkçe Servisi sorumlusu, Paris, 31 Aralık 2009- Kaynak:
http://www1.rfi.fr/actutr/articles/120/article_880.asp.

EKLER

Ekler Listesi

- Ek 1. 8 Nisan 1965 tarihli Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması'nın Bakanlar Kurulunca Onaylanmasını gösteren Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ve Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel imzalı belge
- Ek 2. 8 Nisan 1965 tarihli Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması'nın Türkiye Hükümeti adına Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Ümit Haluk Bayülken'in yetkilendirilmesini gösteren kararname
- Ek 3. 1970'li yıllarda İstanbul Tophanede faaliyet gösteren İş ve İşçi Bulma Kurumu Binası ve önünde bekleyen işçiler
- Ek 4. 1969 Yılında İstanbul Tophane'de faaliyet gösteren ve Türk işçi alımını gerçekleştiren Fransız misyonu
- Ek 5. 1970 Yılında Fransa'nın çeşitli şehirlerinde faaliyet gösteren Fransız Ulusal Göç Ofisi olan "Office National D'Immigration" şubesi binaları. Baştan sırasıyla Turcoing, Paris, Marsilya ve Lyon Şube binaları görünüşü
- Ek 6. 1970'li yıllarda Fransa'ya çalıştırılmak üzere alınan yabancı işçilere Fransız Ulusal Göç Ofisi "Office National D'Immigration" tarafından yapılan fiziki, bilişsel kontrol ve testler
- Ek 7. 1970'li yıllarda Fransa'ya çalıştırılmak üzere alınan yabancı işçilere Fransız Ulusal Göç Ofisi "Office National D'Immigration" tarafından yapılan fiziki, bilişsel kontrol ve testler
- Ek 8. 1971 Tarihinde Fransa'da sağlıksız bir ortamda yaşayan Türk işçisi
- Ek 9. Fransa'ya çalışmak üzere gelen yabancı işçilere verilen çeşitli evraklar
- Ek 10. Fransa'ya çalışmak üzere gelen yabancı işçilere verilen çeşitli evraklar
- Ek 11. Fransız Ulusal Göç Ofisi olan "Office National D'Immigration'un" içinde Türk işçilerinde olduğu yabancı işçiler için çeşitli dillerde hazırladığı ve yayınladığı yayınlar
- Ek 12. Fransız Ulusal Göç Ofisi olan "Office National D'Immigration'un" içinde Türk işçilerinin de olduğu yabancı işçiler için çeşitli dillerde hazırladığı yayınlar
- Ek 13. ORT Lyon İşçi Radyosu Türkçe Program Klasörleri

- Ek 14. ORT Lyon İşçi Radyosu Türkçe Program Klasörleri
- Ek 15. ORT Lyon İşçi Radyosu Türkçe Program İçerik Dokümanı
- Ek 16. ORT Lyon İşçi Radyosu'nun Yayın Hayatına Başlayacağı Haberinin Fransız Gazetelerine Yansımaları
- Ek 17. ORT Lyon İşçi Radyosu'nun Türk Tercüman Arayışı ve Yayına Türk sunucu olarak seçilen Vahit Özdemir
- Ek 18. Fransa'daki Bir Türk Derneğinde Çeşitli Tarihlerde Biriktirilen Tüzük, Yazışma, Dernek Faaliyetleri, Türkiye'den Gelen Ödül ve Tebrikler
- Ek 19. Fransa'daki Türk İşçiler
- Ek 20. Paris'te Grev Yapan Türk İşçiler
- Ek 21. Fransa'daki Türkiye İşçilerinin Çıkardığı İşçinin Dostu Gazetesi
- Ek 22. Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliğinin Çıkardığı İşçi Birliği Bültenleri
- Ek 23. Fransa'daki Türk İşçiler Birliği, Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, Federal Almanya ve Batı Berlin'deki Türkiyeli Öğretmenler Derneği'nin Hazırladığı Türk İşçilere Seçim Hakkı Çağrısı
- Ek 24. Fransa'daki Türk İşçilerinin haberlerinin yer aldığı, Almanya'daki Türk İşçilerinin Çıkardığı Gazete ve Bültenler
- Ek 25. Avrupalı Türkiyeli Toplumcular Federasyonu Yönetim kurulu Bülteni
- Ek 26. Avrupa Türkiyeli Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti Çalışma Bakanı Önder Sav'a Yazdığı Mektup
- Ek 27. Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu'nun Türk İşçileri için Hazırladığı Şarkı, Türkü ve Marşlar

EK-1: 8 Nisan 1965 Tarihli Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması'nın Bakanlar Kurulunca Onaylanmasını Gösteren Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ve Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel İmzalı Belge

T. C. B A Ş B A K A N L I K KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ		T. C. B A Ş B A K A N L I C U M H U R İ Y E T A R Ş İ V İ																				
K A R A R N A M E																						
Says : 6/ 5030																						
Eki 1	3/4/1965 tarihli ve 6/4557 sayılı Kararname ile verilen yetkiye dayanılarak imzalanmış olan ilişik "Türkiye-Fransa İşgücü Anlaşması" ile ona ek mektupların, 8/4/1965 tarihinden geçerli olmak üzere, onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 9/7/1965 tarihli ve 340.752-İMB/338 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1965 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulunca 24 / 7 /1965 tarihinde kararlaştırılmıştır. <i>[Signature]</i> CUMHURBAŞKANI																					
030 18 01 187-452	<table border="0"><tr><td>Başbakan <i>[Signature]</i></td><td>Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı S. Demirel</td><td>Devlet Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Devlet Bakanı <i>[Signature]</i></td></tr><tr><td>Devlet Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Adalet Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Millî Savunma Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>İçişleri Bakanı <i>[Signature]</i></td></tr><tr><td>Maliye Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Millî Eğitim Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Bayındırlık Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Ticaret Bakanı <i>[Signature]</i></td></tr><tr><td>Güm. ve Tekel Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Tarım Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Ulaştırma Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Çalışma Bakanı <i>[Signature]</i></td></tr><tr><td>Enerji ve Tabii Kay. Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Turizm ve Tanıtım Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>İmar ve İskân Bakanı <i>[Signature]</i></td><td>Köy İşleri Bakanı <i>[Signature]</i></td></tr></table>		Başbakan <i>[Signature]</i>	Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı S. Demirel	Devlet Bakanı <i>[Signature]</i>	Devlet Bakanı <i>[Signature]</i>	Devlet Bakanı <i>[Signature]</i>	Adalet Bakanı <i>[Signature]</i>	Millî Savunma Bakanı <i>[Signature]</i>	İçişleri Bakanı <i>[Signature]</i>	Maliye Bakanı <i>[Signature]</i>	Millî Eğitim Bakanı <i>[Signature]</i>	Bayındırlık Bakanı <i>[Signature]</i>	Ticaret Bakanı <i>[Signature]</i>	Güm. ve Tekel Bakanı <i>[Signature]</i>	Tarım Bakanı <i>[Signature]</i>	Ulaştırma Bakanı <i>[Signature]</i>	Çalışma Bakanı <i>[Signature]</i>	Enerji ve Tabii Kay. Bakanı <i>[Signature]</i>	Turizm ve Tanıtım Bakanı <i>[Signature]</i>	İmar ve İskân Bakanı <i>[Signature]</i>	Köy İşleri Bakanı <i>[Signature]</i>
Başbakan <i>[Signature]</i>	Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı S. Demirel	Devlet Bakanı <i>[Signature]</i>	Devlet Bakanı <i>[Signature]</i>																			
Devlet Bakanı <i>[Signature]</i>	Adalet Bakanı <i>[Signature]</i>	Millî Savunma Bakanı <i>[Signature]</i>	İçişleri Bakanı <i>[Signature]</i>																			
Maliye Bakanı <i>[Signature]</i>	Millî Eğitim Bakanı <i>[Signature]</i>	Bayındırlık Bakanı <i>[Signature]</i>	Ticaret Bakanı <i>[Signature]</i>																			
Güm. ve Tekel Bakanı <i>[Signature]</i>	Tarım Bakanı <i>[Signature]</i>	Ulaştırma Bakanı <i>[Signature]</i>	Çalışma Bakanı <i>[Signature]</i>																			
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı <i>[Signature]</i>	Turizm ve Tanıtım Bakanı <i>[Signature]</i>	İmar ve İskân Bakanı <i>[Signature]</i>	Köy İşleri Bakanı <i>[Signature]</i>																			
Dosya No : 107-11 1033																						

KAYNAK: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon Kodu: 030.18.1.2 Kutu:187 Gömlek: 45 Sıra: 2, 24.07.1965

EK-2: 8 Nisan 1965 Tarihli Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması'nın Türkiye Hükümeti Adına Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Ümit Haluk Bayülken'in Yetkilendirilmesini Gösteren Kararname

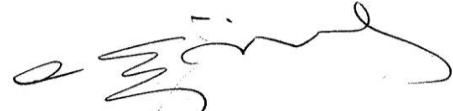
T. C.
B A Ş B A K A N L I K
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı : 6/ 4557

K A R A R N A M E

Mkt

"Türkiye-Fransa İşgücü Antlaşması"nı Hükümetimiz adına imzalaması hususunda Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Ümit Haluk Bayülken'in yetkili kılınması ve 19/12/1963 tarihli ve 6/2511 sayılı Kararname'nin kaldırılması;adigeçen Bakanlığın 29/3/1965 tarihli ve 340.725-İMB/135 sayılı yazısı üzerine,31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 1 inci maddesine göre,Bakanlar Kurulunca 3 /4 /1965 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

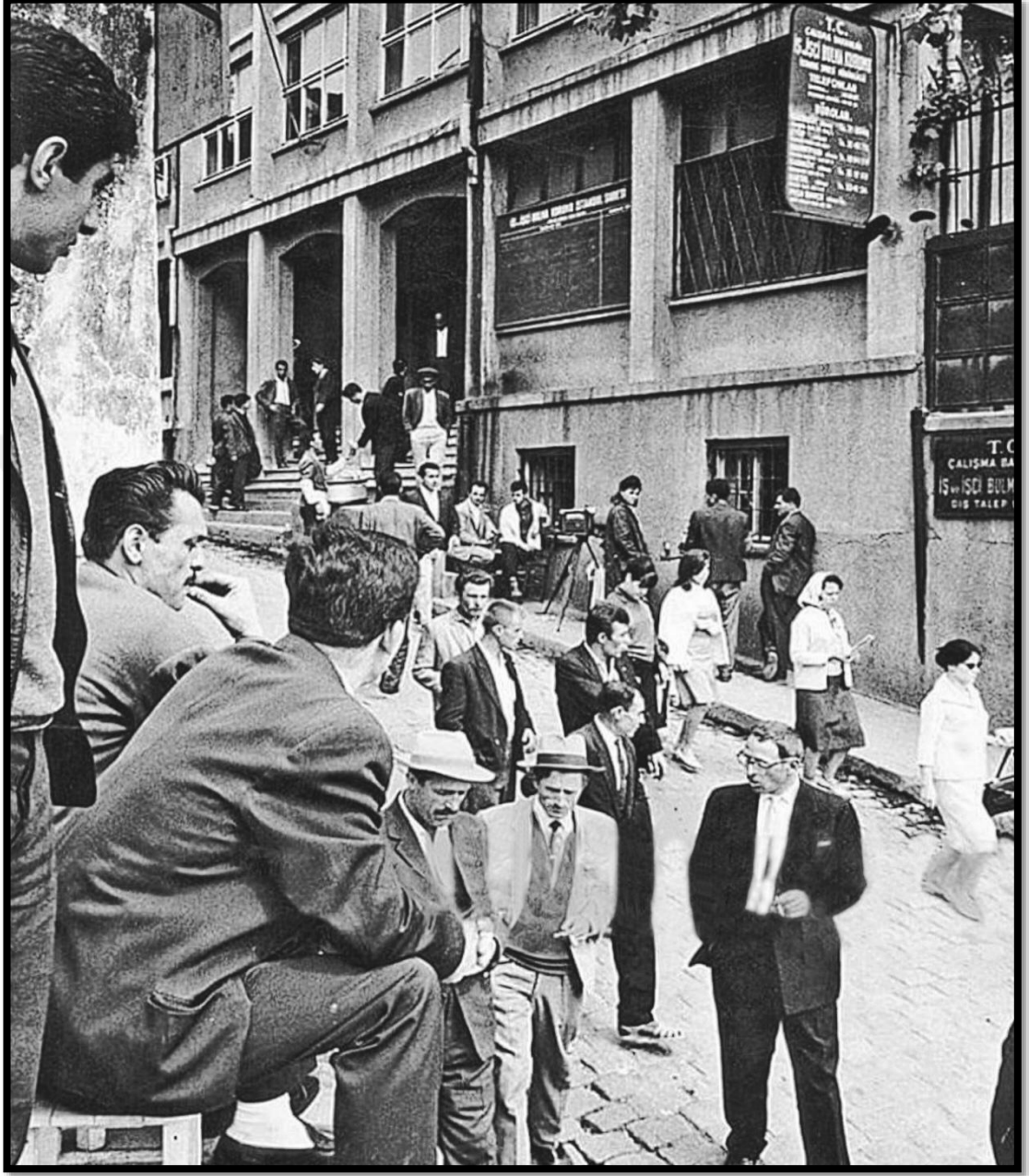
030 18 01 9
185 21 9

Dosya No :
107-11
494

Başbakan
Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Savunma Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı
Bağcılık Bakanı
Ticaret Bakanı
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı
Güm. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı
Sanayi Bakanı
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı
Turizm ve Taniye Bakanı
İmar ve İskân Bakanı
Köy İşleri Bakanı

KAYNAK: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon Kodu: 030.18.1.2 Kutu:185 Gömlek: 21 Sıra: 9, 03.04.1965

EK-3: 1970'li Yıllarda İstanbul Tophanede Faaliyet Gösteren İş ve İşçi Bulma Kurumu Binası ve Önünde Bekleyen İşçiler

KAYNAK: İnternet

<https://twitter.com/TurkiyeIsKurumu/status/1306479702610186241/photo/1>

Erişim Tarihi: 20.04.2022

EK-4: 1969 Yılında İstanbul Tophane’de Faaliyet Gösteren ve Türk İşçi Alımını Gerçekleştiren Fransız Misyonu

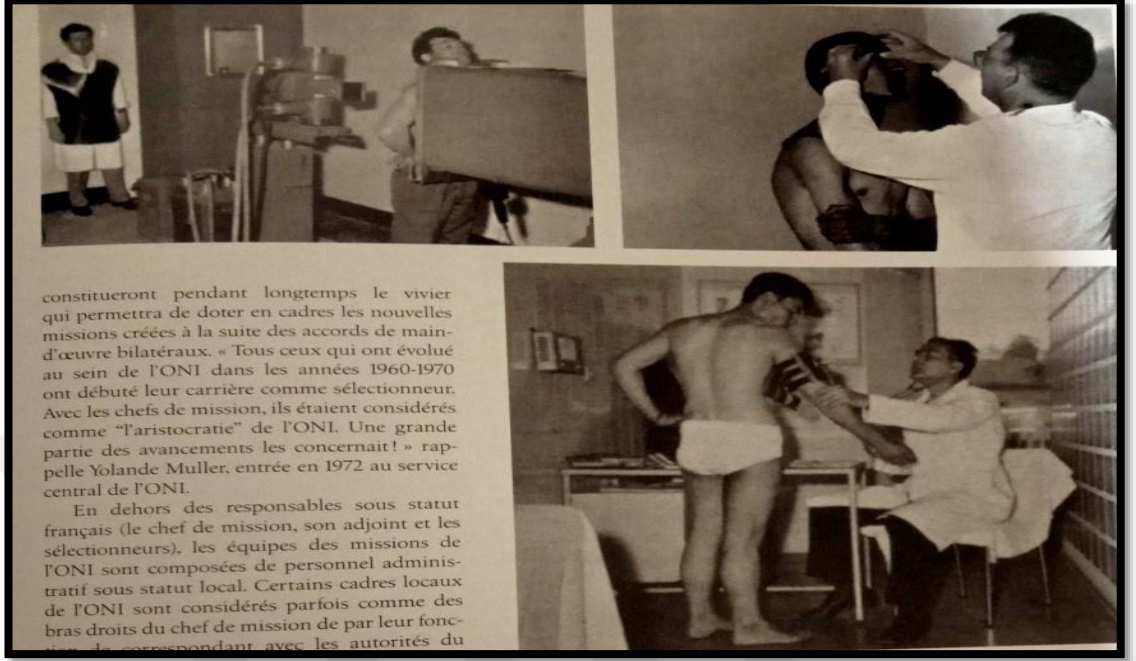
KAYNAK: L’Office Français De L’Immigration Et De L’Intégration(OFIG), Histoire d’Une Institution Chargée de l’immigration et de L’Intégration Des Etrangers 1945-2010, Paris, 2011.

Ek-5: 1970 Yılında Fransa'nın Çeşitli Şehirlerinde Faaliyet Gösteren Fransız Ulusal Göç Ofisi Olan "Office National D'Immigration" Şubesi Binaları. Baştan Sırasıyla Turcoing, Paris, Marsilya ve Lyon Şube Binaları Görünüşü

KAYNAK: L'Office Français De L'Immigration Et De L'Intégration(OFIG), Histoire d'Une Institution Chargée de l'immigration et de L'Intégration Des Etrangers 1945-2010, Paris, 2011.

EK-6: 1970’li Yıllarda Fransa’ya Çalıştırılmak Üzere Alınan Yabancı İşçilere Fransız Ulusal Göç Ofisi “Office National D’Immigration” Tarafından Yapılan Fiziki, Bilişsel Kontrol ve Testler

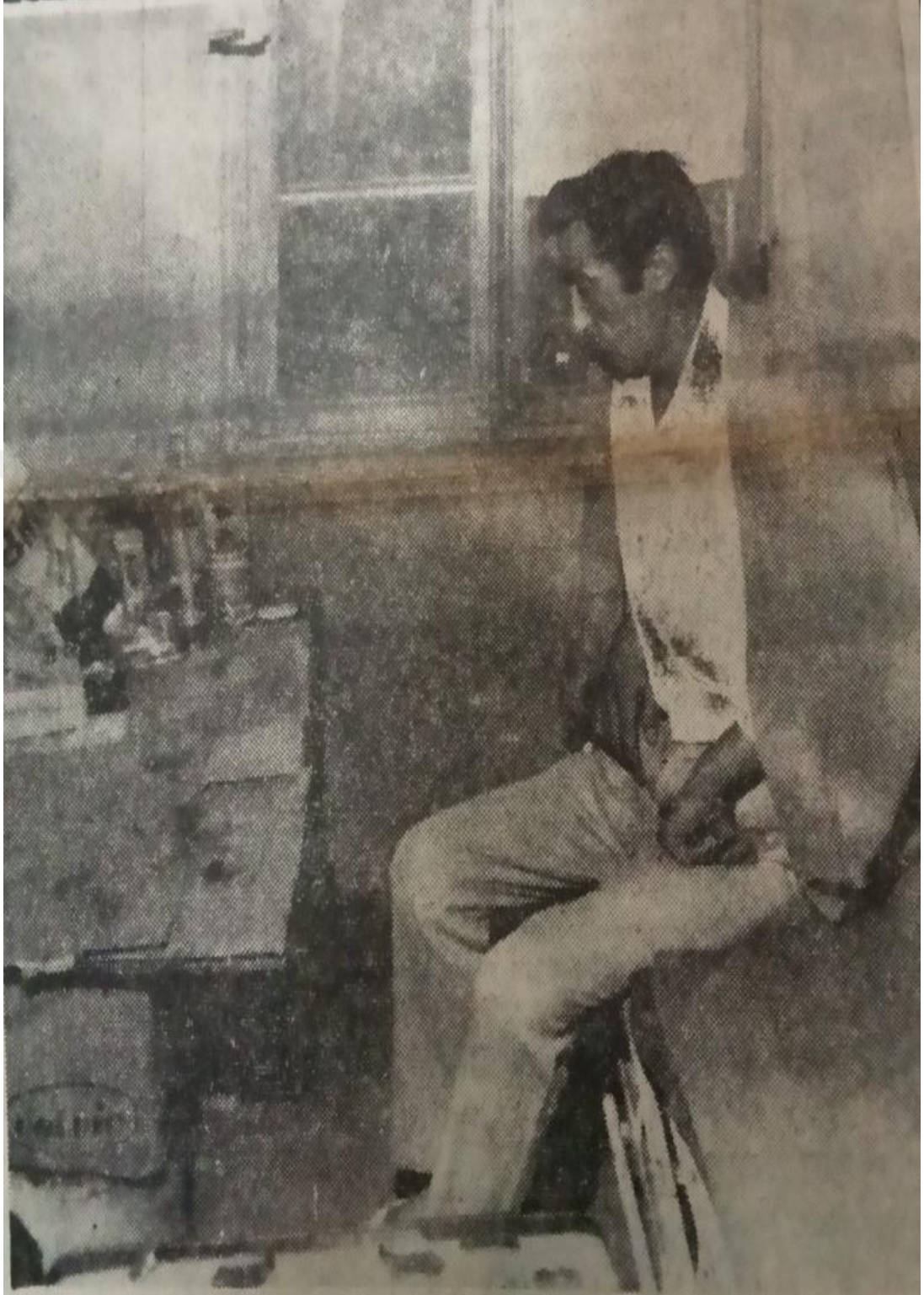

EK-7: 1970’li Yıllarda Fransa’ya Çalıştırılmak Üzere Alınan Yabancı İşçilere Fransız Ulusal Göç Ofisi “Office National D’Immigration” Tarafından Yapılan Fiziki, Bilişsel Kontrol ve Testler

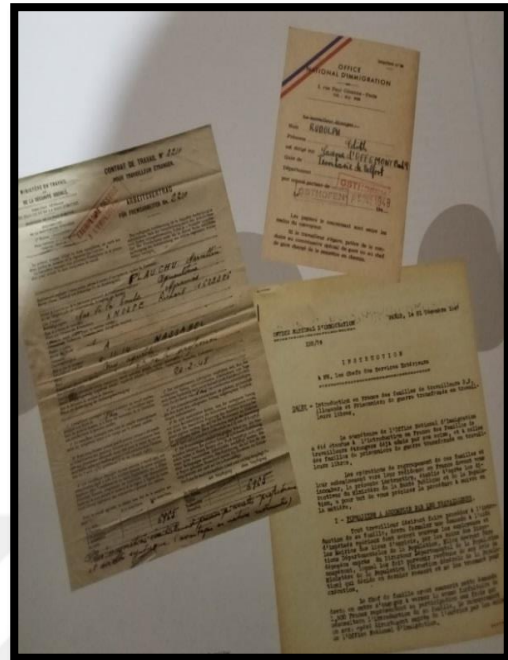
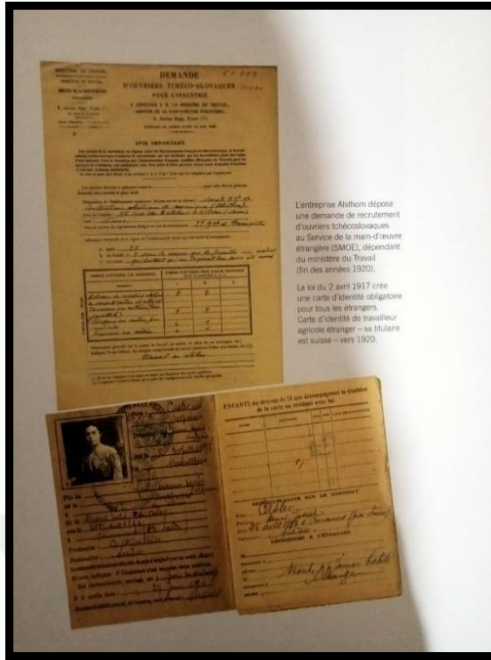
KAYNAK: L’Office Français De L’Immigration Et De L’Intégration(OFIG), Histoire d’Une Institution Chargée de l’immigration et de L’Intégration Des Etrangers 1945-2010, Paris, 2011.

EK-8. 1971 Tarihinde Fransa’da Sağlıksız Bir Ortamda Yaşayan Türk İşçisi

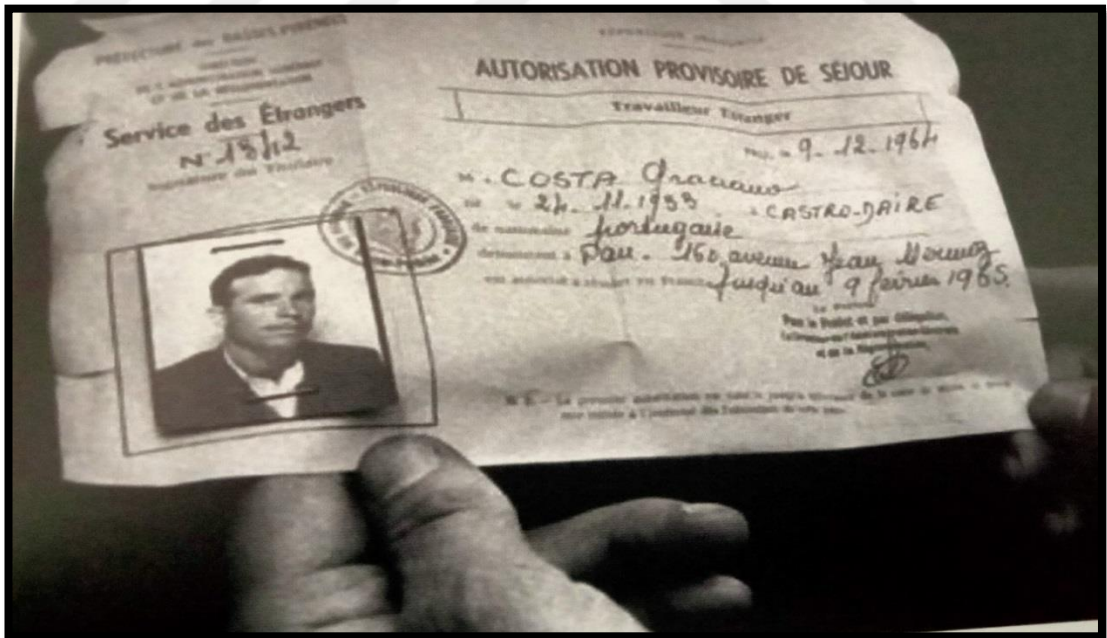

KAYNAK: Adalet Gazetesi, 12 Temmuz 1971, s.1

EK-9: Fransa'ya Çalışmak Üzere Gelen Yabancı İşçilere Verilen Çeşitli Evraklar

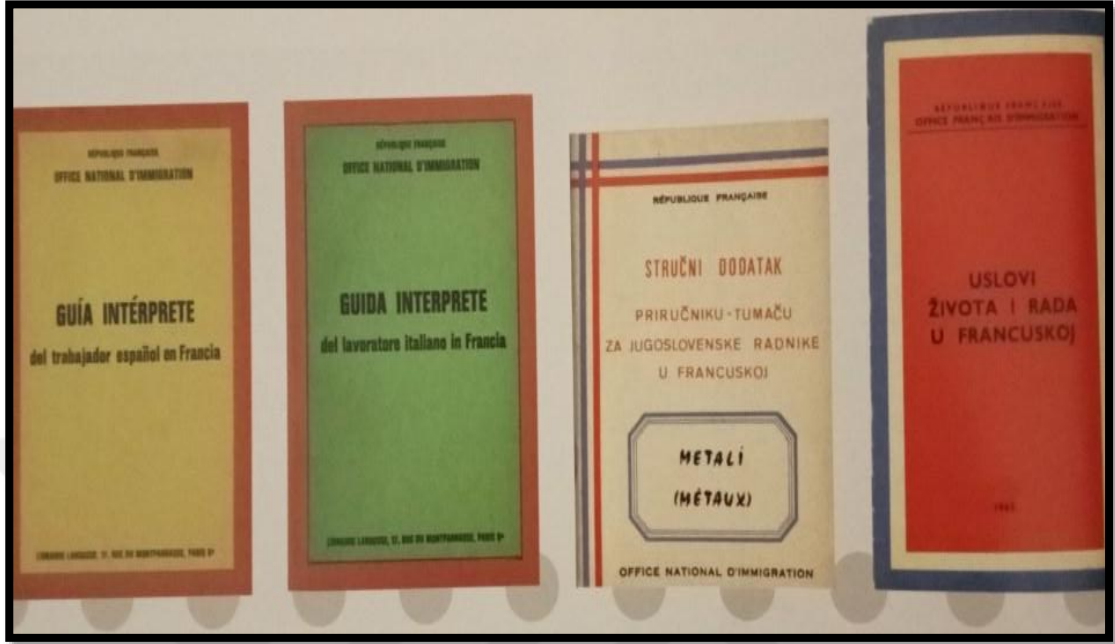

EK-10: Fransa'ya Çalışmak Üzere Gelen Yabancı İşçilere Verilen Çeşitli Evraklar

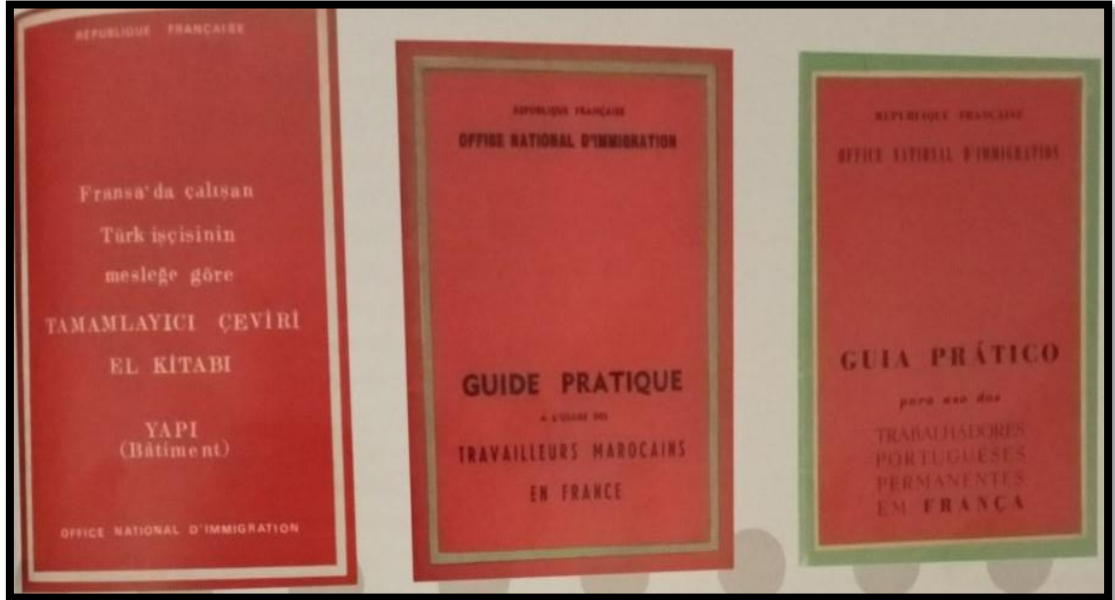

KAYNAK: L'Office Français De L'Immigration Et De L'Intégration(OFIG), Histoire d'Une Institution Chargée de l'immigration et de L'integration Des Etrangers 1945-2010, Paris, 2011.

EK-11: Fransız Ulusal Göç Ofisi olan “Office National D’Immigration’un” içinde Türk işçilerinde olduğu yabancı işçiler için çeşitli dillerde hazırladığı ve yayınladığı yayınlar

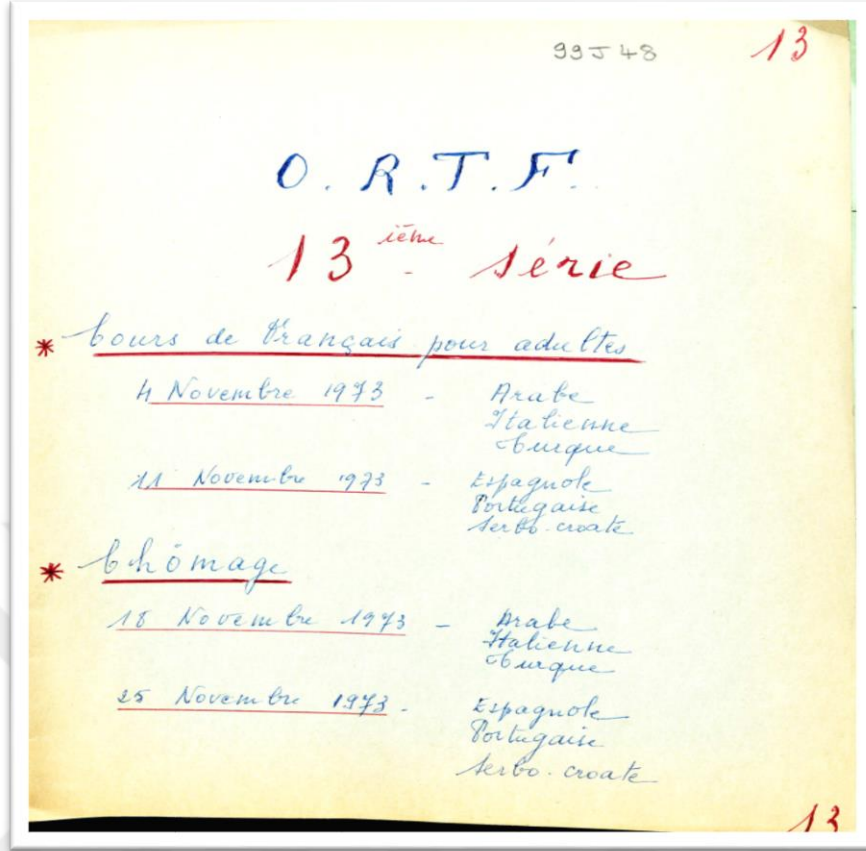

EK-12: Fransız Ulusal Göç Ofisi olan “Office National D’Immigration’un” içinde Türk işçilerinin de olduğu yabancı işçiler için çeşitli dillerde hazırladığı yayınlar

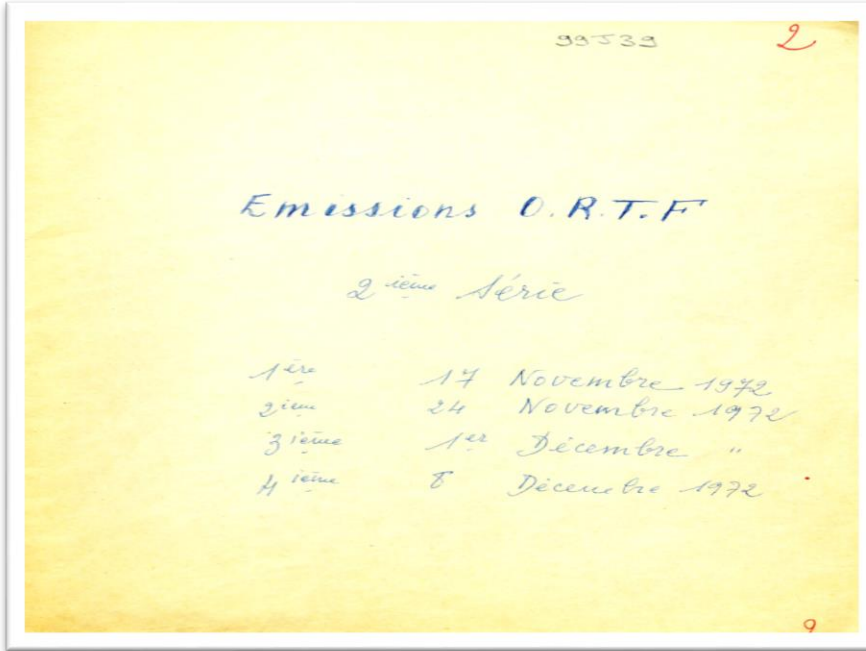

KAYNAK: L’Office Français De L’Immigration Et De L’Intégration(OFIG), Histoire d’Une Institution Chargée de l’immigration et de L’Intégration Des Etrangers 1945-2010, Paris, 2011.

EK-13: ORT Lyon İşçi Radyosu Türkçe Program Klasörleri

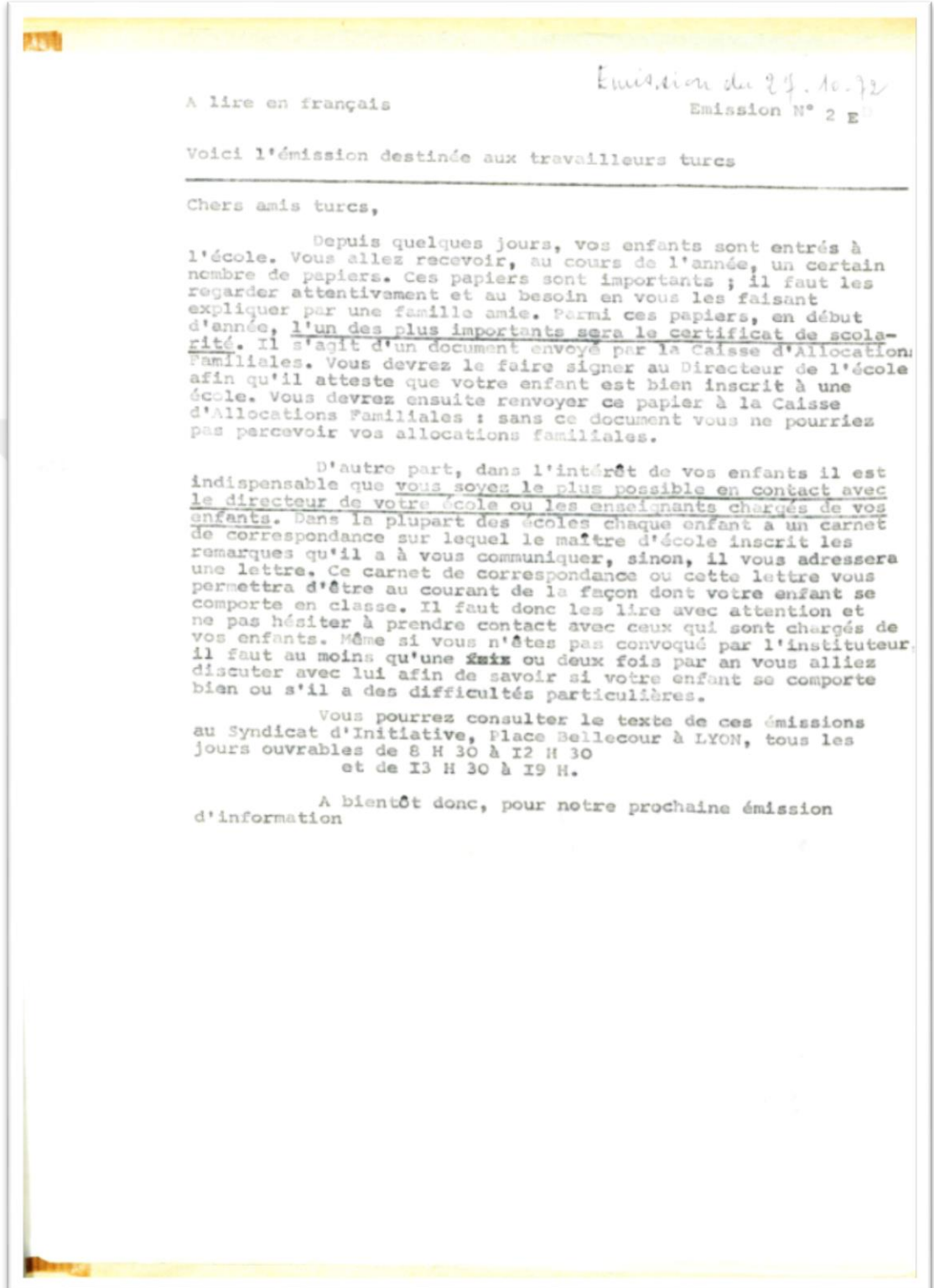

EK-14: ORT Lyon İşçi Radyosu Türkçe Program Klasörleri

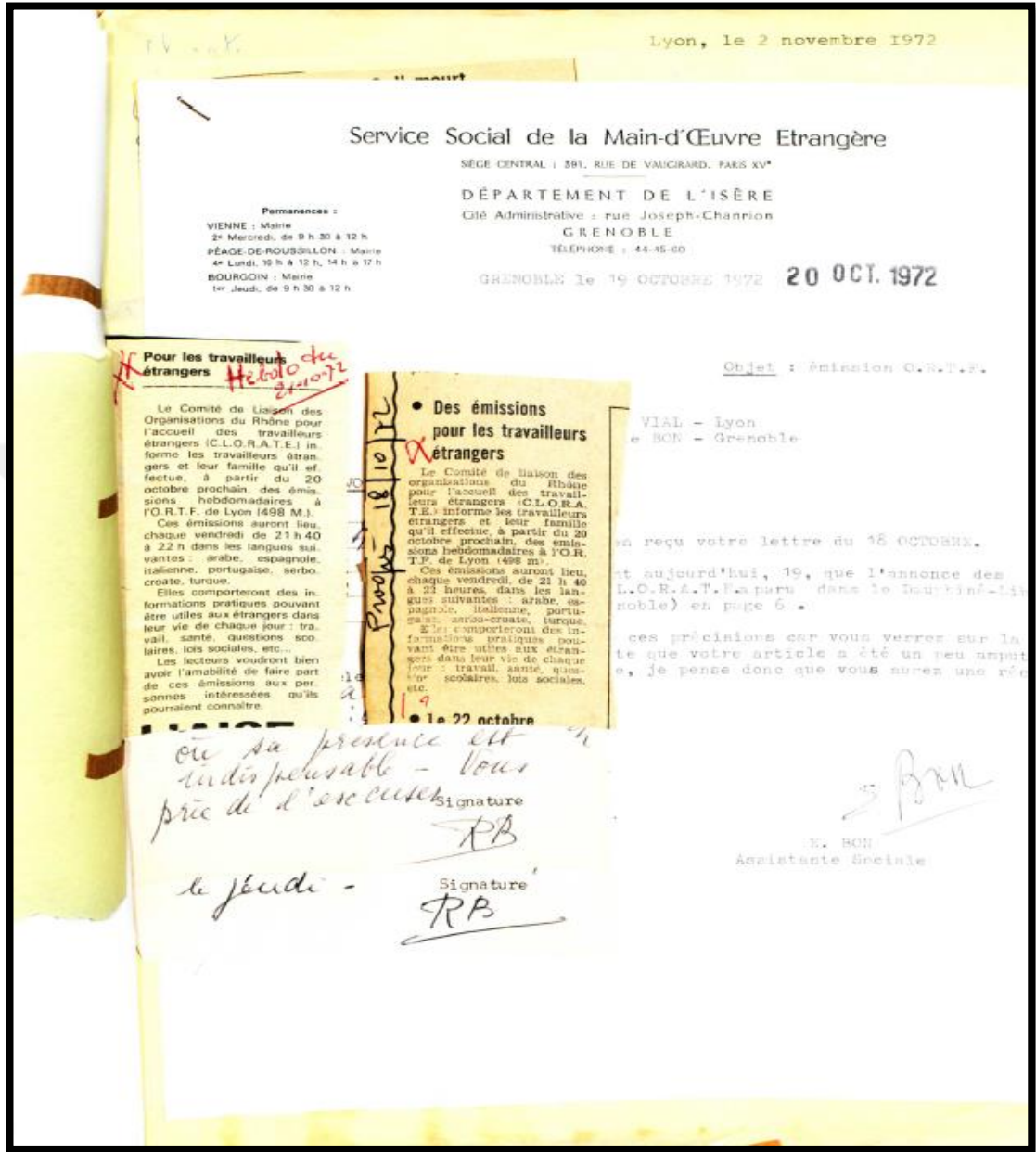
KAYNAK: Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon,
Dosya numarası: 99J48, Série 13, Lyon, Fransa

EK-15: ORT Lyon İşçi Radyosu Türkçe Program İçerik Dokümanı

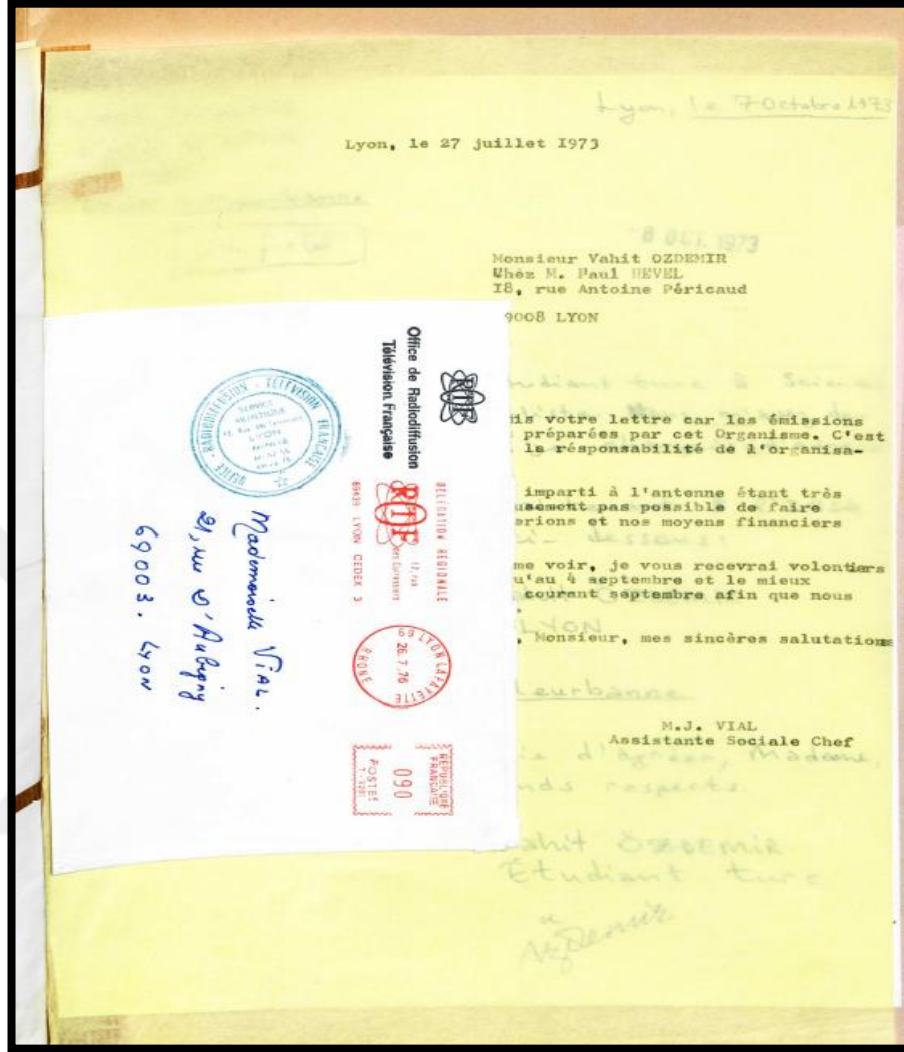
KAYNAK: Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon,
Dosya numarası: 99J48 Lyon, Fransa

EK-16: ORTF Lyon İşçi Radyosu'nun Yayın Hayatına Başlayacağı Haberinin Fransız Gazetelerine Yansımaları

KAYNAK: Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, Dosya numarası: 99J48 Lyon, Fransa

EK-17: ORT Lyon İşçi Radyosu'nun Türk Tercüman Arayışı ve Yayına Türk Sunucu Olarak Seçilen Vahit Özdemir

KAYNAK: Archives du Département du Rhône et de la Métropole de Lyon, Vahit Özdemir Mektupları, Dosya numarası: 99J38, Fransa, Lyon

1. Madde 1- Bu Tüzükle kurulmuş Derneğin adı "NANTUA TÜRK İŞÇİLERİ DERNEĞİ"dir.

2. Madde 2- Derneğin merkezi adresi şöyledir: NANTUA TÜRK İŞÇİLERİ DERNEĞİ

3. Madde 3- Dernekler kanunlarına uyularak başka yerlerde de şubeler açılabilir.

4. Madde 4- Derneğin amaçları şunlardır;

3-1)- Üyeler arasında yardımlaşma, dostluk bağlarını sürekli tutmak.

3-2)- Fransada işçi olarak bulunan Türk vatandaşlarının sosyal, kültürel ve diğer meselelerine çareler aramak, tutmak.

3-3)- Yukarıdaki amaçları gerçekleştirmek maksadıyla dernek defterli olanlar-
ca gazetesini, seslenişler, konferansları tertipleyerek, kütüphane kurarak,
sergiler ve konserler tertipleyerek ulaşılmaya çalışır.

3-4)- Dernek üyeleri ve çocukları için Türkçe ve Fransızca kursları düzenler.
Dernek üyeleri konularında eğitim faaliyetlerinde bulunabilir.

3-5)- Dernek ağır zamanda gezi ve eğlenmeler de tertip edebilir.

5. Madde 5- Derneğin politikaya girmesi yasaktır. (4) Gelirleri

4-1- Üye aradıkları ve
4-2- Bağış ve tekerlekler
4-3- Faaliyet gelirleri
Kongresini
5- Kuvvetli üyeler
- İhtiyaç heyeti
- Üyeleri yapar.

6. Madde 6- Üye olabilme şartları;

6-1)- Türk uyruklulu olmak,

6-2)- 18 yaşını bitirmiş olmak,

6-3)- Medeni haklarını kullanabilir olmak,

6-4)- Kayıt olduktan 3 ay geçtikten sonra üyelğe kabul edilmiş olmak.

Sayın Üyemiz

Cenaze Fonu hakkında görüşmek amacı ile
10.12.1935 Pazar günü saat 14 - de genel kurul top-
lantısı yapılacaktır.
Belirtilen gün ve saatte dernekte bulunmanızı
önemle rica ederim.

Mustafa Eser
Dernek . Yön . Kur . adına

**KAYNAK: Lyon, Roanne Türk Kültür Derneği Arşivi, Dernek Klasörü-1
Lyon/Fransa**

EK-19: Fransa'daki Türk İşçiler

KAYNAK: Cumhuriyet Gazetesi 14 Ağustos 1973

EK-20: Paris'te Grev Yapana Türk İşçiler

FRANSADA İŞÇİLERİMİZ DİRENİYOR

Paris'in Courbevoie banliyösünde 22 Türkiye, 5 Portekiz, 4 Cezayir, 1 Fas işçisi 20 Mayıs'ta direnişe geçtiler.

SELLIER adlı inşaat firmasında çalışan işçiler "yeter artık" dediler. Ayda 260 saat çalışıyorlardı. Bazılarının 3 yıldan beri sosyal sigorta bile verilmemiş. İki yıldan beri çalışan biri bir tek para fişi bile almamış. Birçok işçinin parası aylardan beri i-

Türkiyelilerin 7'si turist, Portekizlilerin biri. Bazıları kartsız bir yıldır çalışıyor. Patron kağıtlarını yaptırmamakta inat ediyor. Köle gözüyle bakıyor işçilere. Üç kağıtçının biri. Zaten daha önceleri adı işçi tüccarlığına karışmış.

Bıçak kemiğe dayandı. CGT ve CFDT sendikalarında örgütlenen işçiler bu aşırı sömürüye karşı dur dediler.

KAYNAK: İşçi Gazetesi, 4 Haziran 1975 /Almanya

İŞÇİNİN DOSTU

FRANSA'DAKİ TÜRKİYE İŞÇİLERİNİN GAZETESİ

AMI DE L'OUVRIER - mensuel pour les travailleurs de Turquie en France

SAYI 39
MAYIS 1977
1 F

1 MAYIS'TA 750 000 İŞÇİ-EMEKÇİ TAKSİM ALANINA YÜRÜDÜ.

DÜNYANIN EN BÜYÜK 1 MAYIS GÖSTERİLERİNDEN BİRİ İSTANBUL'DA KUTLANDI.

1. Mayıs 1977 Pazar günü Taksim Meydanını o güne kadar görülmemiş bir kalabalık doldurdu. İstanbul'da DISK'in yönetimi ve öncülüğünde yapılan işçi sınıfının Uluslararası savaş ve dayanışma günü 1 Mayıs gösterilerine Disk üyesi yüzbinlerce işçinin yanı sıra hemen bütün ilerici demokratik örgütler ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar da katıldı.

İşçi sınıfının yanında gençler, kadınlar, öğretmenler, doktorlar, mimarlar, mühendisler, teknik elemanlar kısacası tüm halk kendi örgütleriyle yerini aldı.

Beşiktaş'tan ve Sarıyer'den geçen insan selleri Taksim Meydanını doldurdu. Bazı tahminlere göre 1 milyon, bazı tahminlere göre 750.000 olarak tahmin edilen bu büyük kalabalık meydanlara sığmıyordu. Taksim meydanı hınca hınç dolduğu halde yürüyüş kolunun bir ucu Dolmabahçe'deydi.

Bu kalabalık, bu insan seli tam bir disiplinle hareket ediyordu. DISK'in 20.000 üyesi güvenlik için görevlendirilmişti ve bu görevlerini en büyük bir olgunluk, dikkat ve kararlılıkla yerine getiriyorlardı.

Bandrollarda ve pankartlarda yazılı sloganlar işçi sınıfımızın ve emekçi halkımızın isteklerini dile getiriyordu: "BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ BİRLESİNİZ",

"SENDİKA SEÇME ÖZGÜRLÜĞÜ", "SINIRSIZ GREV HAKKI", "NATO'ya CENTO'ya HAYIR", "MC'ye SON", "FAŞİZM ZÜLÜM, AÇLIK VE YOKLUK DEMEKTİR", "İLERİ DEMOKRATİK DÜZEN"

"İŞÇİ SINIFININ PARTİSİNE ÖZGÜRLÜK" ve daha yüzlerce slogan. Ve bu meydanlara sığmayan kalabalık bir ağızdan haykırıyordu: "FAŞİZME GEÇTİ YOK!"

MİTİNGE SİLAHLA SALDIRDILAR

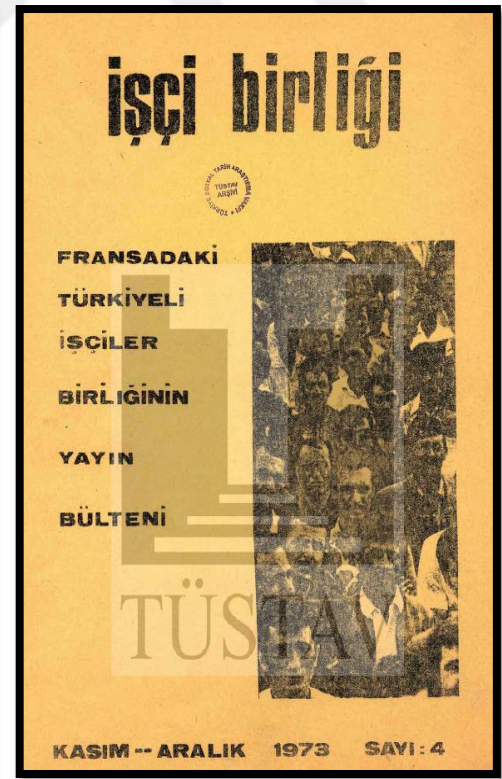
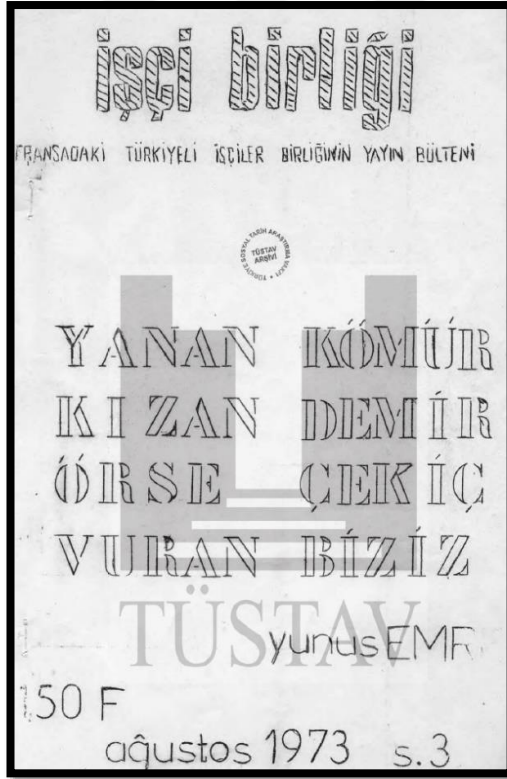
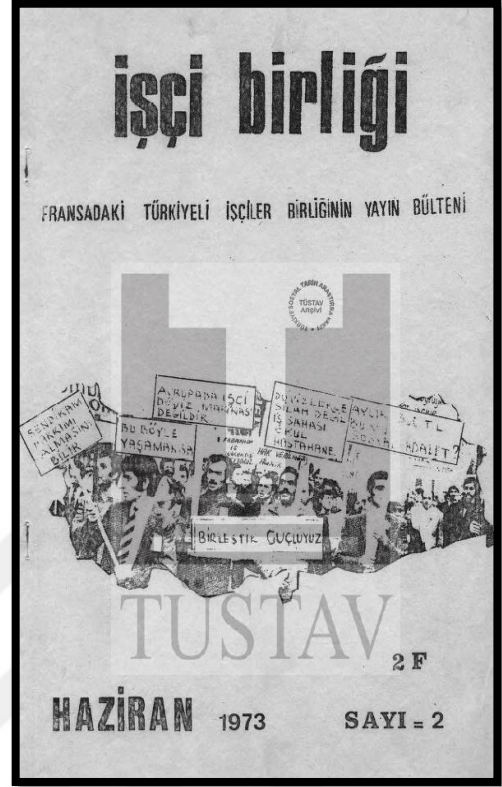
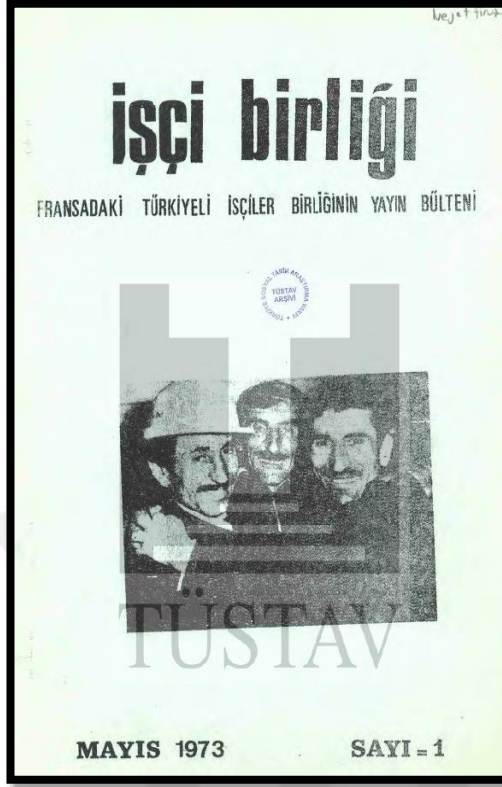
SALDIRGANLAR FAŞİSTLER, POLİS VE MAOCU FAŞİSTLERDİR.

İşte Türkiye tarihinin bu en büyük gösterisi halk düşmanları tarafından kınalandı. MC hükümetinin tertibiyle, Maocular, AP ve MHP'nin kiralık katilleri faşist komandolar, polisler toplantının bitmesine yakın halkın üzerine otomatik silahlarla ateş açtılar. Panzerlerle kalabalığın içine daldılar. Kırk ölü ve yüzlerce

yaralı. Bunlar arasında işçiler, öğretmenler, kadınlar ve çocuklar var. Bu saldırı karşısında Disk güvenlik kuvvetleri kurşun yağmuru altında görevlerini cesaretle ve sorumlulukla yerine getirdiler. Halkı kurşunlardan ve bilmekten korumak, panzer kapılmalarını önlemek için insanüstü bir çaba gösterdiler.

soyaltırma açılan "İleri demokratik bir düzen için. 1 Mayıs'ta yığınlar alanlara sığmıyor.

EK-22: Fransa'daki Türkiyeli İşçiler Birliğinin Çıkardığı İşçi Birliği Bültenleri

KAYNAK: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (Tüstav Arşivi), Yurtdışı Kitaplığı/Fransa Klasörü No:1

EK-23: Fransa'daki Türk İşçiler Birliği, Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu, Federal Almanya ve Batı Berlin'deki Türkiyeli Öğretmenler Derneği'nin Hazırladığı Yurtdışındaki Türk İşçilere Seçim Hakkı Çağırısı

B ü t ü n i ş ç i k u r u l u ş l a r ı n a ç a ğ ı r ı :

YURT DIŞINDAKİ İŞÇİLERE SEÇİM HAKKI

Arkadaşlar!

Türkiyede bu günlerde seçim kanununda yapılacak değişiklikler görüşülmektedir. Üzüntü ile görüyoruz ki, öne sürülen değişiklikler arasında yurt dışındaki işçilere genel seçimlere katılma imkanı verecek bir madde yer almamaktadır.

Biz yurt dışındaki işçiler yıllardır Anayasanın bütün yurttaşlara verdiği seçim hakkını kullanamıyoruz. Oysa her yıl Türkiye'ye yolladığımız milyarlarca liralık dövizlerle memleket ekonomisine çok önemli bir katkımız oluyor.

Yurt dışındaki işçilere seçim hakkı tanımamak demek, bir milyonu geçen bir seçmen kütlesini oy hakkından mahrum etmek demektir. Bunun için çeşitli sebepler öne sürülüyor, işçilerin oy vermesinin teknik sebeplerle mümkün olmadığı söyleniyor.

Eğer istenirse bizim Konsolosluklara veya Türk-danış Temsilciliklerine yerleştirilecek sandıklara oy atmamız pek âlâ mümkün olur. En uca köylere varıncaya kadar her vatandaş oy kullanırken Avrupanın göbeğinde oy kullanmak neden mümkün olmasın?

Her vatandaş gibi biz de oy hakkımızı kullanmak ve memleketimizin idaresinde söz sahibi olmak istiyoruz. Bu hakkımızı almak için bütün işçi derneklerini ve kuruluşlarını, bütün işçileri geniş bir kampanyaya çağırıyoruz.

Ankaraya, Büyük Millet Meclisine telgraf ve mektuplarla başvuralım, bizlere seçim hakkı verilmesini isteyelim. Çevremizde vatandaşlarımız arasında imza toplayalım ve bunları yine Büyük Millet Meclisine yollayalım. Bu konuda hiç vakit kaybetmeden harekete geçelim. Eğer oy hakkımızı alabilirsek bir sürü meselemizin çözümü çok daha kolaylaşacaktır!

AVRUPA TÜRKİYELİ
TOPLUMCULAR
FEDERASYONU

FEDERAL ALMANYA VE
BATI BERLİNDEKİ
TÜRKİYELİ ÖĞRETMENLER
DERNEĞİ

FRANSADAKİ
TÜRKİYELİ
İŞÇİLER BİRLİĞİ

KAYNAK: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (Tüstav Arşivi), Yurtdışı Kitaplığı/ ATTF Klasörü No:1

[illegible]

ATATÜRK'ÜN

Kurtuluş

AVGUPADA KURULTAYI İŞÇİLERİN GAZETESİ

"ÖZGÜR İŞÇİLERİ KURULTAYIN İZİNİ İÇİNDE BIRAKMASI"

ATTF 7. KURULTAYINA 8 ÜLKEDEN KATILAN İŞÇİLER KENDİ SORUNLARINA SAHİP ÇIKTILAR

YERLİ İŞÇİLERİN İZİNİ İÇİNDE BIRAKTI

ATTF 7. KURULTAYI, 15-17 MAYIS TARİHLERİNDE, AVRUPA GENELİNDEN KATILAN İŞÇİLERİN KENDİ SORUNLARINA SAHİP ÇIKTILAR. KURULTAY, İZİN İÇİNDE BIRAKILDI.

DIKKAT!

Oturma izni: Çalışma izni:

ATTF 7. KURULTAYI, 15-17 MAYIS TARİHLERİNDE, AVRUPA GENELİNDEN KATILAN İŞÇİLERİN KENDİ SORUNLARINA SAHİP ÇIKTILAR. KURULTAY, İZİN İÇİNDE BIRAKILDI.

ATTF 7. KURULTAYI, 15-17 MAYIS TARİHLERİNDE, AVRUPA GENELİNDEN KATILAN İŞÇİLERİN KENDİ SORUNLARINA SAHİP ÇIKTILAR. KURULTAY, İZİN İÇİNDE BIRAKILDI.

RUHR BÖLGESİNDE KURULTAY SÜRESİNCE KÜLTÜR GECELERİ YAPILDI

ATTF 7. KURULTAYI, 15-17 MAYIS TARİHLERİNDE, AVRUPA GENELİNDEN KATILAN İŞÇİLERİN KENDİ SORUNLARINA SAHİP ÇIKTILAR. KURULTAY, İZİN İÇİNDE BIRAKILDI.

İssiz Kalıp Dönen İşçilerimiz Soruyor.

EKMEĞİMİZİ NASIL KAZANACAĞIZ ?

12 Mart'ta Pazarlar için "Büyük Cephe" açılması kararlaştırıldı

Tüm İlerici Güçler Faşizme Karşı Birleşelim

ATTF 7. KURULTAYI, 15-17 MAYIS TARİHLERİNDE, AVRUPA GENELİNDEN KATILAN İŞÇİLERİN KENDİ SORUNLARINA SAHİP ÇIKTILAR. KURULTAY, İZİN İÇİNDE BIRAKILDI.

İşçilerin 1945-1946 yıllarındaki büyük zaferine gidiyoruz

ATTF 7. KURULTAYI, 15-17 MAYIS TARİHLERİNDE, AVRUPA GENELİNDEN KATILAN İŞÇİLERİN KENDİ SORUNLARINA SAHİP ÇIKTILAR. KURULTAY, İZİN İÇİNDE BIRAKILDI.

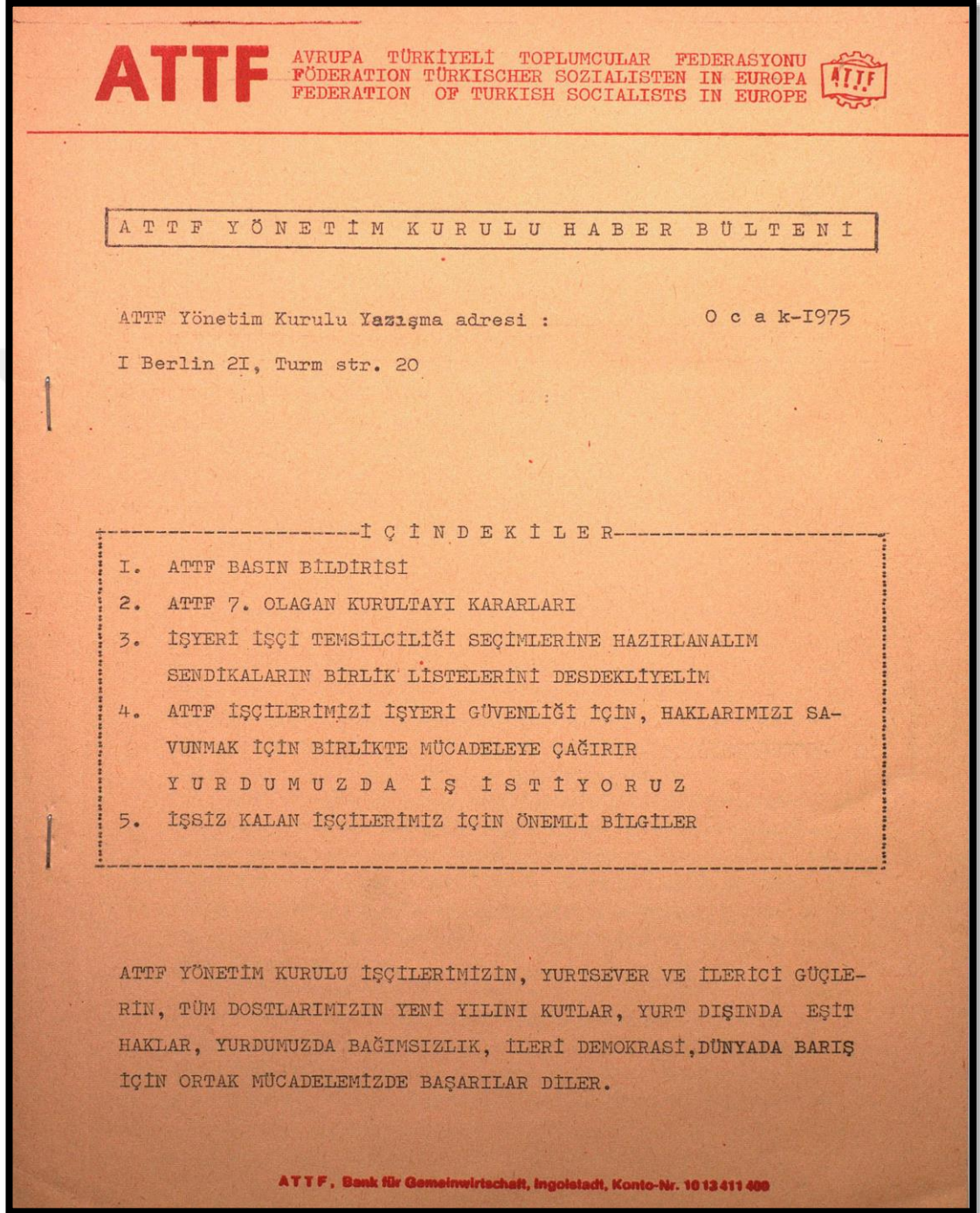
JANDARMA 20 VATANDAŞI KURŞUNA DIZDI

ATTF 7. KURULTAYI, 15-17 MAYIS TARİHLERİNDE, AVRUPA GENELİNDEN KATILAN İŞÇİLERİN KENDİ SORUNLARINA SAHİP ÇIKTILAR. KURULTAY, İZİN İÇİNDE BIRAKILDI.

[illegible][illegible]

313

EK-25: Avrupalı Türkiyeli Toplumcular Federasyonu Yönetim kurulu Bülteni
Ocak 1975

**KAYNAK: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (Tüstav Arşivi), Yurtdışı
Kitaplığı/ ATTF Klasörü No:1**

EK-26: Avrupa Türkiyeli Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu'nun
Türkiye Cumhuriyeti Çalışma Bakanı Önder Sav'a Yazdığı Mektup

T. D. F.	
AVRUPA TÜRKİYELİ DEMOKRATİK İŞÇİ DERNEKLERİ FEDERASYONU	
Föderation demokratischer Vereine der Arbeiter aus der Türkei in Europa e. V.	
T.D.F. 43 Essen Postfach 812 Hüttenmannstraße 1, BR Deutschland	tel.: 0201 / 626775
Sayın	Konto-Nr.
Önder SAV	Bank für Gemeinwirtschaft AG in Essen
T.C. Çalışma Bakanı	10090902
Bakanlıklar - ANKARA / TÜRKİE	Büro Saatleri: Pt-Cuma 17.00 - 20.00 ct-pazar 12.00 - 20.00

43 Essen, Hüttenmannstraße 1
16.7.1974

Sayın Bakan,

Federal Almanya hükümeti, yeni vergi reformuyla Çocuk Parası Kanunun da değişiklik yapmayı istemektedir. 1.1.1975 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olan yeni kanuna göre; ev, okul, çocuk yuvası vs. yokluğundan çocuklarını yanına alamamış, Ortak Pazar dışı ülkeler işçilerine, memleketlerinde ödenen çocuk parası karşılığı miktar ödenecektir. Federal hükümet bu reformla(!) yılda 600 milyon ile 1 milyar DM. tasarruf sağlamayı, böylece Almanya'nın içinde bulunduğu ekonomik krizin yükünü yabancı işçilere yüklemeyi tasarlamaktadır.

Yeni kanundan en çok Türkiyeli işçiler zarar görecektir. Zira istatistiklere göre, işçilerimizin hemen %70'i çocuklarını yanına alamamıştır. Çünkü Federal hükümet, yabancı işçilerin çocuklarını getirebilmeleri için hiç bir tedbir almamış, onların sadece işgüçleri ile ilgilenmiştir. Aslında bu kanunda Federal Almanya'nın yeni yabancılar politikasının bir ürünüdür. Gayrı resmi olarak uygulanan bu politika, Ortak Pazar dışı ülkeler işçilerini geri gönderme politikasıdır.

F. Almanya hükümetinin tutumu haksız ve uluslararası insan hakları anlaşmalarına aykırıdır. Mademki çocuğu nerede olursa olsun her işçiden aynı miktarda vergi, sigorta vs. kesilmektedir. O halde her işçiye çocuğu nerede olursa olsun aynı miktar çocuk parası ödenmelidir.

Avrupa basınında, bir iki yıl öncesine kadar, "Avrupa'nın yeni köleleri; Türk işçileri" gibi yazılara rastlanmaktaydı. Anlaşılan Fe-

./..

AVRUPA KURUMUŞU

Ama artık F.Almanya'da çalışan Türkiye'li işçiler haklarının çignenmemesi için, sonuna kadar mücadele etmekte kararlıdırlar. Ve bu mücadeleyi bütün ülkelerin işçileri ile birleşerek yürütmenin bilinci-ne varmışlardır. Şimdi F.Almanya'nın her tarafında, bu kanuna karşı toplantı ve yürüyüşler düzenlenmekte, imza kampanyaları açılmaktadır.

TDF olarak sizi ve üyesi bulunduğunuz hükümeti göreve çağırıyor, **naksalînin pahasına konuyu yapılmaması, bütün imkanlarınızla bu naksalînin önlenmesi için çaba göstermenizi istiyoruz.** Saygılarımızla...

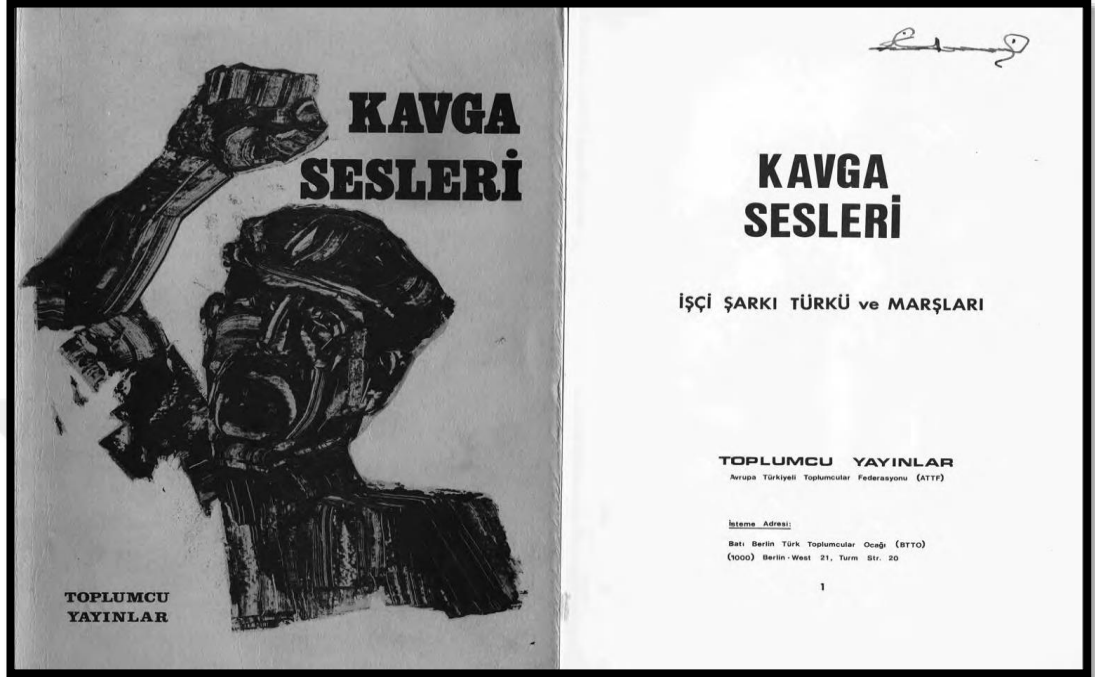
1. Die ...
 2. Die ...
 3. Die ...
 4. Die ...
 5. Die ...
 6. Die ...
 7. Die ...
 8. Die ...
 9. Die ...
 10. Die ...

1974

316

**EK-27: Avrupa Türkiye Toplumcular Federasyonu'nun Türk İşçileri için
hazırladığı Şarkı, Türkü ve Marşlar**

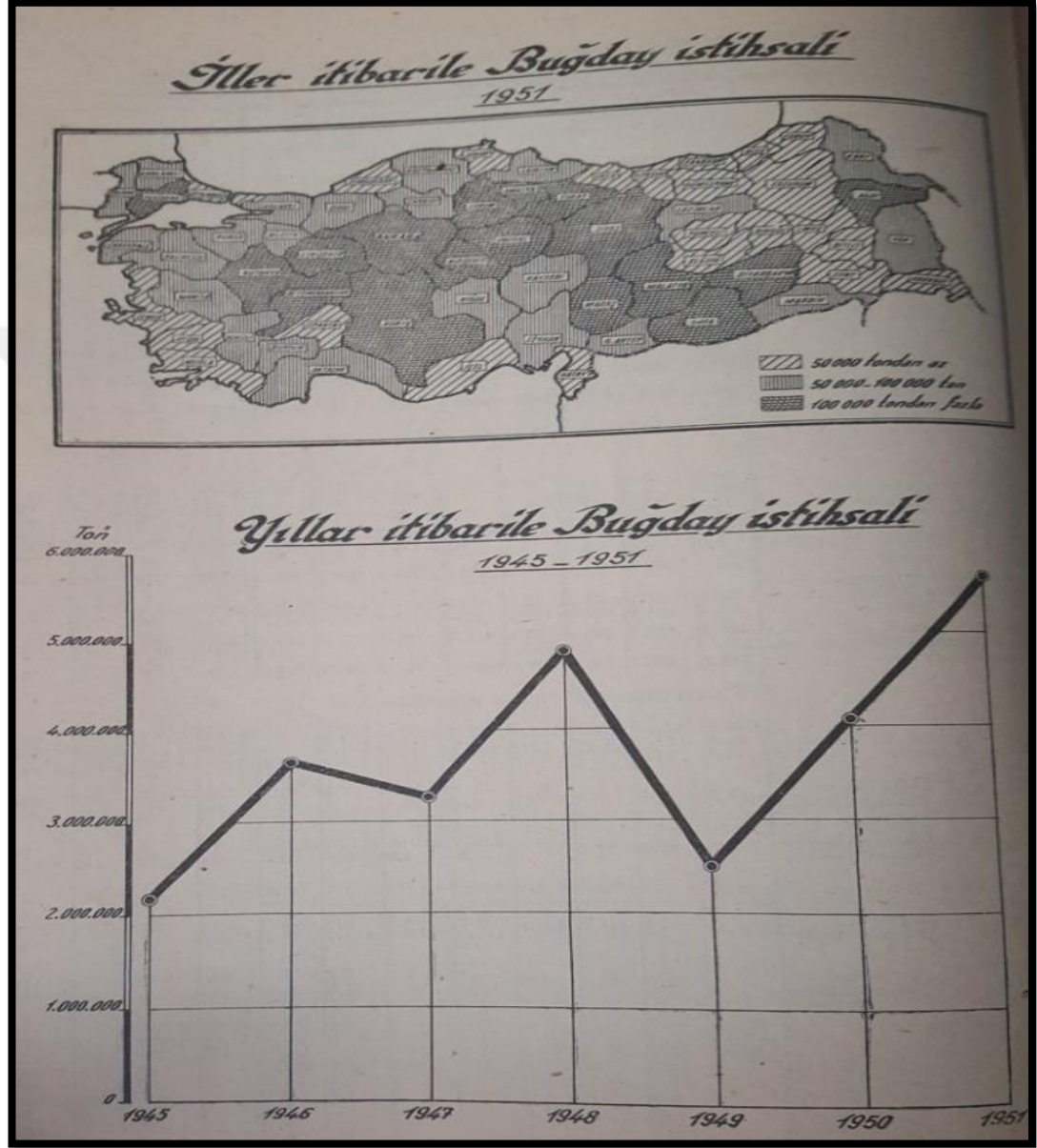

**KAYNAK: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (Tüstav Arşivi), Yurtdışı
Kitaplığı/ ATTF Klasörü No:1**

EK GRAFİKLER

Grafik 1.

Türkiye’de 1945-1951 Yılları Arasında Buğday İstihsalı

KAYNAK: Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Yıllığı 1952, C.20, Ankara,1952, s.246

ÖZGEÇMİŞ

Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği lisans bölümünden mezun oldum. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih alanında “*Cumhuriyet Dönemi Eğitim Sisteminde Ayşe Sıdika Avar ve Eğitim Faaliyetleri*” adlı yüksek lisans çalışmamı tamamladım. 2022 tarihinde Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde “*Türkiye’den Fransa’ya İşçi Göçleri (1969-1974)*” başlıklı tezimle doktora derecem aldım. Türkiye’nin çeşitli illerde Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda öğretmen olarak çalıştım. 2018-2021 tarihleri arasında Fransa Türk Elçiliği Eğitim Ataşeliği ve Fransız Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak Fransa Lyon’da Collège Jules Ferry, Collège Jean de la Fontaine, Ecole Primaire Mayollet, Ecole Primaire Clermont, Ecole Élémentaire Mulsant gibi çeşitli Fransız okullarında Türkçe ve Türk Kültürü dersleri verdim. Hâlihazırda Millî Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim ve Yurt Dışı Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak Belçika Türk Elçiliği Eğitim Ataşeliği ve Belçika Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Belçika’da çeşitli devlet okullarında dersler vermekteyim. Akademik çalışmalarım dışında çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış yazı ve makalelerim mevcuttur. Akademik ilgi alanlarım kadın hakları, göç ve Fransa tarihidir. İngilizce ve Fransızca bilmekteyim.